ANTONIA FRASER

Cromwell

EDITURA POLITICĂ

ANTONIA FRASER

Cromwell

vol. I

Prefață și control științific :
CAMIL MUREȘAN

Traducere din limba engleză și versificare :
MIHAI LIVESCU

1982

EDITURA POLITICĂ
București

Coperta : CONSTANTIN NIŢULESCU

ANTONIA FRASER

CROMWELL
Our Chief of Men

Weidenfeld and Nicolson
London, 1973

Cuprins

Prefață de *Camil Mureșan* 7

Partea întîi : STĂPÎNIREA DE SINE . 21

1 Prin naștere, om de viță nobilă . . 23

2 Pe propriile lui ogoare 49

3 Înălțarea spre putere 77

4. Marea Mustrare 105

Partea a doua : RĂZBOI ȘI PACE . . 135

5 Nobilul și activul colonel Cromwell 137

6 Coastele de fier 174

7 Biruința norocoasă 213

8 Cearta dintre frați 249

9 Jocul de cărți 286

10 Războiul dăunător 324

11 Providență și necesitate 357

Indice de autori și lucrări 405

Prefață

În raport cu dimensiunea personalității sale, Oliver Cromwell n-a beneficiat pînă acum, în fața publicului românesc, de o atenție deosebită din partea literaturii istorice, fie originală, fie tradusă. Manualele de istorie universală sau puținele lucrări generale despre istoria Angliei apărute la noi au fost multă vreme singurele care i-au menționat numele, iar cînd s-au extins și asupra activității sale n-au comentat-o favorabil, adesea nici măcar obiectiv.

Diminuarea rolului lui Cromwell de către istoriografie s-a datorat în largă măsură chiar surselor celor mai autorizate a-l prezenta, care erau — evident — cele britanice. Conducător al unei revoluții desfășurate pe calea luptei armate împotriva autorității regale și a bisericii oficiale, inspirator al decapitării suveranului, al abolirii regimului monarhic și instituirii republicii, Cromwell nu putea găsi ușor adeziunea posterității într-o țară în care, scurt timp după moartea sa, un compromis între clasele dominante, foste adversare, a restaurat monarhia, convenind să cultive în continuare un climat de respect pentru această instituție și unul de oroare pentru memoria omului ce cutezase a-i întrerupe dramatic existența. Valorile durabile din lupta revoluționară a lui Cromwell — limitarea puterii regale, supremația politică a parlamentului, în calitate de organ reprezentativ ales, libertatea conștiinței, primatul legii asupra arbitrarului ș.a. —, pe care această posteritate ostilă a trebuit să le accepte și să le încorporeze în principiile și instituțiile guvernării, au fost disociate de numele lui Cromwell și atribuite meritului altei generații și altor evenimente.

Din acest punct de vedere, prima lucrare ce a înfățișat mai pe larg publicului nostru personalitatea lui Cromwell a avut meritul de a fi conținut o parțială tentativă de reabilitare. Era unul din eseurile reunite în 1841 de filozoful Thomas Carlyle sub titlul *Eroii, cultul eroilor și eroicul în istorie* și apărute și în românește în preajma primului război mondial.

Nu e necesar să insistăm asupra gradului în care această cunoscută operă constituie o expresie tipică pentru concepția eronată, idealistă, despre rolul covîrșitor al personalității în istorie. Susținut însă de convingerile sale puritane, Carlyle îl așeza pe Cromwell în șirul oamenilor mari, conștient de a contraveni unei opinii încetățenite. Îi elogia sinceritatea profundă, acordul dintre gînd și faptă. Erau tocmai calitățile cele mai contestate, majoritatea memorialiștilor și istoricilor văzînd în Cromwell o întruchipare a ipocriziei și machiavelismului.

E greu de apreciat care a fost, la timpul său, ecoul trezit de acest eseu în publicul nostru. Atît cît opera din care făcea parte a fost cunoscută — de mulți cititori și direct, nu numai prin traducere —, ea a fost receptată în orice caz mai mult la nivelul ideilor ei generale, iar nu la acela al exemplelor alese spre a le demonstra. Sigur e însă că acest ecou n-a fost prea întins și că a împărtășit soarta întregii opere filozofico-morale a lui Carlyle, repede căzută în desuetudine și salvată de la completa uitare de memorarea unor sentințe și imagini reușite literar, dar nu și a mesajului ei de idei.

În 1928, în *Essai de synthèse de l'histoire de l'humanité*, Nicolae Iorga — spiritul cel mai universal al istoriografiei române — menționa numele lui Cromwell doar de două ori, neînsoțindu-l de nici o apreciere semnificativă. În 1936 i-a consacrat în schimb o conferință în care l-a definit drept „unul din exemplarele cele mai curioase de umanitate în sensul manifestării unei energii extraordinare".

În rest, și în perioada interbelică personalitatea marelui om de stat englez a continuat a fi popularizată la noi prin manuale sau prin unele traduceri. Dintre acestea *Istoria Angliei* de André Maurois, apărută mai întîi în 1937 (și, ulterior, în 1970, în Editura politică), a cunoscut o răspîndire destul de largă, pînă la nivelul „consumatorului" de literatură istorică. Dar prin întreaga orientare și pregătire intelectuală a publicului cititor din acel timp, interesul său pentru temele de istorie universală se adresa co-

vîrşitor fenomenului francez : revoluţia din 1789 eclipsa ceea ce se petrecuse în Anglia între 1640—1660, păstrînd din aceste evenimente imaginea unor frămîntări interne, a unor lupte între facţiuni, fără semnificaţie majoră.

Mutaţia petrecută şi în istoriografie, ca urmare a profundelor transformări revoluţionare din societatea noastră, a dus la reconsiderarea cuvenită a momentului survenit în istoria Angliei la mijlocul secolului al XVII-lea şi a personalităţii lui Cromwell. În lumina materialismului istoric, acest moment se defineşte convingător ca o revoluţie burgheză, ca una din marile revoluţii din istoria universală. Noua perspectivă asupra cadrului în care s-a înscris i-a conturat şi lui Cromwell profilul real. Influenţa crescîndă a marxismului în ultimele decenii, fenomen notoriu în întreaga cultură mondială, a determinat reinterpretări ale problemei în istoriografie, inclusiv în cea britanică. Tradiţiei dominante a concepţiei liberal-burgheze, cantonată pe tărîmul politicului şi proiectînd asupra trecutului viziunea parlamentar-constituţională a britanicului epocii victoriene, i s-a opus abordarea cercetării în plan economic-social. Ea a impus recunoaşterea schimbărilor structurale determinate în societatea engleză de evenimentele de la mijlocul veacului al XVII-lea, schimbări ce au afectat straturi mai profunde decît cel politic. Deschiderea către înţelegerea legăturii dialectice dintre componentele diverse ale fenomentului istoric a dus la depăşirea unilateralităţii idealiste în interpretarea puritanismului, confirmînd caracterul complex al acestei doctrine, în care Engels vedea în mod just, la 1892, „teoria de luptă, gata făurită" a burgheziei engleze în lupta ei împotriva feudalismului şi absolutismului.

În noul climat instaurat de progresele concepţiei ştiinţifice a istoriei, contactul cititorilor români cu personalitatea lui Cromwell a cunoscut o substanţială augmentare calitativă. În 1953 a apărut traducerea lucrării istoricului sovietic M. A. Barg, *Cromwell şi epoca sa,* în care adevărata semnificaţie a luptelor interne din Anglia între 1640—1660 şi rolul de conducător revoluţionar — nu fără scăderi şi limite — al principalului lor erou apăreau bine reliefate şi argumentate.

În 1964 o încercare de sinteză asupra revoluţiei engleze, semnată de autorul acestor rînduri, era obligată — deşi fără intenţii biografice — să acorde un loc important vieţii şi activităţii lui Cromwell. Mai recent, traducerea *Istoriei*

ilustrate a Angliei de G.M. Trevelyan a oferit un interesant capitol asupra aceluiași subiect, în care Cromwell este elogiat cu sobrietate pentru capacitatea militară, pentru reușita politicii de unificare a Insulelor britanice și de ridicare a forței și prestigiului extern al statului, dar criticat indirect pentru radicalismul antimonarhic și socotit, în ansamblu, un om al soluțiilor practice, nu prea îndepărtat de oportunism.

O personalitate atît de vreme aprig controversată merita o prezentare în fața publicului larg din oricare țară printr-o lucrare proporțională cu grandoarea operei sale și capabilă să i-o reconstituie temeinic.

Este ceea ce face acum Editura politică, alegînd din tot mai numeroasele biografii apărute în ultimele decenii acest *Cromwell* impunător al Antoniei Fraser, o cunoscută publicistă engleză contemporană.

Alegerea s-a datorat mai ales faptului că lucrarea îmbină calități care o fac deopotrivă utilă ca informare și atractivă ca lectură. Nu este însă o biografie romanțată. Autoarea nu-și îngăduie licențe literare, de fond. Pînă și reconstituirile ipotetice ale unor episoade insuficient de clare din viața lui Cromwell se întemeiază pe indiciile parțiale din izvoare și rămîn în marginile verosimilului. Prin structura și amploarea documentării este mai curînd o operă de erudiție. Preferința autoarei s-a îndreptat — e adevărat — mai mult către izvoarele narative decît spre cele strict documentare, cu excepția scrisorilor private, cuvîntărilor și adreselor provenite de la Cromwell însuși. Credem însă că a fost o preferință deliberată, servind intenției și spiritului în care a fost concepută această biografie, iar nu o neglijare a însemnătății celei de-a doua categorii de izvoare.

Problema dificilă cu care se confruntă biografii lui Cromwell este aceea a descifrării adevăratelor resorturi ale acțiunilor sale. A fost el un om politic lucid, calculat, realist pînă la lipsa de orice scrupule, un exponent al „rațiunii de stat" primînd asupra oricăror altor considerente, așa cum începuse a se configura în Renaștere o „artă de a guverna" ? Sau, dimpotrivă, a fost, cum ar rezulta din prima lectură a izvoarelor directe și cum se confesează el însuși, un suflet neliniștit, mereu aruncat în îndoieli, de o pietate obsesivă, halucinantă și din care se eliberează brusc, în anumite momente, tot datorită ei, aceasta hărăzindu-i forța de decizie a iluminatului, a fanaticului ?

Alternativa e prezentă în întreaga literatură ce i-a fost consacrată de peste trei secole, fiind măcar semnalată și de autorii care au preferat să nu facă din ea temă specială de discuție. Inițial a fost pusă de spiritul polemic, de pasiunile furibunde pe care activitatea lui Cromwell le-a declanșat, adversarii atribuindu-i o diabolică premeditare a faptelor și, ca atare, o permanentă fățărnicie în vorbe, iar aderenții crezînd cu tărie în sinceritatea și intuiția lui profetică, în umilința de a se considera doar unealtă pentru triumful adevărului și împlinirea dreptății.

Cînd trecerea timpului a atenuat subiectivitatea părtinitoare, iar istoricii au procedat cu mai multă detașare la cercetarea surselor, dilema veritabilei personalități a lui Cromwell a persistat, relevîndu-se mai complexă decît s-ar fi crezut, deoarece ea nu fusese artificial creată de observatori, ci aparținea structurii contradictorii a spiritului său și a societății și epocii care îl generaseră. Dar a fost întreținută și de substituirea spiritului părtinitor prin optica dominantă în succesiunea concepțiilor istorice — raționaliste, romantice, pozitiviste — înclinate să accentueze fie latura afectivă, fie cea rațională a personalității lui Cromwell, să identifice și să izoleze *une qualité maîtresse* din inextricabilele ei fire diverse.

Cu asemenea dorință de a descifra cu precădere psihologia personajului ne pare a se fi apropiat și Antonia Fraser de această temă. Fapt care justifică preferința pentru izvoarele narative în general, pentru materialele redactate de Cromwell însuși în special, ca mai vii, mai nuanțate, mai apte a furniza indicii asupra unui caz de conștiință.

Dacă am afirma că autoarea s-a mărginit la atît, am nedreptăți lucrarea, lăsînd cititorului impresia că ea ar fi ancorată într-o problematică univocă, eventual izolată de intercondiționările socio-economice și cultural-politice. Este însă meritul Antoniei Fraser, după acela, deja menționat, al documentării temeinice și al respectării adevărului istoric, de a nu se fi lăsat furată de intenția sa pe un singur drum din multele posibile și necesare pentru a străbate în întregime teritoriul — dens populat cu fapte, oameni și idei — al Angliei în revoluție. Ea a rămas conștientă de imposibilitatea de a-l descoperi pe adevăratul Cromwell altfel decît acceptîndu-l în ipostaza de „om al cetății", asumîndu-și cu pătrundere și talent sarcina ingrată de a reconstitui în amănunte procesul istoric atît de complex în care el a fost implicat.

Sîntem astfel introduşi în epocă avînd ca punct de plecare antecedentele care au putut influenţa conformaţia spirituală a lui Cromwell : genealogia familiei e urmărită minuţios, ca şi ascensiunea ei socială, de altminteri modestă pînă în preajma revoluţiei, în pofida faptului că un strămoş colateral, Thomas Cromwell, jucase un rol politic de prima mînă sub regele Henric al VIII-lea. E discutată ipoteza descendenţei galeze, ca o posibilitate de explicare a temperamentului impulsiv al personajului, mai frecvent — se pare — la elementul celtic decît la cel anglosaxon. Nu e singurul factor — am observa noi — de care depinde conformaţia unui tip temperamental, ba poate este chiar neglijabil în raport cu alţii.

În comparaţie cu lucrările care, ocupîndu-se de Cromwell, au însă ca subiect principal revoluţia engleză — şi acesta e cazul mai obişnuit —, biografia de faţă îşi poate îngădui să insiste mai mult asupra anilor premergători afirmării viitorului conducător de oameni în viaţa publică. Perioadă nu prea cunoscută, astfel că detaliile prin care autoarea o completează sînt valoroase pentru înţelegerea evoluţiei treptate a lui Cromwell către împlinirea unui mare rol istoric. După cum o contribuţie semnificativă, de aceeaşi factură, este incursiunea largă, pe tot parcursul cărţii, în viaţa de familie, în contrastul surprinzător dintre atmosfera acesteia şi duritatea atitudinilor afişate adesea de Cromwell în lupta politică sau în numeroase alte momente de decizie în interes public. E altă trăsătură relevantă a complexităţii caracterului său : omul aspru, tenace, care striveşte monarhia şi pe toţi adversarii sub tăvălugul armatei create şi conduse de el, masacrează fără milă pe irlandezii răsculaţi, alungă parlamentul cu mai multă lipsă de respect decît ar fi făcut-o regele însuşi şi cutremură coroanele pe creştetele monarhilor Europei, găseşte întotdeauna un răgaz, pînă şi pe cîmpurile de bătălie, de a se preocupa de familia sa. E un soţ de o sobră afecţiune, un părinte sentimental, mai ales pentru fiice, un fiu respectuos pentru bătrîneţea prelungită a mamei sale. Îşi exprimă gîndurile în scrisori cînd tandre, cînd pătrunse de sentimentul unor ferme îndatoriri, impuse de caracterul sacru pentru el al relaţiilor familiale. Nu-i lipseşte nici nota capului de familie practic, grijuliu să rezolve cu minuţie mic-burgheză banale chestiuni cotidiene.

Un alt moment pe care această biografie are meritul de a-l evidenţia mai limpede este al fazei iniţiale a revolu-

ţiei, denumită „parlamentară" sau „legală", dintre 1640—1642. Se consideră în general că, ales membru al parlamentului, cum mai fusese şi în sesiunea anterioară din 1628—1629, Cromwell nu s-a făcut deloc remarcat în această calitate, afirmîndu-se doar după primele succese militare obţinute în războiul civil de detaşamentele recrutate şi organizate de el. Datele culese de Antonia Fraser nu răstoarnă această constatare, dar reuşesc să reliefeze activitatea sa ca parlamentar înainte de izbucnirea războiului civil, altfel decît în multe lucrări care au acreditat imaginea unui Cromwell şters, posac, inhibat de oratoria unor lideri ca Pym sau Hampden, retranşat într-un fel de aşteptare întreruptă de izbucniri sporadice, mai mult în cerc privat.

Tot în această parte a lucrării vom acorda autoarei consideraţia cuvenită pentru străduinţa de a înfăţişa cu obiectivitate împrejurările izbucnirii răscoalei din Irlanda, în toamna anului 1641, şi de a corecta legenda făurită atunci cu privire la amploarea masacrelor săvîrşite de răsculaţi împotriva englezilor. Amplificate în atmosfera surescitată a evenimentelor revoluţionare, aceste zvonuri au avut consecinţe nocive asupra relaţiilor dintre cele două popoare, prima dintr-un şir încă neîncheiat fiind teribila represiune condusă de Cromwell în „Insula verde", în 1649.

Pe aceasta autoarea o zugrăveşte fără menajamente pentru cruzimile comise de armata engleză în urma asedierii oraşelor Drogheda şi Wexford. Se resimte însă dorinţa de a atenua cel puţin responsabilitatea personală a lui Cromwell, spunîndu-ni-se că masacrele au fost efectul unei „furii de moment" într-o ţară „străină" şi că ele făceau parte din practicile obişnuite ale armatelor vremii, la capătul unui asediu victorios. Încercarea nu ni s-a părut convingătoare : „străină" a devenit Irlanda mai ales după tragediile amintite, ca efect al lor ; un conducător cu răspundere nu-şi poate îngădui „furii de moment" care să coste viaţa a mii de nevinovaţi, al căror spectru să planeze peste secole asupra raporturilor dintre două popoare ; iar un revoluţionar sau un practicant înflăcărat al pietăţii şi moralei inspirate din înalturi, cum se socotea Cromwell, ar fi avut datoria să încerce a înfrîna obiceiurile barbare ale asediilor, mai ales că nu conducea o obişnuită pleavă de mercenari, ci o armată disciplinată, naţională şi populară.

La capitolul mișcărilor sociale din timpul revoluției reține atenția tratarea cu înțelegere și exactitate a atitudinii, motivelor și efectelor mișcării levellerilor și a diggerilor în primăvara anului 1649. Chiar dacă ar fi fost poate de dorit o suplimentară aprofundare a cadrului ei social, în schimb rămîne impresionantă și nouă, prin valențele reliefate de autoare, poziția singulară a levellerilor — printre curentele politice de atunci — față de problema irlandeză ; pentru orizontul nostru contemporan ea este o tulburătoare anticipație, ca mesaj de solidaritate a celor asupriți, depășind deosebirile naționale : „această cauză a băștinașilor irlandezi — spuneau levellerii — cerîndu-și dreptele lor libertăți este foarte asemănătoare cu a noastră de aici, care năzuim spre propria salvare și eliberare de sub puterea asupritorilor".

Excelentă va afla — credem — cititorul, împreună cu noi, descrierea bătăliei de la Dunbar, din 3 septembrie 1650, atît prin precizia cît și prin plasticitatea ei.

Paginile consacrate moravurilor și vieții cotidiene în intervalul Protectoratului (1653—1658) destramă imaginea stereotipă a sumbrei austerități puritane. Atmosfera din anturajul lui Cromwell era sensibil diferită, înseninată frecvent de seri muzicale și de dans. E adevărat că autoarea e tentată să atribuie aceste probe de evadare din rigorismul puritan toleranței lui Cromwell, din ce în ce mai manifestă spre sfîrșitul vieții, atît în astfel de chestiuni formale, cît și în altele, cu implicații mai gingașe : de exemplu, în atitudinea față de evrei, precizată în urma unor interesante tratative cu reprezentanții din Olanda ai acestei comunități, pe atunci încă oprimate în aproape toate țările.

În ambele împrejurări, a relativei relaxări a moravurilor și a pașilor spre integrarea evreilor în societatea engleză pe baze echitabile, deși nu de deplină egalitate (ceea ce se va realiza abia după 1829), nu sîntem de părere că toleranța lui Cromwell ar fi fost dictată de o înclinație spontană. Ea a reprezentat, pe un plan, desigur, de suprafață, dorința sa de „reconciliere" cu categoriile sociale lovite în primele faze ale revoluției și de atragere în sprijinul regimului a elementelor deținătoare de capitaluri, dar ezitante în a le mînui din pricina discriminărilor politico-religioase. Mai intervenea în al doilea caz și familiaritatea puritanismului cu Vechiul Testament, mai mult citit și citat de adepții săi decît Noul Testament, precum și o indirectă

reacție anti-spaniolă, am zice un fel de „a face în ciudă" Spaniei, a cărei monarhie, campioană a intoleranței religioase, acumulase o sumbră faimă prin persecuțiile și expulzările în masă de mahomedani (chiar convertiți) și de evrei.

La fel de interesante și rar menționate pînă la lucrarea de față sînt preocupările revoluției engleze și ale lui Cromwell în materie de învățămînt. Ele anticipează ideile luministe despre funcția învățămîntului în transformarea oamenilor și a societății.

Talentul autoarei se desfășoară în toată libertatea în paginile de autentic dramatism și pitoresc în care sînt zugrăvite agonia, moartea și funeraliile lui Cromwell. Pe ansamblul lucrării, acest talent se distinge poate mai mult în arta întrepătrunderii stilului personal cu cel al izvoarelor, rezultînd un limbaj arhaizant, bogat în metafore, simboluri și aluzii biblice caracteristice tiparelor mentale puritane și care a ridicat nu odată traducătorului cărții probleme dificile, rezolvate însă cu competență și fin simț al corespondențelor verbale în această remarcabilă versiune românească.

Nu totul, în cartea pe care o prezentăm, se recomandă a fi acceptat fără rezerve. E greu de închipuit ca o lucrare de asemenea proporții și atacînd o problematică semnalată deja drept dificilă și controversată să nu incite și la puncte de vedere diferite de ale autorului.

După cum am mai spus, intenția principală a Antoniei Fraser se vădește a fi fost realizarea unei biografii spirituale a lui Cromwell. Deși n-a neglijat cadrul social-istoric, nici acțiunea practică a eroului cărții, n-a putut totuși evita unele consecințe ale opțiunii sale majore, favorizată și de diferențele dintre concepția istorică a autoarei în raport cu a noastră și a cititorului român în general.

În fond, în fața ei a stat problema-cheie din multe lucrări anterioare : descoperirea adevăratului Cromwell, explicarea personalității sale prin anumiți factori esențiali, determinanți, a căror identificare să îngăduie construirea unui model coerent logic, aplicabil în scopul reducerii numeroaselor contradicții ce transpar în gîndirea și faptele acestui om, voalînd înțelegerea substanței lor intime.

Cromwell se înfățișează autoarei ca o personalitate puternică, ale cărei trăsături dominante sînt cu precădere sinceritatea, interiorizarea, trăirea intensă a sentimentului vocației de adevăr și justiție, izvorîtă din credința puritană,

din convingerea că este alesul împlinirii unui destin pentru sine și colectivitate. Optînd în favoarea acestui punct de vedere, era greu să nu intervină sub pana autoarei o anumită doză de disociere între factorii individuali și cei sociali-istorici care au condiționat formarea personalității lui Cromwell. Vom întîlni astfel în carte pasaje în care motivația deciziilor sale e atribuită exclusiv crizelor de conștiință, obsesiei de a se crede în posesia adevărului, împărtășit lui de divinitate la capătul unor adevărate chinuri ale revelației.

Dar marile decizii luate de Cromwell — execuția regelui și, mai tîrziu, refuzarea titlului de rege — au fost, în fond, *politice*, rezultînd dintr-o deliberare și consultare îndelungată, dintr-o corectă apreciere finală a unor situații obiective. Compromiterea regelui în ochii maselor populare, din cauza duplicității sale dovedite, a dezlănțuirii perfide a celui de-al doilea război civil, dusese în 1648 la o radicalizare a stărilor de spirit, la un hotărît suflu antimonarhic, de care Cromwell a priceput că trebuie să țină seama și căruia i s-a alăturat spre a-l putea folosi în interesul partidei sale. După cum în 1657 opoziția armatei și a vechilor republicani l-a făcut să înțeleagă că proclamarea sa ca rege contravine opiniilor sprijinitorilor celor mai de nădejde ai autorității sale și că, mergînd împotriva lor, risca să se piardă.

E o tentativă zadarnică, după părerea noastră, a căuta definirea lui Cromwell altfel decît acceptînd realitatea profundă a însești contradicțiilor ce par a nu ne lăsa să-l înțelegem niciodată în întregime. Ele aparțin nu numai personalității lui — în ea s-au ciocnit doar mai violent —, ci epocii, stadiului dezvoltării societății.

Reluînd caracterizarea făcută de Engels puritanismului și procedînd, pe baza ei, la cîteva inferențe, ne dăm seama că în veacul al XVII-lea numeroase aspecte ale organizării sociale și politice : originea și justificarea puterii, a autorității publice, relațiile dintre factorii constitutivi ai societății și statului, drepturile și datoriile fiecăruia din aceștia, cît și ale componenților lor individuali, căile pe care condiția umană era îngăduit și posibil a fi schimbată nu ajunseseră încă a fi explicitate printr-un model teoretic la baza căruia să stea principii raționale și, cu atît mai puțin, cunoașterea legilor obiective ale dezvoltării societății. Sau, mai exact spus, majoritatea corpului social nu era pregătită pentru a accepta judecarea acestor probleme și forma-

rea opiniilor asupra lor pe baze strict raționale. Complexul teologic al mileniului pe care-l numim „ev mediu" mai exercita o influență notabilă asupra gîndirii omenești. Despre filozofia vremii, raționalistă sau întemeietoare a metodelor experimentale, ori despre unele performanțe ale gîndirii politice și juridice nu trebuie să ne facem prea mari iluzii : în condițiile sociale de atunci ele erau elitiste prin conținut și arie de influență. Oamenii încă nu puteau fi convinși și conduși pe baza lor. Peste o sută cincizeci de ani sanchilotul parizian va fi capabil să înțeleagă drepturile sale de om și de cetățean în cadrul unei ordini naturale a firii, dispensată total de iluzoria sancțiune divină. Dar meseriașul și țăranul englez din 1640, și nu numai ei, ci chiar elemente sociale mai cultivate, nu puteau concepe ca valabilă ideea de drept al *lor* altfel decît în consens cu o atare sancțiune. Ei nu realizau opoziția „ordine divină — ordine naturală", nu credeau că pot accepta excluderea primului termen, ci doar „aprofundarea" lui, descoperirea presupuselor sale intenții reale, nealterate de o interpretare neadecvată.

În acest fel planul obiectiv al problematicii social-politice a ajuns transfigurat în termeni religioși, pe care îi vom regăsi în paginile cărții ; asupritorul devine „Antihristul", ori „fiara" Apocalipsului, cei asupriți — „poporul ales", lupta lor pentru o viață mai bună — „calea Domnului", convingerea în dreptatea cauzei — „lumina călăuzitoare", „stîlpul de foc", ș.a.m.d. E limbajul în care se exprimă și Cromwell și toți reprezentanții celor mai diverse curente din revoluția engleză. El nu înseamnă trăirea efectivă a acestor oameni într-un univers populat de simboluri și mituri, dar nici „ipocrizia" lor, în sensul disimulării conștiente a intereselor sub un veșmînt pios. E un mod de exprimare firesc pentru ei și pentru o epocă de tranziție în care reprezentările social-politice ale maselor nu sînt încă cristalizate, ci doar rudimentar aglutinate în procesul primelor erupții ale spiritului modern prin crusta îndelung sedimentată a mentalității medievale.

Astfel a fost și Cromwell, enigmaticul, la răscrucea a două lumi : realist și fantast, necruțător și tolerant, tenace și labil, politician și predicator. Vechiul și noul coexistă în el într-o simbioză a confruntării. O personalitate istorică de prima mărime însă, pentru că această confruntare el o domină în ultimă instanță și reușește a făuri din formele vechiului modalitățile exprimării unui conținut nou.

Iar conținutul se confundă cu frămîntările și aspirațiile celor mulți, care l-au ridicat în fruntea luptei lor : e extras din realitatea obiectivă a problemelor societății vremii sale. De aceea, cu toate meandrele și denivelările traiectului său spiritual, Cromwell rămîne un mare revoluționar, care a contribuit substanțial la făurirea și așezarea bazelor instituționale ale Angliei și ale lumii moderne.

CAMIL MUREȘAN

Cromwell

Cromwell, cel mai de vază om al nostru, acela care
Trecînd printr-un noian de lapte și cruntă defăimare
Mînat de-un crez și de-o tărie neasemănate
Croitu-și-a slăvitul drum spre pace și dreptate

JOHN MILTON

Lui Hugh
care m-a încurajat și a fost
alături de mine
cu dragoste

PARTEA ÎNTÎI

Stăpînirea de sine

Şi-a însuşit mai întîi stăpînirea de sine
şi asupra sa a dobîndit cele mai meritorii victorii,
astfel că, din prima zi cînd a început lupta împotriva
duşmanului din afară, era deprins cu armele
şi cu desăvîrşire antrenat în oştenelile
şi cerinţele războiului.

JOHN MILTON despre Oliver Cromwell

1

Prin naştere, om de viţă nobilă

Am fost, prin naştere, om de viţă nobilă, care n-a trăit nici în sfere foarte înalte, dar nici în obscuritate.

Oliver Cromwell

În primăvara anului de prag al secolului al XVII-lea, lui Robert şi Elizabeth Cromwell din Huntingdon li s-a născut un fiu. Copilul a căpătat numele de Oliver, iar calendarul arăta data de 25 aprilie 1599, patru ani înainte de sfîrşitul îndelungatei domnii a reginei Elisabeta I. Casa în care a avut loc această naştere, neieşită prin nimic din comun, se afla pe strada principală a micului oraş. Dar, cu toată modestia ei, în această casă mai răsunau încă ecouri ale istoriei engleze, fiindcă fusese clădită pe locul unei mănăstiri din secolul al XIII-lea a augustinilor, iar la construcţia ei fuseseră folosite multe din pietrele originale, precum şi părţi ale fundaţiei fostului lăcaş *.

S-a iscat mai tîrziu o legendă că Oliver se născuse în primele ore ale dimineţii, iar dăinuirea ei poate fi atribuită preocupărilor de pe atunci în legătură cu horoscoapele. În timp ce la data naşterii Soarele trecea prin dreptul înfloritoarei şi extinsei constelaţii a Taurului, ora aceasta timpurie a naşterii adăuga influenţa predomi-

* Este cunoscută în prezent drept Casa Cromwell şi folosită ca bibliotecă de Huntingdon Research Centre. Din 1968, este marcată în exterior de o mare copie pictată a blazonului familiei Cromwell.

În continuare, notele fără menţiune aparţin autoarei, notele urmate de iniţialele M.L. — lui Mihai Livescu, iar cele cu iniţialele C.M. — lui Camil Mureşan, dr. în istorie.

nantă a constelației Berbecului, guvernată de războinicul Marte, ceea ce îi satisfăcea în special pe cei ce doreau ca stelele să-și dea sancțiunea pentru evenimentele, petrecute cu mult timp înainte. pe pămînt. Un calcul făcut mai tîrziu, în secolul al XVIII-lea, de către John Partridge, asupra „nașterii acelui mare fenomen care a fost Oliver Cromwell, calcul efectuat metodic conform canoanelor placidiene", se baza, drept timp al nașterii, pe ora aproximativă de 1,30 dimineața. Nu numai că Marte, planeta acțiunii, era acasă în propriul ei semn din constelația Berbecului, dar existau și alte probe de „duritate naturală și nativă permanentă" datorată conjuncției dintre Mercur și Soare. Thomas Booker, astrologul autor de almanahuri, considera drept timp al nașterii lui Cromwell ora 3 dimineața, adică atunci cînd răsărea constelația Berbecului. În afară de aceasta, John Aubrey auzise că Cromwell, ca și Thomas Hobbes, se bucura de un *satellitium*, adică de conjuncția a cinci din cele șapte planete cunoscute aflate în urcare, care-l predestinează pe noul născut să devină „mai eminent în viața lui decît se întîmplă în mod obișnuit"[1]. Este pe deplin posibil ca într-o epocă în care asemenea fenomene erau luate extrem de serios în considerare nu numai de către cei creduli, dar și de mulți membri proeminenți din propriul partid al lui Cromwell, informațiile pe care se bazau aceste legende să fi fost date în vileag chiar de cel în cauză. O sursă și mai probabilă putea să fie mama lui Cromwell, care a trăit pînă la o vîrstă extrem de înaintată în centrul Curții de la Whitehall, unde un astrolog interesat se putea apropia cu ușurință de ea. Se poate, de altfel, presupune că ea își amintea mai precis ora nașterii copilului ei decît copilul despre care este vorba. În orice caz, pare destul de probabil că legenda nașterii lui Cromwell în primele ore ale dimineții să aibă de fapt o bază de necombătut.

Evenimentele care urmau să vină nu și-au aruncat în vreun alt mod umbra lor asupra trecutului, afară de cazul cînd se acceptă strania poveste a unui pastor iacobit *, care moștenise casa lui Cromwell, că încăperea unde se născuse Oliver era ornată cu o tapiserie a diavolului (ceea ce putea conduce probabil la ideea că asupra noului născut

* Iacobiți — partizanii regelui Iacob al II-lea care, după alungarea acestuia, au refuzat să depună, în 1689, jurămînt de credință regelui William și reginei Mary. — M.L.

se exercitase în rău o puternică influenţă postnatală)[2]. Şi totuşi, Oliver se născuse cel puţin într-o familie din care un număr mulţumitor de mare de copii par să fi scăpat din gheara mortalităţii infantile, care bîntuia pe atunci, fiindcă, deşi procentul de mortalitate începuse să scadă, numai 10% din populaţie putea nutri speranţa să să ajungă la vîrsta de 40 de ani. Din cei zece copii înregistraţi ca născuţi în familia Cromwell n-au supravieţuit decît şapte. Dar şi mai important a fost faptul că şase din aceşti copii au fost fete şi că Oliver a ajuns la vîrsta virilă ca singurul băiat într-o droaie de fete. Henry, fratele lui mai mare, botezat în august 1595, deci cu patru ani înainte de naşterea lui Oliver, a murit la o dată necunoscută, dar fără îndoială înainte de moartea tatălui lor, în 1617. Un alt băiat, Robert, a murit aproape imediat după naştere, la zece ani după naşterea lui Oliver. Printre ceilalţi copii au mai fost Joan, născută în 1592 şi decedată înainte ca Oliver să fi avut doi ani, Elizabeth, cu aproape şase ani mai mare ca Oliver, Catherine, cu doi ani mai mare, Margaret, cu doi ani mai mică, Anna, născută în anul următor, Jane, născută cu trei ani mai tîrziu, în 1605, şi o ultimă fiică, Robina, moartă la o dată necunoscută. Dacă bătrîna doamnă Cromwell era în vîrstă de 89 de ani la data morţii ei, aceasta înseamnă că avea 34 de ani cînd l-a născut pe Oliver, deşi secretarul Consiliului de stat, Thurloe, o socotea că era în realitate cu cinci ani mai bătrînă[3]. Nu este mai puţin adevărat că Oliver a fost fiul anilor ei din urmă şi singurul care a ajuns pînă la o vîrstă adultă. N-avem nevoie de percepţia unui psiholog ca să ne dăm seama că Oliver se născuse într-o situaţie în care anumite ambiţii firești ale familiei erau concentrate în jurul lui şi că anumite responsabilităţi ale familiei urmau să devină responsabilităţile lui atunci cînd va veni timpul.

Ştim din anii de mai tîrziu de dragostea caldă cu care l-a învăluit pe Oliver mama lui nu numai în copilărie, ci şi la maturitate. Într-adevăr, un critic care nu-şi ascundea sentimentele ostile urma să atribuie „firea dură şi încăpăţînată" a lui Oliver ca adult faptului că fusese răsfăţat de mama lui ajunsă în mintea copiilor. Încă o dată, este mai degrabă raţional decît fantezist să vedem în poziţia necontestată de bărbat a lui Oliver printre membrii mai tineri ai familiei cel puţin un început al acestei afecţiuni. Întîmplarea face ca micuţii Cromwell să nu fi reprezentat prima familie a acestei doamne, care avea să provoace,

la o vîrstă foarte înaintată, admirația ambasadorilor străini ca „o femeie de o înțelepciune desăvîrșită și de o mare prudență“ [4].

Numele de fată al mamei lui Oliver era Elizabeth Steward. Fusese căsătorită prima dată cu William Lynne, fiul și moștenitorul lui John Lynne din Bassingbourn. Mormîntul soțului ei, care murise în 1589, împreună cu acela al fiicei ei, Katherine, născută din această căsătorie scurtă și care murise de copilă, se află alături în catedrala din Ely. Elizabeth a adus cu ea, atunci cînd s-a recăsătorit, partea ei de avere din prima căsătorie, evaluată la un venit de 60 de lire sterline pe an, și este posibil ca tot de la familia Lynne să fi moștenit instalația de făcut bere, atît de stăruitor legată prin tradiție de gospodăria Cromwellilor și despre care vom vorbi mai pe larg în cele ce urmează. Din alte puncte de vedere, amănuntele primei căsătorii a lui Elizabeth Steward s-au pierdut în negura trecutului. Portretul ei o arată a fi — la o vîrstă mijlocie în orice caz — o femeie cu un chip de o plămădă pur englezească, cu privirea nestingherită a aceluia care-și cunoaște poziția în societate. Trăsăturile scoteau în evidență lungimea feței și, în special, a nasului, precum și ochii cu pleoape grele, pe care i-a transmis fiului ei. Un chip obișnuit, dar nu lipsit complet de farmec, exprimînd o mare forță. Ne este ușor să înțelegem de aceea cum de-a putut Clarendon * să se decidă s-o descrie nepărtinitor ca „o femeie cumsecade“[5].

De fapt, poziția pe care Elizabeth Steward o ocupa în societate n-avea nevoie de nici un sprijin. Era fiica unei familii respectabile din Norfolk, iar tatăl ei, „un gentleman cu o avere îndestulătoare“, cultiva pămînturile catedralei din apropierea orașului Ely, o muncă profitabilă pe care o va depune mai tîrziu și fratele ei, Thomas Steward. Pe comentatori îi impresiona coincidența pe care o prezenta numele de familie al mamei lui Oliver. Oare casa regală a Stuarților nu-și avea și ea la origine numele de Steward ** (după ce trecuse printr-o fază Stewart), o referință la rolul pe care-l jucaseră Stuarții la curtea scoțiană înainte de căsătoria curială *** a lui Walter Stewart cu Marjorie, fiica lui Robert the Bruce ? Într-o epocă ob-

* Edward Hyde, conte de Clarendon (1609—1674) — om de stat, istoric și lord-cancelar sub Carol al II-lea. — M.L.

** „Steward“ înseamnă în engleză intendent. — M.L.

*** Căsătorie celebrată în prezența unui delegat papal. — M.L.

sedată în egală măsură de obîrşie ca şi de piaza-rea, această coincidenţă părea prea potrivită — sau prea impresionantă — pentru a putea fi dată cu uşurinţă la o parte, fără o analiză corespunzătoare a surprinzătoarelor căi ale sorţii. S-a stabilit că Oliver moştenea o descendenţă adevărată din Stewarţi, iar obîrşia lui a fost urmărită în trecut pînă la naufragiul din 1406 al unui prinţ scoţian pe coasta comitatului Norfolk. O cercetare mai obiectivă arată totuşi că familia Steward se trăgea dintr-o familie Styward din Calais mai degrabă decît din familia Stewart din Scoţia[6]. Este ciudat de exemplu că din blazonul conferit familiei Styward s-o omis în mod inexplicabil să se folosească descendenţa scoţiană, care ar fi trebuit desigur să fie scoasă în evidenţă, dacă această descendenţă era considerată drept autentică.

Dar nu numai atît. În localitatea Wells din comitatul Norfolk locuiau cu mult înainte de data pretinsei debarcări numeroşi Stywarzi din Swaffham. Şi mai surprinzător este de asemenea faptul că John Styward din Calais, presupus a fi la originea familiei Styward, era de descendenţă întrucîtva plebee. De aceea, poate că nu ar trebui să ne prindă mirarea că, pe măsură ce Stewarzii urcau pe scara socială, datorită moşiilor mănăstireşti din jurul oraşelor Ramsey şi Ely, şi intrau în relaţii cu Londra, în minţile lor pline de iniţiativă să fi ţîşnit ideea unei descendenţe regale, care să scoată în evidenţă aptitudinile familiei pentru ranguri înalte. Desigur că ideea aceasta nu avea nici o bază reală, şi nici chiar Oliver nu şi-a exprimat vreo părere pozitivă în privinţa unei presupuse legături cu omul pe care ajunsese să-l socotească drept principalul inamic al Angliei, adică cu Carol Stuart. Este adevărat că, pe cînd se afla la Edinburgh, în 1651, ar fi spus în glumă, faţă de familia regalistului sir Walter Stewart, că şi mama lui se trăgea din Stewarţi. Însă incidentul acesta, însoţit de înghiţirea unei cantităţi serioase de vin, reprezentată în parte de vinul de Canare al lui sir Walter şi în parte de vinul propriu al lui Oliver, după care trimisese să-i fie adus de-acasă, pare să fi fost mai mult un exemplu al dorinţei lui Oliver de a capta bunăvoinţa scoţienilor decît acela al unor sentimente ancestrale mai adînci. Mai semnificativ şi, fără îndoială, mai plăcut pentru generalul de presupusă origine stewartă este faptul că la sfîrşitul episodului, în decursul căruia Oliver îi dăduse voie micului fiu al lui

sir Walter să pună mîna pe mînerul uneia din săbiile lui, numindu-l chiar „micul meu căpitan", lady Stewart, după cum se spunea, devenise „mai puțin regalistă"[7].

Însuși Oliver va fi fost de acord cu părerea unuia din primii săi biografi, poetul de mîna a doua Robert Flecknoe. În ciuda zvonurilor că Flecknoe era atît irlandez cît și preot catolic, lucrarea lui era extrem de elogioasă, poate și datorită faptului că fusese publicată în 1659, înainte de Restaurație*. Flecknoe declara : „În timp ce alții îl socotesc că se trage din prinți, eu cred că demnitatea lui princiară derivă din el, și aceasta datorită faptului că este un gentleman din naștere". Era un punct de vedere pe care Cromwell îl împărtășea. Mulți ani mai tîrziu, atunci cînd era Lord-Protector, Cromwell s-a referit la descendența lui dinspre tată în una din faimoasele lui cuvîntări în fața Parlamentului, spunînd că „a venit timpul să ne întoarcem în trecut... Am fost, prin naștere, om de viță nobilă, care n-a trăit nici în sfere foarte înalte, dar nici în obscuritate"[8]. Era o apreciere corectă a poziției pe care familia Cromwell o avea către sfîrșitul secolului al XVI-lea. Robert Cromwell, tatăl lui Oliver, părea să ocupe într-adevăr, în calitatea lui de cel de-al doilea fiu al unui cavaler, o poziție perfect intermediară în societatea timpului său, ceea ce vrea să spună că avea spațiu de manevră în ambele sensuri, în modul caracteristic fluidității situației politice din Anglia acelei perioade, în sus înspre aristocrație, poate pentru ca să-și depășească strămoșii, și în jos, în rîndurile yeomenilor **. După cum se exprimase Flecknoe, nobilimea era „mai sus" decît Cromwell, dar nu neapărat „mai bună ca el". Un lucru era totuși sigur și vorbele hotărîte ale lui Oliver îl confirmă : Robert Cromwell și familia lui nu se identificau în această privință în vreun fel oarecare cu acești yeomeni. Era o distincție pe care o făceau și alții mai radicali decît Oliver : John Lilburne, luat prizonier după bătălia de la Brentford și dat în judecată, a refuzat să se recunoască vinovat atunci cînd a fost calificat la tribunal drept „yeoman" pe motiv că familia lui era nobilă și că fusese așa încă din timpul Cuceririi ***[9].

---

* Restabilirea monarhiei prin urcarea pe tron a lui Carol al II-lea, în 1660. — M.L.

** Țărani liberi, mici proprietari de pămînt, care, pe scara socială veneau imediat după „gentlemeni". — M.L.

*** Cucerirea Angliei de către normanzi, în 1066. — M.L.

Vechimea descendenței nobile a familiei Cromwell era ceva mai mică decît aceea cu care se mîndrea Lilburne. „Străvechea familie de cavaleri" a Cromwellilor, pe care chiar James Heath *, autorul celei mai defăimătoare descrieri a tinereții lui Oliver, o recunoștea ca atare, a fost întemeiată sub patronaj regal în timpul domniei lui Henric al VIII-lea, doar cu cîteva generații înainte de nașterea lui Oliver. Primii Cromwelli veniseră din Nottinghamshire, unde acest nume însemna la origine „pîrîu șerpuit". Mai existaseră și alți Cromwelli de seamă și anume o familie înnobilată, care se stinsese la sfîrșitul domniei lui Henric al VI-lea. Însă atunci cînd reprezentantul noii familii, Thomas Cromwell, a pășit, în 1520, în lumina puternică a Curții ca prim-ministru al lui Henric al VIII-lea, el a refuzat în mod hotărît să revendice vreo înrudire cu vechea ramură pe motiv că „nu vrea să poarte haina altuia de teamă ca posesorul ei să nu i-o smulgă din spinare". Modestia lui pare să fi fost perfect justificată odată ce tatăl său, Walter Cromwell, fusese înfățișat în diferite feluri și anume ca piuar, fierar sau berar. Tatăl lui Walter, un călcător de stofe numit John Cromwell, venise în secolul al XV-lea din Norwell, comitatul Nottingham, la Wimbledon, o localitate de la marginea Londrei, ca să-și continue meseria. Dintre ceilalți fii ai lui John, unul fusese berar, iar doi din fiii acestui berar au urmat, la rîndul lor, meseria tatălui. Walter Cromwell a locuit la Putney și poseda pămînt în apropierea Tamisei, precum și un han pe Brew-House Lane. Pînă la vremea morții lui, în 1516, acumulase o cantitate respectabilă de bunuri în împrejurimi, nu numai la Putney, ci și la Wandsworth și Roehampton. Este de remarcat că Walter a fost de două ori judecător de pace la Putney, o slujbă provincială prestată pe rînd de principalii proprietari din vecinătate. Chiar dacă originea lui Thomas Cromwell a fost modestă în comparație cu rangurile înalte la care s-a ridicat, ea a fost totuși solidă și, cinstit vorbind, respectabilă[10].

Totuși Oliver nu se trăgea din acest faimos — sau infam — Thomas Cromwell, ci din Katherine, fiica lui Walter și sora lui Thomas. Căsătoria tinerei Katherine Cromwell cu Morgan Williams a fost aceea care a infiltrat în viguroasa spiță englezească acel soi exotic de sînge celtic,

* James Heath (1629—1664) — istoric englez, regalist, autor al lucrării *A brief Chronicle of the last intestine War in the three Kingdoms of England, Scotland and Ireland (1663).* — C.M.

care, așa cum ne place să credem, i-a dăruit, chiar la interval de un secol, geniul aparte înflorit în misteriosul caracter al lui Oliver Cromwell. În felul acesta, Cromwellii din ramura lui Oliver n-au fost, la drept vorbind, nicidecum niște Cromwelli, ci, după regulile englezești privind numele de familie, niște Williamși. Descendenții direcți ai lui Thomas Cromwell au fost de fapt înnobilați drept conți de Ardglass, iar reprezentanții acestei ramuri a familiei au luptat în războiul civil de partea regaliștilor. Este, de aceea, ușor de înțeles că orice familie a unui tînăr velș întreprinzător dorea să-și lege numele de steaua în curs de ridicare a faimei lui Thomas Cromwell mai ales datorită faptului că atitudinea velșilor față de numele de familie a fost, nu mai departe decît pînă în secolul al XVI-lea, cu totul diferită de aceea pe care o avem astăzi.

Morgan William și-a început viața sub numele de Morgan ap William (sau fiul lui William) potrivit modului tradițional al velșilor de a face legătura dintre fiu și tată, astfel că numele al doilea avea tendința să se schimbe cu fiecare generație dacă fiului nu i se dădea cumva același nume de botez ca și tatălui, caz în care urma să fie cunoscut sub numele de „Fychan" adică „cel tînăr". Trecerea spre moda englezească a numelor de familie stabile se făcea la velși cu încetineală. Cam în această perioadă, de exemplu, familia velșă Sitsyllt s-a stabilit în Anglia și a rămas cunoscută în generațiile care au urmat sub numele de Cecil. În general vorbind, velșii nu făceau decît să adauge un „s" la numele de botez al tatălui pentru a-l angliciza, așa cum a făcut și Morgan ap William. În felul acesta, multe nume de familie anglo-velșe tindeau să se bazeze pe nume de botez bărbătești.

Din cauză că numele de Williams era un concept relativ nou pentru Morgan, nu este surprinzător faptul că fiul său, Richard, a găsit că trecerea la numele Cromwell, numele de fată al mamei sale, era destul de ușoară. Pe timpul acela, adoptarea celor mai ilustre nume englezești era cu desăvîrșire liberă. Armoariile familiei Williams au fost folosite de descendenții lui Richard, iar familia a continuat să fie înregistrată ca „alias Williams" timp de mai multe generații, inclusiv într-un contract de vînzare scris și semnat de unchiul lui Oliver în 1600, într-un interogatoriu oficial privind testamentul tatălui său și în contractul de căsătorie al lui Oliver. Pe cînd era Protector, o rudă regalistă i-a scris pe șleau că avea foarte mari dificultăți

atunci cînd era vorba să fie primită undeva sub numele de Cromwell, astfel că acum, cînd Oliver făcuse odios acest nume, ar fi fost timpul ca el să fie schimbat din nou în acela de Williams, măsură pe care o ramură mai veche a familiei, adică moştenitorii unchiului Oliver, au luat-o de fapt după Restaurație. S-ar putea considera un fel de justiție ideală faptul că Oliver a fost învinuit mai tîrziu de multe din fărădelegile unchiului său din a treia generație, în special de jefuirea mănăstirilor şi bisericilor.

Cel care s-a mutat cu deplin succes din Wales în Anglia a fost William ap Ievan, tatăl lui Morgan, considerat drept „cel mai bun arcaş cunoscut pe timpurile acelea". Se născuse în comuna Newchurch de lîngă Cardiff şi fusese în serviciul lui Jasper duce de Bedford, pe atunci lord de Glamorgan. Impresionat fără îndoială de arta arcaşului, Bedford l-a transferat în serviciul nepotului său, Henric al VIII-lea, noul rege al Angliei. La curtea engleză William s-a căsătorit şi a adunat suficiente profituri de pe urma posturilor şi darurilor acordate de Coroană pentru ca să-şi cumpere proprietăți în Anglia. În felul acesta, descinderea lui Morgan şi a tatălui său pe păşunile engleze putea fi comparată cu năvala generală a velşilor în Anglia lui Henric al VII-lea şi a anturajului său. Pentru unii dintre barzii velşi, urcarea lui Henry Tudor pe tronul englez reprezenta realizarea unei vechi profeții conform căreia un cuceritor velş va lua în stăpînire Anglia, o teză esențială a istoriei barzilor fiind aceea că velşii se trăgeau din vechii briți şi ca atare erau conducătorii legitimi ai Britaniei, deposedați în mod hain de moştenirea lor de către saxoni. Aceste profeții urmau să fie reînviate în favoarea lui Oliver, pe vremea Protectoratului, de către unii din admiratorii săi [11].

Este posibil, desigur, să dăm de urma strămoşilor velşi ai lui Oliver Cromwell cu oarecare exactitate datorită faptului că obiceiul velşilor, la care ne-am referit mai sus, de a adăuga numele tatălui la cel al fiului uşurează cercetarea genealogică*. Strămoşii lui Oliver Cromwell făceau

* Datorită felului în care funcționa sistemul lor legal, velşii dădeau o mare atenție arborelui genealogic. Pămîntul aparținea unor grupuri anumite, iar în cadrul acestor grupuri trebuiau plătite amenzi băneşti pentru crime, ca, de exemplu, omorul. Toate acestea necesitau o urmărire din aproape a legăturilor de familie. Din aceste motive, un arbore genealogic velş, deşi reprezenta în primul rînd o chestiune de orgoliu, nu era neapărat şi dovada unei stări prospere, aşa cum este unul englez.

parte dintr-o tipică și puțin însemnată familie velșă de proprietari fără titlu de noblețe, patrimoniul ultimului dintre ei, care locuise în Wales, aducînd un venit de 200 pînă la 300 de lire sterline pe an. Este adevărat că atunci cînd Cromwell a ajuns om vestit și, în special, cînd a devenit Lord-Protector, datorită cerințelor impuse de blazonul și de pecețile lui personale, ispita de a depăși splendoarea princiară a strămoșilor săi velși s-a dovedit mai puternică decît necesitatea corectitudinii istorice. Din fericire, între anii 1600 și 1607 a fost elaborat, de către un oarecare John Williams of Monmouthshire, un arbore genealogic amănunțit, cunoscut sub numele *Llyfr Baglan* sau Cartea lui Baglan. Deși acest Williams era categoric interesat de legătura lui cu Thomas Cromwell, el nu putea să aibă nici un interes legitim ca să proslăvească descendența lui Oliver, care pe atunci nu era decît un copilaș[12].

Linia genealogică* se extindea spre trecut prin nume pe care reverendul Mark Noble, biograful din secolul al XVIII-lea al lui Cromwell, urma să le înlăture cu aerul de superioritate îngăduitoare a englezului, fiindcă, după cum scria el, „povestea lor nu ne poate procura nici o plăcere și ne aduce prea puține cunoștințe". S-ar putea ca un genealogist modern să privească lucrurile într-un mod mai luminat. Principala concluzie interesantă a memoriilor este că linia bărbătească originară a acestui arbore, urmărită destul de departe în trecut, nu se trăgea în fond din Wales, ci din Anglia, și anume dintr-un oarecare sir Guyon Le Grant, un aventurier normand de la sfîrșitul secolului al XI-lea sau de la începutul secolului al XII-lea, care făcea parte din grupul numit *Advenae* ** venit în Wales și stabilit acolo. Sosirea lui sir Guyon trebuie să fi coincis cu perioada în care normanzii, îndeosebi cei din zona Gloucester, invadau partea de sus a regiunii Wales, și mai ales Glamorgan, unde mulți dintre ei s-au căsătorit

---

* *Memoirs of the Protectoral-House of Cromwell*, întocmite de Mark Noble și publicate pentru prima dată în 1787, sînt totuși o sursă prețioasă de detalii intime din viața lui Cromwell. Autorul a fost în situația de a putea să examineze cu minuțiozitate și să strîngă laolaltă multe din povestirile care-l priveau pe Cromwell, înainte ca ele să se fi pierdut prin trecerea timpului. În această îndeletnicire, Noble a fost ajutat de prietenia cu doamnele Eliza și Letiția Cromwell din Hampstead, descendente ale Protectorului și păstrătoare a multor tradiții de familie, precum și ale unor suveniruri și tablouri [13].

** Venetici (în lat. în text). — M.L.

cu femei din partea locului și au adoptat sistemul velș al numelor de familie. De aceea, dacă urmărim problema numelui de familie al lui Oliver Cromwell cît mai departe în trecut, ar fi posibil să susținem că, după regulile strict englezești, Grant și nu Williams a fost numele lui legitim. În definitiv, descendenții lui Grant au început să-și schimbe numele la fiecare generație, potrivit obiceiului velș, de-abia după epoca lui sir Gwrgenau Le Grant, fiul lui sir Guyon : Gwrgenau Fychan (sau cel tînăr) a fost urmat de Goronwy ap Gwrgenau și așa mai departe timp de cîteva secole pînă la Ievan ap Morgan, tatăl lui William ap Ievan și bunicul lui Morgan Williams.

E plăcut să ne gîndim că Oliver Cromwell a avut în vinele lui cel puțin o picătură de sînge normand și, pe deasupra, sîngele de pionier al imigrantului. Oricum, Granții, asimilați rapid, s-au căsătorit în serie cu femei velșe. Sub Protectorat, s-a făcut mare caz, din punct de vedere heraldic, de descendența lui Cromwell din prinții de Powys, anume din Madoc ap Meredith, ultimul prinț de Powys, ale cărui armoarii au făcut parte din stema Protectoratului. Așa cum am văzut, această descendență nu era de fapt în linie bărbătească directă. Dacă ținem însă seama de legăturile reciproce ale familiilor velșe, nu există, firește, nici un motiv ca Cromwellii să nu se fi tras din prinții de Powys, pe linie femeiască, și fără îndoială că așa s-a și întîmplat. Este interesant de observat că la mai mult de o sută de ani după emigrarea familiei în Anglia, tocmai acestei obîrșii velșe s-au adresat heraldiștii ca să-i întocmească blazonul atunci cînd Oliver Cromwell, nepotul din a treia generație a lui Morgan Williams, a ajuns Lord-Protector al Angliei. Este evident că mîndria față de descendența velșă s-a păstrat în această familie care, în alte privințe, se anglicizase foarte hotărît și pe deasupra în mod profitabil.

În epoca lui Morgan Williams, adică în prima jumătate a secolului al XVI-lea, Curtea lui Henric al VIII-lea era, printre altele, o arenă excelentă în care cei ce știau să profite puteau manevra spre avantajul lor, în special după desființarea mănăstirilor. Existau, într-adevăr, pe vremea aceea chilipiruri grase ce puteau fi obținute, îndeosebi de cei care se bucurau de favoarea regală. În 1538, pe timpul

cînd influenţa vestitului său unchi, Thomas Cromwell, mai era încă predominantă, lui Richard Cromwell, fiul lui Morgan Williams, i-a fost dăruită mănoasa mănăstire de călugăriţe de la Hinchingbrooke, precum şi diferite alte proprietăţi. Unchiul acesta îşi schimbase numele de familie la o dată necunoscută, însă cu siguranţă înaintea acestui dar, care a fost făcut pe numele de Cromwell, schimbare la care fusese îndemnat în mare măsură de către rege, care dorea ca el să adopte „felul cum popoarele civilizate îşi iau numele de familie" şi nu era de acord cu acei „api şi napi" care, printre alte dezavantaje, făceau ca cei de origine velşă să fie greu de identificat în cadrul procedurii juridice engleze. Una din povestirile în legătură cu înaintarea spre ranguri înalte a lui Richard are un aer superb de cavaleresc. În decursul unui turnir, acesta a intrat în arenă îmbrăcat în veşminte bogate, cu caii drapaţi în catifea albă, iar bravura i-a fost proporţională cu măreţia. Extrem de încîntat, regele Henric a lăsat să-i cadă un inel cu un diamant strălucitor de pe degetul său regal, spunîndu-i favoritului : „Pînă acum ai fost Dick pentru mine, însă de-acum înainte vei fi Diamantul meu". Din fericire pentru istoria viitoare a familiei Cromwell, Dick a prins cu iscusinţă diamantul, astfel că au urmat şi alte favoruri, inclusiv o schimbare în coroana blazonului familiei : în loc de suliţă, leul purta acum pe laba din faţă un inel [14].

Sir Richard, făcut cavaler de către rege, a supravieţuit căderii din 1540 a unchiului său. În timp ce consolida puterea Cromwellilor în Midlandul de est, bazată pe fostele moşii mănăstireşti, el a fost făcut, în 1541, mare şerif al comitatelor Huntingdon şi Cambridge şi a ocupat un loc în Parlament în 1542.

Mulţumită generozităţii regelui, se pare că Richard a lăsat la moartea lui moşii cu un venit anual de 3 000 de lire sterline, adică o avere considerabilă după criteriile acelor timpuri. Henry Cromwell, fiul lui Richard şi bunicul lui Oliver, ridicat la rangul de cavaler de către regina Elisabeta în 1563, urma să fie cunoscut, datorită cheltuielilor sale deşănţate, drept „cavalerul de aur". El este acela care a aruncat de fapt o strălucire opulentă asupra istoriei familiei Cromwell. Deşi sir Richard începuse transformarea vechii clădiri înainte de moartea lui, sir Henry a fost acela căruia i se datoreşte construcţia măreţului

edificiu de la Hinchingbrooke, adaptat în parte pe vechea mănăstire de călugăriţe şi în parte construit din nou în cărămidă roşie cu desene rombice în negru, de un efect surprinzător, pe care Oliver urma să-l cunoască încă de copil.

Cu perspective vaste asupra ţinutului şes, însă fertil, şi aşezat de-a lungul afluenţilor bogaţi în ape ai rîului Ouse, Hinchingbrooke era cît se poate de potrivit să joace graţiosul rol în care-l distribuise sir Henry, adică de reşedinţă, plină de splendoare, a familiei ; ca din întîmplare, ferestrele de sticlă colorată ale castelului nu uitau să păstreze amintirea originii velşe a familiei prin cuvenitele certificări heraldice. Nici sir Richard, nici sir Henry nu s-au desprins în întregime de oraşul din care veniseră, fiindcă amîndoi şi-au ales la rînd soţii care erau fiice de lorzi-primari ai Londrei. Totuşi, ca şi tatăl său, sir Henry a acceptat să îndeplinească tradiţionalele îndatoriri districtuale. A fost de patru ori şerif al comitatelor Cambridge şi Huntingdon şi a devenit membru al Parlamentului, unde, după părerea lui sir Charles Firth, cuvîntările lui aveau ceva comun cu stilul oratoric al nepotului său [15]. Sir Henry învăţă repede şi alte obiceiuri ale proprietarilor de pămînt. În afară de faptul că se bucurase de privilegiul de a primi în ospeţie la Huntingdon, în 1564, pe regina Elisabeta, distracţie costisitoare, dar de pe urma căreia se puteau trage cel puţin foloase viitoare, cavalerului de aur îi mai făcea plăcere să arunce sume mari de bani săracilor din Ramsey, deşi această activitate era mai puţin potrivită să-i aducă vreo răsplată pămîntească.

Robert Cromwell, tatăl lui Oliver, era cel de al doilea fiu al acestui personaj sclipitor. Mai erau însă şi alţi membri ai familiei de care trebuie să ţinem seama, inclusiv cel de al cincilea fiu, ridicat mai tîrziu la rangul de cavaler cu titlul de sir Philip Cromwell, ale cărui fiice, Elizabeth şi Frances, căsătorindu-se cu un membru al familiei Hampden şi, respectiv, Whalley, i-au dăruit lui Oliver doi veri drepţi aparţinînd principalelor cercuri puritane. Însă cel care a atras atenţia lumii în decursul celei mai mari părţi a lungii sale vieţi, pînă cînd impresionanta ridicare a nepotului său în posturi politice şi militare importante i-au uzurpat poziţia de cel mai vestit membru al familiei pe care o avea cavalerul acum îmbătrînit, a fost sir Oliver

Cromwell, cel mai mare fiu și moștenitorul cavalerului de aur. Sir Oliver s-a căsătorit de două ori și de pe urma celei de a doua căsătorii cu Anne Hooftman, o doamnă de origine olandeză și văduvă a financiarului genovez sir Horatio Palavicini, s-a iscat povestea, repetată cîteodată și astăzi, că nepotul său, Oliver, ar fi fost de origine evreiască. Doi copii vitregi ai lui Anne lady Cromwell, Baptina și Henry, odrasle din prima căsătorie ale soțului ei Horatio Palavicini, s-au căsătorit cu copii născuți din căsnicia ei cu sir Oliver. Era tipul de aranjament, dificil de descris, socotit adesea drept potrivit pe timpul acela din motive de proprietate precum și de înrudire. În acest caz, aranjamentul era și mai convenabil din cauza situației financiare înrăutățite a lui sir Oliver. Aceste căsătorii dintre familiile Palavicini și Cromwell, care au avut loc cam pe timpul în care s-a născut Oliver, n-au avut, evident, nici o influență directă asupra acestei ramuri a familiei, ca să nu mai vorbim de vreo influență asupra strămoșilor ei, mai ales dacă nu omitem faptul că Palavicinii erau în realitate urmașii unei vechi familii catolice din Genova. Este posibil, firește, ca povestea să fi căpătat mai multă crezare datorită tratamentului favorabil pe care Oliver l-a acordat evreilor cu o jumătate de secol mai tîrziu ca Lord-Protector.

Sir Oliver era fără-ndoială un om plin de farmec și generos, căruia compozitorul John Dowland i-a dedicat un caiet de cîntece și melodii și sub a cărui oblăduire castelul Hinchingbrooke a continuat să ofere o primire cordială și patriarhală unor rude mai mărunte, trăind prin împrejurimi, precum și soților Robert Cromwell și copiilor lor. Asemenea primiri binevoitoare erau desigur de așteptat din partea unui om în situația lui. Mai pretențioase și mult mai dezastruoase pentru prosperitatea familiei erau însă petrecerile mărețe ale lui sir Oliver, care fusese ridicat, în 1598, la rangul de cavaler de către regina Elisabeta. În 1603, regele Iacob I s-a oprit la Hinchingbrooke în triumfala lui călătorie de la Edinburgh spre sud, pentru a se urca pe tronul Angliei. O influență nefastă asupra viitorului a exercitat faptul, asupra căruia toată lumea a fost de acord, că regele a fost primit acolo „cu o ospitalitate cum nu s-a mai văzut undeva vreodată de cînd plecase din Scoția".

Fiindcă sir Oliver nu s-a mulţumit să ofere distinsului său oaspete doar o ospitalitate îmbelşugată, ci l-a silit să accepte şi diferite daruri plăcute ca „o cupă de aur cu picior", „cai frumoşi", „cîini sprinteni şi care latră tare", precum şi „diverşi şoimi cu aripi iuţi", entuziasmul regal este uşor de înţeles, astfel că regele Iacob a revenit la Hinchingbrooke cu numeroase alte ocazii. Chiar dacă sir Oliver urma să-şi primească, în 1625, răsplata simbolică la măreţele funeralii ale regelui Iacob, prin faptul că a purtat una din flamurile heraldice, nu este greu de priceput că, datorită acestui nivel de cheltuieli, resursele familiei Cromwell s-au împuţinat cu repeziciune. Se dă ca exemplu faptul că pentru prima vizită a regelui Iacob sir Oliver a pus să se construiască în mod special un foişor semicircular ieşit în afara sufrageriei [16]. Falnicul castel Hinchingbrooke a trebuit să fie vîndut chiar în decursul vieţii lui familiei Montagu, lăsîndu-l pe sir Oliver numai cu cealaltă proprietate, de la Ramsey. Afirmaţia că partidul parlamentar era compus, în anii care au condus la războiul civil, din urmaşii unei clase, pe cale de dispariţie, de mici proprietari, ale căror averi se împuţinau, îşi găseşte desigur un sprijin în situaţia pe care o avea familia Cromwell pe vremea cînd Oliver tindea spre vîrsta bărbăţiei. Este greu de crezut ca Oliver să nu fi asistat cu mîhnire, în 1627, cu un an înainte de intrarea lui pentru prima dată în Parlament, la sfîrşitul marii epoci a Cromwellilor de la Hinchingbrooke.

Robert Cromwell, fiul lui Oliver, a dus o viaţă mai obscură. Ca şi fratele lui mai mare, a fost ales şi el membru al Parlamentului, dar, spre deosebire de acesta, care se remarcase într-o oarecare măsură în Camera Comunelor, Robert a făcut o impresie slabă în decursul singurului său interval de deputăţie din 1593. Este adevărat că şi-a dat contribuţia la obligaţiile locale, interesîndu-se de desecarea mlaştinilor The Fens * şi semnînd, împreună cu fratele său şi cu alţii, o atestare în care se arăta că desecarea zonei cunoscute sub numele de Great Level este posibilă. Să fi condus însă şi o instalaţie de făcut bere, în legătură cu existenţa căreia bîrfitorii regalişti au făcut mai tîrziu

* Regiune mlăştinoasă din comitatele Cambridge şi Lincoln. — M.L.

atîta haz pe socoteala fiului său ? * Este sigur că Robert Cromwell s-a bucurat de folosirea unei instalații de făcut bere ajutat și de faptul că printre ogoarele lui de la Brook of Hinchin curgea, cum nu se putea mai potrivit, un pîrîu, a cărui apă putea fi utilizată la prepararea acestei băuturi. Așa cum am văzut, o instalație de acest fel ar fi putut să-i revină lui Robert ca parte din averea soției sale Elizabeth, iar întîmplător vechii Cromwelli din Putney, din care se trăgea el, fuseseră aproape sigur berari. Trebuie făcută, firește, o distincție între a prepara bere pentru consumul casnic sau pentru vecini, o ocupație normală într-o vreme cînd berea, mai degrabă decît apa și vinul, era un element principal al alimentației, și a face „comerț" cu bere, așa cum au afirmat generațiile viitoare. Pe de altă parte, tocmai fiindcă este un concept ulterior, este periculos să vorbim de „comerț" în legătură cu începutul secolului al XVII-lea.

Este demn de remarcat că prima mențiune defăimătoare asupra presupusei activități de berar a lui Oliver, despre care se crede că a exercitat-o împreună cu mama lui, după moartea tatălui, apare în februarie 1649, adică în luna următoare execuției regelui, pe vremea aversiunii maxime față de Cromwell. Ea a fost publicată în *Mercurius Elenticus*, o gazetă de format redus, care a contribuit în mare măsură la răspîndirea acestei otrăvi și în care se vorbea de „intențiile criminale ale acestui berar sîngeros cu numele de Cromwell", sugerîndu-se că se pregătea „să se apuce iarăși de meseria de berar" [18]. Cromwell era bănuit, de asemenea, în mod murdar, că ar fi propus ca fiul cel mai mic al regelui decedat, ducele de Gloucester, să fie instruit ca berar acum, cînd nu mai avea de îndeplinit o funcție regală. Este perfect posibil ca facerea berei să fi fost practicată local, mai mult sau mai puțin ca meserie, de această ramură mai puțin însemnată a familiei Cromwell, cu scopul de a completa un venit modest, însă ea n-a provocat

* Una din multiplele porecle batjocoritoare pe care i le-au dat dușmanii a fost și „berarul". O strofă tipică din poezioara „Berarul protector" suna cam așa :

Berarul devine mai curajos decît Hector
După ce soarbe-un potir de licoare,
Că un berar poate-ajunge și Lord-Protector
Iată ce nu-i nicidecum de mirare.

Ea ne arată în ce mod insultător, deși glumeț, era folosită această temă [17].

nici o remarcă specială pînă în zilele întunecate de după moartea regelui, cînd orice armă și toate armele au fost folosite pentru a denigra principala personalitate a partidului responsabil. Prepararea berei a fost transformată atunci de penele mușcătoare ale scriitorilor satirici într-o activitate de o vulgaritate hidoasă, fapt cît se poate de simbolic pentru parveniții necioplți care conduceau în acel moment Anglia.

Întorcîndu-ne din nou la îndepărtatele zile ale copilăriei lui Oliver, putem vedea că viața tatălui său a fost caracteristică multora dintre fiii mai tineri ai micilor proprietari, adică o viață ștearsă, dar nu dezagreabilă, calculată să producă un om cu maniere blajine, și nu un tată tiranic. „Viața omului, chiar atunci cînd se bucură de o sănătate robustă și desăvîrșită, este ca o bulă de apă", declara cu pioșenie Robert în testamentul său, arătîndu-se deosebit de preocupat, înainte de moartea lui, de a-și lăsa soția și copiii atît „în pace și liniște", cît și în posesia „averii temporale" [19]. Un asemenea om a avut probabil relații calme și plăcute cu singurul său fiu rămas în viață. Era deci firesc ca micuța casă din Huntingdon să fi stat sub scutul marelui castel din Hinchingbrooke și, la fel de firesc pentru același motiv, ca Robert Cromwell să aleagă pentru acest al doilea băiat numele de Oliver. Este aproape sigur că sir Oliver a fost naș la botezul nepotului său, care a fost oficiat la patru zile de la nașterea acestuia, adică la 29 aprilie 1599, în biserica St John Baptist din Huntingdon, din apropierea casei părinților săi. Deși biserica a dispărut lăsînd locul unei grădini municipale înfrunzite, registrul cu mențiunea „Oliverus", fiul lui „Robert Cromwell gent *" și al soției sale Elizabeth, precum și cristelnița în care a fost botezat mai supraviețuiesc încă în biserica All Saints**.

Mult mai puțin dovedite sînt născocirile în legătură cu copilăria lui Oliver. Conform uneia din aceste povești, transmisă prin viu grai pînă spre sfîrșitul secolului al XVIII-lea, o maimuță îmblînzită l-ar fi apucat în brațe

* Prescurtare de la gentleman. — M.L.

** Sub dată și deasupra înregistrării se mai pot vedea cuvintele „plaga Angliei timp de cinci ani", deși au fost șterse. Au fost adăugate, probabil, în timpul războiului civil și tăiate mai tîrziu cu o linie.

din leagăn, în timp ce el se afla la Hinchingbrooke, în ultimele zile ale bunicului său, cavalerul de aur, pentru ca să hoinărească apoi cu povara ei pe plăcile plate de plumb ale acoperişului. De o semnificaţie mai profetică, şi de aceea cu atît mai suspectă, a fost des-repetata poveste că, la patru ani, Oliver ar fi însîngerat nasul prinţului Charles Stuart în vîrstă de doi ani, cu ocazia vizitei din 1603 a tatălui acestuia la Hinchingbrooke. Era o poveste acceptată cu plăcere de înţelepţii de mai tîrziu, care au văzut în ea dovada timpurie a firii violente şi antimonarhice a lui Oliver. A fost apoi povestea cu diaconul care l-ar fi salvat pe copilul Oliver de la înec şi care l-a întîlnit mulţi ani mai tîrziu din nou, mărşăluind prin Huntingdon în fruntea trupelor sale. Oliver l-a oprit pe cleric şi l-a întrebat dacă-şi mai aduce aminte de el, la care salvatorul i-ar fi răspuns acru că şi-l reaminteşte „dar mai bine te-aş fi înecat atunci decît să te văd răzvrătindu-te împotriva neamului tău" [20].

Aceste din urmă două poveşti au o trăsătură de mit şi, ca în toate miturile, viitorul este prevestit chiar din copilăria eroului (sau a sceleratului). Impresia predominantă pe care copilăria lui Oliver a lăsat-o contemporanilor săi a fost mai degrabă diferită. Printre contemporanii lui apropiaţi au fost şi unii, ca Milton, care au căutat să explice esenţa nobleţei sufleteşti a lui Oliver îndreptîndu-se cercetători spre primii ani ai copilăriei lui şi găsind în ei un sentiment de mister, ceva neexplicat, o seninătate exterioară şi chiar o banalitate care ascundeau, desigur, o mare impetuozitate, al cărei fruct nu urma să se arate decît după o vreme îndelungată. Oliver „a crescut în taină acasă", scria Milton în 1654, elogiind pe noul Protector, „şi a nutrit în tăcerea propriei sale conştiinţe, pentru timpurile de criză ce urmau să vină, o credinţă plină de încredere în Dumnezeu şi o imensitate nativă a intelectului" [21]. Probabil că Protectorul făcuse în faţa intimilor săi o aluzie la acest proces sufletesc. El însuşi nu şi-a înregistrat însă sentimentele intime din tinereţea lui timpurie, indiferent dacă au fost impetuoase sau de altă natură, iar din propria-i gură nu aflăm nimic în legătură cu asemenea strădanii, chiar dacă au existat.

„Imensitatea nativă a intelectului", la care s-a referit Milton, a fost nutrită, în modul tradiţional al timpului, la şcoala secundară locală, aflată pe strada principală din Huntingdon, la cîteva sute de yarzi distanţă de casa lui

Oliver *. Era o şcoală cu învăţămînt gratuit şi, aşa cum era obiceiul, nu avea decît o singură sală pentru copiii de toate vîrstele. Din punct de vedere social, şcolile cu învăţămînt gratuit, dintre care aproape 1 300 funcţionau numai în Anglia ** şi Wales, nu prezentau nimic ce putea scădea prestigiul celor care le frecventau. Ele puteau fi asimilate de fapt cu alte două categorii de şcoli din Anglia secolului al XVII-lea, adică cu şcolile particulare (la care Oliver şi-a trimis copiii) şi cu şcolile secundare „înzestrate". Mai înainte, Oliver va fi învăţat arta elementară a cititului şi scrisului fie de la mama lui, fie de la o „învăţătoare", adică un fel de guvernantă, şi a avut de-a face probabil cu un preceptor întîmplător în persoana unui cleric numit Long [22]. Acum, urma să înveţe latina ca să se prepare pentru universitate. Evident că într-o asemenea instituţie, condusă de un singur profesor titular, însoţit de un asistent, personalitatea profesorului era de o importanţă decisivă şi în acest fapt, care reprezenta prima influenţă din lumea exterioară asupra lui Oliver, a fost văzută şi prima cotitură dramatică a sorţii din decursul vieţii lui.

Doctorul Thomas Beard de la şcoala secundară din Huntingdon, titrat de la Cambridge şi cleric, nu era un necunoscut pentru cercurile din afara şcolii şi, pe de altă parte, nici atît de preocupat de exigenţele acestor cercuri încît să neglijeze dezvoltarea elevilor săi. Era un om cu o minte aspru disciplinată şi, mai important decît aceasta, cu o minte interesată în primul rînd de marile şi noile dezvoltări din religia de stat a Angliei, care fermentau pe la sfîrşitul secolului al XVI-lea. În linii mari şi în măsura în care asemenea caracterizări pot fi folosite în mod util, el poate fi descris ca un exemplu izbitor al tipului de bărbat intelectual, în căutare de prozeliţi, curajos şi, mai presus de toate, hotărît să cerceteze cinstit relaţiile dintre Dumnezeu şi oameni şi să stabilească rolul corect urmînd a fi jucat în această acţiune de către biserica ce reunea partea principală a vechilor puritani englezi. Cea mai vestită lucrare a lui Beard, *The Theater of God's Judge-*

* Clădirea poate fi văzută şi astăzi, în starea originală, şi este localul Muzeului Cromwell, inaugurat în 1962. Această şcoală a avut în Samuel Pepys *** un alt elev distins.

** În epoca tratată, prin „Anglia" se înţelegea numai partea de sud a insulei britanice. — M.L.

*** Samuel Pepys (1633—1703) — autor al unui important jurnal particular şi secretar al Amiralităţii. — M.L.

ment, a fost publicată în 1597, cu şapte ani înainte de a i se fi cerut să devină profesor la Huntingdon. Cărţulia aceasta era marcată de convingerea că cei răi urmau să fie pedepsiţi efectiv în viaţa aceasta, făcînd abstracţie de problemele vieţii viitoare. Ea consta de fapt dintr-o înşiruire de evenimente istorice, sau de „providenţe", cum erau numite, un termen care urma să aibă mai tîrziu o mare semnificaţie pentru însuşi Oliver. Aceste evenimente erau analizate prin intenţiile lui Dumnezeu de a răsplăti sau pedepsi prin ele pe slujitorii lui, cu un puternic accent pus pe pedepse. În ceea ce privea felul slujitorilor în cauză, accentul principal era pus pe regi şi guvernanţi, care, după cum socotea Beard, erau supuşi în mod special justiţiei divine, fiind nu numai „mai deprinşi cu păcatul şi mai îndrăzneţi faţă de el", dar şi predispuşi „să se absolve cu nerușinare de toate corecţiile şi pedepsele ce li se cuvin" [23].

Fără-ndoială că Oliver trebuie să fi citit această lucrare remarcabilă. Nu numai că dr. Beard era profesorul său, dar personalitatea acestuia avusese o înrîurire puternică asupra întregii familii Cromwell. Robert Cromwell l-a ales pe Beard ca unul din martori la semnarea testamentului său. În 1616, dr. Beard a dedicat lui Oliver Cromwell o altă lucrare intitulată *A Retractive from the Romish Religion* în care îl compara pe papă cu Antihrist şi înşira drept motive ale dedicaţiei nu numai dragostea sinceră a cavalerului pentru religia adevărată şi aversiunea lui, la fel de sinceră, faţă de „sinagoga papistaşă", ci şi „fiindcă d-voastră, împreună cu evlavioasa d-voastră doamnă, cu onorabilii d-voastră copii şi fraţi şi cu marea d-voastră familie aţi fost multă vreme principalii auditori ai nevrednicului meu serviciu bisericesc..., astfel încît — continua dr. Beard — mă simt obligat faţă de d-voastră pentru multele şi excepţionalele favoruri şi dovezi de bunăvoinţă pe care le-am primit" [24]. Filozofia doctorului Beard a fost aceea care a pus în fond o amprentă atît de puternică pe personalitatea tînărului Oliver, încît ea poate fi regăsită în gîndurile, cuvîntările şi chiar în rapoartele lui asupra bătăliilor. Era ideea că Dumnezeu nu-i o formă abstractă a justiţiei, învăluită în norii cerului şi aşteptînd ca omul să moară înainte de a fi primit răsplata cuvenită pentru bine şi rău. Dimpotrivă, Dumnezeul lui Thomas Beard urmărea atent cele ce se întîmplau pe pămînt şi

intervenea în viaţa de aici prin bătălii (pierdute de cei răi) şi prin pierderea tronurilor (de către conducătorii nedemni). Acesta urma să fie şi Dumnezeul lui Oliver Cromwell. Pe această zeitate severă, care intervenea în toate şi era veşnic prezentă, judecînd şi răsplătind, şi care l-a obsedat tot restul vieţii, Oliver a întîlnit-o pentru prima dată fie ca discipol al profesorului lui în mica sală de clasă de la Huntingdon, fie, poate, ascultîndu-i dogmele expuse în casa tatălui sau a unchiului său.

Această influenţă fără egal, exercitată de un asemenea om, trebuie confruntată cu poveştile că Oliver nu era un cărturar, că prefera să fure mere decît să se ocupe de cărţi şi că în general nu prezenta o „perseverenţă stabilă" în sîrguinţa lui la învăţătură, avînd izbucniri de entuziasm pentru o săptămînă sau două, pentru ca apoi să tragă chiulul luni întregi. Referindu-se la el, James Hall îl numea „balaurul merelor", atît de cunoscute îi erau incursiunile în livezile din partea locului. Doctorul Beard, spunea Heath, încerca să îndrepte greşelile lui Oliver „însă nimic nu putea înfrînge înclinaţiile lui încăpăţînate şi perverse" [25]. Adevărul este că, în toate perioadele vieţii sale, Oliver a dat dovadă de o mai puternică înclinare spre gîndire, reflectare şi meditare decît spre citire. Dealtfel, această lipsă de înclinare spre cultura literară nu a avut efecte dezastruoase datorită faptului că în el predomina mai degrabă temperamentul natural al unui filozof. Rezultă că imaginea despre băiatul energic din punct de vedere fizic, care culca la pămînt gardurile, jefuia porumbarele ca să poată devora puii fragezi de porumbel şi era bătut fără nici un folos de părinţi ca să-l vindece de aceste apucături regretabile, nu este în mod necesar de neîmpăcat cu ideea unui suflet trezit în sinea lui spre un dialog cu Dumnezeu şi cu noţiunea de a căuta să afle din semne voinţa lui pe pămînt. Viaţa de mai tîrziu a lui Oliver urma să prezinte aceeaşi îmbinare stranie, dar fascinantă, de preocupare fizică extremă (în sensul, de exemplu, că un ofiţer de cavalerie dornic de succes trebuie să domine condiţiile fizice cu care se confruntă) cu dialogul spiritual.

Scriind în epoca următoare, episcopul Burnet îşi exprima părerea că Oliver a fost dezavantajat în mod grav de „grosolănia educaţiei şi a temperamentului său", de care el n-a fost niciodată în stare să se dezbare şi de pe urma căreia n-a rămas cu nici o limbă străină în afară de

„puțină latină... vorbită și aceasta foarte incorect și sumar". Pe de altă parte însă, Samuel Carrington, într-o biografie * scrisă în 1659 și prin care îl ridica în slăvi pe Oliver, lăuda latina acestuia „pe care o folosea ca să trateze cu străinii, așa cum știe toată lumea". Faptul că Oliver avea o fire grosolană, exteriorizată prin manifestări expansive, glume deochiate și chiar accese de furie, nu poate fi pus la îndoială, dacă ținem seama de viața lui de mai tîrziu, marcată și ea de asemenea incidente variind între unele atrăgătoare și altele groaznice. Nu se poate vorbi însă și de o grosolănie a educației. Dimpotrivă, Oliver a primit în primele etape ale vieții sale o educație mai mult decît adecvată, sub conducerea unui om cu reputație și erudiție și într-o ambianță familială unde lucrurile acestea erau luate fără îndoială în serios. Ceva mai mult, dacă — așa cum spunea Carrington — „cea mai mare plăcere" a lui Oliver era „să citească mai degrabă oameni decît cărți", atunci el a avut ocazia să „citească", la o vîrstă extrem de receptivă, un om de o calitate remarcabilă, adică pe dr. Thomas Beard [26].

În anul 1616, cînd Oliver s-a îndreptat spre apropiata universitate din Cambridge, aceste influențe puritane timpurii nu erau nicidecum în descreștere. Avea pe atunci 17 ani, iar Sidney Sussex, colegiul pe care îl alesese, era un așezămînt categoric protestant, creat în 1596, pe locul unei foste mănăstiri a călugărilor franciscani, de către executorii testamentari ai lui lady Frances Sidney, contesă de Sussex. Thomas Fuller, care s-a stabilit și el acolo după zece ani de la venirea lui Oliver, a scris în *Worthies* că lady Frances a murit fără copii, „afară de cazul cînd acele persoane învățate care și-au primit educația în acest așezămînt pot fi considerate drept descendenții ei". Descendenții intelectuali ai lui lady Frances s-au pomenit într-un colegiu nou din cărămidă roșie, cu pietre de colț și sprosuri de ușă de culoare gălbuie, a căror combinație de culori l-a inspirat pe un poet din secolul al XVII-lea să-i descrie romantic aspectul drept „roșu ca trandafirul și alb ca zăpada". Colegiul avea o sală mare cu plafon deschis din grinzi în consolă și cu ferestre pe amîndouă părțile. Restul sălii de mese, cu acoperiș de stuf, a francis-

* În *The Bibliography of Oliver Cromwell*, W.C. Abbot citează lucrarea lui Samuel Carrington drept prima biografie corectă a lui Oliver Cromwell scrisă după moartea lui. Era dedicată lui Richard Cromwell.

canilor era folosit drept capelă, pentru ca mai tîrziu să fie sprijinit prin contraforturi ca să formeze o capelă, un vestibul și o sală de primire a capelei, precum și o bibliotecă. Se mai vedeau încă urme ale fostelor clădiri mănăstirești. Curtea interioară a fostei biserici, de exemplu, putea fi recunoscută în noul gazon pentru jocul cu bile, iar Fuller nota cu un umor macabru : „prin împrejurimi, am găsit adesea oase de oameni morți" [27].

Aceste urme geografice ale unui ritual religios mai vechi nu-și găseau desigur perechea în influențele doctrinale radicale ale colegiului Sidney Sussex. Regulamentele colegiului precizau că studenții trebuiau să fie instruiți aici pentru serviciul în biserica anglicană sau, după cum se formula în mod pitoresc, colegiul trebuia să fie o pajiște întinsă de pe care tinerii urmau să culeagă, ca albinele, miere de pe toate felurile de flori, înainte de a roi din stup pentru ca să zboare spre Biserică și să-și descarce comoara. Oricine nu voia să se conformeze acestui ideal religios și pastoral urma să fie hărțuit cu mușcături și împunsături și pînă la urmă alungat ca un trîntor afară din stup. Se mai arăta, de asemenea, că profesorii și membrii corpului universitar trebuiau să fie dintre aceia care aveau oroare de papistășie, iar printre regulile privind pe studenți, elaborate în 1595, era și interzicerea „zulufilor lungi sau buclați, a gulerelor mari cu multe încrețituri, a pantalonilor de catifea etc.". Era interzisă zădărîrea taurilor și a urșilor, precum și frecventarea localurilor unde se jucau bile (pajiștea colegiului nu cădea sub această interdicție), fiindcă suspectă era compania, nu activitatea propriu-zisă. Nu era permisă frecventarea cîrciumilor, precum și folosirea zarurilor și a cărților de joc. Pe scurt, Sidney Sussex era un colegiu cu orientare puritană, pentru ale cărui tradiții, continuate de noul său profesor, dr. Samuel Ward, Oliver fusese preparat cu prisosință prin educația lui anterioară primită de la dr. Beard. Ward devenise director de colegiu în 1610 și urma să continue în această funcție pînă în 1643. Fuller îl considera „un adevărat protestant în orice vreme", în ciuda unor zvonuri mai vechi că era puritan și a poveștilor de mai tîrziu că fusese papistaș. În realitate, jurnalul lui de însemnări dădea pe față puternicile lui înclinări spre puritanism și, în special, credința fermă în predestinare, care îl va fi influențat pe elevul său.

Oliver a intrat în colegiu la 23 aprilie 1616 și a fost înregistrat conform regulilor, avînd ca îndrumător pe Richard Howlet : *„Oliverus Cromwell Huntingdoniensis admissus ad conventum sociorum Aprilis vicesime tertio tutore Magistro Richardo Howlet"* *. Exista pe atunci obiceiul ca studenții fără titlu de nobleță să dăruiască, la intrarea în colegiu, o piesă de veselă. Oliver a oferit un pocal de argint, însă din nefericire, atunci cînd, în 1618, colegiul a fost silit să-și procure bani pentru a răscumpăra o proprietate de pe Sussex Street, pe care o înstrăinase în mod ilegal, „cana d-lui Cromwell" a fost și ea printre victimele vînzării silite[28].

Dealtminteri, mai dăinuie, de exemplu, o poveste că Oliver a sărit pe un cal de la fereastra închisă a camerei lui aflate la etajul I al părții de nord a aripii denumite Hall Court care dădea spre Sidney Street. James Heath era încredințat că de fapt Oliver era mai vestit la fotbal, lupta cu bîta sau la „orice alt sport sau joc violent" decît la carte. O altă poveste favorită, pusă uneori în legătură cu zilele petrecute de el la școala secundară, dar părînd să aparțină mai logic timpului cînd era la universitate, se referă la faptul că Oliver juca, în spectacolele teatrale date de studenți, rolul de rege. Admiratorii lui considerau această întîmplare ca o dovadă a măreției lui firești, în timp ce criticii o socoteau că indică ambiția lui înnăscută. Avem de-a face cu un model tipic de polarizare între bine și rău, specific primelor relatări asupra vieții lui Cromwell [29]. Totuși, șederea lui Oliver la Cambridge, indiferent dacă va fi fost sau nu irosită în plăceri, nu era sortită să dureze mult, fiindcă a fost întreruptă brusc, înainte de a-și fi luat titlul universitar, nu din lipsă de entuziasm cărturăresc, ci din cauza morții tatălui său, la 24 iunie 1617.

Numai cu cîteva zile mai înainte, Margaret, sora de 16 ani a lui Oliver, fusese cununată de Thomas Beard cu Valentine Walton, un vecin din comitatul Huntingdon și un bărbat care urma să-i dăruiască lui Oliver multă prietenie și devotament în viitor și de fapt în tot decursul lungilor și frămîntatelor lor vieți. Însă tolba de fete a familiei de la Huntingdon era încă departe de a se goli : din-

* Oliver Cromwell din Huntingdon admis în adunarea colegilor la 23 aprilie, avînd ca îndrumător pe profesorul Richard Howlet". — M.L.

tre surorile lui Oliver cel puțin patru, dacă nu cinci, mai locuiau acasă împreună cu mama lor, de curînd văduvită. Ca băiat de 18 ani, Oliver s-a găsit a fi singura parte bărbătească într-o gospodărie acum pe de-a întregul feminină. Era prima ocazie în care putea să-i arate mamei sale sprijinul și devotamentul lui de adult, pe care urma să le manifeste față de ea, cu o atenție atît de surprinzătoare, tot restul lungii ei vieți. Tandrețea aceasta deosebită dintre ei, care i-a uimit pe observatorii contemporani, se explică destul de ușor în ceea ce o privea pe ea, prin poziția lui de singur fiu, în timp ce afecțiunea lui își avea, poate, originea în perioada traumatizantă a văduviei mamei și în responsabilitatea cu care era acum confruntat. Era, desigur, o situație care putea stimula înclinația patriarhală a oricărui bărbat.

Adevărul era că situația financiară a Cromwellilor nu era nici deosebit de bună, nici deosebit de proastă. Robert Cromwell o făcuse pe Elizabeth unica lui executoare testamentară, iar lui Oliver îi mai trebuiau, în orice caz, încă trei ani pînă la majorat. A fost totuși o etapă neliniștitoare, cînd se părea că Oliver putea fi considerat ca fiind sub tutela regală, deoarece o parte din proprietățile familiei Cromwell fuseseră deținute *in capite**, sau direct de la rege, prin dreptul de proprietate obținut la învestitura de cavaler a lui Robert. S-a pus, de asemenea, întrebarea dacă nu s-ar putea ca Oliver să fie considerat drept tutore în decursul vieții mamei sale, care, conform testamentului lui Robert, era „arendașă pe viață a tuturor pămînturilor stăpînite ca feudă". Drept rezultat, Oliver ar fi trebuit să facă anumite plăți și să acționeze în justiție pentru punerea lui în posesia acestor pămînturi. Din fericire, prin aducerea cazului în fața Curții de tutelă și emancipare, s-a hotărît că dreptul la moșie al mamei, așa cum era precizat în testament, fusese instituit pe timpul socrului ei, sir Henry Cromwell, și, deoarece Robert intentase acțiune de punere în posesie după moartea lui sir Henry [37], nu era nevoie ca Oliver să repete procedura. Pericolul acesta fiind înlăturat și prin decizia președintelui Curții pentru procese civile, mama lui Oliver era acum liberă să-și reia modestul ei fel de viață în micul oraș, cultivîndu-și pămînturile și mărindu-și poate veniturile cu ajutorul unei instalații de făcut bere.

* Ca feudă a Coroanei. — M.L.

Dar ceea ce se terminase pentru Oliver Cromwell nu era decît tinereţea, nu şi prilejurile favorabile. Anii aceia, în aparenţă senini, ai copilăriei, cărora teoreticienii moderni le acordă o importanţă uriaşă în formarea caracterului, se încheiaseră, după părerea aceloraşi teoreticieni, prin cel mai potrivit sfîrşit al adolescenţei masculine, adică prin moartea tatălui şi prin necesitatea sprijinirii mamei. Într-o odă funerară, apărută după moartea lui Oliver, un scriitor reflecta :

Ai început cu griji neînsemnate
Dar griji ascunse te-au cuprins în anii singurateci...

Fiinţa care urma să mînuiască mai tîrziu sceptre a învăţat mai întîi să conducă o gospodărie :

Iar guvernarea a-nceput
Cu-o singură familie şi cu un singur om.

Caracterul extrem de retras al tinereţii lui Oliver a fost un lucru de care s-au izbit în zadar nu numai istoricii de mai tîrziu, dar care a format şi obiectul comentariilor contemporanilor săi. Dealtfel, această situaţie obscură nu a luat sfîrşit cu cel de-al nouăsprezecelea an al lui. Cu toate acestea, chiar din faptele răzleţite pe care le cunoaştem, la care se adaugă legendele de mai tîrziu, putem deduce cel puţin anumite tendinţe. Tînărul acesta cu o activitate fizică intensă, şi poate chiar dur, trăind fericit într-o situaţie socială modestă, dar sigură, a fost pus de timpuriu în contact cu o formă de religie neliniştită, nesigură, însă extrem de pasionată şi de onestă. Natură afectuoasă în acelaşi timp, şi înconjurat de numeroase legături familiale, Oliver s-a pomenit împins spre centrul acestor fire, al căror nod îl va constitui pe viitor chiar el. Pe aceste fundaţii, pe care de-abia le mai putem distinge, aşa cum de-abia mai poate fi desluşit conturul vechii capele a franciscanilor printre noile clădiri din Sidney Sussex, a fost clădită viaţa lui Oliver Cromwell.

2

Pe propriile lui ogoare

Tu nu ţi-ai înălţat anume, dinainte,
Spiritul tău sobru spre lucrurile sfinte,
În schimb ai cultivat pe propriile ogoare
O minte sănătoasă în trup plin de vigoare.

Andrew Marvell * despre Oliver Cromwell

Cu toată prietenia lui cu doctorul Thomas Beard, Oliver Cromwell nu se prezentase încă, la vîrsta de 18 ani, pe scena lumii ca un puritan complet format, cel puţin în sensul pe care-l înţelegem astăzi. Poveştile larg răspîndite despre desfrîul lui din tinereţe se situează în anii care au urmat după moartea tatălui său. Zvonurile sînt prea generale pentru a putea fi ignorate. În *The Perfect Politician,* o încercare onestă de elaborare a unei biografii şi nu a unei hagiografii, tipărită pentru prima dată în 1660, Henry Fletcher îşi exprima părerea moderată că viaţa lui Cromwell în această perioadă „n-a fost complet lipsită de neastîmpărul şi nesăbuinţele proprii tinereţii". Richard Baxter, ** deşi cu cîţiva ani mai tînăr ca Oliver, auzise povestindu-se că acesta fusese „risipitor în tinereţe" şi a repetat acest lucru în autobiografia lui. Regalistul sir Philip Warwick istorisea că „primii ani ai bărbăţiei lui au fost irosiţi într-o viaţă desfrînată, cu petreceri şi jocuri de noroc, lucru de care şi-a dat seama mai tîrziu şi pe care îl regreta". Fletcher confirmă părerea că Oliver era cartofor. A insistat, de exemplu, mai tîrziu pe

* Andrew Marvell (1621—1673) — poet şi scriitor politic, simpatizant al cauzei parlamentare. — M.L.

** Richard Baxter (1615—1691) — cel mai influent predicator puritan din secolul al XVII-lea, autor a numeroase lucrări doctrinare. — C.M.

lîngă un domn Calton să-i restituie 30 de lire, pe care acesta i le cîştigase pe vremuri, fiindcă socotea acum că domnul Calton le obţinuse prin mijloace necinstite, astfel că „ar face un păcat dacă le-ar mai reţine“ [1].

James Heath ne oferă cea mai plastică descriere a tinereţei petrecăreţe a acestui viitor Sfînt Augustin. Pentru el, Oliver se comporta ca un „tînăr Tarquiniu“ *, care se delecta acostînd femei cumsecade pe stradă pentru ca „să le fure un sărut împotriva voinţei lor sau să le ceară vreo altă satisfacţie mai desfrînată“. Ataca, „de asemenea, oameni de treabă cu bîta ** şi, dacă nu i se ivea vreun alt prilej de distracţie, îşi căuta refugiul în pileală“, din care cauză ajunsese spaima cîrciumilor din localitate, ale căror patroane strigau cînd îl vedeau apropiindu-se : „Vine tînărul Cromwell. Închideţi uşile !“ [2] În orice caz, lui Oliver nu i-a lipsit nimic din categoria de vicii tipice unui libertin în devenire, inclusiv băutura, femeile, jocurile de noroc şi actele de violenţă. Cam prin aceeaşi vreme însă, lui Oliver i s-a oferit prima priveliştе a unei lumi mai extinse decît aceea a Huntingdonului, fie că era vorba de strada mare sau de berăriile acesteia. Indiferent dacă această mutare va fi făcut sau nu parte din planul mamei sale de a-l vindeca de viaţa desfrînată, aşa cum sugera Heath (şi probabil că există o legătură între reputaţia tînărului şi mutarea lui), fapt este că Cromwell a plecat la Londra, unde şi-a continuat studiile între anii 1617 şi 1620 la Inns of Court ***.

Acest episod este înconjurat de o obscuritate supărătoare, fiindcă în registre nu se găseşte nici o atestare documentară asupra prezenţei lui Oliver la Inns of Court, în general, sau la Lincoln's Inn, care este asociat de biografii mai vechi cu numele lui. Printre aceşti specialişti trebuie cuprinşi nu numai Henry Fletcher, pe care l-am citat mai sus, ci şi autorul unei lucrări mai vechi (probabil Henry Daubeny) intitulată *The Portraiture of His Royal Highness Oliver, late Lord Protector,* publicată

* Tarquinius Superbus (534—509 î.e.n.) — al şaptelea şi ultimul rege al Romei, violent şi despotic. — M.L.

** Se foloseau pe atunci nişte bîte groase şi lungi de 1.2 pînă la 2 m numite „quaterstaff“, servind atît în atac, cît şi în apărare. — M.L.

*** Localurile din Londra ale celor patru asociaţii de juriştі, Inner Temple, Middle Temple, Lincoln's Inn şi Gray's Inn, care aveau dreptul exclusiv de a permite practicarea avocaturii în faţa instanţelor judiciare engleze. — M.L.

aproape imediat după moartea lui Cromwell, precum și James Heath, care a adăugat, cu o ironie neintenționată, dacă ținem seama de problemele de care s-au lovit istoricii de mai tîrziu : „Este un mare noroc al acelei onorabile societăți că ne-a lăsat o amintire atît de neînsemnată și de inocentă a prezenței lui ca membru acolo". Este adevărat că, de exemplu, Carrington nu vorbește de fapt despre Lincoln's Inn, notînd totuși că „părinții lui l-au destinat studiului dreptului civil". Însă nu numai că tatăl, bunicul și doi unchi ai lui Oliver urmaseră cursurile de la Lincoln's Inn, dar el însuși l-a trimis acolo, în 1647, pe fiul său Richard. De aceea se pare că nu există nici un motiv real să punem la îndoială autenticitatea unui incident la care se face atît de des referință în cele mai vechi memorii privind viața lui Oliver * [3].

Pe vremea aceea, Inns of Court nu era, ca acum, un ansamblu de instituții specializate, destinat să pregătească un grup de tineri în materie de drept și în nimic altceva. Dimpotrivă, cursurile lor erau considerate ca un adaos onorabil la educația unui tînăr gentleman. Indiferent care vor fi fost vederile mamei lui Oliver, a te duce la Londra ca să studiezi dreptul era un eveniment tot atît de convențional în viața unui tînăr avînd starea lui socială ca și celelalte faze prin care trecuse pînă atunci educația lui. Între anii 1640 și 1642, peste trei sute din membrii Parlamentului frecventaseră cursurile vreuneia dintre cele patru asociații juridice, printre ei fiind unii ca Denzil Holles, John Lambert, John Bradshaw și sir Thomas Fairfax, care aveau să ajungă vestiți în anii agitați ce urmau să vină. Tradiția orală, în persoana lui Thomas Le Wright (un alt panegirist mai vechi, care menționează Lincoln's Inn-ul), mai adaugă, în 1658, că Cromwell „citește mai mult în oameni decît în cărți, fiindcă este din fire mai înclinat spre partea practică, care îi place, decît spre partea teoretică" [4]. În anii din jurul lui 1618, Londra era un loc plăcut, care putea stimula curiozitatea năs-

* W. C. Abbott argumentează în *Letters and Speeches of Oliver Cromwell* cap. I, p. 33, în favoarea participării lui Oliver la cursurile de la Gray's Inn pe motiv că mulți dintre viitorii lui parteneri erau acolo pe timpul cînd și Oliver studia la Londra. Ținînd seama de legăturile pe care membrii de familie ai lui Oliver le-au avut cu Lincoln's Inn precum și de faptul că Gray's Inn nu este menționat de nici unul dintre biografii mai vechi, această afirmație pare a nu fi decît o complicație inutilă.

cîndă a unui tînăr, iar clădirile asociației Inns of Court erau situate într-o zonă complet împădurită dintre Londra și Westminster, oraș pe cale de ridicare și înconjurat de cîmpii verzi, care au rămas și pînă acum neatinse de speculanții în construcții. „Cele două orașe surori legate printr-o singură șosea și udate de un același curs de apă", așa cum le numea romantic Thomas Heywood în *Porta Pietas*, „primul un instructor de magistrați gravi, iar cel de-al doilea locul de veci al marilor monarhi", erau legate între ele de măreața Tamisă, o șosea mai utilă decît orice drum plin de făgașuri. Tocmai printre acești „magistrați gravi" din orașul Londrei, precum și printre propriile lui rubedenii și-a găsit Cromwell partenerii, fiindcă la 22 august 1620, la cîteva luni de la majorat, el s-a căsătorit cu Elizabeth Bourchier, fiica unui potentat din oraș, sir James Bourchier.

Alăturarea la un grup a dus, poate, la căsătoria din cadrul altuia, fiindcă, după cum s-a presupus, el și-ar fi întîlnit pentru prima dată viitoarea soție în casa mătușii lui, Joan Barrington, fiica bătrînului sir Henry Cromwell, vecin la țară cu sir James Bourchier [5]. Bourchierii erau de fapt o familie foarte asemănătoare cu aceea a lui Oliver, chiar dacă le lipsea originala trăsătură de caracter velșă a acestuia. Conacul lui sir James se afla la Little Stambridge, în Essex. Mutarea de la oraș la țară fusese făcută, în generația precedentă, de către tatăl lui sir James, tot așa după cum făcuseră la început Stewarzii și chiar Cromwellii. Însă în cazul familiei Bourchier legăturile cu orașul fuseseră strîns păstrate : în viața lui de la oraș sir James era un negustor de blănuri și finisor de piei prosper, ridicat la rangul de cavaler în 1610. Se căsătorise cu o doamnă din Suffolk, Frances Crane, iar Elizabeth, care avea atunci 23 de ani și era deci cu doi ani mai în vîrstă ca Oliver, era cea mai mare dintre cei șase copii. Era vorba de un cadru sigur, mult mai sigur din punct de vedere financiar decît acela al lui Oliver, fapt care dezminte afirmațiile mai deșuchiate ale lui Heath, fiindcă, de pe poziția lui avantajoasă de om mai bogat, este puțin probabil ca sir Bourchier să-i fi îngăduit fiicei lui să se căsătorească cu un desfrînat incorigibil. Drept parte din moștenire, corespunzătoare unei asemenea doamne cu avere sigură, Oliver se angaja să lase soției lui bunuri care aduceau, împreună cu zeciuielile, un venit de aproximativ 40 de lire sterline pe an. Contractul de căsătorie prevedea

plata unor daune-interese mari în caz de neîndeplinire a obligaţiilor, iar drept martor semna un alt negustor de piei, anume Thomas Morley, probabil o rudă a soţiei dinspre partea mamei.

Căsătoria a avut loc la biserica St Giles din Cripplegate, aflată în interiorul valurilor de pămînt ale oraşului, în apropierea capătului din apus al valului Londrei, care era biserica de cartier a casei din oraş a familiei Bourchier. Registrul de căsătorii în care este înregistrată oficierea mai există încă (deşi depozitat acum în arhiva oraşului de la biblioteca Guildhall)[6], iar biserica, în care a fost înmormîntat întîmplător, la un secol după această căsătorie simplă, John Milton, mai poate fi văzută şi azi, dar mult refăcută.

Elizabeth Cromwell era pe timpul acela tînără, plinuţă şi drăgălaşă. Trebuie să fi fost o făptură atrăgătoare, şi asta nu numai fiindcă — aşa cum îi plăcea să remarce mamei lui Dorothy Osborne, acea sarcastică domnişoară regalistă — era de o frumuseţe pe care orice femeie „care n-a fost încă deformată" o are o singură dată în viaţa ei înainte ca înflorirea să dispară. Miniatura lui Elizabeth, pictată de Samuel Cooper într-o vreme cînd prospeţimea tinereţii se evaporase de mult, ne mai arată încă un chip mic, atrăgător şi cam grăsuliu, de o drăgălăşenie cam prea aparentă. Ochii sînt imenşi, foarte îndepărtaţi, cu pleoape care se lasă fermecător în jos. În obraji se mai văd încă gropiţe, iar gura este sfielnic veselă şi un pic resemnată. Întreaga figură emană un fel de amuzament inteligent şi secret, în timp ce trăsăturile sînt aproape ca de faun. Nu este desigur o coincidenţă că Bettie, fiica favorită a lui Oliver, a fost copilul care s-a asemănat cel mai mult cu mama ei.

Poreclită mai tîrziu de scriitorii satirici „Protectoarea Joan" * ea a fost obiectul celor mai răutăcioase bătăi de joc. Deşi la o scară mai redusă, persoana ei a fost, ca şi soţul ei, obiectul aceloraşi atenţii injurioase din partea calomniatorilor. Lăsînd deoparte învinuirile mai grave,

* Pe la mijlocul secolului al XVII-lea, numele de Joan era socotit drept o insultă. Deşi doamnele de odinioară din clasa ei purtaseră acest nume, ca, de exemplu, mătuşa lui Oliver, Joan Barrington, precum şi sora lui, care murise de copil, pe timpul de care vorbim „Joan" ajunsese să fie folosit drept nume generic pentru un fel de bădărancă (vezi referinţa lui Shakespeare la „slinoasa Joan" care-şi răstoarnă oala).

ca aceea de „beție și desfrînare", care nu sînt nicidecum dovedite, cea mai obișnuită acuzație ce i se aducea era aceea că se rezuma doar la comportarea convențională a unei gospodine și că, pe deasupra, mai era și zgîrie-brînză. Heath, de exemplu, o acuza de avariție nejustificată în calitatea ei de soție a Protectorului : „reproșa în mod delicat și afectat costisitoarea risipă a *celeilalte femei* care trăise acolo înaintea ei" [7]. Dar, deși aluzia la extravagantele reginei Henrietta Maria indică o ființă grijulie, care considera că economia este o virtute chiar și pentru membrii unei familii regale, doamna Cromwell era totuși în stare de ceva mai mult decît de simpla conducere a unei gospodării.

În primul rînd, era capabilă să-și conducă din cînd în cînd bărbatul ca oricare soție a unui bărbat ocupat sau poate chiar supraocupat. În 1650, cînd Cromwell era plecat în Scoția, i-a scris o scrisoare hotărîtă începînd cu „Mult iubitul meu", în care se mira că o putea învinui *pe ea* că nu-i scrie mai des, „cînd eu ți-am trimis trei scrisori și n-am primit decît una de la tine. Singurul lucru pe care-l pot crede este că s-au rătăcit", adăuga ea cu o blajină și ironică insinuare. Urmau vorbe înduioșătoare de dragoste, tributul celor peste 30 de ani de căsătorie trainică. Îi arăta apoi că se supune voinței lui Dumnezeu care îi despărțise, adăugînd cu melancolie : „Sincer vorbind, viața mea e doar o jumătate de viață în lipsa ta..." Însă nota finală era ceva mai dură. Doamna Cromwell era de părere că soțul ei ar trebui să găsească cel puțin cîteva clipe ca să-i scrie prietenului său, președintele secției regale a Înaltei Curți de Justiție, „despre care ți-am reamintit adesea", președintelui Camerei Comunelor, președintelui Consiliului de stat și altor mărimi utile. „Zău, dragul meu, nici nu știi cît rău îți faci netrimițînd o scrisoare, oricît de rară ar fi ea". Și apoi semna, „cu toată fidelitatea, Eliz Cromwell" [8]. Este evident că doamna avea caracter, precum și minte ascuțită.

În ceea ce privește lipsa ei de ținută, este adevărat că Lucy Hutchinson, observatoarea cu privire pătrunzătoare care n-a putut rezista niciodată întru totul măreției lui Oliver, o disprețuia pe Elizabeth Cromwell. Însă cealaltă latură a caracterului acesteia, trăsătura mai visătoare și mai puțin practică, consta dintr-o naivitate care inspira mai degrabă afecțiune. Colecționa portrete ale membrilor familiilor regale din străinătate și se-ntreba dacă regina

Cristina a Suediei n-ar fi potrivită ca a doua soție a lui Oliver, dacă ei i s-ar întîmpla ceva. Se spunea chiar că îi era dor de deposedata familie regală a Angliei și își făcea griji că copiii ei nu se vor putea menține în poziția înaltă în care se aflau. Toate aceste trăsături erau însă simpatice și indicau o predispoziție demodată, ba chiar romantică. Mai tîrziu, atunci cînd situația soțului ei s-a îmbunătățit, se spunea despre ea că, spre deosebire de fiicele ei, n-avea nici un gust la îmbrăcăminte. Boneta ei, de exemplu, era îndesată pe cap ca o pălărie, fără nici o artă, adică „fără cute ascunse și apărate o dată sau de două ori cu redute și bastioane"*. Însă Oliver nu se căsătorise desigur cu ea pentru cunoștințele ei în legătură cu asemenea rafinamente la modă, mai ales că se știa că și el era indiferent față de amănuntele îmbrăcămintei. Cel mai important era faptul că dragostea ei pentru viața de familie, frugalitatea și atenția pe care o acorda vetrei și căminului, concepute ca o datorie creștinească față de Dumnezeu și de soțul ei, nu erau prin ele însile calități pe care soții în cauză să le fi socotit vreodată deosebit de neplăcute. Spectatorii care o luau în derîdere pe femeia aceasta atît de neînsemnată nu vedeau lucrurile decît pe jumătate. Lui Oliver Cromwell îi plăcea fidelitatea ei tandră, sprijinul personal pe care i-l acorda, precum și, mai palpabil, dar nu mai puțin agreabil, plăcerile pe care i le oferea o gospodărie bine întreținută. Cei care o numeau Joan și o comparau cu o „maimuță în stacojiu" erau dușmanii lui [9].

Este neîndoielnic că Oliver și-a iubit cu devotament soția, atît în principiu, cît și în practică, și asta în tot decursul lungilor lor ani de viață conjugală. În principiu, ca soț creștin care, după cuvintele lui Thomas Le Wright, „o iubea nespus de mult pe aceea care avea onoarea patului său". În practică, el se mai grăbea încă să-i scrie, după ce fuseseră căsătoriți timp de 31 de ani, pentru cel mai drag dintre motive. „Mult iubita mea, n-am vrut să scap această poștă, deși n-am multe să-ți scriu, însă îmi place să-i scriu dragei mele, pe care o iubesc din toată inima". Îndată după cea mai mare victorie a lui, aceea de

* Pe vremea aceea, o bonetă la modă trebuia să imite construcția unei fortărețe. — M.L.

la Dunbar, Oliver îi scria lui Elizabeth : „Îmi eşti mai scumpă decît orice altă fiinţă“ şi n-avem nici un motiv să-i punem la îndoială cuvintele. Una din regulile de conduită în legătură cu familia ale popularului manual puritan de pe atunci, *Matrimoniall Honour* al lui Daniel Roger, era aceea că „beneficiul patului“ era unul din principalele avantaje practice de aşteptat de pe urma căsătoriei, fiindcă avea drept rezultat „sănătatea trupului şi a minţii dobîndită prin ea, trăind neconstrîns după voinţa lui Dumnezeu şi îndeplinind datoria chemării fără tulburare şi stricăciune“ [10]. Dăruindu-i lui Oliver acest beneficiu, precum şi o seninătate de nezdruncinat în viaţa lui cea mai intimă, Elizabeth îl lăsa desigur liber să-şi urmeze viaţa lui publică fără tulburarea şi stricăciunea care i-ar fi fost oferite de o tovarăşă de viaţă mai prezentabilă, dar mai egocentrică. Ne vine greu să conchidem că Oliver a făcut în realitate o afacere proastă căsătorindu-se cu Elizabeth.

Data căsătoriei lui Oliver Cromwell capătă o importanţă suplimentară prin faptul că după ea nu mai sînt mărturii asupra „cheltuielilor lui nebuneşti“ *. La rîndul lui, acest fapt ne permite să apreciem cu mai multă îngăduinţă abaterile lui din trecut, care trebuie să fi avut rădăcini puţin adînci dacă au putut fi extirpate atît de uşor odată cu venirea responsabilităţii familiale. Fiindcă necumpătarea tinereţii nu este nici deosebit de neobişnuită şi nici deosebit de vinovată, putem compara cu profit, din acest punct de vedere, situaţia lui Oliver cu aceea a lui John Bunyan **, care a exclamat : „Pînă am ajuns la condiţia de om căsătorit, am fost o adevărată căpetenie în tot felul de depravări şi impietăţi“, referindu-se în special la înjurături şi chefuri [11]. Desigur că nici „impietăţile“ din tinereţe ale lui Bunyan şi nici cele ale lui Cromwell n-ar fi ocupat o treaptă prea înaltă în clasamentul unui depravat veritabil.

* Două înscrisuri în registrul bisericii St John din Huntingdon, datate 1621 şi 1628, prin care Cromwell era mustrat pentru fapte rele şi se arăta că fusese pedepsit din această cauză, s-au dovedit a fi fost făcute mai tîrziu şi cu altă scriere. Chiar dacă — aşa cum credea S.R. Gardiner — redau vreo întîmplare autentică locală, ele pot reprezenta atît o contravenţie în materie de zeciuială, cît şi o faptă rea personală. Natura greşelii nu este precizată.

** John Bunyan (1628—1688) — predicator neconformist englez, autor al alegoriei *The Pilgrim's Progress*, despre care se spune că ar fi fost scrisă pe cînd era în închisoare, şi al altor lucrări religioase. — M.L.

Viaţa pe care Oliver şi Elizabeth Cromwell au dus-o după întoarcerea lor la Huntingdon a fost viaţa liniştită a unui tîrg pierdut, care era atît de apropiat de ogoare, încît existenţa lor se contopea cu aceea a unui sătean. Viaţa aceasta a căpătat un nou impuls prin naşterea primului lor copil, Robert, în luna octombrie a anului următor. Acestui prim născut i s-au adăugat, într-o succesiune rapidă, Oliver, născut în februarie 1623, Bridget, născută în august 1624, Richard, născut în octombrie 1626, Henry, născut în ianuarie 1628, şi Elizabeth, născută în iulie 1629. Este de presupus că Oliver descoperea acum că — aşa cum s-a exprimat biograful său Flecknoe — conducerea unei familii „are o anumită analogie cu guvernarea unei republici".

Prima scrisoare a lui Oliver Cromwell care ne-a parvenit o datorăm botezului lui Richard. Are data de 14 octombrie 1626 şi conţine o rugăminte către Henry Downhall, prieten de la Cambridge, puţin mai în vîrstă decît el şi fost coleg de la colegiul St John pe cînd Oliver era la Sidney Sussex, de a fi naş. Downhall era acum cleric şi rector la Tofts în Cambridgeshire. „Iubite domn — scria Oliver, cerîndu-şi scuze că era prea ocupat pentru a se putea duce să transmită personal invitaţia —, ziua ostenelii tale este vinerea viitoare. Permite-mi să-ţi solicit tovărăşia pentru miercuri". Apoi, Cromwell continua spunîndu-i că-şi dădea perfect de bine seama că abuzează de prietenia lui prin noile servicii pe care i le cerea în loc să se achite faţă de el „pentru dragostea pe care i-a arătat-o pînă acum". Era totuşi convins că răbdarea şi bunătatea lui Downhall nu pot fi epuizate de către „prietenul şi sluga ta Oliver Cromwell" [12]. Această misivă, aşternută pe hîrtie cu scrisul îngrijit şi curgător, dar în rînduri strînse, pe care Cromwell l-a păstrat în cea mai mare parte a restului vieţii lui, pînă cînd a intervenit boala, nu numai că-l arată a fi un tată conştiincios, dar demonstrează, prin echilibrul deliberat dintre bunătatea lui Downhall şi recunoştinţa lui Cromwell, ceva din grija minuţioasă cu care va accepta prieteniile în viaţa lui de mai tîrziu. Însă pînă cînd cuibul s-a completat confortabil prin naşterea ultimului dintre cei şase copii ai „primei familii" a lui Cromwell, scumpa Bettie, care urma să fie favorita lui, situaţia materială a lui Oliver se schimbase. Dar nu numai atît : însăşi Anglia se schimbase. Venise

timpul ca viaţa lui Oliver să urmeze mai îndeaproape viaţa ţării.

Moartea, în 1625, a bătrînului rege scoţian Iacob I *, acel produs neverosimil al unirii dintre Maria **, regina Scoţiei, şi lordul Darnley ***, a fost urmată de urcarea pe tron a unui conducător avînd un caracter cu totul diferit. Acesta n-avea să fie fascinantul şi admiratul Henric prinţ de Wales, fiul mai mare, a cărui urcare pe tron se credea că va aduce o epocă de aur, ci fiul mai mic, pe care însuşi prinţul Henric îl poreclise în glumă „episcopul". Noul rege, Carol I al Angliei, Scoţiei şi Irlandei, era în vîrstă de 24 de ani, mic de statură, grav, demn, iubitor de monarhie, aşa cum fusese şi tatăl lui, însă cu un fel nou de pasiune regală născută la Curtea engleză şi nu în mijlocul luptelor pentru putere ale nobilimei scoţiene din secolul al XVI-lea în care fusese crescut regele Iacob. Educaţia lui nefericită şi agitată, transferarea lui în străina Anglie la vîrsta de 36 de ani, toate acestea îi oferiseră regelui Iacob prilejuri din belşug ca să observe cum funcţionează minţile omeneşti. Iar el profitase de această experienţă : James (Iacob) în limba scoţiană însemna „abil". Spre deosebire de James, regele Carol era în mod cert inabil.

Timpul va arăta că concepţia despre monarhie a lui Carol va sta în picioare ca o stîncă în apele argumentelor altora, iar cînd apele vor da înapoi, stînca va rămîne neclintită în poziţia ei. Pînă una alta, încoronarea lui a fost marcată, oarecum injust, dar profetic, de un cutremur de pămînt, iar curînd după încoronare fostul „episcop" s-a căsătorit cu o prinţesă franceză, Henrietta Maria, fiica regelui Henric al IV-lea. Deşi adevărata perioadă de in-

* Din familia Stuarţilor. Prin mama lui, regina Maria, străstrănepot al lui Henric al VII-lea. După abdicarea mamei lui (în 1567) a devenit rege al Scoţiei, iar la moartea Elisabetei I (în 1603) rege al Angliei. A trăit între 1566 şi 1625. — M.L.

** Maria Stuart (1542—1587) — regina Scoţiei şi apoi regina Franţei prin căsătoria cu Francisc I. Rămasă văduvă în 1560, se întoarce în Scoţia unde are de luptat contra Reformei şi a uneltirilor secrete ale Elisabetei I, regina Angliei. Căsătoria ei cu Bothwell, asasinul lordului Darnley, provoacă o insurecţie şi abdicarea ei (în 1567). Se refugiază în Anglia, unde Elisabeta o întemniţează şi apoi o execută după 19 ani de captivitate. — M.L.

*** Henric Stuart, lord Darnley (1545—1567) — nepot al lui Henric al VIII-lea. A fost asasinat după ce ordonase uciderea lui Rizzio, secretarul soţiei lui. — M.L.

fluență a acestei mici regine vioaie, iubitoare și econoame aparținea încă viitorului, totuși religia ei romano-catolică provoca neliniște printre numeroși supuși ai lui Carol, cărora le era frică de răspîndirea „papistășiei".

Prin 1628, imensele cerințe financiare ale politicii externe a noului rege, care se prezentau sub înfățișarea unei costisitoare gîlcevi cu Franța, precum și a războiului în curs cu Spania, îl forțaseră să convoace cel de al treilea Parlament al domniei lui. Cele două Parlamente anterioare nu rezolvaseră nici problema creditelor suplimentare pentru el și pentru Buckingham *, ministrul său favorit, și nici problema impunerilor abuzive asupra supușilor săi. Oliver Cromwell, a cărui vîrstă se apropia acum de 29 de ani, a fost ales în acest Parlament drept unul din cei doi deputați ai orașului Huntingdon. Celălalt deputat era James Montagu, fiul contelui de Manchester, un membru al familiei ce cumpărase de curînd castelul Hinchingbrooke de la sir Oliver Cromwell. Printre martorii „angajamentului parlamentar", nume sub care era cunoscut documentul aflat acum în arhiva orașului și care atesta alegerea, se afla și de această dată profesorul puritan dr. Thomas Beard.

Aceasta nu era prima participare știută a lui Cromwell la treburile parlamentare : înainte de căsătoria lui, în 1620, fusese martor la un alt angajament de alegere a deputaților orașului Huntingdon. Pentru un nobil de țară sobru, cum devenise el acum, „trăind retras și cumpătat, ca și cînd cel mai înalt țel al lui ar fi fost cultivarea perelor pergamute", după cum spunea mai tîrziu Andrew Marvell, alegerea lui nu apărea, din vreun punct de vedere exterior, ca un pas revoluționar. Am putea merge chiar mai departe spunînd că alegerea lui Cromwell în Parlament putea fi prevăzută cu siguranță, dacă ținem seama de numărul uimitor de mare de rude apropiate, apreciat la nouă veri [13], pe care urma să le găsească alături de el pe băncile Camerei Comunelor atunci cînd a ajuns acolo prima dată, în martie 1628, incluzînd pe cele din familiile Waller, Whalley, Hammond, Walton și Ingoldsby. Dar dacă existența acestei rețele familiale făcea ca atmosfera din Camera Comunelor să i se pară dintr-un anumit punct de vedere amicală, din alte puncte de ve-

* George Villiers, primul duce de Buckingham (1592—1628), a fost asasinat de John Fenton. — M.L.

dere ea era încărcată cu curenţii electrici ai violenţei şi ostilităţii.

În străinătate, revolta olandezilor contra stăpînitorilor spanioli aprinsese imaginaţia multor experţi în libertatea politică, iar efectele ei se resimţeau îndeosebi în Anglia, nu numai fiindcă ţărmurile Olandei erau atît de aproape, ci şi datorită legăturilor strînse ce existau între protestanţii englezi şi olandezi. Succesele Ligii protestante de sub conducerea prinţului Gustav Adolf*, marele soldat şi erou suedez, erau urmărite în Anglia cu un entuziasm înflăcărat. În ţară, deşi situaţia era indiscutabil furtunoasă, nu era în aparenţă revoluţionară. Pentru majoritatea supuşilor săi, Carol Stuart era singurul conducător al statului, deosebit de toţi ceilalţi pretendenţi la conducere prin simpla posesie a regalităţii. Episcopul de Bath şi Wells a ridicat această temă într-o predică ţinută în faţa primului Parlament al lui Carol : „Fiindcă, deşi pot exista mulţi «piloni», nu există decît *unus rex* **, adică marele Pilastru central, iar toţi ceilalţi piloni din regat nu trebuie decît să-l sprijine [14]. Un asemenea concept al monarhiei avea în el ceva mistic, iar extinderea şi natura acestui misticism vor fi puse în discuţie pe măsură ce el se va accentua. Totuşi, mărul discordiei a fost prerogativa regală ***, adică acele puteri ale regelui care depăşeau puterile ce le avea atunci cînd lucra împreună cu Parlamentul, iar nu teoria extremă a dreptului divin. Această teorie, conform căreia regele avea dreptul să facă legi singur, fără Parlament, pare să fi fost aplicată efectiv numai de Iacob I. Sub fiul său însă, punctul de vedere regalist era mult mai puţin îndrăzneţ şi postula doar că, deoarece în fiecare ocîrmuire trebuie să existe o putere mai presus de lege, într-o monarhie această putere supremă revine, evident, regelui. Drept rezultat, el avea dreptul să folosească prerogativa, sau puterile speciale, în anumite cazuri dinainte stabilite, precum şi, în mod neprecizat, atunci cînd bunăstarea generală a regatului cerea acest lucru. În felul acesta, justificarea oricăror noi măsuri extraordinare pentru procurarea banilor se putea baza pe o uzanţă aprobată şi stabilită de multă vreme. Atunci cînd ţara era în pericol,

* Gustav Adolf (1594—1632) — rege al Suediei începînd din 1611. — M.L.

** Un singur rege (în lat. în text). — M.L.

*** Dreptul suveranului, nesupus, teoretic, nici unei restricţii — M.L.

urmau să se aplice impozite adiţionale, aşa cum făcuse şi dinastia Tudor. Carol nu voia să îngăduie nici o inovaţie teoretică în legătură cu ele.

Pentru alţii însă, întreaga noţiune de prerogativă regală prezenta o primejdie ascunsă şi de aceea trebuia privită cu bănuială. N-aveau nimic împotriva prerogativei care îi dădea regelui drepturi speciale în tribunalele pentru probleme de drept cutumiar, drepturi care îi reveneau ca şef de stat, inclusiv acela de a face război şi pace, puterea supremă asupra bisericii şi aceea de a decide în tribunalele Curţii, aşa cum era Curtea Camerei Înstelate *. Dificultatea consta în sfera neprecizată, menţionată mai sus, a prerogativei care îi dădea regelui posibilitatea să judece singur cînd şi dacă situaţia naţiunii impunea măsuri speciale (adică regale) şi să aplice aceste măsuri fără să recurgă la Parlament. Această discreditare practică a rolului Parlamentului, cît se poate de vizibilă în acţiunile regelui Carol din primii ani ai domniei lui, se producea într-o vreme cînd Parlamentul îşi încorda din nou muşchii după anii pasivi ai secolului al XVI-lea. Totuşi, pînă în 1628, nu fusese dezvoltată vreo teorie formală a împotrivirii faţă de rege. Ca şi regele, opozanţii din Parlament se cramponau de trecut în materie de teorie: în timp ce regele pretindea că procedează exact cum procedaseră şi strămoşii lui, Parlamentul i se opunea pe motiv că asemenea practici nu se mai văzuseră în Anglia. Unul din paradoxurile acestei perioade revoluţionare din istoria engleză era acela că ambele părţi au început prin a apela la „vremurile bune de altă dată" pentru a-şi justifica acţiunile.

Revenind acum mai îndeaproape la marele şi împrăştiatul palat Westminster, este important să subliniem faptul că în martie 1628, atunci cînd Oliver Cromwell a sosit acolo, oricare va fi fost loialitatea tradiţională a multora dintre supuşii regelui Carol, datorită legăturilor sale de familie, Cromwell a pătruns imediat şi în mod firesc într-un grup deja format, deşi încă amorf, de critici ai monarhiei. Cu un an înainte, anumiţi membri ai Parlamentului preferaseră să fie întemniţaţi decît să aprobe

* Cameră din palatul regal de la Westminster (pe al cărei tavan se spunea că erau pictate stele aurite) în care Consiliul privat judeca atît cauze civile cît şi criminale, în special cele care afectau interesele Coroanei. Judecata se făcea după propria apreciere, şi nu după dreptul cutumiar. Curtea Camerei Înstelate a fost abolită în 1640. — M.L.

unul din expedientele financiare ale regelui, adică un împrumut forțat, iar printre acești condamnați se aflau și șase rude ale lui Cromwell. Doi dintre ei, Oliver St John și John Hampden, urmau să fie strîns asociați cu el în faima de mai tîrziu. Oliver Cromwell avea deci posibilitatea să afle de la rude apropiate atît cauzele împotrivirii față de rege, cît și necesitatea stringentă a acestei împotriviri. De altfel, primele lui impresii publice despre Carol I nu erau deloc de natură să-l liniștească.

Mai tîrziu, mulți dintre poeții și scriitorii Curții vor zugrăvi un tablou trandafiriu al acestei perioade, în contrast cu holocaustul ce urma să vină. Ben Jonson, de exemplu, respingea, într-o odă aniversară din 1629, eventualele nemulțumiri, considerîndu-le produse dezagreabile ale trîndăviei :

O timpuri ! O moravuri ! Dezmăț din trîndăvie
Ce bîntuie pămîntul ca o epidemie.

Lucy Hutchinson se apropia mai mult de adevăr atunci cînd privea cu o nostalgie mai cinică spre timpurile apuse cînd țara era în pace : „Nu putem numi pace liniștea aceea care era mai degrabă asemănătoare cu potolita și neteda suprafață a mării, al cărei pîntec întunecat este fecundat de o furtună îngrozitoare“ [15]. Lui Cromwell, care intrase în politică într-un moment atît de critic, căzînd prin naștere de-a dreptul în inima grupului politic protestatar, nu i-ar fi fost niciodată posibil să ajungă la părerea că necazurile Angliei puteau fi atribuite „dezmățului născut din trîndăvie“. Pentru el erau deja în acțiune două puncte de vedere divergente, unul, în esență regalist, și altul, cu atitudine critică față de primul, care, pentru mai multă ușurință, putea fi numit parlamentar. Cîte odată aceste două părți erau numite respectiv Curtea și Țara *. Aceste două puncte de vedere au fost formulate efectiv și pentru prima dată în Parlament la numai trei luni după venirea lui Cromwell, anume în iunie 1628, prin Petiția dreptului **.

* Evident că orice grup care critica monarhia se găsea din cînd în cînd, în sens literal, în opoziție cu scopurile lui și firește că nu exista o opoziție formală, în sens modern, fiindcă opoziția față de rege era considerată drept trădare. Datorită faptului că componența și scopurile unui asemenea grup au variat între 1628—1643, nu se poate vorbi nici de vreun „partid“ politic în sens modern.

** Declarația parlamentară asupra drepturilor și libertăților poporului, acceptată de Carol I. — M.L.

Acest .document vestit cerea repararea anumitor nedreptăți notorii, în special arestarea arbitrară, fără judecată, a cetățenilor, precum și perceperea arbitrară de biruri. Spre deosebire de proiectele de lege mai vechi, pe care Carol le respinsese, documentul acesta luase cel puțin forma de petiție, sau de rugăminte, deși în cuprinsul lui se făcuseră încercări de definire, conform prevederilor legii, a drepturilor cetățenilor. Este semnificativ faptul că John Pym *, marele conducător parlamentar, se referise la trecut și la vechile drepturi atunci cînd a vorbit despre legile propuse prin petiție. „Găsim urme vădite ale acelor legi în ocîrmuirea saxonilor. Ele au avut atîta vitalitate și forță, încît au putut să supraviețuiască Cuceririi, ba chiar să impună hotare și limite Cuceritorului"[16]. Iar acest trecut nu se afla în secolul al XVI-lea și nici măcar în epoca Marii Carte a Libertăților **, ci în îndepărtatele zile de dinaintea Cuceririi normande. Pentru anumiți partizani ai Parlamentului lung și teoreticieni politici de pe timpul acela, era un adevăr de necombătut faptul că, în 1066, pe capetele saxonilor liberi fusese pus „jugul normand". Conform acestui argument, Carol I nu era decît cel din urmă descendent al unei dinastii de „cuceritori normanzi", care pregătea în secret privarea de libertățile lor a bunilor saxoni de odinioară. Aceste libertăți nu fuseseră niciodată uitate și erau acum trezite din nou la viață prin Petiția dreptului.

Acceptînd Petiția fiindcă situația lui financiară disperată nu-i oferea altă alternativă, regele a avut grijă să accepte și apelul la trecut, însă în condițiile fixate de el. El refuză să primească „mustrarea" care însoțea Petiția și suspendă temporar Parlamentul peste cîteva zile. Deși era de acord să repare nedreptățile arătate, el declară că, învoindu-se la acest lucru, nu făcea decît să confirme „vechile libertăți" ale supușilor săi. Prerogativele lui nu erau încălcate. Regele susținea și mai ferm că nu trebuia să dea socoteală de acțiunile lui decît lui Dumnezeu și că Parlamentul n-avea nici un drept să facă legi fără con-

* John Pym (1584—1643) — om de stat englez, cel mai de seamă conducător al opoziției parlamentare în prima fază a revoluției. — M.L.

** Magna Charta Libertatum, acordată de regele Ioan în 1215, sub presiunea baronilor săi. — M.L.

simțămîntul lui. Desigur că, din punct de vedere politic, bătălia începuse, sub ochii lui Cromwell, cu mult înainte ca fascinanta noutate pe care o prezenta pentru el Camera Comunelor să se fi uzat în asemenea măsură încît să atenueze impresia extrem de puternică pe care i-o făcuse acest episod dramatic.

Politica și banii nu erau singurele teme ale împotrivirii față de rege. Un alt spin în ochii multor supuși ai lui Carol era religia. Prima cuvîntare înregistrată a lui Cromwell, aceea din februarie 1629, a avut drept obiect periculoasele inovații frizînd „papistășia", pe care mulți le considerau că pîngăresc alba mantie a bisericii anglicane*, precum și tolerarea generală a delăsării moravurilor, care conducea la tolerarea „papistășiei" înseși. În luna noiembrie, regele emisese o Declarație în legătură cu religia, care a fost adăugată ca introducere la Cartea de rugăciuni a bisericii anglicane și în care elementele puritane socoteau că pot recunoaște vederile „papistașe" ale arhiepiscopului Laud, favoritul pe cale de înălțare al regelui. Pentru Laud însă pericolul lent și puternic care amenința biserica de stat nu era „papistășismul", ci puritanismul**. De aceea, tendințele puritane trebuiau stăvilite. Mai presus de toate nu era permis ca conștiința individuală să fie considerată drept îndreptar pentru definirea doctrinei, lucru care era treaba bisericii. De aceea, toți erau invitați să continue „a recunoaște în mod uniform" tezele bisericii anglicane, „interzicînd cea mai mică abatere".

Răspunsul Camerei Comunelor față de această provocare a fost acela de a institui un Comitet pentru religie. Asemenea comitete, care erau, prin însuși caracterul lor, instrumente antimonarhice, începuseră a fi create încă de la începutul secolului. Un Comitet al plenului Camerei, de exemplu, acel vicleșug premeditat prin care toți membrii Camerei Comunelor erau declarați și membri

---

* Biserica protestantă din Anglia care, la Reforma din secolul al XVI-lea, a repudiat autoritatea Papei în treburile ecleziastice și temporale, înlocuind-o cu aceea a suveranului țării. — M.L.

** Mișcare a protestanților englezi care considerau că Reforma din secolul al XVI-lea nu era completă și cereau de aceea noi „purificări" în privința formelor și ritualului, precum și a celor care s-au separat mai tîrziu de biserica de stat fiindcă o socoteau că nu respectă principiile „pure" ale Noului Testament. — M.L.

ai unui Comitet, se putea sustrage autorității președintelui, care pe vremea aceea acționa ca reprezentant al regelui, fiindcă astfel Camera își putea alege un președinte propriu în comitet. În felul acesta, Camera putea rămîne în ședință atît cît dorea, iar membrii ei aveau dreptul să ia de mai multe ori cuvîntul. A urmat apoi un alt comitet, ceva mai neînsemnat, ceea ce l-a făcut pe rege să constate cu mînie că această practică se extindea și să declare peste cîteva luni, tot în 1629, că : „Nu ne este necunoscut faptul că în ultimii ani Camera s-a străduit să-și extindă privilegiile, instituind Comitete generale pentru religie, tribunale, comerț etc." [17]. Oliver Cromwell a fost numit membru al Comitetului special pentru religie. Dacă ar fi să-l credem pe Milton, primăvara anului 1629 a fost excepțional de frumoasă, astfel că „desfrînatul Pămînt" se oferea dezmierdărilor Soarelui. Zilele calde ale primăverii au fost petrecute de Cromwell în efuziuni vehemente și indignate împotriva tolerării „papistășismului" în cercurile înalte, declarînd că era personal informat și inspirat în această privință de către dr. Thomas Beard.

Exista un anume Manwaring — arăta el — care continua să folosească titlul de predicator, în ciuda faptului că fusese criticat de Parlament pentru predicile lui „papistășești". De fapt, Roger Manwaring fusese mai înainte unul dintre capelanii regelui Carol și în această calitate ținuse, în 1627, o predică remarcabilă privind dreptul divin al regelui, ale cărui puteri — dezvăluia el — nu se întemeiau nici pe consimțămînt, nici pe iertare, și nici pe lege sau chiar pe obicei, ci în mod natural și direct pe învestirea lor de către Dumnezeu. Toate acestea se potriveau perfect cu o poveste pe care Beard i-o spusese lui Cromwell despre un anumit dr. Alablaster care ținuse o predică de un „papistașism răsuflat" la biserica Paul's Cross. La sfîrșitul ei, Alablaster a fost apărat contra unui atac al lui Beard, care intenționa să-i combată teza, de către episcopul de Winchester. Acesta l-a obligat pe Beard să renunțe, în ciuda încurajării vădite primite de el din partea episcopului de Ely. Întîmplarea aceasta plină de sofisticărie religioasă și de miros de tămîie, dacă nu de pucioasă, a cercurilor înalte, a fost relatată, desigur, cu o pasiune impresionantă, fiindcă cel puțin trei din cei prezenți, printre care era și Bulstrode

Whitelocke, şi-au notat cuvîntarea * [18]. De fapt, comitetul a sfîrşit prin a-l blama pe Manwaring, obligîndu-l pe Carol să-i dezavueze predica şi protestînd energic contra „dezvoltării extraordinare a papistăşismului" chiar în Anglia, ca să nu mai vorbim de Scoţia şi Irlanda. Oliver s-a aflat încă odată în opoziţie cu regele, iar cu acest prilej avem şi dovada angajării sale practice în luptă.

Natura protestatară a acestei angajări din perioada primei lui apariţii în viaţa publică nu poate fi decît confirmată de ultimele scene furtunoase din primăvara anului 1629 ale dezbaterilor Parlamentului. La 2 martie, Cromwell a fost printre cei care au refuzat să întrerupă şedinţa pînă cînd nu se vota rezoluţia lui sir John Eliot, prin care erau înfierate papistăşismul şi subvenţiile ilegale, neaprobate de Parlament. Preşedintele Camerei, sir John Finch, a fost realmente ţintuit pe scaunul lui de către Denzil Holles şi Benjamin Valentine în timpul cît a fost citită rezoluţia. „Aşa să ne ajute Dumnezeu !" — a urlat Holles. „Ai să stai jos pînă cînd îţi vom da voie să te ridici". Atunci cînd regele Carol a reuşit să dizolve Parlamentul, punînd astfel capăt guvernării parlamentare în Anglia pentru următorii 11 ani, răul se produsese, iar rezoluţiile fuseseră citite. Poate că Oliver a văzut atunci pentru prima dată un act de violenţă corporală, scurt şi energic, executat pentru o cauză dreaptă. Oricare vor fi fost urmările, privind cariera lui viitoare, ale impresiilor pline de tîlc lăsate de acest incident, atunci cînd Oliver s-a întors pe propriile lui ogoare de la Huntingdon el fusese martor la Westminster al unor momente de mare surescitare. Edmund Ludlow, descriind în memoriile lui scena în legătură cu preşedintele Camerei Comunelor, spunea că regele Carol „trebuie să fi observat că pulsul

* Una din dificultăţile pe care le prezintă această perioadă constă în faptul că dezbaterile complete ale Parlamentului nu erau publicate oficial, ca acum. Membrii Camerei Comunelor îşi ţineau cîteodată jurnale personale în legătură cu dezbaterile sau le notau măcar. În importantele lui *Jurnale*, sir Simonds D'Ewes a recurs la unele din aceste surse. Prin jurul anului 1640, anumite cuvîntări au început să fie tipărite din ordinul Camerei Comunelor. Ambele procedee erau în mod inevitabil de natură selectivă. De-abia în 1681 s-a adoptat o rezoluţie generală pentru tipărirea votărilor şi a dezbaterilor din Cameră. Totuşi, procesele-verbale ale şedinţelor, în care erau înregistrate proiectele de lege votate şi diferitele stadii ale votării, începuseră să fie redactate pentru prima dată sub domnia lui Eduard al VI-lea (1547—1553) [19].

naţiunii bătea puternic spre libertate“ [20]. Oliver Cromwell făcuse şi el parte din acest puls.

Ca şi în copilărie, asprimea lui Cromwell era şi acum amestecată cu înclinaţii spirituale. Povestea primilor săi ani de la Londra şi scurta, dar violenta încăierare din Parlament prezintă acelaşi contrast între acţiunea aparent directă şi volbura interioară a unor ape mai adînci şi mai posomorîte. Se ştie din catastifele lui sir Theodore Mayerne, un doctor celebru care practica pe atunci la Londra, că Oliver Cromwell l-a vizitat la 19 septembrie 1628, adică după şase luni de la alegerea lui în Parlament. Mayerne, un bărbat între 50 şi 60 de ani, putred de bogat, plin de succese şi fiu al unui vestit protestant francez, îl tratase mai de mult pe regele Henric al IV-lea al Franţei şi va număra în viitor printre pacienţii săi permanenţi pe regele Carol şi pe regina Henrietta Maria. Din cauza burţii lui imense, ieşea rar, preferînd să-şi noteze acasă, într-un registru, evoluţia bolii pacienţilor şi să le aştepte următoarea vizită. Se pare că Cromwell băuse ape medicinale la Wellingborough (în Northamptonshire), care se bucurau de suficientă preţuire pe vremea aceea pentru ca înşişi regele şi regina să petreacă un sezon acolo ca să le soarbă pe îndelete. Faptul acesta nu făcuse însă decît să agraveze starea lui Cromwell. De altminteri, pielea lui Cromwell era foarte uscată şi scorojită, iar el avea o durere recurentă în stomac după trei ore de la masă, care nu cedase deocamdată în faţa nici unui remediu, precum şi o durere persistentă în partea dreaptă. Mai presus de toate însă, marele doctor notase că îl găsise pe „Monsr. Cromwell“ *„valde melancholicus“* [21], adică extrem de melancolic, ceea ce era de rău augur pentru pacient.

Aceasta nu era singura indicaţie că energicul protestatar, care fusese martor la brutalizarea preşedintelui Camerei, mai avea şi o altă latură, mai puţin aparentă, a firii sale. Medic de casă al lui Oliver era dr. Simcott, care şi-a notat mai tîrziu în carnetul lui de tratament că Cromwell luase „mitridat“, un remediu contra otrăvii, pentru a se apăra de o epidemie, şi că, făcînd aceasta, „şi-a tămăduit faţa plină de coşuri“. Acelaşi medic i-a descris lui sir Philip Warwick, mai puţin concis, dar mai sugestiv, anumite incidente petrecute cam pe la aceeaşi dată, însă desigur înainte de moartea lui sir Thomas Steward, un-

chiul lui Oliver, în 1636. Cromwell — spunea Simcott — obișnuia cîteodată să stea culcat în pat „cuprins de o adîncă melancolie". În alte dăți, trimetea după Simcott la miezul nopții sau la alte „ore nepotrivite", fiindcă simțea că moare. În fine, cu alte ocazii a avut „viziuni" stranii în legătură cu marea cruce din centrul orașului Huntingdon. O altă fantezie care-l cuprindea pe Oliver era aceea că el urma să fie „cel mai mare om din regat", cuvîntul „rege" nefiind însă menționat [22]. Aceste revelații ale lui Simcott, în același timp pitorești, dar și patetice, purtau, toate, amprenta a ceea ce am putea denumi, în limbaj modern, epuizare nervoasă. N-are importanță dacă Oliver era „splenic", adică ipohondru, după cum sugera Simcott, sau *„melancholicus"* cum observase Mayerne, fiindcă s-ar fi putut foarte bine să fi fost pe rînd *și una, și alta,* așa cum sînt fără îndoială mulți oameni aflați în această stare. Deși un diagnostic medical exact este, evident, imposibil de stabilit după trei sute de ani, avem dovada unei crize puternice pe care Cromwell o suferise atît la Huntingdon cît și la Londra și care a fost suficient de gravă pentru a-l împinge să-l consulte pe cel mai important medic al zilei.

Mărturia lui Simcott ne arată că suferințele de pe timpul acela ale lui Oliver erau mai mult de natură mintală decît de natură fizică. N-avem nici o mențiune despre frigurile, probabil palustre, care urmau să-l chinuie mai tîrziu. Chiar viziunea situației înalte pe care o va dobîndi (împovărată, firește, cu o semnificație sinistră de către un regalist care a scris despre ea mai tîrziu cu o totală neputință de a prevedea viitorul) se încadrează în șablonul credibil al unui om aflat în chinurile unui fel de suferință personală, care simte uneori că nu mai are mult de trăit, alteori că viitorul îi rezervă lucruri mari, în timp ce altă dată este pur și simplu prea abătut și apatic pentru ca să se scoale măcar din pat. Așa cum am spus mai sus, o asemenea stare de spirit poate fi numită în mod vag, conform terminologiei noastre, drept epuizare nervoasă. În limbaj mistic însă, ea poate fi descrisă drept „noaptea neagră a sufletului", cînd cel care aspiră la divinitate este lipsit dintr-o dată și cu mare teamă de orice cunoaștere și atingere a voinței lui Dumnezeu. În sfîrșit, după limbajul puritan al timpului, o asemenea criză poate fi pusă în legătură cu convertirea absolută, cu alegerea făcută de Dumnezeu, prin care trebuie să treacă orice su-

flet înainte de a-şi găsi iertarea. Se zice că chinurile despre care am vorbit trebuie legate de convertirea lui Oliver, admisă de el, însă neavînd o dată precisă.

Mult mai tîrziu, în 1638, Oliver Cromwell a scris cu privire la convertirea lui o scrisoare fascinantă „iubitei lui verişoare", d-ra St John, fiica unchiului său Henry Cromwell, în care se amestecau extazul şi umilinţa de sine. În timp ce respingea modest complimentele pe care verişoara i le făcuse pentru talentele lui, Cromwell se arăta totuşi pregătit „să-l cinstesc pe Dumnezeu, arătînd ce-a făcut El pentru sufletul meu... Cu adevărat, nici o altă biată fiinţă nu are mai mult temei ca mine să mărturisească pentru cauza lui Dumnezeu... Dumnezeu să mă primească ca fiu al său şi să-mi poruncească să trăiesc în lumină, să ne ajute pe noi să trăim în lumină, fiindcă el este lumina. El este acela care ne-a luminat întunericul şi bezna. Nu mă încumet să vorbesc, El îşi ascunde faţa de la mine. El îmi îngăduie să văd lumina în lumina Lui. O rază într-un loc întunecat are în ea nespus de multă mîngîiere. Binecuvîntat fie numele lui fiindcă luminează o inimă atît de întunecată ca a mea ! Ştii ce fel de viaţă am dus eu. Oh ! am trăit în întuneric şi l-am iubit şi am urît lumina. Am fost o căpetenie, dar căpetenia păcătoşilor. Acesta e adevărul : am urît cucernicia şi totuşi Dumnezeu se îndură de mine. O, bogăţia îndurării lui ! Laudă-L pentru mine, fiindcă a început o lucrare bună pe care are s-o desăvîrşească pînă în ziua judecăţii..." [23].

Avem de-a face aici cu graiul autentic al convertitului, al unui om atins de graţia divină şi care simte lucrarea lui Dumnezeu înlăuntrul lui. Este vorba, de asemenea, printre altele, de prima destăinuire sinceră, în scrisorile care ne-au rămas de la Oliver, a acelei înclinări religioase, aproape maniace, întreţesută dens cu expresii biblice sau semibiblice, care se va manifesta atît de pronunţat mai tîrziu în toate comunicările lui, începînd cu rapoartele asupra bătăliilor şi pînă la cuvîntările lui din Parlament. Influenţa biblică a fost, firește, extrem de puternică în decursul întregii lui vieţi. Biblia regelui Iacob, aşa cum era ea numită, adică traducerea autorizată a Bibliei, publicată pentru prima dată în 1611, atunci cînd Oliver era băiat de 12 ani, se poate spune că a fost, de departe, cea mai covîrşitoare prezenţă literară în toate scrisorile şi cuvîntările lui, deşi se afirma că în ele ar fi şi urme ale versiunii calviniste, folosită în decursul anilor de şcoală

ai lui Oliver de către dr. Beard, ca, de exemplu, în scrisoarea de mai sus. Fără îndoială că Cromwell își aducea aminte de asemenea expresii din copilărie [24]. Este important să insistăm asupra conținutului textului de mai sus, fiindcă din el nu rezultă că Oliver și-ar fi exprimat aici regretul pentru abaterile pe care le-ar fi putut săvîrși înaintea căsătoriei, deci cu aproape 20 de ani mai înainte, deși această concluzie a fost trasă din ultimele rînduri ale scrisorii la care ne-am referit, pentru a confirma poveștile regaliste despre dezmățul lui care ar fi continuat încă multă vreme și după anii tinereții. Trebuie să facem o distincție netă între viciile tinereții și „întunericul" de care vorbește Cromwell în scrisoare.

Acest fel de întuneric, adică întunericul care învăluie spiritul înaintea convertirii, era un concept important al gîndirii puritane de pe acea vreme. Pentru puritani sau — ceea ce este același lucru — pentru calviniști, fiindcă puritanismul era o doctrină care își avea obîrșia în preceptele elaborate de Calvin cu un secol mai înainte, convertirea, adică chemarea de către Dumnezeu, era de cea mai mare însemnătate. Așa cum a arătat Calvin în „Instituții", „legămîntul vieții nu a fost făgăduit în măsură egală pentru toți oamenii", iar pe de altă parte „Dumnezeu dă unora ceea ce refuză altora". Totuși, fără iertare nu poate fi mîntuit nimeni. Aleșii, sau „sfinții", așa cum erau cunoscuți pentru credincioși acești norocoși deținători ai iertării, nu se năștea cu darul iertării. Spre deosebire de romano-catolici, de exemplu, puritanii nu credeau că pot obține mîntuirea cu ajutorul unei taine exterioare, cum este aceea a botezului, care îi curăță pe catolici de pata păcatului originar. Dimpotrivă, calviniștii și urmașii lor credeau că mîntuirea vieții putea fi obținută numai prin alegerea de către Dumnezeu a cîte unui om luat în parte care, datorită acestui fapt, simțea că Hristos lucrează înăuntrul lui. Fiindcă Dumnezeu și-a dăruit aleșilor Fiul, pentru a-i sprijini. Burnet * spunea despre Oliver că : „Ideea lui îndrăgită era că odată devenit copil al lui Dumnezeu va rămîne veșnic copilul lui Dumnezeu" [25]. Sfinții nu puteau pierde mîntuirea. Pentru aceste două motive, convertirea, sau recunoașterea adevărului mîntuirii, putea fi considerată ca un eveniment

* Gilbert Burnet (1643—1715) — episcop scoțian de Salisbury. A scris *Istoria Reformei în Anglia* și *Istoria timpurilor mele*. — M.L.

spiritual de importanță covîrșitoare în viața oricărui membru al clasei aleșilor.

În ce consta convertirea ? O autoritate în materie scria, pe bună dreptate, că esența acesteia era întotdeauna o nouă naștere. Trăirea ei era aproape întotdeauna prin ea însăși culminantă.

Dacă admitem că convertirea spirituală a lui Oliver, și nu prefacerea lui din desfrînat în om cucernic, a fost la rădăcina îndoielilor și misterioasei boli care i-a afectat atît mintea cît și trupul, atunci nu ne mai rămîne decît să încercăm a stabili data acestui eveniment cu caracter de cataclism din tinerețea lui. Pare evident că faptul a putut să se producă numai după întoarcerea lui Cromwell la Huntingdon, la un timp oarecare de la prorogarea Parlamentului în 1629, și înainte de mutarea lui la St Ives în 1631, fiindcă procesul de autoanaliză era evident în plină desfășurare în timpul vizitei lui la Londra, unde întîlnirea cu sir Theodore Mayerne, care nu se putea datora decît unei tensiuni extreme, a fost cerută în septembrie 1628. Este adevărat că dr. Beard l-a propus pe Oliver pentru funcția de deputat în 1628, lucru pe care — după cum s-a susținut — el n-ar fi consimțit să-l facă în nici un caz dacă Oliver n-ar fi trecut prin „renașterea lui spirituală." Afirmînd însă acest lucru, ar însemna să facem o apropiere prea strînsă între reflecțiile lăuntrice ale lui Oliver și excesele exterioare ale tinereții lui. Ar fi fost posibil, la urma urmelor, ca el să ducă o viață integră chiar fără să facă parte dintre aleși și trebuie să presupunem că Oliver a făcut acest lucru începînd din 1620, chiar dacă bezna lui interioară nu fusese încă formal iluminată. Toată lumea a fost de acord că după „renașterea" lui, Oliver nu numai că a dus o viață demnă, ci chiar o viață strict religioasă. În „Istoria" lui, episcopul Burnet, care avusese ocazia să afle diferite amănunte de la contemporanii lui Cromwell, scria că acesta „a dus o viață foarte severă timp de aproape 8 ani înaintea războiului". Avînd în vedere că Burnet, care era scoțian, socotea că pacea se sfîrșise în 1638, atunci cînd a izbucnit războiul dintre Scoția și Anglia, putem considera drept dată verosimilă și aproximativă a convertirii lui anul 1630 [26].

S-a produs fără îndoială, în jurul acestei date, o schimbare în modul de comportare a lui Oliver : anii care au urmat au arătat o hotărîre mai închegată în conducerea treburilor lui, ca și cînd examenul său de conștiință ar fi

fost canalizat spre o consultare cu Atotputernicul, în opoziţie cu monologul chinuitor şi sumbru de mai înainte al sufletului său supus supliciului. În faţa lui stătea însă şi o schimbare a locuinţei lumeşti. Dar chiar înainte de a părăsi Huntingdonul, Cromwell se trezi amestecat şi mai adînc în politica locală aflată în dispozitiv de bătaie, ca şi cînd drogul stimulator, însă aducător de neastîmpăr, al politicii odată intrat în sînge nu i-ar fi permis să se abţină de la noi acţiuni. Cele două puncte de litigiu care îl preocupau la întoarcerea în oraşul natal evidenţiau, amîndouă, anumite aspecte regretabile ale scenei contemporane. Unul era în legătură cu cîrmuirea locală : Cromwell se număra printre conducătorii unui grup care protesta în gura mare, în decursul anului 1630, împotriva unor schimbări propuse în structura conducerii oraşului Huntingdon. Se punea întrebarea dacă era posibilă acordarea, la cererea bailivilor * şi a deputaţilor Huntingdonului, a unei noi orînduiri pentru conducerea consiliului municipal. Conform acestei propuneri, un corp de consilieri municipali şi un secretar, aleşi cu toţii pe viaţă, împreună cu un primar, ales în fiecare an, urma să înlocuiască vechiul corp compus din doi bailivi şi un consiliu obştesc în care intrau 24 de membri aleşi liber în fiecare an. Bailivii au avut în cele din urmă cîştig de cauză, iar procesul de transformare a Huntingdonului într-un „tîrg putred" **, aşa cum era de fapt, nu a mai putut fi stăvilit.

Victoria n-a fost obţinută însă pînă cînd lordul sigiliului privat *** n-a fost obligat să întocmească un raport asupra acestei chestiuni, raport care se referea în bună măsură şi la modul violent în care Cromwell şi tovarăşii lui şi-au desfăşurat opoziţia. Ceea ce provocase neînţelegerea fusese faptul că noul aranjament împuternicea pe primar şi pe consilierii municipali să ridice magistraţilor dreptul la pămîntul obştei, precum şi acela de a aplica

* Funcţionari administrativi, subordonaţi direct şerifului, adică şefului puterii executive a comitatului. — C.M.

** Poreclă dată localităţilor care, deşi decăzute şi avînd un număr foarte mic de alegători, continuau să se bucure de dreptul de a trimite deputaţi în Parlament, ceea ce înlesnea corupţia electorală. „Tîrgurile putrede" au fost desfiinţate prin reforma electorală din 1832. — C.M.

*** Funcţie care, la origine, a constat în păstrarea sigiliului privat al regelui şi, totodată, într-un fel de secretariat al consiliului privat al acestuia. Astăzi este echivalentul unui ministru fără portofoliu. — C.M.

amenzi mari. Domnul Cromwell din Huntingdon a folosit „cuvinte dezonorante şi indecente" împotriva primarului din Huntingdon şi a avocatului Bernard. Este adevărat că acum lordul sigiliului privat spunea că trebuie să se facă pace „deoarece cuvintele lui Cromwell au fost nedrepte şi se recunoaşte că au fost pronunţate din mînie şi patimă, astfel că se cere ca ele să fie uitate, mai ales că am constatat că domnul Cromwell este dornic să rămînă prieten cu domnul Bernard care, iertînd întîmplările neprietenoase, are aceeaşi dorinţă" [27]. Una din deducţiile pe care le putem trage din acest incident în ceea ce priveşte viitorul este înclinarea lui Cromwell de a se manifesta impulsiv. Cealaltă deducţie se referă la via lui simpatie pentru necazurile oamenilor din oraşul în care trăia.

Cel de al doilea protest era în legătură cu una din problemele mai vaste care îl preocupaseră şi la Westminster, anume aceea a mijloacelor mîrşave folosite de Coroană pentru a stoarce bani. Se stabilise o regulă conform căreia orice proprietar independent al cărui pămînt aducea un venit mai mare de 40 de lire sterline pe an era obligat fie să ia parte la încoronarea regelui şi să aibă costisitoarea onoare de a fi ridicat la rangul de cavaler, fie să plătească o amendă sau o compensaţie bănească pentru absenţa lui. Oliver intra în categoria destul de mare a celor ce nu-şi respectaseră această obligaţie la încoronarea din 1625 a regelui Carol, astfel că nici nu fusese făcut cavaler, dar nici nu plătise. Atunci cînd au fost numiţi împuterniciţii care trebuiau să-i urmărească pe infractori la faţa locului spre a îndrepta finanţele regale, numele lui Oliver a apărut pe lista neagră a celor care urmau să depună cei dintîi compensaţia bănească, pentru ca apoi dovada plăţii să fie dusă împuterniciţilor vistieriei statului. Cei care refuzau să plătească urmau să fie daţi în judecată pentru nesupunere în faţa tribunalelor vistieriei statului. Mai întîi Oliver a refuzat să plătească, iar cînd amenda a fost plătită în fine, în aprilie 1631, manuscrisul catastifului arată că numele lui Cromwell a fost adăugat ulterior pe lista celor care îşi schimbaseră părerea, ceea ce lasă să se presupună că — aşa cum s-a sugerat — amenda ar fi fost plătită de altcineva [28]. Rezultă că, deşi Cromwell n-a avut de suferit pînă la urmă pentru refuzul lui de a se pleca în faţa voinţei regale, exista totuşi o legătură evidentă între refuzul lui prealabil de a lua parte la această cimilitură financiară

şi cele văzute de el la Westminster cu mai mulţi ani în urmă.

Cam pe la aceeaşi dată la care fusese plătită compensaţia bănească, Oliver îi scria lui John Newdigate, un gentleman din Warwickshire, în legătură cu o problemă mai personală şi anume cu aceea a unui şoim rătăcit pe care Newdigate îl adăpostise şi îl identificase după inelul prins de picior ca fiind al lui Cromwell. Oliver se scuza faţă de Newdigate că întîrziase să se ocupe de această chestiune („Mărturisesc că v-am neglijat prin aceea că, deşi am primit de la domnia voastră două scrisori, nu am răspuns"), arătînd că şoimul nu era al lui. („Nevoiaşul acesta, proprietarul şoimului, locuieşte în acelaşi oraş cu mine şi a folosit inelele mele".) Pasiunea lui Cromwell pentru vînătoarea cu şoimul avea să ajungă notorie atunci cînd s-a ridicat la ranguri înalte, iar ştirile despre această predilecţie personală au răzbătut pînă în cercurile internaţionale, cu rezultatul că pretinşi admiratori se ploconeau în faţa lui trimiţîndu-i în dar şoimi şi ereţi. Robert Lilburne, unul din comandanţii de sub ordinele lui din Scoţia, care îi scria în 1654 interesîndu-se de şansele sale de avansare viitoare, a avut grijă să-şi termine scrisoarea cu oferta unor şoimi pentru distracţia marelui bărbat. Situîndu-se pe o latură opusă, un satiric de la *Interregnum* se întreba usturător : „Tu nu vînezi cu şoimul ? De ce nu ne-am juca şi noi ?" [29]. În ceea ce-l privea pe Oliver, predilecţia cuiva pentru vînătoarea cu şoimul continua să-i atragă prietenia şi la bătrîneţe, chiar dacă respectivul era regalist. După spusele lui Aubrey, Protectorul Oliver „s-a îndrăgostit" de tovărăşia lui sir James Long, pe care-l întîlnise prima dată vînînd cu şoimul la Hounslow Heath. Oliver i-a poruncit lui Long „să-i poarte sabia şi să-l însoţească la vînătoare", ceea ce a făcut ca regaliştii mai habotnici să ridice din sprîncene. Dealtfel, el s-a oprit ca să vîneze pe cîmpiile din apropierea oraşului Aylesbury atunci cînd se întorcea după marea victorie de la Worcester [30].

Această predilecţie adînc înrădăcinată a englezului provincial, aliată cu plăcerea statornică pe care o procură vînătoarea cu copoii şi dragostea, la fel de trainică, pentru cai, care urma să atragă mai tîrziu atenţia prietenească a străinilor, exprimată prin daruri cabaline provenind din multe colţuri obscure ale Europei, se îmbinau pentru a

face din Oliver, din multe puncte de vedere exterioare, tipul nobilului englez de țară. Faptul că faima și răspunderea nu l-au făcut să renunțe la aceste distracții, ci i-au stimulat chiar plăcerea relaxării, este, prin el însuși, cît se poate de tipic pentru modul de viață al multor conducători politici englezi, care rămîneau credincioși dragostei lor din tinerețe pentru „treburile de la țară", întărind și nu slăbind în felul acesta legăturile cu oamenii pe care îi conduceau. Însă deși Marvell și panegiriștii de mai tîrziu s-au ocupat de această înclinație bucolică și atrăgătoare a lui Oliver, „plăcerea pe care i-o făceau caii nărăvași... căprioarele sălbatice", și au preamărit-o, iar caracterul lui fundamental englezesc a fost comentat de mulți scriitori, ar fi totuși o greșeală să presupunem că, după ce trecuse de 20 de ani, Oliver mai credea că „propriile lui ogoare" constau doar din întinsele fînețe verzi și fertile din comitatul Cambridge pe care putea vîna atît de agreabil cu șoimul și copoii. Mai tîrziu, s-a pus un accent puternic pe singurătatea rurală în care se dezvoltase în tinerețe. Un exemplu tipic este comparația pe care Carrington a făcut-o între Oliver și David „care picotea lungit, îngrijindu-și turmele pînă cînd țara a avut trebuință de el" [31]. Totuși această polarizare între „timpuriu" și „tîrziu" se datorează în prea mare măsură cerințelor efectului literar pentru a putea fi acceptată în întregime.

Pînă la vîrsta de 32 de ani, Cromwell făcuse trei pași mari înainte. În primul rînd, se căsătorise în condiții bune, datorită norocului sau judecății sănătoase, și o apucase pe poteca liniștei casnice care urma să se dovedească cea mai puțin întortocheată din toate drumurile lui. A fost o hotărîre importantă, care nu ar trebui trecută cu vederea numai din cauză că rezultatele ei au fost în general negative și fiindcă, desigur, din exterior e mai ușor să examinezi o căsătorie în lumina încălcărilor decît a respectării ei. Trecuse, în al doilea rînd, printr-o profundă criză spirituală și suferise groaznic în decursul ei, deși, ca și pelerinul lui Bunyan, dobîndise putere din restriștea lui. În fine, în al treilea rînd, Cromwell simțise la Westminster gustul politicii de stat și luase parte la apogeul celei mai importante lupte constituționale care avusese loc în Anglia vreme de un secol, adică la prezentarea Petiției dreptului, dovedind în prima lui cuvîntare cît de îndepărtate erau simpatiile lui față de autoritatea stabilită a timpului,

indiferent dacă era vorba de rege sau de biserică. Această pasiune politică odată trezită n-a fost înăbuşită prin suspendarea Parlamentului, ci s-a manifestat în continuare prin apărarea tenace a drepturilor locale. În starea de fermentare în care se găsea Anglia după anul 1630, cu prea mulţi supuşi „uniţi... prin aceleaşi resentimente şi prin aceleaşi temeri“ [32], aşa cum o descria un istoric, existau pentru acel David rural din Huntingdon o mulţime de lucruri atît politice cît şi păstoreşti asupra cărora putea să mediteze în timp ce-şi păzea turmele.

3

Înălţarea spre putere

Totuşi, pe măsură ce se înălţa spre ranguri şi putere, capacităţile lui păreau că se reimprospătează, ca şi cum şi-ar fi ascuns aptitudinile pînă cînd a venit vremea să le folosească.

Clarendon despre Cromwell în *Istoria Marii Revoluţii*

Următoarea etapă a vieţii lui Oliver Cromwell a fost caracterizată cel puţin printr-un declin al reuşitelor lui pămînteşti. Controversa de la Huntingdon şi limbajul necumpănit al lui Cromwell din decursul ei nu puteau să nu influenţeze viitorul lui politic, chiar dacă gîlceava fusese pînă la urmă cîrpăcită. De pildă, şansele lui Cromwell de a fi ales în viitor deputat al oraşului trebuie să se fi micşorat foarte mult din cauza atacului răspicat împotriva consiliului municipal, în a cărui competenţă intra conducerea acestei alegeri. Este de asemenea posibil ca şi legăturile lui sociale din Huntingdon să fi avut de suferit. În 1631, casa în liberă proprietate de la Huntingdon, în care se născuse, a fost vîndută, iar Cromwell a ajuns doar arendaşul unei ferme de la St Ives, un alt orăşel similar din comitatul Huntingdon, aflat la o distanţă de aproape cinci mile de Huntingdon.

St Ives era o aşezare plăcută pe Ouse, cu un pod care trecea peste acest rîu şerpuitor, iar în jurul ei se întind fîneţele, verzi şi luxuriante vara, şi cenuşii, umede şi bătute de vînturi în timpul iernii. Pămînturile lui Cromwell erau grupate în partea de sud-est a oraşului, unde tradiţia mai leagă încă hambarul lui Cromwell cu locuinţa lui de acolo. Deşi se aseamănă în mare măsură cu Huntingdonul, St Ives nu era decît un tîrguşor, astfel că nu ajunsese să fie măcar capitala micului comitat. Şi totuşi aici urma

Oliver să trăiască următorii cinci ani, crescîndu-şi vitele, educîndu-şi copiii şi dovedindu-se a fi un localnic serios prin activităţile lui privind alegerea unui supraveghetor al pajiştilor, drumurilor sau şoselelor oraşelului St Ives. Şi deşi aceste îndeletniciri erau de o natură oarecum mai banală decît cele care intrau odinioară în sfera lui de proprietar, deputat şi judecător de pace la Huntingdon, documentele arată că Cromwell a luat parte la ele cu energia lui obişnuită. * [1]

Totuşi, acest declin social nu a fost însoţit şi de o scădere a dezvoltării spirituale a lui Cromwell. Dimpotrivă, în decursul acestor ani aparent liniştiţi, petrecuţi la St Ives, ardoarea religioasă lăuntrică a lui Cromwell s-a intensificat ca urmare a dureroasei încercări pe care o reprezentase convertirea. Trebuie remarcat în această privinţă că vechiul lui prieten de la Cambridge, Henry Downhall, naşul fiului său Richard, a ajuns vicar la St Ives cam în acelaşi timp cînd Cromwell s-a mutat acolo, astfel că desigur nu i-au lipsit partenerii cu care să discute probleme spirituale. Anii 1630—1640 au reprezentat un interval de răscruce pentru cei de credinţă puritană. În 1633, la vîrsta de 60 de ani, William Laud a fost înălţat la rangul de arhiepiscop de Canterbury de către rege, care, auzind de moartea fostului arhiepiscop, i-a anunţat lui Laud numirea cu următoarele binevoitoare cuvinte : „Lord de Canterbury, eşti cît se poate de binevenit". Acest sentiment regal nu era însă împărtăşit şi de puritani, care se temeau că numirea lui Laud ascundea un plan de reintroducere în Anglia a religiei romano-catolice, fiind considerat un semn prevestitor de rele faptul că regina Henrietta Maria practica această religie cu preoţi, liturghii şi capelă proprie. Cuvintele „papistaş" şi „papistăşesc", aplicate atît de des de către puritani în această perioadă la ceea ce ei considerau că sînt inovaţii extravagante în ritualul bisericii anglicane, nu erau decît expresii ale acestei temeri. Practica deschisă a romano-catolicismului era considerată pe atunci drept ilegală, codurile de legi prevedeau pedepse grele pentru cei care nu aderau în fapt la practicile bisericii an-

* Într-unul din documentele parohiale semnătura lui Cromwell a avut soarta obişnuită de a fi făcută indescifrabilă, în cazul acesta prin tăierea ei de către epitropul unei biserici. Totuşi, în oraşul St Ives, a fost ridicată în zilele noastre pe strada mare o statuie impozantă a lui Cromwell, al cărui deget se îndreaptă spre trecător. Deşi statuia este urîţită regulat cu vopsea roşie, ea reprezintă totuşi o amintire falnică a şederii lui acolo.

glicane, iar un preot catolic descoperit în Anglia era pasibil de pedeapsa cu moartea pentru trădare. Îngrozitoarea posibilitate a stricăciunii „papistășești" era întrezărită de puritani chiar în anumite tendințe „arminiene" din lăuntrul bisericii de stat. Cuvîntul „arminian" venea de la un teolog olandez numit Arminius, care atacase violent unele concepte calviniste, cum era predestinarea, și ajunsese să fie pus în legătură chiar cu anumite amănunte și ornamente ale bisericilor și slujbelor religioase. Lupta tindea să fie dată prin urmare împotriva unor uzanțe din lăuntrul bisericilor sau legate de cultul religios, care, dacă ar fi fost luate separat și într-un climat cu totul diferit de opinii, ar fi putut părea de o importanță minoră.

Unul din punctele controversate, în legătură cu care puritanii s-au ciocnit încă de la început cu Laud, a fost acela al distracțiilor din zilele de duminică. Prin tema aceasta delicată a „pîngăririi" zilei Domnului, așa cum o numeau ei, puritanii nu-și atrăgeau, desigur, simpatia oamenilor de rînd din Anglia. Au fost, de exemplu, cazuri în care puritanii au tras la răspundere chiar și pe cei ce făceau gălăgie duminica. *Cartea petrecerilor* a lui Iacob I, care introducea controlul statului asupra distracțiilor, a fost reeditată în 1633. Laud interzicea să se mai aplice în viitor pedepse pentru asemenea încălcări, iar spectacolul public al reginei Henrietta Maria distrîndu-se la Curte duminica, îi făcea pe puritani să înțeleagă prea bine neplăcutul mesaj. Datorită inocentei ei dorințe galice de a dansa și a se juca, regina urmărea chiar spectacolele de amatori, față de care puritanii aveau atîta aversiune. O altă controversă iritantă era legată de poziția și împodobirea mesei cuminecăturii, deoarece lumînările și tapiseriile bogate erau considerate de puritani drept semne ale unei „papistășiri" incipiente. Închinarea la auzirea numelui lui Iisus și folosirea semnului crucii, în special la slujba botezului, erau și ele puncte de litigiu. John Owen, care urma să devină mai tîrziu capelanul lui Cromwell, a spus o dată, într-o predică ținută în fața Parlamentului, că „picturile, semnul crucii, crucifixurile, înclinările, plecăciunile adînci, altarele, făcliile, ostiile, orgile, imnurile, grilajele pentru spovedanie, statuile, odăjdiile, acoperămintele de altar" trebuiau considerate drept o „spoială catolică" aplicată cultului anglican. [2]

Atitudinea lui Laud și a clerului care îl urma, precum și faptul că numărul arminienilor a început, firește, să

crească după numirea lui ca arhiepiscop nu erau menite să dezamorseze această situație incendiară potențională. Dealtfel, toleranței puritane nu i se răspundea prin toleranță anglicană. Laud, care nu vedea în aceste practici decît ritualuri care țineau din vremuri vechi de biserica anglicană, înfruntă protestele cu hotărîrea, la fel de aprigă, de a stîrpi din rădăcini particularitățile de cult proprii protestatarilor. Cuvîntul de ordine urma să fie uniformitatea și trebuia să se știe o dată pentru totdeauna că biserica anglicană, și nu conștiința individuală a puritanilor, era organul îndreptățit să hotărască în ce avea să constea această uniformitate. Dacă regele Carol ar fi numit ca arhiepiscop un om cu un caracter mai puțin legat de litera legii și care s-ar fi condus după principiul „roagă-te și lasă și pe alții să se roage", s-ar fi ajuns poate la un oarecare aranjament bazat pe diferențe locale conforme cu conștiința oamenilor și a păstorilor lor, așa cum se întîmplă și astăzi în biserica anglicană. Dar, așa cum stăteau lucrurile, predispozițiile lui Laud și cele ale puritanilor erau irevocabil opuse unele față de celelalte.

O particularitate a datinei religioase, care a căpătat o mare importanță în această atmosferă de frămîntare, era predica săptămînală din biserica locală, la care toată lumea din Anglia era obligată, prin lege, să participe. Puritanii avuseseră și continuau să aibă o poziție foarte categorică în legătură cu predicile. Entuziasmul, care era o caracteristică marcantă a cauzei lor, își găsea expresia firească în predică, care îi însuflețea pe conducători și pătrundea în inimile oamenilor de rînd. Stilul predicatorilor varia. Exista, de exemplu, un predicator din Anglia de est, dr. Bedell, a cărui voce era înceată, iar gesturile puține, însă nobila gravitate a înfățișării și pioșenia comportării lui aveau o mai mare înrîurire asupra ascultătorilor decît elocvența superioară și pronunția mai pompoasă a altora. Predicatorul John Rogers, pe de altă parte, avea obiceiul să se apuce cu mîna de baldachinul amvonului și să „răcnească groaznic, pentru ca să înfățișeze chinurile celor osîndiți", o performanță care, dacă ar fi să credem cuvintele unui postăvar din Dedham, martor la o asemenea exhibiție, avea „o forță stimulatoare". Însuși Cromwell avea o predispoziție puternică de predicator, pe care și-o exterioriza prin cuvîntări mirene, fiindcă, după cum i-a spus ruda sa, episcopul Williams din Lincoln, regelui Carol I, Oliver servise ca „purtător de cuvînt public al sec-

tanților, apărîndu-le drepturile cu mare îndărătnicie". Heath afirma că, spre sfîrșitul deceniului, Cromwell „se recunoștea din ce în ce mai des și în mod public drept predicator și predica altora, precum și familiei sale așa cum încuviința și hotăra comunitatea religioasă". [3]

Este evident că oamenii de acest fel nu prea sînt predispuși să accepte în mod pasiv predici ale căror precepte le sînt potrivnice, după cum nici comunitățile religioase nu erau chiar cu totul lipsite de putere, atunci cînd era vorba de alegerea unui predicator, în special de cînd salariile pastorilor deveniseră atît de sărăcăcioase. Acest fapt dădea membrilor unei comunități religioase posibilitatea fie să contribuie împreună la mărirea salariului unui pastor, a cărui teologie o aprobau, fie să folosească un „lector" din afară. Aranjamentele financiare în legătură cu funcțiile de predicatori difereau foarte mult unul de altul. Se socotea, de exemplu, că se face o faptă bună atunci cînd grupuri de negustori londonezi subscriau o sumă de bani pentru plata unui predicator dintr-un district periferic, în timp ce în alte părți predicatorul era ales și plătit de comunitatea religioasă, deși acordul episcopului continua să fie necesar. Importanța acestor predicatori ca mijloc de răspîndire a învățăturilor neortodoxe era apreciată la justa valoare atît de Laud și de rege, cît și de grupările care îi foloseau cu atîta încredere. Totuși, chiar dacă nu toți predicatorii erau în mod necesar subversivi, problema viitorului unui anumit predicator a fost dezbătută cu înverșunare de rege și de autoritățile locale. Comunitatea religioasă din Huntingdon alesese drept predicator pe doctorul Beard. În 1633, cînd acesta a murit, postul lui a fost declarat suprimat, iar cînd asociația negustorilor de textile din Londra a numit, indignată, un nou predicator în acel oraș, rezervîndu-și dreptul să se descotorosească de el atunci cînd va dori și fără să țină seama de ceea ce va zice episcopul, predicatorul acesta a fost dat și el afară, după ce Laud apelase la rege.

Nu este greu de presupus direcția în care s-au îndreptat simpatiile lui Cromwell în această controversă. Corespondența lui arată însă că, de fapt, el a depășit simpla simpatie și a adresat îndemnuri personale celor aflați în situația de a sprijini asemenea locuri de predicatori. Într-o scrisoare din ianuarie 1635, adresată „mult iubitului prieten" domnul Storie, probabil cu scopul de a obține repunerea în drepturi a aceluiași predicator din Hunting-

don, Cromwell justifica importanţa pe care o acorda hranei sufleteşti. Îl îndemna pe Storie să-şi aducă aminte că „construirea spitalelor are grijă de trupurile oamenilor, construirea templelor materiale este socotită drept o operă cucernică, dar cu adevărat caritabili şi cu adevărat pioşi sînt acei ce procură hrana spirituală, adică cei ce clădesc templele spirituale. O asemenea operă a fost reprezentată de angajarea de către domnia ta a unui predicator în comitatul nostru". Îi mai atrăgea, de asemenea, atenţia asupra importanţei vitale a unor asemenea subvenţii, mai ales acum cînd ele erau atacate de cei mari : „Şi, desigur, domnule Storie, ar fi un lucru jalnic dacă am lăsa să se desfiinţeze acest post... în aceste timpuri în care vedem că ele sînt suprimate cu prea multă pripeală şi brutalitate...". Concluzia scrisorii se refera la fapte : „Ştiţi, domnule Storie, că a retrage plata ar însemna să lăsăm ca postul de predicator să se desfiinţeze, fiindcă cine se duce la război pe propria lui cheltuială ? Te implor, de aceea, în numele lui Iisus Hristos, să trimiţi subvenţia, astfel ca bunul om să-şi primească plata. Sufletele fiilor lui Dumnezeu te vor binecuvînta pentru această faptă şi aşa voi face şi eu" [4].

În ciuda zelului unor recrutori de prozeliţi, cum era Cromwell, şi a banilor puşi la dispoziţie de domnul Storie şi de cei de seama lui (deşi este de sperat că a răspuns acestui apel fierbinte şi i-a trimis „bunului om" plata lui), starea nefericită a puritanilor nu se uşura pe măsura trecerii deceniului. Referindu-se la suprimarea locurilor de predicatori, aplicată mult prea des de duşmanii adevărului sfînt, adică de episcopi, Cromwell atinsese unul din aspectele acestei stări. Starea sufletească a întregii ţări era calmă, dar plină de amărăciune : în anii 1630 şi 1631 recolta fusese proastă, iar sărăcia bîntuia pretutindeni. Opoziţia politică, atît de zgomotoasă cînd Parlamentul era întrunit, era acum, în decursul lungii ei tăceri oficiale, mai degrabă în aşteptare decît lipsită vremelnic de glas. Nu era deci surprinzător faptul că ochii multora dintre aleşi se îndreptau din ce în ce mai mult spre Lumea Nouă de dincolo de mări, unde conştiinţa putea să se dezvolte din plin şi să fie urmată de prosperitate şi unde şicanele controlului regal sau episcopal puteau fi uitate prin întemeierea unei împărăţii cucernice. Se pare că însuşi Cromwell luase în considerare, la începutul anilor '30, posibilitatea emigrării în America de Nord a lui şi a familiei sale.

În această perioadă emigrarea spre Lumea Nouă a fost

pusă în legătură mai mult cu opoziția politică față de regele Carol I, deși adevărul era că atît emigrarea, cît și opoziția erau simptomele gravelor nemulțumiri față de starea de lucruri din Anglia. Organizarea societăților create pentru colonizarea anumitor regiuni din cealaltă parte a Atlanticului era un mijloc prin care adversarii politici ai regelui aveau posibilitatea să se țină, fără constrîngere, în legătură, în decursul prelungitei absențe a Parlamentului. Printre oamenii cărora li se datora mai ales crearea societății New Providence Company se numărau contele de Warwick, lordul Saye and Sele, sir Nathaniel Rich și contele Holland, toți puritani proeminenți, care făcuseră parte și mai înainte din partidul celor ce se împotriveau Curții. Numărul lor s-a mărit mai tîrziu prin oameni ca John Pym, Oliver St John și sir Thomas Barrington. Ceea ce l-a făcut pe John Winthrop să-și asigure privilegiul asupra societății Massachusetts Bay Company, pentru ca să-și creeze acolo, pe coasta de răsărit a Americii, propria lui împărăție religioasă, a fost destituirea lui din serviciu în anul 1629. Deși soarta celor două societăți, New Providence și Massachusetts, urma să fie foarte diferită, prima transformîndu-se într-o asociație de corsari interesată să dijmuiască bogățiile spaniolilor, iar cealaltă într-un stat teocratic, totuși începuturile lor au fost foarte asemănătoare. [5]

În legătură cu proiectata emigrare a lui Oliver Cromwell, desigur că n-a rămas neobservat faptul că unii din cei legați de New Providence Company îi erau rude apropiate. Conform unei povești repetate de unul din primii săi biografi regaliști și însușită de istoricii secolului al XVIII-lea de pe ambele părți ale Atlanticului, în 1638 Cromwell s-ar fi îmbarcat pe o corabie ancorată pe Tamisa și gata să-și ridice pînzele, împreună cu alți doi viitori conducători parlamentari, Arthur Haselrig și John Hampden. În ultimele clipe însă, Consiliul de stat a refuzat să le permită plecarea. Deși pînă la urmă ordinul a fost revocat, în decursul acestei amînări „cele trei persoane vestite, pe care presupun că adversarii lor nu le-ar fi reținut cu atît zel în țară dacă ar fi prevăzut evenimentele", cum a scris Cotton Mather în 1702, au coborît din nou, una după alta, pe puntea de debarcare [6]. În felul acesta și potrivit punctului de vedere al acestui scriitor, America a fost fie cruțată de multe necazuri, fie lipsită de o faimă neînfăptuită. De aceea, posibilitățile dramatice pe care le-ar fi oferit ca-

riera lui Oliver Cromwell în Lumea Nouă, și nu în Lumea Veche, pot forma, desigur, un subiect interesant de speculație.

Totuși, în ciuda persistenței acestei istorisiri, proiectata plecare din 1638 este prea tîrzie pentru ca să se potrivească cu cele ce mai știm despre starea de spirit și despre deplasările lui Cromwell din această perioadă. Adevărata poveste a emigrării lui aparține unei epoci mai vechi și are o geneză mai profundă. N-avem nici un motiv s-o punem la îndoială, deși regaliștii au încercat, în mod incorect, s-o lege de o întîmplare cu totul deosebită, petrecută mai tîrziu, sugerînd că Cromwell dorise să fugă fiindcă își irosise averea, calomnie contrazisă de faptul că sir Thomas Steward, unchiul dinspre mamă al lui Oliver, murise în 1636, lăsîndu-l pe acesta moștenitor principal.[7] Știm însă că ideea unei Lumi Noi puritane l-a atras pe Cromwell în tot răstimpul vieții : corespondența lui dovedește interesul său continuu și cald pentru cutezătorii care plecaseră în marea căutare de dragul conștiinței. Cuvîntările lui din vremea cînd era Lord-Protector și multe din aspectele politicii lui externe dovedesc o concepție pur și simplu romantică despre idealul colonial și anume aceea de a găsi sau de a întemeia o viață cucernică. Ideea de a face el însuși saltul i-a stăruit în minte după anii '30. Conform spuselor lui Clarendon, în 1641, anul în care *Marea Mustrare* * a fost prezentată regelui, Cromwell i-ar fi șoptit lui Falkland la ureche că, dacă situația lui nu s-ar fi îmbunătățit, s-ar fi hotărît să emigreze. Deși reprezenta, din anumite puncte de vedere, un gest disperat pentru un englez, emigrarea nu era considerată totuși drept un gest excepțional sau deosebit de temerar în cercurile prin care se mișca Cromwell, unde întoarcerea cam pe timpul acela a lui John Winthrop cel tînăr din Massachusetts trebuie să le fi dat multor puritani posibilitatea să asculte nemijlocit dări de seamă asupra vieții din colonie. Atît lordul Warwick, cît și lordul Brooke luaseră și ei în considerare acest pas în perioada cea mai întunecată pentru puritani, iar un bărbat ca sir Mathew Boynton, care a ajuns mai tîrziu deputat în Parlamentul lung, i-a scris lui Winthrop, aflat în Massachusetts, în legătură cu anumite aranjamente privind o casă „pentru cazul cînd vin acolo“ [8].

---

* Este vorba de petiția adresată Coroanei în 1641 de Camera Comunelor. — M.L.

Însă în jurul anului 1638, Cromwell era proprietar şi un om a cărui viaţă luase altă întorsătură, cu alte angajamente şi alte responsabilităţi. S-ar putea chiar să fi considerat moartea lui sir Thomas şi moştenirea drept manifestare a providenţei divine, semnul pe care îl solicita lui Dumnezeu dacă trebuie să emigreze sau nu. Această părere s-ar potrivi foarte bine cu respectul lui religios din anii de după 1640 şi de mai tîrziu pentru asemenea hotărîri ale divinităţii. Testamentul lui sir Thomas a fost redactat la scurt timp după moartea soţiei lui, în ianuarie 1636, dezminţînd astfel o altă bîrfeală regalistă cum că Cromwell ar fi încercat să intre cu anticipaţie în posesia averii unchiului său, dovedind că acesta era nebun. Prin acest testament, Cromwell moştenea o moşie, pe care Heath o socotea că trebuia să aducă un venit de 400 pînă la 500 de lire sterline pe an, precum şi o poziţie socială locală, foarte însemnată, la Ely. Faptul acesta era o indicaţie că Cromwell intenţiona să rămînă pînă una alta în Anglia. În felul acesta, joaca lui Cromwell cu ideea emigrării nu numai că n-a avut nici o legătură cu risipa sau ruina, ci a fost de fapt o încercare extrem de serioasă de a găsi o soluţie crizei spirituale şi morale cu care se confruntau atîţia puritani. Proiectul acesta n-avea nimic blamabil în el, aşa cum au încercat să-l considere unii scriitori de mai tîrziu, ci doar îl aşază pe Cromwell în mulţimea de oameni onorabili, dar nefericiţi care încercau pe timpul acela să decidă în mod precis unde urma să se desfăşoare propriul lor viitor.

Familia lui Cromwell se mută acum la Ely, în casa în care se născuse mama lui Oliver, sora lui sir Thomas. Sir Thomas nu avusese copii, iar prin generosul lui testament îl făcea pe Oliver legatar universal, cu excepţia unui venit pentru mama lui Oliver şi a cîtorva danii neînsemnate, ca, de exemplu, 5 lire pentru fiul cel mai mare al lui Oliver. Averea consta din diferite proprietăţi aflate în jurul oraşului Ely, precum şi în interiorul lui, majoritatea luate în arendă de la vicari şi de la consiliul canonicilor din Ely. Ele cuprindeau 90 de acri de teren bisericesc din averea obştei oraşului Ely, 8 acri de păşune în Isle of Ely, precum şi proprietatea Bartin din Ely, cu casele, hambarele şi pămînturile ei. Mai cuprindeau, de asemenea, pămîntul dat şi nedat în zeciuială al catedralei Holy Trinity, al bisericii St Mary din Ely, al capelei din Chettisham, hambarul din

Sextry — al doilea hambar ca mărime din Anglia, după cum susţineau locuitorii din Ely. Nu intrau în moştenire zeciuielile cuvenite capelei din Stuntney, locurile din jurul catedralei şi al bisericii St Mary, precum şi veniturile din căsătorii, confirmări şi înmormîntări în aceste amîndouă locuri *. Arenda ce urma să fie plătită trimestrial vicarilor şi consiliilor canonicilor în calitate de stăpîni era de 48 de lire sterline, plus 20 de lire sterline şi 5 quarteri ** din „cel mai bun grîu, suficient de bine curăţat", jumătate la Crăciun şi jumătate la Buna Vestire", deşi mărimea exactă a „ajutorului" pe care trebuie să-l fi plătit pe deasupra Cromwell pentru a prelua de fapt arenda nu este cunoscută. [10]

Noua locuinţă a lui Oliver şi a familiei sale era chiar în oraşul Ely, situat pe o mică ridicătură de pe malul stîng al rîului Ouse, care, după cele spuse de Beda ***, îşi trăgea numele de la ţiparii **** din acest rîu. În jurul oraşului se întindea regiunea plană a comitatului Cambridge, cunoscută sub numele de Isle of Ely, asociată în vremurile mai vechi, dar la fel de încărcate de evenimentele politice, cu ultimele lupte ale eroului saxon Hereward the Wake ***** împotriva invadatorilor normanzi. Casa lui Cromwell era aşezată la marginea unei pajişti atrăgătoare, dominată de vederea marei catedrale a oraşului Ely. Deşi lui Carlyle ****** i-a plăcut mai tîrziu să o descrie ca fiind „la două bătăi de puşcă de catedrală", acest fel de a măsura era de fapt ciudat de nepotrivit cu caracterul eminamente

* Atunci cînd proprietăţile bisericilor St Mary şi Holy Trinity au fost măsurate, în timpul republicii din 1650, împreună cu alte proprietăţi similare aparţinînd vicarilor şi consiliilor canonicilor, în vederea vînzării lor, s-a menţionat „arendarea" ofrandelor şi daniilor parohiilor de către „domnul Oliver Cromwell, fost fermier, şi, prin el, de către sus-numita parohie şi de către Daniel Weymore, fost arhidiacon la Ely, către Richard Pursaby din Ely, tăbăcar" [9].

** 1 quarter = 2,9 hl. — M.L.

*** Venerabilul Beda (aproximativ 673—735) — teolog şi cronicar anglo-saxon, autor al unei istorii religioase a anglilor, izvor narativ de mare importanţă pentru epoca prefeudală a Angliei. — C.M.

**** Numele englezesc al ţiparului este „eel". — M.L.

***** Conducător al marii răscoale antinormande din anii 1070—1071 în centrul Angliei. Supranumele „the Wake", pe care i l-au atribuit legendele ţesute ulterior, ar putea însemna „Neadormitul". — C.M.

****** Thomas Carlyle (1795—1881) — critic literar, istoric şi scriitor scoţian. — M.L.

liniştit al acestui oraş solemn *. Singura meteahnă va fi fost poate faptul că această catedrală i se va fi părut lui Cromwell mult prea înaltă faţă de modesta lui casă colorată în alb şi negru şi construită pe jumătate din lemn. Deşi turnul ei cu minunatul octogon central şi cu cupola gotică s-a prăbuşit în decursul generaţiilor trecute şi n-a mai fost înlocuit, această catedrală reprezenta arhitectura a patru secole. Desigur că cineva care trăia atît de aproape de ea nu putea rămîne indiferent faţă de semnificaţia acestui simbol atît de impunător al bisericii de stat, astfel că suspendarea ulterioară şi după cuvenita prevenire de către Cromwell a serviciului religios anglican acolo şi-a avut poate originea într-un resentiment înfrînat multă vreme, precum şi într-o aversiune spontană.

În timp ce catedrala nu putea să inspire decît un sentiment de claustrofobie, ţinutul înconjurător în schimb, adică acea vastă cîmpie izolată a smîrcurilor, avea puterea să îmbogăţească mintea prin meditare şi independenţă. Oraşul Ely era situat pe hotarul înecat în ape al unor mlaştini, care se întindeau pe o suprafaţă de 1 300 de mile pătrate în răsăritul Angliei şi în partea ei dinspre mare, la miază-noapte pînă la braţul de mare Wash şi King's Lynn, iar spre răsărit pînă la Cambridge şi Peterborough, prelungindu-se apoi cu alte regiuni mlăştinoase răzleţe înspre Lincoln. Acest ţinut, ridicat doar cu puţin deasupra nivelului mării, era inundat regulat în timpul iernii, iar cînd apele se retrăgeau, vara, apăreau de sub ele păşuni bogate, deşi vremelnice, pe care locuitorii îşi păşteau vitele şi îşi uscau fînul şi care făceau parte din pămînturi stăpînite în devălmăşie pe baza unor drepturi dobîndite de multă vreme de la stăpînul feudei. Nu existau aici, din timpuri străvechi, garduri care să marcheze hotarele şi nici clădiri cu adevărat mari cum era castelul Hinchingbrooke, care să copleşească spiritul acestor locuitori ai mlaştinilor. Aşa cum a scris poetic Isaac Casaubon, în 1611, pe aceste locuri „solitarul buhai-de-baltă şi imitatorul ploier scoteau netulburaţi chemarea lor răsunătoare şi ţipetele lor ascuţite şi plîngătoare" [12].

Luptîndu-se cu condiţiile geografice vitrege, dar nu insuportabile, pe care le-am schiţat mai sus, şi înfruntînd

* Casa în care, pe timpul lui Carlyle, era, se pare, un han [11], este în prezent casa parohială a bisericii St Mary din apropiere.

pe deasupra vînturi care veneau iarna, virtual nestăvilite, din Rusia, oamenii mlaştinilor îşi concentrau puterile care le mai rămîneau ca să ducă mai de grabă o viaţă, asemănătoare, din multe privinţe, cu acea a vechilor lor strămoşi briţi, pescuind şi prinzînd păsări cu laţul, pentru ca să supravieţuiască, decît cu felul de viaţă din oraşele engleze pe cale de ridicare. Restul englezilor nu erau dispuşi să-i privească cu ochi binevoitori pe oamenii aceştia inculţi, dar cinstiţi, precum şi problemele lor, socotindu-i, cu dispreţ, aşa cum scria Camden în *Britannia,* drept „un neam de oameni potriviţi cu natura locului în care trăiesc, primitivi, bădărani şi invidioşi pe toţi ceilalţi, pe care îi numesc «munteni»." Întîmplarea făcea ca tocmai prin 1630 oamenii smîrcurilor să se afle în faţa unei crize care implica o schimbare uriaşă a modului lor de viaţă şi în care această comunitate taciturnă avea mare nevoie de simpatia generală, de indulgenţa autorităţilor centrale sau, în cel mai rău caz, de un purtător de cuvînt propriu, care să ştie să vorbească.

Problema care se punea era aceea a desecării mlaştinilor cu ajutorul unor lucrări tehnice de mare anvergură şi al unor stăvilare pentru a obţine din fostele mocirle un pămînt suficient de uscat spre a fi arat (fiindcă pînă atunci nu existase pămînt arabil acolo) şi pentru a apăra restul într-o măsură mulţumitoare de inundaţii, astfel ca să poată fi folosit ca păşune în tot cursul anului. Necazul era că această trecere spre folosirea mai intensivă a pămîntului, care făcea parte din ofensiva generală împotriva mlaştinilor şi a bălţilor din întreaga Europă de vest, implica lucrul pe întinderi vaste, pentru a o face cît de cît realizabilă. [13] Pămîntul nu putea fi desecat pe bucăţele şi nu era posibil ca o singură persoană să suporte cheltuielile de desecare a unor suprafeţe foarte mari. Soluţia a fost găsită prin crearea unei serii de societăţi, ai căror părtaşi erau cunoscuţi sub numele de „aventurieri", şi cărora li se acordau privilegii de către Coroană (adică în profitul regelui) pentru diferite ţinuturi mlăştinoase denumite „şesuri". Zona lui Cromwell, de exemplu, era cunoscută sub numele de „marele şes", iar societatea formată pentru desecarea şi dezvoltarea ei se afla sub conducerea contelui de Bedford. În schimbul investiţiilor pe care le făceau, „aventurierii" primeau, la terminarea lucrărilor, o porţiune din terenul proaspăt desecat, a cărui suprafaţă

era în medie de aproximativ o treime din suprafața totală.

Pămînturile de care se ocupau societățile erau însă deținute în fel și fel de chipuri, fie de o comunitate, care le folosea drept teren obștesc de pășunat, fie de stăpînul unei moșii, care le cesiona arendașilor pe baza vechiului statut de la Merton * pentru pășunatul în comun. Era nevoie deci de măsuri speciale pentru a reuni între ele în mod avantajos bucățile acestui pămînt ce fusese îmbucătățit cîndva atît de mult. S-a apelat la vechiul tribunal al canalelor, care avea dreptul să amendeze orice comunitate socotită a fi „înconjurată în mod dăunător" de bălți nedrenate, obligînd astfel comunitatea să o vîndă, prin aceea că se aplica mai întîi un impozit și apoi se declara impozitul neachitat, iar pămîntul confiscat, dacă comunitatea nu plătea. Nu fiecare juriu înțelegea însă să se supună acestei reguli. Atunci cînd un juriu al tribunalului canalelor din Lincolnshire a încercat să dea un verdict din care rezulta că o anumită zonă nu era în realitate „înconjurată în mod dăunător", regele, care se considera angajat în acțiunea de desecare atît din punct de vedere financiar, cît și din punct de vedere personal, le-a scris mînios comisarilor locali ai tribunalului să execute totuși vînzarea, fără să țină seama de verdictul juriului și amenințînd că va folosi prerogativa regală în cazul cînd opunerea va continua.

Odată desecarea terminată, poziția stăpînului moșiei nu era în mod necesar nefavorabilă, fiindcă se bucura pînă la urmă de fructele neîndoielnicei îmbunătățiri a pămîntului. Pentru bieții oameni de rînd însă, foloasele erau mai greu de înțeles. Pămîntul lor pentru pășunatul în comun se micșora cu o treime, și cîteodată mai mult, iar posibilitățile de a pescui și de a prinde păsări cu lațul, atît de importante pentru hrana lor din timpul iernii, luau sfîrșit.

Priviți la marele proiect pe care vor să ni-l impună,
El ne va face să pierim mîncați de ciori și de păduchi,

exclama Pówte în *Plîngerea* lui. La urma urmelor, noile bucurii ale pămîntului arabil, inul și cînepa, despre care

* Statutul de la Merton, din 1235, este considerat drept cea mai veche lege elaborată și acceptată de „rege, lorzi și comune". Asemenea legi sînt numite „statute" în terminologia constituțională engleză. — C.M.

se prevestea cu atîta încredere că vor putea fi cultivate pe acrii desecați aflați la dispoziția stăpînului moșiei, nu erau pentru oamenii de rînd. În aceste condiții, era ușor de înțeles că „oamenii umili" preferau să ignoreze idealul abstract al progresului agricol în favoarea propriilor lor necazuri. Unii din ei protestau cu indignare, arătînd că desecarea era potrivnică religiei creștine, fiindcă se amesteca în treburile naturii : „Mlaștinile au fost făcut mlaștini și trebuie să rămînă așa în vecii vecilor". În 1630 se manifesta o puternică opoziție locală contra proiectelor de desecare, așa cum relata un călător în 1634 : „Am observat că orașul și satele din împrejurimi murmurau, unele orașe, cum este Cambridge, temîndu-se să nu-și piardă căile de navigație interioară, iar oamenii de rînd terenurile de pășunat" [14].

Faza critică s-a produs nu în decursul operației de desecare propriu-zise, cînd utilizarea forței de muncă locale a luat probabil un avînt, ci atunci cînd, ca și piticul Rumpelstiltskin * din poveste, cei ce executaseră drenajele s-au întors ca să-și revendice recompensa promisă, adică să-și despartă prin șanțuri porțiunea de pămînt alocată pentru propria lor folosință. Au avut loc scene regretabile de răzvrătire și de împotrivire corporală, contra unei situații care nu putea fi acceptată cu mintea. Este cu neputință să nu înțelegi reacțiile desnădăjduite în fața inevitabilului ale acestor nevoiași deposedați și lipsiți de ajutor. Pornirea lor este cu atît mai ușor de înțeles, dacă ne gîndim că, deși „un anumit grad de constrîngere este de neînlăturat în cazul unor proiecte de acest fel" [15], așa cum observase cu înțelepciune un specialist, ar fi fost poate nevoie de mult mai puțină constrîngere în această împrejurare, dacă nevoiașilor li s-ar fi oferit condiții mai generoase, care să-i despăgubească pentru noua situație în care se aflau. Aceasta a fost în orice caz linia de comportare pe care și-a însușit-o Cromwell, care, deși provenea dintr-o clasă cu totul diferită, a consimțit în 1637 să fie socotit drept purtător de cuvînt al acestor oameni.

Este cît se poate de evident că această acțiune înțelegătoare a lui Cromwell își avea originea mai degrabă în conștiința lui socială decît într-o opunere veritabilă față de operația de desecare, fiindcă familia lui Cromwell

* Rumpelstiltskin (în germ. Rumpelstilzchen) — personaj din basmul cu același titlu al fraților Grimm. — C.M.

fusese de multă vreme partizană credincioasă atît a acestei operaţii, cît şi a mijloacelor prin care fusese executată. Atît tatăl, cît şi unchiul lui acţionaseră ca împuterniciţi ai tribunalului canalelor, deşi e adevărat că unchiul lui dinspre mamă, sir Thomas Steward, se opusese „aventurierilor" şi chiar obţinuse reducerea proporţiei de la jumătate la un sfert. Se poate de asemenea ca protestele lui Cromwell în favoarea acestor oameni să se fi încadrat în planul lui mai larg de rezistenţă faţă de aplicarea abuzivă a prerogativei regale. Aşa cum a declarat, mînat de sentimente duşmănoase, sir William Dugdale, Cromwell „a fost ales drept purtător de cuvînt de către aceia care se străduiau să submineze autoritatea regală...". În orice caz, documentele oficiale au înregistrat în vara anului 1637 un incident grav petrecut atunci cînd unul dintre supraveghetorii canalelor de separare de pe „marele şes" a încercat să alunge vitele oamenilor de pe cîmpia Holme Fen din Huntingdon pentru ca s-o împrejmuiască. Judecătorul de pace din localitate, domnul Castle, împreună cu oamenii lui s-au aşezat în calea supraveghetorilor, în timp ce o gloată de bărbaţi şi femei, înarmată cu coase şi furci, ameninţa vehement pe cei ce vor încerca să le alunge vitele de pe cîmpie. În acelaşi timp, printre locuitorii din mlaştinile de la Ely şi din jurul acestui oraş s-a răspîndit zvonul că „domnul Cromwell îşi lua sarcina ca, în schimbul unei plăţi de 4 penny de fiecare vacă aflată pe pămîntul obştei, să-i ţină încurcaţi într-un proces, vreme de 5 ani, pe constructorii de drenaje, pentru ca în acest răstimp locuitorii să folosească fiecare picior pătrat din pămîntul obştesc" [16].

În anul următor s-au iscat şi alte răzmeriţe în mai multe locuri ale „marelui şes", astfel că sir Miles Sandys, un judecător de pace care era în acelaşi timp şi un „aventurier" de vază, se temea de o revoltă generală în toate comunele din regiunea mlăştinoasă. Drept rezultat, politica guvernului s-a schimbat şi locuitorilor li s-a permis să-şi păstreze deocamdată pămînturile, dacă puteau dovedi că acestea nu fuseseră ameliorate într-o măsură mai mare de către constructorii de drenaje. Însă înainte ca situaţia să fi fost descurcată mai departe, o răzmeriţă şi mai extinsă, a întregului popor, englez, a încorporat această revoltă, eventual limitată, a localităţilor din regiunea mlaştinilor şi a absorbit energiile locuitorilor : întreaga problemă a

viitorului „șesurilor" a rămas în suspensie în decursul războiului civil.

Dar semnificația afirmării lui Cromwell pe tărîmul conducerii populare n-a fost uitată cu ușurință. Pe vremea aceea, sărmanii locuitori ai mlaștinilor nu prezentau un interes prea mare pentru restul Angliei. Într-adevăr, inamicii lui Cromwell urmau să vorbească mai tîrziu despre „lordul mlaștinilor" *, titlu care poate că are pentru noi, astăzi, o semnificație romantică, însă care, pe vremea aceea, avea scopul să-l facă de rîs. Putem descoperi totuși, în întregul episod, nu numai revolta conștiinței sociale a lui Cromwell, ci și fundamentul imensei influențe pe care acesta urma să o exercite mai tirziu asupra acelorași oameni prin crearea unei armate în timp de război. Este de remarcat că atît Huntingdonul, pe care Cromwell se străduise să-l împiedice să ajungă în situația de „tîrg putred", cît și regiunea mlaștinilor în care a încercat să susțină cauza băștinașilor deposedați, au intrat în perimetrul teritorial al Asociației de răsărit, viitoarea zonă de recrutare militară a lui Cromwell [17].

În timpul acesta, la Londra, atenția contemporanilor și rubedeniilor lui Cromwell era preocupată de evenimente avînd, evident, un caracter mult mai uimitor. Judecarea și condamnarea din vara anului 1637 a celor trei scriitori puritani — juristul William Prynne, doctorul John Bastwicke și clericul numit Henry Burton —, pentru redactarea broșurii *News from Ipswich*, a devenit focarul tulburării și furiei populare. Prynne, un individ autoritar și maniac, despre care se spunea că are „înfățișarea unei vrăjitoare", fusese împins spre politica națională de frica papistașismului și a uneltirilor iezuiților. Cu trei ani înainte fusese condamant să plătească amendă, să fie legat la stîlpul infamiei și să i se reteze urechile din cauza unui atac violent, publicat sub titlul de *Histriomastix*, împotriva reginei și a reprezentațiilor ei teatrale de la Curte. De data aceasta, toți trei acuzații au fost condamnați să li se reteze urechile, ceea ce i-a împins pe puritani să afirme că Dumnezeu făcuse ca urechile lui Prynne să crească din nou, deși o explicație mai verosimilă era aceea

* Acest titlu a fost folosit pentru prima dată de ziarul regalist *Mercurius Aulicus* în noiembrie 1643.

că prima dată urechile îi fuseseră tăiate numai pe jumătate. Prynne a avut de suferit un rafinament de cruzime suplimentar, prin aceea că i s-au aplicat pe obraji, cu fierul roşu, literele SP (sediţios şi pamfletar), pe care el le-a interpretat, sardonic, ca însemnînd Stigmatul Papei.

Această întîmplare a produs o impresie profundă asupra mulţimii de privitori. Se părea că nenorocirea nu făcea decît să-i întărească pe puritani în afirmarea hotărîtă a convingerilor lor. Celor de faţă le-a venit uşor să creadă cuvintele spuse cu voce tare şi bărbăteşte de Prynne, cu toate chinurile lui : „Cu cît mă doborîţi mai tare, cu atît mă ridic mai sus", la care o femeie din mulţime i-a răspuns : „Mai sînt multe alte sute de oameni care, cu ajutorul lui Dumnezeu, sînt gata să sufere pentru cauza pentru care ai suferit tu astăzi" [18].

Pe plan material, unul din expedientele financiare ale Coroanei, şi anume perceperea impozitului pentru construcţii de corăbii, provoca o indignare furibundă, deoarece aplicarea lui continuă arăta că existau toate probabilităţile să fie socotit drept o sursă permanentă de venituri. Din punct de vedere teoretic, impozitul pentru construcţiile de corăbii nu era o inovaţie : el urma să fie folosit pentru apărarea navală a oraşelor de pe coastă şi ca atare fusese perceput, cu intermitenţe, fără să provoace proteste. Ceea ce stîrnea acum neîncrederea era extinderea lui asupra întregii Anglii şi regularitatea aplicării lui. Atunci cînd vărul lui Cromwell, John Hampden, a refuzat, din principiu, să plătească cei 20 de şilingi pentru Buckinghamshire, i s-a intentat, în noiembrie 1637, un proces în care un alt văr de-al lui Cromwell, Oliver St John, a luat apărarea lui Hampden. Pînă la sfîrşit, judecătorii au dat un verdict în favoarea regelui, iar Hampden a fost băgat la închisoare. Ceea ce mărea însă teama stîrnită de verdict, era extinderea pretenţiilor privind prerogativa regală, cerută de sir Robert Berkeley, unul dintre judecătorii care au susţinut acuzaţia. „Regele este legea", a susţinut sir Robert, „fiindcă el este *Lex loquens*, adică legea vie, elocventă şi activă" [19]. Dar atunci care mai era rolul Parlamentului sub ocîrmuirea acestei legi vii şi elocvente ? Deocamdată, acuzaţia se baza pe dreptul regelui de a pune impozite asupra supuşilor săi în timpuri de pericol naţional şi de a hotărî el însuşi cînd intervine o asemenea stare. Însă precedentul era nu numai periculos pentru viitor, ci chiar extraordinar de periculos.

În jurul anului 1638, regele, care era pînă la urmă cel răspunzător de schilodirea și întemnițarea supușilor lui din Londra, începu să aibă supărări și cu sateliții săi mai nordici. Scoțienii, adică oamenii asupra cărora strămoșii lui domniseră în exclusivitate pînă la călătoria fatidică a tatălui său spre sud, pentru a se urca pe tronul Angliei, în 1603, se aflau acum în stare de revoltă religioasă. Cu toate că avea sînge de Stuarți în vine, Carol I nici nu înțelesese și nici nu-i plăcuse Scoția, țară pe care o vizitase pentru prima dată la vîrsta de 33 de ani. Se pare că resentimentele erau reciproce. Politica de impuneri grele asupra scoțienilor, adică un bir de aproape 150 000 de lire sterline între 1635 și 1636, deși înainte de 1625 impunerea depășise numai o singură dată suma de 50 000 de lire sterline, arunca o strălucire nefastă asupra încoronării lui costisitoare, celebrată acolo. [20] De altfel, aversiunea scoțienilor față de asemenea ceremonii somptuoase nu era dictată numai din spiritul lor de economie, ci, dimpotrivă, făcea parte din înrădăcinata și străvechea lor atitudine de austeritate față de podoabele exterioare ale serviciului divin.

Odăjdiile aurite ale celor cinci episcopi care au celebrat încoronarea lui Carol și tapiseria somptuoasă din spatele mesei cuminecăturii, cu al ei „crucifix ciudat lucrat", reprezentau, toate, niște inovații de care scoțienilor le era teamă, așa cum lui Prynne îi era teamă de spectacolele de amatori ale reginei sau după cum puritanii englezi îi pîndeau pe cei ce își făceau mereu semnul crucii ori se înclinau la auzul numelui lui Iisus. Pe scoțieni îi întărîta, de asemenea, faptul că o bună parte din banii strînși drept impozit era cheltuită pe construcții de biserici luxoase, în timp ce reacțiile arminiene provocate de venirea lui Laud printre unii clerici scoțieni nu făceau decît să-i îndîrjească și mai mult pe calviniștii hotărîți, al căror limbaj nu era lipsit de culoare. Biserica lor, scria George Gillespie în 1637, cuprinde acum „drojdia stătută a papistașismului, care n-a fost eliminată niciodată din Anglia și Irlanda și care, după ce a fost o dată vomată cu dezgust, este lînsă acum din nou în Scoția... Obrazul ei încîntător este mînjit cu fardul strălucitor al mamei tîrfelor, iar fruntea ei pudică poartă semnul bestiei. Buclele ei sînt ondulate după moda Antihristului, în timp ce urechile-i caste sînt silite să asculte pe prietenii mării desfrînate..." [21]

Publicarea în 1637 a unui nou ritual pentru Scoția, prevăzut cu o introducere în care se arăta că practicarea lui era impusă exclusiv prin prerogativa regală, a fost combătută solemn prin Convenantul prezbiterilor scoțieni, redactat în februarie 1638 de Alexander Henderson și Archibald Johnston și revăzut de trei nobili scoțieni, Rothes, Loudoun și Balmerino. Deși pe vremea aceea exista în Scoția o puternică stare de spirit mesianică, Covenantul ca atare nu era un document emoțional, deși reprezenta o chemare la acțiune națională. Făurit de juriști, documentul apela în esență la domnia legii, îi aducea aminte regelui de jurămîntul pe care-l depusese la încoronare și afirma supremația Parlamentului, invocînd legile scrise. Poporul scoțian își încredința toată vigoarea acestor rămășițe aride ale trecutului din dorința unei cruciade naționale, în timp ce aristocrația scoțiană, care avea propriile ei motive de gîlceavă cu stăpînii din sud, punea la dispoziție, cu plăcere, pe conducătorii firești. [22] Adunarea națională a bisericii scoțiene a respins noua Carte de rugăciuni și a confirmat Covenantul în ciuda protestelor regelui Carol, care a fost silit să încerce să o impună scoțienilor, prin acțiunea militară în așa-numitul prim război al episcopilor.

Din motive evidente, războiul acesta nu reprezenta o cauză populară pentru puritanii englezi și cu atît mai puțin pentru majoritatea poporului. Bulstrode Whitelocke, un alt văr al lui Hampden, jurist și deputat cu autoritate, care urma să joace un rol important în lupta care trebuia să vină, scria în însemnările sale : „Părerile în legătură cu războiul scoțian erau foarte diferite : cei care susțineau căile papistașe și arhierești tunau și fulgerau contra partizanilor Covenantului, în timp ce restul populației susținea și aproba acțiunile acestea..." Dacă ar fi să-l credem încă o dată pe Heath, Cromwell n-avea față de războiul din Scoția o atitudine mai binevoitoare sau mai favorabilă decît aceea față de impozitul pentru construcțiile de corăbii. După cele povestite de el, Cromwell și-a exprimat limpede dezaprobarea față de acțiunea regelui în prezența cîtorva comandanți ai armatei engleze încartiruiți în casa lui în timp ce se îndreptau spre nord, ca să-i atace pe scoțieni. Deși a atras asupra sa bănuielile ofițerilor pentru „dizertațiile" sale, Cromwell a devenit cu atît mai popular pentru cei apropiați datorită francheței lui, „deoarece era complet contaminat de puri-

tanism“ [23]. Cu toate că acest prim război s-a terminat prin tratatul de la Berwick din 1639, nu s-a putut ajunge la nici un compromis, fiindcă nici scoțienii și nici regele n-au putut să cadă după aceea de acord asupra scopurilor tratatului. Adunarea scoțiană a luat-o atunci înainte și a desființat episcopatul.

Pe măsură ce se apropia anul 1640, în Anglia se răspîndea o stare de spirit deprimantă. Războiul atinsese cu degetele lui distrugătoare Nordul și urma desigur să-l atingă din nou. Sir Henry Slingsby, un nobil din Yorkshire care urma să lupte mai tîrziu alături de rege, vorbea probabil în numele multora cînd descria drept „moartea noastră publică“ înfățișarea cavaleriei ușoare în timp ce era instruită, pe Bramham Moor, în ianuarie 1639, în decursul primului război cu Scoția. „Un spectacol straniu, foarte straniu“, scria el în jurnalul lui de însemnări, „să vezi această națiune, care a trăit atît de multă vreme în pace, fără zgomot de împușcături și de tobe, și care a rămas neutră și pașnică în timp ce toată lumea dinprejurul nostru era sub arme și făcea prăpăd cu ele, și, de aceea, spun că este un lucru extrem de oribil să luăm parte la un război unii împotriva celorlalți și să ne prefacem în propria noastră otravă, care să ne distrugă“. În asemenea vremuri nu era nevoie ca cineva să se ducă la teatru pentru a încerca să înțeleagă, prin reprezentări ireale, tragicele întorsături ale destinului omenesc, fiindcă „noi înșine vom fi actorii“ [24].

Pe la începutul anului 1640, regele s-a văzut obligat, atît din cauza banilor irosiți în războiul cu scoțienii, cît și din nevoia de a aduce în sprijinul lui deputații pentru viitoarele lui ciocniri, să convoace din nou Parlamentul. Această adunare a fost cunoscută mai tîrziu sub numele de Parlamentul scurt. Multe se schimbaseră în cei 11 ani de tăcere parlamentară. În primul rînd, nechibzuitul Thomas Wentworth, conte de Strafford, unul din cei mai capabili aghiotanți ai regelui și proaspăt întors din Irlanda, urma să i se alăture, aducînd cu el, după cum se temea multă lume, amenințarea unei armate irlandeze, care trebuia să-i zdrobească pe dușmanii regelui, atît pe cei din Scoția, cît și pe cei din Anglia. Oliver Cromwell a intrat și în acest Parlament. Nu fusese însă ales din partea vechiului său oraș de baștină, Huntingdon, ci drept unul din cei doi deputați trimiși de Cambridge, celălalt fiind Thomas Meautys, secretar al Consiliului privat, un

candidat propus de guvern și care, după cît se părea, era împins de la spate de lordul Finch, păstrătorul marelui sigiliu. Cu cîteva luni mai înainte de alegere, Cromwell devenise, cu forme în regulă, „cetățean de onoare al orașului", plătind cîte un penny celor săraci. Faptul acesta, împreună cu o locuință simbolică în oraș, aflată conform tradiției pe un loc care este acum curtea hanului White Bull de pe Bridge Street, reprezentau o calificare neapărat necesară pentru o alegere.

Această adoptare a lui Cromwell de către orașul Cambridge atestă din nou renumele local de care se bucura, precum și acea înălțare spre „ranguri și putere", în care „prestigiul lui părea că se mărește ca și cum și-ar fi ascuns aptitudinile pînă cînd a venit vremea să le folosească", pe care Clarendon îl socotea drept o caracteristică a primei lui tinereți. În afară de înrudirea cu eroicul Hampden, Cromwell mai avea rubedenii și în jurul părții de răsărit a regiunii Midland. De exemplu, primarul nou ales al orașului Cambridge, Thomas French, era probabil înrudit cu doctorul Peter French, viitorul soț al surorii sale Robina.[25] Pentru Cromwell, nu se mai punea problema unei anumite influențe ca să-și asigure un loc în Parlament. Avea deja o bună stare materială și o anumită situație politică. Fusese cooptat în consiliul partidului de opoziție, dominat, dar nu condus oficial, în sens modern, de către John Pym. Locuința lui din Londra era în Long Acre, lîngă Covent Garden și Strand, adică în perimetrul în care atît de mulți conducători parlamentari, inclusiv Pym, care locuia pe Gray's Inn Lane, își găsiseră locuință. Era dreptul lui firesc să intre în Parlamentul scurt.

Înainte de plecarea lui Cromwell la Londra, familia lui pe de o parte se înmulțise, pe de alta suferise pierderi. Mama și sora lui mai mică, Robina, locuiau acum cu el, iar Elizabeth cu cei șase copii ai ei locuiau în casa de la Ely. Una din surorile lui, Jane, se măritase în iunie 1636 cu John Desborough, aducînd în cercul lui încă un viitor coleg de Parlament și conducător militar. Deși a fost ridiculizat grosolan de către Butler în *Hudibras* drept „încruntatul gigant Desborough" și luat în rîs de pamfletele regaliste pentru originea lui țărănească, Desborough era un mire cu adevărat potrivit pentru Jane Cromwell. Se trăgea dintr-o familie sănătoasă din Cambridgeshire,

era fiul mai mic al stăpînului moşiei Eltisley şi, după ce studiase la început dreptul, cultiva acum pămîntul undeva în vecinătate. Propria familie a lui Oliver se mărise, după aproape opt ani de la naşterea lui Bettie, prin venirea pe lume, în februarie 1637, a lui Mary, care a fost dusă la biserica St John din Huntingdon pentru a fi botezată. În sfîrşit, în 1638, Frances, ultimul copil al lui Oliver şi Elizabeth Cromwell, a fost creştinată la biserica St Mary din Ely.

Familia proprie a lui Oliver cuprindea acum opt copii care mai trăiau încă, din care patru băieţi şi patru fete. Pe la începutul anilor '30, familia lui, ca toate celelalte familii de pe timpul acela, nu scăpase de asalturile morţii asupra noilor născuţi, astfel că Elizabeth făcuse probabil încă doi copii, care muriseră la naştere. Familia aceasta în curs de creştere nu era însă sortită să rămînă neschimbată în forma ei de atunci. În mai 1639, tînărul Robert, fiul cel mai mare al lui Oliver, în vîrstă de 17 ani, care fusese trimis, împreună cu fratele lui, la şcoala din Felsted din apropierea casei bunicului său, sir James Bourchier, a murit acolo de o boală necunoscută sau într-un accident şi a fost înmormîntat în cimitirul bisericii parohiale din acea localitate. Înscrierea în limba latină din registrul parohiei se referă în cîteva cuvinte la Robert spunînd că a fost un băiat care promitea mult. Totuşi amintirea cruntei dureri pe care a suferit-o prin pierderea copilului său drag a dăinuit în sufletul lui Cromwell pînă la sfîrşitul vieţii.

Peste 20 de ani, pe cînd era din nou copleşit de durere din cauza morţii lui Bettie şi puterile îi slăbeau, a cerut să i se aducă Biblia şi a citit cu glas tare un anumit text din epistolele Sfîntului Pavel, care se termina cu cuvintele : „Am învăţat ca în orice stare m-aş afla să mă simt mulţumit. Ştiu ce înseamnă umilinţa şi ştiu ce-nseamnă belşugul... Pot face totul cu ajutorul lui Hristos, care mă întăreşte". Apoi a adăugat : „Această Biblie mi-a salvat o dată viaţa, atunci cînd mi-a murit băiatul cel mare, fiindcă moartea lui mi-a trecut ca un pumnal prin inimă..." şi a repetat din nou textul : „Pot face totul cu ajutorul lui Hristos, care mă întăreşte". Dar pumnalul din inimă, aşa cum a înfăţişat simplu şi teribil Cromwell pierderea copilului său, n-a avut nici o urmare exterioară asupra cursului vieţii lui. Totuşi, acest om tandru faţă de copiii săi şi surorile sale a păstrat mai tîrziu o afecţiune

deosebită față de acei ce-și văzuseră, ca și el, copiii smulși din preajma lor. Vestita lui scrisoare către cumnatul său Valentine Walton, prin care îi aduce la cunoștință moartea fiului său după bătălia de la Marston Moor, mai trezește și astăzi emoție prin naturalețea și puterea ei de înțelegere : „Domnule, cunoști încercările de acest fel prin care am trecut și eu... — îi scria Cromwell — și acum iată-l pe scumpul tău copil, acoperit de glorie, nemaicunoscînd nici păcat, nici întristare“ [26].

În anul care a urmat, politica i-a oferit lui Cromwell mai degrabă despovărarea datorită acțiunii decît mîngîierea mai profundă a mulțumirii. Parlamentul scurt a fost marcat de cererea fermă, dar moderată ca ton, a lui John Pym de a se reexamina drepturile Parlamentului. Marele astru parlamentar era acum un om încărunțit în lupte, în vîrstă de 55 de ani. Într-o cuvîntare de o lungime excepțională pentru vremea aceea, adică de aproape două ore, Pym cerea Camerei Comunelor să ia în dezbatere obligația de a repara în general nedreptățile, atît cele religioase, cît și cele politice. Cuvîntarea lui începea cu următoarele cuvinte inspirate : „Puterile Parlamentului sînt pentru corpul politic ceea ce sînt facultățile raționale pentru sufletul omului“. Pym termina cerînd întruniri anuale ale Parlamentului, ale cărui sesiuni lungi și intermitente erau „contrare celor două legi încă în vigoare“. Atunci cînd s-a așezat, sentimentul Camerei a fost clar exprimat prin strigătele de „bună oratiune“ ale tuturor celor prezenți. Însă cu toate că oratiunea fusese bună, Parlamentul a fost dizolvat după cîteva săptămîni, fiindcă regelui îi venea greu să accepte părerea lui Pym în legătură cu corpul politic. [27]

Carol nu fusese totuși în stare să aplaneze divergențele lui cu scoțienii, astfel că, la începutul verii, s-a angajat din nou într-o acțiune militară împotriva lor, acțiune care a căpătat numele de cel de-al doilea război al episcopilor. Însă în această ambianță de dezastru financiar și de suspiciuni, lipsa Parlamentului nu mai putea fi prelungită. De aceea, în toamnă, a fost convocat un nou Parlament, în care Oliver Cromwell a fost ales din nou deputat din partea orașului Cambridge. Totuși, de data aceasta el avea drept pereche un tovarăș de deputație cu vederi mai puritane, fiindcă John Lowry, un localnic și membru al consiliului municipal compus din 24 de persoane, l-a învins pe Meautys, candidatul propus de gu-

vern. Deşi acest amănunt n-are nici o însemnătate, el este totuşi semnificativ pentru uriaşa importanţă pe care partidul de opoziţie faţă de Curte o acorda rezultatului acestei alegeri anume. [28]

Adunarea crucială, cunoscută în istorie sub numele de Parlamentul lung, s-a întrunit pentru prima dată la 3 noiembrie. Această dată reprezenta aniversarea acelui parlament al lui Henric al VIII-lea în cursul căruia căzuse Wolsey *, iar mănăstirile fuseseră desfiinţate, astfel că unii deputaţi au încercat să-l convingă pe episcopul Laud să schimbe data, fiindcă coincidenţa era de rău augur. Laud, care îşi punea probabil încrederea în domnitori, aşa cum făcuse odinioară şi Wolsey, a refuzat. Compoziţia reală a Parlamentului care stătea acum în faţa regelui urma să fie, evident, de importanţă vitală. Cercetări recente au condus la anumite date statistice interesante, cu ajutorul cărora se poate aprecia poziţia tipică sau de altă natură pe care a avut-o Cromwell în această adunare, fiindcă el era, la urma urmelor, omul care, după 13 ani, trebuia să iasă la suprafaţă — din „acel Parlament lung, ingrat, neghiob şi fatal", aşa cum l-a numit John Evelyn —, drept conducătorul necontestat al Angliei. [29] Primul lucru care trebuie remarcat este acela că Cromwell nu putea fi socotit printre „tinerii turci" ** ai adunării. Avea acum 41 de ani, ceea ce îl rînduia în jumătatea vîrstnică a deputaţilor, fiindcă cei din cealaltă jumătate aveau sub 40 de ani. Timpul va dovedi, ce-i drept, că vîrsta medie a deputaţilor regalişti era cu mult mai mică decît aceea a adversarilor (35 de ani faţă de 41), însă nu-i mai puţin adevărat că în jurul lui 1640 Cromwell intra deja în categoria politicienilor cu autoritate. Făcea, de exemplu, parte dintre cei două sute şi ceva de deputaţi care fuseseră aleşi şi în Parlamentul precedent, iar faptul că aceşti oameni experimentaţi urmau să se dovedească a fi în majoritate partizani ai guvernării parlamentare (128 faţă de 75 regalişti) reprezenta, desigur, o forţă valoroasă pentru conducătorii lor. [30]

* Thomas Wolsey (1475—1530) — arhiepiscop de York, cardinal şi om de stat, cancelar sub Henric al VIII-lea. Parlamentul despre care se vorbeşte în text, supranumit „al Reformei", a fost în sesiune între noiembrie 1529 şi 1536, perioadă în care Wolsey a căzut în dizgraţie şi s-au votat actele reformei anglicane. — M.L.

** Partid turc care l-a silit, în 1908, pe sultanul Abdul Hamid al II-lea să introducă o constituţie liberală, pentru ca în 1909 să-l detroneze. — M.L.

Categoria principală reprezentată de cele două părți era aceea a proprietarilor de pămînt, urmată de categoriile foarte răspîndite ale juriștilor și negustorilor. Un alt aspect al societății engleze scos la iveală de Parlamentul lung era acela al ramificațiilor de familie. Un număr foarte mare de deputați erau înrudiți între ei, însă nu într-o asemenea măsură ca în partidul lui Pym, din care, așa cum s-a arătat, făcea parte și Cromwell. Cu studiile sale universitare și cu practica din tribunale (aproape 150 de deputați aveau aceeași formație), precum și prin calitatea lui de membru al unei categorii politice bazate pe înrudiri familiale și pe grupare geografică, Cromwell se afla în multe privințe la punctul de start, ca membru foarte tipic al acestui Parlament culminant, în care, fără să fie un novice, nu era nici lider.

Totuși, prima lui apariție publică a fost mai bogată pentru semnificația viitoare. Cromwell preferase să îmbrățișeze cauza unui anume John Lilburne, care, printr-o ironie a sorții, urma să devină în anii următori unul din adversarii lui cei mai înverșunați, dar care îi apărea acum sub înfățișare de martir. Lilburne, fost ucenic al unui negustor de postavuri, fusese condamnat să fie amendat, biciuit, pus la stîlpul infamiei și apoi întemnițat fiindcă împărtise niște broșuri neautorizate, din care una scrisă de William Prynne. În închisoare, Lilburne și-a manifestat o parte din înflăcărarea lui viitoare și a confirmat un raport care îl descrie drept „om turbulent, care nu se potolește niciodată", scriind o dare de seamă a suferințelor lui, intitulată *The Work of the Beast,* care a fost scoasă apoi în afară pe furiș. Atmosfera timpului poate fi judecată după faptul că Bastwick, Burton și Prynne se întorseseră de curînd la Londra „ca trei cezari triumfători, călare pe cai", așa cum se exprima un pamflet contemporan. Indignarea lui Cromwell se aprindea la ideea că tînărul Lilburne suferise pedepse atît de crunte și că mai zăcea încă în închisoare, ca să-și ispășească vina, și asta numai pentru că împărțise niște scrieri neautorizate. A fost ales de aceea membru al comitetului Camerei Comunelor, în care intrau și Pym, Hampden și St John, care trebuia să cerceteze această chestiune. [31]

Printr-o întîmplare curioasă, sir Philip Warwick, un regalist care era atît politician, cît și istoric, a fost martor al cuvîntării ținute de Cromwell în fața comitetului și a lăsat pentru posteritate o dare de seamă asupra ei în me-

moriile sale. Intrînd într-o zi în Camera Comunelor, a dat acolo peste un gentleman care vorbea şi care îi era necunoscut. Lui sir Philip, „care se purta bine îmbrăcat", aşa cum avusese grijă să noteze, aspectul acestui necunoscut nu i se păru deloc ademenitor. Deşi destul de bine clădit, era îmbrăcat foarte simplu într-un costum de stofă ordinară, care părea să fi fost confecţionat de un croitor prost de la ţară. Rufăria îi era de asemenea simplă şi nu îndestul de curată, iar pe gulerul cămăşii, care nu era mai lat decît gulerul hainei, se vedea chiar o pată sau două de sînge. În sfîrşit, neglijenţa generală a îmbrăcămintei era completată de faptul că pălăria lui n-avea panglică. Se părea, totuşi, că, spre deosebire de sir Philip, Camera Comunelor era, în mod lăudabil, indiferentă faţă de asemenea amănunte vestimentare. Dar cu toate că „avea o faţă umflată şi roşiatică, iar vocea ascuţită şi nearmonioasă", retorica necunoscutului era, incontestabil, plină de ardoare. [32]

Folosind şi alte surse, putem obţine o descriere a persoanei lui Cromwell, aşa cum arăta el la vîrsta de 41 de ani, şi care urma să rămînă neschimbată în multe privinţe pînă la sfîrşitul vîrstei lui mijlocii. Prima versiune a înfăţişării lui, datorată lui Robert Walker, datează în mod sigur din anul 1649, deşi există probabil şi alte versiuni mai vechi, din 1643 şi 1646, dar care diferă foarte puţin, în părţile esenţiale, faţă de operele mai rafinate ale lui Cooper şi Lely, executate în timpul Protectoratului. Toată lumea era de acord că pielea feţei lui Cromwell era de culoare roşcată. Un comentator răutăcios de mai tîrziu, care poate să fi fost Samuel Butler *, spunea că pielea feţei lui Cromwell era „de la natură groasă ca aceea de bivol", astfel că n-avea nevoie de armură („fiindcă pielea îl înzestra cu o platoşă ruginie"), şi o compara cu o bucată de lemn sau cu o migdală nealbită. Richard Baxter îi descria înfăţişarea, cu mai multă indulgenţă, ca fiind „sanguină" [33].

Totuşi, portretul lui Walker ne arată o faţă care nu era neapărat frumoasă, însă în nici un caz antipatică. Cromwell era un om de înălţime mijlocie — măsurînd aproximativ 5 picioare şi 6 sau 7 ţoli** (după etaloa-

* Samuel Butler (1612—1680) — poet satiric, autorul poemului *Hudibras* îndreptat împotriva puritanilor. — C.M.

** Aproximativ 1,70 m. — M.L.

nele de pe vremea aceea) —, „mai degrabă bine legat, decît înalt", după cum scria Flecknoe. Era „puternic, cu o constituţie robustă şi avea o faţă leonină. adică adevărata fizionomie a tuturor oamenilor iluştri şi marţiali", adăuga aprobativ biograful. Pometii obrazului îi erau ieşiţi în afară, iar faţa încadrată de un păr castaniu închis, care urma să încărunţească un pic, pe măsura trecerii anilor, şi să se retragă apoi întrucîtva în sus de pe fruntea înaltă şi boltită, deşi va fi purtat în continuare destul de lung, fără să fie retezat. Gura îi era sinuoasă şi frumos formată. Faimoşii negi, care urmau să fie desenaţi foarte migălos de Cooper, se aflau unul în orbita ochiului stîng, altul sub buza de jos, iar cel mai proeminent dintre toţi deasupra sprîncenii stîngi. În ceea ce priveşte nasul, care a fost mai tîrziu ţinta scriitorilor satirici, era frumos şi mare, osos la rădăcină şi indiscutabil lung. Însă impresia pe care o făcea era aceea a unui nas perfect potrivit şi cu totul diferit de urîta trompă a imaginaţiei caricaturiştilor. În realitate, nasul acesta oferea un echilibru agreabil unei feţe care, aşa cum a subliniat Carrington, era eminamente masculină [34].

Şi totuşi cea mai remarcabilă particularitate a acestei feţe nu era nasul, ci ochii, nişte ochi cu pleoape grele, de o culoare între verde şi cenuşiu, a căror „blîndeţe sfredelitoare" a lăudat-o Marvell şi care erau într-adevăr, prin ei înşişi, frumoşi. Faţa pictată de Walker avea o expresie nervoasă, aproape temătoare, care diferă cu totul de „remarcabila şi marţiala" fizionomie a lui Flecknoe. În ciuda zorzoanelor care-l înconjură pe războinicul cutezător şi sigur de sine — eşarfa, armura, bastonul de Protector şi spada —, ceea ce răzbate din aceşti ochi este privirea interiorizată şi melancolică a sufletului pelerinului. În floarea vîrstei, Oliver Cromwell a fost, mai presus de orice, un om cu o atitudine demnă, a cărui indiferenţă faţă de amănuntele înfăţişării (fiindcă n-a renunţat niciînd prea mult la aerul neglijent notat de sir Philip Warwick) genera admiraţia şovăitoare şi bănuiala nemărturisită a observatorilor că asemenea fineţuri nu erau la urma urmei chiar atît de importante. Încă din 1640, Cromwell arăta a fi o persoană importantă, un om care putea să ţintuiască privirea iscoditoare a unui alt deputat. Pe de altă parte însă, datorită unui anumit filon de simplicitate sau chiar de nesiguranţă, care izvora din ascunzişurile firii lui, înfăţişarea lui Cromwell mai prezenta şi un alt fel de atrac-

ție. Era acel farmec ciudat, resimțit de cei care i-au fost mai apropiați în decursul vieții lui, și care consta dintr-un amestec de autoritate și umilință, greu de înțeles pentru generațiile de mai tîrziu aflate sub influența belșugului de defăimări regaliste, atît înainte, cît și după Restaurație.

În perioada inițială a Parlamentului lung, ceea ce începuse să atragă atenția nu era numai înfățișarea, ci și argumentele lui. După vorbele părtinitoare ale lui Warwick, atunci cînd a descris nedreptatea ce i se făcuse lui Lilburne, Cromwell „a exagerat în asemenea măsură întemnițarea acestui om de către consiliu, încît puteai să crezi că însuși guvernul ar fi fost primejduit din această cauză". Deși Warwick termina spunînd că respectul lui față de comitet scăzuse foarte mult în urma acestui incident, important este totuși acordul lui că Cromwell „a fost ascultat cu mare atenție". Însă această pledoarie pentru dreptate, capabilă să exalteze cauza lui Lilburne pînă la o asemenea culme încît Warwick să-și bată joc de absurditatea ei, nu putea să nu-și lase amprenta asupra contemporanilor. Cam pe aceeași vreme, sau probabil imediat după rostirea acelei cuvîntări, sir Richard Bulstrode a fost martorul unui incident pe care l-a relatat și el în memoriile lui. Lordul Digby, unul din sprijinitorii lui Hampden, observă că protejatul lui se repezise după Cromwell în timp ce acesta cobora greoi scările Camerei Comunelor. Digby, care se pare că dezaproba și el aspectul neîngrijit a lui Cromwell, l-a întrebat, evident, pe Hampden, cine era acea persoană, adăugînd : „fiindcă din faptul că a vorbit cu atîta căldură astăzi deduc că este de partea noastră". „Individul ăsta prost îmbrăcat, pe care-l vezi înaintea noastră", a răspuns Hampden, „și care n-are nici o eleganță în felul lui de a se exprima, ei bine, dacă, ferească Dumnezeu, s-ar întîmpla să ajungem la un conflict cu regele, atunci persoana asta șleampătă va ajunge unul din cei mai mari oameni din Anglia" [35]. Era o profeție care atesta perspicacitatea lui John Hampden, precum și autoritatea crescîndă a lui Oliver Cromwell.

4

Marea Mustrare

Domnilor, vă pot spune ceea ce n-aş dori să se întîmple, dar nu şi ceea ce doresc eu.

Cromwell într-o conversaţie din 1641

Dacă definiţia unui agitator este aceea a unui om care aţîţă, zguduie, tulbură şi instigă, atunci desigur că Oliver Cromwell a acţionat ca agitator politic în cele 22 de luni care s-au scurs de la începutul Parlamentului lung şi pînă la izbucnirea războiului civil. Departe de a fi fost pentru el un răstimp de destindere înainte de bătălie, sau o perioadă de obscuritate politică, aşa cum s-a sugerat cîte odată, lunile acestea au fost, dimpotrivă, un interval de muncă excepţională, în care a desfăşurat o activitate de furnică. Dările de seamă ale comitetelor la care a luat parte, amănuntele de care s-a ocupat, subiectele asupra cărora a cerut să i se dea socoteală dovedesc că devenise cel puţin unul din cei mai neobosiţi acoliţi ai lui Pym şi binecunoscut ca atare în cercurile parlamentare, dacă nu şi în întreaga ţară.

Unul din subiectele de care s-a interesat prezintă un clişeu uşor de recunoscut, care poate fi atribuit predilecţiilor — sau prejudecăţilor lui personale. Însă numărul şi continuitatea intervenţiilor sale dezvăluie că, în acelaşi timp, era folosit, ca să spunem aşa, şi drept purtător de cuvînt al confraţilor săi parlamentari. După cum se va vedea, Cromwell avea, în afară de hărnicie, şi alte calităţi care să-l recomande colegilor săi : în felul lui de a se exprima exista o nuanţă de neciopleală vehementă şi im-

previzibilă, dar neobișnuit de eficace în dezbaterile în care era atacată autoritatea stabilită. În asemenea împrejurări, sabia de cavaler putea să atragă cîteodată mai puternic atenția decît floreta asupra samavolniciilor Coroanei sau ale bisericii.

Originea comitetelor Camerei Comunelor ca mijloc de ocolire a puterii regale a fost schițată mai sus. Pe măsură ce relațiile dintre rege și Parlament se înrăutățeau, creștea și importanța acestor comitete, precum și numărul membrilor lor. Un asociat asiduu al grupului de opoziție trebuia să fie pe atunci ceea ce am denumi, poate astăzi „un bun membru de comitet". Reputația lui Cromwell arată că merita cu siguranță o asemenea prezentare. Însă din multele comitete din care a făcut parte în această perioadă, primul dintre ele s-a întors spre trecut, arătînd că Cromwell nu uitase cîtuși de puțin vechea cauză, adică nedreptatea socială făcută locuitorilor mai săraci ai mlaștinilor. Aproape imediat după deschiderea Parlamentului, Cromwell a fost numit într-un comitet de 32 de persoane însărcinat să ia în discuție plîngerile rezultate din litigiul privind desecările, pentru ca în luna mai a anului următor să abordeze din nou și cu patimă cauza „sărmanilor oameni de rînd" de la Ely și Huntingdon.

Acești oameni înaintaseră la început Camerei o petiție contra unor îngrădiri executate de lordul Mandeville *, prin încălcarea înțelegerii, înainte de terminarea desecării, pe un teren care îi fusese vîndut acestuia de regina Henrietta Maria din partea ei de moștenire. Îngrădirile fuseseră culcate la pămînt cu forța de către locuitori, care își făcuseră singuri dreptate, în ciuda faptului că petiția lor se mai afla încă în cercetare la Cameră. Mandeville a înaintat atunci, la rîndul lui, o petiție către Camera Lorzilor cerînd ca îngrăditurile să rămînă la locul lor în orice caz pînă cînd afacerea va fi soluționată. În această situație, Cromwell a luat cu hotărîre apărarea drepturilor locuitorilor, declarînd în plus că, ordonînd ca posesia să

* În noiembrie 1642, lordul Mandeville l-a moștenit pe tatăl său, sub numele de conte de Manchester, și a devenit binecunoscutul conducător din războiul civil. Numele de viconte de Mandeville era titlul lui de complezență, purtat în decursul vieții tatălui său. Din cauză că fusese admis în Camera Lorzilor, în 1625, ca posesor al titlului de noblețe, sub numele de lord Montagu of Kimbolton, a rămas uneori cunoscut, în această perioadă, sub numele de Kimbolton.

nu fie tulburată în timp ce Camera Comunelor cerceta petiția inițială, Camera Lorzilor încălcase privilegiul Camerei inferioare. Trei săptămîni mai tîrziu, fiindcă nu i se dăduse satisfacție nici în privința locuitorilor și nici în aceea a încălcării privilegiului, Cromwell a ridicat din nou problema arătînd că tatăl lui Mandeville trimisese 60 de ordonanțe împotriva „bieților locuitori din Huntingdonshire, fiindcă doborîseră îngrădirile". A mai cerut de asemenea ca comitetul pentru pensia viageră a reginei să fie reactivat, spre a examina petiția locuitorilor[1].

La 29 iunie 1641, comitetul a fost reconstituit la timp, avîndu-l pe Cromwell drept unul din membri și pe Clarendon (pe atunci Edward Hyde) drept președinte. Acesta din urmă a descris mai tîrziu urmarea în *Life*. Chiar de la început, Cromwell „și-a dat toată silința să-i ocrotească și să-i ajute pe petiționari", care se prezentaseră în număr mare, împreună cu martorii lor. În primul rînd, i-a învățat atît pe martori, cît și pe petiționari cum trebuie să procedeze, pentru ca apoi să-i susțină și să discute pe larg și cu mare pasiune răspunsurile lor. Încurajați, fără îndoială, de ajutorul lui Cromwell și fiind, în orice caz, după părerea lui Clarendon, „o specie foarte primitivă de oameni", martorii întrerupeau, cu o larmă îngrozitoare, consiliul și pe martorii părții adverse ori de cîte ori spuneau ceva ce nu le convenea. Pînă la sfîrșit, Hyde s-a simțit obligat de poziția lui oficială să-i admonesteze, în mod repetat și aspru, pe martorii aceștia zgomotoși, ceea ce l-a făcut pe Cromwell să-l acuze mînios pe Hyde că este părtinitor și că încearcă să-i deruteze martorii prin amenințări. Atunci cînd comitetul a refuzat să accepte părerea lui Cromwell în legătură cu comportarea lui Hyde, Cromwell, care-și pierduse pe jumătate cumpătul din cauza mîniei, s-a dezlănțuit cu totul.

Mandeville, care fusese atras în mediul puritan al Camerei Lorzilor prin căsătoria lui cu fiica contelui Warwick, a vorbit modest și calm, relatînd faptele, în timp ce Cromwell i-a răspuns „cu atîta nerușinare și mojicie și într-un limbaj atît de agresiv și de jignitor, iar întreaga lui ținută a fost atît de violentă, și comportarea atît de insolentă", încît Hyde l-a blamat cu asprime. I-a spus, de asemenea, că, dacă continuă în această stare de spirit, va suspenda lucrările întregului comitet și se va plînge Camerei, a doua zi dimineață, de comportarea lui Cromwell[2]. Deși în această

dare de seamă Clarendon își reamintea, desigur, de lucruri petrecute cu mult înainte, scena descrisă este verosimilă. Avem de-a face cu același Cromwell care îl atacase pe Barnard la Huntingdon cu vorbe rușinoase și grosolane și care-i atrăsese atenția lui sir Philip Warwick prin apărarea înflăcărată a lui Lilburne.

Sărmanii locuitori ai mlaștinilor erau doar o cauză secundară, produsul milei lui personale și al indignării publice. Însă miezul muncii lui Cromwell în comitet, cel puțin pînă la sfîrșitul anului 1641 a fost consacrat religiei și practicilor bisericii de stat, care reprezentau pasiunea lui și interesul său principal. A activat, de exemplu, în comitetul special destinat să examineze plîngerile împotriva episcopului de Ely, susținător înflăcărat al lui Laud și adversar gălăgios al puritanilor din comitatele de răsărit. Un comitet ulterior, din care a făcut parte și Cromwell, a luat în considerare un „Act pentru abolirea superstiției și idolatriei, precum și pentru o mai bună promovare a adevăratului cult și a serviciului divin", cuvinte care exprimau ostilitate fățișă față de biserica anglicană. La 9 februarie 1641, l-a denunțat, într-o cuvîntare, pe sir John Strangeways, care afirmase că desființarea episcopatului și a egalității în cadrul bisericii va duce, în mod necesar, la egalitatea tuturor în cadrul Republicii, fiindcă episcopii făceau și ei parte din cele trei stări * datorită faptului că aveau locuri în Camera Lorzilor. Pentru Cromwell, argumentul era absurd și el afirmă acest lucru, după cîte se pare, cu violența lui obișnuită, deoarece a fost întrerupt și blamat pentru limbaj neparlamentar. Cînd s-a propus apoi să fie chemat la bara Camerei ** ca să-și ceară scuze, Pym și Halles au sărit în apărarea lui Cromwell spunînd că ar fi fost mai rațional să i se ceară să-și explice cuvintele. Această propunere n-a făcut decît să-i ofere lui Cromwell o nouă ocazie de a-și repeta împotrivirea față de episcopat cu și mai multă vigoare. Nu numai că nu găsea nici o justificare a marilor lor venituri, dar „era convins că lipsa de rușine a episcopilor este mai mare ca oricînd, fiindcă, la fel cu clerul roman, ei nu admit ca situația lor să fie supusă judecății"[3].

* Lorzii spirituali, lorzii temporali și comunele, adică clerul, nobilimea și restul populației. — M.L.

** Bară fixată în fața fotoliului președintelui pînă la care se puteau apropia cei invitați la Cameră ca martori, experți etc. — M.L.

În decembrie 1640, arhiepiscopul Laud a fost pus sub acuzare de către Camera Comunelor și întemnițat în Turnul Londrei în martie. Între timp, problema religiei și a organizării bisericii în Anglia a fost scoasă din nou în relief prin acțiunile scoțienilor. În *Cererile cu privire la un tratat,* formulate drept bază pentru negocierile cu regele, scoțienii au inclus un articol prin care se cerea „uniformitatea credinței", adică a credinței prezbiteriene, drept condiție necesară înainte ca să se poată înfăptui „o pace trainică între cele două națiuni". Mai tîrziu, chestiunea uniformității, cerută de prezbiterienii și respinsă de cei cunoscuți sub numele de „independenți" *, va căpăta o importanță vitală în relațiile dintre Parlament, armată și scoțieni.

„Independența" luase naștere ca „formă de calvinism descentralizat", așa cum a descris-o un istoric, și se baza pe teoria că autoritatea religioasă revenea comunităților locale, fiindcă Hristos alesese dinadins anumiți oameni să „vieţuiască împreună". De aceea, se socotea că fiecare grup local deținea înlăuntrul lui puterea autonomă de a-și hotărî propriul destin religios. Din această cauză, „independenții" tolerau, prin însuși caracterul lor, mai multe nuanțe de opinie, așa cum erau ele reprezentate de deosebirile dintre diferitele comunități. „Congregaționaliștii", de exemplu, cu „bisericile lor reunite", ale căror adunări erau întrunite prin inspirația lui Hristos, erau incluși printre „independenți", deși nu toți „independenții" erau în mod necesar „congregaționaliști" [4]. În schimb, prezbiterianismul, al cărui nume venea de la cuvîntul grec *presbyteros* (mai bătrîn), implica un control politic central al bisericii. Rolul acesta era îndeplinit de Adunarea națională scoțiană, a cărei sarcină religioasă era de a impune uniformitatea credinței. Principiul în legătură cu care erau de acord atît prezbiterienii cît și „independenții" era acela că episcopii n-aveau ce căuta în teocrația vreunei secte, ceea ce explică violența reacției lui Cromwell.

Mai tîrziu, în decursul luptei dintre aceste două vîrfuri de lance ale atacului antiepiscopal, Cromwell urma să apară drept unul dintre „independenții" principali. Dar

* Membri ai unei mișcări din biserica puritană care susțineau că toate funcțiile legislative, juridice și disciplinare ale bisericii trebuie exercitate de bisericile individuale sau de comunitățile locale de credincioși. Se mai numeau și „congregaționaliști". — M.L.

în această etapă el nu era încă un „independent încadrat", deși se gîndea foarte serios la această chestiune. În februarie 1641, Cromwell i-a scris unui alt „prieten drag", domnul Willingham din Swithin's Lane, Londra, cerîndu-i să-i trimită un anumit document unde erau expuse motivele din care scoțienii doreau să aplice uniformitatea în religie, așa cum era ea formulată în cel de al optulea articol al Covenantului lor. Probabil că Willingham avea anumite contacte cu scoțienii. „Mă refer la documentul pe care l-am mai avut", scria Cromwell, fiindcă dorea să-l citească din nou înainte ca articolul să fi fost discutat încă o dată, lucru care se credea că are să se întîmple în curînd[5].

Poate că aceste examene de conștiință, care contrastau încă o dată cu violența exterioară a exprimării, explică tăcerea desăvîrșită a lui Cromwell în privința lui Strafford, slujitorul regelui, care a fost pus sub acuzare, judecat, condamnat și, în sfîrșit, executat la începutul lunii mai 1641. Numele lui Cromwell nu a apărut decît o singură dată în decursul dezbaterilor, și atunci doar marginal, în legătură cu tema religiei. A propus anume ca, ținînd seama de înrăutățirea situației din Irlanda, pentru care a fost învinovățit Strafford, Camera Comunelor să examineze căile de „alungare a papistașilor din Dublin"[6]. Această propunere arată cel puțin direcția în care i se îndreptau gîndurile și face mai ușor de înțeles angajarea lui prelungită în treburile irlandeze începînd din primăvara anului următor.

Cromwell a depus, fără doar și poate, o activitate neobosită pentru aprobarea unui document cunoscut pe scurt sub numele de *Declarație solemnă*, un fel de covenant național englez, sancționată nem. con.* de ambele Camere ale Parlamentului la 3 și 4 mai 1641. Agenda dezbaterilor arată că el ar fi vrut ca documentul să fie sprijinit de un „jurămînt de asociere", pentru a-l întări. Textul *Declarației* dezvăluie cît de deschis și de violent era exprimată nemulțumirea în legătură cu ceea ce se socotea a fi politica regelui și a bisericii lui. Se găseau în acest text referințe la „încercarea de răsturnare a legilor fundamentale ale Angliei și Irlandei și de instituire a unei guvernări arbitrare și tiranice", precum și aluzii mai

* Prescurtare de la *nemine contradicente* (în lat. în text) — nimeni împotrivă. — M.L.

cunoscute la „iezuiți și la alți adepți ai scaunului papal", care subminau religia cea adevărată. Se vorbea, de asemenea, în treacăt, despre suspiciunile provocate în mod deliberat între armata engleză și Parlament, despre „armata papistașă recrutată în Irlanda" (în realitate armata strînsă de Strafford, în care majoritatea ofițerilor, precum și comandantul, Ormonde, erau protestanți), precum și despre modul cum erau folosite veniturile regale.

Declarația se termina cu un jurămînt prin care cel ce jura făgăduia nu numai să sprijine adevărata religie protestantă reformată și, firește, să păstreze supunerea față de rege, dar și să susțină „puterea și privilegiile Parlamentului, precum și drepturile legale ale supușilor". Cromwell și Lowry, celălalt deputat ales de orașul Cambridge, au trimis o scrisoare primarului și consilierilor municipali ai orașului prin care recomandau în mod special atît preambulul cît și jurămîntul, care fuseseră primite de membrii Camerei cu rîvnă și bucurie — după cum spuneau ei. Intenția lor era, evident, să-i stimuleze să facă la fel, o faptă „demnă de a fi imitată", după cum observau scriitorii. În orice caz, „veți confirma astfel, ca grupare reprezentată, atitudinea reprezentanților voștri. Conformarea la dogmele bisericii anglicane este, prin ea însăși, demnă de laudă și va fi aprobată de ei. Cu binecuvîntarea Atotputernicului, consecința va fi stabilitatea și securitatea întregului regat. Unirea aduce putere și este înspăimîntătoare pentru dușmani..."[7] Unirea însemna, într-adevăr, putere, așa cum urma să descopere în curînd Parlamentul. Următoarea acțiune comună, la care Cromwell a fost asociat în mod public, adică așa-numita lege a „Rădăcinilor și ramurilor", ar fi putut să fie fatală adversarilor lui ecleziastici, dacă ar fi reușit.

Proiectul de lege prin care se propunea îndepărtarea totală a episcopilor și-a luat numele de la o petiție mai veche prin care se cerea abolirea episcopatului „cu toate domeniile subordonate, cu rădăcinile și ramurile lui". Deși proiectul a fost prezentat pentru prima dată în fața Parlamentului de către sir Edward Dering, acesta a povestit mai tîrziu că îl primise de la sir Arthur Haselrig cu puțin înaintea dezbaterii. La rîndul lui, Haselrig primise proiectul de la Cromwell și de la sir Henry Vane junior. Clarendon, în schimb, atribuia paternitatea proiectului lui Oliver St John, vărul cu fața oacheșă și posomorîtă al lui

Cromwell, care nu putea ierta Camerei Înstelate faptul că îl chemase în judecată pentru uneltire sediţioasă. Pare mult mai probabil însă cá autorii proiectului de lege au fost Haselrig, Vane şi Cromwell, chiar dacă nu ne-am bizui decît pe faptul că Dering n-avea nici un motiv să născocească o asemenea poveste. Dealtfel, după ce a trecut în tabăra regalistă şi episcopală, Dering a publicat o carte ce indica drept iniţiale ale celor amestecaţi în proiectul de lege literele S.A.H. şi O. C.[8]

Deşi acest proiect a fost abandonat mai pe urmă, Camera Comunelor a votat totuşi unele reglementări conţinînd măsuri vădit puritane ca interzicerea distracţiilor în zilele de duminică şi a „înclinării corporale" la auzul numelui lui Iisus, demontarea grilajelor pentru cuminecătură şi îndepărtarea din biserici a „picturilor scandaloase" ca, de exemplu, aceea a Sfintei Treimi sau a Fecioarei Maria. Dealtfel, atitudinea lui Cromwell faţă de anglicanism nu se îmblînzea odată cu trecerea anului. A luat parte la o dezbatere unde a vorbit fără înconjur împotriva Cărţii de rugăciuni, „fiindcă conţine multe pasaje cărora diferiţi teologi învăţaţi şi înţelepţi nu li se pot supune şi pe care nu le pot practica", iar la 8 septembrie s-a votat o moţiune, propusă de el, în legătură cu unul din subiectele lui favorite, adică cu predicile. Se hotăra ca predicile să fie ascultate după-amiezele în toate parohiile Angliei, iar plata predicatorilor să fie suportată de parohiile unde nu se ţinuseră încă predici, probabil cu scopul de a le învăţa minte să nu mai lipsească din avangarda progresului religios. La începutul următoarei sesiuni a Parlamentului, adică la 20 octombrie, Cromwell a sprijinit un proiect de lege menit să-i împiedice pe episcopi să ocupe un loc în Camera Lorzilor (lucru pe care această Cameră, firește, l-a respins) şi a continuat să vorbească în termeni caustici în decursul dezbaterilor următoare despre faptul că episcopii continuau să aibă dreptul de a vota acolo[9].

Deşi Laud lîncezea mai departe în Turnul Londrei, iar trupul decapitat al lui Strafford se odihnea, în sfîrşit, în pace, în mormîntul familiei de la Wentworth-Woodhouse, atacurile neîncetate din vara anului 1641 împotriva poziţiei monarhiei arătau că sacrificiul lor, chiar dacă nu fusese cu totul zadarnic, se dovedea cel puţin incapabil să stăvilească fluxul în creştere al criticii parlamentare. Fuseseră votate, sau erau în curs de pregătire, o mulţime

de legi, inclusiv Actul trienal prin care se interzicea dizolvarea Parlamentului fără consimțămîntul acestuia, precum și măsuri pentru desființarea Curții Camerei Înstelate și a celei a Înaltei comisii, a impozitului pentru construcțiile de corăbii, a obligației de reîmpădurire și a amenzilor pentru neprezentarea la încoronare, de felul aceleia care i se ceruse și lui Cromwell să o plătească. În luna august, regele a pornit la drum ca să viziteze încă odată Scoția, călătorie la care s-au opus energic Pym și prietenii lui, inclusiv Cromwell, care se întreba retoric de ce era nevoie ca regele să se ducă acolo și care era „motivul particular" al acestei călătorii. Răspunsul deja dat de mințile bănuitoare ale unora dintre vigilenții poporeni ai lui Carol era acela că regele spera să-i instige pe scoțieni, într-o măsură suficientă, ca să poată căpăta din partea lor un oarecare sprijin împotriva refractarilor săi supuși englezi și, eventual, să se dedice unui fel oarecare de uneltire armată, mult mai ușor de organizat în Nord, departe de Londra. Teama de o asemenea conspirație a armatei mai bîntuise o dată. La întrebarea pe care și-o pusese, Cromwell a dat un răspuns public : exista pericolul ca „persoana regelui să capete un rol în armată" și ca „în Scoția clicile să scoată capul"[10].

Intervențiile lui Cromwell și obiecțiile lui Pym arată cît de timpuriu a fost luat în considerare de către partizanii guvernării parlamentare caracterul viclean al regelui, precum și posibilitatea reală ca avantajul excepțional pe care-l oferea rolul său regal să-l pună în situația de a atîța una contra alteia toate părțile, pînă la biruința lui finală. Este de asemenea semnificativ faptul că Cromwell a fost unul dintre aceia care a acordat o importanță foarte mare participării prințului de Wales, viitorul Carol al II-lea, în vîrstă de 11 ani, la această călătorie, cerînd ca preceptorul lui, marchizul de Hertford, să fie însoțit de alți doi lorzi, aleși dintre puritani, adică de lordul Bedford și lordul Saye and Sele. Cromwell a jucat un rol și în ciorovăielile din octombrie 1641 și din ianuarie 1642 în legătură cu educația prințului Carol prin care parlamentarii căutau să se asigure că de el se vor putea apropia numai oameni „de încredere". Lucrurile se petreceau ca și cînd personalitatea nemulțumitoare a lui Carol I lăsa să se vadă, încă de pe atunci, cît de important putea fi caracterul domnitorilor în plăsmuirea evenimentelor, ceea ce însemna că edu-

cația tinerilor prinți (ca și călăuzirea, în general, a copiilor, subiect pe care Cromwell îl trata întotdeauna extrem de serios) era și ea de mare importanță.

Vizita în Scoția nu i-a adus lui Carol sprijinul de care avea nevoie. Într-o scrisoare trimisă din Edinburgh, la sfîrșitul lui septembrie, sir Patrick Wemyss vorbea despre tristul spectacol al regelui înconjurat de scoțieni ostili: „I-ar plînge inima oricui l-ar vedea cum arată, fiindcă nu poate fi niciînd liniștit printre ei, și cît este de bucuros să vadă un om, despre care crede că-l iubește". Descoperirea unei conspirații cunoscute sub numele de „incidentul", opera cîtorva dintre sprijinitorii mai puțin cinstiți ai regelui, hotărîți să-i ucidă pe principalii conducători scoțieni, printre care și pe Argyll *, n-a avut menirea să-l facă pe Carol mai îndrăgit printre cei din jurul său [11].

Partizanii extremiști ai guvernării parlamentare erau în schimb cuprinși pe vremea aceea de mare entuziasm, fiindcă socoteau că erau martorii realizării treptate și fericite a cucernicului lor program. Spre deosebire de situația lui Carol, ei erau încredințați că situația lor era cît se poate de promițătoare. La 7 septembrie, clopotele bisericilor au fost trase în întreaga Anglie la slujbele de mulțumire pentru pacea, în sfîrșit, încheiată cu Scoția. Parlamentul s-a bucurat de privilegiul suplimentar de a asculta două predici pline de extaz, una a lui Stephen Marshall, un prieten al lui Pym, și cealaltă a lui Jeremiah Borroughes, prin care se evidențiа caracterul minunat al anului 1641, acel *Annus Mirabilis* **, mai măreț chiar decît anul 1588 al Invincibilei Armade. Era de așteptat în curînd „o adevărată sărbătoare și reînviere a bisericii și statului" [12].

Însă cu toată înfățișarea gravă a lui Carol și încîntarea lui Marshall și a lui Borroughes, înspre toamnă mareea nemulțumirii generale împotriva Coroanei părea că se retrage, astfel că exista pericolul ca, pe măsură ce apele descreșteau, Pym și confrații lui să fie lăsați, întrucîtva expuși, pe țărm. Spectrul unei conspirații a armatei, întotdeauna folositor în scopul atîțării suspiciunii populare față de rege, fusese îngropat, în mod inoportun, prin lăsarea la vatră a armatei. Deosebit de simpatică pentru țara întreagă nu era nici comportarea extravagantă a unora dintre sectari,

* Archibald Campbell, marchiz de Argyll (1598—1661) — conducător al partidei prezbiteriene antiregaliste din Scoția între 1638 și 1649. — C.M.

** An minunat (în lat. text). — M.L.

îmboldiți, poate, de sentimente ca acelea ale lui Marshall. Declarația lui Carol că, la întoarcerea din Scoția, va restabili reglementarea elisabetană * a bisericii anglicane a cîștigat în mare măsură bunăvoința cetățenilor. În această situație, regatul Irlandei **, care fusese atît de des prevestitorul vreunei furtuni ce urma să se abată asupra istoriei Angliei, a lansat unul din trăsnetele lui perene, aprinzînd încă o dată bănuiala împotriva lui Carol și întărind frica de „papistășie", care fusese dintotdeauna coloana vertebrală a neîncrederii populare.

Răscoala irlandeză din octombrie 1641 a izbucnit într-un moment cînd administrația de acolo, reprezentată de un vicerege și de un consiliu care dominau un parlament irlandez separat, slăbise în mare măsură odată cu sfîrșitul guvernării ferme a lui Strafford. Deși marele administrator de mînă forte raportase că, atunci cînd a plecat, irlandezii erau „atît de deplin mulțumiți și atît de loiali față de persoana și serviciul Majestății sale pe cît se poate dori", plecarea lui a lăsat în urmă o spărtură larg deschisă, de care feluriți locuitori ai insulei, reprezentînd o mulțime de interese diferite, religioase, funciare sau politice, au știut să profite cu repeziciune[13]. Încă de la începutul secolului se constatase în Irlanda o reînviere a catolicismului, datorită prezenței crescînde a preoților, în majoritate iezuiți, iar valurile mereu reînnoite între timp ale colonizării țării de către englezi, prielnică pentru cei cărora li se acordase pămînt, provocau mînie și indignare, precum și adevărate suferințe fizice irlandezilor ce trebuiau să-și părăsească locurile de baștină. Poate că motivele răscoalei irlandezilor ar trebui căutate în trecutul îndepărtat al primei așezări acolo a unor coloniști de altă naționalitate, indiferent dacă erau normanzi, englezi sau scoțieni. Totuși, dacă considerăm starea reală a Irlandei secolului al

* Denumire dată actelor din 1559 și 1563, în timpul domniei lui Elisabeta I, care au desăvîrșit bazele organizatorice și dogmatice ale Reformei anglicane începute sub Henric al VIII-lea. — C.M.

** Populația celtică a acestei țări a fost convertită la creștinism în secolul al V-lea. Englezii au început cucerirea Irlandei în secolul al XII-lea și au terminat-o de-abia în secolul al XVII-lea. Legile engleze au fost introduse în 1494, prin Statutele de la Drogheda. Populația catolică a Irlandei a fost persecutată continuu de Anglia protestantă, în special pe timpul lui Henric al VIII-lea, al Elisabetei I și al lui Cromwell. Majoritatea pămînturilor a fost confiscată în folosul nobilimii engleze, care a colonizat și exploatat țara. Irlandezii au opus o rezistență permanentă agresiunii și înainte de această răscoală din 1641. — M.L.

XVII-lea, şi mai ales a anilor '40, sîntem obligaţi să acordăm, de asemenea, atenţie şi enormei varietăţi de nuanţe religioase reprezentate de englezii anglicani, anglo-irlandezii anglicani, anglo-irlandezii catolici, irlandezii catolici şi scoţienii prezbiterieni care, pe drept sau pe nedrept, locuiau pe insulă. În multe cazuri, şederea lor acolo dura de generaţii, deşi adesea era îndeajuns o singură generaţie ca să dea imigranţilor sentimentul unui drept patriotic la prezenţă. Un alt efect învrăjbitor îl prezenta însăşi natura deosebită a feluritelor invazii pe pămîntul irlandez, care avuseseră loc la date foarte diferite. Fiecare val de colonişti tindea să-şi însuşească un stil de viaţă irlandez sau anglo-irlandez, pentru ca astfel să dea cetelor proaspete de colonişti englezi impresia că este mai degrabă irlandez decît englez. Uneori se întîmpla chiar ca pămînturile lor să fie atribuite de către guvernul englez din Londra altor colonişti, ca şi cînd ei ar fi fost „irlandezi curaţi". Marile familii de viţă veche irlandeză, care mai existau, erau mai rare decît numeroasele familii de descendenţă normandă sau englezească, ca, de exemplu, familia Butler, în frunte cu lordul Ormonde, care considerau acum Irlanda drept patria lor, deşi mai păstrau încă numeroase legături cu Anglia. Ca şi adevărul, despre care se spune că este foarte rar curat şi niciodată simplu, tot aşa situaţia etnică din Irlanda era insuficient de pură, iar societatea — inversul simplului.

Cu toate acestea, structura obscură şi complicată a Irlandei din anul 1641 nu era o problemă asupra căreia elementul puritan din Camera Comunelor, inclusiv Oliver Cromwell, era înclinat să mediteze. Reacţia de oroare elementară şi pătimaşă faţă de răscoală (sau de rebeliune, aşa cum era ea numită de englezi pe vremea aceea) a fost provocată de ştirile că ea fusese însoţită de un masacru general al bărbaţilor, femeilor şi copiilor de origine engleză, care ar fi fost alungaţi din case pentru ca unii din ei să fie trecuţi prin sabie, în timp ce alţii au murit de foame şi de frig atunci cînd au încercat să-şi facă drum, pe jumătate goi, spre enclavele stăpînite de englezi, ca, de exemplu, Dublinul. Acesta a fost felul în care a luat naştere legenda masacrelor irlandeze. În ceea ce-l priveşte pe Cromwell, pe noi ne interesează aici mai mult legenda decît realitatea, fiindcă legenda a fost aceea care a influenţat într-o atît de mare măsură generaţia lui din Anglia. În

interesul adevărului istoric, trebuie să subliniem însă că nu există nici o dovadă reală că un asemenea masacru premeditat ar fi avut loc vreodată. *

Fără îndoială că imigranții englezi, izgoniți din case pe vremea de iarnă care a urmat și în decursul căreia frigul și foamea au fost cauza multor dispariții fără rost, au avut mult de suferit. Însă în materie de violență, oricare ar fi fost fărădelegile săvîrșite în timpul revoltei, ele nu pot fi asemănate cu lăstarii politicii vindicative oficiale a comandantului englez sir Charles Coote. În orice caz, important de remarcat este faptul că cei de la fața locului n-au început prin a încerca să dovedească existența masacrului, ci doar că a existat intenția unei rebeliuni. Primele depoziții capitale în legătură cu această chestiune sînt cele cuprinse în raportul din primăvara anului 1642 al vicarului Henry Jones către Camera Comunelor, în care se vorbea mai mult de intenții decît de fapte. Din cele 85 de depoziții, doar 16 se refereau la omoruri, iar primele 55 numai la vorbele de amenințare folosite. Însă ceea ce căuta să dovedească Jones era rebeliunea, și de aceea pentru el crimele intenționate erau probe potrivite pentru rebeliune, fără să fi fost totuși și probe adevărate ale masacrului. Cu toate acestea, în anul 1646, sir John Temple, prin cartea lui *The Histori of the Horrid Rebellion in Ireland,* care a avut o înrîurire atît de mare asupra contemporanilor săi și a fost tipărită exact cu trei ani înaintea debarcării lui Cromwell în Irlanda, a modificat în așa fel materialul lui Jones încît a reieșit că masacrele nu numai că fuseseră intenționate, dar că avuseseră loc cu adevărat [14].

Însă dacă vrem să înțelegem climatul opiniei publice de atunci, lucru de extremă importanță în cazul lui Oliver Cromwell, care continuă să fie supus judecății umanității pentru acțiunile lui din 1649 împotriva irlandezilor, punctul esențial nu este acela dacă masacrele au avut loc sau nu, ci dacă în Anglia se credea pe timpul acela că avuseseră într-adevăr loc. Din acest punct de vedere, mărturiile sînt unanime : pentru protestanții englezi era un articol de credință că Irlanda fusese bîntuită de un măcel pervers și inuman al femeilor și copiilor nevinovați, peste care s-a suprapus o undă de război sfînt catolic. În darea lui de seamă, sir John Temple cita o depoziție în care se vorbea

* Vezi Walter D. Love *Civil War in Ireland : Appearances in Three Centuries of Historical Writing.*

despre mai mult de 100 000 de oameni uciși din octombrie pînă în aprilie, în timp ce Clarendon evalua numărul lor de la 40 pînă la 50 000. În memoriile lui, Edmund Ludlow exprima atît părerea predominantă, cît și interpretarea pe care mulți i-o adăugau atunci cînd scria : „Papistașii din întregul regat (al Irlandei) erau înarmați... Aceste știri nu-i displăceau lui Carol, deși se aștepta masacrarea multor mii de protestanți". Pentru Whitelocke, rebeliunea fusese „atît de îngrozitoare, întunecată și infamă, încît nu-și găsește precedent în istoria multor altor națiuni" [15], după cum scria el în jurnalul lui de însemnări. Doctorul regalist Bate, care, datorită faptului că îl reprezentase pe Cromwell, i-a scris mai tîrziu memoriile, a introdus o notă și mai fioroasă : mii de oameni fuseseră măcelăriți în mod barbar, fără deosebire de vîrstă sau sex, „la fel ca atîtea sacrificii umane oferite idolatriei lor". Unele din evaluările referitoare la mulțimile de oameni uciși urcau pur și simplu vertiginos. Lucy Hutchinson, de exemplu, credea în cifra de peste 200 000, iar dacă fortăreața Dublin ar fi fost luată prin surprindere, așa cum era cît pe ce să se întîmple, „n-ar mai fi rămas nici urmă de nume prostestant în oraș". În *The First Defence of the State of England,* publicată în 1649, John Milton vorbea, de asemenea, de peste 200 000 de oameni uciși și din această cauză irlandezii, „această gloată amestecată, compusă în parte din papistași și în parte din sălbatici, și care este în cea mai mare măsură vinovată de toate aceste crime..., au fost făcuți, pe bună dreptate vasalii noștri pentru nemerniciile și provocările pe care le-am arătat" [16].

Englezii aveau o mulțime de contacte cu nenorocoșii coloniști din Irlanda, de la care să asculte nemijlocit povești de groază. În Camera engleză a Comunelor din 1641 majoritatea deputaților aveau „prieteni și rude" în Irlanda, așa cum scria D'Ewes în jurnalul lui, dintre care unii reprezentau circumscripții electorale din Anglia, dar își aveau reședința în Irlanda, iar alții erau interesați în coloniile din Londonderry sau din Ulster. Știrea nenorocirii se răspîndise și la niveluri sociale inferioare, pentru a umple cugetele englezilor cu simpatie și prejudecăți. Cazul unei oarecare Alice Stonier din Leek, Staffordshire, căreia magistrații orașului îi acordaseră 8 penny pe săptămînă pentru întreținerea ei și a copiilor, din care trei fuseseră plasați într-o „slujbă bună", în timp ce doi erau prea mici

„ca să facă altceva decît să cerşească", trebuie să fi fost tipic printre multe altele. După ce-şi urmase soţul, un păzitor de vite, în Irlanda, s-a trezit jefuită, cu casa arzînd şi alungată fără alt veşmînt decît o pelerină de lînă zdrenţuită, pentru ca după aceea să doarmă cu copiii sub cerul liber, pe cîmpiile reci de toamnă ale Irlandei, pînă cînd a ajuns la Dublin. Aici, nenorocirile ei n-au făcut decît să sporească, fiindcă Thomas Stonier a fost luat cu sila în armată, unde a fost după aceea ucis, astfel că bietei Alice nu-i mai rămăsese altceva de făcut decît să se întoarcă în ţara ei de baştină, pentru a obţine un sprijin [17].

În toate aceste povestiri se punea un accent deosebit pe două aspecte ale rebeliunii. În primul rînd, pe barbaria reală a nelegiuirilor, care stîrnea fiori sinceri de oroare în inimile englezilor. Oare făpturile acestea care prăjiseră oameni şi-i mîncaseră de vii, care trimiseseră femei pe mare, în bărci găurite, ca să se înece, care uciseseră copii într-un mod oribil în faţa ochilor părinţilor lor şi care se luaseră la întrecere ca să vadă cine era în stare să înfigă mai adînc un cuţit într-un trup viu, puteau oare să aibă pretenţii de civilizaţie sau măcar dreptul la consideraţia datorată de un popor civilizat faţă de altul ? Şi aceasta fără să se mai pună la socoteală ororile relativ mai neînsemnate privind femeile siluite, prizonierii englezi hrăniţi cu maţe şi cu resturi de mîncare, precum şi sensibilitatea ultragiată a femeilor engleze protestante, silite, împotriva voinţii lor, să asculte liturghia. Era o temă care urma să capete importanţă peste opt ani, cînd consideraţia despre care am vorbit mai sus putea fi acordată de către englezi poporului irlandez, ceea ce însă nu s-a întîmplat.

În al doilea rînd, accentul se punea pe rolul preoţilor romano-catolici în timpul rebeliunii, rol care nu numai că nu era subevaluat, ci, dimpotrivă, subliniat viguros şi, odată cu el, „practicile idolatre" ale preoţilor, care, după cum se presupunea, le dădeau posibilitatea să-i aţîţe şi mai mult pe ucigaşi. Se povestea că preoţii spuneau celor păstoriţi că adăpostirea unui englez era un păcat de moarte şi că uciderea unui protestant era o acţiune meritorie, care îi va cruţa de suferinţele viitoare din purgatoriu. Urmărit cum era de aceste umbre tăinuite şi oribile, care planau peste amintirea trecutului apropiat, este foarte uşor de înţeles de ce Oliver Cromwell s-a referit în prima lui cuvîntare publică, atunci cînd a sosit întîia dată la Dublin,

în august 1649, la „irlandezii barbari și însetați de sînge", după cum este la fel de ușor de înțeles motivul pentru care această cuvîntare a fost descrisă drept „amabilă și plauzibilă" de către mulțimea de englezi și de anglo-irlandezi adunați, împreună cu oștenii, în jurul lui ca să-l aclame [18].

O consecință mai directă a știrilor despre rebeliunea irlandeză din 1641 ajunse în Anglia a fost efectul lor asupra prezentării acelor motive de nemulțumire ale Parlamentului, cunoscute sub numele de *Marea Mustrare*. Acest asalt gigantic și de mare anvergură împotriva poziției monarhiei, în ansamblul ei, era pe punctul de a fi luat în discuție de către Camera Comunelor la 1 noiembrie, deci chiar în ziua cînd știrea despre masacru a ajuns acolo, ceea ce i-a oferit lui Pym un nou prilej de a arunca îndoială asupra autorității regale. Se mai putea avea încredere în acest om ai cărui generali uneltiseră doar cu un an înainte să folosească armata irlandeză împotriva supușilor englezi ? Indicatorul popularității începu să încline din nou spre Parlament, fiindcă, cel puțin în cugetele oamenilor, legătura dintre Carol și irlandezi era mult prea strînsă pentru a fi ignorată. *Marea Mustrare,* care urma să fie votată de Cameră la 22 noiembrie, a fost obiectul unei vrajbe înverșunate între puritani și regaliști. Prin spiritul și amănuntele cererilor față de rege, *Mustrarea* era un document cu adevărat uimitor, fiindcă se extindea de la teme mai puțin însemnate, cum era cea a desecărilor sau abuzurile Comisiei canalelor, pentru care Cromwell a fost desemnat să „dea explicații mai largi", pînă la pretenții cu totul inovatoare ca regele să-și aleagă numai sfetnici aprobați de Parlament. [19]

Cuprins de frămîntarea acestor întîmplări evident revoluționare ca spirit, și deși apelul la vechile libertăți se menținea constant pe buzele exponenților lui, Cromwell era îndeajuns de desprins de opinia maselor ca să nu întrevadă ce discuție înverșunată va fi provocată de acest document. Atunci cînd adversarii proiectului de lege au cerut un termen pentru a examina mai îndeaproape învinuirile, Cromwell s-a aflat printre cei care s-au supărat că termenul a fost acordat, astfel că l-a întrebat pe lordul Falkland, la 20 noiembrie, de ce s-a amînat decizia, „fiindcă în ziua aceea s-ar fi putut adopta repede o hotărîre". La replica lui Falkland că n-ar fi fost timp suficient din cauză că

dezbaterea avea să dureze cu siguranţă multă vreme, Cromwell a răspuns precizînd că dezbaterea va fi una „foarte scurtă", fiindcă era convins că foarte puţini deputaţi se vor opune cererilor [20].

Şi totuşi Cromwell n-a fost un profet politic sigur. Opoziţia faţă de cereri a fost prelungă şi înverşunată, iar anumite clauze, cum era cea a alegerii sfetnicilor regelui, i-au prefăcut pe unii aderenţi ai bisericii episcopale în regalişti. Camera Lorzilor, ai cărei membri erau şi ei atacaţi de *Mustrare,* trecea acum cu convingere de partea regelui. Atunci cînd Hampden a depus o moţiune, care pînă la sfîrşit a fost votată, pentru tipărirea textului *Marei Mustrări,* pentru a cunoaşte astfel voinţa reală a ţării, faptul a părut multor deputaţi, încă nedecişi, o negare definitivă a vechilor drepturi regale. Cu ocazia votării acestei moţiuni, Cromwell i-a şoptit lui Falkland, între patru ochi, faimoasele sale cuvinte la care ne-am referit mai sus : „Dacă *Mustrarea* ar fi fost respinsă, mi-aş fi vîndut a doua zi tot ce-aveam şi nu m-aş mai fi întors niciodată în Anglia. Ştiu că mulţi oameni cinstiţi luaseră aceeaşi hotărîre". Falkland a relatat că remarca fusese făcută cu o anumită solemnitate. Ea dovedea indiscutabil măsura pasionatei angajări a lui Cromwell în *Marea Mustrare.*

După întoarcerea regelui din Scoţia, la 25 noiembrie, el dovedi că ştia bine unde se aflau cele mai potrivite arme împotriva lui Pym. În timp ce *Mustrarea* mai era „în lucru la tipar", ceea ce reprezenta o abatere remarcabilă de la practica obişnuită, regele apela şi el la popor, promiţînd reforma bisericii, inclusiv cercetarea privind prezenţa episcopilor în Camera Lorzilor, dar refuzînd să renunţe la „libertatea lui naturală" de a-şi alege sfetnicii. Ultimele luni ale anului 1641 au fost trăite în frămîntare politică, în timp ce regele şi Parlamentul se consacrau luptei decisive de obţinere a sprijinului popular, al cărui rezultat nu putea fi nicidecum anticipat. Oraşul Londra *, de exemplu, despre care se credea că fusese ostil lui Carol încă de la început, se dovedise că avea despre el o părere oarecum favorabilă fiindcă îi acordase, în 1640 şi 1641, nişte împrumuturi utile. Alegerile foarte importante din Londra, în

* Oraşul Londra (The City of London) forma un oraş separat, cu caracter comercial şi meşteşugăresc, deosebit de Westminster, centrul politic al ţării şi reşedinţa Curţii şi Parlamentului. — C.M.

care „noii oameni" ai partizanilor Parlamentului luaseră conducerea, încredințînd astfel lui Pym loialitatea orașului, au avut loc abia în ianuarie 1642 [21].

Rolul lui Cromwell în toate aceste manevre de inducere în eroare a fost acela de a descoperi cazuri izolate în care nobilii și episcopii abuzau de privilegiile lor ca să-l ajute pe rege și de a atrage asupra lor atenția Camerei. Un exemplu a fost cazul lordului Arundel, care trimisese orășelului Arundel o scrisoare în legătură cu alegerea de acolo a unui nou deputat. Lordul nu făcea altceva decît să urmeze un obicei străvechi, dacă nu chiar să se folosească de un drept. Acum însă fapta lui devenise obiectul anchetei unui comitet parlamentar din care făceau parte Cromwell, împreună cu Pym, Hyde, Falkland și alții și a avut drept rezultat emiterea unui ordin de sistare a acestei alegeri și a altora similare. Cromwell s-a dovedit, în special, a fi unul din aceia pentru care teama ca regele să nu recurgă la forță, eventual prin intermediul Irlandei, era întruna prezentă. Într-o dezbatere de la sfîrșitul lunii decembrie, el s-a alăturat unei cereri a întregii Camere privind îndepărtarea contelui de Bristol din Consiliul Coroanei pe motivul că în „trecuta conspirație a armatei" Bristol l-ar fi convins pe rege să pună armata în stare de alarmă, „o stare care nu putea avea nici o justificare normală, fiindcă sus-numita armată era atunci în cuvenita stare de pace". A doua zi, Cromwell s-a ocupat de problema unui anume Owen O'Connell, care avertizase orașul Dublin despre plănuita răscoală și, drept mulțumită, fusese recompensat de Parlament cu promisiunea unei funcții de comandă într-o companie de dragoni, iar fiindcă promisiunea nu fusese ținută, Cromwell a fost unul din cei doi deputați desemnați să se ducă la comandantul miliției comitatului ca să afle adevărul [22].

Cîteva zile mai tîrziu, la 4 ianuarie 1642, regele și-a pierdut brusc răbdarea, astfel că a făcut istorica lui încercare de a-i lua prin surprindere pe cei cinci deputați pe care îi considera instigatorii acelor încercări prelungite și perfide de a-i smulge autoritatea regală și de a răsturna astfel monarhia. Cei cinci deputați erau John Pym, John Hampden, sir Arthur Haselrig, Denzil Holles și William Strode. Holles fusese unul din cei care, în 1629, l-a ținut țintuit pe scaun pe președintele Camerei Comunelor, iar faptul că era cumnatul lui Strafford nu l-a împiedicat să devină

un vorbitor hotărît, care se opunea abuzurilor autorităţilor. Strode fusese întemniţat din 1629 şi pînă în 1640 pentru participarea lui la acelaşi incident în legătură cu preşedintele Camerei Comunelor, după care a refuzat să răspundă în faţa Camerei Înstelate pentru anumite cuvinte pronunţate în Parlament. Potrivit spuselor lui D'Ewes, suferinţele făcuseră din Strode „un aţîţător", sau „unul din cei mai aprigi oameni ai partidului", conform lui Clarendon. După ce l-a însărcinat pe procurorul general să-i pună sub acuzare pentru trădare pe cei cinci deputaţi, Carol a plecat călare, personal şi foarte agitat, la Cameră pentru ca să ceară arestarea lor. Neînsoţit de altcineva decît de nepotul său, principele elector, regele a ajuns la Cameră ca să afle că cei cinci inşi fuseseră încunoştinţaţi de apropierea lui şi se refugiaseră în City. Întrebat de rege, aşezat în propriul său jilţ, dacă ştie de urma deputaţilor absenţi, domnul preşedinte Lenthall i-a dat memorabilul său răspuns, amestec de respect profund şi de sfidare : „Cu voia Majestăţii voastre, în acest loc eu n-am nici ochi de văzut, nici limbă de vorbit, astfel că nu pot face altceva decît ceea ce Camera, al cărei slujitor sînt, binevoieşte să-mi ordone..." [23]

Şi astfel regele s-a despărţit de Camera Comunelor şi apoi de Londra, pentru a nu se mai întoarce decît la vremea morţii lui. Pentru partizanii angajaţi ai Parlamentului, aşa cum era Cromwell, lupta personală cu Carol era începută, deşi au mai trecut 8 luni pînă cînd regele a înălţat la Nottingham steagul războiului, în timp ce anumite negocieri între rege şi Parlament mai continuau. Pînă una alta, amîndouă părţile umblau disperate după material de război şi aceasta într-o ţară neobişnuit de nepregătită — şi, în general, nedispusă — să furnizeze asemenea materiale primejdioase pentru cazul dezlănţuirii ostilităţilor. Nu există nici o dovadă vie a vreunei atitudini violente luate de Pym şi de partidul său în această epocă, cu excepţia textului unei predici rostite de Stephen Marshall, prietenul lui Pym, în faţa Parlamentului, la 23 februarie 1642, prima dintr-o serie de predici, însoţite de post în ultima zi de miercuri a fiecărei luni, care vor fi ţinute în următorii şapte ani [24]. În tot decursul secolului al XVII-lea, pe măsură ce conflictul spiritual se îmbina cu încleştarea fizică, se intensifica şi violenţa predicilor. Este puţin pro-

babil ca ascultătorii să nu-şi fi dat seama că apelul lui Stephen Marshall era în favoarea războiului şi că cei asupra cărora se îndrepta greul acuzării erau „neutrii", adică cei care nu voiau să se angajeze în luptă. Vehementa lui cuvîntare, tipărită mai tîrziu sub titlul potrivit de *Meroz Cursed,* a fost răspîndită în aceeaşi formă, prin predici, de-a lungul şi de-a latul ţării, astfel că a devenit un vestit foc de artificii al epocii. Tema predicii era luată dintr-un verset al Cărţii Judecătorilor : „Te blestem, Meroz, spuse îngerul Domnului, şi îi blestem pe locuitorii tăi, fiindcă n-au venit în sprijinul Domnului, ca să-l ajute împotriva celui Rău". Crima oamenilor din Meroz fusese aceea că n-au voit să se angajeze într-o anumită luptă din Vechiul Testament, în timp ce mesajul lui Marshall putea fi rezumat destul de simplu prin cuvintele : „Blestemaţi să fie toţi aceia care-şi opresc mîinile să verse sînge". Dacă avem în vedere limbajul folosit şi apelul deschis la violenţă, nu este deloc surprinzător că mai tîrziu Clarendon i-a acuzat pe predicatorii din şcoala lui Marshall că sînt „doar trîmbiţe ale războiului şi instigatori la rebeliune", în loc să fie crainici ai păcii, cum le era menirea [25].

Totuşi Cromwell era unul din oamenii care n-aveau nevoie de trîmbiţa războiului ca să-i trezească simţurile adormite. El a fost acela care, la 14 ianuarie, drept răspuns la o cerere a lui Pym ca deputaţii să participe la un comitet pentru cercetarea stării regatului pe motiv că exista un pericol din partea papistaşilor, a propus, pe deasupra, crearea unui comitet care să ia în discuţie mijloacele de a aduce regatul în stare de apărare, lucru care a fost ordonat în timp util. Camera a dispus în acelaşi timp ca şerifii să ia sub pază toate armele şi să interzică toate adunările ilegale, iar atunci cînd regele a refuzat să renunţe la comanda miliţiei, a Turnului Londrei şi a forturilor, Camera Comunelor a răspuns cu o lege pentru „o mai bună promovare şi recrutare a oştenilor în scopul apărării actuale a regatelor Angliei şi Irlandei". La ştirea că regele a refuzat să accepte, Cromwell a fost printre aceia care a oferit bani pentru apărare şi anume 300 de lire sterline pentru întărirea Dublinului. La 24 februarie, a doua zi după ce regina Henrietta Maria a plecat spre continent împreună cu bijuteriile ei regale, cu speranţa că va aduna trupe în ajutorul strîmtoratului ei soţ, Comitetul pentru Irlanda al Camerei a delegat 14 deputaţi ca împuterniciţi

pentru a sprijini și rezolva afacerile irlandeze. În acest grup au fost incluși Pym, Holles și sir Henry Vane junior, precum și Oliver Cromwell.

Chiar dacă n-am accepta aspra părere a lui Clarendon, conform căreia partidul parlamentar „s-a apucat să strîngă bani sub pretextul ajutorării Irlandei", este neîndoielnic că organizarea acestei acțiuni, destinată, chipurile, ajutorării Irlandei, precum și nevoia de a aduna bani și trupe îi oferea un prilej excelent de a-și face propriile pregătiri în vederea conflictului. Teoria pe care se baza această acțiune continua să fie totuși cea veche, anume aceea de a micșora amenințarea catolicismului din Irlanda prin colonizarea ei cu englezi protestanți, sănătoși și de ispravă, sau, așa cum se exprima *Declarația ambelor Camere,* „prin colonizarea acestei țări cu multe și nobile familii de origine engleză și de religie protestantă". Pentru promovarea colonizării, a fost format un grup de „întreprinzători" drept consecință a sugestiei date, în februarie 1642, de mai mulți negustori londonezi, care au adresat Camerei Comunelor un proiect conform căruia rebeliunea irlandeză urma să fie înăbușită de trupe finanțate de ei, pentru ca la sfîrșit „să li se dea din moșiile rebelilor o recompensă socotită de dumneavoastră justă" [26].

Membrii Camerei Comunelor n-au stat mult pe gînduri ca să colaboreze la acest proiect promițător, care părea să combine în chip fericit o operă spirituală utilă (stîrpirea păcătoasei credințe catolice) cu bunăstarea materială (intrarea, în schimbul banilor, în posesia pămînturilor irlandeze). Necesitatea acestui proiect a fost de altfel pe de-a-ntregul confirmată prin jurămîntul de la Kilkenny, instituit de capii bisericii catolice din Irlanda în luna mai 1642 pentru a-i strînge pe toți irlandezii într-o ligă, al cărei scop principal era restabilirea credinței catolice în acea țară. Întreaga afacere s-a bucurat de contribuția bănească hotărîtă a partizanilor Parlamentului, în timp ce regaliștii n-au participat decît cu ceva mai puțin de 9%. Semnificativ a fost de asemenea faptul că viitorii „independenți" au contribuit de două ori mai mult decît prezbiterienii.

S-a subliniat, pe bună dreptate, că mărimea subscripțiilor nu prea sprijină teoria conform căreia împotrivirea față de Coroană s-ar fi datorat micșorării averii protestanților. Cromwell, de exemplu, a fost unul din cei ce s-au băgat cel mai adînc în această afacere : a depus

ceva mai mult de 2 000 de lire sterline, o sumă considerabilă în secolul al XVII-lea, și anume în trei rate, din care două de cîte 600 de lire sterline în aprilie și una de 850 de lire sterline în iulie, [27] în schimbul căreia i s-au acordat pămînturi din domeniile baronului de English. Pentru mulți membri ai Camerei Comunelor reacția inițială față de ororile irlandeze era asociată cu emoțiile, oarecum diferite, provocate de faptul că aveau acum o miză financiară în popularea acestei țări. Dar, în pofida acestor două aspecte ale adunării banilor pentru ajutorarea irlandezilor, era totuși ceva adevărat în părerea lui Clarendon că întreaga acțiune avea drept obiectiv final armata engleză : într-adevăr, la 30 iulie Camera Comunelor le-a cerut vistiernicilor fondului să-i înmîneze 100 000 de lire sterline, care n-au mai fost restituite niciodată.

Pe măsură ce agitatele luni ale anului 1642 se scurgeau și guvernatorii împreună cu judecătorii de pace începeau recrutarea, iar miliția populară era chemată la manevre și exerciții, inimile multora se întristau. „O, dacă iubitul nostru Parlament ar veni cu ramura de măslin în mînă... Sîntem atîția oameni speriați", îi scria doamna Eure, vara lui Cromwell, deputatului Ralph Verney, la care acesta i-a răspuns aspru : „Pacea și libertățile noastre sînt singurele lucruri la care țintim. Atîta vreme cît avem pace nu ne putem bucura de libertăți, iar fără libertăți nu voi dori din inimă pacea" [28]. Era o atitudine pe care Cromwell desigur că o împărtășea, deși punctul lui de vedere era probabil mai apropiat de cel al lui Marshall, care spunea că evitarea unei vărsări de sînge putea fi în acele momente dovada lipsei de respect față de Dumnezeu. Ar însemna însă să simplificăm prea mult și în mod primejdios lucrurile dacă am crede că Oliver Cromwell avea, mai mult decît restul confraților săi, o idee clară și bine formulată asupra a ceea ce doreau în realitate de la un război, dacă ar fi urmat să izbucnească.

Paradoxul acestei situații — existența unui partid a cărui forță reală consta în a spune nu în loc să propună ceva viabil — a fost rezumat cu pricepere de însuși Cromwell într-o conversație cu sir Philip Warwick și sir Thomas Chichely cînd a spus : „Domnilor, vă pot spune ceea ce n-aș dori să se întîmple, dar nu și ceea ce doresc eu" [29]. Acei „n-aș dori" erau ușor de enumerat, fiindcă se refe-

reau la Camera Înstelată, la impozitul pentru construcțiile de corăbii și la alte fapte pe care el le socotea drept atacuri împotriva drepturilor cetățenilor sau la noile motive de nemulțumire provocate de conducerea bisericii lui Laud, dintre care cel mai important era poziția episcopilor, deși se pare că și din acest punct de vedere Cromwell era pe vremea aceea mai degrabă nesigur în privința formei pe care ar fi dorit s-o aibă biserica națională, dacă facem excepție de desființarea episcopatului, în legătură cu care avea vederi clare și categorice.

Dar în cazul acesta ce era cu acei „aș dori" și, mai presus de orice, care urma să fie poziția monarhiei ? Fiindcă, deși forma de monarhie presupusă de *Marea Mustrare,* adică o monarhie îngrădită de Parlament în toate acțiunile ei, precum și în alegerea sfetnicilor, n-are nici un răsunet deosebit în urechile moderne, ea era, în 1642, un concept extrem de radical și greu de acceptat, în cazul cînd ar fi fost votat, pentru mulți dintre cei care se mai considerau încă de partea Parlamentului. Cheia monarhiei și atitudinii Parlamentului se afla la acea dată în însăși persoana monarhului. Ceea ce îl îngrijora pe Pym și partidul lui nu era teoria politică, ci urmările practice ale unei guvernări arbitrare aflate în mîinile unui om avînd temperamentul lui Carol, iar ceea ce anima acțiunile lui Pym era mai degrabă această atitudine pragmatică decît teoria politică a monarhiei limitate. În asemenea împrejurări încurcate, era desigur mai ușor ca cineva să se concentreze asupra unor acțiuni practice ca, de exemplu, înăbușirea rebeliunii irlandeze sau înarmarea țării, în care se puteau dobîndi mai multe satisfacții, decît asupra unei discuții abstracte în legătură cu drepturile regale, indiferent dacă erau de natură divină sau de alt fel. Totuși, efectul acestor incertitudini fundamentale, aflate la temelia străduințelor Parlamentului, urma să semene confuzie în întreaga țară mai ales acum, cînd se simțea clar apropierea unui conflict armat de un fel oarecare. Dacă cineva sprijinea Parlamentul, ce putea însemna acest sprijin ? Oricum regele declarase, la sfatul lui Hyde, că se bazează pe legalitatea deplină a poziției lui și pe ilegalitatea totală a poziției Parlamentului, care înjgheba atacuri perfide împotriva lui.

Totuși, la 2 iunie, așa-numitele *Nouăsprezece propuneri,* prezentate regelui, care se afla acum în Nord, în

loialul oraș York, constituiau cel puțin o oarecare indicație în legătură cu cererile pe care Pym și asociații lui socoteau că trebuie să le susțină prin luptă. Edmund Ludlow le-a numit „principalele baze ale războiului care a urmat", iar Carol le-a considerat, atunci cînd le-a citit, drept „batjocură și dispreț", părere cu adevărat greu de combătut dacă ținem seama de normele autorității monarhice ale stăpînirilor apuse. Faptul că i-au fost înmînate, a spus el, reprezintă o insultă. Într-adevăr, unele clauze aveau un caracter extrem de personal : copiii regelui vor fi educați de către aceia și vor fi căsătoriți cu aceia pe care îi va aproba Parlamentul. Alte clauze erau de natură religioasă : regele trebuia să accepte reformele bisericești recomandate de Parlament, legile împotriva catolicilor urmau să fie aplicate cu toată strictețea, iar nobilii catolici trebuiau lipsiți de dreptul de a ocupa un loc în Camera Lorzilor. Unele din ele aveau un caracter politic : consilierii privați ai regelui, precum și marii demnitari ai statului urmau să fie numiți cu aprobarea Parlamentului. În sfîrșit, alte clauze se refereau la apărare : comandanții fortărețelor urmau să fie și ei numiți cu aprobarea Parlamentului, iar regele trebuia să semneze decretul privind miliția populară. Drept replică, Carol schimbă direcția, orientîndu-se spre „monarhia mixtă", care lucru l-ar fi indignat pe tatăl său, deși oficial el se baza din nou pe trecut și pe lege. *Nolumus leges Angliae mutari* (nu vom permite ca legile Angliei să fie schimbate) declara el. În *Răspunsul* său, regele condamna tulburarea pe care noile puteri, atît de extinse, o vor provoca mai întîi în Camera Comunelor și pînă la sfîrșit în întregul popor, ceea ce putea duce la anarhie. Mult mai bună era „vechea structură, deopotrivă de bine cumpănită și niciodată îndestul de lăudată, a cîrmuirii acestui regat" [30].

Dar acțiunea înlătură nevoia meditației precum și prilejul ei. Ceea ce îl preocupa pe Oliver Cromwell spre sfîrșitul primăverii anului 1642 era acțiunea. Erau atîtea comitete care îl solicitau și atîtea mesaje oficiale care trebuiau transmise de el de la Camera Comunelor la Camera Lorzilor, încît persoana lui greoaie și neîngrijit îmbrăcată, cu mersul ei tîrșit și mișcîndu-se în scopuri determinate pentru treburile Parlamentului, devenise o prezență familiară pe scena de la Westminster. O parte din activitatea lui era consacrată modului cum se desfășura acțiunea

„întreprinzătorilor", fiindcă, în Irlanda, reprimarea rebelilor se dovedea a fi o operație de lungă durată și costisitoare. Alte activități se refereau mai direct la pregătirile pentru un conflict în Anglia și erau simbolizate prin proclamația Parlamentului privind recrutarea în miliția populară și trecerea trupelor respective sub comanda sa. Ritmul acesta nu s-a încetinit în lunile iunie și iulie. Printre alte îndatoriri, Cromwell a avut-o și pe aceea de a face parte din comitetul format pentru examinarea răspunsurilor regelui la cele *Nouăsprezece propuneri* și a fost unul din cei care au discutat cu guvernatorul Turnului Londrei securitatea acestei fortărețe, pentru ca după aceea să fie desemnat să discute cu Camera Lorzilor chestiunea lordului-primar al Londrei, subversivul sir Richard Gurney. A mai participat la un număr de conferințe și comitete cu scopul trimiterii unor sume mai mari de bani și a mai multor trupe în Irlanda. La 1 august, împuterniciții pentru afacerile irlandeze au hotărît ca patru din ei să pregătească, cu ajutorul lui Cromwell, un plan pentru trimiterea neîntîrziată de voluntari în Irlanda [31].

Deocamdată nu se punea întrebarea dacă Cromwell putea fi socotit printre protagoniștii partidului parlamentar, cel puțin din punctul de vedere al lumii exterioare. El dobîndise totuși un anumit renume dincolo de limitele Westminsterului, în special ca sprijinitor al pastorilor puritani. La sfîrșitul lui iulie, sir William Brereton, liderul mișcării de opoziție din Cheshire, socoti de datoria lui să protesteze împotriva asprimii arătate în împrejurimi față de teologii puritani de către comisarii regelui însărcinați cu trierea recruților și cu adunarea trupelor. Brereton a trimis trei scrisori în legătură cu această pricină : președintelui Camerei Comunelor, vărului său, deputatul Ralph Assheton, și lui Oliver Cromwell [32].

Fără îndoială că Brereton i-a prezentat lui Cromwell în scris un tablou al suferințelor acestor oameni nenorociți, care aveau mare nevoie de protecție împotriva hărțuielilor. „Este, într-adevăr, cît se poate de evident", scria Brereton, „că oamenii regelui caută să bage frica în popor pînă într-atît încît nimeni să nu îndrăznească să se opună, să dezvăluie ceva sau să vorbească împotriva purtărilor lor", purtări care erau încurajate de perspectiva sosirii regelui în acea parte a țării. Scrisoarea lui Brereton a avut drept rezultat că locțiitorii lui au fost trecuți rapid

într-un grad inferior de către comisarii însărcinați cu trierea recruților. Între Brereton și Cromwell nu exista nici o legătură deosebită în afară de faptul că Cromwell, împreună cu alți doi deputați contribuiseră la redactarea unei scrisori oficiale din partea președintelui Camerei, prin care Brereton și prietenii săi erau felicitați pentru „supunerea fără rezerve" a comitatului Chester la decretul privind miliția populară, emis la începutul lunii. Era cît se poate de limpede că Oliver Cromwell era deja cunoscut ca om adînc angajat în schimbările propuse în biserica de stat.

Dar ca de foarte multe ori în cursul vieții lui, acțiunea, și mai ales acțiunea precipitată, era aceea care îi tăinuia gîndurile intime. Pe măsură ce ambele părți căutau să obțină sprijinul țării și în timp ce, ca într-un dans vechi, greoi și complicat, Anglia făcea primii pași ca să se pregătească de luptă în vara anului 1642, o bună parte a populației continua să creadă că războiul nu era posibil, deși executa între timp neobișnuitele mișcări rituale. În această etapă, poziția universităților Oxford și Cambridge, de la care regele spera să obțină un răspuns loial atît din punct de vedere financiar, cît și politic, căpăta o importanță considerabilă. Într-o scrisoare trimisă din orașul Leicester, la 24 iulie, regele sugera ca o parte din prețioasa argintărie a colegiilor să-i fie trimisă la York, avînd totuși grijă să-și formuleze astfel dorința, încît să se pară mai degrabă că vrea să le scape de rebeli decît că dă un ordin direct de rechiziție. Este cert că la Cambridge se strînsese o anumită cantitate de argintărie, fiindcă numai donația colegiului St John, de exemplu, a fost de 2 000 de uncii de argint. Se pare totuși că pînă la sfîrșit n-a fost expediată de fapt nici o piesă din ea la York, cu excepția cîtorva vase de argint provenind de la Magdalene College, care și ele au fost interceptate de oamenii Parlamentului*.

Interceptarea s-a datorat faptului că mîna fermă a deputatului orașului Cambridge, Oliver Cromwell, proiecta deja asupra orașului umbra pumnului său așezat de-a curmezișul acestui bir regalist. Cromwell dovedise încă mai demult un interes firesc față de instruirea mili-

* Pentru reevaluarea acestui incident, vezi F.J. Varley *Cambridge during the Civil War 1642—1646*, care corectează documentele regaliste după cele ale colegiilor.

tară a alegătorilor săi. La 15 iulie, propusese ca orașul să fie autorizat să recruteze și să înzestreze cu cadre ofițerești două companii de voluntari, în care scop expediase bani pentru a li se trimite arme din Londra. Aflat acum la Cambridge și folosindu-se de ajutorul cumnatului său, Valentine Walton din Huntingdon, hotărîse ca acest cal troian aurit mai degrabă să intre în oraș decît să-l părăsească. De aceea, s-a apucat să-i păcălească pe regaliști, care hotărîseră ca o escortă corespunzătoare, compusă din sprijinitorii lor, să asigure transportul fără primejdie al argintăriei prin Cambridgeshire. În acest scop, Cromwell s-a îndreptat în marș spre King's College, cu tobele bătînd și cu steagurile fîlfîind, ca și cînd voia să se asigure că comoara adunată acolo trebuia să cadă în mîinile Parlamentului, și nu în cele ale regelui.

Totuși, atunci cînd căpitanul James Dowcra, trimis de rege să conducă convoiul la York, a sosit în Cambridge la jumătatea lui august, pe drumurile înguste și liniștite din răsăritul Angliei avea deja loc o expediție cu scop prădalnic. Caracteristic pentru atmosfera de atunci din această țară care se afla în pragul războiului, fără să se fi afundat încă în el, era faptul că unele familii se despicau încă de pe atunci în două, inclusiv aceea a Cromwellilor. Henry Cromwell, văr primar cu Oliver și fiul lui sir Oliver Cromwell, a adus 50 de oameni ca să apere argintăria, în timp ce Walton, cumnatul lui Oliver, a emis autorizații pentru 200 de oameni ca s-o sechestreze. Incidentul a produs senzație, iar acei locuitori din Cambridge care nu țineau nici ca argintăria să fie apărată și nici să fie sechestrată, și care poate că în sinea lor doreau ca ciuma să dea și-n unii și-n ceilalți, erau cu toate acestea destul de conștienți de dramă, pentru ca să se repeadă afară din case și să privească lupta.

Cromwell a împînzit cîmpiile de-a lungul marei șosele conducînd spre Nord cu mușchetari ascunși, care primiseră ordin să-i oprească și să-i interogheze pe toți drumeții. Totuși, fiii unui vecin, sir John Bramston, care fuseseră opriți conform ordinelor și cărora le ceruse să se prezinte în fața „domnului Cromwell", fiind informați că acest comandament hotărît se afla la o distanță de aproape 12 mile, au mituit grabnic și cu judecată pe cel ce-i interoga cu 12 penny, astfel că li s-a permis să-și continue drumul. În felul acesta, argintăria n-a mai trecut în posesia regelui. Parlamentului i s-a raportat că argintăria salvată

de Cromwell avea o valoare de 20 000 de lire sterline sau cam atît, iar isprava sa a fost considerată suficient de importantă spre a li se acorda, lui şi partenerilor săi, de către Camera Comunelor o indemnizaţie oficială pentru buna lor comportare. S-a mai dat, în plus, un ordin ca la diferite poduri din jurul oraşului Cambridge şi la King's Lynn să se aşeze străji care să captureze toate proviziile şi sumele de bani destinate regelui.

La 22 august, regele a înălţat la Nottingham steagul războiului, avînd alături de el o adunare de prinţi, printre care era şi prinţul de Wales, precum şi nepotul său, prinţul Rupert de Renania, proaspăt sosit de pe continent. Pentru cei cărora le plac coincidenţele istorice, trebuie menţionat că data aceasta era aniversarea zilei în care Henric al VII-lea a dobîndit coroana în lupta de la Bosworth Field *, care a stat la originea dinastiei Tudor. ** Sau poate că ar trebui socotit şi mai semnificativ din punct de vedere practic faptul că tocmai atunci cînd citirea proclamaţiei era anunţată, în exteriorul castelului Nottingham, de sunetul trîmbiţelor, regele a întrerupt ceremonia de teamă că unii termeni nu erau bine aleşi ? Luînd bucata de hîrtie, regele a corectat-o în grabă, astfel că heraldul a avut unele dificultăţi în descifrarea ei şi a citit-o tîrîş-grăpiş, încurcătură care demonstrează lipsa unui ţel precis de amîndouă părţile, precum şi lipsa suplimentară de claritate a alcătuirii acestor părţi. În cele din urmă, greul drapel regal, care fusese înălţat de atîtea ori în istoria feudală a Angliei pentru a chema gloatele în jurul regelui, proprietarul pămîntului pe care trăiau, a necesitat 20 de oameni ca să fie mînuit. O a treia notă de simbolism putea fi aflată în faptul că drapelul fusese doborît de vînt la 6 septembrie şi că în locul lui fusese ridicat un drapel mai uşor de mînuit şi mai modern [34].

De-abia strigătul devotat care a urmat : „Dumnezeu să-l apere pe regele Carol şi să spînzure «capetele rotunde»" *** a dovedit că părţile se polarizaseră cel puţin în funcţie de

---

* Ultima bătălie din Războiul celor două roze, în care Richard al III-lea a fost învins şi ucis. — M.L.

** În *The Court and the Country*, apărută în 1969, Perez Zagorin socoteşte, în concluzii, această dată drept „una din acele analogii stranii care exprimă metaforic vremelnicia lucrurilor... astfel că, într-un sens foarte real, ceea ce a început în 1485 (adică trecerea ţării sub autoritatea monarhică instituită de dinastia Tudor) s-a sfîrşit în 1642" [33].

*** Porecla dată partizanilor lui Cromwell. — M.L.

porecle. Expresia „capete rotunde" se referea la moda de scurtă durată a ucenicilor care își scurtau intenționat părul ca să-și bată joc de cei ce purtau bucle. Moda părului scurt de la începutul războiului civil n-a durat mult. Așa cum a observat Lucy Hutchinson la cîțiva ani de la începerea războiului, un străin ar fi rămas surprins de semnificația acestui termen, deoarece, contrar impresiei populare, liderii parlamentari nu se distingeau prin părul lor scurt. Aproape toți purtau părul lung, după cum se poate vedea din portretele lor, fiindcă se conformau, firește, obiceiurilor clasei lor sociale, și nu acelora ale ucenicilor. Oliver Cromwell a purtat cu siguranță părul lins, căzînd liber pînă la umeri. Strigătul potrivnic de „cavaleri", care are o semnificație fermecătoare și îndrăzneață pentru urechile moderne, deriva la origine din cuvîntul spaniol *caballeros,* prin care se lua în derîdere presupusa supunere a Curții engleze față de obiceiurile străine ale Spaniei catolice [35].

Clarendon a scris mai tîrziu despre o țară pedepsită prin războiul civil pentru păcatele ei și care și-a atras asupra sa conflictul prin împotrivirea ilegală față de rege. „Întreaga cheie a problemei era aceea dacă regele se afla deasupra Parlamentului sau Parlamentul deasupra regelui în materie de guvernare". În timp ce Clarendon socotea că rebeliunea era în legătură cu puterea, Cromwell, aruncînd după 12 ani o privire retrospectivă asupra trecutului, o vedea dintr-un punct de vedere cu totul diferit. Deși adversarii credeau pe vremea aceea că luptau pentru libertate și pentru a face din Parlament supremul mandatar al legii în Anglia, pînă la sfîrșit și-a făcut apariția o altă cauză și anume aceea a serviciului divin. „Religia n-a fost cauza spre care am aspirat de la început, însă Dumnezeu a adus-o pînă la sfîrșit la acel deznodămînt... pentru ca în cele din urmă să se dovedească cea mai scumpă pentru noi". Însă în zilele acelea pline de evenimente de la sfîrșitul lunii august 1642, Cromwell nici nu se lăsa pradă introspecției și nici nu era unul din cei ce dădeau înapoi de frica întunecatei perspective a luptei. Dimpotrivă, tot ce se întîmpla făcea parte dintr-un proces inevitabil, extrem de tulburător și de emoționant, prin care calea Domnului trebuia urmărită pînă la capăt, pentru a o putea descoperi. Ultima lui acțiune de dinaintea războiului, acea bine chibzuită incursiune cu scop prădalnic, arăta cît de

mult progresase pacientul melancolic și introvertit al doctorului Mayerne, fie în comitetele Camerei Comunelor, fie adunînd trupe, sau pur și simplu prădînd argintăria regală.

La urma urmei, posibilitatea supremă de a afla certitudinea grației lui Dumnezeu consta în acțiunea militară, în glasul tunurilor. Cum putea fi dovedită mai dramatic încuviințarea divină pentru cel cucernic, în acel „Teatru al judecăților lui Dumnezeu", așa cum denumise doctorul Beard în faimoasa lui carte, care era acum manualul puritanilor, lumea din împărăția întunericului, decît prin cîștigarea triumfătoare a unei bătălii ? Cartea evoca hărțuielile biblice, petrecute cu mult timp în urmă, dar neuitate încă și citate de doctorul Beard, al căror rezultat releva atitudinea lui Dumnezeu față de părțile în cauză. Deși oamenii erau foarte puțin entuziasmați de război, iar unii aveau un sentiment de regret, ca, de exemplu, comandantul din armata parlamentară sir William Waller, care îi scria mai tîrziu lui Hopton, rivalul său regalist, „preiau acest serviciu cu un sentiment de tristețe", totuși, la izbucnirea războiului, agitatorul, lucrătorul și acum oșteanul Cromwell n-avea timp să-i împărtășească tristețea și se apuca să-și îndeplinească funcția. Nu se pregătise el oare în mod inconștient vreme de mulți ani pentru această mare cruciadă în serviciul Domnului ? Cel care a rezumat cu deosebită înțelegere această fază timpurie, dar nu lipsită de importanță, a vieții lui Cromwell a fost Milton : „Și-a însușit mai întîi stăpînirea de sine și asupra sa a dobîndit cele mai meritorii victorii, astfel că, din prima zi cînd a început lupta împotriva dușmanului din afară, era deprins cu armele și cu desăvîrșire antrenat în ostenelile și cerințele războiului" [36].

PARTEA A DOUA

Război şi pace

Pax quaeritur bello — Pacea se dobîndeşte prin **război**
Deviza personală a lui Oliver Cromwell

5

Nobilul şi activul colonel Cromwell

Prefer să am un căpitan îmbrăcat în stofă de casă roşcată,
care ştie pentru ce luptă şi căruia îi place ceea ce ştie,
decît un aşa-numit gentleman, care nu-i nimic altceva decît atît.
Onorez gentlemanul care este cu adevărat astfel.

Oliver Cromwell în august 1643

Prima acţiune întreprinsă de Cromwell după ce regele a pornit oficial războiul, înălţînd steagul la Nottingham, a fost caracteristică pentru întregul lui mod de a proceda în fazele de început ale războiului civil, adică viguroasă, eficace şi energică. La 29 august, el a trecut în revistă o unitate de călăraşi, alcătuită probabil din voluntari din comitatele Huntingdon şi Cambridge. Cromwell se afla printre cei 80 de căpitani plătiţi de Parlament cu cîte 1 104 lire sterline pentru o asemenea sarcină, în timp ce cumnatul său, John Desborough, fusese numit ofiţerul său cu intendenţa. Pe timpul acela, cavaleria era înrolată de obicei nu în regimente, ci în unităţi separate, al căror efectiv varia în limite foarte largi, fiind însă în medie de o sută de oameni. Procedeele lui Cromwell erau prin excelenţă răspicate, dovedind că cel puţin el nu trecea prin chinurile acelora care nu se puteau împăca nicidecum cu ideea că nu era legal să lupte împotriva regelui. Probabil că, din respect faţă de asemenea sentimente, comisia Parlamentului, venită să adune un detaşament, a făcut cunoscut că oamenii trebuiau să fie gata să lupte „pentru rege şi Parlament", cuvinte ce ofereau neîndoielnice posibilităţi de confuzie. Loialitatea Parlamentului mai era încă ţintuită la bătrînul stîlp al străvechilor libertăţi, adică la acel *status quo* al Britaniei aşa cum existase el din toate timpurile, potrivit căruia a ataca persoana regelui însemna

a lovi în însăşi instituţia monarhiei, controlată corespunzător. Totuşi, după spusele lui Clarendon, Cromwell şi-a asigurat ascultătorii din Huntingdon că nici n-are să-i înşele şi nici n-are să caute să-i cîştige cu ajutorul acestui „cuvînt confuz şi ademenitor". De aceea, dacă regele se va afla cumva în cursul unui atac în rîndurile oştenilor inamici, îşi va descărca în el pistolul aşa cum ar face-o împotriva oricărei persoane particulare, iar dacă conştiinţa lor nu le permitea să facă acelaşi lucru, atunci îi sfătuia să nu se înroleze în unitatea de sub comanda lui.

Mult mai tîrziu, atunci cînd ajunsese Lord-Protector, un individ care îşi spunea „Theauro John" l-a înfruntat pe Cromwell cerîndu-i să-şi ţină jurămîntul pe care auzise că-l făcuse în acea ocazie : „Ne-ai promis să nu ne iei ce-i al nostru, ci să ne ajuţi pe noi şi bunăstarea noastră şi să treci de partea noastră pentru libertatea evangheliei şi pentru legile ţării" [1]. Şi totuşi ceea ce constituia acum problema erau mai degrabă mijloacele militare pentru apărarea acestor scopuri vrednice de laudă decît însăşi natura lor. Era o problemă care privea în egală măsură amîndouă părţile aflate într-o ţară surprinzător de nepregătită pentru război, ca să nu mai vorbim de un război civil. Este adevărat că mai mulţi comandanţi englezi, printre care sir Thomas Fairfax *, contele de Essex ** şi George Monk ***, serviseră în armata olandeză şi luaseră parte la războiul de 30 de ani, astfel încît cîştigaseră o oarecare experienţă de soldaţi profesionişti. Acest lucru era valabil în special pentru ofiţerii scoţieni, dintre care unii se angajaseră în armate străine după măreaţa tradiţie a mercenarilor din Scoţia. Trebuie menţionat însă că Oliver Cromwell făcea parte din mulţimea mult mai mare a celor care urmau să pună mîna pe arme pentru prima dată în viaţa lor.

Este de asemenea adevărat că anumite reviste militare ca *The Swedish Intelligencer* şi *The Swedish Soldier,* care

---

* Thomas Fairfax (1611—1661) — comandant al armatei Parlamentului, după reorganizarea ei în 1645. Om cu vederi politice moderate, s-a retras treptat din activitate după decapitarea regelui şi proclamarea republicii în 1649. — C.M.

** Robert Devereux, conte de Essex (1591—1646) — fiu al favoritului reginei Elisabeta I. A comandat armata Parlamentului în prima parte a războiului civil. — C.M.

*** George Monk (1608—1670) — general şi amiral, sprijinitor şi consilier de încredere al lui Cromwell. A contribuit la restaurarea monarhiei în 1660. — M.L.

publicau ştiri despre faptele vitejeşti ale lui Gustav Adolf, erau foarte răspîndite în Anglia anilor '30, astfel că se poate presupune că Cromwell le-a studiat pentru a înmagazina cunoaşterea principiilor strategice şi a tacticii militare necesare să suplinească lipsa experienţei lui personale. Însă în materie de pregătire militară există un adevăr ştiut de toată lumea că participarea directă, timp de cîteva săptămîni, la operaţii militare valorează cît mai multe luni de pregătire teoretică. Ţinînd seama că Cromwell ajunsese deja la vîrsta de 43 de ani, trebuie să admitem că a fost unul din geniile militare născute, şi nu făcute. Chiar tradiţia care încearcă să-i atribuie o şedere temporară, însă neconfirmată, în Ţările de Jos, unde ar fi fost folosit ca mercenar, nu este decît un tribut adus în silă uriaşelor aptitudini naturale de care a dat dovadă *[2].

Într-adevăr, în anul 1642, nu putea nici măcar să se vorbească în Anglia despre o armată permanentă, aşa cum o înţelegem noi astăzi, fiindcă singurele forţe armate existente erau reprezentate de escorta regală şi de trupele din garnizoanele fortăreţelor. Pentru diferitele incursiuni impuse de politica lui externă sau de cea irlandeză, suveranul obişnuia, aşa cum am văzut, să adune o armată, încercînd după aceea să convingă Parlamentul să o plătească, iar pentru apărarea, în general, a regatului în cazuri de nevoie, toată nădejdea era pusă în miliţia populară sau în „trupele instruite", care erau înrolate de către guvernatori sau de locţiitorii lor şi instruite de ei o dată pe lună în mînuirea suliţei şi a muschetei. De fapt, practica era departe de teorie, astfel că, exceptînd Londra, unde trupele instruite se dovedeau a avea o oarecare importanţă ca forţă militară, atît pregătirea cît şi prezenţa cetăţenilor erau nemulţumitor de reduse. Se foloseau toate scuzele posibile pentru amînarea participării la instrucţie, armele erau adesea vechi şi inutilizabile şi toată lumea era de părere că, atunci cînd se adunau, trupele se antrenau mai degrabă la băutură decît pentru vreo ocupaţie mai războinică. Dacă ţinem seama de reputaţia urîtă a acestor oşteni printre compatrioţii lor, putem înţelege grija arătată de Cromwell faţă de deprinderile particulare ale trupelor sale, indiferent dacă era vorba de băutură sau de înjurături.

---

* Referindu-ne la rivalii lui din cursa celebrităţii, putem menţiona că Iuliu Cezar făcuse serviciul militar adolescent fiind, iar Wellington fusese pregătit ca soldat profesionist încă din tinereţe.

Dintre trupe, cele ale pedestraşilor se împărţeau în suliţaşi, echipaţi cu o armă uriaşă şi greu de mînuit, lungă de 16 pînă la 18 picioare, şi muşchetari. Armele acestora din urmă erau îndeosebi puşti cu fitil, care băteau pînă la 100 de paşi * şi erau la fel de greu de mînuit, fiindcă necesitau un procedeu de încărcare complicat, fie că era vorba de luptă sau de exerciţii, precum şi folosirea finală a unui fitil ** aprins pentru slobozirea încărcăturii. Posibilităţile ca o muschetă să nu ia foc erau nenumărate, iar pe deasupra mai exista şi pericolul ca un fitil aprins să înştiinţeze inamicul de iminenţa unui atac. Măsura imperfecţiunii „puterii de foc" de la mijlocul secolului al XVII-lea poate fi apreciată şi prin faptul că mai existau oameni care cereau să se revină la arcul lung [3].

Nefiind echipaţi cu baionete, care nu fuseseră încă inventate, sau măcar cu puşti cu cremene sau prevăzute cu închizătoare cu rotiţă, mai uşor de mînuit, dar introduse mai tîrziu, nefericiţii muşchetari erau extrem de vulnerabili în faţa unui atac odată ce-şi descărcau armele. În afara coifurilor, sau a „oalelor", singura lor apărare erau aşa-numitele „pene" suedeze, nişte pari de fier cu vîrful ascuţit, pe care îi înfigeau în pămînt pentru a respinge o şarjă de cavalerie. De asemenea, pentru o folosire eficace, era evident necesar ca muşchetarii să conlucreze cu suliţaşii. Însă recurgerea la aceste două feluri de luptători înzestraţi cu arme atît de greoaie cerea o deosebită măiestrie constînd din aplicarea unui sistem de manevră complicat, care permitea muşchetarilor să-şi reîncarce armele în timp ce suliţaşii se repezeau înainte, astfel ca cele două unităţi să nu sufere vreun prăpăd fie din partea inamicului, fie din cauză proprie. Manevrele şi instruirea erau şi ele cu totul deficitare, mai ales dacă se ţine seama că un manual dinaintea războiului, ***Animadversions of War,*** al lui Ward, apărut în 1639, enumera nu mai puţin de 56 de comenzi pentru manevrele muşchetarilor. Admirabila cutezanţă a unora dintre manevrele de început ale lui Cromwell poate fi înţeleasă numai dacă o proiectăm pe fondul complicatelor practici considerate în general necesare pentru executarea indiferent cărei manevre [4].

Firește că, la origine, Cromwell a fost comandant de cavalerişti şi dacă spunem asta nu-i fiindcă am socoti că

* 1 pas = 76,2 cm. — M.L.

** Se foloseau fitiluri de sulf. — M.L.

atitudinea contemporanilor față de cavalerie ar fi fost întrucîtva mai blîndă. Deși cuirasa călărașilor, care cuprindea „oala", „spătarul" și „pieptarul", fusese ușurată la aproape 25 de livre *, se mai punea totuși un accent deosebit pe practicile ceremonioase și elegante, dar lipsite în fond de valoare militară, ale manejului și antrenamentului „cailor mari", așa cum fuseseră ele stabilite de diferiți exponenți remarcabili ai acestei arte, printre care era și comandantul regalist William, conte de Newcastle. De fapt, însuși Carol I era un călăreț de manej desăvîrșit. Instruirea unei trupe de cavalerie era în teorie o treabă de lungă durată. Manualul *Militarie Instructions for the Cavall'rie,* din 1632, al lui John Cruso, în afara faptului că demonstra importanța rolului unui căpitan de cavalerie în calitatea lui de conducător valoros de oameni, era plin de reguli amănunțite privind antrenarea cailor înainte de a-i face apți pentru luptă [5]. Grăjdarii, de exemplu, trebuiau instruiți să îmbrace din cînd în cînd caii în cuirasă și să-i hrănească cu ovăz în sunete de tobă. Însă — după cum începuseră să-și dea seama unii chiar de la începutul războiului — viitorul urma să aparțină unui soi cu totul diferit de cal și anume calului scund și rezistent din felul celui folosit la vînătoare de nobilii provinciali, care nu se asemăna de loc cu caii încordați în mod grotesc ai manejului. Înainte de războiul civil, cavaleria era de obicei instruită în așa fel încît să tragă cu pistoalele și apoi să se retragă în ordine și în pas elegant, fără să continue lupta. Întreaga manevră era orînduită în toate amănuntele și greoaie. Totuși Gustav Adolf recomandase încă mai demult cavaleriștilor lui să treacă la atac cu sabia după ce-și descărcau pistoalele. Cromwell a întărit această orientare și sub comanda lui cavaleria s-a transformat dintr-un balet elegant, cu mișcări de înaintare și retragere, într-o năvală purtătoare de moarte, care se avînta ca să ucidă.

La începutul războiului, prințul Rupert era avantajat într-o mare măsură de faptul că mulți dintre nobilii care practicau vînătoarea erau regaliști. La rîndul lui, Cromwell s-a bucurat, în calitate de comandant de cavalerie, de imensul avantaj că dăduse o deosebită atenție cailor, precum și achiziționării și îngrijirii lor după ce fuseseră procurați. Și-a consacrat energia încă de la început acestei probleme și în special aceleia de a face rost, prin mijloace cinstite sau necinstite, de cai potriviți pentru cauza parlamentară. Se

* 1 livră = 453,6 gr. — M.L.

pare că prefera, în general, mijloacele cinstite, cel puțin în cazurile în care nu era vorba de „răuvoitori". În postscriptumul unei scrisori adresate comitetului din Suffolk, în anul 1643, îl vedem, de exemplu, pe Cromwell cerîndu-și scuze pentru confiscarea calului unui oarecare domn Goldsmith din Wilby, bineînțeles dacă nu se dovedea a fi un „răuvoitor" sau un regalist. El se oferea fie să înapoieze animalul capturat, fie să-i plătească prețul. „Nici pentru zece mii de cai n-aș vrea să reținu calul acesta în beneficiul meu personal, ci numai să-l folosesc spre binele public", avusese el grijă să adauge.[6] Este evident că conștiința veșnic trează a lui Cromwell putea fi tulburată chiar de un cal, odată ce termina spunînd că va rămîne „foarte nemulțumit", iar calul va fi o povară pentru el pînă cînd chestiunea va fi lămurită.

Asemenea investigații amănunțite dovedesc importanța pe care o acorda el acestui subiect. Un cal corespunzător costa pe atunci între 5 și 10 lire sterline. De fapt, în absența cailor de rasă arabă sau berberă, caii aceștia trebuie să fi apărut în ochii noștri ciudat de greoi, de soi prost și scunzi, fiindcă înălțimea medie a unui cal de cavalerie era pe atunci de 15 palme *. Pe măsură ce războiul lua amploare, confiscarea era, evident, mai ușoară decît plata, situație care a fost legalizată mai tîrziu printr-un ordin de sechestrare, emis de Parlament. Cromwell era totuși la fel de conștient de necesitatea de a-și îngriji caii, ca și de aceea de a-și plăti oștenii. Atît înaintea bătăliei de la Winceby, cît și înaintea aceleia de la Newbury, el s-a ridicat împotriva folosirii cailor istoviți, spunîndu-i în această de a doua ocazie, mînios, lui Manchester : „Dacă dispui de ei în acest fel, au să se prăbușească sub călăreți. Poți să-i jupoi și de piele, dar n-ai să ai nici un folos de pe urma lor"[7].

Manevrele greoaie, dealtfel prost înțelese, această cavalerie falnică, dar incapabilă de ripostă, și mai presus de toate însuși specificul local al trupelor înrolate se îmbinau toate ca să dea ofensivei, la începutul războiului, un caracter pur temporar. Acolo unde oștenii țineau în mod firesc să nu-și părăsească locurile de baștină, era cît se poate de limpede că după o bătălie accentul urma să fie pus pe defensivă și nu pe continuarea pînă la capăt a luptei. Acest mod de a privi lucrurile al localnicilor este ușor de înțeles. În condițiile în care plata și proviziile erau neîndestulătoare, ei n-aveau nici o tragere de inimă să-și părăsească traiul

* 1 palmă = 4 țoli = 10,2 cm. — M.L.

bun de acasă, precum nici poftă să procure provizii „străinilor", adică vecinilor, mai degrabă decît inamicului. Sir William Brereton a exemplificat felul acesta de şovinism descriind cazul garnizoanei din Shrewsbury, care, deşi ducea o lipsă acută de oameni, ţinea totuşi să scape de trupele de întărire trimise de apropiatul oraş Stafford pe motiv că foloseau un limbaj rebel şi expresii injurioase, astfel că nu se puteau baza pe ei în caz de pericol. [8] Ţinînd seama de aceste împrejurări, nu-i greu de înţeles de ce voluntarii nu s-au dovedit potriviţi pentru războiul civil, astfel că amîndouă părţile au fost obligate să apeleze la înrolarea silită. În ceea ce priveşte merindele, „încartiruirea gratuită", adică acea măsură prin care armatele aveau dreptul să pretindă ţăranilor mîncare şi băutură cu plata ulterioară, avea să devină în anii următori o temă îndelung discutată.

În prima bătălie vestită a războiului civil, dată în ziua de 23 octombrie 1642 la Edgehill, lîngă oraşul Kineton din Warwickshire, s-a dovedit că multe din teoriile curente ale tacticii militare erau necorespunzătoare. Scopul regelui Carol era să ajungă la Londra, iar acela al trupelor parlamentare de sub conducerea contelui de Essex, fiul nenorocosului favorit al reginei Elisabeta, care fusese numit comandant în iulie, era să taie calea regelui. Forţele regaliste de sub comanda lui Rupert, nepot al regelui şi proaspăt numit comandant al cavaleriei, au început bătălia părăsind poziţia întărită pe care o ocupau pe Edge Hill, un imens povîrniş aflat la o distanţă de cîteva mile de Kineton, pierzînd astfel elementul surpriză şi neîndoielnicul avantaj oferit de panta cu o declivitate de 1 la 3. În acest timp, trupele parlamentare se aflau pe cîmpia de dedesubtul colinei, avînd între ele şi regalişti satul Radway. Prima acţiune a lui Rupert a fost încununată de succes. Călăreţii „i-au atacat pe rebeli... cu atîta furie, încît n-am putut avea onoarea unei bătălii, ci doar a unei execuţii", aşa cum a scris mai tîrziu un martor ocular regalist. [9] Totuşi, la sfîrşitul acestei acţiuni care ar fi putut pune pe fugă trupele parlamentare, cavaleria lui Cromwell s-a repezit spre Kineton, astfel că pedestraşii parlamentari au putut contraataca cu succes, în timp ce regaliştii jefuiau cu toată rîvna eşaloanele de transport ale oamenilor lui Hampden.

În ajunul bătăliei, regalistul sir Jacob Astley rostise rugăciunea luptătorului pios : „Chiar dacă Te uit astăzi, Doamne, Tu să nu mă uiţi". Acum, cînd pe cîmpiile îngheţate zăceau, după bătălie, atîţia oşteni, inclusiv Edmund

Ludlow, care, în afară de mantaua lui, n-avea nici un alt mijloc să se apere de frigul toamnei, probabil că mulţi se vor fi întrebat, în suferinţele şi zăpăceala lor, dacă această rugăciune fusese auzită. Savantul William Harvey *, care a citit sub un gard viu o carte pînă cînd un glonţ a zgîriat pămîntul, a dovedit că avea, într-adevăr, sînge rece, trăgînd deasupra lui un cadavru ca să-i ţină de cald în acea noapte geroasă, cu un cer sticlos şi senin. Două sute de oşteni ai lui Essex, schilodiţi şi nenorociţi, i-au spus unui regalist că prin înşelăciune fuseseră făcuţi să creadă că regele nu era prezent în armata potrivnică. Se spunea că unii oşteni velşi, care luptaseră de partea Parlamentului, erau deosebit de mîhniţi, şi în legătură cu ei a fost citat mai tîrziu un cîntecel simplu, dar mai presus de toate jalnic. Asemenea cîntece de jale descriau destul de exact cele întîmplate după bătălia de la Edgehill. În cele din urmă, înainte de a se întoarce la Londra, Essex s-a retras la Warwick, iar regele la Oxford, în timp ce victoria era revendicată de ambele părţi **.

Participarea lui Cromwell la această bătălie este înconjurată de incertitudine. Eventualele dovezi sînt încurcate de prezenţa pe cîmpul de luptă şi a unui alt Oliver Cromwell, cel mai mare dintre fiii lui aflaţi încă în viaţă, care era stegar în regimentul lui Oliver St John. La 13 septembrie, căpitanul Cromwell primise ordinul ca, împreună cu căpitanii Austin şi Draper, să treacă în revistă unitatea de călăraşi şi apoi să se alăture armatei lui Essex. Sub comanda contelui de Bedford, a cărui flamură argintie, cu romburi şi franjuri negre, se înălţa în faţa regimentului, se aflau 75 de unităţi de călăraşi. Unitatea lui Cromwell purta numărul 67 şi ceea ce se ştie este că el a fost de faţă la sfîrşitul bătăliei. Se pare că, fiind încartiruit într-un sat din apropiere, Cromwell a sosit pe teatrul de operaţii, ca şi căpitanul Austin şi unitatea lui, doar spre a lua parte la contraatacul de mai tîrziu împotriva regaliştilor. Deputatul puritan Nathaniel Fiennes, care comanda una din unităţile de călăraşi ale lui Essex, a istorisit că, încercînd să stăvilească fuga în dezordine a trupelor parlamentare, a reuşit să

---

* William Harvey (1578—1657) — medic englez, a descoperit circulaţia sîngelui. — M.L.

** Pe drumul dintre Kineton şi Edgehill poate fi văzută o coloană din piatră de Cotswold, înaltă de 5 picioare, care comemorează bătălia. Inscripţia aminteşte că mulţi dintre cei ce şi-au pierdut viaţa în această bătălie sînt îngropaţi în apropiere.

adune „un grup destul de mare" pe o colină. În cele din urmă i s-au alăturat și alte trupe, printre care și cea a căpitanului Cromwell, pentru ca apoi să se îndrepte împreună spre Kineton [10].

Nu trebuie să acordăm prea multă atenție defăimării răspîndite de Denzil Holles prin *Memoriile* sale, scrise la un oarecare timp după bătălie, atunci cînd el era inamic declarat al lui Cromwell, că acesta s-ar fi sustras în mod voit și din laşitate de la luptă, mai ales dacă ținem seama de faptul că Holles n-a menționat acest lucru în raportul său asupra bătăliei, scris atunci. Se prea poate ca miezul adevărului să se afle în explicația dată de Cromwell că „fusese toată ziua în căutarea armatei și a locului bătăliei", explicație pe care Holles o taxase drept impertinentă și ridicolă, fiindcă Cromwell s-ar fi putut lăsa călăuzit de bubuitul tunurilor. Mai există apoi o istorioară glumeață, scrisă de regalistul sir William Dugdale, unde Cromwell are rolul unui poltron stupid, care se urcă în turla unei biserici, socotită prin tradiție a fi aceea din Durton Bassett, ca să se eschiveze de la luptă, pentru ca apoi, văzînd printr-un ochean că amîndouă aripile armatei parlamentare fugeau în derută, să sară jos agățat de funia clopotului. S-a sugerat că și această istorioară ar putea conține un sîmbure de adevăr, fiindcă, sosind cu întîrziere, Cromwell s-ar fi urcat în clopotniță ca să vadă mai bine cîmpul de luptă de la Edgehill, care era întins și răvășit, și asta cu scopul de a intra mai degrabă în luptă, iar nu de a se sustrage [11]. Un lucru este sigur și anume că învinuirea de laşitate personală în luptă adusă lui Cromwell este cu neputință de crezut, nici în această împrejurare și nici în oricare alta din cariera lui militară.

Cu toată sosirea lui întîrziată, bătălia a făcut asupra lui Cromwell o impresie profundă. Atenția i-a fost atrasă de două lucruri. În primul rînd de personalitatea vijelioasă și aspră a acestui comandant dîrz care era prințul Rupert, viespe care putea înțepa cu cavaleria ei, însă nu putea înțepa decît o singură dată, fiindcă n-o mai putea aduna după primul atac, iar în al doilea rînd de calitatea superioară a luptătorilor regaliști. Peste cîțiva ani, Cromwell a destăinuit o convorbire pe care o avusese imediat după bătălie cu vărul său John Hampden în legătură cu această temă și ale cărei prime cuvinte confirmă presupunerea că sosise de-abia la jumătatea luptei [12] : „Cînd am intrat pentru prima dată în luptă, am văzut că oamenii noștri erau bătuți din

toate părțile". De aceea, armata lui Essex trebuia mărită „cu cîteva regimente noi". Cromwell se oferea să ia și el parte la această operație, fiindcă se socotea în stare să pună în joc ceea ce lipsise în mod evident la Edgehill și anume oameni potriviți, avînd un temperament nimerit pentru această îndeletnicire. „Călărașii tăi", i-a spus el lui Hampden, „sînt în cea mai mare parte slujitori și cîrciumari bătrîni și șubrezi, precum și alții de aceeași teapă, în timp ce călărașii regaliști sînt băieți de nobili, fii mezini și persoane de rang înalt. Crezi că vitejia acestor indivizi proști și prăpădiți va fi vreodată în stare să înfrunte gentilomi care au simțul onoarei, curaj și hotărîre ?"

Cromwell știa care va fi soluția : „Trebuie să pui mîna pe oameni cu curaj". Cerîndu-i lui Hampden să nu-i interpreteze greșit cuvintele, fiindcă în fond ceea ce propunea era un lucru oarecum neobișnuit pentru un ascultător din secolul al XVII-lea, el a continuat spunînd că noii oșteni „trebuie să fie de un curaj capabil să meargă tot atît de departe cît poate merge un gentilom, fiindcă altfel sînt sigur că vei fi bătut mereu". Deși înțelept și vrednic de stimă, Hampden a respins pentru moment această idee, considerînd-o bună, dar nepractică. Însă timpul urma să arate că acest proiect era și bun, și practicabil.

Nălucirile de la Edgehill continuau să-l obsedeze pe rege, după cum amintirea înfrîngerii îl obseda pe Cromwell. Curînd după bătălie, ciobanii din partea locului auziseră iarăși sunetul trîmbițelor și duruitul tobelor precum și înfricoșătoarele gemete ale muribunzilor, în timp ce călăreți fantomatici înfățișau din nou, pe bolta cerului, bătălia. Asemenea manifestări ajunseseră suficient de frecvente ca să-l determine pe rege să trimită soli din Oxford spre a le cerceta, pentru ca după aceea fiecare din părți să tragă propriile ei concluzii, care apăreau tipărite în broșuri. Regaliștii proroceau că funesta rebeliune va lua în curînd sfîrșit, iar parlamentarii că regele își va înlătura în scurtă vreme consilierii la fel de nefaști [13].

Străin de aceste apariții supranaturale, Cromwell s-a înapoiat la Londra, însoțindu-l probabil pe Essex, și a rămas acolo următoarele cîteva luni, pentru a îmbina rolul anterior de membru al Parlamentului cu acela de căpitan al unei unități de călărași. Caracterul ambivalent al victoriei de la Edgehill, precum și lipsa de încredere dintre mulți parlamentari erau dovedite de faptul că regele se simțea acum destul de tare ca să respingă ofertele pentru nego-

cieri de pace. În Camera Comunelor a început să se dezvolte, sub conducerea lui Denzil Holles, un partid al celor ce doreau pacea și erau neliniștiți, printre altele, de succesele celor doi comandanți regaliști, contele de Newcastle în Nord și sir Ralph Hopton în Vest, care combătea partidul războiului condus de Pym. Ambasadorul venețian auzise că mulți lideri parlamentari trimiteau aur în străinătate ca să se asigure pentru cazul cînd ar trebui să fugă. Dealtfel, chiar atunci cînd Essex a reușit, în bătălia de la Turnham Green, din luna noiembrie, să-l împiedice pe rege ca să ajungă la Londra, el n-a lăsat să se vadă că avea intenția ucigașă de a nimici puterea militară a suveranului. Așa cum s-a exprimat Whitelocke, faptul că regele se retrăsese reprezenta pentru Parlament „o onoare deosebită și o siguranță deplină" [14].

În timpul acesta, Cromwell rămăsese în mod hotărît de partea lui Pym. El a fost acela care a numărat voturile contra atunci cînd s-a dezbătut decizia de amnistie, care oferea sprijinitorilor regelui perspectiva scutirii de pedeapsă. Și tot el a fost acela care s-a angajat, de la început, în înjghebarea Asociației comitatelor de răsărit și a Asociației comitatelor din centrul Angliei, autorizate de Parlament, către sfîrșitul anului 1642, să adune mai multe trupe și provizii. A fost numit membru al comitetelor locale din Cambridgeshire și Huntingdonshire, a căror sarcină era să stabilească săptămînal impozitele pentru sprijinirea financiară a războiului. Impunerea trebuia făcută în fiecare comitat și oraș al regatului, sub controlul Parlamentului, și era destul de asemănătoare cu vechiul impozit pentru construcția de corăbii, mai ales că sumele ce trebuiau plătite se bazau chiar pe listele întocmite pentru acesta din urmă.

Întors din nou la Cambridge, în timp ce la Londra Camera Comunelor se zvîrcolea nehotărîtă, Cromwell continua cel puțin să arate că, sub o politețe aparentă, se poate ascunde o voință nestrămutată. Îndreptîndu-se spre trupele lui din provincie, a pus mîna pe marele șerif din Hertfordshire și, în pofida violentei împotriviri locale, l-a expediat într-o închisoare din Londra pentru crima de a-i fi făcut trădători pe Essex și pe adepții lui. Dealtfel, nu uitase nici răfuielile mai vechi. Bazîndu-se pe o informație că Bernard nu era atît de atașat cauzei parlamentare pe cît ar fi trebuit să fie, călărașii lui îi făcuseră de asemenea o vizită de amenințare lui Robert Bernard, fost inamic al lui Cromwell la Huntingdon, care era acum membru al Asociației comi-

tatelor din centrul Angliei. Atunci cînd Bernard a protestat contra acestei insulte, Cromwell i-a replicat rece, fără vreo urmă de scuză, ba chiar cu o aluzie amenințătoare : „Este foarte adevărat că locotenentul meu, împreună cu cîțiva soldați din unitatea mea au fost la dumneata acasă... motivul a fost că, după cîte am auzit, te-ai exprimat fără încetare împotriva acțiunilor Parlamentului și în favoarea celor ce tulbură liniștea țării și a regatului... Este adevărat, domnule, că ai fost precaut în cele ce-ai făcut, însă nu trebuie să te încrezi prea mult în acest lucru. Viclenia te poate duce la pierzare, onestitatea niciodată". Cromwell termină spunîndu-i că : „N-am venit să lovesc pe nimeni, și nici pe dumneata. Sper însă că n-o să-mi dai un asemenea motiv. În caz contrar, va trebui să fiu iertat dacă voi face ceea ce legătura mea cu problemele obștești o cere" [15].

În primăvara anului 1643, cînd tratativele cu regele se aflau din nou în impas, Cromwell a început să-și transforme unitatea în regiment, operație care urma să culmineze prin formarea unei armate îmbunătățite, de model nou. Spre sfîrșitul lunii ianuarie el fusese ridicat la rangul de colonel, probabil în urma delegației primite de la lordul Grey de Warck, pe care Essex îl numise comandant suprem al forțelor armate ale Asociației comitatelor de răsărit. John Vicars îl supranumise atunci „nobilul și activul colonel Cromwell". Cu siguranță că Cromwell desfășura o activitate uriașă și că, în toate sforțările lui de a înrola și echipa o forță înarmată, capabilă să stăvilească valul regalist, el dovedea nobila hotărîre de a aplica acele „principii bune, dar impracticabile" pe care le înfățișase lui Hampden după bătălia de la Edgehill.

Probele perseverenței lui Cromwell în aplicarea unor metode inovatoare de recrutare provin din mai multe surse. Whitelocke îi descria oștenii ca fiind în majoritate proprietari sau fii de proprietari care se angajau în acest conflict „pe motive de conștiință... Și astfel, fiind bine înarmați pe dinăuntrul lor prin satisfacerea conștiinței și pe dinafară prin arme bune de oțel, ei rezistă pe poziție ca un singur om și atacă pe viață și pe moarte". Manchester a confirmat și el această relatare. Pentru înrolarea în regimentul său, Cromwell nu alegea drept ofițeri „soldați sau oameni cu stare, ci oameni simpli, săraci și de obîrșie umilă, cărora le dădea titlul de oameni cucernici și valoroși... L-am auzit adesea spunînd că cei ce urmau să facă această muncă nu

trebuiau să fie nici soldați, nici scoțieni, ci oameni evlavioși". Richard Baxter spunea și el că de la început Cromwell „avea o grijă deosebită să înroleze oameni pioși în unitatea lui", fiindcă erau soiul de oameni pe care îi stima și îi iubea. Dar, deși acesta era mobilul lui inițial, alegerea fericită și demnă de laudă a oamenilor avea drept rezultat firesc „înlăturarea neorînduielilor, răzvrătirii, jafului și acelor pricini de nemulțumire a populației de care se fac de obicei vinovați oamenii decăzuți ai armatelor" [16].

Într-o asemenea orînduire, practicarea cultului religios era de importanță extremă și de aceea s-au luat măsuri pentru angajarea de capelani. Aceștia puteau îmbina cîteodată rolul lor religios cu acela de luptători, cum a fost cazul lui Hugh Peter, formidabilul teolog independent, înzestrat cu un simț subtil atît în procurarea banilor, cît și în înflăcărarea gloatelor, care a fost văzut mai tîrziu cu Biblia într-o mînă și cu sabia în cealaltă. Un proverb obișnuit pe timpul acela spunea că „sfinții trebuie să aibă în gură cuvinte de slavă către Domnul și în mînă o sabie cu două tăișuri". Tot Richard Baxter povestea că a fost solicitat să devină pastorul ofițerilor din unitatea lui Cromwell, care intenționau să devină o „biserică reunită" [17]. Deși această întîmplare a fost considerată drept o dovadă a caracterului congregaționalist al apartenenței bisericești a lui Cromwell, adică a aderării lui la o formă mai liberă de „independentism", Baxter afirmă că invitația fusese făcută de fapt de către James Berry, fost slujbaș la o turnătorie de fontă din Shropshire și acum locțiitor de căpitan în unitatea lui Cromwell. De aceea, această referință pare prea izolată pentru a servi drept bază vreunei concluzii sigure cu privire la Cromwell. În cazul acesta, Baxter a refuzat să accepte, iar numele următorului ales nu ne este cunoscut în mod sigur, deși acesta a fost, probabil, William Sedgewick [18].

De la bun început disciplina călărașilor lui Cromwell în deprinderile lor particulare s-a deosebit cu totul de aspectul general al obiceiurilor militare. În luna aprilie, doi călărași care încercaseră să dezerteze au fost biciuiți în piața orașului Huntingdon. Prin luna mai, ziarul parlamentar *Special Passages* relata aprobator faptul că colonelul Cromwell avea „2 000 de oameni viteji și bine disciplinați. Nimeni nu înjură, fiindcă altfel plătește 12 penny ; dacă cineva se îmbată, este pus în butuci sau, și mai rău, dacă unul îi spune altuia «cap rotund», este scos din armată, în

așa fel încît oamenii din ținuturile în care vin sar în sus de bucurie, se înrolează și li se alătură". Caracterul cu totul nou al acestor cerințe impuse oștenilor, care, din toate timpurile, dacă n-au fost de fapt brutali și desfrînați, au băut și au înjurat, poate fi judecat și după ultimele dorințe exprimate în *Special Passages* : „Ce bine ar fi dacă toate trupele ar fi atît de disciplinate !" Cele cinci unități care formau primul regiment al lui Cromwell au fost completate încă din luna martie 1643. Fără îndoială că gîndul la siguranța pe care o oferă evlavia l-a făcut pe Cromwell să se adreseze din plin familiei lui atunci cînd a fost vorba să recruteze ofițeri, lucru care se aplică nu numai lui Desborough, ci și vărului său Edward Whalley, nepotului său, tînărul Valentine Walton, și propriului său fiu Oliver. Pînă în septembrie, regimentul se ridicase la 10 detașamente, iar atunci cînd a căpătat forma definitivă, în aprilie 1644, părea că se dublase cu cele 14 detașamente, însumînd în total aproape 1 400 de oameni [19].

Primul succes pe care l-a avut această oștire disciplinată și evlavioasă a fost în ciocnirea din luna mai 1643 în apropierea orașului Grantham din Lincolnshire. Cromwell luase parte deja la asediul încununat de succes, dar nu deosebit de remarcabil, al localității Croyland, situată imediat la nord de Peterborough, unde vreo 80 de regaliști de sub comanda unuia din verii săi își săpaseră poziții de apărare, luînd cu ei și cîțiva ostatici. Planul expediției de la Grantham era de a se ataca importanta fortăreață regalistă de la Newark, aflată la nord-est de Nottingham, dînd astfel forțelor regaliste o lovitură preventivă care să le împiedice ieșirea din cetate cu scopul de a înfrînge comitatele de răsărit. Lui Cromwell i s-a ordonat să se îndrepte spre nord, ca să se alăture, la Stamford, armatei lordului Grey de Groby, care, spre marea nemulțumire a lui Cromwell, nu s-a prezentat la întîlnire pe motiv că, venind acolo, ar fi lăsat orașul Leicester fără apărare. În jurul datei de 9 mai, trupele lui Cromwell, împreună cu cele ale lordului Willoughby de Parham și ale lui sir John Hotham s-au adunat la Sleaford, pe șoseaua dintre Peterborough și Lincoln, pregătindu-se de atac. La 11 mai, au traversat în marș ținutul înspre vest, în direcția Grantham, pentru ca, în seara zilei de 13 mai, să se pomenească față în față cu inamicul la Belton, în imediata apropiere a orașului. Cromwell a relatat mai tîrziu că adversarii lui dispuneau de aproape 21 de detașamente de dragoni — un fel de infanteriști că-

lare, înarmați, ca și infanteriștii, cu muschete și săbii scurte, care descălecau ca să tragă în timp ce fiecare al zecelea om ținea caii. Cromwell avea numai 12 unități de călărași, „unele din ele atît de slabe și de frînte, încît cu greu s-ar fi putut găsi altele mai proaste". S-au schimbat cîteva focuri de muschetă și a trecut o jumătate de oră fără ca inamicul să înainteze, cu toată forța lui superioară. Atunci Cromwell s-a hotărît să ia el inițiativa. A înaintat cu oastea „în goana mare" și, cum inamicul stătea neclintit ca să-l întîmpine, l-a atacat cu înverșunare. Această manevră neașteptată a avut succes. Inamicul a fost pus pe fugă, iar călărimea victorioasă a lui Cromwell l-a urmărit pe o distanță de cîteva mile. Din oamenii lui n-au fost uciși decît doi, în timp ce inamicul a pierdut aproape o sută.

Parlamentul și-a manifestat recunoștința și înalta prețuire pentru această acțiune, prin care fusese blocată înaintarea regelui spre Anglia de răsărit, această poartă de intrare spre Londra, dispunînd să-i fie înmînată lui Cromwell suma de 3000 de lire sterline, strînsă în comitatele asociate și trimisă la Cambridge pentru a fi folosită la întreținerea trupelor lui. În raportul asupra izbînzii, Cromwell a stabilit un precedent pentru viitor, atribuind acest succes lucrărilor providenței divine.

Pare cam ironic faptul că, în timp ce faima lui Cromwell în privința disciplinei militare creștea odată cu propria lui tabără, pamfletarii regaliști căutau să scoată în evidență firea lui de barbar imoral. Atacurile lor se concentrau asupra unui domeniu în care li se puteau aduce critici tuturor oștenilor, și în special călărașilor puritani. Mărturiile de culpabilitate a lui Cromwell ca iconoclast, așa cum se prezentau ele, aparțin anilor de început ai războiului și ai campaniei din Irlanda. Din aceste istorisiri răzlețe a luat naștere formidabila acumulare de legende și de tradiții populare în legătură cu această temă, care îi înconjură și îi întinează numele *. Întreaga temă a iconoclasmului este evident de natură emotivă. Nu există un mijloc mai sigur de a ponegri reputația unui om în ochii generațiilor următoare, decît acela de a-i atribui nimicirea absurdă a unor frumuseți. Foarte multe din actele de vandalism atribuite

* Vezi în special G. F. Nuttall, *Was Cromwell an Iconoclast?* și Alan Smith, *The Image of Cromwell in Folklore and Tradition.*

prin tradiție lui Cromwell, indiferent dacă e vorba de castele dărîmate, de biserici pîngărite sau de statui sfărîmate, sînt, la o examinare mai atentă, atît de ridicol și de eronat datate, sau au loc în regiuni atît de îndepărtate de locurile prin care a umblat el, încît nu merită să fie repetate. Se poate totuși cita un exemplu din prima categorie, și anume acela că i se atribuie dărîmarea turnului și transeptului catedralei din Ely, și aceasta probabil din cauză că Cromwell a trăit neîndoielnic acolo și fiindcă turnul s-a dărîmat în mod cert, deși acest lucru s-a întîmplat în secolul al XIV-lea, așa cum s-a arătat mai sus.

Procesul de identificare în general a lui Cromwell cu faptele de iconoclasm a fost grăbit de regretabila coincidență că ruda lui, Thomas Cromwell, a avut și ea legătură cu dărîmările și anume cu dărîmarea mănăstirilor. Un cleric regalist, scriind la sfîrșitul secolului al XVII-lea despre jefuirea catedralei din Peterborough de către Cromwell, a crezut necesar să adauge, în legătură cu aceasta, observația că „este acum tot atît de nefast pentru preoți, cum a fost cîndva pentru mănăstiri". Prin secolul al XVII-lea, un oarecare colonel Byng, aflat într-o călătorie prin regiunea centrală a Angliei, nota că mulți provinciali își exprimau nedumerirea în legătură cu cei doi Cromwelli, unul care distrusese mănăstiri și celălalt castele [20]. Adevărul este că, pe măsură ce tradiția populară sporea, cei doi Cromwelli se contopeau unul cu altul. Cu siguranță că în multe cazuri lui Oliver i s-a atribuit în imaginația populară răspunderea pentru păcatele lui Thomas.

Mai circulă de asemenea povești despre atitudinea îndeobște dușmănoasă a oștirilor parlamentare, povești care au dăunat într-un fel sau altul bunului nume al lui Cromwell, deși s-au petrecut într-o perioadă cînd acesta era departe de a fi avut comanda supremă. Datorită situației înalte la care s-a ridicat, numele lui a ajuns să personifice toate aceste nelegiuiri. Dintre învinuirile directe ce i s-au adus pe vremea lui, cele mai multe aveau drept sursă două ziare regaliste din acea epocă și anume *Mercurius Aulicus* *, care a apărut multă vreme și într-un număr mare de exemplare, și efemerul *Mercurius Rusticus* *. Referirile la Cromwell, care rezultă, firește, din mulțimea atacurilor la adresa

* Numele *Mercur* este întîlnit frecvent, la începuturile presei europene, în titlul ziarelor, fiindcă — după mitologia greco-romană — zeul cu același nume îndeplinea și funcția de curier. — C.M.

parlamentarilor, cuprind şi pe aceea de a fi „mutilat în modul cel mai oribil" catedrala din Peterborough, precum şi orga şi vitraliile ei la sfîrşitul lunii aprilie 1643.

„Au făcut mai multe fărădelegi decît goţii cînd au jefuit Roma şi asemănătoare celor comise de turci în oraşele creştine", tuna şi fulgera *Mercurius Rusticus,* iar povestea a căpătat o şi mai largă răspîndire datorită istoriei oraşului Peterborough scrisă de reverendul Simon Gunston şi tipărită în 1688. „Jos cu tronul Antihristului, jos cu el, la pămînt", strigau cu nerușinare oștenii în timp ce sfărîmau amvonul. Înainte de a distruge orga, au cîntat la ea cîntece destrăbălate, în timp ce camarazii lor dănţuiau îmbrăcaţi în stihare, iar cînd privitorii au apelat la Cromwell ca să interzică aceste distrugeri, el le-a răspuns că oştenii îi făceau lui Dumnezeu un mare serviciu. S-a mai spus despre el că scuipase un crucifix aflat la înălţime, pe care l-a dat jos cu mîna lui. Ca de obicei, cărţile de rugăciune au fost şi ele ţinta agresiunii, deşi registrul de stare civilă a putut fi salvat fiindcă dirijorul corului a plătit pentru el unui oştean din detaşamentul lui Oliver, fiul lui Cromwell, 10 şilingi ca să-l scape de nimicire. Oşteanul în cauză a menţionat cum se cuvine pe registru : „Rog să lăsaţi în pace această carte sfîntă, fiindcă mi s-a plătit pentru ea... Scris de mine, Henry Topcliffe, soldat de sub comanda căpitanului Cromwell, fiul colonelului Cromwell. De aceea, vă rog să o lăsaţi în pace. 22 aprilie 1643" [21].

Oamenii lui Cromwell au mai fost acuzaţi de profanarea catedralei din Lincoln, unde nu numai că ar fi sfărîmat monumentele funerare şi sculpturile, dar ar fi permis chiar să fie adăpostiţi caii. Murdăria lăsată de animale a avut şi ea anumite consecinţe firești. S-a spus, de exemplu, că lordul Kimbolton şi-ar fi dat afară rîndaşul, fiindcă lăsase ca grajdul lui să ajungă tot atît de murdar precum Casa Domnului de pe urma cailor lui Cromwell. S-a afirmat, de asemenea, că, la Cambridge, Cromwell privise cu îngăduinţă ruperea în bucăţi a Cărţii de rugăciuni în faţa clerului Universităţii şi că intervenise ca o frumoasă construcţie împodobită cu sculpturi „care n-aveau de-a face cu icoanele", să fie dărîmată [22].

Incidentul cel mai vrednic de crezare din toate, fiindcă Cromwell ne apare aşa cum îl cunoaştem din anii lui de mai tîrziu, este cel petrecut la catedrala din Ely, în ianuarie 1644, iar pentru el avem un sprijin documentar mai puternic decît pălăvrăgeala pătimaşă a ziarelor regaliste. Ca şi

alți confrați puritani, Cromwell socotește serviciul coral din biserici drept „puțin edificator și jignitor". Lucrul acesta nu trebuie atribuit vreunei aversiuni față de muzică sau față de cînt, luate ca atare. Atitudinea lui față de coruri și de orgile atît de des distruse în biserici se datora mai degrabă împotrivirii față de folosirea lor în Casa Domnului și nu se îndrepta împotriva practicării muzicii sau chiar a folosirii orgilor acasă, deoarece Cromwell era el însuși un amator pasionat de muzică, astfel că atunci cînd a ajuns Lord-Protector și-a instalat o orgă la Hampton Court *. Cu toate acestea, și în pofida ostilității lui înrădăcinate față de muzica din biserici, Cromwell, care era pe atunci guvernator la Ely, n-a reacționat imediat. Dimpotrivă, l-a avertizat printr-o scrisoare pe preotul în cauză, domnul Hitch, că oștenii lui erau în stare să aplice, într-un mod agitat și nedisciplinat, anumite schimbări în biserică dacă serviciul coral va continua. Ceva mai mult, după părerea lui Cromwell, dacă domnul reverend Hitch va mai catehiza poporul, va citi și va explica Scriptura, dacă nu va ține seama de sfatul lui și, în special, dacă va rosti prea des predici subversive, atunci răspunderea pentru tulburările care vor urma va cădea asupra celui în cauză.

Însă Hitch n-a luat în considerație avertismentul, după care Cromwell a venit la catedrală în toiul liturghiei cu pălăria pe cap și s-a adresat astfel preotului : „Vin aici din ordin și am dispoziție să dizolv această adunare". Hitch, care era fără îndoială un om de o încăpățînare eroică, n-a ținut seamă de întrerupere și a continuat slujba. Cromwell și-a ieșit din fire și, punînd mîna pe sabie, l-a poftit pe Hitch să lase gluma și să coboare din amvon, pentru ca apoi, turbat de mînie, să pună pe fugă întreaga comunitate. [23] Avem aici de-a face cu un Cromwell hotărît, dar rezonabil la început, care, după ce este provocat, trece la acțiune bruscă și violentă, personalitate pe care rămășițele Parlamentului lung o vor recunoaște.

Acuzațiile de iconoclasm împotriva lui Cromwell nu sînt nici deosebit de ample și nici prea impresionante, fiindcă în anii care au urmat, firea lui s-a împotrivit cu siguranță acestor ultragii tulburătoare ale ordinei, ceea ce l-a făcut pe vicarul Stanley să sublinieze în *History of*

* Palat clădit lîngă Londra de cardinalul Wolsey, în care a avut loc, în 1604, conferința pentru aplanarea disputelor dintre reprezentanții bisericii de stat și puritani și care a fost locuința oficială a lui Cromwell cînd a avut funcția de Lord-Protector. — M.L.

Westminster Abbey că monumentele funerare ale mănăstirii, care suferiseră atît de mult sub domnia lui Henric al VIII-lea, au rămas nevătămate sub Cromwell. Chiar în această perioadă inițială, Cromwell s-a îngrozit de demolarea fortăreței Nottingham și i-a spus colonelului Hutchinson că ar fi vrut să voteze împotriva ei. Cam pe aceeași vreme, regalistul prinț Rupert era poreclit „prințul tîlhar", fiindcă incendiase cu mare plăcere orașele Cirencester și Marlborough.

Dealtfel, nici regaliștii n-au ieșit din război cu reputația nepătată. În legătură cu străvechea temă a cailor adăpostiți în biserici, pentru care partizanii Parlamentului sînt acuzați atît de des și cu atîta indignare, trebuie menționat că însuși Montrose *, marele gentilom creștin, a făcut același lucru în localitatea Udney din Aberdeenshire, iar în ceea ce privește inviolabilitatea bisericilor, regaliștii nu s-au lăsat nici ei mai prejos, fiindcă au fortificat catedralele din Lichfield și Hereford ca să le folosească în scopuri de război, depozitînd în ele arme, praf de pușcă și ghiulele. Dealtfel, ambele părți au folosit bisericile pentru a adăposti prizonieri, ceea ce a avut adesea drept urmare stricăciuni considerabile ale interioarelor. Conacul Cranborne, de exemplu, unde, potrivit relatărilor familiei Salisbury, Cromwell și camarazii lui dăduseră foc porților și unei „căsuțe din livadă" în cursul unei campanii militare din octombrie 1645, suferise și el de pe urma regaliștilor. Ar fi poate mai cinstit să acceptăm părerea lui John Evelyn, care, după ce a notat în ziarul său particular că „într-un război este imposibil să eviți săvîrșirea unor lucruri foarte urîte", a șters-o în străinătate pentru restul ostilităților [24].

Trebuie făcută totuși o deosebire între distrugerile săvîrșite la întîmplare, așa cum obișnuiesc soldații în timp de război, și politica deliberată a iconoclasmului, urmată de puritani și sprijinită în fond chiar prin ordinele Parlamentului. Un scriitor puritan pretindea candid că regaliștii care profanau biserici în timp de război făceau „un păcat mai mare" decît cei din tabăra lui, fiindcă regaliștii credeau de fapt că ele sînt sacre. Părerea lui putea fi întemeiată numai dacă am presupune că distrugerea făcută din nepăsare este mai reprobabilă decît cea pricinuită de o campanie reli-

* James Graham, marchiz de Montrose (1612—1650) — scoțian de origine, a luptat în războiul civil de partea regelui Carol I. — M.L.

gioasă deliberată, lucru care e mai greu de susținut prin argumente. Dealtfel, în Anglia exista o tradiție oficială a iconoclasmului încă de pe timpul lui Eduard al VI-lea. * Un specialist în materie a subliniat faptul că iconoclasmul puritanilor secolului al XVII-lea poate fi socotit ca parte a unei lungi secvențe de evenimente din istoria Angliei în timp de aproape o sută de ani și nu „așa cum se întîmplă adesea, ca și cînd ar fi fost rezultatul unei porniri demente și stranii, ruptă complet de contextul istoric". Procedeele oștenilor puritani nu se deosebeau prea mult de cele impuse prin ordonanțele lui Eduard al VI-lea în privința distrugerii icoanelor [25].

Am subliniat mai înainte uriașa importanță simbolică dată de puritani odioaselor semne ale „papistășiei", ca grilajele pentru cuminecătură, crucile și alte asemenea lucruri, astfel că distrugerea lor deliberată nu era decît expresia revoltei lor dogmatice. Asemenea tendințe se manifestaseră cu mult înaintea războiului. La începutul anului 1641, de exemplu, grilajele și masa cuminecăturii din biserica orașului Wolverhampton fuseseră sfărîmate în bucăți de o ceată de localnici aparținînd unor pături sociale inferioare, printre care erau alămari și fierari, precum și două femei. Toți și-au recunoscut vina și, cu toate că îi aștepta o amendă, unul din alămari i-a spus cu glas tare și cu îndrăzneală judecătorului că masa cuminecăturii „devenise un idol" și că o va sfărîma bucuros din nou, „dacă va trebui". Războiul nu făcea decît să ofere unor asemenea oameni hotărîți și mai multe ocazii favorabile în această privință, fiindcă dorința exista deja. Un cîntec satiric, tipărit pentru prima dată în 1646, încerca să arunce disprețul asupra oștenilor puritani, pretinzînd că deviza lor era următoarea :

Tot ce-i clădit de mîini papistașe
Va fi nimicit cu cazmalele.
Vom sparge orgi și vom arde odăjdii
Și le vom dărîma catedralele.

Totuși referirea la „mîinile papistașe" [26] era o săgeată care își atingea ținta. În activitățile iconoclaste la care s-a dedat mai înainte ca necesitatea unei armate profesioniste perfect disciplinate să devină precumpănitoare, Cromwell fusese animat mai degrabă de un sentiment de reacție dog-

* Eduard al VI-lea — fiul lui Henric al VIII-lea și al lui Jane Seymour. A domnit între 1547 și 1553. — M.L.

matică sinceră decît de poruncile vulgare ale brutalității militare curente. În anii care au urmat, el n-a dat dovadă de așa ceva.

După biruința de la Grantham din mai 1643, Oliver și-a petrecut restul lunilor de vară într-o serie de încăierări mai mărunte în comitatele de răsărit, printre care și aceea care a dus la cucerirea orașului Stamford, precum și lupta pentru apărarea orașului Peterborough față de un atac regalist avînd ca bază de plecare veșnic periculosul Newark. Totuși, consecvența sinceră a lui Oliver în dorința lui de a continua războiul, cu toate proviziile pe care le putea obține și cu toate trupele disponibile, nu era egalată de aceea a tuturor așa-numiților săi aliați. În jurul datei de 13 iunie, el se plîngea, la Cambridge, Asociației de întîrzierea depusă de sir John Palgrave, viceguvernator al comitatului Norfolk, atunci cînd a fost vorba să i se alăture pe cîmpul de luptă, invocînd o serie de pretexte, pe care Cromwell le socotea nesatisfăcătoare : „Nu-l lăsați să rețină un singur voluntar la Wisbeach... vă rog stăruitor să nu-l lăsați... Acum nu-i vreme de mofturi. Serviciul trebuie făcut. Dați ordin și veți fi ascultați !“ [27]

O comportare la fel de puțin mulțumitoare, ba chiar mai incorectă decît a nehotărîtului sir John, era aceea a lui John Hotham, un tînăr desmățat, care pustiise provincia, iar cînd colonelul Hutchinson i-a reproșat acest lucru, a răspuns trufaș că, deoarece luptă pentru libertate, intenționează să se bucure „de toate“. Se spunea despre el că se purtase arogant față de Cromwell și de lordul Grey de Groby și că, în cursul unui schimb de cuvinte lipsit de importanță în legătură cu niște ovăz, îndreptase spre ei tunul. Pînă la sfîrșit, s-au depus plîngeri împotriva lui la Comitetul siguranței publice, astfel că Hotham a fost arestat și închis în castelul Nottingham. Însă insolența lui n-a încetat să se manifeste nici aici, fiindcă Hotham a reușit să evadeze, pentru ca după aceea să scrie președintelui Camerei Comunelor exprimîndu-și nemulțumirea față de treapta socială inferioară și religia sectară a noii armate a lui Cromwell, care folosise împotriva lui un „anabaptist“ *, iar un alt protejat al lui, colonelul Whithe, nu fusese pînă de curînd „decît un yeoman“.

La 24 iulie, Cromwell a condus asediul încununat de succes asupra castelului Burghley House, din apropiere de

* Hotham folosește termenul de „anabaptist“ în sens peiorativ, pentru a indica, printre altele, un om din clasa de jos, în felul uti-

Stamford din Northamptonshire, somptuosul edificiu clădit în epoca elisabetană de Burghley *, marele servitor al reginei, care era apărat acum de contesa văduvă de Exeter în numele micului său fiu. La început, regaliştii au refuzat să negocieze, pînă cînd trei escadroane de muşchetari, care au atacat după ce artileria parlamentară încercase fără succes să dărîme castelul, i-a convins să-şi schimbe părerea. După regulile de atunci ale războiului, nesupunerea iniţială dădea atacatorilor dreptul să ucidă. Totuşi, în pofida primului refuz hotărît de a se preda, Cromwell a interzis oştenilor de sub comanda lui, sub pedeapsa cu moartea, să ucidă pe vreunul dintre apărători, astfel că Burghley House a fost ocupat practic fără pierdere de vieţi, iar cei două sute de prizonieri regalişti au fost expediaţi la Cambridge. Ceva mai mult, s-a presupus chiar că Cromwell i-ar fi oferit contesei un portret al său, pictat de Robert Walker, şi care se află şi acum la Burghley House, drept amintire despre această întîmplare mai degrabă sinistră.

Următoarea ciocnire militară a lui Cromwell — despresurarea oraşului Gainsborough, unde parlamentarii erau, la rîndul lor, presaţi necruţător de un asediu regalist — i-a oferit ocazia să-şi dovedească atît fermitatea de la Grantham cît şi prudenţa de la Burghley House. La 28 iulie, armata lui Cromwell s-a unit cu trupele lordului Willoughby într-un loc de întîlnire generală, alcătuind astfel un total de nouăsprezece sau douăzeci de detaşamente de călăraşi şi trei sau patru detaşamente de dragoni. Principala dificultate pe care o prezenta asaltul asupra inamicului consta în faptul că, în timpul asediului, acesta se fortificase la capătul unei coline foarte abrupte. Terenul era şi el extrem de nesigur, fiindcă fusese destinat drept rezervaţie pentru

---

lizat în acea perioadă. Baptiştii înşişi nu-l foloseau niciodată. Prof. dr. Christopher Hill socoteşte că „anabaptist" ar fi echivalentul din secolul al XVII-lea al termenului „revoluţionar" de astăzi [28]. — Nota aut.

Anabaptişti („rebotezători" în greceşte) — membri ai unei secte religioase apărute în Germania pe la 1520, care nu recunoşteau decît botezul săvîrşit la vîrsta adultă. Au avut iniţial o orientare democratică, făcînd parte din aripa „plebee" a reformei luterane şi jucînd un rol activ în războiul ţărănesc german şi mai ales în aşanumita „Comună din Münster", o răscoală orăşenească populară din anii 1534—1535. — M.L.

* William Cecil, prim baron de Burghley (1521—1598) — om de stat, vistiernic, ministru şi cel mai de încredere sfetnic al reginei Elisabeta I. — M.L.

iepuri, iar inamicul era în număr foarte mare, reprezentînd „o mulțime considerabilă", așa cum a numit-o mai tîrziu Cromwell, și, pe lîngă aceasta, mai avea și o rezervă de șase sau șapte detașamente de călărași. Cu toată poziția extrem de favorabilă a vrăjmașului, s-a hotărît ca el să fie atacat din vale. Cromwell comanda aripa dreaptă. Oștenii lui s-au străduit mai întîi să urce dealul în coloane, pentru ca la capătul lui să se așeze în linie de bătaie. Atunci cînd oamenii lui Cromwell au ajuns în bătaia muschetelor, dușmanul a pornit să-i atace de sus în jos. Însă oastea parlamentară n-a încetat să înainteze, astfel că cele două părți au ajuns în contact una cu alta. A rezultat o luptă corp la corp, sau „cal contra cal", cum a numit-o Cromwell, o luptă încordată și îndelungată urmînd să arate care din părți o va zdrobi pe cealaltă. [29] Pînă la urmă, armata parlamentară a fost aceea care a reușit să creeze slaba presiune suplimentară necesară ca să-l facă pe inamic să dea cîțiva pași înapoi. Acest minuscul avantaj a fost suficient. Trupele parlamentare și-au continuat hotărît presiunea, împrăștiind astfel întreaga mulțime a vrăjmașului.

Cel care a contribuit cel mai mult la sfărîmarea rezervei inamice a fost Cromwell, care a căzut în spatele trupelor colonelului sir Charles Cavendish, în timp ce detașamentele din Lincolnshire ale lui Willoughby atacau frontal. Rezerva a fost împinsă în mlaștina cunoscută și azi sub numele de Cavendish Bog, iar Berry, locțiitorul de căpitan al lui Cromwell, l-a rănit mortal pe Cavendish printr-o împunsătură de sabie sub coaste [30]. În timp ce inamicul fugea, oamenii lui Cromwell se dedau, cu dragă inimă, urmăririi. Toate acestea n-au durat însă multă vreme, Cromwell nu era prințul Rupert și înțelegea că slăbiciunea unei șarje de cavalerie care se dorea încununată de succes consta în problema adunării oamenilor la sfîrșitul ei. Dintr-un motiv sau altul, trupele lui nu erau cu totul risipite. Cunoașterea de către Cromwell a acestei arte dificile s-a dovedit atunci deosebit de oportună fiindcă tocmai cînd trupele parlamentare s-au apucat de treaba ce le fusese poruncită, adică să strîngă merinde proaspete și muniții pentru orașul Gainsborough, au descoperit că armata contelui regalist de Newcastle, de a cărei apropiere se temuseră de multă vreme, se adunase pe partea opusă, în afara orașului, pe care îl asediau acum a doua oară și cît se poate de temeinic.

Pentru oamenii lui Cromwell sau pedestrașii lui Willoughby nu se mai putea pune acum problema menținerii

orașului împotriva acestei forțe mult mai puternice. În afară de aceasta, călărașii erau istoviți de pe urma ultimelor lupte, ca să nu mai vorbim de caii lor, care erau și ei obosiți, după cum notase în mod special Cromwell. Înfricoșați, Willoughby și pedestrașii lui s-au retras în oraș. Cromwell a înțeles însă cît de periculos era să-și închidă și el călărașii în același loc, unde puteau fi imobilizați sau luați prizonieri, și de aceea a hotărît să se retragă, cu toate că extenuata lui cavalerie era acum hărțuită de inamic, iar la prima șarjă a dat înapoi, fiindcă nu mai era capabilă să-l înfrunte în starea vlăguită în care se afla. Cu toate acestea, așa cum a arătat mai tîrziu Cromwell, într-un fel sau altul a izbutit să realizeze ceea ce părea imposibil : „Mi-am adunat cu oarecare greutate cavaleria, am înfruntat cu ea inamicul și apoi ne-am retras într-o asemenea ordine încît, cu toate că ne urmărea îndeaproape, vrăjmașul n-a izbutit să ne împrăștie, astfel că am scăpat de el și am ajuns în siguranță la Lincoln..." Sobrul raport asupra bătăliei ascundea în el o acțiune măiestrită de tactică militară precum și o flexibilitate deosebit de impresionantă, dacă ținem seama de instrucția militară rigidă a timpului. Discutînd campaniile lui Cromwell, un militar de profesie observa că pentru un comandant de cavalerie nu există o problemă mai dificilă decît aceea de a ataca un inamic aliniat pentru luptă, dacă o excептăm pe aceea de a se retrage obosit din fața unui dușman odihnit și superior ca forță. La Gainsborough, Cromwell a reușit să facă și una și alta [31].

Înapoiat la Huntingdon după bătălia de la Gainsborough, Cromwell a primit vestea că la 28 iulie Parlamentul îl numise guvernator al ținutului Isle of Ely. Fusese de asemenea desemnat drept unul din cei patru colonei de sub ordinele lui Manchester, care comanda acum armatele comitatelor de răsărit. Privind în jurul lui, Cromwell putea vedea însă cît de periculoasă era în fond situația militară generală a cauzei parlamentare, pe care o servea cu atîta sîrguință și folos. Încăierarea din 18 iunie de la Chalgrove Field, de lîngă Oxford, se sfîrșise prost pentru Parlament prin biruința rapidă a cavaleriei lui Rupert. John Hampden murise după aceea din cauza rănilor primite pe cîmpul de luptă, iar Essex abandonase toate planurile de viitor privind asedierea Oxfordului, unde regele își stabilise cartierul general. În decursul luptelor, prințul Rupert dovedise un curaj personal remarcabil. Așa cum am văzut, contele de Newcastle coborîse între timp dinspre nord ca să amenințe

comitatele de răsărit, redusese la zero, prin ocuparea oraşului Gainsborough, modestul triumf al lui Cromwell, şi acum înainta spre Lincoln. De aceea nu-i de mirare că scrisorile prin care Cromwell cerea trupe, bani şi întăriri sau să se facă ceva, orice, numai ca nobila acţiune începută să nu fie lăsată să se termine printr-o victorie regalistă din cauza lipsei de operativitate a Parlamentului, deveniseră aproape pătimaşe. Însăşi doamna Cromwell, bătrîna, dar veşnic grijulia lui mamă, îi scrisese indignată unui văr, în luna iulie, să vină în ajutorul lui Oliver : „Aş vrea să aveţi grijă şi să puneţi deoparte ceva bani pentru fiul meu care mă tem că a fost prea multă vreme şi prea mult neglijat". Şi acelaşi văr era rugat să înmîneze 50 de lire sterline din banii ei, care se aflau din întîmplare în mîinile acestuia [32].

În teorie, solda ostaşilor era cuprinsă între 7 penny pe zi pentru un pedestraş, 2 şilingi pe zi pentru un călăraş simplu, din care trebuia să-şi procure alimente, îmbrăcăminte, echipament şi nutreţ pentru cal, şi 1 liră şi 19 şilingi pe zi pentru un căpitan de escadron. Ofiţerii de rang mai mare erau plătiţi după un sistem conform căruia primeau o sumă totalizînd toate indemnizaţiile cuvenite pentru funcţiile pe care le aveau. De exemplu, un colonel care era în acelaşi timp şi căpitan de călăraşi putea încasa în total 3 lire şi 9 şilingi pe zi. Însă problema nu era a sumelor în sine, care erau destul de generoase, ci aceea de a pune mîna pe ele. Bani, bani şi iar bani, aceasta este tema care apare constant în scrisorile lui Cromwell din ultimele luni ale verii şi din toamna acelui an. Unele din ele reaminteau, pe un ton tăios, viceguvernatorilor din Essex că plătise din buzunarul lui încălţămintea, ciorapii, cămăşile şi cheltuielile de încartiruire ale trupelor comitatului Essex şi înţelegea ca aceşti bani să-i fie restituiţi, „fiindcă, după cum socotesc eu, nu trebuie să vă aşteptaţi să vă plătesc oştenii din punga mea". Altele aveau un caracter mai general, dar şi mai vehement, cum era aceea către comisarii din Cambridge : „Banii pe care i-am adus sînt o nimica toată atunci cînd urmează să fie împărţiţi între toţi oştenii mei. Dacă ţinem seama de trebuinţele lor, nu le ajung să se îmbrace nici măcar pe jumătate şi pe deasupra mai vin şi atît de tîrziu. Dacă nu mi se dau repede mai mulţi bani, oştenii vor fi foarte descurajaţi. Îmi pare rău că mă obligaţi să vă scriu atît de des. Nu este vorba de o stăruinţă supărătoare din partea mea, ci de nepăsarea constantă a celor ce ar

trebui să se îngrijească de noi. Domnilor, daţi-le posibilitatea să trăiască şi să se întreţină acelora care sînt gata să-şi verse sîngele pentru voi" [33].

La 11 septembrie, Cromwell, disperat, a apelat la vărul său Oliver St John din Londra spre binele „minunatei sale companii", aşa cum o numea el. Scrisoarea începea astfel : „Sînt ultimul dintre oameni care te-ar deranja cu o problemă bănească, dacă lipsurile de care suferă oamenii mei nu m-ar constrînge peste măsură. Sînt lăsat cu totul în părăsire". Nu-i nici o mirare, spunea el, că se adresează cu vorbe violente Camerei Comunelor, fiindcă, în definitiv, nu cerea ajutor pentru el, ci pentru oştenii lui. Din nefericire, avea prea puţini bani proprii ca să le satisfacă cerinţele, deoarece banii pe care i-a avut fuseseră cheltuiţi în scurtă vreme pentru cauza obştească. „Averea mea este mică. Îţi destăinui că treburile Irlandei şi Angliei mi-au luat între 1 100 şi 1 200 de lire sterline, astfel că mijloacele mele particulare nu pot face prea mult ca să ajute comunitatea". Cromwell încheia cu tristeţe că, deşi îi luaseră banii, el mai avea încă pielea, pe care dorea s-o rişte, iar oştenii lui erau gata să facă acelaşi lucru. „Bazaţi-vă pe răbdarea lor, dar n-o frîngeţi". Iar pentru cazul cînd tăria acestei scrisori nu ar fi fost suficientă ca să-i convingă, Cromwell adăuga un post-scriptum şi mai stăruitor în legătură cu lipsa generală de grijă pentru susţinerea armatei de importanţă capitală a lui Manchester : „Oastea are să se prăbuşească, dacă nu i se dă nici un ajutor. Sfetnicii nepricepuţi şi acţiunile lipsite de fermitate strică totul. Trimite banii imediat sau vino tu. Altfel totul va fi pierdut, dacă nu ne ajută Dumnezeu. Aminteşte-ţi de cel care ţi-o spune" [34].

În aceste împrejurări, gestul cîtorva „băieţi şi fete", ale căror nume nu ne sînt cunoscute şi care au oferit, cu entuziasm tineresc, bani pentru echiparea, cel puţin parţială, a celui de al 11-lea escadron al lui Cromwell, era în acelaşi timp mişcător, dar şi umilitor pentru cei mai în vîrstă. Cromwell a aprobat în întregime intenţia, mai ales dacă oştenii aleşi erau cinstiţi şi cucernici, şi a mulţumit Domnului fiindcă „îi îmboldise pe aceşti tineri să-şi dea obolul". În privinţa folosirii banilor, „sfatul meu este să întrebuinţaţi cele 240 de lire sterline ale voastre pentru cumpărarea de pistoale şi şei ca să echipaţi 80 de călăreţi. Cu 400 de lire sterline nu se poate înrola o unitate de călăraşi". Se povesteşte în acelaşi timp că atunci cînd Cromwell şi-a unit, la Boston, armata cu aceea a lui Fairfax şi n-a găsit

acolo aşteptîndu-l banii din partea Parlamentului pentru oamenii lui, s-a prăbuşit şi a plîns în hohote de disperare şi de dezamăgire. [35]

Totuşi, spre toamnă, situaţia generală a armatei parlamentare părea să fi devenit din nou mai favorabilă, deşi necazurile băneşti ale lui Cromwell n-au fost rezolvate efectiv decît la începutul anului următor, cînd, odată cu soldele întregii armate a lui Manchester, solda oştenilor lui a fost stabilită pe o bază mai uniformă, fiindcă aveau să primească tot atît de mult, sau tot atît de puţin, cît era îngăduit în general pentru restul trupelor parlamentare. Din alte puncte de vedere, în vest, fortăreaţa parlamentară de la Gloucester fusese despresurată după un asediu îndelungat, iar la 18 septembrie Essex reuşi să supravieţuiască bătăliei aprig disputate de la Newbury, pentru ca apoi să facă legătura spre Reading cu scopul de a-l împiedica pe rege să ajungă la Londra. Odată cu sosirea în acest oraş a împuterniciţilor scoţieni ca urmare a chemării adresate de John Pym, s-a ivit speranţa unui sprijin din Scoţia, deşi aceşti împuterniciţi aduceau cu ei o ramură de măslin vîrtoasă, întruchipată în propriul lor Covenant naţional *, care trebuia să fie semnat de englezi. Cromwell a fost trimis personal spre nord ca să-l întîmpine pe comandantul armatei parlamentare sir Thomas Fairfax.

Aceasta a fost prima lui întîlnire cu bărbatul care urma să-i fie şef mai tîrziu. Fairfax era cu aproape doisprezece ani mai tînăr decît Cromwell şi vlăstar al unei vechi familii de proprietari din Yorkshire, din cuprinsul căruia îşi adunase majoritatea trupelor. Era un personaj romantic şi interesant, cu ochi negri şi păr de culoare închisă şi abundent (din care cauză fusese poreclit, ca şi Strafford, Tom cel oacheş) şi predispus să păstreze în public o tăcere contemplativă. Fairfax trezea multă dragoste şi admiraţie printre contemporanii săi datorită neobişnuitei asocieri dintre blîndeţea firii sale şi oţelul bravurii lui militare. În luptă, scria Joshua Sprigge, se prefăcea din omul îndeobşte tăcut într-un arhanghel — comparaţie pe care, sincer vorbind, nu ne putem imagina că ar fi putut s-o facă, în legătură cu Cromwell, vreunul din cei mai înflăcăraţi admiratori ai săi. Milton spunea că Fairfax, ca şi Scipio Africanul, nu triumfa

---

* Declaraţie solemnă semnată în toată Scoţia în anul 1638, prin care semnatarii jurau să apere religia protestantă şi să se împotrivească tuturor credinţelor contrare. — M.L.

numai asupra dușmanului, ci și asupra setei lui de mărire. [36] Și totuși bărbatul acesta, care știa să se domine, se înclina în fața cel puțin a unei autorități exterioare. Se credea într-adevăr despre el că se afla sub puternica influență a soției sale, născută lady Anne Vere, crescută în Țările de Jos și trecută la prezbiterianism în jurul anului 1647, care respecta cu mare strictețe practicile ei religioase.

Prima lor colaborare s-a desfășurat sub auspicii favorabile. La 10 octombrie a avut loc o ciocnire la Winceby, localitate aflată doar la cîteva mile depărtare de coastă, la nord-est de Boston. Trupele lui Manchester și ale lui Cromwell s-au unit cu acele ale lui Fairfax pentru a-l opri pe sir John Henderson, guvernatorul regalist al orașului Newark, care căuta să despresoare Bolingbroke Castle. Cu toate că regaliștii erau superiori numericește, iar unele forțe ale armatei parlamentare erau istovite, ar fi fost prea periculos să se îngăduie extinderea supremației regaliste în această regiune vitală și, în orice caz, trupele lui Manchester, chiar dacă erau mai puține ca număr, erau totuși mai bine echipate decît acele ale lui Henderson. Bătălia a fost începută de dragoni, urmați de călărași, a căror primă șarjă a fost condusă personal de Cromwell. Potrivit spuselor unui martor ocular, în văzduh s-a înălțat melodia pătrunzătoare a psalmilor, un cîntec în versuri care urma să devină acompaniamentul familiar al bătăliilor războiului civil, intonat de „capetele rotunde", dar cîteodată și de „cavaleri" [37]. După prima salvă a mușchetarilor, calul încălecat de Cromwell a fost ucis. Ridicîndu-se anevoie în picioare, Cromwell a fost trîntit din nou la pămînt, pentru ca după aceea să găsească un alt cal, mai prost, aflat în grija unui soldat, pe care a încălecat vitejește din nou. I-a revenit apoi lui Fairfax misiunea ca, printr-o a doua șarjă, să-l pună pe inamic definitiv pe fugă, după numai o jumătate de oră de luptă.

În rest, Cromwell a petrecut o bună parte din toamnă la Ely, împreună cu familia lui. Aici, Henry Ireton, un holtei de 32 de ani din comitatul Nottingham, care fusese ofițer cu grad de maior în detașamentul de călărași al colonelului Thornhaugh de la Gainsborough, i s-a alăturat lui Cromwell ca viceguvernator. Prin firea lui, Ireton era un om puțin sociabil, cu înclinații religioase, perseverent și înțelept. Mai tîrziu, regaliștii i-au descris trivial înfățișa-

rea ca fiind a unui „tîlhar înalt și oacheș, cu păr cîrlionțat și stufos, avînd o față slabă și pizmașă și ochi înfundați în orbite“ [38]. Ireton era însă mai cu seamă un om de o seriozitate extremă, un intelectual care intra în acțiune numai după ce-și folosea în modul cuvenit puterea de gîndire și numai potrivit concluziilor la care ajungea. Din acest punct de vedere, se deosebea foarte mult de Cromwell, care putea gîndi și putea acționa fără ca aceste două procese să fi fost întotdeauna strîns legate între ele, fiindcă pînă la sfîrșit era de ajuns o scînteie ca să aprindă flacăra acțiunii. Acești doi oameni au devenit prieteni de nădejde, așa cum se întîmplă adesea cînd între două persoane există o identitate îndestulătoare de scopuri și suficientă diferență de caracter. Prietenia lor a fost pecetluită și mai mult de faptul că Ireton a cerut-o în căsătorie pe Bridget, fiica cea mai mare a lui Cromwell, în vîrstă de 19 ani.

Către sfîrșitul anului, Cromwell se afla din nou la Westminster. În noiembrie, fusese numit în Comitetul pentru colonii, de sub președinția contelui de Warwick, care avea sarcina să se ocupe de treburile coloniilor pe cale de dezvoltare din Lumea Nouă *. Din punct de vedere politic, situația era destul de complicată. Prețul ajutorului scoțian, adică al făgăduielii că 21 000 de oameni vor fi trimiși în Anglia, era semnarea de către Parlament a convenției numite „Liga și pactul solemn“ **, pe care Pym o iscălise la sfîrșitul lunii septembrie. Dificultățile pe care acest document le prezenta pentru cei cu convingeri mai tolerante decît acelea ale prezbiterienilor riguroși reies din manevrele lui sir Henry Vane cel tînăr de a modifica formularea lui în limba engleză. Promisa reformă a bisericii urma să fie făcută acum „potrivit cuvîntului lui Dumnezeu“, un termen mult mai vag decît cel al scoțienilor și susceptibil de interpretări diferite. S-a sugerat că apariția la Westminster a independenților ca grup politic, deosebit de „independenții“ exclusiv religioși, putea să coincidă cu data acestui incident.

---

* Primii coloniști englezi stabiliți în America de Nord au fost așa-numiții „părinți pelerini“, un grup de puritani care au plecat, în 1620, din Olanda și Anglia cu corabia Mayflower și au întemeiat peste ocean colonia Plymouth din viitorul stat Massachusetts. — M.L.

** Încheiată între Scoția și Anglia pentru instituirea protestantismului în ambele țări, ratificată în 1643 de Adunarea bisericilor scoțiene, de Adunarea de la Westminster a teologilor și de Parlamentul englez. — M.L.

Prima menţiune despre „independenţii" aflaţi în acest rol s-a făcut în 1643. Ei au fost identificaţi de la început cu „partidul războiului", în timp ce moartea lui Pym, survenită la 18 decembrie, a înlăturat de pe scena politică singurul om care avea destulă putere ca să-i ţină în frîu pe scoţieni. Aceeaşi moarte a permis ascensiunea spre putere a tinerilor „independenţi" din partid, cum a fost cazul lui Vane, şi a lărgit spărtura din frontul partidului dintre cei ce se orientau spre prezbiterianismul scoţian şi cei ce preferau concepţia separatistă. Vane, care avea pe atunci 30 de ani, era fiul politicianului mai vîrstnic cu acelaşi nume, care fusese secretar de stat al lui Carol I înainte ca acesta să-l fi destituit în anul 1641. Tînărul Vane era puritan convins încă de pe vremea convertirii lui din tinereţe, om inteligent şi energic, care avea o influenţă puternică asupra contemporanilor săi. Clarendon spunea despre fizionomia lui Vane că avea „un aspect neobişnuit" — deşi nici unul din părinţii lui nu fusese prea chipeş — care îi făcea pe oameni să creadă că „avea ceva extraordinar în el, iar întreaga lui viaţă a confirmat această părere". Într-un timp scurt, Vane ajunsese să fie considerat, la Camera Comunelor, drept echivalentul, în politică, al lui Oliver Cromwell pe cîmpul de luptă. [39]

Încercările regelui Carol de a trata cu orice persoană considerată de el că reprezenta o verigă slabă în lanţul opoziţiei nu contribuiau, bineînţeles, la potolirea neînţelegerilor dintre partizanii Parlamentului. Cromwell a fost printre deputaţii desemnaţi să cerceteze delicata chestiune a unei scrisori trimise de rege lui Vane, prin care propunea libertatea conştiinţei. Vane tăinuise scrisoarea cu scopul de a dibui mai multe asupra adevăratelor intenţii ale regelui, lucru pe care Essex l-a interpretat drept o acţiune îndreptată împotriva lui. Totuşi, atunci cînd Comitetul celor două regate (al Angliei şi al Scoţiei) a fost constituit în februarie, s-a remarcat că printre cei 21 de membri erau mulţi care puteau fi consideraţi ca „independenţi". Acest comitet înlocuia vechiul Comitet al siguranţei publice, creat de Parlament ca să se ocupe de conducerea în amănunt a războiului, şi în el numele lui Cromwell ocupa o poziţie proeminentă. Printre ceilalţi membri erau cei doi Vane, Oliver St John, precum şi, dintre nobili, sir Arthur Haselrig şi Warwick.

Cu toate aceste lupte intestine, principala preocupare de pe timpul acela a lui Cromwell continua să fie războiul.

Luînd cuvîntul, la 22 ianuarie, în Camera Comunelor, Cromwell l-a atacat plin de furie pe lordul Willoughby de Parham pentru comportarea lui stupidă după lupta de la Gainsborough, din cauza căreia fuseseră pierdute nu numai orașul Gainsborough, ci, după aceea și orașul Lincoln cu toate armele lui, inclusiv șapte guri de foc. Însă gafele lordului nu erau numai de ordin tactic. După părerea lui Cromwell, printre abaterile lui Willoughby era și faptul că „avea în subordine comandanți foarte libertini și atei" și, ca să-și dovedească afirmația, a dat un exemplu de comportare indecentă.[40] În unele cercuri se exprima nemulțumirea că se arunca cu noroi „într-un om care-și cîștigase atîtea merite". Cromwell a reușit totuși să aranjeze ca Lincolnshire să fie alăturat celorlalte comitate de sub comanda lui Manchester, iar cazul lui Willoughby să fie deferit unui comitet special. Tot la 22 ianuarie 1644, ziua în care luase cuvîntul împotriva lui Willoughby, Cromwell a fost ridicat de la rangul de colonel la acela de general-locotenent de cavalerie și infanterie și comandant secund al lui Manchester. Solda lui a fost mărită în consecință la 5 lire sterline pe zi, continuînd să primească fireşte încă 42 de șilingi pe zi drept soldă pentru funcția de colonel și căpitan de călărași, în care se includea și alocația pentru cai. În sfîrșit, la 5 februarie, ultima zi care îi mai era îngăduită, Cromwell și-a pus semnătura pe Covenant, fiindcă fără ea n-avea putința să preia comanda.

Observațiile insultătoare ale lui Cromwell în privința comandanților din subordinea lui Willoughby arată că el era departe de a renunța la primul lui principiu potrivit căruia puterea militară trebuia căutată printre cei pioși. Aflîndu-se la Cambridge spre sfîrșitul lunii august, el a subliniat că dintre avantajele practice pe care le prezenta alegerea unor căpitani de călărași vrednici de stimă, cel mai important era acela că au să fie urmați și de alți oameni cinstiți, în timp ce ofițerii vor avea grijă să nu dea cai decît unor asemenea oșteni. Într-un pasaj ajuns, pe bună dreptate, vestit ca expresie a filozofiei lui personale față de oștile războiului, Cromwell declară : „Prefer să am un căpitan îmbrăcat în stofă de casă roșcată, care știe pentru ce luptă și căruia îi place ceea ce știe, decît un așa-numit gentleman, care nu-i nimic altceva decît atît. Onorez gentlemanul care este cu adevărat astfel". Însă, după cum i-a spus lui sir Thomas Barrington în unul din numeroasele

lui apeluri pentru bani, această politică de autocontrol putea fi dezavantajoasă, din punct de vedere material, pentru oşteni, „fiindcă cei ce pot fura şi jefui nu suportă lipsuri", în timp ce oamenii lui depindeau de solda care nu le fusese plătită de cîteva săptămîni. Şi totuşi, cît de mari erau avantajele disciplinei ! „Deşi unii i-au stigmatizat cu numele de «anabaptişti», oştenii mei sînt oameni cinstiţi şi cu frică de Dumnezeu, şi de aceea sînt convins că, dintre toţi oştenii pe care îi poţi afla, oamenii mei sînt cei mai îndepărtaţi de practici nedrepte din toată Anglia". Citeodată, Cromwell îşi propovăduia teza folosind drept argument necesitatea. Răspunzînd, la sfîrşitul lunii septembrie, criticilor unor oameni ca Hotham, el tăgăduia din nou că oştenii lui ar fi anabaptişti şi, luînd apărarea aşa-numiţilor oameni simpli ridicaţi la gradul de căpitani de călăraşi, spunea că „ar fi fost foarte bine ca aceste funcţii să fie ocupate de oameni respectabili şi de familie bună, dar de ce nu vin ? Cine i-ar fi împiedicat ?" Fiindcă treaba trebuia să continue, prefera să aibă oameni simpli decît să nu aibă nici unul. Totuşi, adevăratele sentimente ale lui Cromwell reieşeau din concluzii : nu numai că era necesar, dar de fapt era chiar mai bine să se folosească oameni care „suportă răbdători lipsurile, sînt credincioşi şi conştiincioşi în serviciu" [41].

Originea certei dintre Cromwell şi Manchester, care urma să izbucnească la sfîrşitul anului, a început să se întrevadă în primăvara anului 1644 în cursul controverselor dintre Cromwell şi Lawrence Crawford, general-maior al lui Manchester, un prezbiterian scoţian habotnic, care nu numai că socotea anabaptismul, ca atare, drept odios, aşa cum făcea dealtfel pe timpul acela majoritatea oamenilor, ci mai era încredinţat că, prin toleranţa lui, independentismul era şi el înclinat spre asemenea abateri. Or creşterea puterii „independenţilor" în armată, care era în fond cauza acestei controverse, fusese notată încă din primăvară de către Robert Baillie, un teolog prezbiterian din Scoţia. [42]

Cei doi bărbaţi s-au întîlnit atunci cînd a fost creat Comitetul celor două regate, în timp ce armata lui Manchester îşi mai exercita într-o oarecare măsură puterea în disputatele ţinuturi dintre capitala lui Carol de la Oxford şi comitatele Asociaţiei de răsărit. Cromwell a condus atunci o expediţie de ordin utilitar, care a mers doar pînă acolo încît a împrăştiat vitele aflate în afara zidurilor oraşului Oxford. A atacat cu această ocazie avanpostul regalist de

la Hillesden House, localitate aflată la circa 5 mile de Buckingham, la jumătatea drumului dintre Oxford și Newport Pagnell, și apărată pentru Parlament de guvernatorul ei, sir Samuel Luke. Cînd a venit de la comitet ordinul ca armata regelui să fie împiedicată să se alăture celei a generalului său, Hopton, Cromwell se angajase deja în încercarea de a face acest lucru. Urmau să fie chemate în grabă trupe ale Asociației de răsărit. La 8 martie, Cromwell i-a scris lui Luke cerîndu-i să-i trimită la Bedford, de la Newport Pagnell, orice trupe ar sosi de la Cambridge ; aici trebuiau să-l aștepte la hanul Lebedei. În post-scriptumul scrisorii, Cromwell dovedea, în calitate de bun puritan, că socotea eforturile personale drept necesare pentru autoconservare, deoarece îl ruga pe Luke să-i aducă aminte colonelului Aylife că îi promisese propria lui cămașe de zale. [43]

Acesta a fost stadiul în care Crawford și-a atras mînia lui Cromwell prin arestarea, din cauza unei abateri oarecare, probabil de natură religioasă, a unui anume locotenent William Packer, cunoscut ca baptist. Packer i s-a plîns lui Cromwell, care i-a comunicat lui Crawford printr-un emisar că Packer era „om evlavios", așa că trebuia lăsat în pace. În același timp, Henry Warner, locotenent-colonelul lui Crawford, a refuzat să semneze Covenantul datorită convingerilor lui baptiste și de aceea a fost trimis în fața lui Manchester. Cromwell și-a ieșit din sărite și, printr-o scrisoare lungă trimisă din Cambridge, i-a cerut energic lui Crawford să nu dea afară un om atît de devotat „cauzei" și dornic să-și servească comandantul. Prefera oare Crawford un om cunoscut ca imoral, care bea și înjură, unuia căruia îi este „frică de păcat ?" Deși Crawford era soldat profesionist, cu experiență în străinătate, cel care reacționa ca militar desăvîrșit era Cromwell. În timpul acela, el nu se considera nici dușman declarat al prezbiterienilor, nici un „independent" cu desăvîrșire convins, fiindcă nu avea timp de pierdut ca să mediteze la asemenea probleme, ci se considera un om angajat să obțină victoria pe cîmpul de luptă, indiferent de subtilitățile obiceiurilor religioase ale oștenilor lui.

Nu există vreun brevet care să-l elibereze în întregime pe oștean de grijile vieții lui particulare, chiar dacă, ca și Cromwell în primăvara anului 1644, ar fi dus, pe de o parte, viața aspră de soldat, iar pe de altă parte ar fi încercat să combată investigațiile lui Crawford. Familia de la Ely trebuia întreținută, fiindcă nu putea trăi cu aer. De aceea,

în aprilie, Cromwell a semnat o dispoziție conform căreia o parte din banii ce i se cuveneau trebuiau să fie plătiți soției sale în rate de cîte 5 lire sterline pe săptămînă, întîmplare pe care Manchester a încercat mai tîrziu s-o deformeze ca s-o folosească drept dovadă că Cromwell ar fi delapidat banii statului. În timpul acesta, familia s-a micșorat din nou prin moartea, din cauza vărsatului, a tînărului Oliver, în vîrstă de 21 de ani, pe cînd presta serviciul militar în garnizoana de la Newport Pagnell. Blajinul Richard era acum cel mai mare dintre fiii în viață ai familiei Cromwell. Tînărul Oliver a dispărut din istorie, după cum dispăruse cu cinci ani mai înainte și Robert, astfel că despre el se știe prea puțin, în afară de faptul că fusese descris după moartea lui ca „un tînăr gentleman manierat și bucuria tatălui său". Totuși, dintr-o scrisoare rămasă de la el, trimisă cu șase lui înainte, cînd era la Peterborough împreună cu tatăl său, aflăm că se plîngea de primirea în unitatea lui a cîtorva ticăloși. Tînărul Oliver îi socotea că „dezonorează cauza Domnului și nemulțumesc foarte mult pe tatăl meu, pe mine și întregul regiment", ceea ce ne face să credem că, în timpul vieții lui, băiatul acesta fusese, cel puțin într-o oarecare măsură, o așchie din bătrînul trunchi al Cromwellilor. [44]

Pentru tatăl său însă venise vremea să-și lase deoparte durerile particulare. Vuietul răsunător al războiului se rostogolise spre nord. Aici, sir Thomas Fairfax, împreună cu tatăl său, lordul Ferdinando Fairfax, cuceriseră localitatea Selby, iar scoțienii de sub ordinele lui Leven, care sosiseră în sfîrșit dincoace de frontieră în ianuarie, se instalaseră la sud de Durham. Drept rezultat al acestei manevre de împresurare încununată de succes, îndreptată împotriva lordului Newcastle (ridicat de rege la rangul de marchiz în toamna precedentă), acesta, împreună cu o armată numeroasă constînd din 5 000 de călărași și 6 000 de pedestrași, a fost izolat în interiorul orașului York, deși după aceea a reușit să scoată din oraș, sub comanda lordului Goring, cea mai mare parte a cavaleriei lui, pentru a se uni cu mult așteptata armată de despresurare. Asedierea Yorkului a început la 22 aprilie. Perspectivele trupelor parlamentare erau extrem de bune, cu condiția ca prințul Rupert să fie împiedicat să vină în ajutorul lui Newcastle. În primele etape ale asediului, lordul Manchester și Cromwell au rămas un timp oarecare în apropierea fortăreței Belvoir din comitatul Lincoln, fiindcă le era teamă ca Rupert să nu

se îndrepte de fapt spre nord, astfel că, în timp ce Cromwell îl ținea la distanță pe Goring, lordul Manchester a atacat orașul Lincoln. Apoi, fiindcă partea dinspre răsărit a comitatelor centrale se afla în mîinile sigure ale Parlamentului, Manchester și Cromwell s-au îndreptat spre nord ca să se alăture celor doi Fairfax și scoțienilor din fața Yorkului. Între diferiții comandanți ai armatei parlamentare adunați acolo nu exista o prea mare comunitate de structură. Printre ei erau calmul Manchester, om întotdeauna gata să-i asculte pe cei cu mai multă experiență, cei doi Fairfax, care se aflau în elementul lor, și Alexander Leslie, conte de Leven, conducătorul încărunțit în războaie al scoțienilor, care luptase sub comanda lui Wallenstein * și a lui Gustav Adolf. Erau însă cu toții complet de acord că joncțiunea dintre armata lui Rupert și cea a lui Newcastle putea să le fie fatală. În același timp, orașul York nu a putut fi cucerit, deși Crawford făcuse o încercare nesăbuită și prost organizată în acest scop.

Cînd a venit știrea că, după ce obținuse o victorie rapidă la Newark, prințul Rupert o ajutase pe viteaza contesă de Derby să apere Lathom House și că se afla chiar atunci la Knaresborough, au înțeles cu toții că ceea ce părea de neconceput trebuia luat acum în considerare : Rupert se afla într-o excelentă situație de a despresura Yorkul și de a face joncțiunea cu armata lui Newcastle. Acum, cînd prințul se îndrepta rapid ca un vînt tăios spre nord, era evident prea tîrziu ca armata parlamentară să mai primească așteptatele întăriri din partea lui sir John Meldrum, trimis să apere orașul Manchester, sau din partea contelui de Denbigh. Socotind că Rupert avea 18 000 de oameni, deși în realitate nu erau probabil decît cel mult 14 000, trupele parlamentare s-au hotărît să se retragă din fața orașului York, chiar dacă aceasta însemna renunțarea la materiale de asediu valoroase. Urmau să-și concentreze apoi forțele pentru a-l împiedica pe Rupert să înainteze spre fatala joncțiune cu celelalte trupe ale lui Newcastle. S-a hotărît de aceea să ocupe, de pe ambele părți, șoseaua principală dintre Knaresborough și York într-o poziție din imediata apropiere a satului Long Marston. Rupert, care ținea și el seama de mărimea armatei inamice, a hotărît

* Albrecht Eusebius Wallenstein, (Waldšteyn), duce de Friedlanda (1583—1634) — general originar din Boemia, care a condus trupele imperiale în războiul de 30 de ani. — C.M.

atunci să nu înainteze pe șoseaua principală, ci să facă o manevră de încercuire foarte curajoasă și extraordinar de rapidă, sau, așa cum s-a exprimat Whitelocke, „să facă o mișcare de ocolire cu flancurile armatei sale[45], pentru a despresura Yorkul dinspre nord-vest. Această tentativă plină de riscuri a fost încununată de succes. În timp ce trupele parlamentare așteptau într-o oarecare dezordine vești despre locul unde se afla Rupert, Yorkul a fost despresurat, astfel că trupele lui Newcastle au avut posibilitatea să se unească cu cele ale lui Rupert.

Însă Rupert nu încheiase încă socotelile cu trupele parlamentare prin această lovitură de mare succes. Profitînd de un mesaj oarecum echivoc primit de la rege, care se referea în aceeași frază atît la despresurarea Yorkului cît și la înfrîngerea armatelor rebele, deși această din urmă acțiune nu trebuia în mod necesar s-o urmeze pe prima, Rupert s-a hotărît să interpreteze ordinul exact, ca și cînd ar fi fost așa cum îl socotea el.[46] Fără să mai zăbovească cîtuși de puțin după despresurarea orașului și grăbindu-l pe Newcastle, se hotărî să urmărească armatele parlamentare care se retrăgeau la sud de Tadcaster. Nedîndu-și încă seama de cele întîmplate, armata parlamentară sub înfățișarea ariergărzii ei aflate în subordinea lui Cromwell, Fairfax și Leslie s-a trezit dintr-o dată în cîmpul vizual al avangărzii de călăreți a lui Rupert. Misiunea ariergărzii parlamentare era de a acoperi retragerea lui Leven și a infanteriei, care se apropia acum de Tadcaster. Însă desigur că Rupert nu reprezenta o amenințare de care să nu se țină seamă. Lui Leven i s-a trimis un mesaj plin de îngrijorare prin care i se cerea să facă calea-ntoarsă și să vină la Long Marston. Către ora patru după-amiază, Leven cu pedestrașii lui se aliniau alături de restul trupelor parlamentare. De partea cealaltă, așezarea în ordine de bătaie a trupelor regaliste se terminase, iar cele două tabere stăteau acum față în față de o parte și de alta a cîmpiei sterpe de la Long Marston.

Era interesant ca dintre multiplele rivalități care existau între cele două tabere — „capetele rotunde" și „cavalerii" — să se hotărască acum asupra uneia din ele și anume asupra rivalității dintre cele două redutabile căpetenii de cavalerie, prințul Rupert și generalul-locotenent Cromwell. Cu greu s-ar fi putut găsi doi oameni mai deosebiți unul de altul. Rupert, cu 22 de ani mai tînăr decît Cromwell, nu numai că era „foarte sclivisit în îmbrăcă-

minte" și un adevărat cavaler în sensul romantic al cuvîntului, dar se afla și în culmea gloriei ca învingător la Powick Bridge, Cirencester, Chalgrove Field, Bristol și de curînd la Newark, iar tactica lui temerară, aplicată recent, nu făcea decît să-i mărească aureola. Este adevărat că Cromwell, care avea acum 45 de ani, nu fusese învins în calitatea lui de conducător de cavaleriști, dar nu luase nici parte la vreo bătălie uriașă, iar oamenii lui, aleși după metode puțin conforme cu regulile militare, reprezentau, în linii mari, o valoare încă necunoscută. Totuși, printre contemporanii săi puritani, izbînzile lui fuseseră socotite drept un semn al grației divine : „S-a văzut că Dumnezeu era cu el", scria Joshua Sprigge, „și de aceea a început să devină vestit". Dealtfel, reputația lui militară atîtase chiar imaginația lui Rupert. „Cromwell e aici ?", l-a întrebat el vehement, înainte de bătălie, pe un călăraș din armata Asociației de răsărit luat prizonier. Mai tîrziu, oșteanul a fost eliberat și a povestit această întîmplare în tabăra lui. [47]

„Cu voia Domnului, va avea de luptat cît să-i ajungă" a remarcat sinistru Cromwell atunci cînd i s-a spus că Rupert se interesa de el. Rămînea acum de văzut dacă, la Marston Moor, voia Domnului sau manifestarea ei mai pămîntească, adică noua formă de pregătire a armatelor Asociației de răsărit, vor fi în stare să reziste imprudentului, dar strălucitului prinț Rupert.

6

Coastele de fier*

Cu adevărat Anglia şi biserica Domnului s-au bucurat de marea Lui milă prin măreaţa izbîndă care ne-a fost dată. Ea poartă toate semnele unei izbînzi depline, dobîndită prin binecuvîntarea Domnului dată celor cucernici.

Oliver Cromwell despre bătălia de la Marston Moor

În ceea ce priveşte numărul combatanţilor, bătălia de la Marston Moor din lunga seară a zilei de 2 iulie 1644 a fost desigur cea mai mare din cîte s-au dat vreodată pe pămînt britanic, iar împrejurimile acestui cîmp de bătaie vor reprezenta mai tîrziu cel mai mare cimitir comun din Anglia. În tot decursul verii fusese o vreme ploioasă, iar ziua bătăliei era una din acele zile reci şi umede, cu rafale intermitente de ploaie, care fac uneori ca clima verilor engleze să-i ducă la disperare pe locuitorii acestei ţări. Dacă vremea mohorîtă nu era greu de prezis, întinderea plană şi înverzită a văii Yorkului oferea în schimb surpriza că terenul prezenta cîteva puncte înalte, cu o pantă suficient de mare ca să poată constitui un avantaj strategic. Într-adevăr, din lanurile pătrunse de apă şi semănate cu secară verde, înaltă pînă la genunchi, şi dinspre marginea unei cîmpii sterpe ce se întindea între satele Tockwith şi Long Marston, se ridica o adevărată colină, uşor prelungită, cunoscută sub numele de Marston Hill. Pe creasta ei erau amplasate eşaloanele de transport ale trupelor parlamentare, iar la poale, pe locul numit acum movila lui Cromwell, forţele combinate ale armatelor parlamentare înfiinţaseră un fel de post de comandă, de la care să poată cu-

* *Ironside* (în engl.) — coastă de fier ; poreclă dată oamenilor de mare bravură, în special călăraşilor lui Cromwell. — M.L.

prinde cu privirea cîmpul de bătaie. Pe coastele mai joase ale povîrnișului și imediat deasupra drumului dintre Tockwith și Marston se afla linia lor de bătaie, întinsă pe o distanță de aproape o milă și jumătate între cele două sate, care, după obiceiul timpului, nu erau întărite.

Așa cum se obișnuia pe atunci, pedestrașii erau așezați la centru, flancați pe ambele aripi de cavalerie. La dreapta trupelor parlamentare, adică în apropiere de Long Marston, se aflau aproape 5 000 de oșteni sub comanda lui sir Thomas Fairfax, dintre care 4 000 de călărași, 500 de dragoni și 600 de mușchetari, unii făcînd parte din trupele nou înrolate ale lui Fairfax, alții fiind aduși din Scoția. Comandant-secund al armatei lui Fairfax era tînărul și popularul colonel John Lambert, originar și el din Yorkshire. Lîngă trupele lui Fairfax erau orînduite 15 brigăzi de pedestrași, cu cîte două regimente de fiecare brigadă, totalizînd aproape 11 000 de oameni, sub comanda comună a lui Manchester și a scoțianului Leven. În sfîrșit, la aripa stîngă, se afla o altă mare unitate de cavalerie, sub ordinele lui Cromwell, compusă din 2 500 de călărași, sub comanda lui personală, din dragoni scoțieni, comandați de colonelul Hugh Fraser și înșiruiți la capătul aripii stîngi pînă la Tockwith, precum și din 600 de călărași scoțieni, comandați de David Leslie și amplasați în spatele dragonilor lui Fraser.

Linia de bătaie a regaliștilor era orînduită dincolo de drumul Tockwith-Marston, adică ceva mai jos din punct de vedere topografic decît acea a trupelor parlamentare și scoțiene și la distanța obișnuită de circa 400 de iarzi, puțin mai mare decît bătaia gurilor de foc mai ușoare folosite în general pe cîmpurile de bătaie. Însă între cele două armate, și anume pe partea trupelor regaliste, se mai afla, în afară de drum, și un șanț, care șerpuia neregulat, ca să se întîlnească, lîngă Tockwith [1], cu drumul. Regaliștii s-au folosit de acest obstacol oportun, înșirînd de-a lungul lui mușchetarii care făceau parte din „detașamentul de sacrificiu", așa cum era numită în general pe atunci avangarda. Eșalonul lor de transport fusese amplasat, la rîndul lui, la Wilstrop Wood, iar spatele liniei lor de bătaie era barat de îngrăditura numită White Sike Close. Fiecare armată era dispusă aproape în același fel ca pe partea opusă, cu infanteria la centru și cavaleria pe cele două aripi.

În fața lui Fairfax, pe aripa stîngă a trupelor regaliste, se afla cutezătorul, dar nestatornicul comandant de

cavalerie lordul Goring, un bărbat a cărui „vioiciune" îi impresiona pe contemporani, însă ale cărui cusururi de caracter, precum și neputință de a accepta ascendentul altora urmau să se dovedească una din problemele majore ale conducerii regaliste. Printre pedestrașii regaliști din centrul liniei de bătaie, în număr de aproape 11 000, se aflau oameni ridicați de Rupert din sudul Angliei, precum și oștenii lui Newcastle, numiți și „miei" sau „straie albe", fiindcă scurtele lor erau făcute din stofă de lînă nevopsită. La aripa dreaptă a armatei regaliste, în fața lui Cromwell, era orînduită cavaleria lui Rupert, cuprinzînd aproximativ 2 600 de oameni și avînd în primele rînduri pe lordul Byron și regimentul său de cavalerie, o așezare de rău augur, fiindcă precipitata șarjă de cavalerie a lui Byron cauzase, cu doi ani înainte, la Edgehill, mult prăpăd printre trupele regaliste, iar evenimentele ulterioare aveau să arate că, de atunci încoace, lordul nu-și însușise mai multă învățătură tactică. După modelul suedez, Rupert își împînzise cavaleria cu mușchetari, pentru a înfrînge prima șarjă a inamicului. În sfîrșit, Rupert postase în spatele liniei lui de bătaie încă un regiment mai mic de călărași, cuprinzînd în total aproape 1 500 de oameni, printre care se număra și garda lui personală, cunoscută sub numele de „tunicile albastre".

Amîndouă părțile posedau și cîteva tunuri, deși cele 25 de guri de foc ale trupelor parlamentare întreceau cu mult ca număr pe cele regaliste, astfel că, în cursul după-amiezii, în timp ce cele două linii de bătaie se aliniau, au fost schimbate cîteva lovituri izolate. Sir Henry Slingsby a observat că, prin cele cîteva lovituri trase la-ntîmplare, trupele parlamentare nu făceau decît să-și „arate colții", fiindcă focurile au încetat curînd, iar oștenii s-au apucat să cînte psalmi printre holde. De-a curmezișul terenului deschis se înfruntau acum aproape 40 000 de oșteni, iar cele două aripi se aflau la distanța unei bătăi de muschetă, așa cum a spus după aceea șeful grupului de cercetași al lui Cromwell. Trupele regaliste numărau, în orice caz, doar circa 18 000 de oameni atunci cînd Newcastle și lordul Eythin, comandantul-secund, sosiră cu întîrziere din York, pentru a fi primiți cu mînioasele vorbe de bun sosit ale lui Rupert : „Domnule, aș fi vrut să sosiți mai curînd cu armata dumneavoastră...". Evaluările privind armata parlamentară variază între 27 000 și aproape 22 000

sau 23 000 de oameni, părerile înclinînd în prezent spre cifra cea mai mică * [2].

În lumina acelei după-amieze, steagurile de război fluturînd vesel nu contribuiau numai la aspectul tradițional al cîmpurilor de luptă, ci serveau și ca mijloace strict necesare de recunoaștere a diferitelor unități și a comandanților lor, fiindcă regimentele nu aveau pe atunci drapele proprii, astfel că se lăsa în grija fiecărei trupe sau companii să se facă recunoscute printr-un drapel, steguleț pus în vîrful lăncii sau printr-o flamură. Steagurile cavaleriei erau în general din tafta vopsită sau eventual din damasc, erau purtate de cel de-al cincilea ofițer brevetat din unitate, care avea numele de stegar, și puteau fi prevăzute cu desene cu caracter politic, ca, de exemplu, un buldog hărțuit de cinci copoi mici din a căror gură ieșeau cuvintele „Pym, Pym, Pym", sau cu lozinci religioase ori fidele cauzei, care variau între „Cît timp vei abuza de răbdarea noastră"**, scrisă în latinește, și *Pro Rege et Regno* ***. Steagurile infanteriei erau mult mai mari decît cele ale cavaleriei, anume de 6 pe 6 picioare, față de cele de 2 pe 2 picioare ale cavaleriei. Drapelul colonelului era în general de o singură culoare, locotenent-colonelul avea în colț, lîngă lance, crucea Sfîntului Gheorghe, iar celelalte drapele, coborînd în ordine ierarhică, erau prevăzute cu diverse figuri și devize pentru identificarea ofițerilor de grad inferior. Drapelele scoțiene purtau crucea Sfîntului Andrei în locul crucii Sfîntului Gheorghe. **** [3]

Evident că într-o epocă în care regimentele nu aveau drapele și nu exista un regim clar al uniformelor, aceste puncte de raliere individuale erau de maximă importanță. Este adevărat că în fazele de început ale războiului civil regaliștii tindeau să poarte eșarfe de mătase purpurie, iar adversarii lor eșarfe de mătase portocalie, însă existau și multe alte variante, astfel că, înaintea unei bătălii impor-

---

* In *Marston Moor*, generalul de brigadă Peter Young folosește ca dovadă în acest sens un plan de bătaie, necunoscut scriitorilor anteriori, din care rezultă că trupele parlamentare ar fi avut cu 5 000 de oameni mai puțin decît se presupunea, ceea ce face și mai plauzibilă cutezanța lui Rupert.

** Reproducere a celebrei apostrofe a lui Cicero la adresa conspiratorului Catilina în primul discurs rostit împotriva acestuia în senatul roman. — C.M.

*** „Pentru rege și țară". — M.L.

**** Cruce diagonală, care figurează și azi pe drapelul britanic, simbolizînd unirea Scoției cu Anglia. — C.M.

tante, la care luau parte multe regimente diferite, se adopta un anume semn de luptă, care, în cazul bătăliei de la Marston Moor, a fost, pentru trupele parlamentare, o cocardă albă, o batistă sau chiar o bucăţică de hîrtie, prinsă la pălărie. De asemenea, nu exista, firește, nici o diferenţă între îmbrăcămintea diverșilor comandanţi, așa că splendoarea dantelată și plină de tradiţie pitorească a „cavalerilor", care contrasta cu severitatea puritană a comandanţilor de „capete rotunde", n-are nici o bază ca fapt istoric. De ambele părţi, ofiţerii puteau fi distinși doar prin caracterul mai dichisit al îmbrăcămintei lor, fiindcă nu purtau nici un semn special al gradului, care să-i deosebească de oștenii de rînd. Cavaleriștii purtau în general pieptare din piele groasă de bivol, deasupra cărora puneau armura, deși unii din ei, mai prost echipaţi, trebuiau să se mulţumească numai cu scurta. Suliţașii purtau și ei scurte din piele, precum și apărătoare pentru coapse.

Și totuși viitoarea uniformitate, atît de convenabilă, a îmbrăcămintei militare începuse să fie prefigurată prin anumite tunici și ornamente pitorești, purtate de unele regimente, dintre care cele ale Asociaţiei comitatelor de răsărit, cel puţin, tindeau să se concentreze pe culoarea roșie. Pedestrașii lui Manchester, de exemplu, purtau tunici din stofă verde, căptușite cu roșu, oștenii colonelului Montagu tunici roșii cu revere albe, iar oamenii lui Essex tunici roșii căptușite cu albastru. Oștenii din garda personală a prinţului Rupert, în schimb, purtau tunici albastre, cei ai lui Newcastle tunici albe, iar cei ai colonelului Tillier tunici verzi. Însă această diversitate atît de colorată și în același timp atît de înșelătoare nu făcea decît să înmulţească într-o și mai mare măsură posibilităţile de confundare a prietenilor cu vrăjmașii și de necunoaștere a felului cum decurge bătălia în altă parte a cîmpului de bătaie. De aceea, este ușor de înţeles importanţa simbolică acordată steagurilor și bucuria, atunci cînd erau cucerite. Steagurile erau dovada materială a victoriei, după ce războiul se termina, așa cum fuseseră centrul atenţiei ambelor tabere în decursul luptei.

Deși priveliștea cîmpului de luptă era, poate, agreabilă, nu tot la fel era și starea oștenilor care așteptau răbdători în lanurile pătrunse de apă. Marea întrebare rămînea aceeași : se va da totuși astăzi bătălia ? Cel care a soluţionat dilema, spre propria lui mulţumire, a fost prinţul Rupert. În zadar s-a referit, cuprins de îndoială, Newcastle la avan-

tajul „soarelui, vîntului și terenului" pe care îl avea inamicul. După părerea prințului, bătălia nu urma să aibă loc. Nu va începe să acționeze împotriva adversarului decît a doua zi dis-de-dimineață, i-a spus lui Newcastle, după care a părăsit frontul ca să ia masa, socotind, fără îndoială, că o zi care cuprinsese un marș uimitor, precum și sosirea supărător de tîrzie a lui Newcastle, fusese destul de încărcată. Și cu asta, basta. Însă presentimentele lui Newcastle aveau să fie confirmate pe deplin, fiindcă între timp, la o distanță de cîteva sute de iarzi, comandanții „capetelor rotunde" își făcuseră alte planuri în privința celui care urma să atace primul, astfel că, în vreme ce Newcastle fuma, pentru consolare, o pipă de tutun în caleașca lui, iar Rupert își savura cina, hotărîrea de a începe atacul fusese luată de armatele parlamentare. Comandant suprem al taberei lor era contele scoțian de Leven, în vîrstă de 64 ani, „un soldat mic și cocîrjat", cum îl descria teologul scoțian Baillie, însă care avea o îndelungată experiență militară în spatele lui. [4] Deși decizia finală a fost luată, probabil, de un consiliu de război, la care trebuie să fi asistat și Cromwell, pare totuși rezonabil să presupunem că Leven a fost acela care a remarcat, de pe movila lui Cromvell, avantajul natural al terenului și superioritatea numerică de care se bucurau, ca de obicei, trupele parlamentare, avantaj ce i s-ar fi părut și mai bătător la ochi dacă ar fi făcut această examinare înainte de sosirea trupelor lui Newcastle. Rezultă, de aceea, că un atac prin surprindere putea înclina și mai mult balanța în favoarea lor.

Cerul începuse că se întunece și se apropia o furtună, ale cărei înfricoșătoare bubuituri de tunet s-au auzit puțin după ora șapte, astfel că peste capetele oștenilor celor două armate a început să toarne cu găleata. Acesta a fost momentul în care, la aripa stîngă a trupelor parlamentare, oamenii bine instruiți ai Asociației comitatelor de răsărit, aflați sub comanda lui Cromwell și avînd în spatele lor pe scoțienii lui Leslie, au trecut la noua lor formă de atac, rapidă, stăpînită, călărind cu frîiele strînse și scările scurtate, lipiți unii de alții și înaintînd mai degrabă în trap repede decît în modernul galop. Și apoi toată linia de bătaie a armatelor aliate a început să se miște înainte, apărînd capelanului lui Manchester, Simeon Ashe, care sta și privea de pe colină, ca fiind, în toată alcătuirea ei, „o mulțime de nori groși". Șarja care s-a desfășurat cu cea mai mare înverșunare a fost aceea a lui Cromwell. „Am

coborît colina în cea mai perfectă ordine şi cu cea mai mare hotărîre care s-a văzut vreodată", scria cu mîndrie, după aceea, Leonard Watson, comandantul grupelor de cercetaşi. Aceasta a fost faza în care lordul Byron a încercat din nou, oarecum imprudent, ca şi la Edgehill, să se năpustească înainte ca să-l întîmpine frontal pe Cromwell, o tactică uzuală atunci cînd era vorba să se facă faţă unei şarje de cavalerie, dar care avea totuşi consecinţa nefavorabilă de a împiedica focul propriilor muşchetari, prin mascarea lor. „Şarja nepotrivită a lordului Byron ne-a dăunat foarte mult", a scris Rupert mai tîrziu în jurnalul său personal. [5] Din cauza ei, întreaga linie primă de bătaie a lui Byron, precum şi parte din cea de-a doua au fost puse pe fugă, în timp ce dragonii scoţieni ai colonelului Hugh Fraser, care fusese instruit în armata suedeză, făceau, de asemenea, treabă bună, curăţind şanţul de muşchetarii regalişti. Crawford s-a achitat şi el de îndatoririle sale croind prin şanţ o cale ce putea fi folosită fără a întîmpina rezistenţă din partea trupelor lui Rupert.

La centrul liniei de bătaie, pedestraşii lui Manchester se tălăzuiseră cu bărbăţie înainte şi, lichidînd detaşamentul regalist de sacrificiu din faţa liniei lor, izbutiră să cucerească tunurile. La aripa dreaptă însă, sir Thomas Fairfax şi călăraşii lui au întîmpinat de la început greutăţi, în special din cauză că terenul ce le stătea în faţă era extrem de nepotrivit pentru o şarjă de cavalerie, fiind acoperit cu tufe şi lăstărişuri şi brăzdat de făgaşe stingheritoare, astfel că nu se asemăna deloc cu terenul pe care-l avusese înainte Cromwell pe aripa stîngă. De asemenea, Fairfax mai fusese hărţuit intens de muşchetarii lui Goring pe cînd traversa şanţul acela decisiv şi, cu toate că o şarjă rapidă rupsese linia lui Goring în unele locuri, rezultatele nu erau deosebit de favorabile. În timp ce unii din oamenii lui urmăreau călăraşii lui Goring, care se îndreptau spre York, sir Thomas Fairfax s-a întors doar ca să afle că bătălia se desfăşurase în defavoarea lui şi că era de fapt înconjurat de cîteva escadroane de călăraşi inamici.

Dealtfel, acum, cînd efectele primei şarje de şoc începuseră să dispară, nici perspectivele aripii stîngi nu mai erau chiar atît de trandafirii. Desigur că Rupert nu era încă înfrînt şi de-abia începuse să lupte, fiindcă nu şi-a dat seama de cele întîmplate decît atunci cînd atenţia i-a fost atrasă de încăierare prin neaşteptatele strigăte răguşite şi răpăitul muschetelor, „în timp ce îşi lua masa, aşezat pe

pămînt, la o distanță bunicică de trupele lui". Cea mai mare parte a călărașilor care erau cu el descălecaseră și stăteau culcați pe pămînt. Rupert a sărit ca ars și, renunțînd la acea masă nepotrivită, a adunat atîția oșteni din garda lui personală cît a putut, pentru ca apoi să plece ca să asiste la scena primei derute produse de aripa stîngă a trupelor parlamentare. În lupta grea care a urmat, unitatea lui Cromwell a primit „o lovitură puternică", așa cum a numit-o Leonard Watson, fiindcă a fost atacată frontal și din flanc de cei mai bravi oșteni ai lui Rupert. Ambele tabere se măcelăreau acum una pe alta cu înverșunare. Această încăierare înspăimîntătoare a luat sfîrșit atunci cînd Rupert a străpuns printr-un contraatac liniile parlamentare, împrăștiindu-și adversarii din fața lui „ca pe o mînă de praf" [6]. Dacă n-ar fi intervenit călărașii scoțieni ai lui Leslie de pe linia a doua, care, lovindu-i pe regaliști din flanc, le-au permis oamenilor lui Cromwell să se refacă, situația ar fi devenit cu adevărat primejdioasă.

Însă unde se afla Cromwell în acele momente ? După o versiune răspîndită pe timpul acela, în decursul primei șarje Cromwell ar fi fost rănit ușor la gît, sau „deasupra umărului", după cum a scris Clarendon. Whitelocke auzise că rana ar fi fost produsă de o împușcătură de pistol trasă din neatenție chiar de unul din oamenii lui Cromwell, în timp ce colonelul Marcus Trevor, care comanda un regiment din prima linie a lui Byron, a revendicat onoarea de a-l fi străpuns el cu sabia, versiune care pare să fie cea mai probabilă, fiindcă, după Restaurație, Trevor a fost făcut viconte de Dungannon pentru acțiunea lui curajoasă. Potrivit tradiției, Cromwell s-ar fi dus la casa unui țăran din apropiere ca să-și panseze rana de la gît. Lăsînd la o parte nuanța ridicolă atribuită acestei întîmplări de către veșnic ostilul Denzil Holles, conform căreia Cromwell i-ar fi cerut, cu accente dramatice, lui Lawrence Crawford să-l sfătuiască ce să facă și ar fi acceptat cu recunoștință propunerea acestuia de a părăsi cîmpul de luptă, și considerînd contraatacul încununat de succes al lui Rupert drept fapt incontestabil, pare foarte probabil că Cromwell a lipsit o scurtă durată de timp de pe cîmpul de luptă, ajutîndu-l, poate, fără să-și dea seama, pe Rupert prin plecarea lui, [7] caz în care Leslie a fost într-adevăr acela care, prin șarja lui, i-a dat cavaleriei armatei parlamentare clipele de răgaz necesare spre a se ralia.

Venise însă acum tîmpul ca aripa stîngă a cavaleriei aliate să dea cel de-al doilea atac puternic, iar de data aceasta Cromwell a fost cu siguranță prezent. Acesta a fost atacul datorită căruia cavaleriștii lui Rupert „au fost puși pe fugă de-a lungul drumului spre Wilstrop, alergînd atît de repede și de înghesuiți cît le-a fost posibil", după ce fuseseră împrăștiați de adversarii care-și reveniseră în fire. Deocamdată, totul mergea bine. Urma însă acum ca de curînd victorioșii călărași să-și fugărească dușmanii înfrînți pînă la York, unde îi chema deopotrivă jaful slăvit și dezonoranta vărsare de sînge ? În aceste momente critice, Cromwell, acționînd cu totul împotriva instinctelor acelor vremuri, și-a înfrînat oamenii, ținîndu-i, după cuvintele unui martor ocular numit Cholmley, „reuniți, în rînduri strînse și compacte, ca într-o singură unitate", deși aripa dreaptă a trupelor regaliste era în debandadă. Lordul Saye a observat și el grija deosebită a lui Cromwell ca regimentele de călărași să nu se despartă și să nu slăbească ordinea după ce au învins inamicul, „ci să rămînă în continuare grupați în detașamente, astfel ca să poată ataca celelalte regimente ale inamicului care mai rezistau încă" [8]. Se făcuse acum aproape opt și jumătate seara, iar cei ce aveau răgaz să privească în jurul lor puteau vedea multe lucruri grave și uluitoare în celelalte părți ale cîmpului de bătaie.

În primul rînd, regimentele vrăjmașe din celelalte locuri erau departe de a fi bătute, ba, dimpotrivă, neplăcut de aproape în a adulmeca izbînda. L-am lăsat pe sir Thomas Fairfax la aripa dreaptă, înconjurat de regaliști. Vă relatam cu plăcere că acest comandant viteaz (avînd o înclinare permanentă, dar nechibzuită pentru un ofițer superior, spre aventuri personale pe cîmpul de luptă) și-a rupt cocarda albă care-l arăta că este de partea Parlamentului și și-a croit cu succes drum prin liniile inamice, pentru a ajunge pînă la urmă în siguranță la călărașii lui Cromwell. Între timp însă, la centru, infanteria, cunoscută ca neexperimentată, a tatălui său, lordul Fairfax, fusese înfrîntă de „straiele albe" ale lui Newcastle, iar Leven, care se afla în spate cu pe destrașii scoțieni, fusese potopit de puhoiul de fugari, dintre care unii strigau patetic cu glas tare în limba scoțiană : „Vai nouă, sîntem pierduți cu toții" [9]. De aceea, Leven, care nu supraviețuise pe degeaba celor 30 de ani de războaie, sau care descoperise, poate, că înțelepciunea este partea cea mai prudentă a curajului, se hotărî să se pregătească de luptă pentru a doua zi, astfel că

execută la iuțeală o retragere strategică, în decursul căreia nu a strîns frîiele cailor decît cînd a ajuns la Leeds. După cum era de așteptat, Manchester a început să șovăie pe măsură ce se mărea prăpădul, deși Ashe, capelanul lui, atestă faptul că pînă la sfîrșit generalul a reușit să adune în jurul lui aproape 500 de oameni. Singurele unități care au ținut cu îndîrjire să-și facă datoria și să continue lupta pînă la capăt au fost două regimente viteze de scoțieni, aflate sub comanda conților de Lindsay și de Maitland. Le-au venit după un timp în ajutor sulițașii lui Baillie și Lumsden care, înfigîndu-și în pămînt lungii lor pari de fier, au reușit să stăvilească într-o oarecare măsură atacurile furibunde ce veneau să se izbească de ei din partea cealaltă. Dar chiar în aceste condiții, era îndoielnic ca acești războinici neclintiți să mai poată rezista multă vreme.

Într-ajutor le veni însă noaptea. Pe o cale oarecare, Cromwell a primit tocmai la timp o misivă. Din locul în care se oprise, dincolo de satul Wilstrop și chiar în spatele poziției inamice, el află despre marea strîmtorare în care se găsea aripa dreaptă a trupelor aliate, precum și despre situația sumbră a infanteriei, care mai lupta încă la centru. Probabil că cel care adusese informațiile era sir Thomas Fairfax. Acesta a fost momentul în care oștenii Asociației comitatelor de răsărit din acea „dragă companie" a lui Cromwell și-au arătat valoarea. Grupați încă în rînduri strînse și compacte, l-au atacat cu înverșunare pe Goring, la ordinul lui Cromwell, tocmai din partea din care se aștepta mai puțin, fiindcă între timp cavaleria regalistă și cea parlamentară își schimbaseră de fapt poziția, astfel încît Cromwell ataca oarecum dinspre pădurea ocupată mai înainte de regaliști. Dealtfel, este puțin probabil ca Goring să se fi așteptat în general la vreun atac, fiindcă presupunea, cu oarecare temei, că bătălia era cîștigată. Așa cum a spus Watson, în fața atitudinii curajoase a călărașilor lui Cromwell, oamenii lui Goring au trebuit să renunțe la ideea de urmărire, dîndu-și seama cu neliniște că „trebuie să lupte din nou pentru izbînda pe care o credeau dobîndită" [10]. De data aceasta însă, Goring renunță la luptă, iar călărașii lui se împrăștiară.

Și totuși bătălia nu se terminase încă. La centru, „straiele albe" ale lui Newcastle, oameni din partea locului, care luptau cu înflăcărare pentru propria lor cauză și pe pămîntul lor natal, continuau să se bată într-o încercare disperată, dar lipsită de speranțe, de a înfrînge infanteria

lui Manchester. Așa s-a întîmplat că, refuzînd toate propunerile de cruțare, au murit acolo unde erau, cu scurtele lor albe servindu-le de giulgiu, după cum spunea un martor ocular. Doar treizeci dintre ei au rămas în viață. Era acum aproape nouă și jumătate. Trecuseră două ore de la începutul bătăliei și lumina acelei seri lungi de vară se stinsese cu totul. Și totuși, întunericul nu reușise să-i ia locul și nici să-i ocrotească pe regaliștii zdrobiți de avizii lor urmăritori, fiindcă, odată cu noaptea, răsărise o lună plină și strălucitoare, care continua să lumineze măcelul, iar biruitorii călărași ai lui Cromwell au folosit-o ca să-i urmărească pe călărașii lui Goring pînă aproape de orașul York. Circula o poveste potrivit căreia dușmanii lui Rupert presupuneau că acesta scăpase de a fi prins numai ascunzîndu-se într-un ogor cu fasole, incident care a fost comemorat spiritual într-un desen satiric al vremii. Într-un tîrziu, armatele aliate s-au așezat pe cîmpiile stropite de sînge ca să cînte un psalm de mulțumire și să doarmă, deși mulți din ei nu-și luaseră masa de seară. În ceea ce-l privește pe Leven, atunci cînd a ajuns la Leeds și a întrebat de ultimele vești, așteptîndu-se să audă despre un dezastru, a rămas oarecum surprins cînd a fost salutat cu cuvintele : „Cu voia Excelenței voastre, toate sînt bune. Armatele parlamentare au dobîndit o mare victorie". Leven s-a întors atunci în grabă pe cîmpul de bătaie, unde a exclamat teatral : „De ce nu mi-a dat Dumnezeu să mor aici ?" [11]

Fusese totuși mai mult decît destulă vărsare de sînge ca să satisfacă orice monstru antropofag. După spusele lui Whitelocke, toată lumea era de acord că fuseseră uciși cel puțin 3 000 de regaliști, în timp ce alții ridicau această cifră la 7 000. Groparii au socotit că fuseseră peste 4 000 de cadavre. La marginea pădurii de la Wilstrop s-au putut vedea, pînă spre sfîrșitul secolului al XVIII-lea, morminte care păstrau amintirea masivelor represalii ale lui Cromwell împotriva cavaleriei lui Rupert și tot pe aceeași vreme s-a aflat că, atunci cînd au fost tăiate pădurile de la marginea satului Marston, ale lordului Peter, „tăietorii au găsit o mulțime de gloanțe în inima copacilor". Fuseseră luați, de asemenea, cel puțin 1 500 de prizonieri regaliști. Aliaților le-a mers mult mai bine : deși avuseseră numeroși răniți, din oamenii lor nu fuseseră uciși decît 300. Cît despre steagurile regaliste, pentru cucerirea cărora se dădea o răsplată de 10 șilingi de fiecare bucată, fuseseră luate destul de multe „ca să se poată înzestra cu

ele toate catedralele Angliei", cum spunea un contemporan. Din aceste zăloage ale ursitei regale, unele au fost duse în Sud, ca să fie atîrnate la Westminster Hall, iar altele au devenit trofee personale ale învingătorilor. Se povestea că, în ajunul bătăliei de la Marston Moor, Cromwell plecase călare la Knaresborough ca să ia masa și că, odată ajuns acolo, dispăruse vreme de peste două ore, cînd a fost găsit de o fetiță într-o încăpere încuiată, aflată în partea de sus a unui bastion. Uitîndu-se prin gaura cheii, fata l-ar fi văzut pe Oliver în genunchi, cu Biblia înaintea lui, rugîndu-se cu ardoare. Rugăciunile lui fuseseră ascultate. „Cu adevărat Anglia și biserica Domnului s-au bucurat de marea Lui milă prin măreața izbîndă care ne-a fost dată", i-a scris Cromwell cumnatului său, Valentine Walton, după două zile de la bătălie. „Ea poartă toate semnele unei izbînzi depline, dobîndită prin binecuvîntarea Domnului dată celor cucernici"[12].

Însă și pe atunci, ca și acum, războiul era cu două fețe. Dumnezeu împarte celui cucernic atît dureri, cît și fericire, iar adevăratul scop al acestei scrisori a lui Cromwell era mai puțin bucuria izbînzii, cît trebuința de a-i aduce la cunoștință, acum, după bătălie, moartea tînărului Valentine, fiul lui Walton : „Domnule, Dumnezeu ți-a răpit, printr-o ghiulea, pe fiul tău mai mare", scria el. „Lovitura i-a sfărîmat piciorul, astfel că am fost nevoiți să i-l amputăm, și din această cauză a murit. Domnule, cunoști încercările* de acest fel prin care am trecut și eu, dar Dumnezeu m-a sprijinit prin gîndul că l-a luat ca să-i dea fericirea la care rîvnim și pentru care trăim cu toții. Și acum iată-l pe scumpul tău copil, acoperit de glorie, nemaicunoscînd nici păcat, nici întristare. A fost un tînăr viteaz, extrem de amabil. Dumnezeu ți-a dat mîngîierea Lui. Înainte de a muri l-a cuprins o pace pe care n-o putea tălmăci prin cuvinte nici lui Frank Russel, nici mie, și care era mult mai presus de suferințele lui, lucru pe care ni l-a spus și nouă. Era, într-adevăr, vrednic de admirație. Puțin după aceea, ne-a spus că îi apasă ceva pe cuget. L-am întrebat despre ce e vorba. Ne-a spus atunci ce era și anume că Dumnezeu nu-i îngăduise să pedepsească cu moartea mai mulți dușmani. Deoarece calul lui fusese ucis de un glonț și, după cîte știu eu, mai pierduse și alți

* Moartea fiului său Oliver.

trei cai, atunci cînd a căzut i-a rugat pe oşteni să se dea deoparte spre dreapta şi spre stînga, ca să vadă cum fug haimanalele. Cu adevărat, era foarte iubit în armată de toţi cei ce-l cunoşteau. Însă puţini îl cunoşteau, fiindcă era un tînăr minunat, vrednic în faţa lui Dumnezeu. Ai de ce să-l lauzi pe Domnul. Este acum un înger slăvit în ceruri, ceea ce trebuie să te bucure nespus de mult. Fie ca aceste cuvinte să-ţi aline durerea, fiindcă nu sînt cuvinte fătarnice ca să te mîngîie, ci înfăţişează adevărul adevărat şi de netăgăduit. Prin puterea lui Hristos poţi face orice..."

Într-adevăr, pe timpul acela, al ghiulelelor de tun şi al suliţelor, cînd nu existau spitale de campanie, iar chirurgii erau puţini, fiindcă cota normală, chiar pentru armata noului model a lui Cromwell, era de un chirurg cu două ajutoare pentru fiecare regiment, moartea era o treabă lentă şi murdară. Cea din urmă acţiune a eroicelor „straie albe" ale lui Newcastle, după ce fuseseră înfrînte cu desăvîrşire, a fost să străpungă cu suliţele burţile cailor vrăjmaşilor lor drept ultim gest de răzbunare disperată. Stegarul Gabriel Ludlow, tînărul văr al lui Edmund Ludlow, a murit, încet şi penibil, „cu pîntecele sfîşiat şi maţele smulse, cu osul şoldului sfărîmat, pătruns de schije şi de ghiulea". În chinurile lui cumplite, l-a rugat pe Ludlow să se aplece şi să-l sărute înainte de a-şi da sufletul. Deşi farmecul războiului din secolul al XVII-lea consta în avîntul şi curajul atacului, totuşi în cumplita înfăţişare de după bătălie a unui cîmp de luptă, unde tragediile mari se contopeau cu cele mărunte, nu exista nimic care să încînte. „Vai de regele Carol, nefericitul rege Carol", a exclamat sir Charles Lucas, comandantul cavaleriei regaliste, un luptător încărunţit în războaie şi acum prizonier al scoţienilor, privind la camarazii lui căzuţi pe cîmpie[13].

Şi totuşi se dădea dovadă de curtenie. Colonelul Charles Towneley din Lancashire căzuse pe cîmpul de luptă, iar a doua zi, Mary, soţia lui, care se afla la Knaresborough aşteptînd zadarnic veşti, a venit să-i caute trupul. Stătea privind cum cîteva „capete rotunde" despuiau cadavrele potrivit urîtului, dar inevitabilului obicei al învingătorilor, cînd a venit la ea un ofiţer care a rugat-o să părăsească locul acela unde putea fi lesne insultată de călăraşi. Chemîndu-şi unul din oameni, ofiţerul i-a ordonat s-o ia pe doamna Towneley pe crupa calului şi, în timp ce era dusă la Knaresborough, ea l-a întrebat pe că-

lăraş cine îi fusese protectorul. Era Oliver Cromwell. Doamna Towneley a trăit pînă în 1690, iar povestea purtării cavalereşti a lui Cromwell faţă de văduva unui inamic a fost transmisă în familia ei[14]. Poate că scrisoarea lui Cromwell către Walton, cu amestecul ei de înţelegere, de simpatie pentru părintele căruia i se răpise fiul şi de mîndrie faţă de zelul militar neclintit al băiatului care trăgea să moară, dar care le-a cerut călăraşilor să se dea deoparte ca să vadă, de acolo de unde zăcea, „cum fug haimanalele", rezuma cel mai bine urmările tragice şi stranii ale bătăliilor date în războiul civil, în care inima ţării sîngera pentru morţii din amîndouă taberele.

Este destul de curios că, deşi scrisoarea lui Cromwell privea în fond moartea băiatului şi acorda doar cîteva rînduri preliminare desfăşurării bătăliei, ea a fost folosită totuşi cîte odată drept dovadă că el subestima rolul jucat de scoţieni, pentru a-şi atribui numai lui şi oamenilor săi meritul izbînzii. De fapt, Cromwell se referise la scoţieni doar prin următoarele cîteva cuvinte : „Aripa stîngă pe care o comandam, alcătuită din călăraşii noştri şi din cîţiva scoţieni postaţi în spatele nostru, a înfrînt toată cavaleria prinţului. Dumnezeu i-a făcut să cadă ca spicele sub săbiile noastre. Am atacat regimentele lor de pedestraşi cu cavaleria noastră şi i-am pus pe fugă pe toţi cei atacaţi". Apoi, fără să-şi mai irosească vremea cu bătătlia în sine, despre care a spus doar că „nu-ţi pot relata acum amănuntele ei", Cromwell a revenit la descrierea completă şi mişcătoare a ultimelor ore ale tînărului Valentine[15]. Adevărul este că această scrisoare n-a fost un raport al bătăliei, aşa cum au dat să se subînţeleagă unii critici, ci o scrisoare sinceră de condoleanţe, adresată unui prieten apropiat.

Cu toate acestea, dacă Cromwell poate fi absolvit de învinuirea că a subevaluat în mod intenţionat, în această scrisoare particulară, faptele de arme ale scoţienilor, cum trebuie să apreciem totuşi participarea lor, precum şi măsura în care rezultatele încununate de succes de la Marston Moor s-au datorat de fapt şarjei lor hotărîtoare ? Fiindcă, după cum a spus lordul Saye : „Într-asta a constat de fapt ajutorul prielnic pe care David Leslie l-a dat în acea zi cu uşorii lui căluţi scoţieni", nimicind astfel regimentul înfrînt al inamicului. Dealtfel, un aspect interesant al modului în care era comentată de contemporanii bătăliei a fost acela că la început amîndouă părţile au salutat-o

drept o victorie, așa cum s-a întîmplat și după bătălia de la Edgehill. De data aceasta însă, confuzia s-a datorat în parte greutăților de comunicație dintre Yorskshire și Sud și parțial îndoielilor reale asupra rezultatului, care au subzistat pînă la acțiunea finală de nimicire executată de Cromwell. Ziarul regalist *Mercurius Aulicus,* de exemplu, a pretins, în numărul cu data de 31 iunie—6 iulie, că victoria fusese de partea regelui, pentru ca după aceea editorul să explice greșeala prin aceea că știrea venise de la trupele care fuseseră alungate de pe cîmpul de bătălie în urma primei șarje a lui Rupert[16]. În Irlanda, contele de Ormonde a primit un raport de la Arthur Trevor în care îi spunea că una din părți învinsese la aripa dreaptă, iar cealaltă la aripa stîngă, astfel că rezultatul era îndoielnic, fiindcă „amîndouă părțile s-au retras cu aripa ruptă, ca să se ducă la felcer". În jurul lui 12 iulie, ambasadorul venețian din Londra nu știa încă cine biruise, deși era convins că avusese loc o luptă „sîngeroasă" [17].

Cu toate acestea, după ce praful ridicat de bătălie s-a mai așezat, în dările de seamă contemporane a început să fie scoasă din ce în ce mai mult în relief glorioasa contribuție a lui Cromwell la realizarea succesului. Atît Ludlow, cît și Whitelocke îi atribuiau lui victoria, în timp ce acesta din urmă mai adăuga că Cromwell fusese „foarte slăvit" pentru serviciile lui. Waston, deși acorda în darea lui de seamă asupra bătăliei cuvenita încredere lui Leslie, îl numea totuși pe Cromwell „marele factor al victoriei"[18]. Într-adevăr, indiferent dacă Cromwell a fost sau nu absent pe cîmpul de bătaie în decursul ripostei, de importanță vitală, date lui Rupert, ne este greu să nu fim de acord că lui Cromwell, omul care a inspirat avînt călărașilor Asociației de răsărit și care a fost unicul dintre comandanții de trupe de cavalerie de pe timpul acela în stare să-și adune în jurul lui oamenii pentru a doua șarjă, i se datorește primul rang în sentința asupra bătăliei. Dealtfel, prințul Rupert a fost acela care, după bătălia de la Marston Moor, l-a poreclit pe Cromwell „bătrînul braț de oțel", fiindcă rîndurile călărașilor lui erau de nepătruns, poreclă care a trecut de la el asupra regimentului său. Este adevărat că Leslie și scoțienii lui s-au comportat vitejește și cutezător într-un moment crucial al bătăliei, lucru care trebuie, desigur, să fie prețuit, însă onorurile maxime ale bătăliei de la Marston Moor trebuie acordate metodelor de

educare și de pregătire militară introduse de Cromwell și reabilitate acum în mod triumfător.* Acestea fiind spuse, s-ar mai putea adăuga că izbînda s-a datorat în mare parte, din punct de vedere negativ, și hotărîrii pripite a lui Rupert de a angaja totuși lupta. Dacă i-ar fi dat timp lui Newcastle să se refacă după asediul orașului York, iar celor două armate regaliste un răgaz ca să-și elaboreze împreună tactica, atunci, după părerea lui Ludlow, și-ar fi putut spori, „ca un bulgăre de zăpadă care se rostogolește", forțele lui armate inferioare prin recruți localnici, atrași de succesul de la York. În afară de aceasta, după ce a luat hotărîrea impulsivă de a da lupta, deși, la drept vorbind, nu era autorizat să facă acest lucru prin ordinele primite de la rege, de ce nu s-a năpustit asupra ariergărzii armatei parlamentare atunci cînd a văzut-o prima dată, în timp ce aceasta bătea în retragere spre Todcaster ? Probabil că răspunsul adevărat este cel dat de jurnalul lui personal. „Dacă prințul ar fi atacat ariergarda și ar fi suferit un eșec, i s-ar fi putut obiecta că trebuia să stea și să-l aștepte pe Newcastle..." [19] Se vede că Rupert a căutat să-și complinească temeritatea inițială prin precauția ulterioară, un amestec fatal de comportări într-o situație în care o linie de conduită bazată în întregime numai pe una din ele ar fi dat, desigur, rezultate mai bune.

În afara cîtorva fortărețe, ca, de exemplu, fortăreața Pontefract, care mai rezistau încă, războiul din Nord se terminase pentru totdeauna. Newcastle însuși a plecat supărat, sau poate supărat pe el însuși, în străinătate. În orice caz, nu dorea să fie luat în derîdere la Curte. Locțiitorul lui, lordul Eythin, a cărui sosire întîrziată pe cîmpul de bătaie stîrnise mînia lui Rupert, plecase și el în țări străine. „Dacă învingătorii de la Marston Moor ar fi știut să-și valorifice șansele", scrie un specialist, „ar fi putut cîștiga războiul pînă la sfîrșitul anului" [20]. Regele nu mai avea în armată decît circa 10 000 de oameni, în

* Obeliscul care marchează bătălia de la Marston Moor, ridicat împreună de Asociația Cromwell și de grupul din Harrogate al Societății arheologice din Yorkshire, poartă, în afara omagiului adus lui Fairfax, următoarea inscripție plină de tact : „În apropierea acestui loc, aripa stîngă a armatei parlamentare de sub comanda lui Cromwell, sprijinit de David Leslie, a dus la bun sfîrșit înfrîngerea trupelor prințului Rupert". Ca părere adînc chibzuită, ea putea fi și mai proastă.

care intrau și oștenii rămași din cavaleria lui Rupert, precum și cei 5 000 de oameni ai fratelui acestuia, prințul Maurice. Faptul că generalii armatei parlamentare n-au folosit această ocazie pentru a da o lovitură definitivă slăbiților lor vrăjmași se datora în parte și dispoziției descentralizate, proprie comandamentului lor central. Din nefericire, această situație nu fusese înlăturată prin norocoasa lecție a izbînzii lor comune într-o bătălie decisivă. Se mai datora, de asemenea, controverselor religioase interne dintre prezbiterienii și „independenții" din armatele parlamentare, controverse cărora indignarea scoțienilor față de meritul inechitabil atribuit lui Cromwell în legătură cu participarea lui la bătălie nu făcea decît să le adauge și mai multă pasiune. Cam pe la 16 iulie, Robert Baillie, capelan în armata scoțiană auxiliară, se plîngea din Edinburgh că maiorul Harrison, sosit acolo, trîmbița în gura mare, prin tot orașul, laude la adresa „independenților", cu scopul de a convinge lumea că „Cromwell singur, împreună cu nespus de bravele lui regimente, făcuse toată această treabă". La 8 iulie, într-o relatare citită cu glas tare în fața Camerei Comunelor, Thomas Stockdale și-a exprimat pioasa speranță că recenta victorie „a făcut să se scurgă o bună parte din vrajba care a tulburat atîta vreme statul" [21]. Totuși se pare că victoria lăsase în urmă încă foarte multă vrajbă.

Generalii victorioși s-au despărțit imediat după bătălie. Leven s-a îndreptat spre nord ca să asedieze orașul Newcastle. Cei doi Fairfax și-au concentrat forțele împotriva fortăreței York, aflată încă în stăpînire regalistă. Cît despre Manchester, acesta, spre marea dezamăgire a locțiitorului său care comanda cavaleria, s-a retras pur și simplu, fără grabă, spre propriul său comitat din Asociația de răsărit, fără să mai vădească vreo înclinare oarecare spre alte încăierări sîngeroase. Atunci cînd John Lilburne a cucerit, împotriva ordinelor sale, fortăreața Tickhill, Manchester l-a amenințat că-l spînzură. N-a vrut, de asemenea, să asculte argumentele celor care îl îndemnau să pună mîna pe puternica fortăreață Belvoir Castle, așezată pe o înaltă colină din Lincolnshire, deși putea să facă acest lucru, și cu atît mai puțin să încerce un atac asupra stingheritoarei citadele regale de la Newark, fără să mai punem la socoteală vreo încercare de a se năpusti asupra lui Rupert, care ajunsese acum la Chester, unindu-și acolo armata cu trupele locale de sub comanda lui sir William

Brereton. Din punctul de vedere al lui Cromwell, necazul cu Manchester nu era că ar fi fost cît de cît dezagreabil ca persoană. Dimpotrivă, Manchester avea o fire neprefăcută și binevoitoare și era, așa cum l-a descris scoțianul Baillie, „un om plăcut și blajin", care își petrecuse noaptea de după bătălia de la Marston Moor îngrijindu-se de nevoile oamenilor săi. Dealtfel, nici convingerile sale prezbiteriene nu erau deosebit de aspre. Baxter a relatat mai tîrziu că Manchester căuta permanent să-i facă pe prezbiterienii să-și domolească comportările mai violente. Însă era, mai presus de toate, un om slab, bucuros să fie condus de alții, indulgent, dar „foarte ușor influențabil și schimbător", așa cum îl socotea sir Philip Warwick .[22] Erau calități care se potriveau poate unui tovarăș plăcut, dar nicidecum unui mare comandant de armate, și tocmai necesitatea supremă a unui răspuns prompt în orice ocazie favorabilă era accentuată acum de faptul că șansele regelui se îmbunătățeau dintr-o dată. Ocazia favorabilă nu urma să fie de lungă durată.

În primul rînd, încă înainte de bătălia de la Marston Moor, deși știrea nu era încă cunoscută la acea dată, regele scăpase cu ușurință din încercările lui sir William Waller de a-l încercui la Oxford, iar la 29 iunie își înfrînsese adversarii la Cropredy Bridge, în apropiere de Banbury. Prințul Rupert stăpînea Chesterul, iar, ceea ce era și mai prost, generalul armatei parlamentare Essex pornise spre sud, din proprie inițiativă, într-o expediție destinată să snopească în bătăi comitatul regalist Cornwall, expediție care s-a dovedit deosebit de dezastruoasă, ca să ne exprimăm în termeni militari actuali, fiindcă a culminat prin uriașa înfrîngere a trupelor armatei parlamentare de la 2 septembrie, la Lostwithiel, localitate aflată la 30 de mile vest de Plymouth. Deși, atacat din spate, Essex a reușit să-și croiască drum cu sabia, iar Philip Skippon a salvat cea mai mare parte a cavaleriei ; în mîinile regelui au căzut aproape 8 000 de pedestrași și, odată cu ei, multe piese valoroase de artilerie. Carol era acum într-o situație excelentă ca să pornească din nou spre capitala lui lipsită de apărare.

Cu multă vreme înainte ca rușinoasa veste a înfrîngerii de la Lostwithiel să fi fost cunoscută, Cromwell, acest oștean încercat și mai mult decît capabil să evalueze realitățile militare ale situației, a fost cuprins de un acces de adîncă deznădejde, în fața pasivității voite a generalului

său, Fairfax, care n-a vrut să-l urmeze pe Essex spre vest. Pe la 1 septembrie, cînd se mai afla încă la Lincoln, a scris o scrisoare privind îndatoririle lui ca guvernator al ţinutului Isle of Ely şi care conţinea următoarea frază semnificativă : „Sînt conştient de necesitatea folosirii actualului prilej care ni se oferă de a deveni stăpîni pe cîmpul de luptă". O scrisoare mai intimă, adresată peste cîteva zile lui Valentine Walton şi scrisă, după propria-i mărturisire, fiindcă îi dădea, în toiul defăimărilor, un mic răgaz de a-şi descărca inima în faţa unui prieten, preciza şi mai bine chinul lui faţă de ocaziile favorabile pierdute : „Resimţim, cu mare durere în suflet, situaţia jalnică în care se află armata noastră în vest şi treburile noastre de acolo", scria el. „Această chestiune ne stă la suflet şi, zău, dacă aş avea aripi, aş zbura acolo. De îndată ce superiorul meu (Manchester) şi pedestraşii îmi vor da drumul, nu voi întîrzia să fac tot ce pot ca să le vin în ajutor... Într-adevăr, constatăm că oamenii noştri nu sînt niciciînd atît de voioşi ca atunci cînd au ceva de făcut" [23].

În următoarele două zile, Cromwell a încercat din nou, la Peterborough şi la Huntingdon, să-l convingă pe Manchester să plece spre vest, însă nici măcar ştirea înfrîngerii de la Lostwithiel, cînd era de datoria lui categorică să-şi arunce armata între rege şi Londra, n-a avut alt rezultat decît reacţia caracteristică a omului slab şi nehotărît aflat la ananghie : va spînzura pe oricine îi va mai da un sfat. Cromwell, din partea lui, credea cu tărie că sursa tuturor acestor încurcături era nespus de agasantul general-maior al lui Manchester, Crawford. Pînă la sfîrşit a fost nevoit să recurgă la tertipul de a-i spune lui Manchester că toţi coloneii lui îşi vor da *in corpore* demisia, dacă nu va fi numit un alt general-maior. Însă controversa depăşise acum limitele armatei lui Manchester, astfel că a trebuit să fie adusă în faţa Comitetului celor două regate. Drept rezultat, Manchester a promis să plece, în sfîrşit, spre vest, în ajutorul armatei parlamentare, iar Cromwell şi-a retras, la rîndul lui, cererea de înlocuire a lui Crawford.

În corespondenţa lui, Cromwell continua să considere diferendul cu Manchester ca fiind de natură militară. De ce nu-şi îndeplinea Manchester îndatoririle lui evidente de general ? Din izbucnirile lui aşternute în scrisoarea către Walton rezulta clar că socotea contraacuzaţiile prez-

biterienilor precum că şi-ar umple rîndurile armatei cu „independenţi" drept fără legătură cu problema în litigiu, care era aceea a cîştigării războiului. Dar, în timp ce Cromwell avea, desigur, dreptate să-l critice pe Manchester pentru absenţa lui de pe cîmpul de luptă, se pare că nici el nu era lipsit de păcatul de a-şi fi ales oştenii dintre „independenţi", dacă faptul acesta era cu adevărat un păcat. Mai tîrziu, Manchester a repetat unele cuvinte pe care le-ar fi rostit Cromwell în aceste momente critice : „Ceea ce doresc este să am în armata mea numai oameni cu convingeri «independente»". Motivul era acela că, dacă s-ar fi făcut propuneri de pace nesatisfăcătoare pentru oamenii cinstiţi, atunci „această armată ar fi putut împiedica o asemenea greşeală". Rezultatul era, după spusele lui Manchester, că regimentul de călăraşi al lui Cromwell mişuna „de cei ce-şi spun evlavioşi", dintre care unii mărturiseau în public că avuseseră viziuni şi le fuseseră transmise revelaţii. Se mai spunea, de asemenea, că, vorbind despre scoţieni şi despre stricta lor disciplină religioasă *, Cromwell ar fi izbucnit : „Faţă de felul în care se poartă... am să-mi trag în curînd sabia împotriva lor ca şi împotriva celor din armata regală" [24].

Adevărul era că tăinuita problemă a păcii, necesitatea de a-l înfrînge definitiv pe rege înainte ca să se poată prezenta condiţii de pace, precum şi problemele evidente ale războiului începuseră să se impună conştiinţei lui Cromwell. Mai mult decît oricare altă forţă armată, aceea a „independenţilor" avea, după părerea lui, cele mai multe şanse să-l învingă cu totul pe rege. Ceea ce îi dezbina acum pe Manchester şi pe Cromwell era conducerea războiului şi nu pretinsa uneltire a lui sir Henry Vane de a-l înlocui pe regele Carol I, în ajunul bătăliei de la Marston Moor, cu un monarh mai tolerant din punct de vedere religios, uneltire care, după cum s-a dovedit recent, a fost un mit, fără nici un element care să-l confirme.[25] Comportarea oamenilor săi, printre care se aflau mulţi „independenţi", sub focul inamic de la Marston Moor, îi fixa hotărît ideile asupra direcţiei pe care o urmărea cu sfială de multă vreme. Răsplătindu-i cu o izbîndă atît de răsu-

* Autoarea se referă la rigoarea cu care scoţienii respectau prezbiterianismul, fapt ce îi contraria pe independenţi — spre care Cromwell începea să încline — întrucît aceştia preconizau descentralizarea bisericii şi libertatea interpretării dogmelor ei. — C.M.

nătoare, Dumnezeu arăta, desigur, că îi priveşte cu ochi buni pe „independenţi".

În felul acesta, înclinaţia spre „independentism" s-a transformat în convingere. La 13 septembrie, într-o dezbatere din Parlament, prima la care lua parte în decurs de şapte luni şi care era în legătură cu hirotonisirea pastorilor noului fel de biserică propus, Cromwell şi-a ridicat glasul în favoarea sectanţilor. Moţiunea lui Oliver St John privind această chestiune a prezentat extrem de favorabil punctul de vedere liber şi tolerant al „independenţilor". Comitetele Camerei Lorzilor şi al Camerei Comunelor desemnate să trateze cu împuterniciţii Scoţiei şi cu Comitetul Adunării naţionale a bisericilor scoţiene această problemă, „trebuiau să ia în consideraţie deosebirile de păreri ale membrilor Adunării în materie de conducere a bisericii şi, în cazul cînd nu se va putea ajunge la o înţelegere, să încerce să afle vreo cale prin care cugetele şubrede, ce nu se pot supune tuturor normelor comune care urmează a fi stabilite, pot fi tolerate în conformitate cu cuvîntul Domnului...". S-a remarcat pe vremea aceea că moţiunea evoca principiile spirituale ale lui Cromwell. Dealtfel, în decursul acestei şedinţe, preşedintele Camerei Comunelor a prezentat mulţumiri oficiale lui Cromwell pentru serviciile lui credincioase aduse în ultima bătălie de lîngă oraşul York, „unde Dumnezeu l-a făcut pe Cromwell mijlocitorul său în obţinerea acestei măreţe victorii". [26] În timp ce prezbiterienilor li se amintea, prin aceste cuvinte, sursa reală a influenţei lui Cromwell din acele momente, reprezentată de calitatea lui de comandant militar combatant, aceste cuvinte puteau fi aprobate şi de Cromwell, care se socotea că fusese într-adevăr, în această împrejurare, mijlocitorul predestinat al Domnului. Însă problema se va pune şi se va face simţită de fapt în curînd, atunci cînd acest mijlocitor special al Domnului nu va mai putea aduce o victorie, caz în care, pentru un adept al filozofiei providenţialiste a lui Cromwell, explicaţia va trebui căutată, evident, într-o intervenţie exterioară de un fel oarecare şi mai ales în tocirea excesivă a armei cucerniciei.

Pînă una alta, deoarece armata parlamentară se pusese din nou în mişcare, Manchester s-a hotărît şi el, în sfîrşit, să se urnească din loc. Ordinul pe care îl primise era să umple golul lăsat în centrul Angliei prin plecarea lui Waller spre vest, în ajutorul lui Essex. Însă, în pofida

ordinelor explicite ale Parlamentului, Manchester continua să tărăgăneze atît de mult lucrurile, încît a ajuns la Harefield din comitatul Middlesex de-abia la 27 septembrie. Dealtfel, corespondența lui cu Cromwell sprijină părerea că aceste tergiversări erau deliberate și făcute din propria lui inițiativă.[27] Planul fusese ca Manchester să-și trimită cavaleria înainte, pentru ca să se unească cu cea a lui Waller și Essex, precum și cu propria lui infanterie, acum refăcută. Încăpățînatul Manchester a stat însă la Reading destulă vreme ca să piardă prilejul de a-l opri pe rege, înainte ca acesta să ajungă la Salisbury. Rezultatul a fost că regaliștii nu numai că au pătruns în Salisbury, dar au obligat trupele armatei parlamentare să contramandeze asediul fortăreței Donnington, o splendidă cetate întărită aflată la o milă distanță spre nord-vest de Newbury. În fața acestei situații critice, Manchester a reacționat, în sfîrșit, reunindu-și, la Basingstoke, trupele cu cele ale lui Waller. Prin sosirea pedestrașilor lui Essex, cărora li s-au alăturat cîteva companii de oșteni instruiți, veniți de la Londra, forțele parlamentare totalizau acum considerabilul efectiv de 18 000 de oameni, întrecînd astfel, numeric, armata regalistă într-un raport de doi la unu. Atunci cînd, la 27 octombrie, regele a luat poziție la Newbury, se părea că providența divină oferea din nou Parlamentului, la patru luni după bătălia de la Marston Moor și după multe vicisitudini, prilejul de a-i administra suveranului o bătaie răsunătoare.

Și totuși regelui îi mai rămăsese măcar un avantaj; ocupa o poziție extrem de puternică, cu fortăreața Donnington în spatele lui, cu aripa stîngă a cavaleriei sprijinită pe rîul Lambourne și pe fortificata Shaw House, care apăra trecerea peste apă, iar cu aripa dreaptă sprijinită pe Newbury. Pentru ca să reușească, asaltul trebuia să fie perfect coordonat. Planul urzit în consiliul de război, ținut sub comanda generală a lui Manchester, fiindcă Essex era bolnav, prevedea două manevre. O jumătate din armată, condusă de Waller, despre care se spune că ar fi propus această acțiune, precum și cavaleria, comandată de Skippon și Cromwell, urmau să facă un marș de ocolire largă după care să-l atace, la Speen, din spate, pe prințul Maurice, pentru ca, în același moment, Manchester să asalteze din față Shaw House. Cu toate că prințul Maurice se pregătise de atac și își aștepta adversarii,

trupele armatei parlamentare au avut succes la Speen. După ce au făcut să se audă din nou, pe la ora 3 după-amiază, cîntecul răsunător al psalmilor, au atacat fortificațiile și au cucerit tunurile prințului Maurice. Acesta a fost însă și momentul în care nefasta capacitate de tergiversare a lui Manchester s-a manifestat din nou. Așteptase să audă bubuitul tunurilor lui Waller la Speen ca să înceapă atacul, însă, dintr-un motiv oarecare, n-a putut să le deosebească de restul împușcăturilor și de aceea atacul lui de sprijin n-a început decît după ora 4, ceas la care cele două cängi ale atacului armatei parlamentare nu mai aveau nici o legătură între ele. Pînă la sfîrșit, noaptea a pus capăt sforțărilor sale, deși Manchester a susținut mai tîrziu că oamenii lui au luptat fără nici un folos timp de cel puțin o oră la lumina lunii. După cum Manchester n-a putut să-și deschidă drum spre Shaw House, tot așa nici cavaleria n-a putut înainta mai departe fără sprijin, astfel că atacul combinat s-a terminat în debandadă, iar coloanele regaliste au reușit să scape din încercuire la adăpostul întunericului.

Deocamdată totul se terminase printr-un dezastru și mai urmau să vină și altele. Turbați de mînie fiindcă pierduseră acest prilej, Waller și Cromwell, care erau pentru urmărirea inamicului, îl zoreau pe Manchester, încercînd să-l convingă să li se alăture, fiindcă sprijinul infanteriei era indispensabil. Dar Manchester a preferat din nou să rămînă pasiv, pretextînd de data aceasta că oamenii îi erau istoviți și că ducea mare lipsă de medici care să-i îngrijească răniții, fapt care nu putea fi pus la îndoială. Au urmat mai multe manevre inutile, în decursul cărora regele s-a întors ca să despresoare fortăreața Donnington, iar Cromwell a refuzat să se supună ordinului lui Manchester de a opri înaintarea regalistă, pe motiv că îi erau osteniți caii. Sir Samuel Luke, care plecase în căutare de tunuri pentru garnizoana sa de la Newport Pagnell, a denumit evenimentele de la Donnington „cea mai nefericită întîmplare". După ele, nu s-a mai dat nici o bătălie împotriva regelui.[28] Pe la 9 noiembrie, trupele parlamentare se mai aflau la Newbury, încă departe de a fi cucerit fie Donningtonul, fie Basing House, puternica fortăreață catolică din apropiere de Basingstoke. Între timp, vremea de toamnă deosebit de urîtă, lipsa de spirit colectiv a comandanților și bolile care se abătuseră

asupra oștenilor s-au unit, toate, ca să slăbească și mai mult puterile trupelor parlamentare. Cît despre rege, după ce și-a pus în siguranță tunurile și materialele de asediu de la Donnington și a prevenit o acțiune de hărțuială a călărașilor lui Cromwell asupra ariergărzii sale, și-a reunit din nou trupele cu cele ale prințului Rupert, iar la 23 noiembrie s-a instalat la Oxford, ca să ierneze.

Între Manchester și cei mai belicoși membri ai armatei, pe de o parte, precum și între comitetul din Londra și armata reunită, pe de altă parte, au izbucnit acum divergențe aprige. În cadrul primelor dintre aceste controverse, Cromwell a aruncat vina nereușitei lor de a obține vreo izbîndă oarecare asupra șirului de tărăgăneli ale lui Manchester, care, după părerea lui, își aveau originea în incapacitatea acestuia de a înțelege adevărata importanță a unei victorii pe cîmpul de luptă, fiindcă numai înfrîngîndu-l pe rege, parlamentarii puteau realiza mult dorita și justa reglementare religioasă. Controversa a fost ridicată pe față la consiliul de război, ținut de comandanții trupelor parlamentare la 10 noiembrie în apropiere de Newbury. Cromwell s-a pronunțat cu îndrăzneală pentru continuarea războiului, în pofida stării de sleială în care se găseau oamenii lui, aducînd ca argument constantele avantaje militare pe care le reprezintă hotărîrea și surpriza. Chiar dacă, în momentele acelea, situația părea deosebit de prielnică, ea putea deveni mult mai grea în primăvară în cazul cînd regele reușea să obțină sprijin din Franța. În schimb, Manchester s-a pronunțat împotriva oricărei acțiuni suplimentare. Una din observațiile lui, relatată mai tîrziu de Cromwell, dezvăluia expresiv starea totală de dezorientare a gîndirii multora din cei ce se aflau în tabăra parlamentară.[29] „Chiar dacă l-am bate pe rege de 99 de ori, el și urmașii lui vor continua să rămînă de sînge regesc, iar noi supușii lui", a strigat Manchester, „dar dacă el ne va bate pe noi o singură dată, vom fi spînzurați, iar urmașii pierduți". La care Cromwell i-a răspuns : „Domnule, dacă așa stau lucrurile, de ce am pus noi la început mîna pe arme ? Vorbele acestea sînt împotriva continuării luptei. Dacă este așa, să facem pace, oricît de slugarnică ar fi ea". Adevărul era că nu toți cei din tabăra parlamentară erau tot atît de convinși ca și Cromwell de necesitatea precumpănitoare a războiului.

Pe de altă parte însă, în cadrul celei de-a doua controverse, în care Comitetul celor două regate l-a învinuit pe Manchester că nu s-a conformat ordinului de a ataca Basing House, Cromwell a luat partea generalului său și împotriva autorității civile centrale, precum și, firește, împotriva scoțienilor, ale căror ordine nepricepute contribuiseră și ele la lipsa de rezultate a trecutei campanii. Cromwell a redactat o întîmpinare, pe care au semnat-o cu toții și în care se arăta că toate deciziile strategice ale lui Manchester fuseseră luate în consiliul de război. Întîmpinarea mai atrăgea, de asemenea, atenția asupra stării de istovire extremă a oamenilor și a cailor, bolnavi și extenuați „pe această vreme atît de aspră, cum rar s-a mai văzut", precum și asupra faptului că țărănimea era sărăcită prin încartiruirea oștenilor. Greșeala fundamentală fusese, în primul rînd, că comandamentul se complăcuse în asedii ca acela de la Donnigton, precum și în „continuarea lor lipsită de vigoare, astfel că nu găsim nimic de care am putea fi învinovățiți". [30] În această din urmă observație, poate fi descoperită obsesia specifică a lui Cromwell, acest oștean profesionist de tip nou, care se îndepărta instinctiv de vechea concepție a asediilor și a retragerilor în fortărețe, atît de îndrăgite de rege, pentru a se îndrepta spre metoda modernă de atac ca mijloc de a cîștiga războiul. La 17 noiembrie, comitetul a îngăduit armatei să treacă în cantonament de iarnă la Reading, în timp ce comandanții s-au retras la Westminster, unde, la 23 noiembrie, lui Waller și Cromwell li s-a cerut ca, în calitatea lor de membri ai comitetului, să depună un raport asupra celor întîmplate la Basing House și la fortăreața Donnington, precum și asupra „situației actuale a armatelor".

În *Istoria* lui, Clarendon a dezvăluit că, în acest stadiu al războiului, regele obișnuia, atunci cînd era „deprimat", să-și ridice moralul gîndindu-se că boala parlamentarilor era mai grea și că toate bogățiile țării nu-i puteau împiedica să fie hărțuiți din interior de „agitații și rivalități". Sir Samuel Luke, ale cărui dosare de scrisori dezvăluie, după bătălia de la Marston Moor, crescînda lui aversiune față de „independenți", pune altfel problema, spunînd, în legătură cu viitoarele discuții dintre diferitele nuanțe de opinii din armată : „Mi-e teamă că vorbele fără ocolișuri ne vor primejdui în iarna aceasta mai mult decît a făcut-o astă vară întreaga armată a inami-

cului". [31] Lupta dintre Manchester şi Cromwell, care mocnea înainte de bătălia de la Newbury şi s-a învăpăiat mai pe urmă, era acum pe punctul de a începe în mod serios, astfel că destule vorbe cu sau fără ocolişuri urmau să se reverse în auzul Camerei Comunelor şi al ţării în următoarele cîteva luni.

La 25 noiembrie, în urma cererii Camerei Comunelor, Cromwell şi-a prezentat, într-o lungă cuvîntare, acuzaţiile împotriva lui Manchester, a cărui răspundere era, conform scurtelor note ce ne-au parvenit în legătură cu această chestiune, aceea că „numitul conte s-a dovedit a fi întotdeauna împotrivă şi indolent în îndeplinirea îndatoririlor sale şi faţă de terminarea războiului prin forţa armelor, fiind permanent în favoarea unei păci care ar fi dezavantajată de o izbîndă completă şi afirmînd toate acestea pe baza unor principii alese anume în acest scop, precum şi printr-o serie continuă de comportări şi acţiuni corespunzătoare". O altă versiune a acuzaţiilor lui Cromwell se află în *Naraţiunea* lui, o declaraţie tipărită, la redactarea căreia participaseră probabil Waller, Haselrig şi Vane. Această *Naraţiune* înşiră acuzaţiile împotriva lui Manchester în cele mai mici amănunte, fără să abordeze însă şi refuzul lui Cromwell de a ataca Donningtonul atunci cînd caii îi erau istoviţi. [32]

Manchester a răspuns la aceste acuzaţii peste trei zile printr-o lungă declaraţie, citită personal în faţa Camerei Lorzilor, în care îl acuza pe Cromwell de ieşiri grosolane împotriva nobilimii. „[Cromwell] Speră să trăiască pînă n-o să mai vadă nici un nobil în Anglia şi dacă îi iubeşte pe unii mai mult decît pe alţii, este din cauză că primii nu-i iubesc pe lorzi". Cromwell i-ar fi spus lui Manchester personal că „nu va fi bine pînă cînd nu veţi fi decît un simplu domn Montagu". Aceste poveşti, chiar dacă erau adevărate în fond, nu-şi pierduseră nimic din efectul lor şi erau destinate, firește, să mînie Camera Lorzilor, căreia îi erau relatate. Cromwell s-ar fi lăudat, de asemenea, că va face din Isle of Ely cea mai puternică fortăreaţă din lume, care, după ce va fi dat afară pe toţi nemernicii necredincioşi, „va fi un loc în care să poată sta Dumnezeu." Autorul *aide-memoire*-ului la acuzaţiile lui Manchester, singura formă în care au ajuns ele pînă la noi, adăuga acestei declaraţii părerea neîntemeiată, că în realitate ţinutul Ely nu era acum mai prosper ca altădată şi că se asemăna de fapt mai mult cu Amsterdamul, acel notoriu

cuib de sectanți. Urmau apoi acuzațiile de delapidare, printre care și aceea a plății celor 5 lire sterline pe săptămînă către doamna Cromwell, la care ne-am referit mai înainte.

În afara acestor acuzații verbale, Manchester a publicat și el propria și lunga lui *Narațiune* [33], elaborată probabil de Crawford și plină de justificări de ordin militar. Tema ei principală era că Manchester avusese destul de furcă pentru a opri armata să se răzvrătească și să nu fie „instigată de Cromwell și de toată clica lui", precum și că Cromwell „se purta cu nasul pe sus... atribuindu-și toate meritele acțiunilor altora", învinuire care poate fi explicată în termeni moderni prin aceea că Cromwell era predispus să vorbească cu corespondenții speciali, trimiși să raporteze asupra bătăliilor, și de aceea numele lui era menționat cu precădere în gazetele timpului. Manchester îl mai acuza, de asemenea, pe Cromwell că nu l-a sprijinit cu cavaleria, astfel că l-a împiedicat să-l pună pe fugă pe rege. Drept urmare a acestor învinuiri răsunătoare și violente, răspîndite în gura mare, fiecare din cele două Camere a deferit controversa cîte unui comitet.

În această situație, înveninată deja de flagelul certurilor pe teme militare, a intervenit apoi înverșunarea adversarilor religioși ai lui Cromwell. La începutul lunii decembrie, Essex a propus ca niște juriști, printre care și Whitelocke, să se consulte cu scoțienii ca să vadă dacă Cromwell nu putea fi învinuit ca „instigator". Însă, potrivit lui Whitelocke, nu numai că o asemenea acuzație era socotită ca greu de susținut, dar Cromwell era în realitate foarte popular și nu prea vedea ce-ar fi cîștigat cauza parlamentară printr-o asemenea acțiune. [34] Totuși, simpla explorare a acestei posibilități arată cît de profund dezbinați erau în sufletele lor adversarii regelui, astfel că era, firește, puțin probabil ca această ostilitate să-i fi inspirat lui Cromwell prea multă dragoste față de partida scoțiană.

Și totuși, Cromwell urma să arate prin următoarea lui acțiune că, indiferent de meschinăria altora, înălțimea lui spirituală creștea odată cu prilejurile favorabile ce i se prezentau și că marile evenimente începeau să facă din el un om mare. A ținut într-o singură zi trei cuvîntări patetice în Camera Comunelor și, deși Clarendon nota, în legătură cu cea de-a doua, că : „nu a ajuns încă la capacitatea de a vorbi decent și moderat", ceea ce însemna,

fără îndoială, că nu-şi lepădase încă vechiul său mod vehement de a se exprima, totuşi limbajul celei dintîi cuvîntări fusese impregnat cu sentinţe şi idei înalte, iar filozofia pe care a expus-o a fost extrem de abilă [35].

„A venit acum timpul să vorbesc sau să nu mai deschid gura niciodată", a început el. „Sarcina importantă pe care o avem acum este pur şi simplu de a salva naţiunea din starea ei sîngerîndă, ba chiar, mai mult decît atît, din starea muribundă în care a adus-o lunga durată a războiului, astfel că, fără o continuare mai rapidă, mai viguroasă şi mai eficace a războiului, lepădîndu-ne de toate procedeele zăbavnice asemănătoare acelora ale soldaţilor mercenari de pe continent, care fac să tărăgăneze războiul, vom face ca ţara să se sature de noi şi să urască numele Parlamentului".

Printr-un pasaj care aminteşte de discursul lui Marc Antoniu la moartea lui Cezar, Cromwell a continuat, examinînd multiplele critici puse în circulaţie de egoismul acelor membri ai Parlamentului care continuau războiul numai fiindcă deţineau „situaţii şi posturi de comandă înalte şi aveau puterea în mînă." Acestea nu erau însă gîndurile lui şi nu făcea altceva decît să spună pe faţă ceea ce alţi spuneau pe la spate, fiindcă el era „departe de a reflecta asupra lor". Nimeni nu cunoştea mai bine ca el valoarea acelor comandanţi care erau membri ai unei Camere sau alteia şi care mai deţineau încă puterea, însă „dacă pot spune ce am pe suflet, fără să mă gîndesc la vreunul din ei, cred că, dacă armata nu va fi altfel organizată şi dacă războiul nu va fi continuat cu mai multă vigoare, poporul nu va mai suporta războiul şi vă va sili să încheiaţi o pace ruşinoasă".

În propunerile lui de remediere, Cromwell a făcut dovadă din nou de caritatea cu două feţe a lui Marc Antoniu. Nu se cădea ca tocmai el „să insiste asupra vreunei delăsări a vreunui comandant-şef, în vreo ocazie oarecare, sau asupra vreunei plîngeri împotriva lui, fiindcă şi eu trebuie să mă recunosc vinovat de unele scăpări din vedere, care ştiu că nu pot fi evitate în chestiuni militare", a spus el, care înşirase doar cu puţin înainte, pe un ton ce nu putea fi nesocotit, erorile militare ale lui Manchester. Dar fără să se mai treacă la o cercetare riguroasă a acestor lucruri, „să ne străduim să găsim remediul, ceea ce este foarte necesar. Sper că avem cu toţii inimi engleze

loiale și sentimente pline de rîvnă pentru bunăstarea patriei noastre și că nici un membru al vreuneia din cele două Camere nu va șovăi să se devoteze acestei cauze și să renunțe la interesele lui particulare pentru binele public..."

Ideea fundamentală a remediului era autorenunțarea : cuvîntarea lui Cromwell, prima în care s-a arătat a fi mai degrabă politician decît revoluționar sau profet, indică drumul spre Ordonanța de autorenunțare, potrivit căreia nici un membru al Parlamentului nu putea deține o funcție în armată după 40 de zile de la votarea acestui decret. Ordonanța a fost propusă în aceeași zi de către Tate și sprijinită de Vane. După cuvintele lui Baillie, Camera Comunelor pusese capăt într-o singură oră tuturor controverselor dintre Manchester și Cromwell. Datorită faptului că totul fusese făcut atît de iute, într-o singură ședință și cu mare majoritate de voturi, foarte multă lume își mai punea întrebarea dacă fusese vorba de o acțiune înțeleaptă, necesară și eroică, sau de cea mai hazardată și mai eronată cale urmată vreodată de Parlament. După părerea lui Baillie, existau rațiuni pentru fiecare din aceste puncte de vedere, „însă deocamdată totul pare un vis, al cărui fond nu-l înțelegem".

Poate că fondul Ordonanței de autorenunțare nu va fi înțeles niciodată pe deplin, fiindcă paternitatea ei exactă rămîne îndoielnică, deși s-a sugerat că autorul ar fi fost Vane, acest iscusit negociator politic, care era competent în materie.[36] Dealtfel, ideea în sine nu era nouă, fiindcă în luna noiembrie se iscaseră foarte multe nemulțumiri în legătură cu posturile profitabile deținute de unii membri al Parlamentului, pentru cercetarea cărora fusese alcătuită o comisie cuprinzînd deputați cu vederi diferite, printre care și Holles, dar nu și Vane sau Cromwell. Se prezentaseră apoi cîțiva solicitanți din Kent, care se plîngeau că războiul era tărăgănat din cauza foloaselor financiare ce puteau fi trase de pe urma lui. Din punctul de vedere al „independenților" băgați în politică, al căror reprezentant tipic era Vane, Ordonanța nu era decît o manevră abilă pentru a face inutile comitetele anterioare, pentru a se închide gura reclamanților din Kent și a se descotorosi de generalii fără succese, iar totul fusese făcut cu concursul prezbiterienilor.

Cît despre Cromwell, proaspăt întors de pe cîmpul de luptă și continuînd să fie un adevărat oștean, acesta căuta

să-şi satisfacă un interes legitim prin reforma armatei, pe care voia s-o folosească drept *quid pro quo* * pentru autorenunţarea comandanţilor. Era un subiect asupra căruia avea, dealtfel, păreri categorice, fiindcă primul lucru pe care l-a făcut a fost să înceapă reorganizarea „dragii lui companii". Cea de a doua cuvîntare a lui, de la 9 decembrie, în care a declarat fără înconjur că era gata să-şi depună mandatul de deputat, a încheiat-o vorbind pe larg despre viciile şi stricăciunile care pătrunseseră în armată ca „blasfemia şi impietatea, lipsa de credinţă, beţia şi jocurile de noroc, precum şi tot felul de desfrîuri şi trîndăvia". A spus apoi pe şleau că „pînă cînd întreaga armată nu va fi reorganizată şi condusă în spiritul unei discipline mai severe, Camera nu trebuia să se aştepte la vreun succes mai însemnat în tot ce va întreprinde". Acesta era, desigur, miezul problemei lui Cromwell, iar ceea ce aştepta el să obţină de pe urma Ordonanţei de autorenunţare, era tocmai această armată de model nou, în care sperase şi pentru care, fără îndoială, se rugase de atît de multă vreme. Whitelocke, unul dintre cei care vorbiseră în Parlament contra Ordonanţei, a argumentat că, dimpotrivă, cei ce vor servi cel mai bine cauza sînt cei ale căror interese coincid cel mai bine cu ea, citîndu-i în acest scop pe greci şi pe romani, care dădeau, tocmai din acest motiv, cele mai înalte funcţii aceloraşi senatori, atît în timp de pace cît şi în timp de război. Cromwell ajunsese să înţeleagă însă că şi cel mai remarcabil dintre toţi romanii, pus în fruntea unei armate, nu putea reprezenta o reţetă sigură pentru victorie atît timp cît armata însăşi era îmbrăcată în zdrenţe, nesupusă disciplinei, prost hrănită şi prost înzestrată, prost plătită şi, în sfîrşit, poate *pos hoc propter hoc* **, prost îndrumată în viaţa ei particulară. [37]

Pe măsură ce anul 1644 se apropia de sfîrşit, în structura politică a evenimentelor puteau fi deosebite trei şiruri de fapte separate, dar complicat întreţesute între ele. În primul rînd, prelungitele negocieri în vederea obţinerii consimţămîntului Camerei Lorzilor pentru votarea Ordonanţei de autorenunţare, care îi fusese prezentată la 19 decembrie de Camera Comunelor. Acest consimţămînt era neapărat necesar pentru ca Ordonanţa să capete putere de lege, însă lorzii, pe care îi mai ustura încă atacul

* Motivare. — M.L.
** Ca urmare a acestui lucru şi deci din cauza lui. — M.L.

împotriva lui Manchester, membru și el al acestei Camere, n-aveau nici un chef să-l acorde, așa că au trebuit să treacă mai multe luni de manevre politice obositoare înainte ca proiectul de lege să fie în sfîrșit votat. Veneau, în al doilea rînd, uneltirile continue ale partizanilor păcii în scopul unor negocieri de un fel oarecare cu regele. În ciuda eșecului unei serii de propuneri făcute în acest sens în noiembrie, la sfîrșitul lunii ianuarie 1645 a început o nouă rundă de discuții, ai cărei promotori principali erau scoțienii. Tratatul de la Uxbridge, așa cum a ajuns să fie cunoscută această încercare nereușită de a se evita o reglementare prin război, a eșuat și el la sfîrșitul lui februarie, permițîndu-le prezbiterienilor scoțieni să facă neplăcuta descoperire că, la urma urmei, acestei specii de țipar, care era regele Carol, i se putea veni cel mai bine de hac cu ajutorul unui vîrf de cange, părere pe care „independenții" căutau să le-o bage în cap de mai multă vreme. În sfîrșit, în al treilea rînd, Cromwell a fost printre protagoniștii elaborării regulamentelor prin care a fost chemată la viață marea armată a noului model, această speranță a Parlamentului. În mijlocul acestui ghem de intrigi execuția, în ianuarie 1645, în urma unei judecăți tărăgănate, a arhiepiscopului Laud, zăbavnica nălucă dintr-o cu totul altă lume, a apărut aproape lipsită de importanță, deși nu se poate spune același lucru și despre faptul că în această chestiune Camera Comunelor a reușit, pînă la urmă, să-și impună voința, cu toate protestele Camerei Lorzilor.

Către sfîrșitul anului, Cromwell fusese numit în două comitete importante. Unul din ele a fost constituit ca să redacteze o scrisoare către scoțieni, prin care se propuneau relații prietenești între cele două Parlamente. Celălalt, mai apropiat de inima lui Cromwell, urma să fie un auxiliar al Comitetului celor două regate și trebuia să ia hotărîri privind reorganizarea armatei. În primele luni ale anului 1645, forțele lui au fost concentrate, evident, asupra acestei probleme vitale. Armata noului model urma să fie alcătuită din 10 regimente de cavalerie, cu cîte 600 de oameni fiecare, din 12 regimente de infanterie, cu cîte 1 200 de oameni, și dintr-un regiment de 1 000 de dragoni, la care a fost adăugat mai tîrziu încă un regiment de cavalerie, ceea ce dădea un total de aproape 22 000 de oameni, care urmau să fie plătiți cu ajutorul unei contribuții de 6 000 de lire sterline pe lună, ridicată din toate

ţinuturile aflate sub controlul Parlamentului. Alegerea ofiţerilor armatei noului model a fost făcută la 21 ianuarie. La alegerea lui sir Thomas Fairfax ca nou comandant-şef — alegere bătătoare la ochi, deoarece Fairfax nu era numai „la înălţimea acestei sarcini", aşa cum a spus Cromwell cînd l-a recomandat, ci şi unul din puţinii generali care nu era şi membru al Parlamentului — Cromwell şi Vane au votat pentru. Postul i-a revenit lui Fairfax cu 101 voturi pentru şi 69 contra. Philip Skippon, un om credincios, cu o personalitate atrăgătoare şi soldat de profesie, care servise în străinătate înainte de războiul civil, a fost numit general-maior. A ţinut în faţa oamenilor săi „o cuvîntare splendidă, cucernică, însufleţitoare şi plină de miez", terminată cu legămîntul „de a trăi şi a muri împreună, cu ajutorul lui Dumnezeu, aşa cum făcuse şi înainte" [38].

Doar un singur post din această armată nouă şi bravă a fost lăsat, cu tîlc, liber, şi anume acela de general-locotenent al cavaleriei. Însă Oliver Cromwell, omul care-şi făcuse un renume ca mare conducător al cavaleriei parlamentare şi care avea, neîndoielnic, toate drepturile la această funcţie datorită artei sale militare, se ocupa acum cu problemele de organizare. A depus în perioada aceea o muncă neobosită şi excepţională în comisia care stabilea măsurile privind noua armată, lipsind doar la două şedinţe înainte de a fi fost detaşat în afara Londrei. În timp ce discuţiile din Camera Lorzilor în legătură cu Ordonanţa de autorenunţare se prelungeau, astfel că ea n-a fost votată decît la 3 aprilie, şi chiar şi atunci într-o formă mai puţin rigidă, Cromwell nu dădea nici un semn că ar regreta inevitabila votare a trecerii lui la cariera de militar activ pe cîmpul de luptă.

În loc de aceasta, era preocupat de lupta pe care trebuia s-o dea pentru a face eficientă din punct de vedere militar noua armată, spre deosebire de vremea cînd aceasta era sub controlul Parlamentului. S-a opus energic măsurii propuse ca toţi ofiţerii cu un grad mai mare decît acela de locotenent să fie anumiţi de ambele Camere, pledînd pentru dreptul comandantului-şef de a face el singur numirile. Pînă la sfîrşit, s-a ajuns la un compromis conform căruia numirile urmau să fie făcute de Fairfax şi aprobate ulterior de Parlament. S-a opus de asemenea, ferm, aşa cum făcuse întotdeauna, ideii ca ofi-

ţerii să accepte o formă oarecare de legămînt religios drept condiţie *sine qua non* a funcţiei lor. În decursul discuţiei asupra acestui subiect, Whitelocke a socotit potrivit să observe că, dacă ofiţerii lui Cromwell urmau să fie luaţi drept reprezentanţi tipici ai celor care n-au aderat la o asemenea formă rigidă de cîrmuire a bisericii, atunci trebuia să se noteze că „nu există alţi ostaşi atît de complet şi de bine înarmaţi, precum şi atît de corecţi în purtări ca oştenii din cavaleria colonelului Cromwell". [39] De fapt, atunci cînd Camera Lorzilor a încercat să şteargă de pe lista de numiri, întocmită de Fairfax, doi colonei şi peste patruzeci de căpitani, din pricina convingerilor lor religioase, Camera Comunelor a obligat-o să renunţe.

Brava armată nouă, astfel adusă la viaţă, a fost făurită din rămăşiţele armatelor lui Manchester, Essex şi Waller, deşi numărul oştenilor rămaşi era atît de redus, încît a trebuit să se recurgă la înrolare silită, pentru ca să-l completeze cu încă 8 000 de oameni, ridicaţi din Londra, precum şi din comitatele de sud şi de răsărit. Regimentul de călăraşi al lui Cromwell, care se ridicase la 14 detaşamente, a fost acum dezmembrat, fiindcă, în armata noului model, fiecare regiment de călăraşi urma să fie alcătuit numai din 6 detaşamente. Şase din ele au fost date ca să formeze regimentul lui Fairfax, sau regimentul generalului, cum era numit în mod obişnuit, şase au fost puse sub comanda colonelului Whalley, iar celelalte două au fost dispersate. Corpul ofiţeresc din regimentul generalului cuprindea viteji din vremea de început a Asociaţiei de răsărit, precum şi oşteni proveniţi din primele strădanii de recrutare ale lui Cromwell, pe cumnatul său, John Desborough, pe James Berry, care fusese propriul său locţiitor de căpitan, şi pe William Packer, acum ofiţer cu grad de căpitan, ale cărui convingeri religioase îi creaseră lui Cromwell cu un an înainte încurcături cu Crawford [40].

Armata noului model era complet formată la începutul lui aprilie şi declarată, oficial, gata de luptă prin luna mai. Firește că, la începuturile ei, această armată era una din diferitele armate presupuse că va lupta, împreună cu armata scoţienilor şi cu cele formate prin recrutări locale, de partea Parlamentului. Dealtfel, ideea unei armate reorganizate nu era nouă : încă din martie 1644, se făcu-

seră încercări neizbutite de a se da o nouă înfăţişare armatei lui Essex, iar în iunie, Waller luase cuvîntul în Parlament în legătură cu lipsa de folos a armatelor legate de ţinuturile lor de baştină. „Pînă nu vom avea o armată proprie, numai a noastră, pe care s-o putem comanda cum credem, ne va fi imposibil să facem ceva important". Acum, aceste visuri, aşa cum le avuse de multă vreme Cromwell, deveneau realităţi, astfel că Parlamentul era în sfîrşit înarmat cu o forţă combativă, bine plătită şi bine disciplinată. Însă, mai presus de toate, Parlamentul era scutit de acele supărări locale care îi influenţaseră mai înainte, în rău, strategia, aşa cum s-a întîmplat cînd Essex a refuzat să lupte sub ordinele lui Waller, cînd Asociaţia de răsărit cerea adeseori ca forţele ei armate să se întoarcă pentru a-i apăra propria regiune sau cînd Manchester şi-a manifestat faimoasa împotrivire de a părăsi în primul rînd acea regiune. Simbolic pentru noua tendinţă spre uniformitate şi disciplină era faptul că ostaşii armatei parlamentare urmau să fie îmbrăcaţi acum cu toţii în roşu. În luna mai, un ziar a numit armata noului model „tunicile roşii", deşi erau prevăzute cu revere de altă culoare, ca, de exemplu, albastrul familiei Fairfax, pentru ca diferitele regimente să se poată deosebi între ele. [41]

Dacă războiul s-ar fi dus pe hîrtie, poate că Cromwell ar fi ajuns să-şi depună comanda în termenul de 40 de zile de la votarea Ordonanţei de autorenunţare, aşa cum făcuseră Manchester, Waller, Essex, precum şi mulţi alţi notabili care erau şi membri ai Parlamentului, ca sir Samuel Luke, de pildă. Însă chiar înainte ca acest răgaz să fi trecut, ameninţătoarele realităţi ale situaţiei militare, în cadrul cărora numai pe baza teoriei politice a conducerii militare, elaborată la Westminster, nu se putea cîştiga în mod necesar nici măcar o bătălie în vreo parte mai îndepărtată a ţării, s-au impus atenţiei Camerei Comunelor. Adevărul era că în primăvara anului 1645 moralul partidei regale ar fi fost poate mai scăzut decît s-ar crede dacă ar fi putut să prevadă viitorul şi ar fi ştiut, aşa cum ştim noi, că făurirea armatei noului model urma să constituie punctul de cotitură al războiului în favoarea Parlamentului. La ridicarea moralului regalist contribuiseră, într-o anumită măsură, izbînzile uluitoare ale lui Montrose în Scoţia, precum şi speranţele într-un sprijin din partea catolicilor irlandezi. De asemenea, n-avea

de ce să-i nemulțumească nici spectacolul dat de Parlament, care se lepăda cu hotărîre de majoritatea comandanților încercați, printre care era și Cromwell, neînfrîntul comandant al cavaleriei. În ceea ce-i privea pe sprijinitorii Parlamentului, starea de spirit a scoțienilor era deosebit de acră, fiindcă văzuseră în ce condiții fusese dezbătut dragul lor Covenant de către unii membri ai Camerei Comunelor, astfel că dispoziția armatei lor de a porni încă odată la drum, din poziția lor avantajoasă din Nord, ca să vină în ajutorul acestor aliați impertinenți, descrescuse și ea în mod corespunzător. Toate aceste stări de lucruri erau contrabalansate doar de speranțele într-o armată care se mai afla în curs de formare și care nu fusese încă încercată în practică. Aruncînd o privire retrospectivă asupra acestei perioade, într-o predică ținută în fața ambelor Camere ale Parlamentului în aprilie 1646, Hugh Peter îi implora pe cei prezenți să-și reamintească deprimarea și presimțirile sumbre de care fuseseră cuprinși și care îi împinseseră pe unii din ei chiar la planuri de exilare : trecuse doar un singur an de cînd „credeam că ne-am agățat harpele în sălciile unor țări străine, stăpînite de prinți străini, și poate că, dacă ni s-ar fi cerut să ne cîntăm cîntecele noastre englezești, vai, cît de amestecate cu lacrimi, suspine și gemete ar fi fost ele". [42]

În această etapă, amenințarea stăruitoare dinspre vest a lui Goring, sprijinit de fortăreața Bristolului, aflată în stăpînire regalistă și ușă veșnic deschisă temutei posibilități a unui ajutor irlandez, sau chiar continental, pentru rege, impunea o acțiune parlamentară pe cîmpul de luptă. S-a hotărît ca Waller să-l țină la distanță pe Goring, dar, fiindcă unii din oamenii lui Waller se răzvrătiseră din cauza nemulțumirilor, iar unele trupe ale lui Essex nu acceptau să servească sub Waller, s-a socotit necesar ca acesta să fie sprijinit temporar de Cromwell și de cavaleria lui. Acționînd împreună, Waller și Cromwell puteau să despresoare orașul Taunton și eventual să cucerească Bristolul. Soluția era doar interimară și nu afecta aplicarea Ordonanței de autorenunțare, care de altfel nu intrase încă în vigoare din cauza tacticilor de tergiversare ale Camerei Lorzilor. Cromwell a fost pus sub ordinele lui Waller, iar la sfîrșitul campaniei i s-a indicat să se întoarcă la Windsor pentru a preda comanda lui Fairfax, ocupat cu echiparea armatei noului model. Waller a ates-

tat faptul că în decursul întregii campanii din vest, Cromwell s-a comportat ca un ofiţer supus ordinelor, că n-a discutat niciodată ordinele superiorilor şi n-a manifestat nici o formă de aroganţă.

De fapt, această campanie de primăvară, ultima făcută după vechile legiuiri, a arătat cît de primejdioase erau problemele pe care le prezenta acest fel de armată, în în care oamenii lui Waller se aflau într-o stare de permanentă frămîntare din cauză că nu li se plătea solda. Totuşi, în pofida acestor probleme, campania n-a fost lipsită de momente vesele de relaxare. La 9 martie, fuseseră prinşi la Andover cîţiva oşteni regalişti de sub comanda lordului Percy, iar Cromwell a fost însărcinat de Waller să-i ospăteze. Unul dintre prizonieri era un tînăr blond şi deosebit de graţios, ale cărui acte militare au stîrnit bănuielile lui Cromwell. Cu simţul lui, mai degrabă vulgar, al umorului, prin care cîştiga afecţiunea oştenilor încîntaţi de modul lui grosolan de a glumi cu ei, Cromwell hotărî că treaba trebuia lămurită şi de aceea i-a cerut presupusului soldat să-i cînte ceva. Ceea ce s-a auzit a fost o voce piţigăiată de soprană. Cromwell i-a spus, amuzat, lordului Percy că, în calitate de războinic, făcea bine că se lăsa însoţit de amazoane, la care lordul i-a răspuns încurcat că oşteanul era de fapt „o demoazelă". Lordul Percy şi oamenii lui, împreună, probabil, cu amazoana, au primit permise de liberă trecere ca să plece în Franţa, sub rezerva aprobării Parlamentului[43].

La 17 aprilie, se ajunsese la data la care Waller, ca şi Cromwell, trebuiau să se întoarcă de la Salisbury ca să depună, la Windsor, mandatele lor de deputat, conform Ordonanţei de autorenunţare, intrată, în sfîrşit, în vigoare. Însă tocmai în această conjunctură critică a venit vestea că regele, nemulţumindu-se să rămînă liniştit la Oxford în timp ce adversarii lui se rînduiau într-o ordine mai bună împotriva lui, plănuia să-şi reunească trupele cu cele ale prinţului Rupert, pentru ca, trecînd prin importantele fortăreţe regaliste de la Chester şi Pontefract, să-i înfrunte împreună pe scoţieni. Era acum imperios necesar ca această legătură a trupelor regaliste să fie împiedicată, astfel că, fără să se mai ţină seama de Ordonanţă, i s-a dat din Windsor ordin lui Cromwell să intre din nou în luptă. Trebuia ca, împreună cu fostul lui regiment, să-l ţină în loc cu orice preţ pe rege.

În această campanie, care a cuprins o serie de încăierări şi de atacuri în apropiere de Oxford şi în împrejurimile acestui oraş, Cromwell s-a prezentat în cea mai strălucitoare lumină. S-a grăbit să-şi arunce trupele între regele aflat la Oxford şi regaliştii din Hereford şi Worcester. A înfrînt apoi la Islip, localitate situată chiar la nord de Oxford, cavaleria contelui de Northampton printr-un atac prin surprindere, în urma căruia a luat prizonieri peste o sută de călăraşi regalişti şi a pus capăt intenţiei regelui de a părăsi oraşul. A cucerit Bletchingdon House, situat la circa 15 mile depărtare, fără să întîmpine vreo greutate, datorită fie prudenţei, fie laşităţii comandantului, care n-a vrut să lupte, punînd mîna pe o mare cantitate de muniţii, precum şi pe un număr însemnat de cai şi muschete. S-a pornit apoi să-i extermine pe regalişti, încercuind comitatul Oxford şi executînd în lung şi-n lat incursiuni de jaf, pentru ca să-l împiedice pe rege să comunice cu sprijinitorii lui din Worcester. Prin acţiunile lui iuţi şi hotărîte, Cromwell a răsturnat încă o dată, în favoarea Parlamentului şi într-un moment critic, perspectivele imediate ale viitorului.

Raportul pe care l-a făcut asupra bătăliei, adresat la 25 aprilie Comitetului celor două regate, după bătălia de la Islip şi Bletchingdon, dovedeşte importanţa uriaşă pe care o acorda Cromwell acestei prime funcţii de comandă pe care o avea acum, după alcătuirea armatei noului model, fiindcă se prezenta comandantului său Fairfax drept cel care a condus la victorie „regimentul domniei voastre, fost în ultima vreme al meu". Era, de asemenea, şi prima lui funcţie de comandă de după intrarea în vigoare oficială a Ordonanţei de autorenunţare şi, din acest punct de vedere, sfîrşitul raportului este deosebit de interesant. [44]

„Aceasta a fost îndurarea lui Dumnezeu, nimic mai mult decît o adevărată recunoaştere : căci, deşi m-am bucurat şi de alte îndurări, nici una n-a fost atît de vădită, fiindcă mai întîi i-a adus în mîinile noastre, atunci cînd nu-i căutam... Îndurarea Lui se mai vede şi din faptul că, deşi am şovăit mult pînă să atac Bletchingdon House, fiindcă era puternică şi bine apărată, în timp ce eu aveam doar cîţiva dragoni, iar treaba nu era de fapt a mea, totuşi am cucerit-o".

Într-un alt raport adresat comitetului cu trei zile mai tîrziu, Cromwell lăuda noua legiuire, care atrăgea manifestările de aprobare ale Atotputernicului : „Dumnezeu îi

înspăimîntă... şi fără îndoială că este bucuros că v-aţi străduit să reorganizaţi armatele, iar eu vă rog ca această lucrare să fie dusă cît mai departe. Oamenii răi şi nemulţumiţi spun că aceasta înseamnă faţiune. Eu vrea să fiu din faţiunea care doreşte să înlăture oprimarea sărmanului popor al acestei naţii nenorocite, la care nu ne putem uita fără să nu ne sîngereze inima".

Cromwell încheia criticînd sistemul potrivit căruia armata se întreţinea prin încartiruiri gratuite, amărînd astfel pe ţărani.

Adversarii lui Cromwell, ca să nu mai vorbim de scriitorii regalişti, l-au învinuit mai tîrziu că el era acela care pusese la cale în mod deliberat întreaga „scamatorie a Ordonanţei de autorenunţare", aşa cum a numit-o Denzil Holles în *Memoriile* sale, cu scopul de a mări averile „independenţilor". În felul acesta, toţi comandanţii vechi trebuie să se retragă „aruncaţi la gunoi ca nişte calendare vechi", după expresia plină de culoare şi de indignare a lui Holles, „cu excepţia lui Cromwell, în folosul căruia se va găsi în curînd o stratagemă ca să-l reţină". Pentru a combate aceste învinuiri, istoricii au arătat, pe bună dreptate, că, oferindu-se să depună comanda, Cromwell se expunea unui risc foarte mare, dacă intenţiona într-adevăr să evite, în ultimul moment, retragerea[45]. Erau mulţi factori care făceau ca balanţa să se încline în defavoarea lui, fiindcă, după cum se va vedea, rolul lui oficial în armata noului model n-a fost confirmat de fapt decît la 10 iunie şi încă şi atunci i s-a fixat o limită a funcţiei de comandă. Însă pentru a analiza mai îndeaproape reacţiile lui Cromwell, trebuie să luăm în considerare firea lui deosebit de încrezătoare în providenţa divină. Fiindcă, pentru Cromwell, rezultatul încununat de succes al oricărei acţiuni trebuia interpretat, în primul rînd, ca un semn că Dumnezeu îi încuviinţase amestecul, întîmplările care avuseseră loc în decursul primei lui funcţii de comandă, după ce Ordonanţa de autorenunţare fusese votată, căpătau pentru el o importanţă extremă. Învinuirea de ipocrizie înveterată de care ar fi dat dovadă Cromwell la început este greu de susţinut din cauza imenselor greutăţi şi a totalei lipse de siguranţă a succesului pe care ar fi trebuit să le înfrunte într-o asemenea uneltire în decembrie 1644. Mai plauzibilă este, de aceea, ipoteza unei speculaţii riscante.

Într-un anumit sens, Cromwell jucase o carte bună, care a ieşit pînă la urmă, iar izbînzile rapide ale campa-

niei lui din comitatul Oxford îi dovedeau cu prisosinţă că pecetea încuviinţării Domnului mai stătea încă deasupra lui. Se părea că încă de la început Atotputernicul nu dorise ca el să-şi părăsească funcţia de comandă, ci, dimpotrivă, îl hărăzise să ajute la conducerea marii armate noi, pentru a cărei înfiinţare muncise cu atîta îndîrjire. Este destul de ciudat totuşi că următoarea ciocnire, mai puţin importantă, pe care a avut-o cu Goring la Faringdon, în ziua de 2 mai, s-a terminat printr-o respingere, care, chiar dacă fanfaronul Goring şi-a exagerat mult izbînda, trebuie socotită drept o înfrîngere. Ar fi interesant de speculat ce atitudine ar fi luat Cromwell faţă de noua sa funcţie de comandă, dacă primele sale hărţuieli s-ar fi terminat prin catastrofe iremediabile. Să-i fi arătat semnele acestea că trebuie să se întoarcă, aşa cum se cuvenea, la Londra şi să-şi depună funcţia de comandă ? Însă, aşa cum stăteau lucrurile, după propriile lui cuvinte, deşi se bucurase de îndurări şi mai mari, niciuna nu reprezentase o înştiinţare mai clară ca aceea de la Bletchingdon. Fusese un semn remarcabil al providenţei. În cugetul lui se conturase ferm convingerea că Dumnezeu îl destinase să continue lupta pe cîmpurile de război drept singurul dintre numeroşii membri ai Parlamentului care jucaseră cîndva rolul dublu de oştean şi politician.

7

Biruinţa norocoasă

Nu puteam umbla după treburile mele fără să nu aduc, zîmbind, laude Domnului, încredinţat fiind de biruinţă, fiindcă numai El poate ca, prin lucruri care nu se văd, să stîrpească lucruri care se văd.

Cromwell înainte de bătălia de la Naseby

Regele nu putea fi ţinut închis pe veci în simplitatea rustică a comitatului Oxford, iar „magnificul mai", aşa cum îl numea Milton, al anului 1645 — înflorita lună care aruncă, din poala ei verde, galbena ciuboţică a cucului şi palida primulă — a fost petrecută de rege şi de Parlament într-o interesantă partidă de şah militar. Ceea ce frămînta Parlamentul era următoarea mişcare a regelui, care avea deschise în faţa lui mai multe alternative, în timp ce Parlamentul se vedea ocupînd, ca întotdeauna, mai degrabă o poziţie de imobilizare decît una ofensivă. Îşi va părăsi regele citadela lui de la Oxford ? Deocamdată lucrul acesta părea sigur, astfel că Cromwell se îndreptă, la 5 mai, spre Abingdon, localitate aflată la sud de Oxford, înaintînd pînă la Dorchester la 6 mai, cu scopul de a se agăţa cel puţin de pulpanele armatei regale. Într-adevăr, două zile după aceea, regele părăsi Oxfordul, întovărăşit de nehotărîtul Goring, comandantul cavaleriei lui, pentru ca în aceeaşi zi Cromwell să sufere neobişnuita umilinţă de a fi surprins de Goring în apropiere de Burford, unde doi din coloneii lui şi cîţiva călăraşi au fost luaţi prizonieri.

Acum însă care erau intenţiile imediat următoare ale regelui ? Cel mai rezonabil lucru era să se îndrepte spre nord împotriva şovăitorilor scoţieni, lăsîndu-l pe Goring şi pe prinţul de Wales să ţină la distanţă, în vest, grosul

armatei lui Fairfax. În felul acesta, poziția lui Cromwell, relativ apropiată de armata regelui, era, evident, vitală, iar comandamentul civil din Londra, reprezentat de Comitetul celor două regate, și-a dat perfect de bine seama de acest lucru, satisfăcînd cererile lui de mai mulți oșteni, mai multă artilerie și mai multe muniții pentru a putea urmări pe starostele dușmanilor lor cu rezultate prielnice. Deși deocamdată era prea devreme să încuviințeze cererea răspicată a lui Fairfax ca Cromwell să fie numit general-locotenent al cavaleriei lui, comitetul acordă totuși un nou termen al primei prelungiri de 40 de zile în care Cromwell era cruțat de ghearele stăvilitoare ale Ordonanței de autorenunțare. La 9 mai, Cromwell a făcut din Hinton Waldrist, localitate care se află la sud-vest de Oxford *, o nouă cerere de bani și de muniții către comitet, „pentru a putea urmări inamicul" [1]. În aceste momente critice însă, comitetul hotărî că, oricare vor fi fost speranțele lui Cromwell, el trebuia să acționeze mai cumpătat și să înainteze direct spre nord, în comitatul Warwick, unde să stea de strajă la drumurile de acces înspre comitatele Asociației de răsărit pentru ca nu cumva regele să fie ispitit din întîmplare să se arunce asupra acestor ținte vulnerabile și în cea mai mare parte neapărate. Trebuia să se lase pe seama scoțienilor să-l răpună sau să-l oprească pe rege, după cum va fi ursita războiului.

Dar se îndrepta regele cu adevărat direct spre nord ? Nu intenționa oare, cu mai multă înțelepciune, să se abată în drum spre fortăreața regalistă a Chesterului, care, datorită faptului că era situată pe coasta de nord-vest, oferea o poartă excelentă spre Irlanda și pentru eventuale aprovizionări ? Însuși Cromwell a arătat greutatea reprezentată de faptul că nu se cunoșteau intențiile regelui și importanța aflării acestui lucru, printr-o scrisoare de răspuns chițibușară, adresată la 14 mai comitetului, prin care întreba dacă hotărîrea de a nu-l urmări pe rege înspre nord se aplica și în cazul cînd acesta ar fi preferat să se îndrepte spre Chester, „fiindcă această localitate nu este direct spre nord, ci spre nord-vest". De fapt, Chesterul era asediat de mai multă vreme de admirabilul și con-

* Nu este vorba de Hinton-in-the-Hedges, din apropiere de Banbury, la nord de Oxford, așa cum sugerează W.C. Abbott. În această chestiune și pentru o reevaluare generală a campaniei de dinaintea bătăliei de la Naseby, vezi R.N. Dore, *Sir William Brereton's Siege of Chester and the Campaign of Naseby.*

ştiinciosul oştean al Parlamentului care era sir William Brereton, însă, firește, că nu i se putea cere acestuia să-şi continue încă mult timp strădaniile dacă s-ar fi aflat în fața întregii forțe militare de despresurare, care era de așteptat. De data aceasta, Brereton a fost acela care, în loc să renunțe pasiv la toate foloasele prelungitului său asediu, a născocit în capul lui un plan după care marșul triumfal al regelui spre Chester putea fi folosit cu îndemînare, astfel încît să-l ducă la propria sa pieire. Ideea lui era ca armatele lui Fairfax şi Cromwell să facă legătura în spatele armatei regelui, pentru ca, între timp Brereton să se mențină la Chester şi, pînă la urmă, să se unească cu armata scoțiană care va coborî dinspre nord. În felul acesta, regele va fi prins cu dibăcie în cleștele unei capcane prevăzute peste tot cu colți ascuțiți. În legătură cu această idee, Brereton i-a scris lui John Bradshaw, vecinul său din Cheshire : „Dacă trupele scoțiene se vor grăbi să înainteze, iar o parte din armata lui sir Fairfax îl va urmări din spate, atunci mă voi simți foarte încurajat să cred că aceasta va fi ultima partidă pe care regele o va mai juca vreodată“ [2].

În planurile lui, Brereton a fost mult încurajat de știrile că pe la mijlocul lunii mai Cromwell ajunsese la nord de Warwick, deşi de fapt acesta înainta la 15 mai spre nord de Banbury, supunîndu-se sensului instrucțiunilor primite de la comitet de a-şi arunca armata între rege şi comitatele de răsărit. Brereton i-a scris lui Cromwell, schițîndu-şi planurile, şi, în timp ce comitetul le întîmpina cu o lipsă evidentă de entuziasm, Cromwell i-a răspuns aprobîndu-l prudent, la 18 mai, cînd ajunsese la nord de Coventry. Dacă cele două legături, aceea dintre el şi Fairfax şi dintre Brereton şi scoțieni, puteau fi realizate, „atunci nu văd motivul pentru care n-am ajunge în cea mai favorabilă poziție pe care am avut-o vreodată, cu armata regelui între noi, pentru ca, prin binecuvîntarea Domnului, să-l aducem la cea mai mare ananghie“. Din nefericire, cutezătoarele planuri ale lui Brereton de a se folosi această împrejurare favorabilă pentru a se pune capăt „războaielor nefireşti“ n-au reuşit să trezească imaginația obtuzului comitet. În aceeaşi zi în care i-a răspuns lui Brereton cu aprobare precaută, Cromwell trebuie să fi primit veşti de la comitet că i se ordonase să se retragă, fiindcă la 19 mai l-a înştiințat din Kenilworth pe Brereton că, spre părerea lui de rău, i se dă-

duse ordin să se întoarcă „pentru o sarcină importantă", ordin pe care era obligat să-l respecte. În jur de 20 mai, Cromwell era la Daventry, de unde i-a scris lui Samuel Luke, guvernatorul de la Newport Pagnell, rugîndu-l să expedieze la Brackley, unde credea că va fi pe la 21 mai, orice bani ar putea să-i sosească de la comitet *.

În acest fel, îndrăzneţul proiect al lui Brereton, care ar fi anticipat, desigur, cu cîteva săptămîni prăbuşirea, la Naseby, a cauzei regale, n-avea să mai fie pus în aplicare din cauza comitetului de la Londra, prea timid ca să poată prinde din zbor o ocazie favorabilă. Această împrejurare proiectează în acelaşi timp o lumină indirectă asupra oşteanului Cromwell, care a apreciat rapid posibilităţile schiţate de Brereton, dar care s-a supus fără murmur ordinelor de îndată ce comitetul a sunat retragerea, dovedind acea supunere corectă faţă de autoritatea superioară despre care vorbise Waller cu cîteva luni înainte. În pofida faptului că printre oştenii lui se aflau atît infanterişti, care se deplasau încet, cît şi călăraşi, Cromwell a dat, de asemenea, dovadă, în toate peregrinările sale prin comitatele centrale, de o uluitoare înclinare spre rapiditate. Într-adevăr, pe la 22 mai revenise, împreună cu Fairfax, la Oxford, acoperind în patru zile peste 70 de mile, ceea ce dădea o medie de aproximativ 18 mile pe zi în comparaţie cu media generală de 10 pînă la 12 mile realizată în războiul civil şi care se ridica pînă la 15 mile pe zi cînd poverile erau mai mici. Prinţul Rupert era de pe atunci proverbial pentru capacitatea lui de a-şi schimba direcţia şi de a se roti prin ţară cu o viteză uimitoare, astfel că, în zadarnicele lui încercări de a anticipa biruinţa de la Naseby, Cromwell s-a arătat a fi în stare să execute un marş mai mult sau mai puţin de calitatea marşului următor executat de prinţ înainte de bătălia de la Preston. Între timp, comitetul continua cu îndărătnicie să se îngrijoreze de viitorul Asociaţiei comitatelor de răsărit, fără să-şi dea seama de pericolul pe care-l prezenta regele în nord-vest. În consecinţă, următoarele instrucţiuni primite de Cromwell l-au abătut cu totul din calea regelui : primise misiunea să întărească Asociaţia de răsărit şi să strîngă trupe acolo, punînd mai presus de onoare serviciul, aşa cum s-a

* Nu apare în W.C. Abbott. Vezi *The Letter Books of Sir Samuel Luke*, Editura H.G. Tibutt, nr. 1301, D. 30, p. 542.

exprimat Joshua Sprigge. A ajuns astfel la 31 mai la Cambridge, unde a reușit să adune 3 000 de călărași, iar din Huntingdon, orașul lui natal, i-a scris lui Fairfax, la 4 iunie, raportîndu-i că făcuse tot ce i-a stat în putință, deși socotea că apărarea locală era în general într-o stare foarte proastă [3].

De-abia la 1 iunie, cînd regele și prințul Rupert au cucerit și jefuit orașul Leicester — ceea ce a prilejuit un mare și groaznic masacru, printre ale cărui victime erau și multe femei, care se spune că participaseră la apărarea orașului —, și-a dat seama comitetul din Londra de pericolul evident pe care îl prezenta situația din comitatele centrale ale Asociației. N-avea nimic împotrivă să se lase pe seama lui Cromwell, de pildă, întărirea părții de răsărit a țării în fața unei posibile apariții nedorite a victoriosului Montrose din Scoția, astfel că urgența imediată a cererii lui Fairfax de a i se da un locțiitor la comanda cavaleriei, și în special pe Cromwell, în scopul de a încerca o ofensivă pentru apărarea împotriva lui Carol trecea acum înaintea acestor considerații strategice încetinitoare.

De fapt, răbdarea lui Fairfax ajunsese la o limită de nesuportat, astfel că a trimis o cerere pentru numirea imediată a lui Cromwell, bazată nu numai „pe stima și afecțiunea generală de care se bucura din partea ofițerilor și a oștenilor întregii armate, precum și pe valoarea și capacitatea lui personală pentru această funcție...", ci și pe piatra de încercare puritană a „prezenței și binecuvîntării constante a Domnului, care l-au însoțit" [4]. Într-un cuvînt, Cromwell era chemat să se întoarcă în tabăra lui Fairfax pentru a rostui o biruință oarecare. Cererea a fost aprobată, cu toate obiecțiile Camerei Lorzilor, care mai tuna și fulgera încă din pricina acuzațiilor aduse lui Manchester, dar care n-a putut face acum altceva decît să insiste ca numirea să fie condiționată de o nouă limită de timp. Fairfax i-a trimis lui Cromwell o scrisoare plină de însuflețire, prin care îi aducea la cunoștință vestea și îi cerea să se alăture numaidecît grosului armatei.

Între timp, cele două armate principale, cea a regelui și cea a lui Fairfax, se învîrteau prin comitatele centrale, ajungînd uneori chiar foarte aproape una de alta, făcînd planuri și părăsindu-le, fiecare din ele fără o cunoaștere sigură a poziției celeilalte. Una din particularitățile războiului din acea epocă era într-adevăr faptul că informația militară a armatelor varia între adjectivele eminent

și neglijabil, ceea ce explica importanța dată postului de comandant al grupelor de cercetași, care avea sarcina să urmărească inamicul și primea neobișnuit de ridicata soldă de 4 lire sterline pe zi [5]. Era, în definitiv, epoca în care hărțile se mai aflau în faza copilăriei. Desigur, la Amsterdam fuseseră realizate, prin anii '30, unele hărți parțiale ale Marii Britanii, însă faimoasa hartă a lui John Blaeu n-a apărut decît în 1648. De aceea, în aceste campanii locale conducerea se baza pe hărți desenate cu aproximație, de felul celor care prezintă situații în general, fără detalii. În perioada dinainte de bătălia de la Naseby, serviciul de informații regalist era deosebit de deficitar, astfel că a contribuit în bună măsură la înfrîngerea regelui.

Intenția lui Carol nu era să dea lupta acum, cu toată biruința lui de la Leicester, fiindcă Goring se dovedea a fi nu numai nesupus, ci chiar recalcitrant prin aceea că amîna sosirea mult necesarei lui cavalerii din vest, din cauza invidiei pe care o nutrea față de Rupert. Planul regelui era să se îndrepte spre importanta fortăreață regalistă de la Newark, trecînd pentru apărare pe sub raza de bătaie a formidabilelor tunuri ale impunătorului Belvoir Castle, în timp ce Fairfax spera să-l provoace la luptă de îndată ce Cromwell și cavaleria lui din comitatele de răsărit i se vor fi alăturat. Drept răspuns la misiva urgentă a lui Fairfax, Cromwell a ajuns cam pe la 11 iunie la Bedford, iar a doua zi, la ora 6 dimineața, a pornit, în pofida unei ploi năprasnice, spre tabăra lui Fairfax de la Kislingbury pentru a fi primit la sosire de oamenii lui Fairfax cu aclamații puternice. Din anumite documente regale pe care pusese mîna într-o încăierare, Fairfax știa că trebuia să fie într-o situație de uriașă superioritate numerică față de rege și de fapt îl întrecea într-un raport de doi la unu. Venise deci timpul ca regele să fie constrîns să lupte.

În drumul ei spre Newark, oștirea regelui Carol și-a petrecut noaptea de 13 iunie la Market Harborough din Leicestershire, în timp ce regele plecase să se culce în tîrgușorul Lubenham, aflat la cîteva mile spre vest. Nici el, nici Rupert n-aveau habar cît de aproape era în realitate armata noului model, de vreme ce cavaleria acesteia se afla acum la Guilsborough, pînă ce a venit știrea că Henry Ireton pusese mîna pe un post avansat al oștirii regale care fusese lăsat la Naseby, un tîrgușor situat la circa șapte mile sud de Harborough, ca să apere ariergarda re-

gelui. La ora atacului, oștenii regelui își luau fără nici o grijă masa de seară și se jucau aruncînd discul. Această veste neplăcută și neașteptată, care îl obliga pe rege și pe Rupert să-și reprezinte cu totul altfel adevărata poziție a celor două oștiri, a prilejuit o conferință rapidă, ținută la miezul nopții la Lubenham. Ce era de făcut ? În general vorbind, aveau în fața lor două alternative din care nici una nu era prea dătătoare de speranțe. În primul rînd, regele putea să-și continue retragerea spre nord în direcția Leicester, retragere care putea lua acum periculoasa înfățișare a unei fugi, în decursul căreia cavaleria parlamentară, binecunoscută prin eficacitatea ei, putea hărțui ariergarda pe întregul parcurs. La toate acestea se adăuga pericolul suplimentar ca scoțienii să coboare în sfîrșit dinspre nord, astfel că regele putea fi prins în aceeași capcană în care sperase zadarnic să-l prindă sir William Brereton o lună mai înainte. În al doilea rînd însă, regele putea să facă o mișcare de întoarcere chiar pe locul unde se afla și să înfrunte pieptiș armata parlamentară cu speranța deșartă că arta și organizarea militară îi vor suplini inferioritatea.

Tot ce trebuia să facă, pe de altă parte, oștirea parlamentară era să aștepte ca pedestrașii să-i ajungă din urmă pe călărași pentru a alcătui împreună o forță de luptă formidabilă, întîrziindu-l între timp pe rege. Punîndu-l pe Carol în fața acestor două alternative, la fel de nesatisfăcătoare, Fairfax cîștigase deja o izbîndă tactică împotriva regelui înainte chiar ca prima împușcătură să fi fost slobozită la Naseby. Și atunci, dintre cele două drumuri de urmat, Carol l-a ales pe al doilea. Deși este adevărat că pînă la urmă alegerea luptei avea să se dovedească dezastruoasă pentru rege, nu trebuie totuși ca, atunci cînd criticăm, să subestimăm foloasele pe care ni le oferă retrospecția. În primul rînd, armata noului model era pentru el, în mare măsură, o forță neverificată, ceea ce explică faptul că, luînd hotărîrea de a lupta, anumiți comandanți regaliști, ca lordul Digby, s-au distrat pe socoteala ei numind-o „dovleacul nou" *, o zeflemea pe care o va regreta mai tîrziu [6]. Este adevărat de asemenea că Rupert fusese de părere să nu se dea lupta. Însă în secolul al XVII-lea nu se putea prevedea cu certitudine absolută rezultatul nici unei bătălii datorită diferitelor în-

* Joc de cuvinte între *model* (în engl.) — model și *noddle* (în engl.) — dovleac. — M. L.

torsături pe care le putea lua norocul pe cîmpul de luptă. Cu toată imensa superioritate numerică a forțelor parlamentare, mai rămîneau, în termenii formali ai războaielor de pe vremea aceea, diverse posibilități pentru a le înfrînge : o anumită aranjare a liniei de bătaie și asalturile minuțios plănuite, șarje care puteau scăpa de sub control, lupta corp la corp a sulițașilor și extrema vulnerabilitate a mușchetarilor după ce trăgeau o salvă, situații care depindeau, toate, într-o mare măsură, de calitatea ostașilor și a comandanților. Dar, mai presus de toate, dacă Rupert ar fi putut scoate din tolbă una din rapidele lui izbînzi cu ajutorul cavaleriei, regelui i-ar fi rămas totuși o șansă în dimineața zilei de 14 iunie.

Cîmpul de bătaie astfel ales în mod involuntar era situat pe un șes larg, întinzîndu-se de-a lungul marginilor dinspre nord-vest ale comitatului Northampton, care este, geografic, aproape centrul Angliei. Șesul se afla între două coame ale delurosului ținut de la sud de Market Harborough, poziția armatei parlamentare, aflată imediat spre nord de Naseby, fiind cu puțin mai înaltă decît cea a trupelor regaliste *. Terenul era de fapt înșelător, fiindcă printre podișurile și povîrnișurile cu pantă lină, acoperite cu tufe sau chiar cu pădurici, puteau să se afle adînciturі necunoscute, ascunse în mod neașteptat vederii. Regaliștii și-au petrecut primele ore ale dimineții, care, ca și la Marston Moor, era rece și ploioasă, adunîndu-și șirurile de oșteni în ordine de bătaie și terminaseră, desigur, această treabă înainte ca oștirea parlamentară să se ivească. În ceea ce-l privea pe Rupert, acesta putea zări, de pe culmea lui de deal, cavaleria armatei noului model profilîndu-se clar pe linia de orizont opusă, unde Fairfax începuse să-și alinieze trupele, mai înainte de a ajunge la concluzia că se afla desigur prea departe. Mai subzista încă pericolul ca Rupert să se eschiveze în ultimul moment

* Teatrul bătăliei poate fi cercetat cu folos și astăzi, fiindcă nu s-a schimbat prea mult. Singura deosebire este actuala șosea Naseby-Clipston-Harborough, care era pe vremea aceea, așa cum arată profesorul Austin Woolrych în *Battles of the English Civil War*, p. 124 și nota de subsol 1, „Cel mai prăpădit dintre drumurile" care duceau spre nord la Sibbertoft. Renunțînd să socotească acest drum (cu totul neînsemnat) drept calea urmată de armata noului model și amplasînd în consecință bătălia mult mai la vest decît locul indicat de colonelul H.C.B. Rogers în *Battles and generals of the Civil Wars*, autorul cărții de față îl urmează pe profesorul Woolrych.

de la luptă, mai ales că Fairfax știa, din documentele capturate, că Goring îi cerea stăruitor regelui să aștepte acolo sosirea cavaleriei lui. De aceea, Fairfax coborî puțin colina și începu să ocupe o poziție chiar sub coama ei, ceva mai spre stînga actualei șosele Naseby—Sibbertoft. Însă, în urma acestei schimbări de poziție, Cromwell constată că detașamentele lui de cavalerie se găseau în fața unui petic de pămînt foarte reavăn și mocirlos, care putea fi fatal pentru o șarjă de cavalerie iute și controlată, de felul aceleia pe care spera să o execute. Întorcîndu-se spre Fairfax și arătînd o porțiune de pămînt înaltă, numită Red Hill, el îi dădu acel sfat care urma să se dovedească important în deciderea cursului bătăliei : „Vă rog stăruitor, permiteți-ne să ne retragem pe colina de colo, fiindcă aceasta îl va îndemna pe dușman să ne atace, lucru pe care nu l-ar face în locul acesta fiindcă ar suferi un adevărat dezastru“ [7].

Deplasarea spre stînga a armatei noului model a atras atenția prințului Rupert, care tocmai pleca într-o misiune de recunoaștere, fiindcă nu era mulțumit de informațiile aduse de comandantul cercetașilor săi. A crezut el oare că armata noului model se retrăgea sau a văzut pur și simplu în această mișcare un prilej favorabil de a se năpusti asupra ei înainte de a se fi aliniat în ordine ? Deocamdată, motivele lui ne sînt obscure, însă, oricare vor fi fost ele, Rupert a trimis vorbă să vină și restul armatei, hotărînd ca ea să fie aliniată pe cea mai prielnică porțiune de teren disponibilă, și anume pe o pantă numită Dust Hill, care se termina într-o adîncitură cu fundul plat și relativ întins, cunoscută sub numele de Broad Moor. Pe partea cealaltă, o altă pantă ducea în sus spre capătul de vest al colinei, ocupată acum de armata noului model. Regele a plecat și el numaidecît ca să se alăture liniei de bătaie, care se întindea de la aripa stîngă regalistă, comandată de sir Marmaduke Langdale, aproximativ de-a curmezișul actualei șosele Naseby—Sibbertoft, trecînd prin frontul infanteriei, așezată la centru și aflată sub comanda lordului Astley, precum și prin șirurile de călărași ai lui Rupert, care atingeau hățișurile de pe partea extremă din vest a cîmpului de bătaie numit Sulby Hedges. Frontul armatei parlamentare, așezat cu fața drept spre nord, căuta acum să-și potrivească direct și paralel ordinea de bătaie cu cea a regaliștilor, nu numai conform practicilor militare ale timpului, dar și cu scopul de a reduce la mi-

nimum efectele supărătoare ale vîntului, care „sufla întrucîtva spre vest", astfel că putea aduce periculosul fum al muschetelor în fața oștenilor [8]. În felul acesta, dragonii armatei parlamentare erau aliniați de-a lungul hățișurilor Sulby Hedges, Henry Ireton, numit în dimineața aceea, la cererea lui Cromwell, intendent general și comandant secund al cavaleriei, ocupa aripa stîngă, Skippon și infanteria, întărită prin unele unități de pedestrași răspîndite la centru, se opuneau lui Astley, în timp ce Cromwell îl înfrunta pe Langdale pe aripa dreaptă.

În această fază, comandantul armatei parlamentare, Fairfax, hotărî să profite cu pricepere de particularitatea așezării afundate a terenului, dînd ordine ca întreaga linie să fie retrasă cu o sută de iarzi, sub sprînceana pantei inferioare, ceea ce a avut drept rezultat că un număr foarte mare de călărași ai lui Cromwell au fost ascunși vederii regaliste datorită terenului în unghi mort. Joshua Sprigge, capelanul lui Fairfax, ne lămurește că manevra n-a fost întîmplătoare, ci menită intenționat să ascundă aranjamentul liniilor de bătaie, „cu toate că noi puteam vedea încă liniile lor". S-a sugerat, de asemenea, că Fairfax dorea să evite demoralizarea trupelor sale, mai puțin experimentate, și în special a infanteriștilor, la vederea forțelor inamice aliniate în rînduri strînse [9]. Cromwell, nou-numitul general-locotenent al cavaleriei, își rînduia acum în grabă oștenii, nu numai pe propriii lui călărași de pe dreapta, ci și dragonii comandați de Okey și aflați la extrema stîngă, dincolo de Ireton. Dar care era starea lui sufletească din ajunul acestei lupte de răscruce, prima lui bătălie de cînd fusese numit la comanda superioară a cavaleriei armatei noului model ? Îi era oare teamă văzînd starea de pregătire generală a liniei de bătaie regaliste ? Dimpotrivă, așa cum știm din multe alte mărturii, precum și din propria sa mărturisire, lui Cromwell nu numai că nu-i lipsea încrederea, dar era cuprins de bucurie în fața perspectivei bătăliei, o stare sufletească ce lua chiar forma extremă a unui fel de voioșii dezlănțuite sau a unei „credințe și fericiri triumfătoare", după cum scria Sprigge. Un alt observator a mers și mai departe, reamintindu-și de un hohot de rîs nestăpînit, iar ciudatul tablou al lui Cromwell rîzînd în sinea lui în ajunul bătăliei de la Naseby demonstrează mai viu decît oricare din cuvîntările lui teologice mai formale măsura încrederii pe care o avea în preceptul că dreptatea înseamnă de asemenea forță.

Pentru moment, situaţia militară reală era mult mai puţin rodnică în speranţe optimiste. Rupert era hotărît să atace şi, cu toate că „zelul" său a fost foarte mult criticat şi condamnat după aceea din cauza cursului dezastruos pe care l-a luat bătălia, totuşi faptul că a folosit elementul surpriză şi a atacat înainte ca linia de bătaie a armatei parlamentare să fi fost cu desăvîrşire întregită pledează în favoarea lui. Exista o singură cale de redresare a acestei situaţii în care Rupert avea 9 000 de oameni faţă de cei 14 000 ai armatei parlamentare, iar, în absenţa lui Goring, se afla într-o tragică inferioritate în privinţa cavaleriei cu cei 4 500 de călăraşi ai săi faţă de 6 500 ai lui Cromwell. Potrivit spuselor lui John Okey, colonelul dragonilor, oamenilor săi li se distribuia încă muniţia la circa o jumătate de milă în spatele frontului şi erau cu toţii descălecaţi cînd au zărit inamicul „înaintînd spre noi falnic şi ca o singură unitate, crezînd că ne intimidează sau cel puţin că ne surprinde înainte de a fi gata să-l primim cum trebuie". În acele momente critice, Cromwell a avut o inspiraţie fericită. A venit călare, cerîndu-i lui Okey să-i pună pe oameni să încalece cît mai repede posibil pentru a asigura flancul aripii stîngi a armatei parlamentare, aliniindu-se de-a lungul hăţişurilor Sulby Hedges, astfel încît, prin focul muschetelor lor, să împiedice aripa dreaptă regalistă ca, printr-o întoarcere, să atace din flanc. Oamenii lui Okey de-abia au avut timp să ocupe noile lor poziţii, să descalece din nou, să predea calul celui de al zecelea om, care îl ţinea de obicei, şi să-şi pregătească muschetele, că inamicul i-a şi atacat, „de la mică distanţă."[10] Pe scurt, s-ar putea spune că interveniseră la ţanc.

Era acum 10 dimineaţa, şi de la un capăt la altul al celor două linii de bătaie fluturau semnele distinctive ale celor două tabere : albul armatei parlamentare, ca şi la Marston Moor, şi verdele vrejurilor de bob ale regaliştilor. În ultimele clipe, linia de bătaie parlamentară se deplasase uşor înainte, astfel că cele două tabere se vedeau acum complet una pe alta. Strigătele de luptă provocatoare ale celor două părţi au început să se audă şi ele pe măsură ce frontul regalist se tălăzuia înainte : „Regina Mary", omagiul anglicizat adus reginei Henrietta Maria de tabăra regelui şi „Dumnezeu este puterea noastră" al armatei noului model. Cavaleria prinţului Rupert s-a apropiat curînd în goană de trupele lui Okey şi Ireton de pe stînga, condusă personal de prinţ şi de fratele său Maurice, în timp ce bravii dragoni

îşi descărcau muschetele împotriva valurilor de oameni şi de cai ce înaintau atacînd. Făcuseră bine că, potrivit ordinelor lui Cromwell, flancaseră hăţişurile, fiindcă altminteri cavaleriei regaliste i-ar fi venit uşor să-şi schimbe direcţia dinspre vest, aşa cum se temuse el. Acum însă, aşa cum stăteau lucrurile, trebuiau să lupte cu înverşunare, corp la corp, cu oştenii lui Ireton. Ireton copleşea de fapt numericeşte regimentul lui Rupert într-un raport de 3 la 2, însă, în pofida acestui avantaj, el dădu dovadă de funesta slăbiciune proprie atîtor şarje de cavalerie izbutite fiindcă, deşi reuşise să împingă înapoi detaşamentul de cavalerie regalist comandat de prinţul Maurice, în decursul acestei acţiuni a pierdut contactul cu oamenii săi. Din nefericire pentru el, nereuşind să-i regăsească, a sărit în ajutorul lui Skippon şi al infanteriştilor lui, care erau supuşi unei presiuni foarte puternice la centru. Ireton a fost rănit de o suliţă, care l-a crestat în obraz, şi, pînă la urmă, a fost luat prizonier. Lucruri şi mai grave se petreceau însă pe stînga lui, unde puternica şarjă condusă de însuşi prinţul Rupert se desfăşura cu succes. În curînd, întreaga glorioasă aripă stîngă a armatei noului model era într-o derută înspăimîntătoare, îndestul de mare ca să confirme cele mai pesimiste presupuneri ale criticilor ei, precum şi adîncul dispreţ al zeflemitorilor regalişti.

Între timp, la centru, cu toată istovirea şi inferioritatea numerică a trupelor regaliste, fiindcă erau doar 4 000 de oameni faţă de cei 7 000 de sub comanda lui Skippon, infanteria parlamentară era aceea care ceda în faţa îmbrîncelii brutale a suliţaşilor regalişti. Skippon era rănit, iar locţiitorul său fusese ucis, în timp ce doar oamenii lui Fairfax mai continuau să reziste vitejeşte. Dacă mai era nevoie de o dovadă a importanţei moralului în asemenea bătălii, atunci tenacitatea oştenilor încercaţi şi legaţi între ei ai lui Fairfax, comparată cu slăbiciunea regimentului nou format al lui Skippon, compus din ostaşi care fuseseră mai înainte sub comanda lui Essex şi Manchester, ale căror armate nu s-au avut niciodată bine una cu alta, o confirma din nou. Pentru Parlament, rezultatul acestei lupte înverşunate, duse în gloduri, era, pentru a nu spune decît atît, nesigur. Dacă la aripa dreaptă a armatei parlamentare ar fi luptat pînă la capăt un alt Ireton şi un alt Rupert, atunci ziua bătăliei de la Naseby, „această sîmbătă posomorîtă", cum a numit-o după aceea un căpitan regalist în jurnalul

său personal, ar fi strălucit de drapelele vesele ale biruinței regale. „După toate probabilitățile, am fi putut dobîndi victoria", scria sir Henry Slingsby, care, urmărind bătălia pînă la capăt ca ofițer de infanterie regalist, înțelegea prea bine caracterul cu totul hazardat al acțiunii ce se desfășura. [11]

Însă la aripa dreaptă nu se afla Ireton, ci însuși Cromwell, cu rîsul potolit acum, dar a cărui convingere și hotărîre în dobîndirea izbînzii de către cei cu frica de Dumnezeu se dublaseră. Își aliniase regimentul pe trei linii de bătaie, din care prima era alcătuită din loialii oșteni ai Asociației de răsărit, avînd la dreapta armata lui Fairfax, la stînga aceea a lui Whalley, iar la centru pe sir Robert Pye. Toți aceștia făceau împreună aproape 3 500 de oșteni instruiți și bine disciplinați, îmbrăcați în pieptarele lor galben deschis din piele de bivol (deoarece, spre deosebire de infanterie, cavaleria noului model nu purta în timpul luptelor culoarea stacojie), la care se adăugau călărașii din Lincolnshire de sub comanda lui Rossiter. Primul care a început lupta cu regaliștii lui Langdale a fost Whalley, ai cărui oșteni au schimbat mai întîi focuri de pistol de la mică distanță, pentru a recurge apoi la cea de a doua armă a lor, sabia scurtă. Pînă la sfîrșit, Langdale a fost acela care a dat înapoi, însă, înainte ca rezultatul decisiv să fi fost obținut, Cromwell și Rossiter atacau deja la vale pe partea din dreapta a colinei, potopindu-l pe inamic. În fața atacului dat de trupele parlamentare pe aripa stîngă, Langdale s-a prăbușit tot atît de categoric ca și Ireton în fața trupelor regaliste pe dreapta.

Aceasta a fost situația cînd Cromwell și-a dovedit geniul său militar, care, în ultima analiză, îi lipsea lui Rupert. Nu era treaba oamenilor lui să se repeadă în urmărirea voioasă a cavaleriei regaliste, care fugea acum în goana mare. În timp ce un detașament desăvîrșea deruta acesteia, trecînd prin imediata apropiere a regelui, care își pusese, brav, în gînd să conducă un contraatac în fruntea gărzii lui personale, pînă cînd unul din partizanii lui l-a reținut cu forța, Cromwell și-a strîns la un loc oștenii rămași, năpustindu-se apoi, de parcă ar fi fost teribilul ciocan de fier azvîrlit de Thor *, asupra flancului stîng descoperit al infanteriei regaliste, care, în presiunea ei vitează și

* Zeul focului, războiului și agriculturii din mitologia scandinavă, reprezentat cu un ciocan. — M.L.

virtual încununată de succes asupra infanteriei parlamentare, își lăsase, firește, flancurile neapărate. Atacul combinat al lui Cromwell și Fairfax a fost irezistibil. Hotărîtul și intransigentul Okey, care fusese lăsat, împreună cu dragonii lui, într-o strîmtorare înspăimîntătoare și se considerase pierdut după împrăștierea trupelor lui Ireton, a apreciat rapid această întoarcere a norocului. Le-a dat oamenilor ordin să încalece din nou și a atacat infanteria regalistă de pe partea cealaltă. Și astfel a trecut o oră de lupte grele.

Dar unde se afla prințul Rupert în tot timpul acesta, cînd biruința fusese smulsă din mîinile pedestrașilor săi, cînd armata lui Langdale fusese împrăștiată și cînd chiar unii din oamenii lui Ireton, teoretic nimiciți, își croiseră drum prin spatele cîmpului de luptă și intrau din nou în horă ? Niciodată nu fusese mai multă nevoie de un om cu sînge rece și înțelegător al tacticii decît în această situație grea, și care se înrăutățea cu repeziciune, a armatei regaliste. Rupert ajunsese însă departe și era ocupat să jefuiască eșaloanele de transport ale armatei parlamentare, staționate chiar lîngă satul Naseby, la o distanță de două mile, după ce fusese antrenat de fluxul șarjei sale triumfătoare care, asemenea unui val mult prea puternic, îl lăsase expus sus pe țărm, departe de învolburata mare a bătăliei. Atunci cînd s-a întors, înaintea ochilor i s-a înfățișat sinistra priveliște a infanteriei lui făcute harcea-parcea, în care erau doar cîteva oaze de speranță ca aceea în care regele și brava lui gardă încercau să adune rămășițele cavaleriei lui Langdale dincolo de partea de jos a pîrloagei Broad Moor. În acest răstimp, Cromwell și Fairfax, acești vulturi nesățioși, se aliniaseră din nou, de cealaltă parte, așteptînd ca pedestrașii să li se alăture pentru a lansa o nouă puternică șarjă de susținere.

Însă șarja nu mai urma să aibă loc. Priveliștea armatei noului model, aliniată încă o dată „într-o a doua linie de bătaie puternică", și larma făcută de neînduplecații mușchetari ai lui Okey, care își slobozeau prima lor salvă, depășeau, toate la un loc, puterile celor care mai rămăseseră din armata regalistă. În pofida freneticelor îndemnuri ale regelui și prințului, ei s-au topit în fața furiei înverșunate a atacului, luînd-o la sănătoasa spre Market Harborough. Ar fi fost poate acum timpul ca și călărașilor lui Cromwell să li se îngăduie tradiționala urmărire a vrăjmașului, în căutarea prăzii. Dar chiar și acum, în fața

izbînzii depline, nu li s-a dat voie să uite disciplina și să se împrăștie spre furgoanele inamicului. S-a lăsat în schimb pe seama pedestrașilor, care nu erau, nici pe departe, atît de bine disciplinați și nu se aflau, firește, sub comanda lui Cromwell, să-și potolească poftele materiale din bogatele rămășițe ale bagajelor regale.

În timp ce se întîmplau toate acestea, la mare distanță de Naseby, ba chiar și mai îndepărtată de aceste gînduri sumbre, Camera Comunelor primea glorioasa știre sub forma unor scrisori din partea lui Fairfax, pe care președintele le citea cu glas tare. Ambelor Camere ale Parlamentului li s-a oferit un ospăț fastuos la Grocers Hall, după care au cîntat cu toții psalmul 46. Era o evoluție pe care ambasadorul venețian o atribuia bucuriei orașului că i se dăruise în sfîrșit marea biruință de care era nevoie pentru a se pune capăt acestui război obositor : „Succesele regelui au fost vremelnice, fiindcă norocul a schimbat foarte repede situația, aducînd treburile regelui la cea mai mare strîmtoare". Aceeași știre a făcut, de asemenea, o impresie de rău augur despre armata parlamentară în Franța unde regina Henrietta Maria se străduia de multă vreme să strîngă, dintre propriile ei neamuri, trupe în sprijinul soțului său. În sîmbăta care a urmat „a fost multă elocință în amvoane". La 21 iunie, 3 000 de prizonieri luați la Naseby au fost conduși în mod triumfal, după autenticul model roman, pe străzile Londrei, după ce fuseseră aduși aici de John Fiennes, fiul lordului Saye, care luptase pe aripa dreaptă, sub comanda lui Cromwell, în bătălia de la Naseby. Gazeta regalistă *Mercurius Aulicus* a dat pe față totala zăpăceală a propriei sale tabere, întrerupîndu-și apariția timp de mai multe săptămîni [12].

Nu era vorba numai de faptul că se dobîndise, în sfîrșit, biruința deplină pentru care se rugase întregul Parlament, deosebită de contestata izbîndă de la Edgehill sau de aceea, rămasă nedeslușită, de la Marston Moor. Dar biruința de la Naseby a fost urmarea reorganizării radicale a armatei parlamentare, în legătură cu a cărei eficiență, din lipsa unei încercări categorice, nu toată lumea împărtășise credința lui Cromwell. Anunțul de propagandă, publicat de gazeta parlamentară *The Kingdoms Weekly Intelligencer*, era mult mai precaut : oștenii lui Cromwell erau ceva cam neexperimentați, „însă o oarecare practică îi va face mai pricepuți... iar o cauză generoasă, precum și o inimă vrednică sînt două semne bune

prevestitoare ale succesului". Naseby arăta cu precizie că această combinaţie avantajoasă de însuşiri se dovedise a fi un pronostic de încredere. Cu asemenea victorie la dispoziţie, Parlamentul nu avea de ce să regrete plecarea lui Manchester şi Essex sau, firește, reorganizarea generală şi, evident, folositoare a armatei.

Bătălia de la Naseby a captivat într-una imaginaţia oamenilor. Ea a fost ultima bătălie mai însemnată a războiului civil, în care regele a avut o oarecare şansă să dobîndească victoria finală. S-au răspîndit mai tîrziu zvonuri persistente că, îmboldit de tulburătoarele amintiri ale cîmpului de bătaie, Cromwell l-ar fi indicat drept locul unde dorea să fie îngropat. O măreaţă corabie, lansată în timpul Protectoratului, a fost botezată cu numele Naseby, iar un episcop din secolul al XVIII-lea s-a simţit îndemnat de privelişte a acestui loc de luptă să scrie următoarele versuri de dojană :

Aici sărmanul Carol şi-a spulberat norocul,
Oştirea lui e-nfrîntă, pierdut al său regat.
Acest teribil loc mustrare să ne fie
Ca Naseby să nu crească pe fiecare hat [13].

Teribilele locuri au acum cinstea de a fi marcate de două monumente, aflate la distanţă de cîteva mile unul de altul şi destinate, ambele, să păstreze amintirea cîmpului de bătaie. Un obelisc magnific, înălţat în 1832, de „Stăpînul şi stăpîna moşiei Naseby" pe şoseaua Market Harborough, imediat în afara satului Naseby, se referă la „marea şi hotărîtoarea bătălie... sfîrşită în mod fatal pentru cauza regală, care a condus apoi la răsturnarea puterii regale, a altarului şi a constituţiei, cufundînd ani întregi această naţiune în ororile anarhiei şi ale războiului civil şi dînd regilor englezi utila lecţie de a nu depăşi niciodată limitele prerogativelor lor drepte, iar supuşilor britanici de a nu se abate niciodată de la credinţa pe care o datorează monarhilor lor legitimi".

În pofida admirabilelor sentimente exprimate, obeliscul este aşezat de fapt într-un loc greşit. În 1946, sub patronajul Asociaţiei Cromwell, a fost înălţat, la o mică distanţă de şoseaua Naseby—Sibbertoft şi într-un loc care pare a fi cel adevărat după măsurătorile făcute aici, un alt monument, mai mic, care poartă un mesaj ceva mai potolit : „Din apropierea acestui loc, Oliver Cromwell a

condus șarja de cavalerie care a hotărît rezultatul bătăliei și, pînă la urmă, al marelui război civil".

Ne mai rămîne să medităm în ce măsură rezultatul bătăliei de la Naseby a fost în realitate o concluzie inevitabilă a înființării armatei noului model, chiar dacă, pe timpul acela, oamenii nu și-au dat seama de acest lucru, și să împărțim lauda și dojana privind această mare victorie a armatei parlamentare. După o primă apreciere, șansele oscilante ale încăierării arată că regele ar fi putut să înfrîngă armata parlamentară în această bătălie dacă Langdale ar fi împrăștiat oștirea lui Cromwell, și nu invers. Deși forțele parlamentare ar fi avut prilejul ca, odată bătălia terminată, să se ralieze și să se regrupeze, efectul politic al unei înfrîngeri asupra opiniei publice din Londra ar fi fost extrem de nefavorabil pentru viitorul armatei noului model. În al doilea rînd, trebuie acordată o deosebită prețuire lui Fairfax pentru conducerea încununată de succes a campaniei de dinaintea bătăliei de la Naseby, datorită căreia regelui i-a fost practic imposibil să evite o luptă în toată regula într-o vreme cînd armata lui era serios micșorată prin lipsa lui Goring. Însă în cadrul mai limitat al bătăliei înseși, gloria de la Naseby, de astă dată nediminuată de pretențiile scoțienilor, revine în întregime lui Cromwell pentru capacitatea lui de a ataca, de a se regrupa și de a ataca din nou. Această măiestrie a fost bine formulată de Clarendon care, în observațiile sale critice asupra diferenței dintre Cromwell și Rupert, spunea că, „deși călărașii regelui dominau în atac și puneau pe fugă pe cei atacați, ei nu se adunau din nou în ordine și nici nu puteau să dea un al doilea atac în aceeași zi", în timp ce călărașii lui Cromwell erau astfel instruiți încît, fie că se socoteau învingători, fie că se socoteau bătuți, să se adune din nou „și să se așeze în formație, pînă cînd primeau noi ordine" [14].

Nu-i nici o mirare că, referindu-se, cîteva săptămîni mai tîrziu, la bătălie, Cromwell scria : „Ai auzit de Naseby. A fost o biruință norocoasă...". Norocoase, într-adevăr, fuseseră forțele armate ale Parlamentului care nimiciseră infanteria regalistă compusă din 5 000 de oameni, toți uciși sau luați prizonieri. În afara strălucitoarelor inele de diamant și a altor nestemate regești care le-au revenit din bagajele lui Carol, au mai pus mîna și pe convoiul de artilerie regalist, o achiziție valoroasă datorită

prafului de pușcă și muniților pe care le conținea. Sir Henry Slingsby ne dezvăluie în jurnalul său că regele a suportat cu multă fermitate adînca lui mîhnire provocată de dezastru. Dar, așa cum se întîmplase cu mulți din nenorocoasa casă a Stuarților, farmecul personal al lui Carol contrasta regretabil pentru cei ce-l cunoșteau cu reputația lui publică de om viclean, pe care și-o dobîndise datorită deprinderilor sale regale de a negocia și contranegocia pe mai multe fronturi deodată. Cea mai prețuită pradă din toate cele aflate în bagajele regale au fost documentele personale ale lui Carol, care, spre ghinionul reputației lui, dezvăluiau, în primul rînd, cît de departe avea de gînd să meargă Carol, el intenționînd, după cîte se părea, să aducă în Anglia o armată de catolici irlandezi, iar pe de altă parte să facă concesii catolicilor din Irlanda. Se punea chiar problema sosirii unor trupe străine, trimise de ducele de Lorena. Pe liderii Parlamentului nu-i interesa dacă regele avea într-adevăr de gînd să-și aducă la îndeplinire făgăduielile făcute irlandezilor sau dacă doar negocia cu ei, așa cum negocia și cu Parlamentul. Ceea ce avea importanță era impresia de duplicitate și de rea-credință care emana din documente.

Nefericit formulata corespondență a regelui Carol a fost citită cu glas tare în Camera Comunelor și apoi într-o primărie din Londra, iar pînă la urmă tipărită, pentru ca, citind-o, să-l scîrbească toată lumea. În schimb, în mintea oamenilor, ursita mai norocoasă a lui Oliver Cromwell urma să se ridice pe o nouă culme a faimei. Într-adevăr, în disputele interne ale partidelor din Parlament, despre care se spune că erau duse de curînd la Londra [15] „într-o atmosferă înfierbîntată", întreaga victorie de la Naseby era considerată ca un triumf al independenților. Reputația militară a lui Cromwell era suficient de consolidată pentru ca să nu se mai pună problema încetării funcției sale în următoarele 12 luni, înainte de terminarea războiului. Într-adevăr, imediat după bătălie, Camera Comunelor votase un proiect de lege pentru reținerea lui în armată „pînă cînd vor hotărî ambele Camere", proiect pe care prost dispusa Cameră a Lorzilor a reușit să-l transforme într-o simplă împuternicire pe trei luni, cu solda de general-locotenent, începînd de la data expirării celor 40 de zile pe care Cromwell le mai avea de prestat. La 12 august

însă, Parlamentul a votat prelungirea funcției lui cu încă patru luni, pentru ca, la 23 ianuarie anul următor, împuternicirea să fie extinsă pe încă șase luni. Cu toată neîncrederea Camerei Lorzilor, prevederile Ordonanței de autorenunțare nu mai reprezentau o amenințare serioasă a gradului de general al lui Cromwell după bătălia de la Naseby.

Cu toate acestea, bunăstarea generală a oamenilor săi era o problemă diferită. Supărarea, însoțită de murmure de nemulțumire, a prezbiterienilor față de independenți a fost o caracteristică neplăcută a lunilor care au urmat după Naseby. Dealtfel, însuși Cromwell anticipase această posibilitate în raportul asupra bătăliei prezentat președintelui Camerei, terminat cu următorul pasaj, în care se poate discerne o notă de îngrijorare reală ca nu cumva acest prilej de dovedire a bunăvoinței să fie pierdut: „Oameni cinstiți v-au servit cu credință în această luptă. Domnule, sînt demni de încredere. Vă implor în numele lui Dumnezeu să nu-i descurajați. Aș vrea ca bătălia aceasta să nască recunoștință și smerenie în toți cei ce sînt interesați în ea. Acel ce-și primejduiește viața pentru libertatea țării noastre se bizuie pe Dumnezeu pentru libertatea conștiinței lui și pe dumneavoastră pentru libertatea de dragul căreia luptă“ [16]. Însă chemarea lui n-a fost luată în seamă. Camera Comunelor s-a abținut să tipărească în textul oficial al scrisorii lui Cromwell aceste aluzii la părerile independenților.

Firește că nu fiecare independent din armată era un om de stat calm, înțelept și tolerant. Făcînd o vizită, care a rămas faimoasă, oștenilor lui Cromwell, la cîteva zile după Naseby, Richard Baxter a fost pur și simplu îngrozit de ce a găsit. Se auzeau acolo, în primul rînd, cîntece nesăbuite și încîlcite privind înrudirea dintre om și Hristos, redate, toate, în cel mai scandalos limbaj de către acești „sectari exaltați“ și care, după părerea lui Baxter, nu deveneau mai plăcute prin umorul grosolan al observațiilor lor. Oștenii, ca și generalul lor, știau să guste o glumă sau două, chiar dacă erau în legătură cu asemenea chestiuni serioase, și nu se sinchiseau să-și bată joc de prezbiterieni sau de teologi, pocindu-le numele. Pe de altă parte însă, vederile lor politice privind relația dintre biserică și stat erau aproape și mai înspăimîntătoare. Se spuneau fel de fel de vorbe deșuchiate în privința regelui, care era numit vrăjmaș și tiran și ca atare se vorbea

chiar de moartea lui. Nu se sugera, firește, că acești indivizi smintiți, sau criminali, de la marginea societății ar fi reprezentat părerile lui Cromwell sau ale comandantului militar, însă, așa cum spunea Baxter, oamenii aceștia „își arogau pur și simplu dreptul de a nu se alătura nici unui partid și de a lupta pentru libertatea tuturora..." [17]. Era just că această libertate părea să ascundă sub o pătură de indulgență binevoitoare tot felul de pericole, astfel că Baxter ajunse la concluzia că era de datoria lui să servească drept capelan al armatei în regimentul lui Whalley, pentru ca să călăuzească oamenii pe căi mai bune.

Însă în planurile lui Cromwell nu intra și faptul ca Baxter sau vreun alt capelan să introducă în sînul armatei noului model gangrena conformismului. În general, capelanii armatei noului model nu erau atașați unui anumit regiment, astfel că puteau predica, cînd și unde doreau, grupurilor de ostași și aveau dreptul să participe la consiliile de război. În același timp, nu li se permitea oștenilor să țină predici, lucru care era un drept exclusiv al pastorilor. Aranjamentul era destul de liber, fiindcă așa era destinat să fie, deși avea o tendință evident independentă. Ostașii, cinstiții oameni de la Naseby, luptaseră bine. Atîta vreme cît erau ostași cumsecade și cît treburile armatei prosperau, puteau fi lăsați să se bucure de libertatea de conștiință pentru care, la urma urmei, mînuiseră cu atîta vitejie armele. Cît despre prezbiterieni, colonelul Purefoy l-a prevenit personal pe Baxter în legătură cu intențiile acestuia de a propaga un sistem religios strict în armată : „Dacă Noll* Cromwell l-ar auzi pe vreun ostaș spunînd așa ceva, i-ar crăpa țeasta".

Deocamdată, în cele 12 luni dinaintea terminării primului război civil, armata mai avea încă multe de făcut, deși munca aceasta urma să fie lipsită de remarcabilele momente dramatice ale măreților focuri de artificii, cum fuseseră cele de la Naseby și Marston Moor. În unele privințe, nou apărutul șablon asediu-asalt-victorie și trecerea la următorul asediu pe măsură ce fortărețele regaliste dispăreau ca niște lumînări stinse cu degetul una după alta era mai caracteristic vremurilor de început ale secolului al XVII-lea decît confruntarea directă a două armate. Cromwell a fost cel care a avut de la început îndeajunsă îndrăzneală spre a dori să ucidă vrăjmașul în luptă, în

* Diminutiv de la Oliver. Cromwell era poreclit și Old Noll (bătrînul Noll). — M.L.

loc să-l suprime printr-un şir de asedii, care tindeau să devină neconvingătoare. Înclinaţia regelui fusese întotdeauna spre războiul de asediu. De data aceasta însă, Cromwell s-a dovedit şi el a fi un reprezentant prudent şi conştiincios al artei asediilor, precum şi, întîmplător, un oştean omenos. Într-adevăr, în numeroase mici episoade petrecute în decursul acestor operaţii prelungite, îl vedem pe omul Cromwell dînd dovezi de bunătate, iar pe generalul Cromwell manifestînd generozitate.

A avut, de exemplu, bunăvoinţa să-i dea un bilet de liberă trecere unui oarecare domn Chichley, care dorea să-şi vadă soţia bolnavă, şi din această cauză a trebuit să-şi ceară, cu evidentă repulsie, scuze în faţa Parlamentului. „L-am socotit un act de umanitate... Pot să afirm că v-am fost de folos prin anumite gesturi de curtenie, fiindcă altfel nu mi-aş fi permis să procedez în acest fel. Sper că nu voi mai face acest lucru decît cu gîndul de a vă servi". S-ar mai putea cita, de asemenea, cazul şi mai controversat al lui John Lilburne, căruia i se aprobase prin vot de către Camera Comunelor o sumă de bani pentru suferinţele îndurate din partea Camerei Înstelate şi i se datorau sume restante pentru serviciile lui ca oştean, fără ca vreuna din socoteli să fi fost achitată. Cromwell i-a dat o scrisoare de recomandaţie către Cameră, prin care atrăgea Parlamentului atenţia că cei ce stau acasă trebuie să aibă grijă ca cererile celor care îi apără pe cîmpul de bătaie să nu fie ignorate : „Într-adevăr, te mîhneşte să vezi oameni care se distrug din cauza ataşamentului şi loialităţii lor faţă de colectivitate, în timp ce foarte puţini se interesează de ei" [18]. Se conturează astfel imaginea unui om care ştie să se domine pe el însuşi aşa cum îşi domină oamenii şi care este convins că n-are nevoie nici de brutalitate, nici de severitate pentru a-şi urmări cu succes ţelurile.

După bătălia de la Naseby regele a dispărut în vest, spre frontiera cu Ţara Galilor, sperînd că din lăuntrul acestei regiuni i se vor alătura mai multe trupe. În timpul acesta, scoţienii de sub comanda lui Leven înaintară spre sud, astfel că regele se refugie la Raglan Castle, redutabila fortăreaţă a aprigului şi romano-catolicului regalist care era marchizul de Worcester. S-a hotărît totuşi ca armata lui Fairfax să fie aruncată în luptă împotriva prelungitei ameninţări a lui Goring, care se mai afla în sud-

vest în fruntea unei armate importante, capabilă să amenințe orașul Taunton. Campania lui Goring, dusă cu scopul de a-și păstra liberă armata pentru a-i ține la distanță pe parlamentari față de diferitele fortărețe, cum era aceea de la Bridgwater, nu fusese zadarnică. Însă, pînă la sfîrșit, Fairfax și Cromwell reușiră să-l provoace la luptă, în ziua de 10 iulie, la Long Sutton din apropiere de Langport. La rîndul lor, aceștia se expuneau unui risc calculat. Într-adevăr, Goring nu numai că nu era dispus să lupte fiindcă spera să „poată pleca după voie", dar se și adăposti într-o poziție puternică, astfel că asaltul implica o șarjă de cavalerie curajoasă împotriva oamenilor generalului regalist, rînduiți într-o trecătoare îngustă.

S-a afirmat cîteodată că armata noului model își datora toate succesele unei tactici și instruiri superioare, precum și faptului că nu angaja decît rar lupta dacă împrejurările nu erau suficient de favorabile pentru a-i asigura biruința. Lupta dată la Langport a dovedit că această armată mai avea și o altă mare calitate, și anume aceea a vitejiei nebunești și a avîntului războinic pe care era capabilă să le manifeste în atacuri. La ordinul lui Cromwell, maiorul Bethel șarjă în fruntea celor 120 de oșteni ai săi „cu cea mai mare vitejie ce se poate închipui", după vorbele generalului său, „nimicindu-i cu înverșunare", și nu se lăsă oprit nici atunci cînd vrăjmașul contraatacă cu alți 400 de călăreți proaspeți. Apoi, maiorul Desborough a venit să-l sprijine pe Bethel, iar acesta, întorcîndu-se din locul unde îl antrenase șarja, a fost în stare să vină în ajutorul lui Desborough, fărîmițînd complet inamicul, în timp ce pedestrașii, „care înaintau cu bravură", li s-au alăturat cu repeziciune. Rezultatul a fost un masacru : 2 000 de oameni uciși, infanteria regalistă cu desăvîrșire zdrobită și o mulțime de oșteni și cai capturați. Curînd după aceea, în mîinile Parlamentului a căzut și puternica fortăreață de la Bridgwater, sporind cîștigurile de pînă acum cu o recoltă bogată de muniții și artilerie. „În felul acesta, la îndurarea de la Naseby s-a adăugat și aceea de la Long Sutton", scria Cromwell.

La Londra, așa cum nota Whitelocke, duminica a fost consacrată slujbelor de mulțumire pentru această izbîndă, iar după-amiază a avut loc o sărbătoare de un fel oarecum diferit atunci cînd în mahalaua Cheapside au fost arse crucifixele, icoanele și cărțile papistașe acolo unde cîndva fusese înălțată o cruce. Între timp, datoria detașa-

mentelor de vest fusese să pună capăt activităţii unor reprezentanţi rurali ai artei de a jefui cunoscuţi sub numele de „bătăuşi", care, pe de o parte, profitau de prăbuşirea generală a legii şi ordinii la ţară, iar pe de alta protestau împotriva celor care le şterpeleau avutul *. Cromwell a arătat o anumită înţelegere faţă de caracterul în fond primitiv şi nemilitar al acestor oameni, „nişte biete fiinţe proaste", dîndu-şi toată osteneala să evite o luptă inutilă împotriva lor. De-aiba după ce au fost trimise în zadar trei mesaje de pace unei bande compuse din 2 000 de asemenea spirite dezordonate, pitite în meterezele de pămînt de la Hambledon Hill, din apropiere de Shaftesbury, Cromwell a dat, mai mult în silă, ordinul de atac. Atunci cînd, după aceea, a avut de-a face cu ei, Cromwell a pus accentul mai mult pe buna lor purtare în viitor, decît pe păcatele trecute, arătîndu-le că aveau dreptul să se apere faţă de cei ce căutau să-i prade, dar numai atît [19].

Pe fundalul acestor succese preliminare din vest ale Parlamentului, precum şi pe cel al izbînzilor din Scoţia ale lui Montrose, unde acesta a cucerit, la 15 august, pentru rege, oraşul Glasgow, a fost luată hotărîrea de a se încerca asediul Bristolului, unde prinţul Rupert sta la pîndă cu cel puţin 2 000 de ostaşi. Între zidurile oraşului bîntuia ciuma, însă toată lumea era convinsă că Dumnezeu îşi va proteja oamenii şi, într-adevăr, nici un ostaş parlamentar n-a pierit din cauza bolii în decursul asediului. În afară de aceasta, Fairfax şi Cromwell erau plini de încredere în puterea lor de a umili Bristolul, mai ales că Leven asediase de curînd oraşul Hereford fără succes. Le-a trebuit un oarecare timp celor doi comandanţi ca să-şi scrie o scrisoare frăţească de simpatie, cu atît mai sinceră cu cît cei doi recunoşteau că suferinţele lui Leven fuseseră provocate de faptul că venise în ajutorul lor. De aceea, îşi promiteau solemn să se ajute reciproc atunci cînd se va dovedi necesar [20].

La 25 august, Fairfax şi Cromwell au semnat împreună o promisiune de garantare a securităţii cetăţenilor oraşului Bristol în ceea ce priveşte persoana şi averea lor, dacă acesta se va preda. Însă asaltul real al oraşului n-a început decît la 10 septembrie, la ora 2 noaptea, şi a fost urmărit de cei doi generali urcaţi pe partea de sus a for-

* Una din originalele lor devize era următoarea :

Dacă-mi iei o oaie
Te frîng în bătaie.

tului Prior's Hill. Această poziție s-a dovedit a fi mai fecundă din punctul de vedere al valorii informațiilor decît în privința siguranței, fiindcă în decursul bătăliei un glonț a trecut pe lîngă ei la „o distanță de două palme". Într-o parte a orașului, regimentele atacatoare, printre care și acela al lui Cromwell, au fost la început respinse, însă, după numai două ore de bombardament, cealaltă parte, dinspre Gloucestershire, a cedat. Tocmai în clipele cînd comandanții parlamentari priveau cu mare îngrijorare flăcările care țîșneau din orașul incendiat, după cîte se pare, de Rupert, „temîndu-se să nu vadă această urbe vestită prefăcută în cenușă în fața lor", a venit un trîmbițaș anunțînd că prințul dorea să încheie un tratat de capitulare [21]. Condițiile acordate au fost onorabile și, deși Rupert a fost acuzat amarnic după aceea de propria lui tabără că abandonase în mod inutil cauza regalistă, faptul că a fost în stare să iasă din oraș cu oamenii lui mai mult sau mai puțin teferi și apoi să ajungă la capitala de la Oxford a regelui dovedește că purtarea lui a fost foarte înțeleaptă.

În orice caz, întreaga întîmplare l-a convins pe Cromwell, mai mult ca oricînd, că Dumnezeu pusese în mîna Parlamentului o sabie „spre spaima răufăcătorilor" și că el ar fi fost un „adevărat ateu" dacă n-ar fi recunoscut mijlocirea directă a Domnului în toate aceste chestiuni acum, cînd toate marile orașe se predau după cea mai scurtă durată de luptă posibilă. Avea, de asemenea, de făcut unele scurte observații în legătură cu starea sufletească a ostașilor săi : „Prezbiterieni sau independenți, toți au avut același spirit al credinței și rugăciunii, au păstrat aceeași purtare și aceleași răspunsuri. Se înțeleg între ei și nu cunosc nume care să-i deosebească. Ce păcat dacă în altă parte ar fi altfel !".[22] Totuși, atunci cînd raportul a fost tipărit pentru a fi adus la cunoștința publicului, Camera Comunelor a avut grijă din nou, ca după Naseby, să omită aceste aluzii controversate la lipsa unității religioase în rîndurile armatei. În ceea ce-l privea pe prințul Rupert, firea lui haină, cu totul deosebită de bunul renume de care se bucurau în timpul acela Fairfax și, firește, Cromwell, poate fi apreciată după faptul că, la ieșirea din oraș, oamenii din Bristol urlau : „Nu-l cruțați, nu-l cruțați !".

Au urmat apoi încă trei asedii. Orașul Devizes a fost cucerit fără pierderi, datorită prudentei capitulări a guvernatorului, la 22 septembrie. Mai pe urmă, între zidurile

orașului au fost găsiți o mulțime de străini având pașapoarte pentru țări îndepărtate și exotice ca Egiptul, Mesopotamia și Etiopia. Winchester s-a predat la 28 septembrie, unde cea de-a doua zi a bombardamentului căzuse într-o duminecă. Totuși, Hugh Peter a relatat că datina religioasă și războiul agresiv puteau fi îmbinate cu îndemînare : „Ne-am petrecut ziua Domnului ascultînd predica și rugîndu-ne, în timp ce tunarii noștri trăgeau...". [23] După aceea, conform clauzelor capitulării, printre oștenii parlamentari a fost menținută o disciplină strictă. Cromwell a pus chiar ca unul din oamenii lui să fie executat în public pentru jaf, ca să servească drept exemplu pentru ceilalți. Mai rămăsese acum între comitatele din vest și Londra doar o singură garnizoană regalistă și anume cea a legendarei citadele de la Basing House, fortificată de John Paulet, al cincilea marchiz de Winchester, un catolic cucernic și profund devotat cauzei regale.

Circulau multe zvonuri în legătură cu Basing House, unele concentrate asupra comorilor despre care se spunea că se află în adîncurile ei, iar altele privind grămada, la fel de mare, de preoți catolici, despre care se credea că-i adăpostește. Era un lucru sigur că, de la începutul războiului, Basing House acționase ca un magnet asupra catolicilor asediați, precum și asupra altor regaliști din tot cuprinsul ținuturilor din sud-vest. Acum locuitorii lui erau în cea mai mare parte catolici. Deși cercetările recente au scos în evidență că, în pofida afirmațiilor propagandei puritane, procentajul catolicilor care luptau pentru cauza regalistă era surprinzător de mic, datorită probabil faptului că regele Carol nu tratase deosebit de bine această comunitate în ansamblul ei în anii dinaintea războiului, regula prezenta excepții oriunde puternicul potentat local era un catolic. [24] În aceste cazuri, atitudinea generală de neutralitate a catolicilor ceda locul unei comportări mai belicoase. În jurul fortăreței Raglan din Monmouthshire, în Somerset, Lancashire, și mai ales, în 1645, la Basing House, religia catolică făcea impresia că este înarmată cu o spadă.

Fortăreața însăși, situată în imediata apropiere a tîrgușorului Basingstoke, era înălțată cu iscusință astfel ca să apere șoseaua principală care ducea de la Londra spre vest. Fusese clădită în 1530 de primul marchiz de Winchester, despre care se spunea că era cel mai bogat om din Anglia. Un secol mai tîrziu, acest furnicar activ de fortificații,

aflat în mîinile descendenților, era descris într-o broșură drept „singurul loc de întîlnire al cavalerilor și papistașilor din împrejurimi". Lordul Winchester săvîrșise în ultimii doi ani minuni de vitejie ca să-l apere și fusese rănit făcînd acest lucru. Era un om de gust și rafinat, astfel că între zidurile palatului se refugiaseră nu numai temuții preoți catolici, dar și gravorul Wenceslaus Hollar și marele Inigo Jones *. Era ceva sublim în devotamentul proprietarului lui Basing House față de cauza regelui, omul care zgîriase cu un diamant pe fiecare ochi de fereastră cuvintele *Aimez Loyauté* **. Avea, de asemenea, ceva regesc și în situația lui „vrednică de o curte imperială", cum a numit-o mai tîrziu, cu admirație silită, în fața Camerei Comunelor, capelanul lui Cromwell, atît de bogat era palatul Winchester în giuvaeruri, argintărie și opere de artă. [25]

Din nefericire pentru acest gentleman leal, vremurile bune se sfîrșiseră. Cromwell a ordonat ca artileria lui să bată cu putere într-o parte a fortăreței, în timp ce pe cealaltă parte colonelul John Dalbier, fost comandant al unuia din regimentele de cavalerie ale lui Essex, începea o canonadă corespunzătoare. Cromwell adusese cu el cinci „tunuri mari", din care două bombarde *** (probabil pentru ghiulelele de 24 de livre), o bombardă pentru ghiulele de 48 sau 50 de livre, precum și mai multe culevrine **** pentru ghiulele de 16 livre. Aceste tunuri, tipice pentru artileria de asediu a armatei noului model, își dovediseră calitățile la asediile anterioare. La Sherborne, tunurile lui Fairfax găuriseră zidurile după două zile, iar mai de curînd, la Winchester, potrivit lui Hugh Peter, făcuseră într-o singură zi o spărtură prin care puteau intra 30 de oameni așezați cot la cot. Acum, la Basing House, au avut tot atît succes prin anunțarea nemiloasei profeții asupra celor ce urmau să vină. S-a ordonat ca atacul să aibă loc în zorii zilei de luni 14 octombrie. Cromwell și-a petrecut noaptea dinaintea atacului în rugăciune și meditînd îndelung asupra unui text din psalmul 115 referitor la idoli și deosebit de potrivit pentru cineva care se aștepta să ia parte a doua zi la multe sfărîmări de asemenea zeități :

* Inigo Jones (1573—1651) — vestit arhitect englez. — M.L.

** Iubiți lealitatea (în franc. în text). — M.L.

*** Unul din primele tipuri de tunuri care aruncau ghiulele de piatră sau metalice. — M.L.

**** Bombarde cu țeavă lungă și îngustă. — M.L.

„Acei care le fac se aseamănă între ei și la fel sînt cei ce se încred în ele". [26]

Pînă la urmă, atacul a fost scurt și sîngeros, deoarece catolicii nu consimțeau în ruptul capului să cedeze, iar John, marchizul de Winchester, a refuzat pînă la sfîrșit să ceară cruțare. S-a afirmat că marchizul fusese prins pe cînd își spunea rugăciunile într-un cuptor de pîine, în vreme ce Inigo Jones a fost scos afară gol-goluț, învelit într-o pătură. Un sfert din garnizoană a fost ucisă, inclusiv mai mulți nobili, șase preoți catolici și o femeie. Un ofițer mort, care zăcea pe pămînt, a fost măsurat, dovedindu-se că avea o înălțime în jur de 9 picioare, după cum a spus Hugh Peter în Parlament, ceea ce reprezenta, poate, un omagiu adus fără voie vitejiei neobișnuite a apărătorilor. Prada a fost nemaipomenită, iar de data aceasta Cromwell n-a mai pus nici o piedică în calea oamenilor săi ca să se bucure de ea. Pivnița a fost de asemenea jefuită, ceea ce le-a făcut, de altminteri, mare plăcere ostașilor. Palatul a luat foc de pe urma unui incendiu care ar fi izbucnit întîmplător în pivniță. S-a lăsat pe seama viteazului marchiz, care mai sfida încă, să strige, în timp ce privea cum arde magnifica lui fortăreață, că „dacă regele n-ar avea nici o altă bucată de pămînt în Anglia decît Basing House, s-ar încumeta, așa cum se încumeta și el, și ar continua să lupte pînă în pînzele albe". În felul acesta, Basing House a ajuns să fie cunoscut ca „palatul lealității", iar Winchester, care a fost dus pentru a fi închis în Turnul Londrei, împreună cu cei doi fii ai săi mai mici, în legătură cu care s-a ordonat să fie crescuți în religia protestantă, a rămas cunoscut sub numele de „marele monarhist". Cromwell, în schimb, a avut puține emoții în legătură cu cucerirea acestui palat. Dirijase operațiile de la oarecare depărtare, deoarece în calitate de ofițer comandant nu era sarcina lui să conducă asediul (deși Denzil Holles l-a acuzat mai tîrziu, în felul lui caracteristic, de lașitate, fiindcă s-ar fi ascuns, de frică, „la o mare distanță, în dosul unui gard viu și în afara bătăii tunurilor"). Recomandările lui ca Basing House să fie dărîmat și „șters de pe fața pămîntului" se bazau pe considerații strategice. Palatul era înconjurat pe timpul acela de o regiune pustiită, astfel încît garnizoana din Newbury putea fi mai avantajată în materie de provizii. În orice caz, domnii din

Hampshire și Sussex vor coopera mai bucuroși cu o garnizoană aflată pe granița lor decît cu una din „inima lor". [27]

În timp ce Fairfax și Cromwell își conduceau procesiunea monotonă, dar eficace, a asediilor, la Westminster tunurile politice continuau să-și tragă canonadele cu ceva mai mult zgomot și furie, însă cu rezultate mai puțin palpabile. Spre toamnă, scoțienii, a căror nemulțumire de după lupta de la Naseby continua să se manifeste, luaseră hotărîrea fermă de a încheia pace cu regele pe baza propriilor lor condiții. În cea de-a doua săptămînă a lunii octombrie, împuterniciții scoțieni au întocmit o listă a propunerilor lor, care urmau să fie examinate de Carol și care se rezumau la a cere acestuia să-și dea acordul la un pact religios prezentat de Parlamentele și de Adunările naționale ale celor două regate, adică, în fond, la un pact după sistemul prezbiterian. Această propunere nu era deloc pe placul independenților, care se vedeau astfel cuprinși în aceeași plasă deasă a unui ritual religios străin, pe care îl dezaprobaseră cu atîta vigoare mai înainte. Într-adevăr, pactul nu corespundea cîtuși de puțin cu Ordonanța de compromis, mai tolerantă, inspirată de Cromwell cu un an înainte. La începutul lunii noiembrie, Camera Lorzilor a hotărît reînnoirea acelui gest de îngăduință față de „conștiințele mai șubrede".

În felul acesta, pe la mijlocul lunii noiembrie, independenții se declaraseră, ca să spunem așa, pentru libertatea totală a conștiinței, în timp ce prezbiterienii trecuseră de partea opusă. Totuși, controversa nu urma să fie rezolvată decît după sfîrșitul războiului, fiindcă ajutorul militar continuu al scoțienilor era esențial pentru orice plan al independenților care implica înfrîngerea regelui înainte de începerea tratativelor cu el. Între timp, în decursul cochetării lor cu scoțienii, Carol continuase să trateze cu irlandezii catolici. Cu toate bănuielile tainice ale nunțiului papal privind buna-credință a lui Carol, s-a semnat în toamnă un tratat cu irlandezii, provocînd bănuieli la fel de sumbre în sufletele protestanților englezi. Totuși, în pofida acestor complicații neplăcute, la Westminster a fost rostuită un fel de convenție generală între cele două curente de opinie și a fost prezentată lui Carol, înainte de sfîrșitul anului, o nouă serie de propuneri. Propunerile

erau elaborate în bună măsură în contextul structurii sociale existente a țării : se prevedeau titluri de duce pentru nobili puritani ca Essex și Warwick, un titlu de marchiz pentru Manchester, titluri de conte pentru anumiți aderenți ca, de exemplu, lordul Fairfax, precum și un titlu de viconte pentru Holles, iar printre viitorii baroni a fost menționat nu numai Thomas Fairfax, ci și Oliver Cromwell. Au fost propuse, de asemenea, recompense bănești generoase : 2 500 de lire sterline pe an lui Cromwell, 1 000 lui Skippon și 5 000 comandantului-șef Fairfax.

Aceste propuneri au eșuat însă, așa că soluția alternativă de reglementare printr-o biruință militară a ieșit învingătoare prin neprezentare *. Cromwell n-a primit nici titlul de baron, nici venitul care i se aprobase, deși trebuie să presupunem că ambele ar fi fost perfect acceptabile pentru el, așa cum fuseseră titlul de duce pentru Essex și titlul de viconte pentru Holles, propuse de el. O altă speculație interesantă asupra celor ce s-ar fi putut întîmpla este cea oferită de un plan al independenților, răspîndit pe vremea aceea, de a se retrage cu toții în Irlanda, făcînd cadou regelui armata noului model și fortărețele. Ca idee, ea are, poate, un răsunet uimitor pentru o ureche modernă, mai ales dacă ținem seama de cariera de mai tîrziu a lui Cromwell în Irlanda. Ea era totuși în perfectă armonie cu puternicele tendințe de emigrare ale puritanilor timpurii, deci cu dorința de a întemeia în altă parte decît în Anglia un stat al celor cucernici, în care religia să poată fi practicată liber, conform preferințelor fiecărui individ. Faptul că imaginea unei Irlande noi, asemănătoare unei Anglii noi, populată cu oameni de felul lui Cromwell și Vane, are un aspect atît de ireal în ochii noștri, nu trebuie să ne conducă la presupunerea că ea fusese o simplă himeră a imaginației acelor vremuri. Trebuie să ne reamintim, de pildă, frecventele inițiative ale lui Cromwell în direcția emigrării, în special în momentele de tensiune religioasă. Potrivit lui sir Hardress Waller, care discutase un asemenea plan cu Cromwell, acesta l-ar fi împărtășit cu deosebită tărie. Cromwell i-a spus lui Waller că „sufletul îl conduce în această direcție", chiar dacă n-ar fi fost decît ca să sprijine provincia Munster. Waller a mers chiar atît de departe, încît a propus numirea lui Cromwell ca vicerege al Irlandei. [28]

* Comparație cu practica sportivă potrivit căreia o echipă este considerată învingătoare dacă echipa adversă nu se prezintă. — M.L.

Dacă imaginea unei Irlande puritane se depărta din fața ochilor săi, perspectivele unei recompense bănești pentru străduințele sale militare erau ceva mai optimiste. Cromwell continuase să lupte alături de Fairfax spre sfîrșitul toamnei anului 1645 și, după un repaus extrem de scurt în cantonamentul de iarnă, s-a întors, la începutul lui ianuarie 1646, la îndatoririle lui din regiunea de vest. În aceeași lună a aflat că i se aprobase o sumă de 2 500 de lire sterline pe an, nu din partea statului, ci din partea Parlamentului, pentru „serviciile sale neobosite și credincioase", plus 500 de lire ca să-și cumpere cai și echipamente. Deși s-au ivit anumite greutăți în legătură cu plata efectivă a recompensei, pentru care se intenționa folosirea domeniilor din Hampshire ale marchizului de Winchester, pînă la sfîrșit suma a fost întregită din proprietățile altor catolici sau „delincvenți", inclusiv cele ale marchizului de Worcester din Țara Galilor. În felul acesta, Cromwell a fost sprijinit să ajungă atît om cu dare de mînă, cît și erou parlamentar al războaielor. Acum era pe punctul de a fi confruntat cu tradiționalele cheltuieli pe care trebuie să le suporte orice tată al unui mare număr de fete tinere sub forma de contracte de căsătorie sau de zestre și pentru care nu se poate garanta niciodată că se vor ivi la momentul convenabil. Aceea care a luat-o înainte a fost Bettie, fiica preferată a lui Cromwell, în vîrstă de numai 16 ani, fiindcă Bridget, sora ei mai mare cu șase ani, era încă curtată de Henry Ireton. Căsătoria lui Bettie cu John Claypole din Northamptonshire, în vîrstă de 22 de ani, a avut loc la 13 ianuarie, în biserica St Trinity din Ely, în lipsa tatălui ei, astfel încît contractul de căsătorie prin care i se acorda o zestre de 1 250 de lire sterline n-a fost semnat decît peste două luni, probabil din același motiv. [29]

Ne este agreabil să deducem din tinerețea lui Bettie și din ușoara grabă a acestei căsătorii, care n-a putut aștepta întoarcerea tatălui, că fata era în dragoste cu tînărul ei mire. Manualele puritane ale epocii, pline de reguli înțelepte privind viața conjugală, sînt neobișnuit de moderne prin accentul pe care-l pun pe necesitatea atracției reciproce a tinerei perechi în cazul unei căsătorii convenite, fiindcă, în acest caz, „dragostea va continua probabil, pentru veșnicie, ca între două lucruri bine lipite între ele". Tinerii Claypole au dat într-adevăr, cu timpul, toate semnele că sînt „bine lipiți" între ei. John Claypole era fiul

unui vecin și vechi prieten al lui Oliver Cromwell, care locuia cu familia lui la Northborough, în apropiere de Peterborough, localitate situată la aproape 30 de mile de Ely, și care fusese unul din cei ce refuzaseră să plătească impozitul pentru construcția de corăbii de război. Tînărul Claypole, socotit de arțăgoasa Lucy Hutchinson drept un „cavaler desfrînat și lipsit de pietate" [30], avusese, desigur, întotdeauna succes la femei *, și dacă nu semăna cu Henry Ireton în ceea ce privește temperamentul, aceasta n-avea de ce să-i strice atunci cînd trebuia să facă față fermecătoarei și năbădăioasei Bettie, cu totul deosebită ca interese și comportare de cumpătata Bridget.

În timp ce Bridget își neliniștise tatăl prin mustrările ei de cuget, Bettie îl îngrijora prin frivolitatea ei nemărturisită. La cîteva luni de la căsătorie, Oliver îi comunica lui Bridget că Bettie era „tulburată de gînduri confuze. Caută să-și satisfacă vanitatea și poftele trupești și năzuiește la ceva care s-o mulțumească, lucru care sper că se va întîmpla". Deși trebuie să-l credem pe cuvînt pe Oliver că Bettie făcea toate sforțările ca să-și lecuiască „poftele trupești", e neîndoielnic că în perioada Republicii îi mai rămăsese destulă vanitate ca s-o facă să se adapteze cu foarte multă ușurință și voioșie la noua ei poziție și mai înaltă de fiică a marelui om. Însă, în orice caz, după părerea tatălui ei, chiar dacă Bettie n-avea întotdeauna o comportare perfect morală, era în schimb iubită de toată lumea. Ochii ei oblici, delicatețea obrazului oval, care reușea oarecum să cuprindă puternicul nas al Cromwellilor și să rămînă totuși atrăgător, gura ei mică și încîntătoare ca un boboc de trandafir, părul castaniu și îmbelșugat, precum și tenul luminos al englezoaicelor se adunau, toate, în iubita „Eliza", descrisă de Marvell ca „răsfățata naturii și a tatălui ei". [31]

La 8 ianuarie 1646, Cromwell și-a strîns, în pofida zăpezii, oamenii la Crediton în comitatul Devon, cu scopul de a începe lupta împotriva lui sir Ralph Hopton, generalul regalist din regiunea de vest. Prima ciocnire a fost mai mult hazlie decît îndîrjită. Într-adevăr, conducînd un atac asupra cartierului general de la Bovey Tracey al lordului Wentworth, localitate aflată la 14 mile spre sud, i-a găsit pe ofițerii regaliști jucînd, fericiți, cărți. Ca într-o scenă

* După moartea prematură a lui Bettie s-a recăsătorit, iar spre sfîrșitul vieții dragostea lui a fost obiect de litigiu între cea de-a doua soție și spălătoreasa cu care trăia el.

demnă de Molière, oștenii lui Cromwell s-au repezit să ia banii de miză, pe care regaliștii s-au grăbit, cu multă prezență de spirit, să-i arunce pe fereastră pentru ca, în îmbulzeala care a urmat, s-o șteargă cu ușurință pe ușa din dos. Cu toate acestea, oamenii lui Cromwell au pus mîna pe 400 de cai, precum și pe un maior, pesemne mai puțin sprinten decît ceilalți. Șase zile mai tîrziu a fost luat cu asalt orașul Tavistock. Adevărul era că moralul regaliștilor scădea rapid chiar și în regiunea de vest, astfel că Fairfax a putut să-i scrie tatălui său că trei „tunici roșii" * erau acum în stare să pună pe fugă o sută de vrăjmași. În Devonshire, recruții se adunau cu grămada și de bunăvoie în jurul victorioasei flamuri parlamentare de la Totness, unde oamenii s-au bucurat de privilegiul ca însuși Cromwell să ia cuvîntul în fața lor. Le-a vorbit în termeni optimiști despre viitor : „Ați venit să vă eliberați, dacă se poate, de stăpînii voștri, pentru ca încheierea păcii să vă aducă din nou belșugul". [32] Chiar dacă perspectivele belșugului erau îndoielnice, pacea se apropia desigur cu pași grăbiți. Hopton continua să lupte vitejește, dar nici el nu putea face față o veșnicie împuținării continue a proviziilor și slăbirii și mai rapide a avîntului oștașilor. La 2 martie, prințul de Wales a plecat cu o corabie spre insulele Scilly, iar la 14 martie armata lui Hopton a semnat la Exeter clauzele capitulării.

Singurul loc care mai prezenta o oarecare importanță ca centru al sfidării era capitala de la Oxford, între ale cărei ziduri regele stătea izolat împreună cu copiii lui mai mici, precum și cu prinții Rupert și Maurice. Fairfax a trimis o avangardă de călărași ca să-i amenințe refugiul. „Fiecare zi — a scris mai tîrziu Clarendon — aducea vestea pierderii vreunei garnizoane". Newark, acea amenințare periculoasă din primele timpuri ale Asociației de răsărit, a capitulat la începutul lunii mai din ordinul regelui. Fortărețele rămase și care mai rezistau încă semănau cu niște castele de nisip din jurul cărora s-ar fi retras marea. La Westminster, decorul se schimbase de-a binelea. Aici s-a întors Cromwell la 22 aprilie ca să raporteze Camerei Comunelor amănuntele capitulării lui Hopton. A doua zi, i s-au adus de către întreaga Cameră binemeritate mulțumiri pentru strădaniile depuse spre binele ei. Totuși încordările politice care urmau să se facă simțite acum

---

* Uniforma infanteriei parlamentare. — M.L.

în legătură cu posibilitățile atît de complicate ale păcii (ce fel de pace ?, în ce condiții ?, în folosul cui ?) au fost semnalate de următoarea lui acțiune. La 24 aprilie, Henry Ireton i-a transmis lui Cromwell o scrisoare din care reieșea dorința regelui de a trata cu armata. Cromwell l-a denunțat numaidecît pe Ireton Camerei, fiindcă îi trimisese scrisoarea personal, și a citit cu glas tare documentul incriminat. Lucrurile se petreceau ca și cînd Cromwell ar fi folosit dinadins acest prilej spre a scoate în evidență lealitatea armatei, care nu permitea nimănui să se dedea nici la cel mai nevinovat joc dublu în spatele Parlamentului. Faptul că Henry Ireton era binecunoscut ca prieten personal apropiat al lui Cromwell și că contractul de căsătorie cu fiica lui fusese semnat la aceeași dată cu denunțul nu făceau decît să sublinieze și mai mult intenția lui.[33] Era evident că Cromwell politicianul începea să-l înlocuiască pe Cromwell oșteanul.

Cu toate acestea, în mintea propriului său partid și cu atît mai mult în mințile oamenilor care serveau sub comanda lui, Cromwell era mai degrabă un general excelent pe cîmpul de luptă decît un orator și negociator destoinic la Westminster, așa cum a fost considerat la sfîrșitul războiului civil. Din punct de vedere pur politic, el nu avea încă o poziție deosebit de proeminentă, mai ales datorită faptului că, în decursul anilor trecuți, petrecuți pe cîmpul de luptă, lipsise o vreme îndelungată din viața publică. Totuși, faima lui militară era uriașă chiar printre civili.

Propriii lui oșteni nu omiteau, firește, să împărtășească acest avînt obștesc, astfel că o bună parte din influența pe care a avut-o mai tîrziu asupra spiritelor turbulente din armată este imposibil de înțeles fără să se ia în considerare poziția pe care o cîștigase în prețuirea lor către sfîrșitul acestei faze a războiului. Pe lîngă cunoașterea desăvîrșită a tacticii militare, Cromwell era înzestrat cu acea fascinație aspră necesară transformării unui general strălucit într-un mare conducător de oameni. În anumite privințe, Cromwell era pentru oamenii lui o figură care le întruchipa, la scară mărită, pasiunile și chiar glumele. Știm că îi plăcea un „renghi inofensiv" și că, în drum spre lupta hotărîtoare de la Dunbar, s-a oprit ca să rîdă la vederea unei năzbîtii a ostașilor care se distrau ungîndu-și unul altuia capul cu smîntîna dintr-o putină. Oștenii nu intonau numai psalmi, ci își aveau și cîntecele lor de drum, așa cum avuseseră dintotdeauna războinicii. Atunci cînd

oamenii se așezau ca să-și fumeze pipa, cîntînd din fluier, flaut și țiteră și desfătîndu-se cu cîntecele lor din jurul focului de tabără, socotite de puritani drept obscene, așa cum erau fără îndoială în realitate, Oliver era înclinat să fie îngăduitor. Într-o discuție iscată între un căpitan și colonelul lui în legătură cu unul din aceste cîntece, care începea cu nevinovatele cuvinte : „Există o fată drăguță, cu numele de Sis"*, căpitanul, făcînd pe naivul, s-a apărat spunînd că îl cînta „numai de dragul melodiei". La un fel de curte marțială care a urmat, Oliver a propus o soluție înțeleaptă a controversei : colonelul și căpitanul trebuiau să fie despărțiți imediat unul de altul. [34]

Faptul că se asocia și simpatiza cu distracțiile și plăcerile oamenilor de rînd își găsea răsplata în popularitatea și lealitatea de care se bucura. Desigur că nimic nu putea fi mai îndepărtat de „afectata comportare simplă și familiară" față de oștenii lui, cu care glumea atunci cînd avea chef, decît tradiționala imagine severă a puritanului morocănos, ținînd predici înaintea bătăliei și că îngăduința lui nu se extindea vreodată și asupra delăsării. Circula, de exemplu, o anecdotă revelatoare, povestită mai tîrziu, cum că Cromwell și Ireton ar fi fost opriți de propriii lor străjeri, al căror căpitan n-a vrut să-i creadă atunci cînd și-au spus numele. Ireton s-a mîniat un pic, însă Oliver, bucuros, și-a lăudat ostașii care își făceau datoria, dăruindu-le 20 de șilingi. Oștenii au mărturisit după aceea că știuseră tot timpul cine erau cei doi „oameni mari", dar că se hotărîseră să se arate *mai* severi, fiindcă aveau impresia că Cromwell voia să-i pună, probabil, la încercare. [35] Cromwell îi cunoștea pe oamenii lui, iar oamenii îl cunoșteau pe Cromwell al lor.

În ceea ce privește imensa voioșie care-l cuprindea pe Cromwell atunci cînd se îndrepta călare spre șarjele lui, ea a fost descrisă de Richard Baxter în niște termeni care sugerează, în limbaj modern, o urmă de țicneală. „Era din fire de o asemenea vioiciune, veselie și agerime — scria el — ca un om care a băut peste măsură". Înflăcărarea aceasta era molipsitoare. Era amețitor să călărești cu ostașii îmbrăcați în pieptare de bivol ai armatei noului model, să ataci în asalt cu sulița strigînd „Dumnezeu este puterea noastră", să înfrîngi garnizoană după garnizoană, pentru ca la sfîrșit, sigur că ai în mînă izbînda, să simți că puterea

* Prescurtare de la Cecilia. — M.L.

a fost răsplătită, iar tu să-ţi recompensezi generalul cu admiraţia şi chiar cu dragostea ta. La rîndul lui, scria Carrington, Cromwell „îşi iubea ostaşii ca pe copiii săi, iar cea mai mare grijă a lui era să-i vadă înzestraţi cu tot ce le trebuia".[36] Între Cromwell şi oşteni exista o afecţiune reală, a cărei valoare urma să fie pusă la încercare în anul următor.

În timpul acesta, în tabăra regală voia bună era mult prea puţin ca să se potrivească acestor culmi de avînt. „Ce va face regele ? — se întreba retoric Clarendon — acum, cînd soţia îi este în Franţa, fiul cel mai mare în insulele Scilly, cînd n-are aproape nici un general lîngă el şi, în orice caz, foarte puţini oşteni pe care să-i conducă un general, dacă mai există vreunul".[37] Printre alte treburi, Carol negociase în secret o oarecare vreme cu scoţienii prin mijlocirea ambasadorului francez, pentru ca apoi, ajungînd la concluzia că aceasta îi era soarta, să fugă la 28 aprilie din Oxford, ca să caute adăpost în ziua de 5 mai la armata scoţiană aflată la Newark. Totuşi, oraşul Oxford rămăsese neluat, astfel că, la ordinele lui Fairfax, Cromwell a fost trimis în împrejurimile lui cu scopul de a-l răpune prin asediu. Din această cauză, cununia lui Henry Ireton cu Bridget Cromwell a fost celebrată, în sfîrşit, în ziua de 15 iunie, la Oxford, în casa doamnei Whorwood de la Holton, unde se crede că era cartierul general al lui Cromwell.

Cei doi soţi aveau acum unul 32 de ani, iar celălalt aproape 22 şi erau într-adevăr potriviţi prin firile lor conştiincioase. Bridget era o fată puritană sfioasă şi mai degrabă modestă. În pofida frumosului ei păr de culoare castanie, nasul lung, caracteristic familiei, aşezat pe o faţă prelungă, şi ochii cu pleoape grele, pe care-i moştenise de la tatăl ei, erau caracteristici oarecum prea masculine pentru a fi absorbite cu uşurinţă în drăgălăşenia ei de femeie. Se pare că ceea ce o interesa mai mult pe Bridget era starea propriului ei suflet, ceea ce era destul de convenabil pentru Henry Ireton. Însăşi Lucy Hutchinson recunoştea că Bridget era „pioasă şi smerită" şi că se deosebea de restul familiei prin faptul că era mai puţin trufaşă. După cum îi scrisese în Irlanda lui Cromwell despre Bridget un corespondent, aceasta era, desigur, o femeie care „năzuia spre Hristos". Totuşi, Cromwell era îngrijorat de „draga lui Biddy". La o vîrstă mai înaintată s-a simţit chiar obligat să o mustre cu blîndeţe că trebuie

să fie mai optimistă şi să evite „spiritul de dependenţă". Îi mai spunea să se bizuie mai mult pe dragoste decît pe frică. Se pare însă că la gravul Ireton Bridget găsise simpatie pentru scrupulozitatea ei religioasă, iar datorită faptului că acesta era cu mult mai în vîrstă ca ea, un fel de substitut al dependenţei pe care o resimţea faţă de tatăl său.

Cursul dragostei lor sincere se desfăşura liniştit, deşi nu era cu totul lipsit de griji din partea lui Bridget. Peste cîteva luni, Cromwell îi scria fiicei sale în termeni tandri şi glumeţi, cerîndu-şi iertare că nu adresa scrisoarea capului familiei, adică lui Ireton. Voia, pe de o parte, să evite bătaia de cap, fiindcă „un rînd de-al meu dă naştere la o mulţime de rînduri din partea lui, ceea ce, fără îndoială, îl face să stea de veghe tîrziu". În acelaşi timp, o liniştea pe îngrijorata Bridget în legătură cu anumite scrupule pe care i le comunicase ea în privinţa caracterului comparativ al dragostei conjugale şi al iubirii divine. Cununia a fost celebrată de capelanul Dell, al lui Fairfax, iar perechea a primit drept parte a dotei lui Bridget arenda unei ferme din Ely. Părea probabil că Ireton va intra în curînd în posesia ei. Nu exista alt semn mai sigur că războiul se apropia, într-adevăr, de sfîrşit decît faptul că aceşti doi oşteni de meserie, Ireton şi Cromwell, propuseseră pecetluirea acestei legături şi consimţiseră în cele din urmă la ea.

Oxfordul a oferit capitularea la 20 iunie, iar la 24 iunie garnizoana a părăsit oraşul. Ca şi la Exeter, condiţiile erau generoase, iar cum împuternicirea militară a lui Cromwell, care fusese reînnoită pentru şase luni în ianuarie, expira din nou, venise timpul ca Cromwell şi, odată cu el, întreaga Anglie. să se aştepte iarăşi, plini de recunoştinţă, la o viaţă paşnică.

8

Cearta dintre fraţi

Acum, că v-aţi făcut treaba, duceţi-vă şi petreceţi, în afară de cazul cînd vreţi să vă luaţi la ceartă.

Lordul Astley atunci cînd a fost prins de ostaşii armatei parlamentare, în 1646

Cele 12 luni care au urmat verii anului 1646 constituie una din acele perioade despărţitoare de ape ale istoriei Angliei din care au izvorît o mulţime de rîuri. În povestea vieţii lui Cromwell, această perioadă a început prin decăderea în obscuritatea vieţii civile, cu totul diferită de cea a triumfurilor militare din ultimii patru ani. Unul din primii lui paşi faţă de această stare socială schimbată a fost să-şi aducă familia de la Ely la Londra. Părăsind larga stradă Long Acre (unde, în cursul şederii sale, costul vieţii se ridicase, iar impunerea lui pentru săraci se urcase de la 10 la 14 şilingi) *, Cromwell şi-a cumpărat o casă pe învecinata Drury Lane. Locul exact nu este cunoscut, însă era cu siguranţă apropiat de vestitul han „La leul roşu" din Holborn, care a jucat un mare rol în analele timpului. Pe vremea aceea, Holbornul era cel mai respectabil cartier de locuinţe pentru un om cu poziţia socială a lui Cromwell şi era format dintr-un ansamblu recent de clădiri, care lega centrul comercial al Londrei cu Westminster. Din punctul de vedere al vieţii de familie, noul cartier avea ceva din aspectul unui oraş-grădină în care florile de ţară continuau să crească din belşug, aşa cum notase, cu o genera-

* În Anglia medievală, toţi oamenii cu stare erau obligaţi să plătească o dare pentru săraci, a cărei mărime varia cu averea. — M.L.

ţie înainte, John Gerard în atlasul său botanic numit *Herball*. Renumita predilecţie a englezului pentru grădinărit, observată în acea epocă de filozoful puritan Samuel Hartlib, făcea ca natura să devină şi mai frumoasă prin artă : în grădinile Londrei creşteau liber trandafirii moscaţi, roşii-stacojii şi de Damasc, bujori şi chiar agrişe pentru cei mai pătimaşi. Pe cîmpiile Leicesterului se dezvolta din plin viţa de vie, în grădinele de la Inns of Court creşteau ulmi înalţi, iar în împrejurimi, la Holborn, duzi, smochini, castani sălbatici şi vişini. [1]

Oliver era acum, cel puţin în teorie, un om cu oarecare dare de mînă, aflat în posesia unui venit frumos, acordat de Parlamentul recunoscător. În practică însă, plata se făcea cu mari întîrzieri, astfel că în primăvara anului 1648 Cromwell a afirmat că primise numai suma de 1 680 de lire sterline, ceea ce poate explica prezenţa continuă şi anormală a numelui său în registrele de plată ale armatei noului model, în pofida eliberării lui din funcţie, în luna iulie. Cercetări recente au scos la lumină diferite asemenea plăţi aprobate de Fairfax, inclusiv una din 23 noiembrie, făcută lui Cromwell ca general-locotenent al cavaleriei, pentru solda pe 120 de zile, pentru ca, la 2 decembrie, Cromwell să primească chiar un avans neobişnuit de mare de 500 de lire sterline „fiindcă sînt atît de mulţi bani în cont care trebuie scăzuţi din următoarea mea plată în armată". * Totuşi, împuternicirea lui expirase legal în luna iulie şi, deşi continua să poarte gradul onorific de general-locotenent, ea nu mai fusese rennoită. Aşa stînd lucrurile, cuprinderea lui în cadrul administrativ al armatei pentru a putea fi plătit dădea, probabil, loc unor comentarii defavorabile privind incapacitatea Parlamentului. În jurul numelui lui Cromwell s-au iscat legende ciudate. Se spune despre el, de pildă, că ar fi clădit Cromwell House** din Highgate, care face acum parte dintr-un spital, pentru a o dărui lui Bridget la căsătoria ei, deşi, în 1646, Cromwell s-ar fi găsit cu greu în situaţia de a-şi îngădui o asemenea lucrare, pe care dealtfel nici n-a făcut-o. [2] La sfîrşitul anului 1647, el şi-a mutat iarăşi familia pe King

---

* Vezi *Was Oliver Cromwell a Member of the Army in 1646—7 or not ?* de prof. G. E. Aylmer, care citează referinţe adecvate din documentele Vistieriei republicii, Comitetului armatei şi decretele de numire în cadrele armatei.

** Casa Cromwell. — M.L.

Street în cartierul Westminster, foarte aproape de actualul Parliament Square. Din cauza lărgirii străzii Parliament Street, locul nu se mai vede azi, fiindcă este acoperit de clădirile unor ministere, însă pe atunci se găsea între Charles Street și Great George Street. Era evident mult mai aproape de Camera Comunelor decît Holborn, iar mutarea trebuie socotită ca o expresie a intensității crescînde a vieții parlamentare a lui Cromwell.

Londra, descrisă necuviincios de Thomas Hobbes drept „o burtă mare, dar lipsită de cerul gurii sau de simțul binelui și al răului", s-a dovedit, în orice caz, suficient de receptivă la recentul conflict ca să-și ia în serios propria autoapărare. În 1647, mai puteau fi văzute fortificații, care făceau probabil parte dintr-o linie de apărare continuă și care cuprindeau, desigur, baterii de artilerie în diferite puncte strategice ca Tothill Fields, locul unde se află acum Buckingham Palace, și Spring Gardens. Se spune că numele actual al lui Mount Street ar păstra amintirea unei uriașe cocoașe de pămînt care făcea parte din acest ansamblu.[3] Din alte puncte de vedere decît cel al existenței neîntrerupte a unor bastioane, acum inutile într-un oraș care fusese cîndva pașnic și negustoresc, starea de spirit a Londrei era confuză. Profunda dezorientare a unui mare număr de oameni din Anglia în cursul războiului civil era consecința evidentă a caracterului regional al acestui conflict militar în care litigiile mari, indiferent de felul lor, tindeau să fie rezolvate prin bătălii puțin importante dintre adversari locali cunoscuți. Londra nu era decît un microcosm al neliniștii generale, fiindcă odată cu pacea nu venise și reîntoarcerea clar conturată la vechile valori sau măcar acel soi de continuitate, ușor de recunoscut, reprezentată de Curtea regală. Poetul Cleveland exprimase această ipohondrie, plîngînd după farmecele pierdute ale vremurilor apuse în *The General Eclipse*, poemul său apărut în 1645 :

Domniță ce împodobeați splendide dimineți
Și, prin răsfrîngere, le întăreați sclipirea,
Pe unde mai sînteți acum, cînd regina-i plecată ?

Puritanismul se așternea deasupra orașului ca o negură rece drept urmare a diferitelor ordonanțe parlamentare date cu scopul să-l răspîndească. Crăciunul a apărut pe

lista sărbătorilor interzise ca fandoseală papistaşă, astfel că în ziua de Crăciun a anului 1646 Camera Comunelor a ţinut, conştiincioasă, şedinţă. În primăvara următoare, ucenicii, socotindu-se lipsiţi de o mulţime de zile de odihnă reprezentate de sărbătorile bisericeşti, s-au simţit siliţi să ceară în locul lor „zile nelucrătoare" lunare. Într-un cuvînt, Londra era plină de tot felul de nemulţumiţi.

Lipsa Curţii nu făcea decît să oglindească lipsa regelui, aflat acum, după propria lui alegere, prizonier în mîinile scoţienilor. Era aproape ridicol cît de puţine lucruri privind propria sa poziţie fuseseră rezolvate de trecutul război sau de marea rebeliune, aşa cum preferau partizanii lui să-l numească. Reglementarea politică rămînea să fie luată practic de la început, fiindcă, din diferitele încercări de împăciuire, nu reieşise nici o concluzie de oarecare însemnătate. Drepturile precise ale regelui în raport cu Parlamentul şi ale Parlamentului în raport cu restul naţiunii urmau să fie analizate cu tot atîta patimă ca şi cînd bătăliile de la Marston Moor şi Naseby nu s-ar fi dat niciodată. Prima sforţare de umplere a acestui vid politic s-a produs în luna iulie, cînd aşa-numitele „propuneri de la Newcastle" i-au fost prezentate lui Carol, ţinut de scoţieni în acest oraş de pe graniţa dintre Scoţia şi Anglia. Aceste propuneri, care ar fi tăiat cu totul aripile regelui prin punerea armatei sub conducerea Parlamentului pe timp de 20 de ani şi prin pedepsirea principalilor lui susţinători, serveau şi la sublinierea faptului că, odată întorşi la Westminster, prezbiterienii vor fi cei care vor avea majoritatea în Parlament. Clauzele religioase cuprindeau nu numai depunerea jurămîntului pe Covenant de către rege şi supuşii lui, precum şi desfiinţarea episcopatului, ci şi reforma religiei după dorinţa Parlamentului, prin consultarea Adunării teologilor de la Westminster.

Era o reglementare care putea fi acceptată cu greu de Carol, chiar dacă ar fi fost *in extremis* *. Însă regele, departe de a dispera, nu uita niciciînd să ia în consideraţie posibilităţile de dezbinare dintre duşmanii lui. Atunci cînd a fost luat prizonier în drumul lui spre Oxford, Astley le-a spus profetic ostaşilor parlamentari : „Acum, că v-aţi făcut treaba, duceţi-vă şi petreceţi, în afară de cazul cînd vreţi să vă luaţi la ceartă". Tocmai această din urmă posibilitate era cea care continua să-l intereseze pe suveran.

* Pe patul de moarte (în lat. în text). — M.L.

Totuşi, Carol n-a găsit potrivit să respingă dintr-odată propunerile, aşa că dădu un răspuns „foarte general", după spusele lui Cromwell, căutînd ca întotdeauna să ascundă, printr-o aparentă atitudine evazivă, neputinţa lui reală de a ajunge la un compromis. Cromwell, care nu luase parte la negocieri, dovedi că pe acea vreme simpatia lui de independent faţă de toleranţa religioasă rămăsese nemicşorată. A intervenit printr-unul din apelurile lui binevoitoare în favoarea cîtorva bieţi locuitori din Hapton, un orăşel aflat la sud de Norwich, în legătură cu „necazurile pe care aflu că ar putea să le sufere din cauza credinţei lor. Şi, oricum ar putea fi interpretat acest lucru — scria el — nu-mi este ruşine să intervin pentru cei ce se află oriunde sub o asemenea constrîngere ; astfel că procedez în această privinţă cum aş vrea să procedeze faţă de mine şi..." [4].

Însă pentru un om care fusese ovaţionat drept cel mai glorios general al Parlamentului, aceste amabilităţi mărunte nu erau decît nişte bagatele, aşa că, în timp ce prezbiterienii îşi impuneau în Camera Comunelor propriile lor păreri, starea de spirit a lui Oliver se năruia treptat într-o deprimare cu totul opusă voioşiei triumfătoare din campaniile militare. Prin luna august, atunci cînd se reîntorsese după cucerirea fortăreţei Raglan, Cromwell îi scria deznădăjduit lui Fairfax, vechiul său comandant aflat la Bath : „Lucrurile nu merg bine în Scoţia. Deie Domnul să meargă în Anglia ! Peste tot domneşte vrajba sau se întîmplă altele şi mai rele".[5] Într-adevăr, în vara anului 1646, această întunecată analiză a celor două regate putea fi cu greu dezminţită, deşi, pentru a o întregi, Cromwell ar fi putut să adauge şi al treilea dominion al lui Carol, adică Irlanda. Poziţia scoţienilor era, poate, cea mai simplă din cele trei : îl mai ţineau prizonier pe rege înăuntrul Angliei, dar ceea ce doreau în fond era să fie plătiţi pentru serviciile lor şi să se întoarcă acasă. În ceea ce-i privea pe englezi, deşi erau cu toţii de acord că plecarea spre nord a acestor aliaţi turbulenţi era extrem de binevenită, totuşi prezbiterienii îi vedeau pe scoţieni sub aspectul unor aliaţi potenţiali, iar independenţii din poziţia opusă a unor adversari posibili. În timpul acesta, vulcanul de multă vreme în clocot al Irlandei dădea semne de revărsare, caz în care urma să acţioneze încă o dată, şi în mod primejdios, asupra situaţiei politice din Anglia.

În decursul desfăşurării războiului civil, nici regele şi nici Parlamentul nu dăduseră semne că ar acorda vreo

atenție deosebită campaniilor respective din Irlanda : regele dorea pace în Irlanda ca să înfrîngă Parlamentul, iar acesta dorea pace ca să-l doboare pe rege. Însă existența pe insulă a altor trei armate hoinare izbutise să facă pacea ultimul lucru de care se putea bucura cineva în Irlanda. Prin vara anului 1646, cele cinci armate, care rătăceau, toate, pe teritoriul Irlandei, cuprindeau armata contelui de Ormonde, generalul protestant al regelui Carol, cap al marii familii anglo-normande a Butlerilor și proprietar al unor domenii întinse în comitatul Kilkenny, om de o energie prodigioasă, al cărui păr bălai îi atrăsese porecla de James cel alb, astfel că, privindu-i mai tîrziu portretul, Cromwell a observat, cu un aer aprobator, că semăna mai degrabă a îngrijitor de cîini de vînătoare decît a oștean.[6] Ormonde, ale cărui calități firești făcuseră ca funcția lui de comandă să devină cea mai promițătoare avere a regelui în Irlanda, reușise să realizeze o legătură, destul de slabă dealtfel, cu o a doua armată, interesată și ea, deocamdată, în biruința regelui, adică cu armata confederaților catolici din Irlanda de sub comanda la fel de pitorescului lider Owen Roe O'Neill. Catolicii irlandezi arborau deviza eroică „Irlanda unită pentru Dumnezeu, rege și țară", însă erau împestrițați din cauza neînțelegerilor lor interne. Cea de a treia armată, catolică și ea, a nunțiului papal, cardinalul Rinuccini, era înarmată cu aur papistășesc și mai puțin predispusă spre prietenie cu Ormonde, fiindcă era mai interesată în restaurarea catolicismului decît în cea a regelui. A patra și a cincea armată erau protestante : cea a scoțienilor de sub comanda lui Monro, învinsă de Ormonde în luna iunie în bătălia de la Benburb, precum și armata parlamentară oficială, comandată de sir Charles Coote.

Ormonde a reușit, la sfîrșitul anului 1646, să încheie pacea cu confederații irlandezi, însă cardinalul, om de o mare subtilitate italienească, dar puțin priceput în treburile irlandeze, a tulburat buna înțelegere, aranjînd ca aplicarea ordinelor viceregelui, trimis acolo de regele Carol, să fie puse sub opreliște de către cler. [7] Aceasta a fost faza în care Ormonde, temîndu-se ca Irlanda să nu cadă în întregime în mîinile catolicilor irlandezi, care se arătau acum foarte îndărătnici, și știind că regele nu era în stare să-l ajute, a cerut ajutorul Parlamentului. Cererea lui a fost primită cu simpatie de independenți, care erau cu totul de acord ca unele regimente ale armatei noului model să fie

trimise în Irlanda. La votarea chestiunii dacă trimiterea trebuia supusă sau nu spre aprobare unui comitet, Cromwell, manifestîndu-şi interesul lui obişnuit pentru treburile irlandeze, a numărat voturile pentru. Holles şi Stapleton, acei reprezentanţi înflăcăraţi ai grupului prezbiterian, au votat contra. Însă, aşa cum se mai întîmplase destul de des în toamna aceea a supărărilor lor, independenţii au pierdut. Armata noului model n-avea să vadă Irlanda, fiindcă în locul ei urma să fie trimisă o forţă militară cu totul deosebită, înrolată separat, astfel că cea mai bună maşină de război a Angliei trebuia să continue să stea degeaba, în timp ce o treabă care s-ar fi potrivit foarte bine, atît din punct de vedere sufletesc cît şi militar, aptitudinilor ei, era dată altcuiva şi anume unei armate care nici nu exista măcar. Nu-i deci de mirare că Cromwell i-a scris atunci lui Fairfax într-o stare de spirit prevestitoare de furtună.

Moartea, în luna septembrie, a contelui de Essex a contribuit într-o oarecare măsură la ridicarea moralului independenţilor, fiindcă îi lipsea pe prezbiterieni de o valoroasă figură de probă, care însemna foarte mult în mintea oamenilor. În pofida somptuoaselor funeralii de la Westminster Abbey şi a înălţătoarei peroraţii a pastorului prezbiterian, spiritele disidente din Londra n-au lăsat ca solemnitatea să decurgă netulburată. În cursul nopţii, imaginea funerară din ceară a lui Essex, îmbrăcată cu pieptarul de piele şi pantalonii stacojii purtaţi la bătălia de la Edgehill, a fost mutilată şi spintecată, iar sabia sustrasă.[8] În general însă, toamna a fost pentru Oliver o perioadă de mare activitate parlamentară, cu doar cîteva mici succese ale independenţilor ca să-i dovedească rezultatele. Unul din ele a fost reprezentat de chestiunea marelui sigiliu al Parlamentului. Păstrarea sigiliului simboliza de fapt întreaga problemă a supremaţiei regelui sau a celor două Camere. Cromwell şi Vane cereau ca el să fie dat în păstrare ambelor Camere şi de aceea, atunci cînd celor doi preşedinţi li s-a dat pînă la urmă autorizaţia să îndeplinească funcţia de păstrători ai sigiliului, punctul de vedere al celor doi a avut cîştig de cauză.

În luna decembrie, s-a ajuns în sfîrşit la o înţelegere cu scoţienii în privinţa regelui şi a retragerii lor spre casă, iar în ziua de 23 a aceleiaşi luni a fost semnată convenţia oficială. Pe lista celor 13 semnături ale delegaţilor englezi, numele lui Cromwell a apărut al nouălea, între cele ale lui

Haselrig și Stapleton, în timp ce numele lui sir Henry Vane strălucea prin absență. Știrea fusese adusă la cunoștință lui Fairfax cu două zile mai înainte de însuși Cromwell, care a folosit prilejul pentru a-i descrie proasta dispoziție a tuturor negustorilor și a oamenilor cu bani din Londra față de armată.[9] Scoțienilor trebuia să li se plătească o sumă de 400 000 de lire sterline în schimbul căreia armatele din nord urmau să se retragă. Deși nu era menționată nicăieri în text, predarea regelui în mîinile Parlamentului era cuprinsă în acord, iar pentru reînnoita lui întemnițare de către noii lui stăpîni erau puse acum la cale măsurile necesare. După oarecari discuții, s-a hotărît că locul cel mai potrivit era Holdenby Hall din Northamptonshire. La 16 februarie 1647, regele a fost adus în acest edificiu straniu, prevăzut cu ornamente numeroase și ciudate reprezentate de turnulețe în formă de hornuri și clădit de Christopher Hatton, favoritul reginei Elisabeta.

Această hotărîre n-a fost aprobată de toată lumea. La Newcastle, poporul i-a făcut albie de porci pe ostașii scoțieni care plecau, strigîndu-le că-și vînduseră regele și onoarea, astfel încît ofițerii englezi au trebuit să împiedice cu forța femeile din oraș să nu-i bată cu pietre. Totuși plecarea scoțienilor însemna că din nou cîrma se afla în mîna prezbiterienilor, deși sfîrșitul anului precedent adusese o ușoară îmbunătățire a treburilor independenților. Pentru prezbiterienii, nu puțini la număr, care îmbinau optimismul cu hotărîrea, se părea că în calea unei reglementări prezbiteriene convenabile în Anglia nu mai rămăsese decît un buștean de înlăturat și anume desființarea armatei noului model. Soluția evidentă și — după cum li se părea lor — aproape favorabilă era să-i convingă pe independenții lăsați la vatră să plece, sub o nouă înfățișare, în Irlanda. Aici, Ormonde renunțase încă de la începutul noului an la planurile lui lipsite de speranță de a-l împăca pe nunțiul papal catolic cu Parlamentul protestant al Angliei. Pînă la urmă, într-o scrisoare din 20 februarie, s-a oferit să cedeze Parlamentului funcția de vicerege cu care fusese învestit, fără vreo altă condiție decît aceea a propriei lui siguranțe. Deocamdată, războiul din Irlanda se ducea în întregime și pe față pe răspunderea Parlamentului, iar din fericire instrumentul corespunzător pentru cucerirea insulei părea că se afla acum în mîinile lui.

Oricum, forței expediționare din Irlanda nu urma să i se îngăduie luxul acelor convingeri extravagante ale independenților, care făcuseră, în decursul războiului, ca doctrina acestora să devină atît de detestabilă în ochii multor prezbiterieni. În primul rînd, toți ofițerii trebuiau să accepte Covenantul. Însă această vlăguire proiectată a armatei independente suna mai bine pe hîrtie decît în practică. Clicii prezbiteriene din Parlament nu părea să-i treacă prin cap că acum, cînd starea de spirit a oștenilor devenea din ce în ce mai amenințătoare și cînd eroii care strigaseră cîndva cu atîta putere „Dumnezeu este puterea noastră" începeau să treacă în timp de pace la strigăte mai puțin pioase, ar fi trebuit să dea o mai mare atenție trebuințelor lor de primă importanță, dintre care principala era solda. Fiindcă incidente periculoase se petreceau cu duiumul, cum fusese, de exemplu, cazul cu cîțiva oșteni care amenințaseră cu cuțitul la Covent Garden, lui Fairfax i s-a dat, la 17 martie, ordinul să aplice cu mai multă strictețe hotărîrea ca oamenii lui să nu se apropie pe o rază mai mică de 25 de mile de Londra. Dar intențiile pașnice ale acestei hotărîri erau anulate în întregime de faptul că, încă de la începutul lunii martie, un mare număr de oșteni fuseseră concentrați la Saffron Walden în comitatul Essex. Planul era ca lăsarea la vatră a ostașilor și reorganizarea pentru expediția din Irlanda să înceapă în acest loc, deși îngrămădirea în număr mare a unor oșteni nemulțumiți oferea fără îndoială un teren propice pentru acțiuni și mai grave.

Dar unde era, în această criză care se stîrnea între armată și Parlament, singurul om care avusese o poziție predominantă într-o tabără și în cealaltă și a cărui putere de mediere era, desigur, atît de necesară ? După o oarecare activitate parlamentară în luna ianuarie, Oliver Cromwell dispăruse cu totul de pe scena de la Westminster, chinuit de o maladie gravă. Nu-i nici o îndoială că răul era mai cu seamă de natură fizică, fiindcă Cromwell i-a spus după aceea lui Fairfax că suferise de o boală periculoasă, de pe urma căreia era cît pe ce să moară. în timp ce versiunea oficială se referea la o „pungă cu puroi la cap", adică la un fel de umflătură infectată pe care am numi-o astăzi abces. [10] Dar, așa cum s-a întîmplat întotdeauna cu sănătatea lui Cromwell din tinerețe și pînă la poverile de neînlăturat ale bătrînețelor este aproape neîndoielnic că la prăbușirea lui au contribuit într-o anumită măsură și

anumite influențe psihosomatice. Toamna asistase la declinul lent al înaltelor idealuri pentru care Cromwell își închipuise, cel puțin în rugăciunile lui, că se dusese războiul, în timp ce primăvara nu făcea decît să confirme lipsa de înțelegere a Parlamentului față de caracterul întru totul real al cererilor cinstiților oameni care luptaseră pentru el. Firește că delicata legătură dintre o boală psihosomatică și una fizică este, după cum se știe, extrem de greu de analizat cu oarecare precizie. E totuși limpede că sănătatea șubredă a lui Cromwell avea la origine o stare nervoasă generală, care explică criza de la Huntington, epuizarea lui totală și consultația cu sir Theodore Mayerne. La fel de sigur este, de asemenea, că a suferit mai tîrziu de un șir de maladii fizice, cum au fost frigurile paludice și calculii renali. De aceea, istoricul trebuie să urmeze cu grijă linia despărțitoare dintre acele două feluri de bețeșuguri. Avem însă dreptul să credem cu certitudine că aceste tulburări, care, pe măsură ce trecea anul, prezentau toate semnele de agravare, erau în stare să acționeze puternic asupra unui om cu temperamentul nervos al lui Cromwell, zdruncinîndu-l și debilitîndu-l, stare în care era cît se poate de predispus la o infecție.

Ceea ce este și mai sigur este însă faptul că Cromwell a rămas într-o stare de extremă deprimare încă o bună bucată de vreme după ce evoluția bolii lui se terminase teoretic. Descriindu-și simptomele, Cromwell i-a scris lui Fairfax : „Mărturisesc din toată inima că, prin încercările la care m-a supus, Dumnezeu și-a dovedit mila Lui de părinte. Am primit în sinea mea condamnarea la moarte pentru ca să învăț să mă încred în Acela care învie morții și să n-am încredere în trupul meu". Și mai semnificative pentru viitor erau observațiile asupra stării lui sufletești din decursul acestor chinuri : „Este un lucru binecuvîntat să mori în fiecare zi pentru ceea ce trebuie să dăm socoteală pe lumea aceasta". [11] Această stare de deprimare și de resemnare, cu totul diferită de voioșia încrezătoare din timpul războiului, precum și puterile mult slăbite cu care Cromwell s-a angajat în acea perioadă critică a vieții lui sînt cele care i-au atras atîtea învinuiri de perfidie și duplicitate. Aceste învinuiri au fost, firește, stîrnite de evoluția ulterioară a evenimentelor, care s-au desfășurat atît de favorabil pentru Cromwell, deși nimeni, și nici el însuși, chiar dacă s-ar fi simțit în plină vigoare, n-ar fi putut prevedea pe vremea aceea cu oarecare sigu-

ranţă o asemenea urmare. În realitate, ultima imagine pe care Cromwell ne-o prezenta în primăvara anului 1647 era aceea a unui om destul de încrezător în el însuşi pentru a se lansa în ceea ce urma să fie cu siguranţă cea mai minuţios pregătită uneltire din istoria Angliei.

Mult mai elocventă pentru starea lui de spirit a fost convorbirea pe care a avut-o, probabil, cam în aceeaşi vreme, cu Edmund Ludlow. Întîlnindu-l pe cînd se plimba prin grădinile Westminsterului, care aparţinuseră mai înainte marelui colecţionar de antichităţi sir Robert Cotton *, Cromwell i-a destăinuit profunda lui nefericire. Ceea ce fusese cîndva o glorioasă misiune de luptă a unor cruciaţi pentru cauza Domnului devenise acum ceva ce semăna mai mult a hărţuială de cîini care se ceartă pe carnea puterii. Ce simplă fusese viaţa cînd era oştean ! Sau chiar în timpurile dinaintea izbucnirii războiului civil, cînd cel puţin parlamentarii erau uniţi şi nu se ciorovăiau între ei ca cei de astăzi : „Dacă tatăl tău ar trăi — i-a spus el oftînd lui sir Henry Ludlow, un membru foarte important al Parlamentului lung, care fusese admonestat de preşedinte în mai 1642 deoarece afirmase că regele nu-i demn de funcţia lui — le-ar spune ce merită. E jalnic să fii în slujba unui Parlament în care dacă cineva mai chiţibuşar se ridică şi îi învinuieşte de ceva, nu mai este iertat niciodată, oricît de vrednic de încredere ar fi, în timp ce, dacă serveşte sub comanda unui general, poate face acelaşi lucru şi totuşi să fie scutit de reproşuri şi invidie". [12]

Pe măsură ce Cromwell se întrema, mînia lui faţă de cei ce nu voiau să înţeleagă dreptatea cauzei armatei continua să se manifeste. Într-o scrisoare adresată lui Fairfax, la 11 martie, după cîte se pare înainte de a se fi simţit îndeajuns de bine ca să revină la Camera Comunelor, Cromwell vorbea despre oamenii de pretutindeni care purtau atîta pică armatei, încît se prosteau din această cauză şi că, în general, sufletele oamenilor nu fuseseră niciodată mai pline de amărăciune ca atunci. Pe de altă parte, aşa cum i-a destăinuit tot lui Fairfax, deşi era cît se poate de conştient că nemulţumirea din rîndurile armatei se răspîndea cu repeziciune, totuşi, în pofida simpatiei lui pentru necazurile oştenilor, nu era dispus să vadă cu nepăsare cum este subminată disciplina, astfel că era de

* Robert Bruce Cotton (1570—1631) — colecţionar de monede şi manuscrise vechi. Colecţia lui se află acum la British Museum. — M.L.

acord cu respectarea distanței de 25 de mile față de Londra. Adevărul era că reclamațiile oștenilor adunați acum, în număr periculos de mare, la Saffron Walden, erau, în cele mai multe privințe, justificate. Se calculase, de pildă, că armatei noului model i se datora, sub formă de restanțe, suma de 300 000 de lire sterline. [13] Firește că dezordinele în legătură cu banii nu erau ceva nou : în anul precedent, ostașii din York, de sub ordinele generalului-maior Poyntz, se răzvrătiseră, strigînd clar și răspicat : „Bani, bani, bani", în timp ce-și apăsau pistoalele cu cocoșul tras în pieptul comandantului. Acum, regimentele de infanterie erau cu 18 săptămîni în urmă cu plata soldei, iar cele de cavalerie cu 43 de săptămîni, în timp ce Parlamentul, cărpănos, le oferea doar solda pe 6 săptămîni, datorată la lăsarea la vatră.

În același timp nemulțumirea armatei din cauza neplății soldei era însoțită de resentimentul unei mari părți a țării că ostașii continuau să rămînă sub arme, reacție lipsită, poate, de logică, dar nu neașteptată din partea unei populații civile care se simțea năpăstuită adesea din pricina obișnuitei lipse de disciplină a militarilor. Dealtfel, la Saffron Walden, de exemplu, chiar dacă lăsăm deoparte sporadicele izbucniri de răzvrătire din celelalte părți ale țării, influența ofițerilor mai severi asupra oamenilor lor era în scădere. În rîndurile armatei se vedeau încolțind două forțe separate. Pe de o parte, o tagmă politică extremistă, cunoscută sub numele de „nivelatori", * formată la început în afara armatei, care începea să-și găsească adepți în rîndurile acesteia, și, pe de altă parte, grupul numit al „agenților" sau „agitatorilor", alcătuit în interiorul armatei pentru a influența Parlamentul în problema desființării acesteia.

La 21 martie, împuterniciții Parlamentului, care aveau misiunea de a discuta, înainte de constituirea armatei pentru Irlanda, lăsarea la vatră a ofițerilor, s-au întîlnit, la Saffron Walden, cu un grup de ofițeri, care nu numai că nu s-au arătat de acord cu lăsarea la vatră, dar au prezentat și o petiție, semnată, printre alți independenți, și de Okey, Pride, Robert Lilburne, fratele lui John Lilburne,

* Membri ai unui grup de disidenți radicali extremiști, apărut în armata Parlamentului lung în jurul anului 1647, care susțineau nivelarea gradelor militare și o formă de guvernămînt republican pe deplin democratică. — M.L.

precum și de Ireton, prin care se cereau noi lămuriri în legătură cu unele teme mult dezbătute, cum erau solda viitoare, restanțele neplătite și indemnizația pentru serviciile prestate pînă atunci. În același timp, oștenii au intervenit și ei cu alte cereri privind plata restanțelor, scutirea în viitor de înrolarea silită, despăgubirile și un tratament drept pentru văduvele și orfanii celor căzuți. Deși aceste cereri nu depășeau în nici un fel limitele omeniei obișnuite, este interesant de observat că Cromwell a fost dintre aceia care au considerat că oștenii de rînd merseseră neîndoielnic prea departe atunci cînd își prezentaseră propria lor jalbă.

Cam pe la aceeași dată — cel mai probabil cu ocazia votului din 22 martie —, Cromwell se va fi ridicat în picioare în Camera Comunelor și, ducîndu-și mîna la inimă, va fi jurat — așa cum a atestat mai tîrziu Clement Walker în *History of the Independency* — că armata se va învoi cu depunerea pașnică a armelor : „În prezența Atotputernicului Dumnezeu, înaintea căruia stăm, știu că armata se va împrăștia și va depune armele la ușa voastră oricînd îi veți da ordin". În mințile acelor contemporani care au crezut după aceea că la baza carierei politice a lui Cromwell ar fi stat uneltirea, această declarație publică, dovedită mai tîrziu a fi fost o profeție deosebit de neîntemeiată, a stăruit mai mult decît orice altceva ca dovadă a iprocriziei lui. Însă dacă această prezicere nerealizată a lui Cromwell poate servi ca să ni-l arate drept un profet politic nepriceput, ea nu poate face totuși din el un nemernic fățarnic. Cromwell credea sincer în propriile sale asigurări, deoarece se baza pe faptul că nedreptățile făcute armatei vor fi reparate. John Lilburne, care a reacționat mînios atunci cînd Cromwell a respins petiția oștenilor, l-a învinuit că se împotrivise „fiindcă în realitate se angajase față de Cameră că aceștia vor depune armele oricînd li se va cere acest lucru". Lilburne mai credea că Cromwell era indus în eroare de Vane și St John, „cele două tîrîturi pizmașe și nevrednice". [14]

Oliver Cromwell n-a dat niciodată prea multe semne că ar poseda, printre multiplele lui aptitudini, și pe aceea a prevederii politice, deși manifesta cîteodată o anumită abilitate prielnică oportunismului său politic, pe care înverșunații lui rivali o confundau cu uneltirea. Mai tîrziu, Clarendon a enumerat în mod amănunțit învinuirile

ce i se aduceau : simula nemulțumire față de insolența oștenilor, tuna și fulgera împotriva îngîmfării lor propunînd ca firile lor răzvrătite să fie domolite prin aplicarea de pedepse și, lucrul cel mai ipocrit din toate, „atunci cînd spunea că poporul va fi implicat în noi tulburări plîngea amarnic și dădea impresia că este omul cel mai îndurerat din lume". [15] Cea mai mare parte a acestor învinuiri pot fi socotite ca o expunere demnă de încredere a comportării lui Cromwell. Nu-i nici o îndoială că obișnuia să plîngă ; era gata în asemenea momente să verse lacrimi și, cu toate că urma să fie acuzat, atunci cînd va ajunge Protector, că putea să scoată „lacrimi la dorință" și să plîngă în consilii ca să-și impună voința, adevărul adevărat trebuie să fi fost acela că încă din această perioadă de început Cromwell era din fire un orator emotiv. Este, de asemenea, sigur că Cromwell era nu numai mîhnit, dar și profund nemulțumit de atitudinea încăpățînată a oștenilor. Ceea ce s-a străduit Clarendon să adauge în această ecuație a fost lipsa de sinceritate, lucru, desigur, greșit, fiindcă, în primăvara anului 1647, Cromwell era, fără nici o prefăcătorie, nefericit.

Între timp, dezbaterea furtunoasă care a avut loc la 29 martie în Camera Comunelor a dovedit o dată mai mult cît de puțină înțelegere exista în sufletele deputaților prezbiterieni chiar față de cele mai evidente motive de nemulțumire ale oștenilor. Și-au afirmat în primul rînd aversiunea înverșunată față de petiția acestora pentru ca a doua zi Holles să propună spre votare o rezoluție și mai agresivă, care declara că toți cei care vor continua să provoace dezordini vor fi trimiși în judecată ca inamici ai statului. Viitorul armatei care urma să fie trimisă în Irlanda a fost hotărît în schimb printr-un fel de compromis potrivit căruia Skippon era numit feldmareșal, iar sir Edward Massey general-locotenent al cavaleriei, funcție pentru care independenții îl desemnaseră, firește, pe Cromwell. Totuși, regimentul lui Cromwell era printre cele indicate să rămînă în Anglia sub comanda maiorului Huntington.

Însă în timp ce Parlamentul se mărginea doar să propună, armata considera, dimpotrivă, că rolul său era să dispună, astfel că, atunci cînd știrea despre noile reglementări i-a fost adusă la cunoștință, în ziua de 15 aprilie, la Saffron Walden, de către împuterniciții trimiși din Londra, ea n-a fost primită cu supunere. Două sute de ofițeri

s-au adunat în frumoasa biserică în stil perpendicular * din această localitate pentru a-şi expune propriile argumente sub preşedinţia tacită a lui Fairfax, care, deşi le dezaproba purtarea, totuşi, spre supărarea împuterniciţilor, nu li se împotrivise pe faţă. Ce bine era dacă s-ar bucura şi în Irlanda de aceeaşi conducere ca mai înainte ! „Toţi ! Toţi ! Fairfax şi Cromwell, să mergem cu toţii", era strigătul tulburător care se auzea. A doua zi, cea mai mare parte a ofiţerilor de cavalerie şi mulţi dintre ofiţerii de infanterie au semnat în acest sens o cerere către Parlament.

Pe măsură ce breşa dintre armată şi Parlament se lărgea, un semn al nemulţumirii profunde a lui Cromwell faţă de proasta conducere a clicii prezbiteriene era reprezentat de faptul că în decursul lunii aprilie vizitele lui, ca şi cele ale lui Vane, la Camera Comunelor deveniseră deosebit de rare. Dealtfel, nici adînca lui deprimare sufletească şi nemulţumirea lui faţă de întregul curs al vieţii sale nu se risipiseră. Se pare de aceea că aproape pe aceeaşi vreme Cromwell începuse să se intereseze de un plan de a părăsi Anglia, de data aceasta ca să servească în străinătate cauza principelui elector palatin**[16], nepotul protestant al regelui Carol. Deşi prinţul elector era, în comparaţie cu Rupert, fratele său mai tînăr, o fiinţă nevolnică, dar ferm hotărîtă să se menţină în tabăra cîştigătoare, fără să-i pese de onoare sau de lealitate familială, totuşi situaţia lui de atunci era atît de grea, încît putea apela pe bună dreptate la simpatiile religioase ale lui Cromwell. Lucrurile se petreceau pe timpul cînd luteranii încercau să-i împiedice pe calvinişti să participe la încheierea păcii europene care era negociată acum, cînd războiul de 30 de ani *** se sfîrşise,

---

* Stil de arhitectură gotică engleză, precumpănitor de la mijlocul secolului al XIV-lea şi pînă la mijlocul secolului al XVI-lea, caracterizat prin liniile verticale ale lucrărilor ornamentale din piatră dantelată. — M.L.

** Principii Palatinatului — stat german pe cursul mijlociu al Rinului, cu reşedinţa la Heidelberg — erau printre cei 7 mari feudali laici şi ecleziastici care aveau dreptul (din secolul al XIV-lea) să-l aleagă pe împărat. În acest caz, e vorba de Karl Ludwig von Simmern (1632—1680), ale cărui drepturi la domnie fuseseră anulate de împărat în timpul războiului de 30 de ani. El va fi repus în aceste drepturi prin pacea din Westfalia (1648). — C.M.

*** Război care şi-a avut originea în luptele dintre catolici şi protestanţii din Germania şi în care au fost implicate mai tîrziu majoritatea puterilor din apusul Europei. A durat între 1618 şi 1648. — M.L.

iar prințul elector dorea ca o armată parlamentară să-l ajute să-și recapete domeniile din Germania. Ambasadorul francez a raportat că prințul avusese conferințe îndelungate cu Cromwell în legătură cu această chestiune. Deoarece cauza era justă, iar dezamăgirea îndurată de el între hotarele Angliei foarte mare, e foarte posibil ca Cromwell să fi cumpănit dacă strîmtoarea în care se afla prințul elector nu constituia cel mai prompt semn al Domnului care îi arăta că o retragere cel puțin temporară dintre țărmurile Angliei era indicată. Și de această dată Cromwell face mai degrabă impresia unui căutător dezorientat, dornic să fie călăuzit, decît aceea a unui uneltitor absorbit de preocupările sale.

La începutul lunii mai, Cromwell se afla, împreună cu Ireton, Skippon și Charles Fleetwood, printre împuterniciții trimiși de Parlament să domolească armata în fierbere. Bineînțeles că toți cei patru împuterniciți se aflau în situația extrem de delicată a unor ofițeri superiori, care erau și membri ai Parlamentului. Fleetwood începuse războiul în garda personală a contelui Essex, iar regimentul lui din armata lui Manchester, care ajunsese repede vestit din cauza sectanților pe care îi cuprindea, făcea parte dintre unitățile care refuzaseră să plece în Irlanda. Ca și Ireton, care fusese ales, în 1645, deputat de Appleby, Fleetwood se alăturase recent Camerei Comunelor ca deputat de Marlborough. Împuterniciții au aflat acum de la ofițeri despre o conferință nemulțumitoare care avusese loc mai demult și în care Skippon nu reușise să convingă în nici un chip regimentele să plece spre Irlanda. S-a hotărît, de aceea, ca mai întîi ofițerii să profite de ocazie și să se sfătuiască cu regimentele lor, pentru ca apoi să se înapoieze ca să raporteze din nou. În felul acesta, în biserica de la Saffron Walden a fost întrunită, la 15 mai, o adunare de aproape 200 de ofițeri care a fost prezidată de Skippon, avîndu-l alături de el pe Cromwell. Intenția era să se asculte adevăratele păreri ale oștenilor, comunicate superiorilor lor imediați.

Cererile astfel prezentate erau de fapt surprinzător de rezonabile, deși Skippon a fost nevoit de mai multe ori să-i mustre pe unii ofițeri cu grade mai mici, ca Lambert, Whalley și Okey, pentru modul bătăios în care le făcuseră, sfătuindu-i să se asculte unul pe altul cu mai multă cumpătare. Prima cerere a fost să li se plătească restanțele, adică o parte mai mare din solda lor, și nu neînsemnata sumă cuvenită pe șase săptămîni și promisă deocamdată de Parla-

ment. Urmau apoi să aibă voie să prezinte cereri generalului lor, Parlamentul să examineze prima lor petiție din martie, să li se îngăduie să publice o apărare a comportării lor, iar Parlamentul să nu mai tolereze criticile împotriva armatei. Indiferent de limbajul în care erau exprimate, nu se putea spune că cererile ar fi fost revoluționare. Raportînd a doua zi Parlamentului că erau nevoiți să admită că aflaseră armata cuprinsă de un sentiment de adîncă nemulțumire, iar pe oștenii de rînd foarte neliniștiți, împuterniciții trebuie să fi simpatizat în inimile lor cu cei ce sufereau, dacă nu și cu neliniștea lor.

Înainte ca întrunirea să se fi încheiat, Cromwell a ținut o cuvîntare semnificativă în biserică. După ce a anunțat, la porunca Parlamentului, acordarea unei solde suplimentare pe două săptămîni din restanțe, ceea ce ridica plata totală la solda pe opt săptămîni, i-a îndemnat pe ofițeri să-și folosească cît pot mai bine funcția lor de conducători ai ostașilor. Împuterniciții vor avea grijă ca consfătuirile să ducă la un sprijin general din partea Parlamentului, fiindcă altfel puteau urma lucruri și mai grave. Datoria ofițerilor era să-și determine oamenii să aibă o părere bună despre organul aflat deasupra tuturor. „Dacă acest organ se destramă, nu poate urma decît dezordinea". Cu toată majoritatea prezbiteriană din Camera Comunelor, Cromwell continua să considere deci Parlamentul, în luna mai cel puțin, drept adevăratul păstrător al acelei ordini pașnice pe care o doreau cu toții. La 21 mai, Cromwell și Fleetwood s-au întors la Londra, unde au prezentat, la cererea Parlamentului, o dare de seamă completă a adunării de la Saffron Walden. Cei doi împuterniciți au depus o deosebită grijă ca să-i apere pe ofițeri de orice învinuire posibilă că s-ar fi înțeles în secret cu oamenii lor. Ofițerii nu făcuseră altceva decît să pună rînduială în limbajul ostașilor, care era plin de „pleonasme, insolențe sau lipsă de temeinicie", convingîndu-i să renunțe la acuzații mai ofensatoare. [17] În toate acțiunile lor, ofițerii nu avuseseră decît lăudabila intenție de a evita orice ofensă la adresa Parlamentului, astfel ca armata și Parlamentul să se înțeleagă și mai bine în viitor.

Deși la prezentarea petiției se convenise că trebuiau pregătite ordonanțe care să satisfacă principalele cereri ale „agitatorilor", totuși situația mersese prea departe pentru ca prezbiterienii să mai poată ajunge la o înțelegere adevărată cu armata, acum cînd nu se mai încredeau în asigu-

rările lui Cromwell privind desființarea ei. Prin mintea lor treceau gînduri noi și nesăbuite de a-l înapoia pe rege scoțienilor, pentru ca, de pe această poziție avantajoasă, să-l readucă pe tron cu ajutorul unei armate compuse din scoțieni regaliști și prezbiterieni englezi, ceea ce putea permite ca dorita reformă a bisericii să fie în sfîrșit realizată în Anglia. Firește că un asemenea plan nu putea fi pus în aplicare atîta vreme cît armata se profila la orizont atît de puternică și de amenințătoare. Așa stăteau lucrurile, cînd, la 25 mai, prezbiterienii au prezentat fatala lor propunere ca armata să fie desființată treptat, pe unități, spre a se evita dezmembrarea ei dintr-o dată, fără să se mai pomenească însă ceva în legătură cu plățile deja promise. Este de la sine înțeles că gălăgioșilor disidenți de la Saffron Walden această măsură le-a mirosit imediat a jaf și trădare. În jur de 1 iunie, data fixată pentru desființarea primului regiment, cel al generalului, armata își luase deja treburile în propriile ei mîini, adunîndu-se, toată, într-un loc de întîlnire de la Newmarket, nu departe de Saffron Walden, însă dincolo de hotar, în comitatul Suffolk. Cele două tabere erau pline de bănuieli una împotriva alteia, ca aricii de țepi. Regele Carol, care nu se angajase nici pentru o tabără, nici pentru cealaltă, devenise din nou cheia situației. Era, într-adevăr, o inversare ciudată, deși binevenită, a treburilor regale, dacă ne gîndim că numai cu un an înainte amîndouă părțile se uniseră ca să-l combată. „Acum — scria Fairfax — regele devenise „bila de aur azvîrlită între cele două tabere". [18] Problema era în ce direcție se va rostogoli această bilă.

Încă din luna februarie conștiinciosul corespondent care a fost sir Lewis Dyve remarcase la independenți o nouă atitudine de bunăvoință față de rege. Dyve, fost comandant regalist la Sherborne, fusese adus prizonier la Londra, după căderea cetății, și încarcerat în Turn pentru trădare, unde a avut totuși destulă libertate — și suficienți vizitatori — ca să-l poată informa în secret pe rege asupra întorsăturii pe care o luau evenimentele în capitală. El a fost acela care i-a transmis regelui îmbucurătoarea veste a potolirii independenților : înșiși oamenii care pînă de curînd foloseau cele mai înverșunate expresii împotriva regelui, începeau acum să-l admire. Dîndu-și seama în ce măsură contribuiau prezbiterienii la distrugerea lor, independenții erau gata să-l sprijine pe rege, cu condiția ca, sub protecția acestuia, să li se asigure libertatea de conștiință. La 24 mai sir Lewis

l-a mai informat pe Carol că, deşi Cromwell fusese mai înainte principalul conducător care, folosind dubla lui poziţie proeminentă, se trudise să aplaneze neînţelegerile dintre armată şi Parlament, găsea acum că sarcina aceasta îl depăşea. Ceea ce-l făcea să fie alături de armată era doar instinctul de autoapărare, fiindcă în Camera Comunelor bănuielile împotriva lui creşteau zi de zi. În privinţa sentimentelor lui Cromwell faţă de rege, sir Lewis credea — şi lucrul îi fusese confirmat de un prieten intim al acestuia — că, dacă i s-ar garanta că nu trebuie să-i fie frică de răzbunarea personală a regelui, fiindcă păcătuise împotriva lui în timpul războiului, „el s-ar putea dovedi din fericire un instrument de mare folos pentru Voi printre oşteni, dintre care cei mai buni sînt, după cîte am aflat, bine dispuşi în favoarea Voastră". [19]

Chiar dacă atitudinea lui Cromwell şi a celorlalţi deputaţi independenţi faţă de rege se îmbunătăţise din lipsă de alte alternative, Carol n-a dat dovadă de prea mare interes faţă de conştiinţele şubrede în mult amînatul său răspuns la propunerile de la Newcastle. Era de acord cu recunoaşterea prezbiterianismului ca instituţie de stat pe o perioadă de trei ani, cu condiţia ca atît el, cît şi cei ai casei lui să poată folosi Cartea de rugăciuni anglicană. Regele urma, de asemenea, să numească 20 de teologi care să ia parte la adunarea de la Westminster pentru negocierea acestei recunoaşteri, iar în ceea ce privea Covenantul el refuza să dea ceva mai mult decît un răspuns neclar şi liniştitor pînă cînd va veni la Londra şi se va sfătui cu capelanii lui. În felul acesta, Carol continua să-şi joace cărţile pînă la capăt, după gustul lui, încurajat fiind, fără îndoială, de dovezile de popularitate primite în decursul prizonieratului său de la Holdenby, cînd oamenii se îngrămădeau în jurul suveranului lor ca să-l atingă, pentru a fi vindecaţi de scrofule, sau „boala regelui", cum i se spunea pe atunci. În zadar se străduia Camera Comunelor să le explice că aceasta nu era decît superstiţie goală : vechile deprinderi de lealitate şi credulitate aveau rădăcini adînci.

Cu toate aceste semne de prevenire în privinţa caracterului dubios al omului cu care aveau de-a face, independenţilor le era limpede că trecerea regelui de partea prezbiterienilor putea constitui o lovitură fatală pentru viitorul lor. Frica de o asemenea desfăşurare periculoasă a evenimentelor predomina în minţile micului grup de politicieni

militari care începuseră să se întîlnească în casa lui Cromwell din Drury Lane. Doamna Cromwell socoti, firește, că ospitalitatea și căminul ei erau în cauză, deși nu-i venea atît de ușor să se dezbare de obiceiurile unei vieți întregi. „Nu s-a întîmplat niciciînd ca niște oameni de o atît de mare cumpătare să fi întreprins vreodată o acțiune atît de josnică și de criminală împotriva unei guvernări atît de drepte", scria un oarecine, care nu admira nici meniurile doamnei Cromwell și nici planurile soțului ei, precizînd că singurul lucru care se servise la masă fusese „doar o bere slabă și pîine cu unt". Fiindcă era învinuită în același timp că primea șperțuri, se spunea despre casa ei că se asemăna cu aceea a regelui Midas, în care totul era de aur. Criticii doamnei Cromwell mai insinuau, de asemenea, oarecum contrar logicii, că și așa era în pagubă, datorită acestor primiri puțin costisitoare, încît s-a văzut silită să vîndă un vas de aur comemorativ, dăruit soțului ei, pentru ca să-și poată echilibra conturile. [20] Firește că din aceste două învinuiri poate fi adevărată numai una, dar nu și una și alta. Așa stînd lucrurile, sîntem ispitiți să presupunem că din cele două căi care-i stăteau în față doamna Cromwell o alegea pe cea de mijloc, întinzînd pentru prietenii conspirativi ai soțului ei o masă relativ modestă, care oglindea aversiunea firească a gospodinelor din toate vremurile de a-și vedea casa prefăcută în cartier general politic.

Deși s-au făcut diverse presupuneri, nu se știe precis ce s-a hotărît în cursul acestor discuții stăruitoare, precum și la o altă întîlnire de la hanul Stelei, cînd Cromwell, importantul pastor independent Hugh Peter și alții au discutat problema regelui, astfel că totul rămîne o taină. Era evident că nu li se putea îngădui prezbiterienilor să pună mîna pe rege și să-l expedieze, ca să spunem așa, scoțienilor, atîta timp cît existau oșteni independenți, care puteau să-i împiedice. Mai era, pe de altă parte, o foarte mare deosebire între o acțiune întreprinsă de independenți doar cu scopul de a-l ține pe rege la adăpost de mîini străine și măsura mai sigură de a-l lua sub propria lor pază în altă parte decît la Holdenby. În fond, faptele arată că complotiștii militari, conduși de Cromwell, au propus o măsură de apărare de un fel oarecare, însă în problema regelui cele două tabere erau animate în primul rînd de frica pe care o aveau una de alta, asemănîndu-se cu doi oameni legați la ochi, într-o cameră, care, în încercarea lor de a evita să fie prinși, dau unul peste altul. În asemenea împrejurări, o

reacție violentă poate fi provocată, după cît se pare, extrem de ușor.

Indiscutabil este faptul că, acționînd după instrucțiunile grupului de la Londra, un oarecare stegar numit Joyce a fost trimis la Oxford în ziua de 1 iunie ca să asigure depozitul de arme de acolo Joyce, una din acele figuri secundare, dar de importanță crucială, ale istoriei Angliei, debutase în viață ca croitor înainte de a ajunge oștean în armata Asociației de răsărit și, după cît se pare, chiar în regimentul lui Cromwell, pentru ca mai tîrziu să activeze ca stegar în regimentul de cavalerie al lui Fairfax, care l-a descris după aceea, în *Memoriile* sale, ca „arhiagitator". După ce și-a îndeplinit prima parte a misiunii, Joyce a plecat a doua zi de la Oxford la Holdenby împreună cu 500 de călărași pe care îi strînsese. Întrebat fiind ce înseamnă sosirea lui neașteptată la închisoarea regală, Joyce a răspuns că venise din însărcinarea oștenilor să-l aresteze pe colonelul Graves, ofițerul desemnat să-l păzească pe Carol, „pentru a preîntîmpina o uneltire de a-l duce pe rege la Londra". Pînă aici, putem crede că Joyce acționase pe baza unor anumite instrucțiuni Scrisoarea pe care a scris-o la ora 8 a zilei următoare, adică la 3 iunie, deși datată greșit, din cauza grabei, cu 4 iunie, confirmă această impresie. Era adresată lui Cromwell sau, în lipsa acestuia, lui Haselrig sau Fleetwood : „Domnule, l-am luat sub pază pe rege. Graves a fugit... Trebuie să ne răspundeți cît mai degrabă și să ne comunicați ce să facem. Sîntem hotărîți să nu ascultăm de alte ordine decît de cele ale generalului. Cît sîntem aici, vom executa instrucțiunile împuterniciților, dacă le vom socoti corecte". Însă sfîrșitul scrisorii ne oferă un indiciu puternic că el n-avea ordine explicite ce să facă după ce va fi pus mîna pe rege. „Vă rog stăruitor și cu toată umilința să analizați ce este de făcut și să acționați în consecință cît de grabnic posibil — scria el —, fiindcă nu ne vom odihni nici zi, nici noapte pînă nu vom primi răspunsul dumneavoastră". [21]

În realitate, cu mult înainte ca Joyce să fi primit vreun răspuns de la Londra sau să i se fi dat vreo altă îndrumare, indiferent în ce sens ar fi fost, el și-a pierdut calmul și a ajuns la concluzia că regele trebuia dus undeva cît mai aproape de locul de întîlnire al armatei. În acest scop, i-a cerut regelui o întrevedere și, cînd a fost întrebat de acesta ce împuternicire avea ca să-i țină sub pază persoana, Joyce și-a dat pe față încurcătura în care se afla,

arătînd nesigur spre oştenii din spatele lui, la care regele i-a dat vestitul său răspuns, plin de o agreabilă ironie : „Este o împuternicire acceptabilă şi atît de bine scrisă cum n-am văzut alta în viaţa mea". Oprindu-se în drum o noapte la Hinchingbrooke şi privit în tăcere de oameni în timp ce trecea, Carol a fost dus mai întîi într-o casă din Newmarket, ceea ce dovedeşte din nou că acţiunea lui Joyce nu fusese plănuită dinainte, fiindcă acolo nu era pregătit vreun loc de şedere pentru rege, pentru ca, pînă la urmă, să fie transportat într-o casă din apropierea oraşului Cambridge.

Acesta era stadiul în care Cromwell, aflînd ştirea despre expediţia lui Joyce, dar nu şi rezultatul ei ultim, lucru care trebuie subliniat, păru că se trezeşte din somnolenţa nehotărîrii ce-l împresurase tot anul. Întotdeauna la înălţime cînd situaţia impunea o acţiune grabnică şi decisivă, Cromwell şi-a dat repede seama de semnificaţia acţiunii lui Joyce asupra siguranţei lui personale la Londra. Era semnul că trebuia să-şi împărtăşească soarta cu cea a armatei, astfel că atunci cînd i-a sosit ştirea că prezbiterienii plănuiau să-l aresteze a doua zi cînd va apărea în Camera Comunelor („lucru pe care arareori neglija să-l facă") pentru a-l trimite în Turnul Londrei, Cromwell şi-a lepădat dintr-o dată tristeţile examenului de conştiinţă. Părăsind Londra în primele ore ale dimineţii de 4 iunie, împreună cu Hugh Peter, a ajuns la vremea micului dejun la Ware din Hertfordshire. Cam în timpul în care regele era instalat într-o casă din Childerley, la nord-vest de Cambridge, Cromwell sosea la Kentford Heath, imediat dincolo de Newmarket, locul întîlnirii generale a armatei.

Faptul că Cromwell avusese dreptate să fugă dacă ţinea la libertatea lui este confirmat de Clarendon : planul adversarilor săi era să îndepărteze din consiliile armatei oamenii cei mai pricepuţi, deoarece se credea că Fairfax se va dovedi suficient de docil odată ce va fi lipsit de sfaturile de împotrivire ale lui Cromwell. După cum este uşor de înţeles, Joyce a încercat după aceea să arunce vina întregii întîmplări şi a celor două rînduri de instrucţiuni asupra lui Cromwell. Potrivit depoziţiei de mai tîrziu a maiorului Huntington, un martor ostil lui Cromwell, atunci cînd i s-a spus lui Joyce că Fairfax era supărat pe el fiindcă îl scosese pe rege de la Holdenby, el ar fi răspuns :

„Generalul-locotenent Cromwell mi-a dat ordin la Londra să fac ceea ce am făcut atît acolo, cît și la Oxford". Totuși, Huntingdon relatează și versiunea lui Ireton că Cromwell „dăduse ordin să-l țină sub pază pe rege acolo și nu să-l răpească", versiune care este, desigur, mai plauzibilă, dacă lăsăm deoparte autojustificarea lui Joyce. Chiar comentariul atribuit lui Cromwell și transmis tot de Huntington asupra mutării regelui era mai mult o apreciere judicioasă a celor întîmplate, atunci cînd totul se terminase, decît asumarea vreunei răspunderi personale : „Dacă nu s-ar fi făcut acest lucru, regele ar fi fost scos de acolo din ordinul Parlamentului sau ar fi fost transportat la Londra de colonelul Graves, după avizul împuterniciților, care s-ar fi bizuit pe aprobarea Parlamentului în legătură cu această măsură". [22]

Camera Comunelor, silită, de frică, să dea înapoi în fața știrii prevestitoare de rele a faptelor lui Joyce, a votat la 3 iunie plata tuturor restanțelor datorate armatei, radiind chiar din protocoalele ei dușmănoasa rezoluție a lui Holles prin care toți cei ce protestaseră în martie erau declarați dușmani ai statului, deși acum era prea tîrziu ca, după ce semănase vînt, să mai evite furtuna. La 5 iunie, armata adunată la Newmarket a dat o proclamație care afirma, în fond, că liderii prezbiterieni atîțau la război, cerea numele tuturor celor care elaboraseră rezoluția lui Holles și sfîrșea cu două clauze mai folositoare în ceea ce privește viitorul, introduse la îndemnul lui Cromwell. Prima din ele instituia un Consiliu al armatei, alcătuit din generali și ofițeri superiori, și care urma să cuprindă, de asemenea, doi ofițeri împuterniciți de armată, precum și cîte doi reprezentanți ai fiecărui regiment. Cromwell urma să fie și el membru al acestui consiliu, la fel cu Fairfax și Ireton. Cea de a doua clauză tăgăduia că armata intenționa să răstoarne prezbiterianismul, fiindcă ceea ce dorea era numai libertatea de conștiință a membrilor ei.

Regele i-a primit pe Fairfax și pe ceilalți ofițeri superiori la Childerley. Fairfax l-a găsit pe rege într-o stare de spirit optimistă și aparent cu totul dispus să-și pună la bătaie șansele în jocul cu armata, astfel că, atunci cînd Fairfax și-a luat rămas bun, regele i-a spus între patru ochi : „Domnule, armata mă interesează tot atît de mult ca și pe domnia ta". S-a relatat după aceea că Cromwell și Ireton

se comportaseră „cu bună cuviință" față de Carol, deși, spre deosebire de Fairfax, ei și-au înclinat doar capul ca să-l salute, fără să-i sărute mîna [23] Însă felul în care îl trataseră pe rege fusese deosebit de politicos, iar la puternica lui dorință îi îngăduiseră să se mute la Newmarket, deși Cromwell îi dăduse instrucțiuni lui Whalley să folosească orice mijloace, în afară de forță, ca să-l convingă să se întoarcă la Holdenby. Fiindcă prezența lui putea da naștere la manifestații de entuziasm popular, regele a fost dus la Newmarket pe drumuri lăturalnice

Faptul că regele începea să prindă curaj în noua lui situație este ușor de înțeles, fiindcă știrile care se strecurau din Londra arătau capitala ca fiind stăpînită de un sentiment amenințător și crescînd de răzvrătire. De aceea Carol poate fi iertat dacă socotea că putea deveni în curînd *tertius gaudens* * între armată și Parlament La Londra, pulsul acelor membri ai Parlamentului care se mai aflau acolo începuse să bată mai repede atunci cînd mulțimi mari de oșteni cunoscuți sub numele de „reformați" ** au început să pătrundă în valuri în oraș, hotărîți să se dedea la dezordini. Îngrămădindu-se chiar în pragul Camerei Comunelor, proferau amenințări la adresa deputaților, folosind — după cum spunea Whitelocke — „un fel de a vorbi foarte obraznic". [24] Însă firește că și un asemenea nor de furtună supărător putea fi căptușit cu arginți, fiindcă atunci cînd Parlamentul a votat în grabă o sumă de 10 000 de lire sterline pentru această ceată zgomotoasă n-a scăpat din vedere faptul că ea putea fi folosită, într-o fază mai tîrzie, împotriva grosului armatei oficiale, care se apropia

Această armată era aliniată acum la Thriplow Heath, la aproape 7 mile de Cambridge, după ce înaintase 10 mile în direcția Londrei, spre care firile mai înverșunate ale armatei intenționau să se îndrepte. Ea dispunea acum, firește, de o adunare, organizată cum trebuie, sub forma nou instituitului Consiliu al armatei, cu ajutorul căruia putea să facă față oricărei oferte din afară, astfel că transformarea ei treptată, începută în primăvară, dintr-o adunătură dezlînată de oșteni refractari, care constituiau în cazul cel mai bun o gloată rebelă, într-o armată ordonată, era acum deplină. Dar chiar în aceste condiții, Cromwell nu se socotea nicidecum prefăcut peste noapte într-o creatură a armatei.

---

* Terțul cîștigător (în lat. în text). — M.L.
** În sensul de „scoși din armată" — M.L.

Față de acea parte a cătănimei ale cărei țeluri și limbaj erau atît de revoluționare încît amenințau însăși existența păcii și ordinii, sentimentele lui erau cît se poate de contradictorii. Sir Gilbert Pickering ne-a lăsat, cu zece ani mai tîrziu, cîteva informații suplimentare interesante în legătură cu ezitările lui Cromwell și cu încurcăturile în care se afla el însuși. El ne-a dezvăluit că Cromwell nu se arătase deloc dispus să fie atras în fruntea violentului și nesăbuitului detașament al armatei de la Thriplow Heath, care n-a vrut să se împrăștie și n-a făcut de fapt acest lucru pînă cînd Cromwell n-a primit trei scrisori prin care i se cerea să preia conducerea. În acest chip, el era sigur, din punct de vedere moral, că armata va continua să înainteze, chiar dacă el nu era acolo ca s-o conducă, astfel că nu se putea considera un instigator, ci un om care vrea să exercite o influență moderatoare.

De fapt, la stăruința lui Fairfax, care le poruncise să fie „foarte tăcuți și politicoși", ostașii au fost convinși să se poarte cuviincios cu împuterniciții Parlamentului veniți la Thriplow Heath să-i vadă. Totuși, în purtarea lor directă față de Parlament nu se constata nici o potolire, astfel că, atunci cînd glasurile oștenilor au început să se înalțe, ele s-au transformat în strigăte de „dreptate, dreptate", rostite cu voce răgușită în auzul împuterniciților (melodie pe care Cromwell și Ireton îi învățaseră s-o cînte, după cum observa furios Holles în memoriile lui). Și atunci armata a început să înainteze. Noaptea de 10 iunie a petrecut-o la Royston, de unde a trimis autorităților din Londra o proclamație amenințătoare pe care Parlamentul trebuia s-o ia serios în seamă. Sub de curînd organizata ei conducere, proclamațiile armatei deveniseră mai rafinate și în multe din expresiile lor puteau fi cunoscute preocupările lui Cromwell. Cel ce țintea să angajeze țara într-un nou război era Parlamentul, care voia să se apere de „cercetări și pedepse", în timp ce ostașii continuau să dorească, „în calitatea lor de englezi", o reglementare mulțumitoare. Chiar și așa, armata ținea să accentueze că nu dorea să modifice Constituția actuală : „Am spus-o mai înainte și declarăm și acum că nu dorim vreo schimbare în guvernarea civilă... ". [25]

De la Royston, armata a înaintat la St Albans, localitate situată în limita celor 25 de mile stabilite cu atîtea speranțe de Parlament. În zadar a chemat Londra gărzile civile s-o apere, fiindcă acestea au refuzat să conlucreze. O nouă

proclamație, prezentată de armată la 14 iunie — în care Ireton a avut posibilitatea să ne ofere o primă mostră a gîndirii sale politice —, aducea la cunoștința Parlamentului felul liniilor directoare de-a lungul cărora se deplasa acum armata. Proclamația conținea primele aluzii la epurarea Parlamentului, precum și planul de alegere a unei noi Camere a Comunelor. Se spunea mai departe că cei 11 deputați prezbiterieni, în frunte cu Holles, trebuiau puși sub acuzare nu numai fiindcă uneltiseră desființarea armatei, ci și pentru că puneau la cale un nou război. Așa cum a scris mai tîrziu Holles, aceasta era prima încercare a armatei de a se amesteca în treburile regatului pe motiv că ea nu era „o forță mercenară care să servească puterea arbitrară a statului, ci una care pusese prima mîna pe arme cu discernămînt și pe bună dreptate". [26] În timp ce deputații începeau să tremure pentru viața sau, cel puțin, pentru averea lor în fața perspectivei sosirii oștenilor, armata a lansat, la 24 iunie, împotriva Parlamentului o nouă salvă de natură similară numită de astă dată *Umila Mustrare*.

Lilburne, aflat acum în Turnul Londrei pentru un șir de ultraje, printre care și o critică violentă împotriva lui Manchester, încîntat de întorsătura pe care o luau evenimentele, s-a grăbit să-l felicite pe scumpul său Cromwell pentru „neobositele sale străduințe" depuse pentru cauza cea dreaptă. Însă Cromwell se îngrijea acum mai puțin de aripa lui stîngă, dacă-l putem califica așa, în termeni militari, pe Lilburne, decît de problema regelui, care sosise la Royston, venind de la Newmarket. În timp de Dyve prezicea că existau posibilități indiscutabile ca regele să-l atragă de partea lui pe Cromwell, arătîndu-i suficientă bunăvoință, [27] acesta alegea calea de mijloc, avertizîndu-l pe Whalley să nu-l lase pe rege să fugă, dar nici să nu i se opună mai mult decît trebuia în chestiuni religioase personale. Presupunea, nu fără temei, că împuterniciții Parlamentului care-l însoțeau pe rege vor face cu siguranță așa ceva și, într-adevăr, atunci cînd Carol a pus să i se oficieze o slujbă anglicană, aceștia au insistat ca preoții lui să fie îndepărtați. Între timp, cartierul general al armatei înaintase mai departe, pînă la Uxbridge, deci pînă la o foarte mică distanță de capitală. În acest loc, la 1 iulie, Fairfax a desemnat zece ofițeri de frunte, printre care era și Cromwell, ca să discute, la hanul Katharine Wheele, *Umila Mustrare* cu împuterniciții Parlamentului. Apoi armata s-a retras pe oarecare distanță spre Reading, iar regele a fost

adus mai întîi la Windsor şi apoi la locuinţa lordului Craven de la Caversham, situată chiar de partea cealaltă a fluviului faţă de noua poziţie a armatei. Decorul era astfel ales încît să servească sincerei încercări a conducătorilor independenţi ai armatei de a ajunge la înţelegere cu regele. La urma urmei, raporturile cu prezbiterienii se dovediseră atît de nemulţumitoare, încît era foarte posibil ca ei să-l fi judecat greşit pe rege, atribuindu-i unele din şicanele care aparţineau de drept adversarilor lor politici.

Prima întrevedere cu Carol ar fi trebuit să-l prevină pe Fairfax asupra inutilităţii oricărui plan care implica aderiunea regelui la o atitudine sinceră şi fermă. Deşi lucrul acesta putea să-i fie fatal, e de la sine înţeles că regele îşi rezerva dreptul de a schimba, în toate problemele, directivele şi aliaţii în măsura în care interesele fundamentale ale Coroanei, aşa cum le vedea el, cereau acest lucru. „Domnule, intenţionaţi să fiţi arbitru între Parlament şi noi", a exclamat Ireton, „în timp ce noi înţelegem să arbitrăm între Majestatea voastră şi Parlament". Cu toate acestea, tratativele continuau, astfel că era nevoie de mijlocitori. Alegerea independenţilor a căzut asupra lui sir John Berkeley, fost guvernator al oraşului Exeter şi diplomat înainte de război. Era un favorit al reginei Henrietta Maria şi venise din partea ei din Franţa ca să încerce să-şi folosească influenţa asupra şefilor armatei. Timpul va arăta că Berkeley era om de onoare, dar, din nefericire, cam nepriceput pentru o situaţie în care era necesară mai degrabă o iscusinţă extremă, decît înclinaţii generoase. În drumul lui de înapoiere prin Anglia, Berkeley a fost întîmpinat la Tonbridge, comitatul Kent, de către sir Allen Apsley, fost guvernator regalist la Barnstaple, o altă fortăreaţă din vest. În memoriile sale, Berkeley dezvăluie că Apsley i-a încredinţat acolo scrisori, un cifru şi instrucţiuni din partea lui Cromwell şi a altor ofiţeri ai armatei. Principalul conţinut al acestor documente era că regele trebuia convins să creadă că independenţii erau foarte dezamăgiţi de prezbiterieni şi deci că se aflau într-o asemenea stare de spirit încît erau gata să facă „ceea ce prezbiterienii se prefăceau numai că vor face, adică să-l repună pe rege şi poporul în justele şi vechile lor drepturi" [28].

Primii paşi ai acestei operaţii delicate au fost realizaţi suspect de uşor, deşi alura ei li s-a părut unora atît de rapidă, încît Oliver St John a socotit necesar să-l prevină pe vărul său Cromwell că trata „afacerile regelui" mult prea

iute. O întrevedere autorizată de Fairfax, care a avut loc între Cromwell și rege la 4 iulie, s-a desfășurat atît de favorabil, încît mulți au crezut că în 14 zile se va ajunge la o înțelegere între rege și armată. Maiorul Huntingdon a relatat mai tîrziu că Cromwell și Fairfax erau gata să-l copleșească pe rege cu oferte de bunăvoință, mergînd de la dreptul de a-și vedea capelanii pînă la întîlniri cu copiii săi mai mici. O altă dovadă interesantă a intenției lor sincere de a-i înapoia regelui tronul era oferită de importantele discuții începute atunci privind acordarea toleranței religioase comunității romano-catolice, iar zvonuri despre această evoluție i-au parvenit ambasadorului francez la 9 iulie. Era un fel de stînga-mprejur uluitor al acestor puritani consacrați, cum erau Cromwell și Ireton, dacă ne reamintim vechea lor atitudine anticatolică din anii '30, precum și un exemplu al dezvoltării credinței în toleranță printre oșteni odată cu progresele independentismului. Așa cum s-a mai remarcat, în recentul război catolicii nu se dovediseră a fi nici pe departe cavalerii purtători de moarte din imaginația populară. [29] Dacă puteau cădea de acord acum asupra unor condiții care să-i introducă temeinic în organizarea de stat engleză și nu aderau, de exemplu, la ideea unei jurisdicții civile străine în Anglia, li se putea eventual îngădui și lor să se alăture forțelor luminii și toleranței într-o Anglie nouă și pașnică, condusă de rege.

Aceste tratative au început probabil prin propunerile secrete prezentate de comunitatea catolică engleză călăuzită de Henry More, locțiitorul superiorului ordinului iezuit din Anglia, [30] care sublinia faptul că cetățenii catolici din Germania și Olanda reușeau să trăiască în pace sub regimuri necatolice. Lordul Brudenell, un catolic din cadrele armatei, își exercitase și el influența, asigurînd Consiliul armatei că în dogmele catolice nu exista nimic care să împiedice realizarea unei înțelegeri satisfăcătoare și aceasta în pofida unor probleme de ordin practic, ca, de pildă, valoarea proprietăților catolice confiscate în decursul războiului. Condițiile elaborate, la care catolicii trebuiau să adere dacă doreau să se bucure de libertatea obștească de conștiință, nu erau prea aspre după criteriile acelor timpuri : li se îngăduia să-și practice cultul acasă, însă n-aveau voie să poarte arme și li se interzicea în mod special să aibă înțelegeri cu puteri străine. În cele din urmă, s-a ajuns la concluzia că miezul dificultăților consta în perspectiva unui jurămînt de lealitate cetățenească, conținut în artico-

lul IV. Printre alte dogme a căror propagare era interzisă se afla și dreptul papei de a-i elibera pe catolici de jurămînt, inclusiv de jurămîntul de credință față de puterea civilă. Însă după discuții aprige, care au avut loc în comunitatea catolică, și după unele sondaje sufletești de ordin teologic, s-a hotărît că și articolul IV era acceptabil, fiindcă chestiunile atinse de el nu erau *necessitate medii*, adică indispensabile mîntuirii sufletului.

Propunerile, datate în cele din urmă cu 1 august, au fost semnate de reprezentanții clerului și ai comunității catolice. Prefața, adăugată de Henry More, avea grijă să sublinieze că propunerile reprezentau în esență numai o înțelegere cu puterea civilă. Spre nemulțumirea profundă a lordului Brudenell, care se temea că întreaga negociere putea fi primejduită, prefața afirma : „Nu recunoaștem sus-menționatele propuneri ca fiind pentru noi articole de credință sau lucruri pe care ni le propovăduiesc pastorii". Propunerile au fost trimise la Roma sub această formă prin intermediul nunțiului papal din Paris. Însă soarta lor următoare a fost mai puțin prielnică : prezentate, poate, într-o formă ușor diferită, datorată unor modificări eventual întîmplătoare [31], făcute *en route* *, ele au fost dezaprobate de papă în ianuarie 1648. More, care socotea că semnase o înțelegere condițională și nu una necondiționată, a părăsit Anglia. În orice caz, Camera Comunelor respinsese între timp punerea în aplicare în Anglia, pe linie statală, a propunerilor. La începutul toamnei au fost pregătite diferite petiții ale catolicilor prin care ei cereau Parlamentului toleranță religioasă, însă atunci cînd Camera Comunelor a discutat, pe la jumătatea lui octombrie, posibilitatea instituirii unui guvern prezbiterian, care să acorde tuturor celorlalți libertatea cultului, catolicii au fost excluși în mod deliberat. Ajungîndu-se aici, Henry Marten s-a ridicat pe neașteptate, cu obișnuita lui independență de gîndire, în favoarea catolicilor. De ce să-i tolerăm pe prezbiterieni și să tăgăduim același drept catolicilor, a întrebat el posomorît. Era cu siguranță de preferat un tiran a cărui putere se limita la problemele spirituale și care trăia, în orice caz, în afara regatului unui tiran instalat în fiecare parohie. Pînă la urmă, întregul proiect a căzut victimă complicațiilor crescînde ale certu-

* Pe parcurs (în franc. în text). — M.L.

rilor politice din Anglia și și-a dat obștescul sfîrșit atunci cînd Cromwell a rupt-o cu regele *.

Dar să nu anticipăm. Deocamdată, în timp ce această încercare meritorie, deși efemeră, de integrare a romano-catolicilor în orînduirea socială a Angliei era încă în evoluție, iluzoria intrigă amoroasă dintre armată și rege continua să se desfășoare. Poate că regele Carol n-ar trebui judecat prea aspru fiindcă nu izbutea să înțeleagă mentalitatea oamenilor care-i stăteau în față. Crezînd atît de neclintit, așa cum socotea el, că „suveranul și supusul sînt două lucruri cu totul diferite", îi era, fără îndoială, virtual imposibil să admită că puteau trata între ei pe picior de egalitate. Cu toate acestea, vorbele pe care le spusese între patru ochi lui Berkeley, și anume că ceea ce îl împiedica să aibă încredere era faptul că nici unul dintre ofițeri nu-i ceruse nimic pentru el, l-au scandalizat chiar pe propriul său slujbaș. La 12 iulie, Berkeley l-a întîlnit pe Cromwell, precum și alți doi independenți, colonelul Thomas Rainsborough și sir Hardress Waller, comunicîndu-le că Henrietta Maria dorea ca regele să accepte cererile armatei în măsura în care conștiința și onoarea îi îngăduiau acest lucru. Însă răspunsul lui Cromwell nu făcea decît să accentueze altruismul care îl îngrijorase atît de mult pe rege : ostașii nu doreau nimic mai mult decît să trăiască ca supuși ai regelui, adăugînd apoi o frază care înălța spre noi culmi speranțele lui Berkeley într-o neîntîrziată repunere în drepturi, fiindcă „socoteau că nimeni nu se putea bucura în liniște de viață și avere, atîta vreme cît regele nu-și avea toate drepturile" [32]. Au declarat acest lucru în termeni generali și îl vor repeta în curînd cu și mai multe amănunte ca să cuprindă diferitele interese ale partidului regalist, prezbiterian și independent.

N-avem nici un motiv să punem la îndoială sinceritatea a ceea ce părea că se prefăcuse într-o adevărată lună de miere între independenți și rege. Trei zile mai tîrziu Cromwell i-a descris lui Berkeley, în termeni mișcători, o scenă între rege și cei trei copii mai mici ai lui, la care fusese martor : la vederea unei asemenea scene de tandrețe paternă, atît de apropiată de cele mai profunde din sentimentele sale, i-au dat lacrimile [33]. Regele, i-a spus el lui Berkeley, este „cel mai drept și mai cinstit om din

* Vezi Thomas H. Clancy *The Jesuits and the Independents : 1647.*

cele trei regate ale lui", iar independenții îi erau îndatorați pe vecie, fiindcă respinsese propunerile de la Newcastle din 1646, care ar fi dus la recunoașterea ca instituție de stat a prezbiterianismului.

Adevărul era că, deși scriitorașii din Londra, înfuriați de armonia dintre Cromwell și armată, căutau să-l muște în scris ca buldogii care hăituiau pe vremea aceea urșii de la Bankside, totuși o înțelegere cu regele reprezenta, la drept vorbind, cea mai promițătoare ieșire dintr-o situație extrem de încurcată, iar el n-avea nevoie să facă pe ipocritul ca să exprime o asemenea părere. Dacă regele ar fi avut o altă fire, ar fi existat poate reale posibilități pentru o asemenea reglementare, însă dreptul și cinstitul suveran al lui Cromwell își îndrepta acum speranțele într-o altă direcție, deoarece mesajele secrete primite de la contele scoțian de Lauderdale îl întăreau în credința că armata nu era singurul său sprijinitor posibil. Într-adevăr, prezbiterienii din Londra amenințau cît se poate de serios să apeleze și ei la armata scoțiană, circulau zvonuri urîte că colonelul Poyntz din York intenționa să vîndă scoțienilor armata din nord, în timp ce „agitatorii" din rîndurile armatei engleze stîrneau o vîlvă crescîndă că se vor îndrepta asupra capitalei ca să rezolve întreaga situație ocupînd-o fără menajamente.

În această atmosferă agitată a fost convocat la Reading, în ziua de 16 iulie, un consiliu general de război ca să ia în discuție cererile „agitatorilor". Erau prezenți între cincizeci și o sută de ofițeri, fiindcă numărătorile diferă, iar la consiliu au fost admiși, pentru prima dată, să ia parte „ca măsură de prevedere", după cum se exprima eufemistic un buletin săptămînal, și un număr de „agitatori" [34]. Cererile agitatorilor, începînd cu oprirea celor 11 deputați ticăloși de a participa la ședințele Camerei Comunelor și terminînd cu eliberarea unor deținuți ca John Lilburne, trădau, toate, dorința stăruitoare ca armata să se îndrepte imediat spre Londra sau împrejurimile ei. Cromwell, pe de altă parte, care lua des cuvîntul, a susținut de la început că ceea ce trebuia să-i conducă era rațiunea calmă și nu forța oarbă. „Marșul asupra Londrei", a început el, „este o propunere izolată, care nu ne vine de pe Jupiter, ca să fie acceptată pe loc și dezbătută fără să fie luate în considerare și argumentele noastre". Avem de-a face din nou cu o atitudine extrem de interesantă a omului acuzat mai tîrziu, pe bună dreptate, că a

înlăturat Parlamentul prin violență, care dovedește că Cromwell s-a arătat într-una dornic să aranjeze lucrurile pe cale legală : „Tot ce obținem printr-un tratat... rămîne neclintit și durabil și va fi transmis posterității. Vom evita astfel marea imputare care ni se aduce că am obținut de la acest Parlament diferite lucruri prin forță, mai ales că știm ce înseamnă ca această pată să rămînă asupra noastră..." De fapt, o bună parte din argumentele lui Cromwell se concentrau asupra utilității Parlamentului, în care nu numai că propriul său partid cîștiga neîntrerupt teren, dar care, dacă ar fi fost reorganizat și curățat de elementele nedorite, putea fi completat curînd cu oameni avînd sentimente nobile și lucrînd numai pentru binele obștesc. Acesta a fost, desigur, principiul pentru care se puseseră în mișcare la Uxbridge și St Albans, principiu înțelept, onorabil și just. „Într-adevăr, într-adevăr — a exclamat el într-o altă intervenție — puteți spune ce vreți, însă forța pe care o aveți acum o socotesc fără însemnătate. Nu știu ce forță urmează să fie folosită, dar știu că fără forță nu putem obține ceea ce este necesar pentru regat"[35].

Totuși, cel ce a arătat de la prima lui cuvîntare care trebuia să fie adevărata temă a dezbaterilor, în locul marșului asupra Londrei, a fost Ireton, prietenul politic apropiat al socrului său, Cromwell. Punctul principal, a spus el, nu este de a acumula mai multă putere în mîna unuia decît într-a altuia, ci de a reglementa libertățile regatului și de a stabili ce va face armata cu puterea, atunci cînd o va deține. El și-a anunțat apoi intenția de a schița, cu ajutorul lui Lambert, cîteva propuneri, care urmau să pună o temelie potrivită drepturilor și libertăților obștești, precum și unei păci trainice. Pînă la urmă, întrunirea s-a încheiat după miezul nopții, lăsînd vremelnic în părăsire marșul asupra Londrei. Propunerile armatei urmau să fie supuse, sub forma unei declarații publice, împuterniciților, care trebuiau să le remită Parlamentului, pentru ca, între timp, ele să fie analizate de consiliu și apoi de un comitet compus din 12 ofițeri și 12 „agitatori". Aceste *Articole de propuneri ale armatei* urmau să capete mai tîrziu o importanță hotărîtoare ca bază a concepțiilor acesteia. În calitatea lor de condiții elaborate indiscutabil în grabă de către un grup de ofițeri lucrînd sub presiunea momentului și care erau, în cea mai mare parte, așa cum s-a exprimat un „agitator", „doar niște politicieni tineri", ele erau relativ moderate, deși cam incoerente, iar cîteodată

confuze ca text. Ascultîndu-le, Berkeley i-a spus regelui că socotea rezultatul drept surprinzător de cumpătat fiindcă „niciodată o coroană aproape pierdută n-a fost redobîndită cu atîta uşurinţă, aşa cum va fi coroana Majestăţii voastre, dacă se va cădea de acord cu aceste clauze"[36].

Conform propunerilor, Parlamentul urma să se întrunească de două ori pe an, în sesiuni de cel puţin 120 de zile şi nu mai mult de 240 de zile. Urma să fie înfiinţat un Consiliu de stat cu o autoritate mai mare decît aceea a vechiului Consiliu privat şi trebuia ca locurile din Parlament să fie mai bine distribuite, să se ţină alegeri libere, membrilor Camerei Comunelor să li se permită să-şi manifeste liber dezacordul cu regele şi Camera Lorzilor, iar regele să nu aibă dreptul de a apăra slujbaşii statului de judecata Parlamentului. După ce prevedeau că miliţia populară trebuie să fie sub ordinele Parlamentului vreme de 10 ani, iar Consiliul de stat să controleze forţele armate şi afacerile externe, propunerile treceau la reglementarea problemelor religioase. Pe lîngă desfiinţarea episcopatului şi scoaterea Cărţii de rugăciuni anglicane de sub obligativitatea legală, propunerile prevedeau şi alte acţiuni pentru afirmarea incapacităţii legale a papistaşilor. De asemenea, Covenantul nu putea fi impus prin lege. Urma apoi o listă lungă de nedreptăţi care trebuiau reparate, începînd cu inegalităţile la perceperea impozitelor şi terminînd cu legile forestiere. Totuşi, la sfîrşitul lor, propunerile nu uitau să se ocupe şi de Coroană : regele trebuia reintegrat, împreună cu familia lui, într-o poziţie de siguranţă, onoare şi libertate, fără vreo micşorare a drepturilor lor personale sau vreo altă îngrădire în exercitarea puterii regale.

Din nefericire, înainte ca regele Carol să fi putut da o declaraţie publică în legătură cu aceste propuneri, care i-au fost prezentate probabil neoficial, pentru prima dată, la 23 iulie, violenţele au izbucnit de-a binelea la Londra. Gloatele din Londra, nu prea plăcute la vedere, au pătruns cu de-a sila în ambele Camere ale Parlamentului şi, ţinîndu-l ţintuit pe scaun pe preşedintele Lenthall, l-au silit să abroge controlul Parlamentului asupra miliţiei populare, după care Lenthall, împreună cu peste 60 de deputaţi independenţi rămaşi, printre care era chiar şi cîndva ostilul Manchester, au înţeles că ora unei retrageri grabnice sosise, aşa că au luat-o repede din loc spre armată, de teamă să nu li se întîmple ceva şi mai rău din partea prezbite-

rienilor. Cei 11 deputați au revenit, în schimb, la Londra și, cu mai multă încredere decît înțelepciune, au început să pregătească lucrările de apărare ale orașului. Era, firește, exact felul de știre pe care firile îndrăznețe din armată îl așteptau. Desigur că în curînd datoria lor indiscutabilă va fi să salveze Londra de haosul în care era pe cale să cadă. Acesta a fost momentul critic în care Carol, încurajat de semnalele pe care le primea din Scoția și auzind îndepărtata zarvă a răscoalei sunînd ca o muzică în urechile lui, se hotărî, cu o îndrăzneală necugetată, să respingă public și în obrazul armatei propunerile acesteia. Așa cum a povestit Ludlow, alături de rege se afla John Maitland, conte de Lauderdale, emisarul scoțian, care, împreună cu alți cetățeni ai Londrei, l-au asigurat pe Carol că se vor împotrivi armatei pînă la ultima picătură de sînge.

Scena respingerii oficiale a propunerilor, petrecută la 28 iulie, sau în jurul acestei date, a fost jignitoare pentru acei ofițeri ai armatei care, ca, de pildă, Ireton, asistaseră la ea. Chiar de la început, limbajul regelui Carol a dezvăluit starea de spirit nesăbuită în care îl tîrîse optimismul său exagerat. Comentase deja propunerile, dîndu-și ifose față de oamenii lui și spunînd că armata nu se putea descurca fără el, astfel că „îi va vedea în curînd bucuroși să accepte condiții mai drepte". Acum se întrecu pe sine, strigînd, în timp ce da la o parte *Articolele de propuneri ale armatei* : „Nu puteți face nimic fără mine. Vă prăbușiți dacă nu vă sprijin eu", și folosind cuvinte pe care însuși Berkeley le-a descris ca fiind „foarte tăioase și înverșunate". În zadar a încercat credinciosul Berkeley să-l facă să tacă, spunîndu-și în sinea lui că regele avea probabil o sursă secretă de putere ca să se comporte cu atîta îndrăzneală și, fiindcă era un lucru a cărui existență o tăinuise față de el, făcea foarte bine că îl ascundea și față de armată. Colonelul Rainsborough s-a grăbit să plece pe furiș ca să răspîndească printre oșteni știrea reacției necumpătate a regelui * [37].

* Rainsborough era o stea în curs de înălțare în consiliile armatei, un om avînd legături atît cu puritanii din Lumea Nouă cît și cu cei din Lumea Veche. Una din surorile lui era căsătorită cu guvernatorul Winthrop al ținutului Massachusetts, iar alta cu fiul acestuia. Datorită faptului că pusese pe picioare un regiment pentru Manchester (care cuprindea un număr mare de oameni întorși din Noua Anglie) ajunsese în luna mai deputat.

Nu-i nici o mirare — scria după aceea Clarendon — că atitudinea lui Cromwell față de rege s-a răcit vizibil după această întîmplare[38] și că, în ciudata cîrpăceală a relațiilor sale cu Carol Stuart, acest incident deosebit trebuie să fi avut o înrîurire profundă asupra lui. Acum însă, evenimentele se succedau la Londra prea repede ca să mai fie timp de multă meditație. Ceea ce se apropia era domnia gloatei sau ceva foarte asemănător cu ea. Ucenicii au dat buzna în clădirile Parlamentului ca să ceară revocarea ordonanței privind miliția populară și rechemarea în capitală a regelui. Nu numai președinții, dar și alți membri ai Camerei Lorzilor și Camerei Comunelor, printre care și Ludlow și Haselrig, ajunseseră la concluzia că venise momentul să-și încredințeze fără rezerve soarta bunului plac al armatei, dacă țineau să-și apere pielea. Iar fiindcă asprii „reformați" începuseră să vorbească de jefuirea acelei prăzi bogate care era centrul comercial al Londrei, suburbia Southwark își exprimă dorința ca armata să se întoarcă. Faptul că armata, aflată la Hounslow Heath, putea să se bizuie pe președintele Camerei Comunelor ca să-i conducă oștenii îi oferea ultimul imbold la acțiune, fiindcă marșul ei se bucura acum de spoiala legalității. Aruncîndu-și pălăriile în aer, oștenii puteau striga cu convingere sinceră : „Camera Lorzilor, Camera Comunelor și un Parlament liber".

În după amiaza zilei de 6 august, la ora 2 noaptea, în oraș intrau prin barierele deschise ale răzvrătitei suburbii Southwark cîteva regimente. Apoi grosul armatei începu să se tălăzuiască spre inima Londrei cu oștenii purtînd la pălărie crenguțele de laur ale cuceritorilor. Cromwell înainta călare în fruntea regimentului său, care preceda corpul principal de cavalerie de sub comanda lui Fairfax. La Hyde Park, lordul-primar împreună cu consilierii săi au întîmpinat armata cu cuvinte improvizate de bun-venit pentru ca la Charing Cross să fie salutată de consiliul municipal. Înainte ca ziua să fi luat sfîrșit, președintele își recăpătase locul cuvenit din Parlament și se ordonase o zi de slujbe publice de mulțumire precum și plata soldei pe o lună pentru oștenii de rînd. Camera Comunelor a votat o rezoluție promptă, însă nu prea sinceră : „Camera aprobă sosirea generalului și a armatei pentru ca Parlamentul să-și țină în siguranță ședințele și hotărăște ca generalului și armatei să li se aducă mulțumiri pentru acest lucru". Cei 11 deputați, care simbolizau contrarevo-

luția, au dispărut din nou. A doua zi, întreaga armată de aproape 18 000 de oameni a trecut, măreață, prin centrul Londrei în drumul ei spre Croydon, unde urma să ocupe poziție, lăsînd atît Turnul Londrei, cît și Parlamentul sub pază. Fairfax, care fusese bolnav, stătea calm într-o caleașcă împreună cu soția lui și cu doamna Cromwell care, în fala ei de soție a cuceritorului, uitase cu totul pericolele cărora trebuie să le facă față o amfitrioană politică. Oliver Cromwell, la rîndul lui, mergea călare în fruntea cavaleriei. Prezicerea lui Jacob Astley, făcută cu un an înainte, că parlamentarii își vor pierde liniștea dacă se vor certa între ei, se întorcea, cu dobîndă, împotriva autorului ei.

Cam pe timpul tratativelor cu regele, ambasadorul francez avusese o convorbire semnificativă cu Cromwell, pe care a repetat-o peste cîțiva ani, atunci cînd Cromwell ajunsese Lord-Protector, cardinalului de Retz, fiindcă i se imprimase în memorie. Întrebîndu-l care erau adevăratele lui țeluri, Cromwell i-ar fi răspuns enigmatic : „Nimeni nu se urcă mai sus decît cel ce nu știe încotro se-ndreaptă... *. Reamintite mai tîrziu, vorbele acestea au putut fi interpretate, desigur, ca exprimînd o ambiție de rău augur, deși pe atunci ele fuseseră probabil pronunțate din simplă dezorientare și îndoială, sentimente care influențaseră, așa cum am văzut, starea de spirit a lui Cromwell în vara aceea tulburătoare. În același timp însă, Cromwell vorbise sincer, într-una din cuvîntările pe care le ținuse la Reading, despre cealaltă latură a firii lui duble și anume despre atitudinea lui impulsivă, care urma adesea acestor perioade de nesiguranță. Era capabil, a spus el, ca, din cînd în cînd, să fie foarte iute în afecțiunile și dorințele lui și să socotească pericolele mai degrabă imaginare decît reale, astfel că, „sincer vorbind, sînt judecat adesea că în această privință sînt prea pripit“ [40]. În prima lui stare sufletească, Cromwell s-a împotrivit și i-a convins și pe alții să se împotrivească marșului asupra Londrei atîta timp cît putea socoti că era omenește posibilă

* Textul francez este următorul : *„Il me disoit un jour, que l'on ne montait jamais si haut, que quand on ne sait où l'on va“*, însă, firește, Cromwell trebuia să-i fi vorbit ambasadorului englezește, fiindcă știa puțină franceză sau poate chiar deloc. S. R. Gardiner datează conversația, în mod convingător, în zilele de 9—11 iulie, cînd Bellièvre a făcut o vizită ofițerilor. Ea a avut loc, în orice caz, înainte de luna octombrie, cînd Bellièvre a părăsit Anglia [39].

şi o altă soluţie. Nu fusese niciodată de partea capetelor înfierbîntate şi rebele ale armatei şi continua să spere că ostenii se vor dovedi nişte „mieluşei ascultători", aşa cum auzise Baxter că îi numea el. Însă pentru bărbatul acesta, care cerceta căile Providenţei printre oameni, comportarea supravieţuitorilor Parlamentului îi indicase în mod sigur şi fără cea mai mică urmă de îndoială că venise timpul unei acţiuni mai precipitate.

9

Jocul de cărţi

Dreptul îl avea fără doar şi poate regele, însă puterea nu o exercita nimeni, astfel că, în decursul anilor 1647 şi 1648, ea a fost disputată fără luptă, ca într-un joc de cărţi, de Parlament şi Oliver Cromwell.

Thomas Hobbes în Behemoth

Dacă cele 12 luni trecute asistaseră la creşterea încordării create de ruptura dintre Cromwell şi Parlament, atunci perioada următoare a vieţii lui a fost martora unui şir dramatic de întovărăşiri şi renunţări petrecute într-un interval de timp mult mai rapid. Cîţiva ani mai tîrziu, investigînd, în *Behemoth*, sub formă de dialog, activitatea Parlamentului lung, Thomas Hobbes descria uriaşele incertitudini ale acelei vremi cînd dreptul de a guverna îl avea, fără doar şi poate, regele, însă „puterea nu o exercita nimeni, astfel că ea a fost disputată fără luptă, ca într-un joc de cărţi". [1] În cursul acestui joc, Cromwell a descoperit, aşa cum au făcut-o şi alţii de atunci încoace, ce extraordinar de diferite sînt calităţile cerute unui om de stat faţă de cele ale unui oştean victorios. În viaţa politică, o hotărîre publică poate atrage după sine o retractare publică, astfel că şovăiala în funcţie de evenimente poate aduce adesea recompense preţioase. Aşa cum am văzut, exista încă de pe atunci în firea lui Cromwell o anumită însuşire care îi dădea posibilitatea să se adapteze la asemenea perioade de aşteptare, pînă cînd vreun act al Providenţei îi arăta calea cea bună. Însă, sub presiunea crescîndă a politicii, puritatea acestor sentimente religioase era inevitabil nuanţată de un oportunism mai pămîntean, sau chiar de duplicitate. Dar valoarea acestor momente

nu era neapărat perceptibilă celor în al căror suflet se manifestau asemenea sentimente, astfel încît Cromwell continua să se socotească, fără îndoială, un simplu căutător al dumnezeirii. În toamna anului 1647, el nu mai era totuşi un om neînsemnat, ci un negociator de o abilitate crescîndă, care se îngrijea ca, indiferent de felul cum se va desfăşura jocul de cărţi al lui Hobbes, el să fie acela care să continue a cîştiga.

Prima repriză a jocului a constat din încercări reînnoite de a se ajunge la o învoială cu regele. Carol a fost adus mai întîi la palatul său din Oatlands şi apoi la Hampton Court. Între timp, Parlamentul suporta tot greul mîniei conducătorilor armatei, care se întorcea la Londra : toate ordonanţele votate, în lipsa preşedintelui, de minoritatea prezbiteriană trebuiau abrogate, operaţie la care generalii erau ajutaţi nu numai de independenţii consacraţi, ci şi de mulţi deputaţi aparţinînd mai degrabă „grupului de mijloc", aşa cum era el denumit. Acest grup nestatornic, dar important, de deputaţi — oricare vor fi fost părerile lor în ceea ce priveşte conducerea militară — era totuşi alături de şefii armatei în convingerea că aceasta nu trebuia desfiinţată înaintea unei reglementări convenabile a problemei regale, fiindcă altfel ar fi însemnat să împingă pur şi simplu pucul puterii în direcţia scoţienilor. Dar chiar în aceste condiţii, pînă cînd ordonanţa de abrogare a fost votată, Cromwell şi-a pierdut răbdarea cel puţin într-o împrejurare. După ce i-a spus mînios lui Ludlow că „oamenii aceştia n-au să plece pînă cînd armata n-are să-i scoată afară de urechi", a ordonat, la 20 august, unui regiment de cavalerie să ia poziţie în Hyde Park, la o distanţă surprinzător de mică faţă de Camera Comunelor, pentru ca după aceea să se îndrepte el însuşi călare spre Westminster. Deşi şi-a lăsat escorta de oşteni afară, abia după săvîrşirea acestui pas ostentativ, şi cu ajutorul votului său şi al celorlalţi deputaţi din armată, proiectul de lege a fost în sfîrşit votat. Prezbiterienii şi-au dat atunci seama că venise timpul să dispară de pe scenă. Drept urmare, participarea la şedinţe a parlamentarilor s-a redus în mod lamentabil, prezenţa medie la Camera Lorzilor fiind apreciată la 7, iar cea de la Camera Comunelor la ceva mai mult de 150, chiar în cazul unor chestiuni foarte importante. Acum, cînd noul şi supărătorul Consiliu al armatei preluase virtual puterea în ţară, Holles avea motive suficiente să-şi exprime profund

nemulţumit părerea că „armata făcea totul, iar Parlamentul ajunsese un fel de nulitate care spunea «amin» la tot ce hotăra consiliul de război. Se socotesc a fi o veritabilă a treia forţă..." [2]

Însă Cromwell şi Ireton aveau şi ei propriile lor probleme cu această a treia forţă. Elementele radicale ale armatei, care fuseseră împiedicate să se năpustească asupra Londrei ca nişte lupi lacomi înconjurînd o sanie cu pradă omenească, nu se potoliseră nicidecum prin întoarcerea în capitală şi erau pregătite să urmărească, cu viclenie de vulpe, orice propuneri făcute de Cromwell regelui. Cu toate acestea, şi înfruntînd multe şi diferite împotriviri, Cromwell şi Ireton au început, în săptămînile care au urmat, să se dea bine din nou şi în mod intenţionat pe lîngă rege. Deşi din punct de vedere militar mai era subalternul lui Fairfax, Cromwell devenise acum conducătorul politic necontestat, fiindcă, mîhnit şi îngrijorat de întorsătura pe care o luau lucrurile, generalul renunţase să mai ia parte la tratative. Condiţiile în care se desfăşura viaţa la Hampton Court — acel măreţ palat construit de un slujitor al regelui cu o sută de ani mai înainte, pe care stăpînul său i-l luase prin jaf — erau gîndite la scară regală, astfel că numărul vizitatorilor care aveau posibilitatea să se îngrămădească spre a-i prezenta regelui omagiile lor se ridica la cel al unei Curţi adevărate. Iar acum, cînd armata îşi mutase cartierul general în apropiatul Putney, la sud de Tamisa, la Hampton Court nu veneau numai Cromwell şi Ireton, ci şi doamna Cromwell.

S-a istorisit mai tîrziu că această doamnă cumsecade fusese luată de mînă de Ashburnham şi condusă în faţa regelui, împreună cu Bridget Ireton şi doamna Whalley, pentru ca apoi să fie invitate la ospăţ, gest care nu putea decît să bucure o femeie. Cu această ocazie, gurile rele au răspîndit zvonul că Cromwell urma să fie ridicat la rangul de conte (poate conte de Essex, titlul pierdut de rubedenia sa, Thomas Cromwell) şi să i se dea panglica albastră a Ordinului Jartierei, iar fiul său să fie numit valet de cameră al prinţului. Deşi scornelile acestea îi bucurau — cum este uşor de înţeles — pe duşmanii lui Cromwell, indiferent dacă erau prezbiterieni sau nivelatori, nu exista nici un motiv anume ca, în climatul lunilor august şi septembrie 1647, de reconciliere între armată şi rege, un asemenea titlu să nu fi fost fluturat în faţa ochilor conducătorilor armatei. Nu propusese oare Carol, în de-

cursul tratativelor, ca Berkeley să promită recompense personale ? Dealtfel, acceptarea de către Cromwell a unei asemenea distincții nu era cu totul exclusă, dacă s-ar fi ajuns la o reglementare, iar Elizabeth Cromwell n-ar fi fost nici prima, nici ultima femeie care să nu se bucure că a fost făcută contesă. În ceea ce-l privește pe fiul său Oliver, acesta credea cu tărie, ca majoritatea oamenilor de pe vremea sa, că steaua lui se ridică odată cu cea a familiei. Era o pornire subliniată, în luna următoare, de gazeta regalistă *Mercurius Pragmaticus* care ierta —, după cum spunea Lilburne — pofta nesățioasă și zilnică de bani a lui Cromwell, fiindcă n-avea cum s-o preîntîmpine ținînd seama de mulțimea de rubedenii pe care le avea în armată.[3] Și gazeta înșira 7 dintre ele, printre care fiul său Henry, ginerii săi, Ireton și Claypole, precum și vărul său primar Whalley.

La 7 septembrie, Carol a fost pus în situația de a informa ambele Camere că acceptă *Articolele de propuneri ale armatei.* Făcînd aceasta, el fusese victima unei mici manevre de inducere în eroare, pusă la cale de Cromwell și Ireton, care l-au amenințat dintr-o dată și din nou cu mult mai puțin favorabilele „propuneri de la Newcastle". Totuși, chiar și această manevră făcea parte din tabloul general al sforțării conștiente de a se ajunge la o reglementare cu regele, iar cei doi se angajau acum să sprijine cererea lui Carol de a încheia un tratat personal. Faptul că erau sinceri în încercările lor de a rezolva problemele de guvernămînt în context monarhic este confirmat, dacă nu de altceva, atunci de vehemența crescîndă a unor oameni ca, de pildă, Lilburne, care se considerau trădați. În consecință, Cromwell și „Consiliul său de miniștri", compus din așa-zișii „granzi", precum și din oameni ca Oliver St John și sir Henry Vane, erau suspectați că manevrau treburile în paguba armatei. Colonelul Rainsborough, om cu tendințe radicale, era cît pe ce să fie dat afară din funcția de contraamiral, la care rîvnise, și de aceea s-a certat cu Cromwell. Lilburne, închis încă în Turn, a auzit de acest incident și l-a transmis partenerului său, sir Lewis Dyve, care i-a scris în timp util regelui.[4] La 15 septembrie, lui Cromwell i-a venit poftă să meargă la Turn în aparență ca să controleze ce stocuri de arme se mai află acolo, dar a găsit timp și pentru o lungă și interesantă convorbire cu Lilburne.

Cromwell l-a rugat pe protejatul său de odinioară să nu mai vorbească în termeni atît de aspri despre Parlament, fiindcă va vedea că în curînd lucrurile se vor îndrepta. Lilburne i-a replicat, cerînd să fie judecat cu bunăvoinţă pentru pretinsele sale ultraje, la care Cromwell n-a putut să-i dea decît puţin convingătorul răspuns că oricum pe vremea aceea lucrurile mergeau mai bine decît sub vechiul regim, în care exista „obiceiul oprimării şi tiraniei", pe cînd acum „chestiunile în care s-ar părea că Parlamentul s-a abătut de la normele drepte ale justiţiei s-au datorat mai degrabă întîmplării şi necesităţii". Reforma era pe drumul cel bun şi între timp — spunea Cromwell — cel mai potrivit lucru pentru oamenii prudenţi este să rabde pînă cînd îşi vor asigura propria lor apărare. Lilburne, care nu era nici răbdător, nici deosebit de prudent, a continuat să ceară dreptate nepărtinitoare pentru toată lumea, care era „cea mai nimerită şi mai bună cale ca să se apere". Cu toate acestea, conţinutul observaţiilor lui Cromwell, precum şi alte informaţii transmise lui Carol, pe timpul acela, prin intermediul lui sir Lewis Dyve, nu făceau decît să confirme ideea despre atitudinea binevoitoare a lui Cromwell faţă de rege. Rapoartele lui Dyve nu puteau decît să-l întărească pe rege în convingerea că persoana sa era indispensabilă.

Pînă una alta, opoziţia fermă a lui Cromwell faţă de agitatorii subversivi (cum îi socotea el) din armată nu se domolea deloc. La începutul lunii septembrie, de pildă, contribuise în bună măsură la excluderea maiorului Francis White din Consiliul armatei fiindcă afirmase pe şleau că „în regat nu există nici o altă autoritate evidentă decît puterea şi forţa sabiei", ceea ce nu se potrivea nicidecum cu felul în care îi plăcea lui Cromwell să considere lucrurile pe vremea aceea. O scrisoare trimisă cu o săptămînă mai tîrziu de ofensatul Cromwell colonelului Michael Jones, guvernatorul oraşului Dublin, oglindea nepopularitatea care începea să-l apese din toate părţile ca urmare a dorinţei lui neclintite de a ajunge la o reglementare cu regele. „Deşi celor nefamiliarizaţi cu motivele tratativelor li se pare, poate, că deasupra acţiunilor noastre pluteşte un văl, nu ne îndoim că Dumnezeu ne va dezvinovăţi de orice alte scopuri la care am tinde afară de slava Lui şi binele obştesc".[5] La 21 septembrie, sprijinit de oameni ca Vane, Fiennes şi St John, el a cerut sus şi tare, cu toată împotrivirea unor republicani, ca, de

exemplu, Marten, instituirea unui comitet al Camerei Comunelor care să se ocupe de problema regelui. Deşi anulată după aceea, propunerea a fost votată, cu care ocazie Cromwell a numărat voturile pentru, iar Rainsborough pe cele contra.

Neînţelegerile dintre fracţiunile rivale ajunseseră evidente pentru martorii oculari. Răspunzînd, la 28 septembrie, unei scrisori a fratelui său din Staffordshire, William Langley arăta că „agitatorii" îl suspectau pe Cromwell şi gaşca lui că se străduiau să i se bage pe sub piele regelui, în timp ce grupul lui Cromwell socotea, la rîndul lui, că agitatorii îşi permiteau prea multe în privinţa guvernării regatului. Langley aflase că Cromwell vorbise cu multă căldură în favoarea regelui, atunci cînd răspunsul său la propuneri fusese „controversat" în Camera Comunelor. [6] Primele săptămîni ale lunii octombrie Cromwell şi le-a petrecut ocupîndu-se de întrunirile cu Consiliul armatei — ale cărui pretenţii gălăgioase deveneau din ce în ce mai neliniştitoare —, de locul său din Parlament şi de negocierile cu reprezentanţii personali ai regelui în legătură cu tratatul în care îşi pusese speranţa, ca într-un talisman, pentru a preîntîmpina înaintarea scoţienilor. Sosirea la Londra, la 11 octombrie, a altor doi împuterniciţi din Scoţia, care urmau să se alăture lui Lauderdale, nu făcea decît să scoată şi mai mult în evidenţă pericolul la care se puteau aştepta din această direcţie dacă regele reuşea să ajungă mai degrabă la o înţelegere cu supuşii scoţieni decît cu cei englezi, care îl ţineau prizonier.

Tocmai în acest moment neprielnic din punctul de vedere al celor care se aflau la mijloc, a fost formulată, la 9 octombrie, de către cinci regimente răzvrătite, o proclamaţie intitulată *Cauza armatei expusă în mod sincer*, care cerea epurarea imediată a Camerei Comunelor şi dizolvarea ei în termen de un an. Celelalte cereri — ca dreptul electoral universal pentru bărbaţi, un Parlament avînd puterea supremă şi ales pe această bază, o putere de stat populară cît se poate de extinsă etc. — nu lăsau nici o îndoială asupra amploarei gîndirii nivelatorilor. În calitatea lui de comandant-şef, Fairfax a primit *Cauza armatei* la 18 octombrie, pentru ca peste două zile Cromwell să ţină, la Camera Comunelor, o altă cuvîntare energică în sprijinul monarhiei. Spera, după cît se pare, să convingă Parlamentul că el, împreună cu generalul Fairfax şi cu toate celelalte căpetenii ale armatei nu erau

în nici un fel amestecați în planurile regimentelor care se răzvrătiseră și că scopul și dorința lor nu fuseseră, încă de la începutul războiului, decît de a-l servi pe rege. În toată cuvîntarea lui, Cromwell a vorbit cît se poate de favorabil despre Carol, încheind că era necesar ca acesta să fie readus pe tron cît mai repede posibil.[7] Această cuvîntare a fost citată după aceea de către regaliștii pătimași — care credeau într-o acțiune premeditată și urzită cu îndemînare a lui Cromwell în scopul de a pune mîna pe puterea supremă — drept parte integrantă a covîrșitoarei lui ipocrizii. Ar fi poate mai realist să considerăm această cuvîntare drept una din zadarnicile, dar cinstitele lui sforțări de a apăra calea de mijloc împotriva atacurilor venind din aproape toate direcțiile, poziție în care — după cum credea el în mod sincer — un rege cu puteri limitate așa cum trebuie putea să mai domnească într-o bună zi.

Pe acest fundal de incertitudini uimitoare s-au ținut, începînd de la 28 octombrie, în naosul bisericii St Mary the Virgin din Putney *, clădită în secolul al XV-lea, marile dezbateri ale armatei. Biserica era înaltă, fără să fi fost și deosebit de încăpătoare, și era situată pe malul Tamisei în fața localității Fulham, astfel că la ea nu se putea ajunge decît cu bacul. Era biserica parohială a ținutului și, deși registrele arată că în această perioadă memorabilă din istoria ei nu s-a celebrat în ea nici o căsătorie fiindcă ocuparea ei de către armată împiedica virtual acest lucru, există totuși însemnări privind oștenii încartiruiți în jurul ei și înmormîntați acolo, unii dintre ei sub nume născocite, deoarece locuitorii la care stătuseră în gazdă și care declaraseră decesele nu știau cum îi cheamă. Cu pauzele ei pentru rugăciune — programul pentru a doua zi al dezbaterilor prevedea de exemplu : „de la 8 la 11 rugăciuni pentru mila și călăuzirea Domnului" etc. —, precum și cu invocarea zeloasă a textelor biblice, ba chiar a legilor israeliților, socotite la fel de potrivite în unele cazuri ca legile englezești, adunarea trebuie considerată una din cele mai neobișnuite din istoria Angliei. Privită pe un plan oarecum diferit, nemaiauzita zarvă a schimburilor de cuvinte trebuie socotită cu siguranță un triumf al astrologului popular William

* Această biserică istorică, deși reclădită în secolul al XIX-lea, poate fi văzută și astăzi pe vechea ei poziție strategică, deși acum se află de cealaltă parte a podului (nou) din Putney.

Lilly care, în almanahul său pe anul 1647, prezisese pentru sfîrșitul lui octombrie : „certuri violente și foarte mari... în legătură cu datinele și drepturile noastre". În decursul dezbaterilor, participanții au dezvoltat idei al căror conținut poate fi calificat între nesăbuit și profetic, multe din ele fiind atît de avansate pentru vremea lor, încît n-au ajuns să fie realizate decît peste trei sute de ani și poate nici atunci. Din fericire, găsim o dare de seamă deosebit de completă a desfășurării dezbaterilor în însemnările lui William Clarke, un tînăr de 24 de ani, care își făcuse debutul în viață ca subaltern al lui Rushworth, secretarul lui Fairfax și al consiliului de război, pe vremea cînd a fost alcătuită armata noului model, și ajuns apoi secretarul împuterniciților care încercau să găsească în vara aceea un aranjament între Parlament și armată. Este posibil ca notele pentru dările de seamă de la Putney, în care sînt introduse figuri de prototipuri atrăgătoare, deși anonime, ca „Pieptar de piele" și „Adormitul", să fi fost luate stenografic de însuși Clarke. [8]

Adunarea s-a ținut de la început sub președinția lui Cromwell, fiindcă Fairfax era, oficial, bolnav la Turnham Green. În tot decursul dezbaterilor, Cromwell s-a dovedit a fi un vorbitor eficient, în stare să obțină de la cei prezenți rezultatele socotite de el cel mai puțin dăunătoare. Într-un cuvînt, a jucat rolul de președinte al unei comisii, în care făcuse în trecut o practică vastă în calitate de membru. Din punct de vedere oratoric, Cromwell se număra printre vorbitorii pe care ne-ar fi plăcut să-i ascultăm, pentru a gusta întreaga savoare a modului său de a cuvînta, deoarece între „acel limbaj viguros", care „fermeca", al lui Marvell și afirmația lui Burnet că Cromwell era vestit prin felul cum lungea cuvintele și prin „foarte greoiul" lui mod de a se exprima este loc pentru o grămadă de aprecieri. Cu siguranță că vorbele lui, cîteodată admirabil de vii și de directe, nu pot să explice, ele singure, profunda impresie pe care o producea asupra ascultătorilor. O calitate de primă importanță, pe care o avea încă din tinerețe, era forța, ca să nu spunem vehemența, elocvenței sale, pe care Carrington o descria curtenitor drept „masculină și marțială", și un dar înnăscut, nu măiestrie dobîndită. Lui Cromwell nu-i lipsea, de asemenea, acea formă de impuls emoțional autoindus, care este privilegiul anumitor vorbitori și care poate fi pusă fără prea multă fantezie în legătură cu sîngele său moș-

tenit de la velşi. Încercînd să rezume nepărtinitor această ardoare deosebit de vijelioasă, ambasadorul venețian îl compara pe Cromwell mai degrabă cu un predicator decît cu un om de stat. [9] Datorită ei, uneori îi dădeau lacrimile, iar alteori îi făcea să plîngă pe entuziaştii săi ascultători, pentru ca, din cînd în cînd, să aducă pe buzele inamicilor lui un mîrîit însoțit de cuvîntul „ipocrit".

Dar tot la Putney dăm şi de primele licăriri ale celeilalte laturi a vorbitorului Cromwell, adică de acea exprimare extraordinar de dezlînată şi de obscură, care părea că pune stăpînire pe el ca un duh rău ori de cîte ori problema generală era foarte dificilă, iar rezultatul îndoielnic. Ca Lord-Protector, limbajul acesta chinuit devenise o particularitate distinctă a retoricii sale, deşi la incoerența dărilor de seamă au contribuit probabil şi alți factori, inclusiv acela că nu întocmea note, precum şi şovăielile lui în maniera de a vorbi. Totuşi, a fost învinuit pe vremea aceea că foloseşte intenționat această vorbire echivocă pentru a-şi ascunde intențiile. Această acoperire a urmelor gîndului, în timp ce dădea impresia că vrea să-l expună, era, desigur, o unealtă utilă pentru un om care, ca Lord-Protector, era obligat să ia cuvîntul din cînd în cînd în fața uneia sau a celor două Camere. Sir Roger l'Estrange socotea mai tîrziu că „încîlceala" cuvîntărilor lui Cromwell era intenționată : „Iscusința lui consta în dorința de a nu fi înțeles greşit de prieteni, dar de a nu fi înțeles nici de dușmani. Prin această cale de mijloc cîştiga timp ca să înlăture împotrivirile şi să lase prilejurile favorabile să se maturizeze..." Fletcher vorbea despre felul în care Cromwell îşi folosea această calitate în întrunirile publice „unde lăsa ca alții, şi nu el, să aleagă înțelesul". Semnificativă este totuşi geneza acestei calități în dezbaterile de la Putney. Faptul că Cromwell era încă departe de a fi pus mîna pe frînele statului şi că doar dorea să le obțină, deşi se îndoia sincer asupra a ceea ce trebuia să facă, sugerează că vicleşugul a început neintenționat. Un scriitor mîniat mai menționa că Cromwell se ținea, atunci cînd vorbea, cam strîmb şi cu urechea ciulită, „ca şi cînd porumbelul lui Mahomed era pe cale să-i sufle ceva în ea". [10] Această descriere a omului care spera să-şi croiască prin cuvinte drumul spre adevăr este, probabil, corectă, deşi pretinsa sursă a inspirației pe care se aştepta să o primească nu corespunde realității.

Baza propunerilor nivelatorilor fusese elaborată mai dinainte. Cunoscută sub numele de *Acordul poporului,* ea era opera lui John Wildman, agitator de frunte şi jurist de-abia trecut de 20 de ani, care redactase probabil şi *Cauza armatei.* Ceea ce propunea *Acordul poporului* era de fapt un sistem cu totul nou de guvernămînt. Propunerea ca Parlamentul existent să fie dizolvat şi să se instituie unul nou format din 400 de membri, aleşi la fiecare doi ani, şi care urma să se întrunească în fiecare an, din iunie pînă în decembrie, era o cerere mult mai puţin revoluţionară decît aceea ca baza acestui Parlament să fie sufragiul universal pentru bărbaţi cuprinzînd toţi „capii de familie de peste 21 de ani, care nu l-au ajutat pe rege şi nici n-au stînjenit armata", exceptînd însă „persoanele care trăiesc din pomeni, muncitorii cu plată sau servitorii". Acest organ urma să desemneze un Consiliu de stat, să înfiinţeze şi să desfiinţeze tribunale şi, în general, să elaboreze legi, cărora trebuiau să li se supună toţi cei ce trăiau în regat. În ceea ce priveşte religia, ea trebuia reformată, astfel ca să atingă „cea mai mare puritate a dogmelor, cultului şi regulilor bisericeşti, potrivit cuvîntului Domnului" şi să fie întreţinută din fonduri publice, cu toleranţă religioasă deplină, dar cu excluderea catolicilor şi socinienilor, * care tăgăduiau Sfînta Treime. Îndărătul acestor cereri extrem de cuprinzătoare, se afla o concepţie tot atît de amplă, un fel de apel ciudat şi romantic, ba poate chiar arhaic, la istoria Angliei. Atunci cînd generalul Fairfax, a sosit, în luna august, la Parlament, împreună cu armata sa şi s-a referit cu emoţie la Marea Cartă a Libertăţilor, „pentru care luptăm cu toţii", el n-a făcut decît să enunţe conceptul convenţional al originii libertăţilor engleze. Acum, Lilburne şi partenerii săi extindeau cu toată convingerea temeiul libertăţilor naturale pînă pe vremea saxonilor. Aceste drepturi străvechi fuseseră răpite, în mod mîrşav, poporului, în timpul cuceririi normande, şi de aceea Carol I nu era altceva decît ultimul rege dintr-o prelungă descendenţă de cuceritori normanzi, socotiţi a fi pus jugul pe grumazul saxonilor, şi deci al englezilor.

---

* Adepţi ai doctrinei teologului italian Socinus (Lelio Sozzini) (1525—1562) şi a nepotului acestuia, Fausto Sozzini (1539—1604), care tăgăduiau că Hristos ar fi de origină divină, aşa că renegau şi Sfînta Treime. — M.L.

Trebuie reamintit că apelul la libertăţile de odinioară jucase rolul principal şi în anii '20, adică în zilele Petiţiei dreptului, pentru ca acum această teză să se dezvolte admirabil în mîinile nivelatorilor. Lilburne, care îşi începuse campania apelînd la Marea Cartă, considera, în 1645, că această Constituţie putea fi foarte mult îmbunătăţită. [11] Aflat în închisoare, Lilburne s-a îndreptat spre ideea omului care, ca cetăţean, are dreptul să-şi dea propria încuviinţare guvernului : nimeni nu poate conduce alţi indivizi „decît prin liber consimţămînt sau pe baza unui acord potrivit căruia unul îi cedează altuia puterea, pentru o viaţă mai bună". În felul acesta, însuşi titlul de *Acord al poporului* era plin de înţeles şi enunţa elocvent principiile pe care trebuia să se bazeze noua societate.

Firește că aceste idei erau nesfîrşit de îndepărtate în timp faţă de luptele opoziţiei parlamentare cu regele, care îşi continua încercările de a stabili pe cale constituţională — după ce o făcuse prin forţă — cine reprezenta autoritatea supremă a regatului. O convenţie de felul celei prezentate de nivelatori trebuia ratificată nu numai de Parlament, ci, într-o anumită măsură, de fiecare om din cadrul statului. Ceea ce trebuia reînnoit era întregul contract social *, fiindcă — după părerea lui Lilburne — contractul social iniţial se dezagregase din cauza războiului, iar oamenii trecuseră din nou la starea naturală, astfel că Parlamentul nu mai putea avea pretenţia că reprezenta poporul. Dezvoltarea programului nivelatorilor lua adesea forme cutezătoare, care aţîţă imaginaţia modernă. Richard Overton, de exemplu, radical extremist şi om care credea cu fanatism în împilarea jugului normand, propunea în *Apelul* său şcoli cu învăţămînt gratuit în întreaga ţară, precum şi îngrijirea organizată a bolnavilor, săracilor şi bătrînilor. Nu putem insista atît de mult cît ar trebui asupra faptului că, judecînd programele sociale ale nivelatorilor după criterii moderne, caz în care ele ne apar, firește, neobişnuit de respectabile şi meritînd aprobarea noastră, am risca să înţelegem cu totul greşit caracterul extrem de revoluţionar, şi chiar de înfricoşător, al

* Idee dezvoltată ulterior de Jean-Jacques Rousseau (1712—1778) şi expusă în lucrarea *Le Contrat social* : oamenii au trecut de la starea naturală, lipsită de îngrădiri, la viaţa socială, pe baza unui contract prin care îşi transferă comunităţii libertatea, angajîndu-se să se supună voinţei colective. — M.L.

unor asemenea proiecte pentru societatea în care trăiau autorii ei.

Dezbaterile au început cu o cuvîntare rostită cu sinceritate de proeminentul agitator Edward Sexby, un bărbat originar din Suffolk, care intrase în jurul anului 1643 în regimentul de cavalerie al lui Cromwell și fusese unul din cei trei oșteni însărcinați să prezinte generalilor, în aprilie 1647, o scrisoare din partea armatei. Folosind, în tot decursul întrunirilor, un mod de a vorbi deosebit de tăios, Sexby a început prin a declara pe față că întreaga armată se împotrivea ideii ca Cromwell și Ireton să încheie un acord cu regele. Cauzele suferințelor actuale ale oștenilor erau — după părerea lui — două, prilejuite, ambele, de comandanții ei. Aceștia căutaseră, pe de o parte, să mulțumească pe toată lumea și, încercînd să facă acest lucru, izbutiseră doar să-i nemulțumească pe toți, iar pe de altă parte se străduiseră să-i facă pe plac regelui, deși nu vor reuși nicicînd așa ceva, în afară de cazul că și-ar tăia cu toții gîtlejurile. Șefii mai sprijiniseră, de asemenea, Camera Comunelor, pe ai cărei deputați Sexby îi compara, grosolan, cu niște „stîlpi putrezi", proptele șubrede ale unui zid făcut din șipci și tencuială. Reacția lui Cromwell față de toate aceste manifestări a fost împăciuitoare și mai degrabă prudentă : „Într-adevăr — a spus el —, documentul acesta cuprinde schimbări foarte mari în însăși guvernarea regatului, schimbări în acea stăpînire sub care ne-am aflat — aș putea spune — de cînd existăm ca națiune... însă asupra urmărilor acestor schimbări, chiar dacă n-ar fi să luăm nimic altceva în considerație, vor trebui să reflecteze oamenii înțelepți și oamenii cucernici..." [12]

Și Oliver a continuat evocînd tot felul de pericole, din care unele se datorau mai mult imaginației lui decît realității. Să presupunem, de pildă, că și o altă colectivitate de oameni s-ar aduna laolaltă în același timp și ar da la iveală un document la fel de silnic : „Nu s-ar produce oare o dezordine totală ? N-ar deveni Anglia un fel de Elveție, unde un canton se împotrivește altuia, pentru ca la noi un comitat să se lupte cu altul ?". Nu trebuia ignorată, de asemenea, opinia publică în cazul cînd i s-ar pune întrebarea dacă „spiritul și temperamentul oamenilor care formează această națiune sînt gata să primească și să-și urmeze drumul potrivit acestor propuneri...". S-a remarcat că printre aceste păreri calme și chibzuite n-a fost auzită

obișnuita voce clară a credinței, care era refugiul lui Oliver. Ceea ce vedea el în mod nemijlocit erau neștiutele mlaștini spre care această lumină, părînd la început o călăuză de încredere, putea să-i conducă eventual pe unii membri ai armatei, perspectivă care îi producea în mod evident o mare și neprevăzută neliniște, fiindcă venea dintr-o direcție din care se așteptase cel mai puțin la o situație primejdioasă. „Știu că orice om poate face față greutăților prin credință — a spus el —, iar credința poate învinge toate greutățile care se ivesc, dar sîntem cu toții foarte înclinați să numim credință ceva ce este, poate, doar imaginație a simțurilor și raționament lumesc". Însă următoarele lui observații lăsau impresia că vin mai degrabă din partea unui om politic decît a unui mistic : „Nu-i de ajuns să propunem lucruri care pot fi bune cu timpul, chiar dacă am presupune că modelul este excelent și potrivit pentru Anglia, iar regatul gata să-l accepte, ci datoria noastră de creștini și de oameni este să reflectăm asupra consecințelor și să cercetăm căile de urmat".

După cum se știe, Ireton, și nu Cromwell, a fost acela care spusese mai demult cît se poate de răspicat că nici un plan care ar prevedea abolirea fie a regalității, fie a Parlamentului nu se va bucura de conlucrarea lui. Acum însă, ca autor al *Articolelor de propuneri ale armatei,* el susținea cu egală tărie că armata își luase un „angajament", sau făcuse legămînt, să îmbrățișeze aceste propuneri, astfel că ea nu-și putea călca acum în mod public cuvîntul numai și numai fiindcă conținutul lor nu-i mai plăcea. Rainsborough și John Wildman au răspuns argumentînd că nevoia de dreptate primează față de toate angajamentele de mai înainte. Chiar și în acest caz, se pare că principala grijă a lui Cromwell a fost să bolmojească rezultatul dezbaterilor, căzînd la nevoie de acord cu ambele tabere. Într-o cuvîntare deosebit de prolixă, el a reflectat asupra echității sau inechității încălcării angajamentelor, atunci cînd trebuiau luați în considerare toți factorii tangenți : „Împrejurările pot fi de așa fel încît să nu pot să încalc acum un angajament nejust, după cum aș putea face ceva blamabil și totuși lucrul să fie bun". A propus în concluzie instituirea unui comitet care să examineze chestiunea, idee care a fost acceptată spre sfîrșitul zilei. Din comitet urmau să facă parte Cromwell, împreună cu alți 17 ofițeri, printre care Sexby și alți cinci „agitatori" [13].

Cea de-a doua zi a dezbaterilor a început cu un serviciu religios oficiat de un anume colonel Goffe, un om de o religiozitate exagerată și foarte sensibil la influențe de asemenea natură. Însă oricare va fi fost calea care i-a atras pînă la urmă pe „agitatori", urmările ei erau la fel de nemulțumitoare din punctul de vedere al lui Cromwell. Problema angajamentelor precedente ale armatei era ridicată într-una și de la capăt. Afirmînd încă o dată și în mod categoric că n-aveau nici o înțelegere secretă cu regele, Cromwell și Ireton și-au exprimat marea lor îngrijorare în ceea ce privește buna credință a armatei. Armata își dăduse cuvîntul în legătură cu *Articolele de propuneri ale armatei* și, dacă acum nu și-l ținea, lui Cromwell și Ireton le era teamă că vor fi învinuiți de „înșelăciune, inducere în eroare și bătaie de joc față de lume" [14].

Aceasta a fost atmosfera, prea puțin pașnică, în care a fost citit, din nou, *Acordul poporului*, ceea ce a făcut ca dintr-o dată să izbucnească o discuție înfierbîntată în legătură cu primul articol care prevedea constituirea unui corp electoral cu totul diferit, proporțional cu numărul locuitorilor. Era, fără îndoială, o propunere neobișnuită, fiindcă desființa concepția, larg răspîndită încă din primele timpuri ale existenței Parlamentului de sub domnia lui Eduard I *, că reprezentarea trebuie să fie legată într-un mod oarecare de condiția proprietății sau de poziția în societate. Ea avea, de asemenea, să aibă drept urmare modificarea felului disproporționat în care erau împărțite circumscripțiile electorale între diferitele comitate și orașe, care nu se potrivea întotdeauna realităților unui regat pe cale de crescîndă urbanizare. Ireton s-a ridicat să arate că este de altă părere : „Propunerea mă face să cred că înțelesul ei este acela că toți oamenii care locuiesc în țară trebuie considerați drept egali, astfel că au drept de vot egal la alegerea reprezentanților... iar dacă acesta este înțelesul, atunci am ceva de spus împotriva lui". Ireton vorbea bărbătește și deschis, cu vorbe convingătoare și clare, care impun admirația noastră, dacă ținem seama că înfrunta o asistență ostilă, și care exprimau stăruința fierbinte, dar atît de nepopulară, de a se face mai bine re-

* Eduard I (1272—1307) — rege al Angliei, legislator remarcabil ; sub domnia lui s-au pus bazele activității permanente, instituționalizate, a Parlamentului englez. — C.M.

forme mai puține decît prea multe. A înlăturat mai întîi premisele pe care se bazau argumentele adversarilor săi : „Pentru a face din aceasta o regulă, cred că trebuie să apelați la dreptul natural absolut și să negați întregul drept civil... În ceea ce mă privește, cred că noțiunea de drept natural nu este cîtuși de puțin corectă. Socotesc că nimeni n-are dreptul să participe sau să contribuie la hotărîrea sau reglementarea treburilor regatului și să aleagă pe cei ce trebuie să hotărască legile potrivit cărora vom fi cîrmuiți aici, nimeni n-are dreptul — spun — să facă acest lucru, dacă n-are un interes neschimbat și permanent în viața acestui regat. De aceea, nu cred că dacă un om este născut aici are și un temei suficient ca să participe la puterea care va dispune de toate pămînturile noastre și de toate lucrurile de aici“ [15].

Examinînd mai îndeaproape aceste teorii și influențat fără îndoială de fețele celor care îl priveau, dintre care — dacă lăsăm de o parte funcțiile lor militare — mulți intrau, evident, în marea categorie a celor fără avere, Ireton deslușea un atac ascuns împotriva întregului concept al proprietății. Faptul că posesiunea de bunuri îi califica pe oameni să voteze, nu era o coincidență, ci o parte fundamentală a Constituției, care, dacă va fi suprimată, „vom ajunge, desigur, să suprimăm orice drept de proprietate și tot interesul pe care îl are cineva fie în pămînturi moștenite, fie în bunuri dobîndite, fie în orice altceva“. Rainsborough a răspuns acestor afirmații stăruind cu înflăcărare asupra drepturilor poporului și afirmînd că temelia oricărei legi stă în popor și că : „Nu găsesc scris undeva în legea divină că un lord are dreptul să aleagă 20 de deputați, un gentilom doar 2, iar un sărac să nu aleagă nici unul“. Însă Ireton nu s-a lăsat abătut nici în ruptul capului de la ideile lui : „Dacă vorbesc în favoarea acestor lucruri esențiale, este din cauză că dau o importanță deosebită proprietății“, care — după socotința lui — era suprimată prin conceptul drepturilor naturale. Atunci cînd Rainsborough s-a înfuriat din cauza insinuărilor lui Ireton că aveau de gînd să introducă anarhia, Cromwell a intervenit din nou, ca să liniștească spiritele : „Nimeni nu spune că aveți poftă de anarhie, însă consecințele unei asemenea reguli duc la anarhie și trebuie să sfîrșească în anarhie, deoarece dacă stabilești o îngrădire sau o limită

și dacă după aceea o desființezi, atunci acei oameni care n-au nici un alt interes decît să existe nu vor avea nici un cuvînt de spus în alegeri. De aceea, sînt ferm convins că nu trebuie să ne purtăm atît de violent unii cu alții". [16]

În felul acesta, dezbaterile se desfășurau anevoie, astfel încît căpitanul Audeley se plîngea că, după impresia lui, vor dura pînă la idele lui martie. Sexby a făcut cîteva observații impresionante în legătură cu oștenii care-și riscaseră viața în război, pentru ca să li se spună acum că n-aveau nici un drept în regat. Cromwell și-a manifestat ostilitatea lui obișnuită față de manierele și criticile lui Sexby, observînd cu promptitudine că aceste sentimente „miroseau mai mult a dorință" și a propus, și de această dată, formarea unui comitet care să elaboreze un compromis. Dar înainte ca adunarea să fi luat sfîrșit, John Wildman a distribuit o critică amănunțită a *Articolelor de propuneri ale armatei,* care, prin menținerea autorității regelui și a Camerei Lorzilor și prin lăsarea miliției populare în mîna acestora, nu făcea altceva decît să consolideze, mai puternic decît oricînd înainte, temeliile robiei. Cu toate că Ireton a încercat să demonstreze că punctele principale ale *Acordului* erau cuprinse de fapt în *Articole de propuneri ale armatei,* Wildman a susținut că numai *Acordul* garanta libertatea viitoare a oștenilor. Încă de pe acum — a strigat el — oamenii cucernici sînt izgoniți și călcați în picioare aproape pretutindeni în țară. Era, de aceea, deosebită nevoie de un decret pentru amnistierea faptelor lor trecute, fiindcă în caz contrar judecătorii regelui îi puteau condamna în viitor la spînzurătoare pentru cele ce făcuseră în timpul războiului. Adevărata nenorocire se datora faptului că, în cazul cînd actuala Constituție era menținută, legea era numai ceea ce semna regele. [17]

La 30 octombrie, în a treia zi a dezbaterilor, comitetul s-a întrunit din nou împreună cu reprezentanții „agitatorilor". Tăria cauzei agitatorilor, sau, în orice caz, a grupului lor, făcuse suficientă impresie pentru ca să se accepte extinderea sufragiului universal pentru bărbați asupra tuturor acelora care sprijiniseră în ultimul război Parlamentul, prin servicii, arme, bani sau cai. În felul acesta, drepturile electorale urmau să fie acordate cel puțin oștenilor. Însă experiența ultimelor cîteva zile zdruncinase puternic starea sufletească a lui Cromwell, iar vorbăria recentă în

legătură cu monarhia, considerată ca formă a tiraniei, sau chiar cu necesitatea de a se suprima regalitatea și Camera Lorzilor nu reușiseră să-i potolească temerile. La fel de neliniștitoare erau de asemenea știrile, care începuseră să se strecoare de la Curte, privind acțiunile regelui. Plănuia oare Carol să evadeze, deși își dăduse cuvîntul de onoare că nu va face acest lucru, și, în acest caz, va căuta din nou să dea de urma scoțienilor, ca să aprindă un nou război ? Whalley, vărul lui Cromwell, socotea că a descoperit cel puțin unele semne prevestitoare care indicau această intenție : atunci cînd și-a postat gărzile în interiorul palatului Hampton Court, în loc să le așeze în afară, cum făcuse mai înainte, a fost rugat să le îndepărteze sub pretext că zgomotul o trezea din somn pe prințesa Elizabeth, fiica în vîrstă de 11 ani a lui Carol, iar mai îngrijorător era faptul că acesta a refuzat, atunci cînd a fost rugat, să-și dea din nou cuvîntul de onoare. Drept urmare, la 30 octombrie garda a fost întărită, iar leala pereche, formată din Berkeley și Ashburnham, a fost trimisă la plimbare.

Cu toate acestea, ajungînd a doua zi la Putney pentru ședința din 1 noiembrie, Cromwell n-a dat în vileag grijile pe care i le provoca regele, ci, dimpotrivă, s-a arătat preocupat să discute partea practică a situației, în care se putea încadra foarte bine și monarhia. La urma urmei, evreii avuseseră, în vremea veche, diferite forme de guvernare, începînd cu cea a capilor de familie, trecînd prin cîrmuirea judecătorilor și ajungînd pînă la regi, potrivit nevoilor timpului. Datoria oștenilor era acum să accepte orice formă de guvernare care corespundea cel mai bine situației prezente, în special — a adăugat el aproape patetic — fiindcă scopul lor inițial fusese libertatea de conștiință. Totuși, Cromwell n-a reușit să ocolească un șir de lungi discuții în legătură cu regele și Camera Lorzilor. Wildman credea că nici regelui, nici Camerei Lorzilor nu trebuia să li se îngăduie a se opune în vreun fel oarecare hotărîrilor Camerei Comunelor, iar Ireton însuși socotea că puterea lor trebuia limitată, în timp ce principala preocupare a lui Cromwell era ca armata să se considere legată de cele petrecute mai înainte.

Prin hotărîrea de a doua zi a comitetului se stabilea un fel de schemă politică generală, foarte asemănătoare cu schema inițială trasată de Ireton. Regalitatea era menținută, însă despuiată de cea mai mare parte a prerogativelor ei, în timp ce toată puterea reală era trecută asu-

pra Camerei Comunelor. Şi totuşi, o altă întrunire, ţinută în ziua următoare, dovedea că neliniştea în legătură cu monarhia continua să subziste : Fairfax era învinuit că poartă „culorile regelui", şi se socotea că unii oşteni erau expuşi unei influenţe sentimentale în favoarea regalităţii. În general însă, curentul din Consiliul armatei se întorcea în mod evident împotriva lui Cromwell şi a lui Ireton, cu toate străduaniile acestora de a conduce, în sensul voit de ei, lucrările, cum au dovedit cele două voturi ostile părerilor lor din zilele de 4 şi 5 noiembrie. S-a hotărît, în primul rînd, ca sufragiul universal să fie extins asupra tuturor bărbaţilor, cu excepţia servitorilor şi cerşetorilor, pentru ca apoi extremiştii să izbutească să impună adoptarea unei rezoluţii prin care se hotăra o întîlnire a întregii armate, precum şi trimiterea unei scrisori Parlamentului prin care să se ceară să nu i se mai facă regelui nici o propunere.

Ca şi cînd Cromwell n-avea destule probleme cu armata, monarhul, pe care-l blamau atît de mult, cerea acum stăruitor să vină la Londra pentru a încheia un tratat personal. În acelaşi timp, Camera Comunelor profita de ocazie ca să voteze o rezoluţie prin care regele era obligat să ratifice toate legile adoptate de ea. Cromwell a reuşit totuşi peste cîteva zile să obţină cel puţin decizia mai utilă a Consiliului armatei ca ofiţerii şi reprezentanţii oştenilor, care erau şi membri ai Parlamentului, să se retragă la regimentele lor pînă la data întîlnirii întregii armate. Mult mai utilă însă era decizia luată de consiliu la 9 noiembrie ca în locul întîlnirii generale, dorită de nivelatori, să aibă loc treceri în revistă separate, în trei locuri diferite. Şedinţele Consiliului armatei au fost întrerupte timp de două săptămîni, însă consiliul ofiţerilor a continuat să rămînă în şedinţă, astfel că, două zile mai tîrziu, sub auspiciile lui, s-a produs, tot la Putney, hotărîtorul atac al maiorului Thomas Harrison împotriva poziţiei lui Cromwell. Fiu al unui crescător de vite din Staffordshire, Harrison ajunsese deputat în 1646 şi urma să manifeste curînd în vederile sale religioase pronunţate tendinţe „milieniste" *, adică de speranţă, plină de încredere, în veni-

* Milienişti (sau chiliaşti) — adepţi ai credinţei că Hristos va reveni pe pămînt, instaurînd o împărăţie de o mie de ani, plină de belşug şi fericire. Această credinţă îşi are originea în Apocalipsul Sf. Ioan, dar mai ales în unele texte aprocrife ale Noului Testament, care au circulat în primele secole ale erei noastre. — M.L.

rea pe pămînt a împărăției lui Hristos. Harrison l-a numit, fără înconjur, pe Carol un „om sîngeros" și a susținut că trebuie tradus în fața justiției pentru nelegiuirile lui. [18]

S-a insinuat că, în răspunsul său, Cromwell ar fi admis pentru prima dată în public că s-ar putea ajunge la un astfel de sfîrșit. Însă din versiunea prescurtată a cuvîntării lui, pe care o avem la dispoziție, se pare că principala lui grijă era mai puțin în legătură cu viitorul problematic decît cu prezentul, care se înfățișa destul de amenințător. A expus consiliului cîteva exemple anterioare, din care unele luate din Scriptură, în care omorul nu fusese pedepsit pe bunul motiv că pedeapsa n-ar fi răspuns unui scop util în momentele acelea. A terminat afirmînd categoric că vinovaților li se vor aplica numai pedepse legale, care nu vor fi administrate niciodată în condiții litigioase sau dacă fapta a fost săvîrșită de altcineva. Concluzia lui Cromwell era că o asemenea pedeapsă poate fi aplicată „numai dacă vom avea datoria absolută și indiscutabilă de a face acest lucru", ceea ce reprezenta un răspuns cu totul lipsit de vigoare [19], a cărui idee principală era, evident, de a scuti întreaga dezbatere de asemenea cuvîntări înfierbîntate.

Însă nici una dintre aceste cuvîntări nu lua în considerare planurile de viitor ale „omului sîngeros", cu toate că ele erau de pe acum cît se poate de avansate. În timp ce Berkeley prefera ideea unei evadări pe mare, către continent, Ashburnham sprijinea — după propriile lui spuse — pretențiile mai mari ale colonelului Robert Hammond, guvernatorul insulei Wight, socotit a fi favorabil cauzei regale. Hammond era de fapt o rubedenie de-a lui Cromwell prin căsătoria sa cu fiica vărului lui Cromwell, John Hampden, dar, în același timp, și nepotul capelanului lui Carol. În orice caz, Ashburnham a susținut într-una versiunea că avea toate motivele să presupună că Hammond se va dovedi leal față de rege, dacă va fi pus la încercare. Împuterniciții scoțieni, care erau pe cale să-i prezinte noi propuneri lui Carol, pentru a-l convinge să facă și alte concesii înainte de încheierea unei înțelegeri, îi propuneau să fugă la Berwick sau, eventual, pe insula Jersey, stăpînită de regaliști. Singura temă asupra căreia toate părțile cădeau de acord era necesitatea ca regele să scape din mîinile celor ce-l țineau prizonier.

Pericolul părea că vine din toate părțile, chiar făcînd abstracție de amenințările însetate de sînge proferate de

nivelatori în consiliu. O comunicare anonimă, scrisă, poate, de fapt, de Henry, fratele lui John Lilburne, care era locotenent-colonel în unul din cele mai răzvrătite regimente ale armatei, îl avertiza pe rege despre existența unui complot menit să-l ucidă de îndată, fără să se mai aștepte trimiterea lui în judecată. A mai existat, de asemenea, cazul acelei misterioase scrisori datate 11 noiembrie, ziua în care Harrison l-a atacat pe Carol, scrisă de Cromwell personal și adresată lui Whalley, căruia îi era încredințată paza regelui. „Dragă vere Whalley", începea ea. „Circulă zvonul că se plănuiește un atentat împotriva persoanei Majestății sale. De aceea, te rog să ai grijă de oștenii tăi de pază, căci, dacă s-ar întîmpla ceva, fapta ar fi socotită extrem de oribilă". O altă frază a scrisorii, care n-a fost publicată mai tîrziu în corespondența regelui, însă a cărei existență a fost dezvăluită de Berkeley în *Memoriile* sale, vorbea despre necesitatea unei gărzi întărite ce trebuia impusă regelui a doua zi pentru zădărnicirea intențiilor violente ale nivelatorilor.[20] Această scrisoare i-a fost prezentată imediat regelui de Whalley, nu pentru a-l înfricoșa — cum a spus el —, ci pentru a-l asigura de bunele intenții și de protecția ofițerilor față de persoana lui.

De data aceasta, Carol a acționat cu repeziciune și hotărîre. I-a lăsat lui Whalley o notă în care îi arăta că evadarea lui nu era determinată de scrisoarea lui Cromwell, ci fiindcă „nu mai putea suferi să fie ținut prizonier și păzit cu strășnicie sub pretextul de a i se garanta viața". A întins-o apoi „pe scara din dos și prin boltă spre coasta mării" — așa cum a scris mai apoi Cromwell — în nocturnul și proaspătul aer al libertății. Ajuns afară, a fost întîmpinat de Ashburnham, Berkeley, precum și de un alt acolit regalist, William Legge, fost guvernator al comitatului Oxford. Și-apoi — dacă privim chestiunea din punctul de vedere al paznicilor lăsați în urmă la Hampton Court — au dispărut toți patru. N-a trecut multă vreme de la descoperirea evadării lui Carol, că știrea a și fost transmisă cu repeziciune lui Cromwell. Deși n-avea, firește, posibilitatea să spună unde se află regele, acesta a comunicat la rîndul său, printr-o scrisoare datată „Hampton Court, ora 12 noaptea", președintelui Camerei Comunelor știrea evadării. Între timp, micul grup de fugari luase o hotărîre : urma să caute adăpost la Hammond, pe insula Wight, iar în acest scop Berkeley și Asburnham și-au continuat drumul, ca să-l înștiințeze pe Hammond, în timp ce

Carol aştepta la Titchfield, o localitate din apropierea ţărmului, în locuinţa contelui de Southampton. Berkeley şi Ashburnham aveau de gînd să-l pună pe Hammond în faţa alternativei de a pregăti castelul Carisbrooke pentru sosirea lui Carol sau de a-i găsi o corabie care să-l ducă în Franţa. Însă neaşteptata reacţie de groază neprefăcută a lui Hammond a pus capăt ambelor planuri. S-a făcut galben ca moartea la faţă şi a tremurat vreo oră, dînd frîu liber unor simţăminte de spaimă ca „Oh ! domnilor, m-aţi nenorocit... [21] Lealitatea faţă de Parlament se dovedea mai puternică decît lealitatea faţă de rege, astfel că Hammond hotărî să-l ducă pe Carol la Carisbrooke ca prizonier, iar nu ca musafir, şi să informeze Parlamentul asupra acestei întîmplări uluitoare şi neaşteptate.

În timp ce Carol şi, firește, Hammond se aflau într-o stare de neobişnuită tulburare, o anumită persoană, aflînd de noile împrejurări în care se afla regele, dăduse semne de neîndoielnică voioşie. Într-adevăr, atunci cînd Cromwell a adus ştirea la cunoştinţa Camerei Comunelor, lămurind că Hammond era un om cinstit şi devotat, care îl va păzi cu grijă pe rege, el se arătă — după spusele lui Clarendon — „de o veselie atît de neobişnuită, încît cu toţii au ajuns la concluzia că regele se afla acolo unde dorea Cromwell să se afle". Revenirea aceasta, plină de tîlc, la voioşia de pe cîmpul de luptă, asociată cu neîndoielnicul folos personal pe care-l avea Cromwell din înlăturarea lui Carol, le-a uşurat adversarilor săi sarcina de a elabora extrem de duşmănoasa teorie a complotului. Închis la Carisbrooke, Carol era la adăpost de nivelatori şi asigurat — după cum se spera — împotriva scoţienilor, deşi, prin fuga lui secretă, pierduse ceva din avantajele sale personale. Atunci cînd eventuala soartă care-l aştepta pe Carol a fost cunoscută şi a fost luată în consideraţie preluarea puterii de către Cromwell, n-a fost prea greu să se facă saltul spre alăturarea celor trei trepte pentru a le transforma într-o scară construită personal de Cromwell din perfidie şi minciună. Această teorie a fost expusă foarte elegant de Marvell în faimoasele lui versuri privindu-l pe Cromwell :

Ingemănînd subtila groază cu speranţa,
A împletit o plasă de-asemenea model,
Încît monarhul Carol uşor să se strecoare
Prin strîmta scară a marelui castel.

Mai dăinuie întrebarea dacă, prin aceste învinuiri, Oliver era calomniat, așa cum se întîmplase în multe cazuri, de bîrfă regalistă sau dacă i se poate atribui cel puțin vreun oarecare element de uneltire, care să fi condus la pregătirea evadării regelui. Pentru apărarea lui Cromwell s-a atras adesea, și pe bună dreptate, atenția asupra faptului că i-ar fi fost imposibil să plănuiască delicatele amănunte ale evadării, fiindcă ele fuseseră stabilite de rege treptat și la momentul cerut prin discuții libere cu Ashburnham și Berkeley, care, după aceea, au dat declarații în acest sens. Totuși, o oarecare umbră supărătoare de îndoială pare să cadă asupra rolului său în aceste evenimente. Dacă stăm să ne gîndim, oare scrisoarea aceea către Whalley n-a fost atît de meșteșugit întîmplătoare ? Oare ideile exprimate în ea nu erau cele mai potrivite pentru a-l convinge pe rege să fugă și încă să fugă imediat ? N-a venit ea la un moment cu totul potrivit, într-o situație deja explozivă ? Aceste bănuieli continuă să ne obsedeze, chiar dacă lăsăm la o parte misterul suplimentar al neexplicabilei vizite făcute de Cromwell lui Hammond pe insula Wight, la începutul lunii septembrie, și relatată de o gazetă săptămînală din acea vreme, care, în lipsă de alte motive cunoscute, sugera că Cromwell încerca să primejduiască autoritatea lui Hammond. [22]

Aventurîndu-ne în domeniul purei conjecturi, ne putem imagina că Cromwell, dînd dovadă de noile sale calități de politician, a întrevăzut imensul avantaj pe care-l reprezenta faptul că regele se afla la Carisbrooke mai degrabă decît în imediata apropiere a capitalei. Este de asemenea posibil ca el să fi calculat anticipat reacția lui Hammond în cazul cînd s-ar fi produs o asemenea transferare și, făcînd acest lucru, va fi strecurat, poate, în terenul fertil al minții lui Ashburnham, slujitorul regelui, ideea evadării. De atunci încolo, planurile lui s-au îmbinat în mod firesc între ele, așa cum Cromwell va fi îndrăznit, poate, să spere că vor face, acum, cînd avusese parte, mai mult decît i se cuvenea pe drept, de un lung șir de lovituri norocoase, dar tot de atunci încolo, incertitudinile au devenit și ele mult prea obscure ca să putem merge mai departe. În ultimă analiză, se poate spune doar că această linie de gîndire se potrivea pe deplin cu noua practică politică a lui Cromwell de a povățui, linguși și sugera acolo unde nu putea constrînge.

Aflat în centrul tuturor acestor evenimente, Cromwell avea de înfruntat nu numai nemulțumirea armatei, dar și multă nepopularitate în anumite cercuri ale Camerei Comunelor, în care Marten și Rainsborough vorbeau chiar de punerea lui sub acuzare, deși născocirea mai nesăbuită a lui Lilburne că Marten avea de gînd să joace rolul lui Felton, asasinul ducelui de Buckingham, și să-și înfigă pumnalul în Cromwell nu trebuie, probabil, luată în seamă. Mai trebuia înfruntată acum prima din cele trei adunări promise armatei. Ținută la Corkbush Field, în apropiere de Ware, la 15 noiembrie, această adunare avea scopul să prezinte trupelor o declarație publică privind hotărîrile ofițerilor. Oștenii erau însă într-o dispoziție arțăgoasă și dădeau dovadă de „idei fixe și de un mare dispreț, provocat de sentimentul că meritele lor nu erau luate în seamă". Ceva mai mult, două regimente, care nu fuseseră invitate la adunare, au venit și ele pe neașteptate, printre care regimentul fratelui mai mare al lui Lilburne, Robert, ai cărui oameni erau renumiți pentru atitudinea lor ostilă. Mulți oșteni sosiseră cu copii după *Acord* și cu potrivita deviză : „Libertate Angliei ! Dreptate oștenilor!" înfiptă în pălării. Nu era nicidecum o situație pe care vreun general adept al disciplinei putea să o tolereze, astfel încît Cromwell a reacționat furios nu numai față de îndrăzneața lor podoabă prinsă la pălărie, ci, în primul rînd, față de nesupunerea fățișă a regimentelor de a-și face, nepoftite, apariția acolo. De aceea, cînd oștenii au refuzat să-și scoată insignele, s-a repezit la ei cu sabia scoasă. Cei patru capi ai răzvrătiților au fost prinși și, după ce numele lor au fost trase la sorți, unul a fost împușcat drept exemplu pentru ceilalți. După o asemenea tactică de fier, nu-i nici o surpriză că celelalte două adunări s-au ținut într-o atmosferă mult mai calmă.

Și totuși, la 19 noiembrie, Cromwell a ținut o cuvîntare cu totul diferită în Camera Comunelor, care arăta cît de multe învățase de la Rainsborough și de la ceilalți critici fanatici ai „jugului normand", în decursul îndelungatelor ședințe din toamnă ținute în biserica de la Putney. După ce a raportat cu mulțumire că armata era acum unanimă în părerile ei și constrînsă la o mai bună disciplină, a continuat spunînd Camerei că, întrucît oștenii supuseseră definitiv regatul, aveau dreptul, ca și Wilhelm Cuceritorul, să-i dea țării legi, păstrîndu-și în același timp pro-

pria lor libertate.* Atunci cînd John Swynfen, deputat de Stafford, a pus sub semnul îndoielii acest punct de vedere neparlamentar, Cromwell l-a asigurat că toată această înfăptuire va trebui să aibă loc prin supunerea față de voința Parlamentului și prin recunoașterea ei de către oșteni, criticîndu-l în schimb pe Swynfen că le tăgăduia acestora drepturile lor de cetățeni englezi și îi considera doar — după expresia vie, deși corcită, a lui Boys — *„tantum come* subjects" [23].** Această atitudine va provoca multă neîncredere printre oșteni, care socoteau că, în calitate de cetățeni englezi, au dreptul să înainteze cereri către Camera Comunelor.

S-a întocmit atunci o hotărîre ca Cromwell să comunice armatei asentimentul Camerei de a le primi petițiile, dacă erau redactate în stil parlamentar. Dar patru zile mai tîrziu, luînd din nou cuvîntul în Camera Comunelor, Cromwell, în permanenta lui balansare între diferitele forțe ale regatului, păru că se îndreaptă spre partea cealaltă. Acum nu mai scotea în evidență punctul de vedere al armatei, așa că, atunci cînd, în Cameră, oștenii au fost înfierați ca de obicei, Cromwell s-a grăbit să se desolidarizeze de toată „această pornire spre nivelare și egalitate etc.". Își dădea seama că intenția oștenilor era să-i excludă de la vot pe servitori și pe urmașii lor numai pentru ca printre alegători să intre cît mai mulți din propriile lor rînduri, o comportare care a adus multă ocară asupra ofițerilor și chiar asupra lui.

Însă această balansare nu putea dura o veșnicie. Era cam spre sfîrșitul lui noiembrie, probabil în ziua de 23 sau 24 a acelei luni, cînd scrînciobul s-a lăsat definitiv în jos, împins cu toată greutatea și autoritatea lui Cromwell, împotriva regelui. Hotărîrea era, cel puțin la suprafață, neașteptată, fiindcă, începînd din luna iulie, fuseseră observate multe și diferite încercări ale lui Cromwell și Ireton

* Pentru această cuvîntare, ca și pentru cele din 23 noiembrie și 3 decembrie, o sursă importantă este jurnalul de însemnări al lui John Boys (vezi David Underdown *The Parliamentary Diary of John Boys 1647—1648*). Bărbat de 40 de ani, Boys, care fusese doi ani deputat de Kent, ținea cuvîntări radicale, însă vota din cînd în cînd cu moderații, astfel că activitatea lui parlamentară, ca și cea a multora din deputații grupului de mijloc de pe acea vreme, n-a dovedit o consecvență deosebită. Jurnalul său de însemnări este formulat adesea într-o franceză stricată, care dă naștere cîteodată unor expresii bizare.

** *Ca niște* supuși (în lat., franc., engl.) — ortografiat eronat. — M.L.

de a ajunge la un fel oarecare de reglementare cu Carol. Însă, la 26 noiembrie, cînd Berkeley a venit cu scrisori de la rege prin care acesta cerea sprijinul ofițerilor ca să fie readus pe tron, el află că doar cu o zi înainte Cromwell și Ireton se pronunțaseră fără înconjur în Consiliul armatei, împotriva regelui. Această știre supărătoare era însoțită de zvonul funest că Cromwell vorbise cu o căldură neobișnuită despre nivelatori : „Dacă nu putem face ca armata să aibă părerile noastre, atunci trebuie să le acceptăm noi pe ale ei". [24] La fel de semnificativă pentru starea de spirit schimbată a lui Cromwell era scrisoarea lui către Berkeley : nu îndrăznea să-l viziteze, fiindcă nimeni nu se putea aștepta de la el să moară de dragul regelui.

Ce inspirație, ce informație sau, eventual, ce descoperire cauzaseră această uimitoare *volte-face* * la un om care, cel puțin în ultimele 4—5 luni, privise — în orice caz după părerea multora din propriii săi oameni — deosebit de favorabil cauza regelui ? Deși la fel de misterios, cazul acesta se deosebește totuși de acela al fugii la Carisbrooke prin aceea că, de data aceasta, Cromwell i-a dat el singur explicația. Doi ani mai tîrziu, lordul Broghill l-a întrebat fără înconjur pe Cromwell de ce armata renunțase în acest stadiu la încercările de a ajunge la o înțelegere cu regele. Drept răspuns, și într-un mod care nu-i era deloc caracteristic, Cromwell i-a înșirat o poveste cu totul demnă de romanele lui Alexandre Dumas. Remarcabilele lui dezvăluiri au fost repetate după aceea de Broghill capelanului și biografului său Thomas Morrice, care le-a transmis posterității sub numele de „Scrisoarea din șa". Povestea pe care i-a spus-o Cromwell era următoarea. În toamna anului 1647, el și grupul său erau cît se poate de dispuși „să încheie tîrgul cu regele" pentru simplul motiv că scoțienii și prezbiterienii englezi, luați împreună, se dovedeau prea puternici față de ei, astfel că întreaga lor cauză se putea nărui. Însă tocmai cînd erau mai preocupați de rezolvarea problemei regale, au primit de la „un spion din camera regelui" (al cărui nume n-a fost dat în vileag niciodată) informația confidențială că, în pofida tuturor sforțărilor pe care le făceau, „soarta" lor fusese hotărîtă. Puteau descoperi ei înșiși adevărul perfidiei regelui, punînd mîna pe o scrisoare cusută în șa. Purtătorul acestei scrisori urma să vină la hanul „Mistrețul albastru"

* Schimbare radicală (în franc. în text). — M.L.

din Holborn pe la ora 10 în seara aceea şi putea fi recunoscut prin faptul că îşi va duce şaua pe cap. De la Holborn, trimisul se va îndrepta călare spre Dover, unde îl vor aştepta oameni care cunoşteau semnificaţia şeii, deşi el n-avea nici o vină în legătură cu conţinutul ei.

La primirea acestei informaţii impresionante, se pare că însuşi Cromwell a luat asupra sa sarcina unuia dintre chipeşii muşchetari ai lui Dumas. Era în momentele acelea, împreună cu Ireton, la Windsor. S-au îmbrăcat amîndoi în călăraşi şi, luînd cu ei numai un „camarad de încredere", au pornit pe dată spre hanul din Holborn. Aici, l-au lăsat pe omul lor de pază afară, în timp ce ei „beau înăuntru căni cu bere", deghizaţi în călăraşi de rînd. Era, într-adevăr, ora 10 cînd omul lor de pază i-a înştiinţat în taină că purtătorul şeii sosise. Repezindu-se afară, cei doi conducători, deghizaţi ai armatei l-au ameninţat pe trimis cu săbiile, însă, văzînd că nu ştie despre ce este vorba şi deci că este om cinstit, au spintecat poala şeii unde au găsit, aşa cum se cuvenea, scrisoarea. Comunicarea era întocmai atît de nefastă cum prezisese spionul. Iată-l pe rege, omul sprijinit de ei, spunîndu-i reginei că amîndouă partidele, cel al prezbiterienilor scoţieni şi cel al armatei, îi făceau oferte, „deşi el socotea că trebuia să încheie tîrgul mai degrabă cu scoţienii decît cu ceilalţi". Şi astfel, cei doi cutezători s-au înapoiat călare la Windsor, unde, după propriile cuvinte ale lui Cromwell, care ne-au fost relatate, „găsind că n-aveam nici o şansă să obţinem condiţii acceptabile din partea regelui, am luat imediat hotărîrea ca, începînd din ziua aceea, să căutăm a-l distruge".[25]

S-ar putea ca această poveste ciudată, venind, după cum se ştie, dintr-o a doua mînă şi adusă la cunoştinţă mult mai tîrziu *, să apară la prima vedere cam trasă de păr, pentru a i se acorda crezare în afara paginilor unui roman. Totuşi întîmplarea face ca ea să fie confirmată şi pe alte căi, inclusiv prin relatarea lui sir William Dugdale,

* Roger lord Broghill, mai tîrziu conte de Orrery, a trăit pînă în anul 1679, însă, firește, el i-a putut istorisi această poveste capelanului şi biografului său cu mulţi ani înainte de a fi murit. În decursul secolului al XVIII-lea, locul unde se afla „scrisoarea din şa" a constituit subiectul unor speculaţii la modă pe vremea aceea. În jurul anului 1743, Bolingbroke i-a spus lui Alexander Pope că lordul Oxford avusese în mînă o scrisoare a regelui către regină, care fusese interceptată. Mult mai înainte, circulase zvonul că un agent de licitaţii cu numele de Millington era în posesia scrisorii, dar n-a vrut s-o arate celui care se interesa de ea[20].

deşi acesta menţionează o scrisoare în sens invers, de la regină către rege, care fundamentează întîmplarea, chiar dacă unele amănunte, trecînd din gură în gură, s-au estompat sau au fost exagerate. [27] Trebuie să fi existat, desigur, o raţiune dramatică şi profundă care să explice ceea ce a fost în fond o schimbare politică la fel de dramatică şi de profundă. Şi în cazul acesta, chiar dacă nu punem prea mult accent pe desfăşurarea exactă a întîmplării, presupunînd, de exemplu, că „spionul din camera regelui" era un curtean de serviciu, pus acolo de Hammond, şi dacă admitem că scrisoarea putea fi trimisă la fel de bine de Carol reginei Henrietta Maria, sau invers, sau că între aceşti doi s-ar fi purtat o corespondenţă vicleană, nu ne rămîne decît să ajungem la concluzia că trebuie să fi existat o anumită dovadă a firii prin esenţă nedemne de încredere a lui Carol, dovadă care, indiferent de natura ei, căzînd în mîinile lui Cromwell şi Ireton la sfîrşitul lunii noiembrie, într-un moment extrem de gingaş al tratativelor, atunci cînd erau ameninţaţi atît de scoţieni, cît şi de elementele radicale din armată, i-a silit să facă şi o totală reevaluare a caracterului regelui. În ceea ce priveşte îndoiala că această singură întîmplare ar fi putut să provoace la un om de talia lui Cromwell o atît de mare schimbare a părerilor, trebuie să ne reamintim nu numai de multiplele secvenţe ale firii nedemne de încredere, dată încă de mai înainte pe faţă de Carol, dar şi de atenţia personală pe care Cromwell o acorda întotdeauna indicaţiilor Providenţei. „Scrisoarea din şa" putea fi prea bine semnul pe care îl cerea ca să-i arate că continuarea negocierilor cu Carol nu avea aprobarea divină.

Două zile după schimbarea la faţă a lui Cromwell în Consiliul armatei, adică la 27 noiembrie, noul climat al convingerilor Parlamentului s-a precizat atunci cînd propunerile cunoscute sub numele de *Cele patru proiecte de lege* au fost prezentate drept condiţii pentru orice înţelegere cu regele. Toate declaraţiile din trecut împotriva Parlamentului trebuiau anulate, miliţia populară trebuia controlată de Parlament în următorii 20 de ani, funcţiile onorifice regale, acordate începînd din 1642, aveau să fie revocate, iar Parlamentul urma să aibă dreptul recunoscut de a se întruni oricînd dorea. Cei care considerau nelealitatea dovedită în consiliu de către Cromwell şi Ireton faţă de cauza regală drept trădare erau regaliştii. Însă Ludlow repetă o poveste, care a făcut mult rău pe vremea

aceea, potrivit căreia Carol fusese văzut, la Carisbrooke, aruncînd un os între doi prepelicari şi rîzînd satisfăcut în timp ce-i privea cum se băteau pe el.[28] În orice caz, în convorbirile sale cu scoţienii, Carol nu stătuse între timp degeaba, astfel că, în jur de 15 decembrie, ele erau îndeajuns de înaintate pentru ca regele să poată întocmi conceptul unui document cunoscut mai tîrziu sub numele de *Angajamentul,* potrivit căruia nu numai că o armată scoţiană avea să coboare dinspre nord în Anglia, dar, prin reglementarea religioasă ce trebuia să rezulte, urmau să fie desfiinţate o serie de secte, inclusiv aceea a anabaptiştilor, browniştilor * şi independenţilor. Odată acceptat, conţinutul *Angajamentului* a fost ţinut secret, iar textul lui a fost înfăşurat într-o foaie de plumb şi îngropat adînc în grădina de la Carisbrooke, unde urma să fie păstrat pentru ziua triumfătoarei eliberări, cînd avea să fie din nou nevoie de el. Existenţa acestor clauze, chiar dacă erau doar presupuse de armată, uşurează înţelegerea sensului întrunirii din 21 decembrie, de la Windsor, a Consiliului armatei şi nu mai îngăduie ca Cromwell şi Ireton să fie acuzaţi că îl trădau pe faţă pe rege, atunci cînd acesta muncea din greu ca să-i trădeze pe ei.

Această întrunire specială a Consiliului armatei a fost marcată de neaşteptata fraternizare a lui Cromwell cu nivelatorii. La obişnuitul serviciu religios, care însoţea discuţiile, a domnit — după cum scrie un observator — „o armonie atît de plăcută, cum n-a cunoscut niciodată cerul". Semnificativ era faptul că colonelul Rainsborough a fost desemnat pentru postul de viceamiral, pe care îl rîvnise în zadar în septembrie. Cea mai sinistră din toate propunerile, privită din punctul de vedere al regelui, a fost cea făcută la conferinţă ca el să fie anchetat sub tortură ca „persoană criminală". Ştirea a fost transmisă imediat regelui de către Watson, intendentul general al armatei, care l-a avertizat confidenţial asupra celor ce se puneau la cale, fiindcă se intenţiona ca existenţa acestei rezoluţii vitale să fie ţăinuită pînă cînd — aşa cum a scris după aceea Clarendon — Parlamentul „va fi momit să facă treptat ceea ce nu avusese de gînd niciodată." Planurile lui Carol în legătură cu scoţienii nu fuseseră încă duse la bun sfîrşit,

* Membri ai unei secte religioase puritane şi adepţi ai lui Robert Browne (1550—1633) care se împotriveau sistemului parohial şi hirotonisirii. Sînt consideraţi ca întemeietori ai congregaţionalismului. — M.L.

fiindcă aceştia cereau ca *Angajamentului* să i se adauge două articole prin care se acorda scoţienilor egalitate de tratament în serviciile publice şi se prevedea şederea în Scoţia a regelui şi a prinţului de Wales ori de cîte ori era posibil. Însă Carol avea nevoie de timp pentru a întocmi aceste planuri, timp care, după cum era de presupus, putea fi petrecut cel mai bine în libertate. De aceea, la 28 decembrie, a respins fără ezitare *Cele patru proiecte de lege* ale Parlamentului şi a cerut din nou încheierea unui tratat personal. Sperase ca în aceeaşi zi să evadeze pe insula Jersey, însă planurile sale au fost zădărnicite în mod eficace de Hammond, care i-a alungat pe Ashburnham, Berkeley şi Legge de pe insula Wight. Rapiditatea acţiunii se datora probabil, într-o oarecare măsură, şi înştiinţării trimise, cam pe timpul acela, de Cromwell vărului său Hammond în care îi dădea amănunte asupra unui eventual plan de evadare pe insula Jersey : „Ai acum împuternicirea să dai afară slujbaşii pe care îi bănuieşti. Fă lucrul acesta imediat de teamă să nu survină vreun pericol." [29]

La 3 ianuarie 1648 a avut loc în Camera Comunelor o mare dezbatere în legătură cu „începerea tratativelor", adică cu hotărîrea dacă mai trebuiau făcute şi alte propuneri regelui sau dacă acesta trebuia considerat o cauză lipsită de speranţă. Se mai păstrează încă trei surse privind direcţia pe care au luat-o cuvîntările : Clarendon, o broşură contemporană şi jurnalul de însemnări al lui John Boys. În ceea ce priveşte intervenţia lui Cromwell, aspectul cel mai izbitor, asupra căruia concordă toate trei sursele, este profunda schimbare survenită în atitudinea lui publică faţă de Carol din vară încoace. Departe de a mai fi cel mai cinstit şi mai conştiincios om din regat — aşa cum îi spusese cîndva Cromwell lui Berkeley —, Carol se prefăcuse acum „într-un om atît de făţarnic şi de fals, încît nu vom mai putea avea nici o încredere în el", sau, după o altă versiune, într-un „om încăpăţînat, căruia Dumnezeu i-a împietrit inima". Este important, cu toate acestea, ca în acest stadiu să facem o distincţie, aşa cum a făcut-o atunci şi Cromwell, între om şi funcţie. Vorbele folosite de Cromwell împotriva lui Carol erau, într-adevăr, brutale, însă în nici un moment al dezbaterilor el nu s-a alăturat pe faţă celor care cereau vehement să se pună capăt monarhiei ca instituţie. Un deputat, Thomas Wroth, şi-a dat pe faţă mînia atunci cînd a vorbit despre distru-

gerea monarhiei : „Ferește-mă, Doamne, de diavoli și de regi. E timpul să ne apucăm de treabă. Doresc orice altă guvernare afară de cea a regelui". Totuși, Cromwell se arăta a fi în bună măsură împăciuitor : „Într-adevăr, ne-am declarat pentru monarhie și vom continua să facem acest lucru, în afară de cazul cînd necesitatea ne-ar obliga la o schimbare" — a declarat el la un moment dat — folosind vechiul argument bazat pe partea practică a situației. Principala lui grijă a fost să dezvăluie încă o dată, într-un fragment remarcabil, în același timp hotărît și emoționant, al cuvîntării lui, care insuflă admirație, toată simpatia lui de odinioară față de trista situație în care se aflau oamenii ce cîștigaseră de fapt războiul pentru Parlament. Cît de fatal ar fi dacă Parlamentul și-ar îngădui să-și înstrăineze acești oameni : „Priviți la cei pe care îi reprezentați și nu vă uitați datoria, lăsînd în voia sorții partea cinstită a țării, care a sîngerat pentru voi, și îngăduind ca asupra lor să se abată nenorocirea din lipsa voastră de curaj și de hotărîre, fiindcă altfel oamenii aceștia de treabă ar putea s-o apuce pe drumul pe care li-l va dicta firea lor". Sau — după cum spunea o altă versiune — presupunînd că oamenii aceștia ajung la disperare, văzîndu-se vînduți scoțienilor, nu s-ar putea ca deznădejdea „să-i învețe să-și caute salvarea prin alte mijloace decît acela de a vi se alătura vouă și de a rămîne alipiți de voi ? Tremur cînd mă gîndesc și vă las și pe voi să judecați cît de zdrobitoare ar fi pentru voi toți o asemenea hotărîre din partea lor". Acesta a fost contextul în care Cromwell a spus că nu mai trebuie păstrate legături cu regele. Într-o cuvîntare, despre care s-a spus mai tîrziu că a făcut o puternică impresie, poate din cauză că la sfîrșitul ei Cromwell a pus mîna pe sabie, el a citat Sfînta Scriptură ca să convingă Camera să acționeze fără rege : „Să nu îngăduim unui ipocrit să domnească" [30]. La sfîrșitul dezbaterilor s-a votat, cu mare majoritate de voturi, o rezoluție potrivit căreia urma să se rupă orice tratative cu regele și să nu se mai primească vreun mesaj din partea lui.

Un alt semn al timpului a fost și faptul că vechiul Comitet al siguranței trebuia readus la viață și, ceea ce era și mai semnificativ, numele lui urma să fie schimbat în Comitetul de la Derby House, după locul unde își ținea ședințele, fiindcă era de așteptat ca cele două regate care intrau în denumirea anterioară a acestui comitet să se lupte în curînd unul cu altul. Și dacă mai era nevoie de

încă o dovadă că Cromwell lua, în sfîrșit, atitudine față de caracterul, care lăsa de dorit, al regelui, ea era reprezentată de scrisoarea lui către Hammond, de pe insula Wight, scrisă tot în ziua dezbaterilor, pentru a-i aduce, triumfător, la cunoștință rezoluția. Scrisoarea avea în capul ei cuvintele „Urgent. Cu mare iuțeală" și continua : „O grandioasă intervenție a Providenței pentru această sărmană țară și pentru noi toți... Camera Comunelor și-a dat prea bine seama de procedeele regelui și ale fîrtaților noștri în aceste din urmă tratative. Ai face bine, dacă afli ceva ce poate scoate la iveală vreo înșelătorie, să cauți să-i dai de urmă și să ne înștiințezi..." [31]

A fost poate un fel de justiție ideală faptul că, în timp ce Cromwell îi cerea lui Hammond dovezi suplimentare despre viclenia regelui, pentru a-i ponegri și mai mult numele în adunări, el însuși era supus din belșug furiei pizmașe a scriitorilor satirici regaliști. Un atac deosebit de veninos, datînd cam din vremea aceea, ne oferă un element care poate reprezenta foarte bine prima aluzie publică la acea învinuire care i-a fost aruncată mai tîrziu atît de des în față și anume că dorea să-i ia locul lui Carol pe tron. Poezia se intitula *O, brave Oliver,* iar versurile cele mai tăioase aveau următorul cuprins :

E drept s-avem un rege ! Dar pe cine anume ?
A fost slujit vreodată un rege-n așa fel,
Ca-n locul lui să se așeze-un Cromwell ?
O, chipeș Oliver ! O, brave Oliver ! O, mîndre Oliver !
O, gingaș Oliver ! O, dîrze Oliver !
Și-acum Oliver va fi cineva,
Și-acum Oliver va fi cineva,
Fiindcă nasul lui Oliver
E ca o roză de Lancaster
După care urmează măria sa...

Odată cu această lipsă de popularitate printre oamenii de duh ai obștii, au venit, inevitabil, și atacurile în legătură cu înfățișarea personală a „bravului Oliver". Aluzia de mai sus la „roză de Lancaster" este de fapt una din referirile cele mai blajine la această particularitate proeminentă a fizionomiei sale, proslăvită foarte mult și cu încîntare de spiritele satirice. Pamfletul referitor la dezba-

terea din 3 ianuarie vorbea, mai puțin romantic, despre „licuriciul lucitor de pe năsoiul lui Cromwell". Rar se întîmpla ca în vreo descriere ostilă a înfățișării lui să scape de comentarii fie mărimea nasului, fie culoarea lui, iar însuși colegul lui de Parlament, sir Arthur Haserlig, era îndeajuns de obsedat de acest nas pentru ca să observe, cu cîteva săptămîni înainte, în legătură cu onestitatea lui Cromwell, că dacă se va dovedi că nu este om de treabă nu se mai încrede în viața lui într-un om cu nasul mare. Regaliștii stăruiau, firește, în părerea că Cromwell era de o sluțenie dezgustătoare, „un om care detestă atît de desăvîrșit imaginile" — așa cum s-a exprimat Cleveland, referindu-se la iconoclasmul puritan — „încît l-a pocit pe Dumnezeu prin propria lui înfățișare". [32] Poreclele preferate erau „Nasul", „Nasul de aramă", „Atotputernicul Nas" și „Nasul stacojiu", denumiri din care putem deduce — sprijiniți poate și de mențiunea lui Baxter că avea pielea feței rumenă — cel puțin că Cromwell suferea de o anumită infirmitate fizică din acest punct de vedere, fără teama de a părea că ne lăsăm prea mult impresionați de propaganda regalistă. Firește, de aici n-a fost nevoie decît de un pas ușor pentru a pune culoarea nasului în legătură cu abuzul de băutură, iar de acolo de încă un pas mărunt pînă la bîrfeala viitoare, pomenită pentru prima dată un an mai tîrziu, că fusese de meserie berar.

Indiferent dacă avea sau nu nasul mare, Cromwell era un om cu autoritate, iar această autoritate și-o cîștigase prin propriile lui sforțări, în timp ce autoritatea omului căruia i se împotrivea acum, adică a regelui Carol Stuart, fusese moștenită în decursul istoriei și tocmai din acest motiv părea cu neputință de dezrădăcinat din sufletul multora dintre supușii săi. Cu toată vehemența dezbaterilor din 3 ianuarie și în pofida republicanismului fățiș al unora ca Thomas Wroth, evenimentele politice următoare au continuat să constea din consfătuiri incoerente, influențate de șovăiala generală în privința celei mai bune căi de urmat în viitor. Îndepărtarea lui Carol nu era identificată însă nicidecum în mod necesar cu abolirea monarhiei, astfel că, în special Cromwell, care arătase întotdeauna o oarecare preferință pentru planul unei guvernări de către un membru mai tînăr al familiei regale, era acum printre cei ce explorau această posibilitate. Mulți deputați din grupul de mijloc, printre care Vane și St John, erau și ei angrenați în asemenea discuții care, în primăvara anului 1648,

părea să se concentreze în jurul ideii unei regenţe în favoarea unuia sau celuilalt dintre prinţii regali. Se pare că prinţul de Wales era împotriva acestui proiect, dar la urma urmei mai rămîneau James, duce de York, în vîrstă de 16 ani, şi Henry, duce de Gloucester, în vîrstă de 12 ani, care, spre deosebire de fratele lor mai mare, se mai aflau încă în mîinile Parlamentului.

Adus în faţa Camerei Comunelor pentru a fi judecat, Lilburne a oglindit această investigaţie recentă a viitoarelor posibilităţi ale monarhiei repetînd vechea bîrfeală din toamna trecută că Cromwell urma să fie făcut în curînd conte de Essex, pentru ca un alt zvon să vorbească de „uneltiri proaspete" cu regele. Întorcîndu-se de la una din părţi la cealaltă ca să găsească o soluţie, Cromwell a încercat în zadar cel puţin o reconciliere cu republicanul Marten. În general, dintr-o descriere, făcută de Ludlow, a unui ospăţ oferit de Cromwell în locuinţa lui din King Street oamenilor „armatei şi ai Republicii", precum şi înalţilor demnitari ai Camerei Comunelor, cu scopul anume de a-i reconcilia, reiese cît de variate erau pe atunci nuanţele opiniei publice.

Este adevărat că a doua zi Cromwell i-a spus lui Ludlow în legătură cu republicanismul că era convins de „avantajul celor formulate, dar nu şi de posibilităţile de realizare". Mai este, de asemenea, adevărat că, după cum se spunea, Cromwell rostise în Camera Comunelor o „ofensă gravă împotriva guvernării monarhice" în ziua de 11 februarie, atunci cînd votase declaraţia de susţinere a rezoluţiei de rupere a tratativelor. La ospăţ însă, înalţii demnitari, inclusiv Cromwell, au fost, după părerea lui Ludlow, surprinzător de neclari în privinţa dorinţelor lor actuale : „erau toţi cu capul în nori şi nu voiau să-şi spună părerea fie în privinţa unei guvernări monarhice sau aristocratice, fie a uneia democratice, socotind că oricare din ele putea fi bună prin ea însăşi sau pentru noi, după cum ne va îndruma Providenţa".[33] La sfîrşitul ospăţului, Oliver a fost apucat de unul din acele stranii accese de veselie, desigur de origine maladivă, care-l făceau îndrăgit de oştenii lui şi care a luat, în acest caz, surprinzătoarea formă de luptă cu pernele. Înşfăcînd o pernă de scaun, a întrerupt discuţia aruncînd perna în capul lui Ludlow pentru ca apoi să se repeadă pe scară în jos ca să scape de răzbunarea acestuia. Însă Ludlow, înarmat şi el cu o pernă, a reuşit să-l ajungă din urmă şi — aşa cum s-a fălit după aceea —

l-a silit pe Cromwell să coboare mult mai repede decît se aştepta. Această neaşteptată glumă de prost gust reflecta fără îndoială tensiunea nervoasă a situaţiei în care erau atît de multe lucruri în joc, însă din care se rezolvaseră în fond atît de puţine.

În timp ce Oliver şi intimii lui aşteptau ca Providenţa, sau poate scoţienii, să impună o formă convenabilă de guvernămînt, restul populaţiei se afla într-o stare de tulburare şi nemulţumire, ceea ce reprezenta un amestec periculos. Pacea, acea situaţie dorită de toată lumea, părea că nu adusese decît preţuri ridicate şi recoltă proastă. Vechea ordine a societăţii dispăruse, iar mica nobilime provincială lua în nume de rău crescînda ei înlăturare de la acţiunile de guvernare, fiindcă funcţiile care ar fi trebuit să se afle, din punct de vedere formal, sub control local, cum erau cele de judecători de pace sau din miliţia populară, erau uzurpate de cei de la centru. Nu numai mica nobilime, dar şi păturile inferioare tînjeau după o conducere locală corectă. La Warminster, din Wiltshire, s-au iscat răzmeriţe din cauza foamei, iar în sud-est, un meci de fotbal, jucat în comitatul Kent în ziua de Crăciun a anului 1646, s-a transformat într-o încăierare care s-a dovedit a fi doar o anticipare a tulburărilor mai grave ce aveau să urmeze în această regiune. [34]

În această epocă anevoioasă, sportul părea să conducă în mod neliniştitor mai degrabă la dezordine decît la camaraderie, fapt care trebuie avut în vedere cînd va fi analizată condamnarea de către Protectorat a reuniunilor sportive. Într-un comitat din sud-vest, chiar şi un meci de hochei s-a transformat într-un şir de demonstraţii. Într-un fel sau altul, temperamentul ţării refuza să se conformeze idealului puritan, iar rezistenţa se manifesta pe multe şi diferite niveluri. Ordonanţele Parlamentului împotriva reprezentaţiilor teatrale, de exemplu, se dovediseră surprinzător de lipsite de eficacitate, astfel că, în luna mai a anului 1647, se mai jucau piese în suburbia Knightsbridge, fie la hanul Trandafirului şi al Coroanei, fie la Casa Holland, care a fost folosită în acelaşi scop şi sub Republică. „Încotro ne îndreptăm ! exclama mînioasă o gazetă săptămînală a capetelor rotunde. [35] Atunci cînd noua ordonanţă, votată pe un termen de şase luni, începînd din iulie 1647, prin care se interziceau luptele dintre urşi şi cîini, dansul pe sîrmă şi reprezentaţiile teatrale, a expirat, în ianuarie 1648, rezultatul a fost reluarea încîntată a frecventării

teatrelor. De aceea, din cauza îndărătniciei firii englezilor în căutarea plăcerii, s-a socotit necesar, în februarie 1648, să se emită ordonanțe și mai aspre împotriva sălilor de spectacol, care trebuiau dărîmate, și împotriva actorilor și a spectatorilor, care trebuiau să plătească amenzi de 5 șilingi de cap. Totuși, spectacolele au continuat să aibă loc.

27 martie, ziua suirii pe tron a lui Carol I, devenită sărbătoare tradițională, a fost martora dezlănțuirii unui mare număr de demonstrații de lealitate în favoarea regelui. Trecătorii de pe străzile Londrei erau siliți să bea în sănătatea lui, iar măcelarii au fost auziți amenințînd că-l vor hăcui pe Hammond, temnicerul regelui, la fel cum își îmbucătățeau ei carnea. Nu mai era nici o îndoială că se producea o reacție în favoarea Coroanei, mult visatul simbol al ordinii și securității pierdute de dinaintea războiului. Aceasta mai însemna, de asemenea, că un compromis politic era din nou nesigur, în special datorită faptului că mulți deputați din grupul de mijloc aveau convingeri monarhice trainice, care urmau să-i împiedice probabil mereu să accepte orice reglementare implicînd înlăturarea permanentă a regalității. În ceea ce-l privea pe Oliver, el s-a întors la viața particulară. Și-a petrecut ziua de 27 martie cu o problemă de familie, deși, pentru a-i explica lipsa, se răspîndise zvonul că plecase pe insula Wight cu scopul de a-l vizita pe Carol, ceea ce dovedea cît de durabile erau puternicele bănuieli privind relațiile lui cu regele.

Este adevărat că Oliver plecase, ca direcție generală, spre sud, însă călătoria lui s-a întrerupt la Winchester, unde intenționa să aibă unele convorbiri folositoare cu un oarecare Richard Mayor, de la Great Lodge din Merdon, privitoare la căsătoria lui Dorothy, fiica lui Mayor, cu Richard, fiul în vîrstă de 21 de ani al lui Cromwell. Drept mijlocitor în tratativele financiare, oarecum prelungite, care însoțeau această treabă, acționase colonelul Norton, un bun prieten al lui Cromwell, care făcuse parte mai înainte din armata lui Manchester și era acum deputat de Hampshire. În importanta îndatorire a unui tată puritan de a-și căsători copiii, astfel ca să aibă o viață conjugală cucernică, Oliver își asuma față de fiii săi răspunderile cu tot atîta energie ca și față de fiicele sale. S-ar fi putut găsi și alte tovarășe de viață pentru Richard, care era „o partidă splendidă", însă cu toate că poziția politică a lui Oliver ar fi putut ispiti un alt tată să-și caute prin fiul său legături de rudenie înalte, el personal înclina mai mult spre modesta Dorothy, „fiindcă

deşi altele sînt, poate, de un rang mai înalt, totuşi găsesc că prezintă unele inconveniente şi n-au chezăşia cucerniciei... Dacă Dumnezeu va voi ca această căsătorie să se realizeze, respectul pietăţii dovedit de părinţii lui Mayor şi speranţele pe care le am din acest punct de vedere în această fată distinsă fac ca tranzacţia să fie pentru mine un mare noroc".

Cu toată poziţia lui relativ obscură ca moşier din Hampshire, Richard Mayor îşi avea şi el îndoielile lui. Oliver i-a spus după aceea lui Norton că se văzuse silit să risipească unele temeri din mintea viitorului socru al fiului său în legătură cu poziţia sa, în general echivocă, după părerea marelui public : „Unele lucruri din zvonurile obişnuite continuau să mai persiste întrucîtva. Din fericire, i-am aflat îndoielile şi i-am dat răspunsul cel mai la îndemînă, mulţumindu-l, după cum cred". Aceasta nu însemna însă că Oliver neglija cu totul zestrea pămîntească a lui Dorothy şi se gîndea doar la coroana ei cerească. Peste cîteva zile s-a apucat şi i-a scris lui Norton o scrisoare lungă şi amănunţită în legătură cu partea financiară a căsătoriei : ţinea în mod deosebit ca Mayor să treacă feuda pe numele tinerei perechi, dacă nu va lăsa un fiu, şi îl ruga stăruitor pe Norton să se grăbească, fiindcă el, Oliver, putea să fie ocupat curînd în alt fel : „Ştiu că eşti un leneş, însă te rog să nu mă dai acum uitării". [36]

Presimţirea lui Oliver că putea să fie ocupat curînd într-o direcţie cu totul diferită nu implica o ascuţime deosebită a minţii, dacă ţinem seama de îngrijorătoarele zvonuri privind o ofensivă iminentă ce se strecurau acum din Scoţia. Se mai puneau la cale şi alte comploturi pentru a-l salva pe rege, iar Cromwell l-a avertizat asupra unuia din ele, la 6 aprilie, pe Hammond. Trei zile mai tîrziu, ucenicii din City s-au răzvrătit, alergînd de-a lungul străzii Whitehall şi strigînd „Vrem să vină Carol". Au trebuit să fie ţinuţi pe loc de cavaleria comandată de Cromwell şi Ireton, care l-a ucis pe conducătorul lor şi a spintecat pe cîţiva din ei. O gazetă săptămînală a scris după aceea : „Acesta a fost rezultatul nereuşit al planului partidului duşmănos". Mai corect însă, această răzvrătire ar trebui văzută drept parte a unei forme generale de violenţă, instigată în interesul monarhului absent şi care nu dădea semne de potolire. Se vorbea, de asemenea, de încoronarea tînărului duce de York şi se spunea chiar că o femeie îi dusese lui Carol un mesaj din partea Consiliului armatei. [37] Cu toate acestea, la

21 aprilie, tînărul prinț a pus capăt acestei presupuneri evadînd, cu multă îndrăzneală, pe continent travestit în fată. Acum, cînd știrea că armata scoțiană era pe drum devenise sigură, totul părea că se îndreaptă din nou în direcția lui Carol. Un semn neîndoielnic al timpului a fost rezoluția votată la 28 aprilie în Camera Comunelor, cu 165 voturi pentru și 99 contra, printre cei favorabili fiind chiar și Vane, potrivit căreia „forma de guvernămînt fundamentală a regatului", adică Constituția monarhică, nu trebuia schimbată, iar atunci cînd izbucnirile de revoltă începuseră să cuprindă toată țara, aplicarea rezoluției de rupere a tratativelor, prin care era interzisă prezentarea de noi propuneri lui Carol, a fost suspendată temporar. La Canterbury, rebelii de la meciul de fotbal din timpul Crăciunului au fost achitați, iar în Kent, Essex și Surrey se prezentau cereri zgomotoase pentru încheierea unui tratat personal cu regele și pentru desființarea armatei.

E ușor de închipuit repulsia și teama armatei față de asemenea eventualități. De fapt, trimiterea la vatră a oștenilor continua să se desfășoare, sub comanda lui Fairfax. Chiar solda lui Cromwell fusese redusă recent de la 4 la 3 lire sterline pe zi, deși el își dovedise indiferența față de aceste valori materiale, renunțînd în favoarea Parlamentului la frumoasa sumă de 1500 de lire sterline din banii ce i se datorau pentru conducerea războiului din Irlanda și oferindu-i pe deasupra cîte 1000 de lire sterline pe an, vreme de cinci ani, din veniturile proprietăților de la Worcester, care îi fuseseră acordate. Însă la sfîrșitul lunii aprilie armata nu mai era deloc dispusă să manifeste vreo toleranță sau generozitate față de cei care, după părerea ei, aveau de gînd s-o nimicească. Îngăduiau oare oștenii ca numărul lor să fie redus treptat, pentru ca scoțienii să se năpustească asupra lor și pentru ca regele Carol Stuart, căpcăunul, să afunde națiunea într-o nouă baie de sînge ? Adunarea Consiliului armatei de la Windsor, care urma să ia în discuție știrile în legătură cu scoțienii, a dovedit de la bun început ostilitate față de persoana lui Carol, autorul tuturor necazurilor lor. La 30 aprilie, cam în același timp cînd englezii regaliști, ajutați de scoțieni, cuceream atît orașul Berwick cît și Carlisle, Cromwell schița înaintea Consiliului armatei cele trei alternative pe care le aveau în față : un nou model de biserică și de stat în condițiile fixate de nivelatori, repunerea pe tron a lui Carol, însă cu puteri mai limitate, sau detronarea lui în favoarea tînărului Henry,

duce de Gloucester, şi a unui Protectorat temporar. Fără să fie prea sigur, un regalist de pe timpul acela socotea că Cromwell susţinea cea de-a treia alternativă. Însă orice propunere de compromis urma să fie înlăturată în curînd de consiliu. A doua zi, în toiul întrunirii consiliului, a sosit dramatica veste că Fleming, comandantul teritorial din Wales, fusese ucis într-o răzmeriţă regalistă care avusese loc în acelaşi timp cu răzvrătirea unor ostaşi rebeli din trupele parlamentare desfiinţate. Întregul Wales de sud era acum în stare de revoltă. Fleming era iubit de toată lumea, iar ochii ofiţerilor erau plini de lacrimi atunci cînd au hotărît să supună din nou regatul şi, mai presus de toate, să ceară socoteală omului care, după părerea lor, era răspunzător de repetatele orori ale războiului, adică lui Carol Stuart. Odată cu trimiterea lui Lambert în nord şi a lui sir Hardress Waller în Cornwall, o altă perioadă de incertitudine din viaţa lui Cromwell se termina printr-o acţiune neaşteptată. Zarul celui de-al doilea război civil fusese aruncat definitiv, iar Oliver Cromwell s-a îndreptat spre Walesul de sud, împreună cu o oştire foarte puternică.

10

Războiul dăunător

Este de datoria noastră ca, în cazul cînd Dumnezeu ne va aduce vreodată din nou pacea, să-l tragem la răspundere pe omul acela crîncen, care este Carol Stuart, pentru sîngele pe care l-a vărsat şi pentru răul pe care l-a făcut în cea mai mare măsură posibilă.

Rezoluţia armatei, aprilie 1648

La 3 mai 1648, Cromwell a pornit la drum spre sălbatica şi fermecătoarea ţară a Wales-ului, pentru a-şi aduce la îndeplinire sarcina încredinţată în cel de-al doilea război civil, adică de a supune acest teritoriu. În jur de 8 mai, se afla la Gloucester, unde a ţinut, în faţa fiecărui regiment, o scurtă cuvîntare pentru ca la sfîrşitul uneia din ele să se folosească de prilej — acum, cînd se scurseseră doi ani de cînd trecuse prin focul războiului — ca să le reamintească oştenilor propriile sale drepturi la lealitatea lor : „Îşi riscase adesea viaţa alături de ei, şi ei împreună cu el, împotriva inamicului comun al ţării... şi de aceea le cerea să se înarmeze cu aceeaşi hotărîre ca mai înainte şi să continue cu acelaşi curaj, lealitate şi fidelitate, cum făcuseră de atîtea ori, prin sforţări şi lupte înverşunate... iar, în ceea ce-l privea pe el, îi încredinţa că va trăi şi va muri alături de ei".

Nici nu-şi terminase bine cuvîntarea, cînd oştenii au izbucnit, toţi deodată, într-o „mare strigare şi larmă", aruncîndu-şi pălăriile în aer, dovedind că şi ei îşi aduceau aminte de aceste lucruri şi strigînd că toţi îşi vor primejdui viaţa şi soarta sub conducerea lui împotriva oricărui vrăjmaş din ţară şi din afară. [1]

Rezultă deci că cel de-al doilea război civil a început într-o atmosferă de multă hotărîre atît din partea oştenilor, cît şi din cea a conducătorilor lor. Spre deosebire de şovăielile din decursul precedentului război, această proaspătă

convingere se concentra nu numai împotriva regaliştilor, adică a celor răspunzători de începerea războiului, ci şi împotriva căpeteniei sceleraţilor din această tragedie, adică a lui Carol Stuart. O rezoluţie din aprilie a armatei îl numise „omul crîncen" şi vorbea despre tragerea lui la răspundere, „în cazul cînd Dumnezeu ne va aduce vreodată din nou pacea", pentru „sîngele pe care l-a vărsat şi pentru răul pe care l-a făcut în cea mai mare măsură posibilă...". În această neînduplecată stare de spirit, regimentele s-au îndreptat spre hotarele de sud ale ţinutului Wales, adică nu numai spre o regiune socotită îndeobşte a fi „în flăcări" — aşa cum i-a scris Cromwell lui Fairfax —, ci şi spre una care îşi datora o bună parte din înflăcărarea ei unor foşti sprijinitori ai Parlamentului. Colonelul John Poyer, de pildă, care instiga acum la revoltă partea de sud-vest a peninsulei cu ajutorul oştenilor de prisos, nemulţumiţi de condiţiile lăsării lor la vatră, fusese făcut, într-adevăr, la sfîrşitul primului război civil, comandant-şef al trupelor parlamentare din patru comitate. [2]

Poyer era un om interesant şi un prezbiterian convins, căruia îi plăcea, de asemenea, băutura, „un om cu două dispoziţii în fiecare zi" — după cum spunea Whitelocke —, „dimineaţa treaz şi pocăit, iar seara beat şi preocupat de intrigi". Era un om de caracter în toată puterea cuvîntului : avea spirit civic, fiindcă se ridicase de la o treaptă umilă ca să ajungă primar al oraşului Pembroke, şi curaj personal, deoarece dădea dovadă de îndrăzneală şi independenţă de gîndire. Atunci cînd a auzit că marele Cromwell era pe urmele lui, a spus că va fi primul care îi va ataca pe călăraşii acestuia, şi chiar dacă Cromwell avea „spinare de oţel şi piept de fier, se va încumeta să-l înfrunte." Însă după părerea armatei, care se ţinea după el, Poyer era „un apostat odios" faţă de propria lui cauză. [3]

În felul acesta, ceea ce imprima răscoalei velşilor caracterul ei deosebit de perfid era, în mintea armatei care înainta, prezenţa, atît în rîndurile regaliste, cît şi în fruntea acestora, a foştilor ei partizani, iar existenţa acestor oameni cu cunoştinţe militare o făcea potenţial periculoasă. O gazetă săptămînală contemporană spunea despre Poyer că teroriza oamenii ca să-i dea ascultare, stîrnind din nou „o parte nemulţumită a acestui regat, care începuse să adoarmă şi să recunoască ordinele Parlamentului...". În faţa izbînzilor lui Poyer, oamenii simpli, aflaţi departe de capitală, începeau să creadă în felurite poveşti ca aceea că regele îşi

va recăpăta tronul, episcopii vor fi reînscăunați sau că Londra se va întoarce împotriva Parlamentului. Soarta armatei lăsate în Wales nu era de invidiat, fiindcă sprintenii velși dezertaseră. Un raport al englezilor se plîngea că în același timp velșii jefuiau sau ridicau tot ce putea fi de folos oștenilor, fiindcă „erau oameni răzbunători și răi". Era mare lipsă de fierari și potcovari : se povestea astfel despre un englez ghinionist care trebuise să plătească 40 de șilingi ca să-și potcovească calul. „Domnul Vulcan s-a dovedit a fi un mare dușman al acțiunilor noastre" — comenta o altă victimă. Fiindcă devizele de la pălăriile așa-numiților regaliști velși precizau în mod penibil dorințele lor (una din ele, de exemplu, suna : *„Doresc s-o văd pe Majestatea voastră..."*), o broșură parlamentară care se ocupa de această chestiune termina propunînd, enervată, luarea unor măsuri ieșite din comun pentru a „micșora încăpățînarea acestor oameni aproape barbari". [4]

Însă în timp ce Cromwell trecea hotarul ca să pătrundă în Wales, regaliștii de sub ordinul colonelului Laugharne, fost și el comandant parlamentar, suferiseră deja o lovitură zdrobitoare la St Fagans, în apropiere de Cardiff, unde fuseseră înfrînți năpraznic de colonelul Horton. Rămășițele armatei regaliste s-au retras atunci în fortăreața Pembroke aflată la extremitatea de sud-vest a uscatului. În calea spre întîlnirea cu Horton, lui Cromwell nu-i mai rămăsese astfel decît să mai curăță cîteva fortărețe. La 11 mai a ajuns în fața celei dintîi dintre ele, Chepstow Castle, o construcție uriașă, care se întindea pe malurile rîului Wye. Lucru curios, Cromwell avea un interes personal să cucerească această fortăreață deoarece, ca și numeroasele sate prin care trecuse, făcea și ea parte, cel puțin teoretic, din proprietățile marchizului de Worcester, care îi fuseseră acordate de către Parlament. În pofida mîndriei sale de proprietar, Cromwell a trebuit, după o luptă crîncenă dată cu scopul de a pătrunde în oraș, să se mulțumească a locui într-o casă modestă de pe o stradă îngustă din apropierea podului, în timp ce fortăreața, aflată sub ordinele energicului ei comandat, sir Nicholas Kemoys, continua să țină piept cu îndărătnicie asediului. Pînă la urmă, Cromwell n-a mai rămas să vadă ce se întîmplă, ci, lăsîndu-l drept comandant pe colonelul Ewer, a înaintat spre Cardiff și de acolo, de-a lungul litoralului crestat de numeroasele brațe de mare ale părții de sud a ținutului Wales, spre Tenby. Uluitoarea poziție ocupată de fortăreața Tenby, așezată între două maluri

abrupte, prezentînd, pe vreme frumoasă, o vedere panoramică asupra Irlandei, îi oferea ocupantului ei, alt fost ofiţer parlamentar, Powell, precum şi celor 5—600 de oameni ai săi, o excelentă posibilitate de a rezista o bună bucată de vreme. Colonelul Horton a fost lăsat să asedieze fortăreaţa Tenby, în timp ce Cromwell, împreună cu grosul armatei, a plecat mai departe.

Tenby a căzut la 31 mai, la 6 zile după ce viteazul sir Nicholas îşi văzuse fortăreaţa Chepstow luată cu asalt, fiindcă nu consimţise să capituleze. Mai rămînea acum Pembroke. Însă aici, în faţa acestei cetăţui neînfricate, marele învingător de la Marton Moor şi Naseby s-a trezit împotmolit, şase săptămîni în şir, într-un asediu îndelungat şi istovitor pe care, în ciuda străduinţelor lui, nu era în stare să-l ducă la un sfîrşit mulţumitor. Adevărul era că fortăreaţa Pembroke fusese astfel construită încît să fie aproape de necucerit în condiţiile războiului medieval, iar dacă, din întîmplare, aceste condiţii erau prezente, vechea întăritură avea toate şanşele să reziste atîta timp cît îi ajungeau proviziile. Trăgîndu-şi numele de la poziţia ei *, fortăreaţa era situată deasupra limanului Milford, pe o limbă de pămînt care cobora spre port şi domina marea, deşi construcţia nu se afla chiar pe malul apei. Era înconjurată din trei părţi de liman astfel că în timpul fluxului apa lovea zidurile ei înalte, în timp ce a patra parte era întărită printr-un şanţ puternic. Continuînd să ofere şi astăzi o privelişte impunătoare, către mijlocul secolului al XVII-lea fortăreaţa Pembroke fusese deja martoră multor întîmplări din istoria Angliei petrecute de cînd prima întăritură fusese ridicată pe locul ei, imediat după cucerire. De aici a plecat Strongbow ** să cucerească Irlanda, din această cetăţuie a dus cu sine Owen Cadogan pe acea Elenă a hronicilor velşe, încîntătoarea Nest, aici şi-a trăit Henry Tudor, viitorul rege Henric al VII-lea, adolescenţa şi tot în apropiere de aceste locuri a debarcat el, în 1485, pe pămînt englez, pentru a pune mîna încă o dată pe coroană, la Bosworth ***, aducînd cu el din întîmplare pe strămoşul velş al lui Cromwell.

Din nefericire, Cromwell era deosebit de prost pregătit pentru a înfrunta ceea ce am putea numi leagănul prospe-

* *Pen Broch* înseamnă „capul braţului de mare". — M.L.

** „Arc puternic", poreclă dată lui Richard de Clare, conte de Pembroke (secolul al XII-lea). — M.L.

*** Localitate din Leicestershire unde s-a dat ultima bătălie din Războiul celor două roze (1485), în care Richard al III-lea a fost înfrînt şi ucis. — M.L.

rității familiei sale. În timp ce coloneii Poyer și Laugharne erau bine adăpostiți în interiorul fortăreței, împreună cu un număr însemnat de oameni, Cromwell n-avea tunuri potrivite cu ajutorul cărora să scrijelească zidurile groase pînă la 20 de picioare, care nu se prea lăsau impresionate de culevrine și de tunurile de calibru mijlociu. Cu toate că comitetul apropiatei localități Carmarthen i-a trimis, așa cum îi era datoria, ghiulele și gloanțe turnate în cuptoarele ei, ceea ce dovedea că domnul Vulcan devenise ceva mai prietenos, iar Hugh Peter adunase cîteva tunuri grele de la Milford Haven, totuși Cromwell avea nevoie urgentă de un adevărat parc de artilerie pentru asediu, care trebuia adus din Anglia. Însă cînd acest transport vital a pornit din canalul Bristol, el a naufragiat pe drum din cauza unei furtuni și și-a găsit sfîrșitul la Berkeley, în comitatul Gloucester. Un atac direct a dat greș, fiindcă scările asediatorilor s-au dovedit prea scurte pentru niște ziduri de o înălțime atît de mare, care cuprindeau și un donjon cu patru caturi și înalt de 75 de picioare. O altă încercare de a lua cu asalt fortăreața a fost respinsă atunci cînd unul din maiorii lui Cromwell n-a reușit să bage în luptă, într-un moment hotărîtor, rezervele de sulițași și mușchetari. În lupta aprigă care a urmat în apropierea orașului, Laugharne a reușit să se furișeze din fortăreață și să atace cu mare folos din spate capetele rotunde, ucigînd 30 de oșteni.

Tabăra lui Cromwell era așezată pe colinele de la Underdown, la sud-est de oraș, iar Cromwell locuia la o distanță de aproximativ două mile, la Welston Court, mai sus de Lamphey, de unde avea o vedere ce se rotea de jur împrejurul limanului. Era casa unui oarecare Walter Cuney, care luptase pentru Parlament la Tenby, unde, potrivit tradiției locale, Cromwell și-a petrecut timpul în pat din cauza unui atac de gută *. Este adevărat că un asediu atît de tărăgănat și de nesfîrșit putea face pe orice comandant să se zvîrcolească de nerăbdare, chiar fără să mai fie nevoie de pustiirile unei boli, mai ales acum, cînd situația armatei din alte părți ale Angliei reclama urgent atenția celui mai ilustru general al ei. Pentru cei asediați, problema principală era, firește, cea a proviziilor. Faptul acesta, la rîndul

* Drept local unde și-a avut Cromwell cartierul general este indicată cîrciuma cu firma York de pe strada mare din Pembroke. Un teren din apropierea taberei de la Underdown este și astăzi cunoscut sub numele de „Cîmpul lui Cromwell", unde se spune că au fost îngropați ostașii parlamentari uciși.

lui, reacționa nefavorabil asupra stării de spirit a oștenilor lui Poyer, care nu se așteptaseră la începutul răzvrătirii să fie conduși de el la foamete și întemnițare. La 14 iunie, dată la care asediul dura de peste trei săptămîni, Oliver scrisese, optimist, la Londra că, „după toate probabilitățile, nu pot să reziste mai mult de două săptămîni fără să nu moară de foame". Repeta, de asemenea, zvonurile privind nemaipomenita nemulțumire a locuitorilor, despre care se spunea că amenințaseră să-i taie gîtul lui Poyer, la care colonelul, înfruntîndu-i cu bărbăție, ar fi spus pur și simplu că dacă ajutoarele nu vor sosi pînă luni noaptea „să nu-i mai dea crezare, ba, mai mult chiar, să-l spînzure". Ziua de luni a venit fără să aducă însă cu ea vreun ajutor, și fiindcă ajutorul nu putea ajunge la cei asediați decît pe mare, aceștia, ca și sora Ana din povestea cu Barbă Albastră, stăteau de veghe în înaltul lor turn de pază, scrutînd în zadar orizontul, deoarece nu se ivea nici o corabie regalistă. Cînd, într-un tîrziu, au fost zărite, la capătul estuarului, cîteva corăbii, un strigăt puternic de bucurie s-a înălțat din rîndurile garnizoanei, care credea că tînărul prinț Carol sosise în ajutorul lor cu o flotă. Păcat de speranțele lor, fiindcă ceea ce vedeau nu erau decît la fel de mult așteptatele corăbii parlamentare. De mîncare nu le mai rămăseseră decît cîțiva posmagi, iar caii ajunseseră să mînînce stuful de pe acoperișul colibelor. [5]

Însă Cromwell se înșela și el. Au trebuit să treacă nu două, ci patru săptămîni pînă cînd Pembroke a fost convins în cele din urmă să capituleze, rezultat la care a contribuit probabil, pe lîngă foamete, și trădarea. Unul din bunurile de preț ale acestei fortărețe redutabile era excelenta ei alimentare cu apă. Parțial, apa provenea dintr-o peșteră naturală de calcar, aflată în subteranele ei și cunoscută sub numele de Peștera lui Wogan, de unde apa curgea spre un zăgaz din sudul orașului, parțial dintr-o conductă, care ducea spre o colină din apropiere de Monkton, pe cealaltă parte a orașului. Se pare că la început Cromwell luase în considerare un plan de dărîmare a peșterii, dar faptul că nu se observă nici o stricăciune acolo ne face să presupunem că a renunțat la el. Ceea ce a putut face însă a fost să taie conducta, probabil în urma unei informații date de un oarecare Edmunds, care locuia la Monkton. Dacă legenda despre perfidia lui Edmunds este adevărată — și pare să fie, fiindcă cei din familia sa au fost cunoscuți cu timpul sub numele de Cromwellii lui Edmunds —, atunci ea a avut un

sfîrşit sarcastic, deoarece, în loc să-i plătească lui Edmunds generoasa recompensă la care acesta se aştepta pentru ostenelile lui, Cromwell a pus să-l spînzure. În orice caz, la 11 iulie, Poyer şi Laugharne, nemaiputînd face nimic altceva acum, cînd oştenii lor se răzvrătiseră şi mureau de foame, au făcut apel la îndurarea Parlamentului.

În general vorbind, Cromwell a dovedit multă îndurare. După cele spuse de Henry Fletcher în biografia sa, scopul lui Cromwell nu era „să risipească prea mult sînge preţios, fiindcă ştia că izbînda costă cel mai puţin atunci cînd este cîştigată fără luptă". A interzis categoric jefuirea oraşului, făcînd însă o deosebire pronunţată între regaliştii din convingere, deci care luaseră parte la ambele războaie şi care au scăpat relativ uşor doar cu surghiunirea pe doi ani, şi transfugii din tabăra parlamentară. „Persoanele exceptate sînt cele care v-au servit înainte într-o cauză foarte bună" — a răspuns Cromwell preşedintelui Camerei Comunelor. „Fiindcă s-au lepădat acum de convingerile lor, i-am ales mai degrabă pe ei decît pe aceia care au fost dintotdeauna pentru rege, socotind că aceştia sînt vinovaţi de o dublă nelegiuire : au păcătuit împotriva unei lumini atît de puternice, precum şi împotriva multor semne ale Providenţei." [6] Cei trei conducători, Poyer, Laugharne şi Powell, au fost duşi la Londra şi închişi în Turn, iar toţi trei au fost condamnaţi la moarte, deşi la insistenţele lui Fairfax numai unul a fost împuşcat. Potrivit groaznicului, dar totuşi pitorescului obicei al timpului, ursita lor a fost trasă la sorţi de un copil. Atît pe sorţul lui Laugharne, cît şi pe cel al lui Powell stătea scris „Dumnezeu i-a dăruit viaţa", în timp ce sorţul lui Poyer era alb, astfel că nouă luni mai tîrziu a fost împuşcat în public şi cu forme în regulă în piaţa de la Covent Garden.

În zadar a vorbit Poyer în petiţia sa către Parlament, prin care cerea îndurare, despre trecutul lui puritan, precum şi despre faptul că în primul război civil fusese unul dintre cei dintîi care se înfăţişaseră „împotriva duşmanului comun". După părerea lui Cromwell, purtarea bună de odinioară nu era decît măsura perfidiei funeste a acestor renegaţi, şi nu mai tîrziu decît în noiembrie şi-a dovedit profunda scîrbă faţă de apostaţi atunci cînd a fost cuprins de furie la ştirea că colonelului Humphrey Matthews, luat şi el prizonier la Pembroke, i s-a permis să-şi răscumpere pedeapsa prin plata unei sume de bani. După ce fusese colonel în armata parlamentară, „el şi-a lepădat credinţa faţă

de cauza şi de disputa voastră... Şi toţi oamenii care cunosc situaţia pot spune cît de aproape de ruină aţi fost aduşi din această pricină". Aceasta era deci, după propria mărturisire a lui Cromwell, semnificaţia campaniei lui din Wales : nu era stăpînit faţă de ţăranii velşi — pe care îi numea pur şi simplu „nişte oameni ademeniţi şi ignoranţi" [7] — de vreo ură xenofobă specială, aşa cum urma s-o arate faţă de ţărănimea irlandeză, ci ura lui profundă era rezervată acelor „căpetenii de potlogari regalişti", pe care îi învinuia că aţîţă din afară pe bieţii velşi nătîngi şi nevinovaţi. Era drojdia de aversiune pe care o adăuga indignării lui crescînde faţă de cei răspunzători de cel de-al doilea război civil, oameni ignorînd cu încăpăţînare evidentele lecţii ale Providenţei ce puteau fi trase din izbînzile primului război.

Însă expediţia lui Cromwell în Wales a avut şi o consecinţă suplimentară de o natură cu totul diferită. Lipsa lui din Londra îl izola de desfăşurarea zilnică a chestiunilor politice de acolo, iar această separare urma să se transforme într-o absenţă totală de şapte luni. Şi totuşi aceasta a fost perioada cea mai hotărîtoare în care tainicile imperative care au condus la moartea suveranului acestei naţiuni erau ţesute ca nişte pînze de păianjen în jurul lui Carol de către vrăjmaşii săi Cromwell, considerat de mulţi, după aceea, drept păianjenul de căpetenie, nu era, neapărat, nici nevinovat, dar nici neştiutor de cele ce se întîmplau, deşi, din punct de vedere fizic, lipsea de la locul acţiunii. Aceasta nu însemna însă că răspunderea lui finală sau tainicile lui intenţii ar fi cumva îmblînzite de acest fapt, ci doar că acţiunile sale erau fatalmente modificate de izolare, care a avut pe deasupra funestul efect de a arunca şi mai mult întuneric asupra onestităţii motivelor şi participării lui.

Deşi pacificarea ţinutului Wales înainta cu paşi repezi, în alte părţi ale insulei engleze cauza armatei continua să prezinte aspecte alarmante. Răzvrătirile din comitatele Kent şi Essex fuseseră înăbuşite în cursul lunii iunie, însă Fairfax împreună cu Ireton mai erau încă ocupaţi cu urmările lor. Comandantul regalist, sir Charles Lucas, se retrăsese în oraşul Colchester cu aproape 4 000 de oameni şi refuza să se lase scos de acolo în pofida unui asediu prelungit. Pontefract Castle, o fortăreaţă formidabilă, ridicată la sud de Leeds în direcţia Doncaster şi aşezată într-o astfel de poziţie încît să domine efectiv teritoriile învecinate, fusese

cedată, prin trădare, regaliștilor, la 1 iunie, astfel că acum trebuia cucerită din nou de armata parlamentară, dacă era în stare să facă acest lucru. În decursul lunii iunie avuseseră loc și alte răzmeriţe în Northamptonshire și Lincolnshire, în timp ce, de partea cealaltă a Canalului Mînecii, tînărul prinţ de Wales călătorise din Franţa în Olanda, de unde aștepta să plece pe mare cu cele nouă corăbii regaliste adunate de el. Însă ca întotdeauna, pericolul de temut venea dinspre nord, din partea scoţienilor. Într-adevăr, la 8 iulie, cu trei zile înainte de capitularea fortăreţei Pembroke, armata scoţiană, avînd pe atunci un efectiv de aproape 11 000 de oameni, a trecut în sfîrșit hotarul.

Această fiară formidabilă, care se îndrepta greoi spre Sud și care avea în faţa ei, ca s-o oprească, doar firavul detașament din nord al lui Lambert, suferea în realitate de multe slăbiciuni interne, chiar dacă ele erau mai vizibile pentru cei de la faţa locului decît pentru conducătorii parlamentari alarmaţi de știrea apropierii ei. Plecarea armatei fusese întîrziată în mod fatal de conflictele politice și religioase din Scoţia. Partizanii *Angajamentului*, adică cei ce aderaseră la înţelegerea secretă de la Carisbrooke cu regele, dar nu insistaseră ca acesta să accepte la rîndul lui Covenantul, luptau împotriva puritanilor mai extremiști, care considerau Covenantul o condiţie preliminară a oricărei învoieli. Nu numai că au fost lăsate să se scurgă astfel lunile vitale în care scoţienii i-ar fi putut prinde pe englezi în plină dezorganizare, dar puterea lor militară a trecut pînă la urmă în mîinile acestor partizani, fiindcă atît lordul Leven, cît și David Leslie — oștenii aceștia experimentaţi ai unor campanii iscusite — au renunţat la comandă. Împreună cu conducătorii favorabili Covenantului, ca, de pildă, Argyll, precum și cu pastorii, adversarii noului regim din Scoţia priveau cu interes dușmănos, dar fără să se amestece, cum această armată mare din punct de vedere numeric, dar deosebit de prost echipată, era adunată sub comanda lui James, prim duce de Hamilton. [8]

În primul rînd, scoţienii nu aveau nici măcar un tun, fără să mai ţinem seama că stăteau prost și cu muniţiile, iar oștenii lor nu mai erau flăcăii aceia bine pregătiţi care luptaseră la Marston Moor, fiindcă mulţi dintre ei nu ţinuseră încă în mînă o suliţă. Călărimea lor era în general de o calitate mai bună, însă în schimb n-avea cai pentru trasul furgoanelor, ceea ce înseamnă că proviziile, ca și animalele, trebuiau adunate pe drum, înfuriindu-i și într-un caz, și în

celălalt pe țăranii jefuiți în acest fel. Și într-adevăr lipsa de provizii, îmbinată cu inevitabila lipsă de disciplină a oamenilor neinstruiți a făcut ca această expediție scoțiană să bată noi recorduri de jaf și spoliere în timp ce trecea prin Nordul Angliei, fapt care avea să aibă însemnătatea lui pentru felul în care au fost primiți în general acolo. Scoțienii urmăreau în fond ca o bună parte din forța suplimentară necesară acestei incursiuni, făcută cu scopul de a-l reîntrona pe rege, să vină din partea regaliștilor și, firește, a prezbiterienilor care li se vor alătura pe drum. Pentru a contracara seducția pe care o prezenta această comportare leală, armata parlamentară a folosit plauzibila insinuare că scoțienilor li se promisese drept răsplată pămînt englez, zvon pe care și Cromwell l-a repetat în una din scrisorile sale.

Însă adevărata slăbiciune a scoțienilor, ca și adevărata tărie a englezilor, se afla la vîrf. La început, în cariera lui militară, ducele de Hamilton fusese ghinionist, așa că n-ar fi fost pe gustul lui Napoleon, căruia îi plăcea ca mareșalii lui să fie norocoși. Bărbat în vîrstă de 42 de ani, sprijinit pe uriașele proprietăți ale Hamiltonilor, care au fost, timp de peste un secol, cea de-a doua familie din Scoția, ducele de Hamilton era fratele mai mare al acelui conte de Lanark *, care activase ca împuternicit în negocierea controversatului *Angajament* cu Carol. Hamilton era însă urît de pastori, fiindcă refuzase să semneze Covenantul, iar calitățile lui de om de stat nu compensau aproape deloc incapacitatea lui de comandant militar, deoarece avea regretabilul talent de a se arăta slab cînd trebuia să fie tare, pentru ca după aceea, inversînd procedeul, să încurce și mai mult lucrurile. În orice caz, Hamilton avea și alte probleme în propriul lui comandament. Într-adevăr, contele de Callander, general-locotenent, era un om presupus a avea o experiență militară satisfăcătoare, din moment ce luptase peste mare în rîndurile armatei olandeze, însă comportarea lui favorabilă regelui, într-o fază timpurie a războiului, trezise bănuieli. Baillie vorbea despre „metodele sale foarte echivoce", care îi făceau pe mulți scoțieni să șovăie să-și pună „viața și credința în mîna lui"[9], și, mai rău decît toate, avea un temperament extrem de despotic, era intransigent

* Avînd prin naștere numele de William Hamilton, fusese ridicat la rangul de conte de Lanark de către Carol I în 1639. I-a urmat apoi fratelui său ca cel de-al doilea duce de Hamilton.

în părerile lui şi incapabil să se încline în faţa părerilor altora, ceea ce însemna că nu avea un caracter potrivit pentru funcţia de comandant secund.

Odată trecuţi peste hotar, vremea într-adevăr groaznică a Angliei, cu ploi care băteau toate recordurile chiar pentru o lună de iulie în Nordul ţării, a pus expediţia scoţiană în faţa unor noi obstacole. La Carlisle, lui Hamilton i s-a alăturat sir Marmaduke Langdale, comandantul regalist din primul război civil, împreună cu cei 3 000 de oameni cu care apărase fortăreaţa începînd de la răzvrătirea ei în aprilie, ridicînd astfel numărul total al oştenilor lui Hamilton la o cifră apropiată de 18 000. Datoria lui Lambert din tabăra engleză era, evident, de a ţine pe loc această considerabilă mulţime de oameni pînă cînd armata lui putea fi întărită, însă deoarece Hamilton era dispus şi el să aştepte noi întăriri din Scoţia, cele două armate au luat o atitudine de expectativă, anume Hamilton la Kirkby Thorne, între Penrith şi Appleby, iar Lambert spre sud-est, la Barnard Castle. Lambert socotea că Hamilton va încerca să treacă lanţul Peninilor, ca să pătrundă în Yorkshire, iar în caz de conflict armata sa avea nevoie de întăriri fie din partea comitatului York, fie din aceea a recent eliberatei armate a lui Oliver Cromwell.

În scopul acesta, Cromwell îşi croia cu greutate drum de la un capăt la celălalt al Angliei încă de la căderea fortăreţei Pembroke. Distanţa ce trebuia acoperită era imensă, fiindcă se întindea de la extremitatea de sud-vest a ţinutului Wales şi pînă în Nordul ţării, iar de la sfîrşitul asediului din Wales oamenii lui erau istoviţi şi deosebit de prost echipaţi. Însă ştirea despre marea armată scoţiană îndreptîndu-se spre sud, precum şi posibilitatea unei izbînzi dramatice a acesteia, care să dărîme tot ce înfăptuise în cei şase ani trecuţi, erau îndeajuns ca să-l îmboldească, atît ca strateg, cît şi ca independent, spre grelele zile de marş. O bună parte din cavalerie fusese trimisă mai dinainte spre nord, în timp ce el mărşăluia doar cu o modestă unitate de 3000 de pedestraşi şi 1200 de călăraşi. În drumul său, energia i-a fost absorbită în foarte mare măsură de încercările de a obţine noi aprovizionări pentru oştenii săi. Exista o notă trimisă la 24 iulie, din Gloucester, Comitetului de la Derby House cuprinzînd reproşuri mînioase în legătură cu faptul că „bieţii săi oşteni vlăguiţi" duceau mare lipsă de încălţăminte şi ciorapi din cauza lungului marş spre nord. Cel puţin această trebuinţă a fost satisfăcută de comitet :

au fost expediate cîte 3 000 de perechi din fiecare sort, care l-au ajuns din urmă pe Cromwell la Leicester, deşi el zăbovise mai înainte vreme de trei zile la Warwick Castle sperînd într-o ameliorare a situaţiei şi plecînd mai departe numai după primirea unei noi cereri urgente de ajutor din partea lui Lambert. Din fericire, oraşul Leicester a adus încurajare şi măriei sale pîntecului sub formă de vin, pesmeţi, bere şi tutun, procurate de grijuliul primar şi de consilierii săi, oameni înţelepţi ai acelor timpuri. De asemenea, Cromwell a avut putinţa să strîngă şi ceva trupe locale, inclusiv „cinci sau şase sute de călăraşi" din comitatele înconjurătoare Derby şi Nottingham, precum şi din Leicestershire — aşa cum a comunicat el Comitetului de la Derby House în jur de 5 august. [10]

Care erau însă raporturile între el şi Lambert, atunci cînd Cromwell a ajuns în sfîrşit în Nord ? Deşi mai tînăr cu 20 de ani decît Cromwell, Lambert n-avea de gînd să accepte cu tot dinadinsul o relaţie de subordonare faţă de Cromwell. Acolo, în Nord, Lambert era la el acasă, fiindcă se născuse şi crescuse în Yorkshire, iar înfăţişarea lui atrăgătoare şi manierele degajate şi vesele, care îl făceau îndrăgit de oştenii săi, erau în contrast cu ceea ce Whitelocke numea „o inteligenţă subtilă şi activă". Era o chestiune pe care Cromwell intenţiona să o lămurească înainte de a întocmi planul de luptă împotriva scoţienilor. Din fericire, Comitetul de la Derby House i-a răspuns în scris, clar şi răspicat, că, „deşi nimeni din Nord n-are dreptul să pretindă comanda supremă atît timp cît domnia ta eşti acolo, pentru a înlătura definitiv o asemenea pretenţie le-am scris tuturor comandanţilor de trupe să asculte de ordinele domniei tale". Înarmat cu această garanţie, Cromwell i-a scris la rîndu-i lui Lambert, la sau în jur de 4 august, cerîndu-i „să evite lupta pînă cînd va sosi el acolo". [11]

Continuînd să creadă că regaliştii vor pătrunde pînă în cele din urmă în Yorkshire, Lambert, lăsîndu-şi grosul trupelor la Barnard Castle, se retrăsese la Otley, localitate aflată între Knaresborough şi Leeds, cu scopul de a-l împiedica pe Hamilton să despresoare fortăreaţa Pontefract. Însă, în alte părţi ale ţării, infecţia răzvrătirii regaliste nu fusese suprimată nicidecum din organismul englez luat în întregul lui. Microbul continua să facă ravagii. Zi de zi soseau ştiri privind abandonarea cauzei parlamentare : guvernatorul fortăreţei Scarborough se dăduse de partea regelui, iar luna iulie a fost martoră şi altor răzmeriţe

izbucnite în locuri foarte deosebite ca la Horsham în Sussex, precum și la Hereford și Newark în comitatele centrale. Nesupunerea era încurajată, firește, în bună măsură și de știrile despre năvala scoțienilor, care „ne aduc păduchi și pastori", după cum spunea, disprețuitor, *Mercurius Britannicus*, gazeta capetelor rotunde, fără să-și atingă însă ținta, fiindcă în Anglia existau încă mulți oameni mai puțin interesați de paraziți și teologie cît de reîntoarcerea regelui și a vechii ordini a societății. În această conjunctură, ocolul voit, înspre răsărit, al rutei lui Cromwell prin regiunile favorabile, prin tradiție, Parlamentului, preocuparea lui de a-și procura întăriri pe drum, precum și hotărîrea ca Lambert să nu înceapă lupta fără el, capătă, toate, un înțeles. Cromwell n-avea nici un mijloc să afle cît de puternică putea să fie reacția regalistă în însuși interiorul Angliei, sau de unde putea să lovească data viitoare, astfel că era esențial ca cel mai de preț avut al Parlamentului, adică forța de șoc unificată, să nu fie împrăștiată.

Către seara zilei de 8 august, Cromwell ajunse la Doncaster, unde primi o cantitate oarecare de muniție adusă din Hull și puse pe fugă unii oșteni regaliști din Pontefract, care se apucaseră de jafuri, silindu-i s-o tulească înapoi spre adîncurile bastionului lor normand. A contopit apoi elita oastei asediatoare cu propria lui armată, lăsînd la Pontefract trupele neinstruite din comitatele centrale pe care le procurase de curînd ca să continue asediul. În sfîrșit, la 12 august, cele două armate, a lui Cromwell și a lui Lambert, au făcut legătura. S-au rostit urări de bună înțelegere și pentru crearea unei „armate capabile, puternice și apte de luptă" așa cum și-o înfățișa optimist un ofițer din armata lui Lambert. [12] Această armată cuprindea, după evaluările lui Cromwell, acum, cînd se aflau împreună, cel puțin 8 600 de oameni, iar întrebarea era unde urma să-i lovească pe scoțieni această oștire capabilă, puternică, precum și, îndeosebi, în ce direcție se vor îndrepta scoțienii pentru ca ea să-i poată lovi ? Între timp, înaintarea lui Hamilton în Anglia continua să fie înceată și șovăielnică. Spre sfîrșitul lui iulie părea că se îndreaptă, oarecum nehotărît, în direcția Lancashire, acea regiune prin tradiție regalistă care putea fi, teoretic, cel mai bun loc de strîngere a întăririlor englezești. A mai așteptat însă o săptămînă la Kendal în Westmoreland, pentru a se întîlni cu sir George Monro și cu cei aproape 3 000 de ostași scoțieni, despre care se auzise în ultimul timp că se aflau în Ulster și care își croiseră cu

mari greutăți drumul. Așa cum îi stătea în fire, Callander refuza acum să-l considere pe acest luptător încărunțit în războaie drept egalul său, astfel că, drept urmare, a luat funesta hotărîre ca aceste trupe excelent pregătite să fie lăsate, împreună cu alte două regimente din Nord, la Kirkby Lonsdale ca să aștepte sosirea tunurilor din Scoția. Hamilton și-a condus apoi mai departe grosul armatei ajungînd în ziua de 9 august la Horny Castle, la 6 mile nord de Lancaster.

Era acum imperios necesar ca diferitele grupări scoțiene, precum și aliații lor regaliști din Anglia, să ia o hotărîre în privința căii de urmat în viitor. Existau două posibilități : puteau să treacă lanțul despărțitor al Peninilor ca să se îndrepte cît mai repede posibil spre capitală, ocupînd în drum comitatul York, sau să înainteze de-a lungul coastei de nord-vest prin Lancashire. Relatările diferă în privința celui care a reușit pînă la urmă să impună ruta Lancashire. Pare rezonabil însă să acceptăm versiunea lui sir James Turner, un ofițer care fusese de față, în consiliu, atunci cînd s-a luat hotărîrea. [13] Potrivit lui Turner, Hamilton a fost acela care a ales ruta Lancashire, nu numai fiindcă îi dădea posibilitatea să-și sporească trupele prin adeziuni regaliste, ci și cu speranța că se va putea uni cu trupele lordului Byron venind din Walesul de nord. Pentru aceeași rută a pledat și Langdale (probabil din cauză că, datorită unei incursiuni pe care o făcuse la Skipton Castle, își dădea seama că în comitatul York se adunau mari efective de capete rotunde), și la fel făcuse și Baillie, comandantul pedestrașilor, în timp ce Callander nu și-a dat nici o părere. Cei care au propus ruta Yorkshire au fost Middleton, comandantul călărimei, precum și însuși Turner, care au argumentat că Lancashire era „un ținut păzit cu strășnicie și plin de șanțuri și de mărăcini", astfel că era mai prielnic pentru oamenii instruiți ai lui Oliver, cu excepția călărașilor, decît pentru neexperimentații scoțieni, în timp ce cîmpiile sterpe din Yorkshire puteau îngădui călărașilor scoțieni să se desfășoare cu folos. Însă de rămas, a rămas ruta Lancashire, astfel că la 14 august scoțienii s-au pus în mișcare, părăsind localitatea Horny.

Venise acum timpul ca și Cromwell, împreună cu Lambert, să ia o decizie hotărîtoare. Se putea socoti, desigur, că acum era probabil prea tîrziu ca regaliștii să-și mai croiască drumul prin Yorkshire. Pe de altă parte însă hotărîrea

din 13 august a lui Cromwell de a-i ataca și urmări îndeaproape pe scoțieni dincolo de hotarele lor era, evident, extrem de riscantă. Planul logic ar fi fost — așa cum arăta un militar de profesie scriind despre campaniile războiului civil — să se replieze spre sud, ca să apere căile de acces spre Londra „sondînd în același timp terenul spre vest cu patrule de călărași pentru a determina pozițiile inamicului". [14] Însă nu planurile logice îi fac pe marii generali. Era poate mai logic să se retragă, însă eventualitatea continuării războiului, adică soluția mai înceată, cu pierderea a și mai multe vieți și izbucnirea altor răzvrătiri, care ar fi condus în mod inevitabil la prelungirea apăsătoarelor vărsări de sînge ale acestui de-al doilea război civil, ar fi fost deocamdată mult mai puțin mulțumitoare. Stătea în firea lui Cromwell să prefere șansa unei izbînzi rapide și hotărîtoare. În felul acesta, prădalnicii urși nordici ai taberei regale vor fi nu numai ținuți în șah, dar și împiedicați să facă alte rele.

Și astfel, plecînd de la Otley, Cromwell și Lambert s-au îndreptat spre Skipton, lăsînd artileria la Knaresborough, pentru a putea înainta de-a dreptul spre vest. Treceau printr-un ținut întins, acoperit, în luna august, cu vegetație măruntă și constînd din stînci abrupte și creste rotunjite, cu porțiuni stîncoase descoperite, un ținut potrivit poate pentru cercetași, datorită vederii pe care o oferea asupra înalților Penini și a îngustelor lor trecători, dar prea accidentat pentru mersul pe jos. Cu toate acestea, în noaptea zilei de 14 august au ajuns la Skipton, pentru ca de acolo să-și continue drumul printr-o regiune cu multe pășuni, trecînd, prin locuri afundate, spre îngusta fișie de coastă a mării și ajungînd, la 15 august, la Gisburn Park, unde și-au petrecut noaptea. Hotărîrea care i-a adus lui Oliver cea mai spectaculoasă din victoriile sale a fost luată dincolo de Gisburn, la hotarele dintre Yorkshire și Lancashire, anume la podul Hodder, aflat la vreo 3 mile de localitatea Clitheroe. * Problema care se punea era în ce direcție trebuiau urmăriți scoțienii. Hamilton ajunsese acum la Preston, un orășel cu aproape 3 000 de locuitori, aflat în apropiere de coastă, la sud de Lancaster, de unde avea neîndoielnic de gînd să-și continue lunga lui coborîre spre sud. Acțiunea evidentă, adică planul logic, fiindcă problema unui plan ajunsese să

* Nu era vorba de podul de peste Ribble — cum a scris Oliver în scrisoarea lui, fiindcă nu cunoștea regiunea —, ci de podul de peste afluentul lui Ribble, rîul Hodder. Acest pod mai poate fi văzut și astăzi, în ruină, dar frumos în decăderea lui.

fie pusă, era înaintarea pe malul stîng al rîului Ribble, împiedicînd astfel trecerea mai departe a scoțienilor spre centrul Angliei. Și totuși Cromwell a respins această idee. Vor urma malul de nord al rîului Ribble, iar Hamilton va fi atacat dinspre nord, astfel că scoțienii vor fi despărțiți de către atacatori de stîncoasa lor patrie.

Este adevărat că Cromwell a fost ajutat să ia această decizie de credința greșită că trupele lui Monro, care nu se prezentaseră încă, erau în drum dinspre Kirkby Lonsdale ca să-l întîlnească pe Hamilton la Preston. Considerîndu-se, pe bună dreptate, că se afla în acest caz într-o mare inferioritate numerică, nu putea lăsa totuși să-i scape prilejul de a-l izola pe Monro. După bătălie, Cromwell a spus Parlamentului că scoțienii aveau 21 000 de oameni, față de cei numai 8 500 ai săi, și chiar dacă am scădea din totalul scoțienilor cele două regimente rămase cu Monro, el trebuie să fi acceptat riscul unei lupte cu scoțienii într-un raport de aproximativ 2 la 1 în favoarea acestora din urmă. S-a sugerat că Cromwell ar fi exagerat în mod voit această diferență de forțe în dezavantajul lui (deși Lambert vorbește și el de efective reduse), deoarece, cu efective complete, regimentele lui ar fi dat un total de peste 12 000 de oameni. [15] Deși este posibil ca Cromwell să fi exagerat, cu sau fără voie, efectivul total al scoțienilor, pare mai puțin probabil ca el să fi falsificat intenționat numărul oștenilor săi în raportul oficial asupra bătăliei, care a fost prezentat Parlamentului și după aceea tipărit. Însă, lăsînd la o parte cifrele, decizia aceasta, bazată pe elemente topografice, a ridicat brusc miza bătăliei, deoarece, dacă Cromwell o pierdea, scoțienii erau îndoit mai slobozi să se năpustească spre sud, dar dacă îi înfrîngea, atunci adversarii săi erau în mod sigur pierduți cu desăvîrșire.

N-avem la dispoziție o dare de seamă mai plastică și mai clară asupra raționamentului care a condus la această decizie decît propria dare de seamă a lui Cromwell. „Am cumpănit dacă trebuia ...să împiedicăm înaintarea în continuare a inamicului în Lancashire și mai departe spre sud, așa cum intenționa el, potrivit unor știri pe care le avem și care între timp ne-au confirmat că avea de gînd să se îndrepte chiar spre Londra, sau să trecem imediat peste numitul pod... și să angajăm lupta acolo, unde socoteam că va opune rezistență...". Însă miezul venea în propoziția următoare : *„Am socotit că datoria noastră era să-l silim pe adversar să lupte..."* [16] Și astfel, armata parlamentară și-a

petrecut noaptea lui 16 august așezată în tabăra de la Stonyhurst Hall, la vreo 12 mile depărtare de Preston, spre nord de rîu, unde își avea locuința un oarecare domn Sherbourne, descris de căpitanul Hodgson din avangarda lui Cromwell ca fiind „papistaș" și unde sînt găzduiți și astăzi asemenea necredincioși într-o importantă școală iezuită.

Cel mai extraordinar aspect al acestui preludiu, în schimbare rapidă, al bătăliei de la Preston este acela că Hamilton și scoțienii săi par să nu fi avut nici cea mai mică idee cît de apropiată era armata noului model de propria lor poziție și asta în pofida sforțărilor lăudăroase ale avangărzii lui Langdale, a cărei îndatorire era să culeagă informații și ale cărei deplasări o conduseseră, desigur, la încăierări cu unii călărași ai armatei noului model, inclusiv la o hărțuială mai mult sportivă, în apropiere de Skipton, cu oamenii căpitanului Henry Cromwell. Dealtfel, în aceeași zi de 16 august, oamenii lui Cromwell luaseră prizonieri cîțiva călărași regaliști la Waddow în apropiere de Clitheroe, fără ca sinistrul adevăr al prezenței lui Cromwell și al întregii lui forțe acumulate acolo să pară a fi mijit în mintea celor din tabăra adversă. Lucrul acesta i-a îngăduit lui Hamilton să ajungă la o altă decizie dezastruoasă care, de astă dată, implica trimiterea grosului călărimei de sub comanda lui Middleton dincolo de Preston, înspre Wigam, ceea ce însemna că rîul Ribble despărțea acum de fapt călărimea lui de grosul armatei. Totuși se pare că în noaptea de 16 august prin mintea lui Langdale ar fi trecut o bănuială funestă în ceea ce privește adevărata situație, însă acum era prea tîrziu ca să-l recheme pe Middleton. Și astfel, a doua zi, la 17 august, dis-de-dimineață, oamenii lui Cromwell au fost în stare să se năpustească, ca lupii, asupra unei turme extrem de prost pregătite.

Firește că prima unitate pe care oamenii lui Cromwell erau sortiți s-o întîlnească la Longridge, în marginea orașului Preston, a fost avangarda regalistă comandată de Langdale. Urmarea a fost o aprigă luptă corp la corp, în decursul căreia Langdale s-a îndepărtat călare ca să-l înștiințeze pe Hamilton despre atac. În timpul acesta, generalul, împreună cu trupele lui de pe cîmpia Preston, aflată la ceva mai mult de o milă la nord de oraș, era angajat în complicata operație de a trece și restul armatei peste rîul Ribble pe podul de la Preston, pentru a-i urma pe călărașii din avangarda lui Middleton. Nu se hotărîse încă să facă față cerințelor situației și să profite la maxi-

mum de superioritatea lui numerică intrînd în formație, pe cîmpie, ca să lupte. Îngrămădind nesăbuință peste nesăbuință, continua cu operația de traversare a rîului, ordonînd în același timp lui Langdale și celor peste 3 600 de oameni ai acestuia să țină pe loc ceea ce era de fapt întreaga forță de șoc a armatei noului model. Atunci cînd s-a întors, Langdale și-a găsit oamenii pitiți de cealaltă parte a drumului dintre Preston și Skipton, avînd în spatele lor terenul deschis al cîmpiei Ribbleton. Ceea ce și-a pus amprenta pe primele faze ale bătăliei a fost tocmai acest drum, un fel de potecă excepțional de adîncă și de îngustă, afundată de la natură și, prin urmare, plină de apă din cauza verii ploioase *. Încă înainte ca grosul trupelor lui Cromwell să se fi aliniat, acesta a ordonat avangărzii compuse din 200 de călărași și 400 de pedestrași și comandată de maiorii Smithson și Pownell să curețe drumul de dușmani. Operația cerea curaj și o anumită încredere. Hodgson ne spune că atunci cînd Cromwell a sosit călare și a dat ordinul de înaintare, ofițerii i-au cerut să aibă puțină răbdare și să li se acorde un oarecare timp ca să se pregătească, la care generalul n-a răspuns decît cu un „marș" răstit, și oștenii s-au pus imediat în mișcare [17].

Pe la ora 4 după amiază, Cromwell a socotit că sosiseră destui oșteni de-ai lui ca să poată lua inițiativa : „Ne-am hotărît în seara aceea să-i atacăm dacă puteam..." — a scris el. Planul era să folosească drumul „foarte adînc și foarte prost" — după cum îl descrie Cromwell —, eliberîndu-l mai întîi cu muscheta și sulița și trimițînd apoi călărașii să atace la vale de el, manevră ce reamintea de atacul încununat de succes de la Langport. Însă pămîntul era atît de jilav, încît pînă la urmă tactica de luptă a cavaleriei s-a dovedit mai puțin eficace decît înverșunatele lupte corp la corp ale pedestrașilor, care încercau să curețe drumul de dușmani. S-a folosit din nou „atacul masiv cu sulița" și „focul concentrat", iar după bătălie Cromwell a adus laude înflăcărate vitejiei oamenilor săi de sub comanda colonelului Bright, regimentului lui Fairfax și regimentelor lui Read și Ashton, care și-au

* Configurația acestui teren, care mai este încă mocirlos și folosit pentru parcelări, poate fi distinsă și astăzi, în pofida dezvoltării, în jurul lui, a orașului. Principala șosea de intersecție se numește șoseaua Cromwell, iar derivațiile ei, șoseaua Langdale, șoseaua Lambert și șoseaua Hamilton, reprezintă prinosul imaginației istorice a unui consiliu municipal din secolul al XIX-lea.

croit cu fermitate cale împotriva focului muşchetarilor vrăjmaşi. Totuşi s-a părut un timp că în oamenii lui Langdale, animaţi de o hotărîre neînduplecată, deşi inferiori ca număr, armata republicană îşi găsise un adversar pe măsura ei, deoarece, „cu toate că era hăituit, inamicul a depus o rezistenţă foarte îndîrjită şi fermă" — după cum a spus Cromwell. Hodgson lăuda oştenii din Lancashire socotindu-i „cei mai neînfricaţi oameni din lume şi cei mai bravi puşcaşi", şi asta în pofida faptului că nefericitul Langdale nu primise în decursul zilei nici o întărire din partea lui Hamilton, în afară de cîţiva lăncieri scoţieni. Mai tîrziu, Langdale i-a spus lui sir Henry Slingsby că, dacă ar fi avut măcar o mie de oameni cu care să-l atace din flanc pe inamic, „nu mă îndoiesc că am fi ieşit învingători" [18]. Însă, aşa cum stăteau lucrurile, deşi raportul de forţe se inversase acum la 2:1 în favoarea lui Cromwell, totuşi Langdale a ţinut pe loc armata noului model timp de 4 ore, după propria lui apreciere, şi de 6 ore după aceea a lui Cromwell. Însă situaţia aceasta nu putea dura o veşnicie. Pînă la urmă neînfricaţii oşteni ai lui Langdale au fost înfrînţi, iar cei rămaşi în viaţă s-au retras în oraş într-o dezordine înspăimîntătoare.

Pătrunzînd chiar în oraşul Preston, conducătorii armatei parlamentare au avut posibilitatea să se năpustească asupra trupelor lui Hamilton care traversau, peste pod, rîul. Manevra se dovedise a fi de lungă durată, iar Callander de neclintit în continuarea ei. În harababura care a urmat, Hamilton a ordonat călăraşilor din ariergardă să se întoarcă, încercînd a se uni cu detaşamentele în curs de înaintare ale lui sir George Monro, ceea ce a avut drept rezultat că au fost supuşi unei adevărate vînători din partea oamenilor lui Cromwell, care i-au urmărit spre nord, în direcţia Lancaster, scoţîndu-i de fapt din luptă. Hamilton a dat dovadă în luptă de o vitejie nemaipomenită, pe care a adeverit-o sir James Turner spunînd că „a arătat cel mai mare curaj personal de care poate fi capabil cineva". În timp ce-l lovea cu sabia pe un oştean care refuza să se regrupeze, le cerea într-una oamenilor lui „să atace din nou pentru regele Carol" [19]. Ceea ce dorea mai presus de orice era să se întoarcă la pedestraşii săi şi de aceea s-a îndreptat spre ei împreună cu o mică unitate cuprinzîndu-i pe Langdale, Turner şi cîţiva din oştenii săi. Prin curajul său, Hamilton a demonstrat că eroismul personal şi cunoaşterea strategiei sînt două calităţi

cu totul diferite, fiindcă, pînă la sfîrşit, ca şi Horaţiu * apărînd podul vechii Rome, a reuşit să se întoarcă la grosul armatei sale numai înotînd prin şuvoiul umflat al rîului Ribble.

Odată ajuns pe malul sudic al rîului, Baillie şi-a aliniat pedestraşii regalişti ceva mai sus de podul de peste Ribble şi anume pe colina Church Brow, vecină cu Walton Hall, o mare ridicătură de pămînt care domina oraşul şi de unde putea fi cuprinsă cu privirea scena frenetică ce se desfăşura la poalele ei. Nodul bătăliei era acum podul de peste Ribble, fiindcă aici rîul era lat chiar şi fără intervenţia acelei veri necumpătat de ploioase. Şi de această dată, lupta a fost neobişnuit de aprigă, „o ciocnire foarte violentă" după spusele lui Cromwell. Turner a relatat mai tîrziu că oştenii lui Cromwell aveau avantajul de a putea ataca podul de pe o pantă destul de abruptă, în timp ce regaliştii aruncau la vale pietroaie de pe ridicătura lor. Pînă la urmă, oamenii lui Cromwell au ieşit învingători atacînd cu suliţele, pentru a-şi croi după aceea drum mai departe în susul rîului Darwen, acel afluent al lui Ribble care l-a inspirat mai tîrziu pe Milton să scrie emfatic despre „A Darwenului apă cu sînge scoţian". După ce au cucerit un alt pod mai mic, oştenii lui Cromwell au pus, de asemenea, stăpînire pe povîrnişurile colinei şi pe ridicătura Walton Hall, deşi Baillie şi-a apărat poziţia cu ultima energie. Noaptea a căzut în sfîrşit peste ambele tabere şi se părea că amîndouă se vor bucura de acest răgaz după o zi care începuse devreme pentru Cromwell şi cuprindea atîta uluire, groază adevărată şi nenorocire pentru vrăjmaşii săi. Oamenii lui Cromwell erau istoviţi, uzi leoarcă şi morţi de foame fiindcă puţini dintre ei aveau un adăpost cum se cuvine. Cu toate acestea, înainte de a-i fi cuprins somnul, au avut măcar plăcerea să dea, la Walton Hall, peste o comoară ducală, reprezentată de vesela de aur a lui Hamilton, care se împrăştiase dintr-un furgon răsturnat... Prădăciunea a fost urmărită cu nepăsare de oştenii regalişti, „care n-aveau nici o poftă să salveze tezaurul" — după cum a spus Hodgson [20].

Însă scoţienii nu aveau să doarmă. Aşa cum s-a observat, principala grijă a lui Cromwell era să-i împiedice pe

* Horatius Cocles (sfîrşitul secolului al VI-lea î.e.n.) — erou legendar care ar fi apărat un pod peste Tibru împotriva etruscilor ce atacau Roma. — M.L.

scoțieni să scape spre nord. În acest scop, și-a postat regimentele de gardă ținînd necurmat seama că grosul armatei scoțiene aproape că nu intrase în luptă, astfel că se putea presupune că va interveni din nou. Însă un consiliu de război scoțian, ținut în grabă, la miezul nopții, hotărîse ca ostașii osteniți, uzi pînă la piele și plini de noroi și de sînge de pe urma bătăliei, așa cum se simțeau și ei că sînt, să coboare spre sud ca să se unească cu călărașii lui Middleton, care, dînd urmare apelurilor sale urgente, se întorceau pe șoseaua dinspre Wigan. Planul era și de această dată al lui Callander și a avut din nou cîștig de cauză împotriva îndoielilor lui Baillie și Turner, care se întrebau dacă o manevră de retragere atît de complicată putea fi într-adevăr dusă la bun sfîrșit. Ca toate celelalte planuri ale generalului-locotenent și acesta era mai bun în teorie decît în practică. Fuga a avut loc pe furiș, fără să se audă vreo bătaie de tobă și fără să se aprindă vreun fitil, și, pentru o bucată de vreme, a izbutit. Așa cum a recunoscut cinstit mai pe urmă Cromwell, „eram atît de sfîrșiți din cauza luptei, încît nici n-am băgat de seamă plecarea inamicului...". După aceea însă a început zăpăceala. Munițiile scoțienilor, despre care se credea că fuseseră distruse, nu erau de fapt decît părăsite, astfel că au căzut cu folos în mîinile englezilor. Și mai grav a fost faptul că Middleton a reușit să se întoarcă de la Wigan pe alt drum decît cel luat de Hamilton, astfel că cele două unități nu s-au mai putut întîlni. S-a sugerat că ceea ce l-a făcut pe Cromwell să-și dea seama de fuga secretă a scoțienilor, care avusese loc în timp ce el dormea, a fost întoarcerea lui Middleton. În orice caz, cei cu care s-a întîlnit Middleton n-au fost prietenii săi regaliști, ci călărașii celor două regimente de sub comanda colonelului parlamentar Thornhaugh, trimiși în urmărire. S-a iscat o luptă încordată, din care oamenii lui Thornhaugh au ieșit învingători, deși el a fost ucis, străpuns fiind în trunchi, cap și coapsă, pentru ca să-și dea sufletul avînd pe buze aceste vorbe pline de învățăminte : „Mă bucur că mor, fiindcă Dumnezeu mi-a îngăduit să văd înfrîngerea acestui dușman perfid..." [21]

Bătălia pentru Preston s-a prefăcut nu într-o nouă ciocnire, ci într-o fugă dezordonată și prelungită a unor oameni răzbiți de ploaie atunci cînd Cromwell a pornit în urmărirea scoțienilor, în care „călărașii noștri i-au hărțuit pe vrăjmași, omorînd și prinzînd pe mulți dintre ei în cale". Scoțienii au refuzat cu înțelepciune să se întoarcă

și să lupte. Noaptea următoare, aceea a zilei de 18 august, a fost petrecută de Cromwell și de oamenii lui pe cîmpiile din jurul orașului Wigan „plini de noroi și foarte obosiți, după ce străbătusem 12 mile pe un asemenea teren cum n-am călărit în viața mea, fiindcă ziua fusese nemaipomenit de ploioasă", după cum nota însuși Cromwell. În decursul orelor de noapte se produseră unele încăierări, însă oamenii lui Cromwell n-au fost în stare să-i angajeze în luptă pe scoțieni decît cînd au ajuns la 3 mile de Warrington. Și de data aceasta, bătăioșii scoțieni și-au vîndut scump pielea. La început, bătălia a luat mai mult aspectul unei operații de imobilizare reciprocă decît acela al unei lupte adevărate, fiindcă Cromwell își aștepta grosul armatei, în timp ce scoțienii ar fi fost bucuroși să nu fie obligați să lupte. Însă pînă la urmă, cu toată „ferma lor hotărîre" — potrivit cuvintelor lui Cromwell — scoțienii au fost înfrînți, după ce fuseseră atacați corp la corp și opuseseră rezistență. Baillie a oferit capitularea orașului în condiții favorabile, pe care Cromwell, ținînd seama de tăria poziției lor, le-a acceptat.

Ducele de Hamilton, împreună cu Langdale și aproape 3 000 de călărași au reușit să scape, îndreptîndu-se spre Cheshire, fără să fie urmăriți de Cromwell. La drept vorbind, el și cu oamenii săi erau peste măsură de istoviți. „Dacă aș fi avut 500 de călărași odihniți și 500 sute de pedestrași sprinteni, i-aș fi putut nimici pe toți" — scria el la 20 august — „însă eram atît de istoviți, încît n-am fi fost în stare decît să ne ținem după ei și nimic mai mult" [22]. Lucrul acesta nu trebuie să ne surprindă, dacă ne gîndim la distanța pe care o acoperise de cînd părăsise localitatea Knottingley : mai întîi tot drumul pînă la Preston, după care a urmat imediat o luptă înverșunată și apoi luptele de pe coasta Lancashire-ului, din timpul retragerii regaliștilor. Acoperise în nouă zile 140 de mile, de-a lungul cărora luptase mai mult sau mai puțin continuu. În orice caz, cu toată oboseala lui, Cromwell se putea odihni acum, sigur fiind că pusese capăt „afacerii scoțiene". Ghearele campaniei scoțienilor fuseseră retezate. Trecînd prin comitatele centrale, Hamilton a coborît pînă la Uttoxeter din Staffordshire, unde guvernatorul orașului Stafford, încurajat de sosirea lui Lambert, l-a silit să capituleze. Langdale a fost capturat într-o tavernă din Nottingham. Dintre cei trei comandanți scoțieni, doar Callan-

der, printr-o întîmplare norocoasă, pe care n-o merita, a reuşit să scape pe continent.

Bătălia de la Preston a fost pentru cel de-al doilea război civil ceea ce fusese bătălia de la Naseby pentru primul. Căci — aşa cum scria, disperată şi sarcastică, o gazetă săptămînală a regaliştilor de pe timpul acela — : „N-auzi nimic altceva la «fraţi» decît triumf şi fericire, cîntări şi veselie pentru norocoasa lor izbîndă, datorată, în primul rînd, diavolului şi, în al doilea rînd, nasului lui Nol Cromwell..." [23]. Fuseseră ucişi 2 000 de regalişti, iar 1 000 luaţi prizonieri, faţă de mai puţin de 100 de oameni pierduţi de Cromwell. Campania fusese încă de la început o acţiune de fărîmiţare a inamicului şi de ocupare a terenului, ceea ce a avut drept rezultat o victorie pe care, la drept vorbind, Cromwell n-ar fi putut-o întrezări nici în cele mai nesăbuite speranţe ale sale, fiindcă la ea au contribuit deopotrivă şi în mare măsură şi norocul, dar şi carenţele scoţiene.

Serviciul de informaţii necorespunzător al lui Langdale, părerile fără drept de apel şi perseverenţa în greşeli ale lui Callander, precum şi slăbiciunea în comandă a lui Hamilton, ca să nu mai vorbim de carenţa iniţială, reprezentată de întîrzierile în echipare, datorită cărora armata scoţiană a fost înfrîntă într-o clipită şi asta numai din cauza conducerii greşite — aşa cum a scris Guthry [24] — nici unul din aceste elemente nu poate fi neglijat atunci cînd avem de evaluat lauda şi blamul pentru înfrîngerea de la Preston. Fără aceşti factori adiţionali, bătălia de la Preston putea reprezenta o izbîndă mai mărginită pentru Cromwell, de pe urma căreia armata scoţiană s-ar fi retras într-o ordine mult mai bună, deşi ar fi fost silită să se retragă spre sud. Pe de altă parte însă, strategul Cromwell a fost acela care a pus la cale întreaga confruntare, fiindcă fără rapiditatea şi hotărîrea lui nu s-ar fi dat în acest stadiu nici un fel de luptă. Jucătorului care dă lovitura norocoasă trebuie să i se recunoască cel puţin meritul de a fi avut îndrăzneala să arunce zarul, iar faptul că bătălia de la Preston a reprezentat o mare victorie nu poate fi pus la îndoială. Este interesant totuşi de notat că însuşi Cromwell, în darea lui de seamă asupra bătăliei, precum şi în aluziile sale de mai tîrziu în legătură cu ea, pare să fi înţeles mult mai bine decît de obicei opera Providenţei divine, ca şi cînd şi-ar fi dat seama, de data aceasta, că

fusese ajutat de asemenea și de ceea ce unii ar putea numi noroc, precum și de o judecată sănătoasă.

A socotit că merită să relateze într-o scrisoare povestea despre un „biet om cucernic" aflat pe patul de moarte la Preston, în ajunul bătăliei, care, auzind că armata lui Cromwell îi urmărea pe scoțieni, a chemat-o pe femeia care îl îngrijea, cerîndu-i să-i aducă o mînă de iarbă. „Se veștejește sau nu iarba acum, cînd este tăiată ? — a întrebat el. Da, se veștejește — i-a spus femeia. Așa se va întîmpla și cu scoțienii și nu se va alege nimic de ei — a răspuns el, dîndu-și de îndată sufletul". Această poveste este în armonie cu caracterul emotiv al raportului lui Cromwell asupra bătăliei în care tonul mesianic este mai pronunțat ca oricînd. Adresat președintelui Camerei Comunelor și tipărit după aceea sub formă de broșură, ca și majoritatea rapoartelor sale, raportul vorbește entuziast despre intervenția mîinii divine, care arată din nou că tot ce se ridică în lumea aceasta va fi dărîmat.

Într-o scrisoare mai intimă, adresată vărului său St John la 1 septembrie, Cromwell medita din nou asupra minunatei naturi a lui Dumnezeu, care dădea aceste semne, încheind-o cu „Toată suflarea să laude pre Domnul", iar „scumpului său frate", sir Henry Vane, îi trimitea o misivă specială privind aceeași temă, cu speranța că acesta nu va subaprecia importanța unor asemenea semne exterioare, deși, poate că tocmai el, Cromwell, ar fi trebuit să se păzească să nu le exagereze. Îi recomanda în acest scop lui Vane un capitol special din profetul Isaia, care vorbea pe larg despre natura zadarnică a dorințelor celor păcătoși : „Și mulți dintre ei se vor poticni și vor cădea și vor fi călcați în picioare și vor cădea în capcană și vor fi prinși". Cu siguranță că Vane a înțeles aluzia. Cîțiva ani mai tîrziu, atunci cînd s-a certat cu Cromwell, Vane s-a referit într-o scrisoare la acest incident, arătînd că Cromwell îi trimisese un răvaș din care rezulta că era „tot atît de nemulțumit de principiile pasive și tolerante ale lui Vane", pe cît era de nemulțumit acesta de principiile dinamice ale lui Cromwell [25].

Acum, Cromwell căuta să-și impună principiile sale dinamice și în Nord. Îndreptîndu-se din nou spre Yorkshire, avea de gînd să se interpună, dacă era posibil, între armata în retragere a lui Monro și Scoția. Între timp, în Sud, proiectatul atac naval al prințului de Wales fusese lăsat în părăsire, iar știrile despre izbînda de la Preston de-

terminaseră capitularea oraşului Colchester în mîinile lui Fairfax. Deşi apărătorii îşi lăsaseră de bunăvoie soarta la îndurarea Parlamentului, această îndurare se dovedise a fi mai degrabă nefirească. Fairfax era mînios din cauza a ceea ce socotea el că fusese o vărsare de sînge lipsită de sens, astfel că doi dintre cei trei comandanţi regalişti au fost executaţi prin împuşcare, pe motiv că intervenţia lor în cel de-al doilea război civil fusese o încălcare a jurămîntului de bună înţelegere depus la sfîrşitul celui dintîi dintre aceste războaie. Singur cruţat pe temeiul, mai degrabă surprinzător, al drumeţiei, a fost sir Bernard Gascoigne, care era florentin din naştere, astfel că ucigaşul lui sau urmaşii acestuia riscau să fie supuşi la persecuţii în decursul unor eventuale călătorii în Italia.

Toate aceste întîmplări erau caracteristice pentru profunda duşmănie pe care armata o simţea împotriva acestor autori ai noilor sale necazuri. Cromwell arătase mult interes util pentru „trista văduvă" a viteazului colonel Thornhaugh, care, după socotinţa lui, trebuia să fie luată în grijă de stat, iar la procesul său, Hamilton a omagiat curtenitoarea grijă a lui Cromwell faţă de „bieţii gentilomi scoţieni răniţi", rămaşi pe cîmpul de luptă, aşa încît „Cromwell făcuse mai mult decît promisese", în timp ce foştii aderenţi ai Parlametului nu se puteau aştepta la asemenea amabilităţi. [26] Parlamentul, în schimb, manifesta foarte puţin entuziasm faţă de întreaga temă a Prestonului. Reacţia Camerei Comunelor faţă de ştirea victoriei nu contrasta numai cu aceea a armatei, lucru care scotea în evidenţă crescînda prăpastie ce se deschidea între ele, dar şi cu comportarea ei în împrejurări asemănătoare din anii trecuţi, iar această deosebire de atitudine s-a făcut şi mai bine înţeleasă a doua zi, cînd Camera a revocat dinadins *Rezoluţia* prin care erau interzise noi tratative cu regele. La urma urmei, bătălia de la Preston nu contribuise cu nimic la cauza prezbiteriană şi nici la o înţelegere personală cu Carol, astfel că, în timp ce Cromwell străbătea din nou calea spre Nord, în Sud Parlamentul, la picioarele căruia Cromwell îşi pusese în aparenţă izbînda, se pregătea să se adreseze, în vederea încheierii unui tratat, omului pe care el il considera personal răspunzător de situaţia care condusese la conflictul armat.

O scrisoare din 2 septembrie a lui Cromwell către prietenul său, lordul Wharton, dezvăluie imensa lui îngrijorare în legătură cu aceste desfăşurări. Justificarea decla-

rată a scrisorii era plăcuta datorie personală de a-l felicita pe Wharton pentru nașterea unui moștenitor, deși nu putea rezista tentației de a face cu acest prilej și cîteva observații amare în legătură cu ingratitudinea premeditată a Camerei Comunelor [27]. „Știi cît de rebel sînt față de această treabă a scrisului, dar totuși permite-mi cîteva cuvinte. Îl implor pe Domnul să ne ajute a ne da seama de marea îndurare pe care ne-a arătat-o acolo și care a fost, desigur, mult mai mare decît... a formulat-o Camera". Fiindcă nu putea discuta această chestiune personal cu Wharton, Cromwell putea să se consoleze cel puțin cu o izbucnire pe hîrtie. „O ! mila Lui față de întreaga adunare a drept-credincioșilor, a acestor drept-credincioși disprețuiți și luați în batjocură ! Lăsați-i să continue cu batjocura. Aș vrea să fim cu toții drept-credincioși. Dumnezeu știe că cei mai buni dintre noi sînt doar niște bieți drept-credincioși, slabi, dar totuși drept-credincioși, iar dacă nu, atunci niște miei, care trebuie hrăniți. Avem pîinea de toate zilele și o vom avea cu toată împotrivirea dușmanilor". Faptul că își ruga prietenul să-și socotească nou-născutul fiu drept pur și simplu o altă „îndurare" care „să nu te facă să uneltești sau să te zbați pentru micul baron ca să-l înalți, ci să spui că Domnul va trebui să hotărască asupra lui și să-l călăuzească, iar tu să-l lași în voia Lui", nu era decît o oglindire a neobișnuitei nemulțumiri a lui Cromwell față de felul cum mergeau lucrurile*.

Pe la 12 septembrie, Cromwell era la Alnwick, pe punctul de a trece hotarul în Scoția, după ce informase Comitetul de la Derby House despre proiectele sale. În aceeași zi a dat ordinul ca orice oștean scoțian răzlețit de pe urma ultimei înfrîngeri să fie luat prizonier, în timp ce scoțienii nevinovați să nu fie hărțuiți. Avea acum sarcina să redobîndească cele două fortărețe de frontieră, Berwick și Carlisle, care fuseseră smulse din mîinile Parlamentului la începutul celui de-al doilea război civil. Din Alnwick, Cromwell l-a somat în termeni energici pe Ludovic Leslie, guvernatorul fortăreței Berwick, să se predea. Acum, după

* Pioasele speranțe ale lui Cromwell în legătură cu viitorul copilului nu s-au realizat. Băiatul, ajuns mai tîrziu prim marchiz de Wharton, a devenit un libertin notoriu, descris de Swift ca fiind ocupat exclusiv cu „depravarea și politica". Probabil că tînărul reacționa chiar față de educația lui din tinerețe, fiindcă Swift spunea că, mai rău decît orice, era și „un ateu altoit pe un schismatic".

bătălia de la Preston, nu mai era nevoie şi de alte argumente privind justeţea cauzei Parlamentului împotriva scoţienilor, fiindcă „mărturia pe care Domnul a adus-o împotriva armatei voastre, care a invadat această ţară dornică să trăiască în pace cu voi, arată scîrba Lui faţă de nedreptatea făcută unui popor lipsit de orice intenţii rele... Dacă îmi respingi somaţia, va trebui să facem apel a doua oară la Dumnezeu şi, încrezîndu-ne în El, să ne străduim să obţinem drepturile noastre, astfel că Dumnezeu va judeca între noi... "[28].

Din întîmplare însă, starea de spirit a forţelor predominante din Scoţia era departe de a fi favorabilă unui „al doilea apel la Dumnezeu". Înfrîngerea de la Preston fusese martora unei înfrîngeri similare a moderaţilor scoţieni, adică a celor care susţinuseră primul „apel". Nobilii şi pastorii care priviseră cu ochi răi pe aderenţii *Angajamentului* şi care, prin lipsa lor de sprijin, ajutaseră la nereuşita expediţiei lui Hamilton, erau acum, firește, într-o poziţie mult mai bună. Cel mai de frunte dintre ei era Archibald Campbell, prim marchiz de Argyll, care se dovedea a fi un om formidabil. Înalt şi vînjos, cu sprîncene ridicate şi buze viclene, aducea mai mult a vulpe, chiar dacă n-am ţine seama de nasul său lung şi iscoditor şi de părul său roşu. Se mai uita pe deasupra şi cruciş, din care cauză scoţienii îl numeau „Argyll cel şpanchiu", însă — după cum spunea Clarendon — „deşi, din pricina proastei aşezări a ochilor, nu apărea într-o lumină favorabilă de la prima vedere, totuşi, lucru foarte ciudat, îi împăca chiar şi pe cei care îi erau ostili prin cîteva vorbe" [29].

Sîntem deci obligaţi să deducem că Argyll avea farmec personal. Încă din 1637, Argyll era socotit ca fiind de departe cel mai influent supus din regat. Era un omagiu adus nu numai perspicacităţii lui, ci şi vastelor sale domenii care se întindeau în diferite părţi din vestul Scoţiei, precum şi poziţiei sale de căpetenie a unui clan puternic, ai cărui membri — după cîte se spunea — strigau în bătălii că nu erau oamenii regelui Stuart, ci ai regelui Campbell. E neîndoios că Argyll avea o fire evlavioasă înfocată. Faptul că era, de asemenea, spiritual şi amuzant în societate este întărit de mărturia lui Clarendon, iar acela că era în acelaşi timp extrem de nesincer ar trebui să fie evident dacă se au în vedere multiplele sale schimbări de credinţă şi poziţie. Referindu-se în mod pitoresc la felul în care Argyll jongla cu cărţile politice şi le ames-

teca în mîna lui, o gazetă săptămînală scria : „Nu-i place o partidă care trebuie jucată cu cărțile pe față". Totuși, într-un anumit sens, judecarea de către un om din Sud a unei căpetenii de munteni prezintă întotdeauna o dificultate deosebită, care poate fi foarte ușor remarcată, după cum arăta un scriitor satiric, referindu-se la tatăl lui Argyll :

Nu căuta credință în pledul scoțian
Și nici nu te încrede în tartanul lor
Căci ca și animalul numit cameleon
Își schimbă-ntr-una culoarea fețelor [30].

Ar fi posibil să se argumenteze, în schimb, că mobilul esențial al lui Argyll era poate un nou fel de patriotism scoțian și că tacticile lui oscilante dovedeau un interes mai cuprinzător pentru viitorul Scoției, chiar dacă acest viitor era întotdeauna strîns legat de întărirea clanului Campbell și a remarcabilei lui căpetenii.

În Scoția a fost format atunci de către Comitetul stărilor un nou guvern. Steaua partizanilor *Angajamentului* apunea astfel definitiv. Pe de o parte, Loudoun, un fost împuternicit, le-a abandonat cauza pentru a deveni cancelar, iar pe de alta o grupare de extremiști religioși proveniți din țărănimea comitatului Ayr, cunoscuți sub numele de whigi * sau whiggamori **, a dezlănțuit o răzvrătire armată împotriva lor. Evident că o alianță cu Cromwell, el însuși adversar al partizanilor *Angajamentului*, putea oferi mai mult unor oameni aflați acum la putere decît perspectiva unui alt conflict, astfel că noua situație a fost expusă în timp util comandantului englez. Scrisoarea de răspuns a lui Cromwell către Loudoun dovedea că și el credea în existența unei baze comune între scoțieni și englezi dacă recentul *Angajament* putea fi dat la gunoi. „Permiteți-ne să vă spunem, în fața Domnului care cunoaște tainele tuturor inimilor" — a răspuns el la 18 septembrie — „că, după socotința noastră, atunci cînd Providența a îngăduit dușmanilor Domnului și ai cucer-

* Această denumire a fost extinsă mai tîrziu asupra membrilor unei grupări politice din Marea Britanie care, după revoluția din 1688, căuta să subordoneze Parlamentului și claselor superioare puterea Coroanei. Gruparea s-a transformat în secolul al XIX-lea în partidul liberal, opus partidului conservator. — M.L.

** Aplicat în special scoțienilor din vest, care au luat parte, în 1648, la campania împotriva orașului Edinburgh. — M.L.

niciei din aceste două regate să se ridice atît de sus și să exercite o asemenea tiranie asupra poporului Său, a avut scopul anumit de a arăta nevoia unității între oamenii celor două popoare... De aceea, ultima Lui vrere slăvită, prin care ne-a dăruit o reușită atît de norocoasă în izbînzile noastre împotriva vrăjmașilor voștri și ai noștri, poate fi temelia unirii poporului lui Dumnezeu în dragoste și iubire...". În această stare de spirit prietenoasă față de noii oameni, dar nu și față de partizanii *Angajamentului*, Cromwell a trecut, la 21 septembrie 1648, hotarul Scoției, iar tot în acea zi a scris Comitetului stărilor cerînd iertare pentru unele jafuri comise din greșeală de oamenii lui, fiindcă nu putea fi vorba ca hrăpăreții oșteni englezi să arate atîta dușmănie împotriva scoțienilor, cît avuseseră cu cîteva luni în urmă prădalnicii scoțieni, care îi scoseseră din sărite pe englezi. [31] Tonul se voia a fi amical.

Întîlnirea cu noii conducători scoțieni veniți călare ca să-l întîlnească, și deci primul contact de acest fel pe pămîntul lor, a decurs cît se poate de bine, așa cum a raportat însuși Cromwell, mai ales că unul din emisarii lui, aleși cu deosebită grijă, maiorul Archibald Strachan, era un sectant scoțian, care servise sub comanda lui Cromwell la Preston. Un răstimp oarecare a fost irosit „expunîndu-și reciproc satisfacția față de onestitatea și inocența celuilalt". Lui Cromwell i-a făcut plăcere să ateste celor de la Londra că în persoana lui Argyll, Elcho și a altor gentilomi, care erau cu ei, „n-am găsit decît ceea ce stă bine creștinilor și oamenilor de onoare". Adevărul era că, în pofida tuturor loviturilor grele primite de el personal de la scoțieni în decursul ultimilor cinci ani, care amenințaseră să-l denunțe ca răzvrătit și complotaseră și mărșăluiseră împotriva lui, Cromwell avea multe puncte comune cu acești calviniști sinceri. Un om ca Argyll, care se scula la 5 dimineața și se ruga pînă la 8, avea multe în comun cu Cromwell, care nu numai că se ruga și el cu pasiune, ci îi conjura adesea, în rapoartele lui oficiale de campanie, chiar și pe ceilalți membri ai Camerei Comunelor să facă la fel. De asemenea, cînd a venit vorba de vrerile și de îndurările Providenței, credința adepților Covenantului în aceste semne vitale s-a dovedit a fi tot atît de fierbinte ca aceea a lui Cromwell. Este adevărat că aceștia aderau și la o altă părere, pe care lui Cromwell îi venea greu s-o urmeze, și anume că poporul scoțian avea propria lui misiune militantă de a-i predica vecinului

evanghelia. Din acest punct de vedere, unii adepți ai prezbiterianismului se considerau adevărații legatari ai iudeilor, fiindcă există „o asemănare foarte strînsă între Israel și scoțieni, singurele două popoare care au făcut legămînt cu Dumnezeu" — scria în jurnalul său de însemnări lordul Johnston de Warriston, unul din oamenii cărora li se datora făurirea Covenantului. Această controversă dintre scoțieni și englezi, adică conflictul dintre Providențe, urma să fie rezolvată pe calea armelor în decursul următorilor doi ani. Deocamdată, Cromwell și adepții Covenantului vorbeau fără doar și poate aceeași limbă, astfel că acesta i-a scris lui Fairfax la 2 octombrie : „Nădăjduiesc că există aici o foarte bună înțelegere între partea cinstită a scoțienilor și noi... " [32].

Iar înțelegerea continua să se manifeste. Lambert și grosul armatei lui era cantonat acum la Seaton, unde a venit să i se alăture și Cromwell, în timp ce Argyll se îndrepta în grabă, cu un scop anumit, spre Edinburgh, astfel că în timp util a urmat o invitație din partea Comitetului stărilor ca Cromwell să viziteze capitala scoțiană. În ziua de miercuri 4 octombrie acesta a intrat pentru prima dată în Edinburgh, unde a fost întîmpinat de Argyll cu „toată solemnitatea" și cu tot respectul datorat „mîntuitorului țării lor", ceea ce arată cît de mult se schimbaseră vremurile. Vizita lui Cromwell a durat trei zile și în decursul ei a fost găzduit în casa contesei de Moray *, clădită pe Canongate printre alte locuințe aristocratice de pe această îngustă, dar istorică stradă, ale cărei grădini spațioase și frumos așezate duceau la vale spre Holyrood Park și priveau în sus spre marea stîncă numită Tronul lui Arthur **. Ospitalitatea scoțienilor a fost cît se poate de cordială. Seara s-a dat la castel o masă de gală, la care căpeteniile armatei engleze au fost conduse în caleşti pe străzile Edinburghului. Erau prezenți Argyll, precum și Johnston de Warriston, care s-a rostit deosebit de vehement împotriva partizanilor *Angajamentului* și care — așa cum a subliniat nepotul său Bishop Burnet — „nu ține seama de înălțarea lui sau a familiei sale, deși are

* Casa poate fi văzută și astăzi pe strada Canongate, avînd deasupra unei ferestre un M (inițiala lui Moray), prevăzut cu coroană. În prezent, este instituție de învățămînt.

** Stînca, adîncită la mijloc, se află în partea de răsărit a orașului Edinburgh, pe care îl domină. Arthur este numele unui rege legendar al Britaniei, care a trăit probabil prin secolul al VI-lea sau al VII-lea. — M.L.

13 copii, fiindcă prezbiterianismul este pentru el tot ce are mai scump pe lume". În aceste condiții și mai ales acum, cînd armata lui Lambert se afla la Seaton, lui Cromwell nu i-a fost greu să obțină tot ce intenționa atunci cînd venise acolo : toți foștii partizani ai *Angajamentului,* precum și cei care aveau „aceleași înclinații rău-intenționate" trebuiau scoși din slujbele de încredere, iar Monro trebuia să accepte desființarea armatei sale. Vineri 6 octombrie, Loudoun l-a asigurat pe Cromwell de existența unui acord deplin asupra tuturor condițiilor sale. Putem presupune că mînia unora dintre scoțieni, provocată de desființarea puterii lor militare și exprimată prin „scrîșnirea dinților" în fața oștenilor englezi, precum și prin șterpelirea cailor acestora, nu-l tulbura prea mult pe Cromwell [33].

Este limpede că în decursul acestor deliberări, chiar dacă au avut loc într-un interval de timp atît de scurt, trebuie să se fi discutat și destinele finale ale celor două națiuni, ca să nu mai vorbim de soarta suveranului pe care și-l împărțeau. Începutul lunii octombrie a fost în sudul Angliei un răstimp extrem de critic, plin de urzeli și negocieri. Spre marea nemulțumire a armatei, Parlamentul a stăruit în abrogarea *Rezoluției* de a nu se mai duce tratative cu regele, adresînd acestuia o nouă cerere, sub forma acelor propuneri cunoscute sub denumirea de *Tratatul de la Newport,* după numele orașului de pe insula Wight, pe care se chinuiau să le elaboreze anumiți prezbiterieni, ca, de pildă, Holles. Acesta continua însă să fie stînjenit, pe de o parte, de necesitatea de a se feri de armată, iar pe de alta de aceea de a ține socoteală de mînia, dacă nu și de dorințele ei. Printr-o serie de petiții mai mult sau mai puțin importante, nivelatorii continuau să insiste asupra felului lor special de guvernămînt — așa cum îl vedeau ei — în *Acordul poporului.* În timp ce Vane pleda pentru aplicarea *Articolelor de propuneri ale armatei,* Carol venea cu propunerea de a se încerca vreme de trei ani prezbiterianismul cu o tolerare limitată a sectelor și acordîndu-se Parlamentului pe timp de zece ani puterea asupra miliției populare. Camera Comunelor respinsese aceste propuneri, tocmai cînd Cromwell ajunsese la Edinburgh, astfel că regele a fost lăsat să se gîndească în aparență la noi concesii acceptabile, iar în sinea lui să urzească soluția infinit mai preferabilă a evadării. De altfel, venirea, în sfîrșit, pe continent, a păcii europene

sub forma tratatului din Westfalia * îl încuraja şi mai mult pe rege să caute sprijin străin din partea ţărilor recent eliberate de alte responsabilităţi.

Fără să mai fie, evident, la curent cu situaţia politică de zi cu zi din Londra, de pe insula Wight şi, de fapt, nici cu aceea din consiliile armatei din sud, Cromwell era totuşi nevoit să vorbească amfitrionilor săi într-o măsură oarecare despre arzătoarele probleme ale viitorului. Dările de seamă ale acestor convorbiri, provenind din sursă scoţiană, au fost folosite mai tîrziu ca să-l învinuiască pe Cromwell de ipocrizie. Potrivit spuselor lui Robert Blair, un important pastor prezbiterian, într-o convorbire, ochii lui Cromwell s-ar fi umplut de lacrimi în timp ce-şi expunea părerile „cu o impresionantă paradă de cuvinte", ceea ce l-a pus mai tîrziu pe Blair în situaţia de a-l alunga mînios din suflet prin faimoasa expresie de „diavol îndurerat (sau plîngăreţ)". Ar trebui totuşi să-l compătimim pe diavolul plîngăreţ, sîcîit cum era de insistenţii scoţieni, care înţelegeau să negocieze pînă în cele mai mici amănunte tocmai în această vreme de incertitudine politică maximă. O învinuire mai gravă decît aceea privind lacrimile lui ipocrite este conţinută în critica lui Montrose şi repetată mai tîrziu de Clarendon că, în stadiul acela, Argyll şi Cromwell ar fi încheiat o înţelegere secretă ca să desfiinţeze monarhia, nu ucigîndu-l neapărat pe rege, ci „ţinîndu-l necurmat în închisoare pentru ca să guverneze fără el în ambele regate". Montrose obişnuia să spună că la întoarcerea sa la Londra Cromwell se făiea cu mai multă încîntare de această ispravă decît de victoria lui de la Preston. Admiţînd că „ceea ce se petrecuse între Cromwell şi Argyll nu poate fi cunoscut în mod sigur", Guthry vorbea în memoriile sale despre credinţa generală că Cromwell le-ar fi comunicat scoţienilor planul său în legătură cu regele şi că primise asentimentul acestora.[34]

Este esenţial să facem în acest punct distincţie între noile convorbiri şi o înţelegere secretă. Se prea poate ca, în decursul discuţiilor, Cromwell să fi încercat să afle de la Argyll care ar fi fost reacţia lui faţă de o guvernare fără monarhie a Angliei, temă asupra căreia nu ajunsese încă să ia o hotărîre, şi ca Argyll să fi manifestat o încuviinţare prudentă, însă acest mod de explorare circum-

* Tratatul din anul 1648 care punea capăt războiului de 30 de ani. — M.L.

spectă a gîndurilor altuia nu poate fi socotit nici pe departe o înțelegere secretă. Mai tîrziu, în timpul procesului său și chiar pe eșafod, Argyll s-a jurat într-una că nu se ajunsese niciciînd la o asemenea învoială și s-a simțit nespus de ușurat cînd a fost achitat de orice participare la uciderea regelui, deși a fost condamnat pe baza altor capete de acuzare. O altă obiecție și mai puternică împotriva părerii că ar fi existat o înțelegere fermă poate fi ridicată pe baza improbabilității ca, la începutul lunii octombrie 1648, Cromwell să fi luat deja o hotărîre asupra celor ce trebuiau făcute în legătură cu regele. Coordonarea în timp a acestor două fapte este greșită. Situația din sudul țării era atît de fluidă, încît pînă și părerea prietenilor săi din armată se putea schimba de la o zi la alta. În afară de aceasta, starea de nervozitate extremă, dezlănțuită de faimoasele sale scrisori din luna următoare, adresate lui Robin Hammond și despre care se va vorbi în capitolul următor, ne indică un om aflat încă în chinurile șovăielilor în legătură cu întreaga problemă a regelui și a guvernării.

Deocamdată, la 9 octombrie, Cromwell a putut să raporteze de la Dalhousie președintelui Camerei Comunelor că toate forțele armate scoțiene fuseseră lăsate la vatră. Misiunea lui din Scoția fusese îndeplinită, însă activitatea sa militară nu se sfîrșise încă. Înaintînd spre nord, prin Carlisle și Newcastle, unde a fost invitat la ospăț de către primar, a ajuns la 20 octombrie la Durham. Aici îl așteptau treburi cît se poate de practice privind așezarea întregii părți de nord a Angliei, precum și o cerere a comitetului din York ca să se ocupe personal de supunerea fortăreței Pontefract. Următoarele opt săptămîni, care au fost hotărîtoare în istoria Angliei și pe care alții le iroseau în sud prin conferințe, propuneri și contrapropuneri ale Consiliului armatei, au fost petrecute de Cromwell la o distanță de 300 de mile de Londra, cu probleme de administrație militară. Era finalul necesar al acelui război, pe care Cromwell l-a considerat tot timpul drept inutil și nefast.

11

Providenţă şi necesitate

Fiindcă Providenţa şi necesitatea le-au încredinţat această sarcină, el îl va ruga pe Domnul să le binecuvinteze hotărîrile.

Cromwell la procesul regelui, 26 decembrie 1648

Şederea lui Cromwell în faţa fortăreţei Pontefract urma să se prelungească în mod surprinzător şi chiar funest pînă la sfîrşitul lunii noiembrie, cînd avea să împlinească aproape 7 luni de absenţă din Londra. Nu-i nici o îndoială totuşi că supunerea în primul rînd a acestei viteze cetăţi reprezenta o importantă parte a pacificării Angliei ca urmare a încheierii celui de-al doilea război civil. Instalat în apropiata localitate Knottingley, Cromwell punea la cale asediul Pontefractului cu tot atîta grijă de parcă ar fi fost vorba de o bătălie, fiindcă, după invazia scoţiană, ar fi dat dovadă de o mare lipsă de răspundere dacă ar fi lăsat necucerită această cetate. Construită pe o stîncă, fortăreaţa era greu de minat şi, pe deasupra, avea apă din belşug, iar groasele ei ziduri, care aminteau de întunecatele timpuri cînd Richard al II-lea * fusese ucis acolo, nu puteau fi nici escaladate, nici dărîmate. De aceea nu-i de mirare că asediul fusese lung şi zadarnic, întrerupt întîmplător doar atunci cînd asediatorii şi asediaţii îşi închinau veseli unii altora cîte un pahar în cinstea „fratelui cavaler" sau a „fratelui cap rotund". Corespondenţa lui Cromwell fremătă de cereri pentru provizii, precum şi de toate amănuntele administrative legate de

* Fiu al lui Eduard al III-lea (1312—1376), supranumit „prinţul negru". A domnit între 1377 şi 1399, cînd a fost detronat şi întemniţat de Henric al IV-lea de Lancaster. — M.L.

pacificarea Nordului, mergînd chiar pînă la umilele probleme ale doamnei Gray, care dorea să-şi vadă fratele bolnav din Pontefract, sau pînă la o biată femeie din afara fortăreţei, care nu-şi putea întreţine propria ei familie, dar era obligată să încartiruiască oşteni „mai mulţi decît îi stătea în putinţă" [1].

Cît de îndrăzneţi mai puteau fi încă regaliştii ajutaţi de un asemenea punct de reazem a dovedit-o temerara lor incursiune de la sfîrşitul lunii octombrie. Patru regalişti, avînd un mesaj contrafăcut al lui Cromwell, au pătruns în locuinţa din Doncaster a colonelului Rainsborough, acel combatant de la dezbaterile din Putney, şi l-au luat cu sila, iar în încăierarea care a urmat pe stradă, în timp ce încerca vitejeşte să scape din mîna răpitorilor, Rainsborough a fost ucis. Planul regaliştilor era să-l schimbe pe colonel cu sir Marmaduke Langdale, despre care credeau că lîncezeşte în fortăreaţa Nottingham, deşi, printr-o ironie a sorţii, acesta evadase prin propriile lui sforţări cu o zi mai înainte. Însă crima a produs senzaţie în Parlament, unde a fost atribuită faimei lui Rainsborough de a fi fost unul din primii care a propus judecarea regelui, iar Cromwell a luat el însuşi măsuri urgente de urmărire şi pedepsire a făptaşilor.

Între timp, în Sudul ţării, Consiliul armatei înţelegea din ce în ce mai limpede că nu prea avea ce să aştepte de la rege şi Parlament, afară de amînări viclene din partea primului şi de laşitate faţă de făptaşii celui de-al doilea război civil din partea celuilalt. În toate aceste evenimente, un rol hotărîtor l-a jucat, în decursul absenţei lui Cromwell, Henry Ireton, care avea — după cum scria Burnet — „principiile şi temperamentul unui Cassius" *. Într-adevăr, Carol avea îndreptăţitul interes de a nu accepta, dar şi de a nu respinge Tratatul de la Newport (denumire eronată, fiindcă de fapt era vorba despre negocierile duse în acea localitate), atîta timp cît perspectivele unui ajutor din afară se întrevedeau strălucite pentru viitor. Subiect de optimism nu era dealtfel numai Europa, ci şi Irlanda, unde, ca de obicei, avusese loc o răsturnare totală a alianţelor, iar energicul Ormonde era pe punctul de a încheia, spre mînia Parlamentului englez, o înţelegere cu catolicii în favoarea lui Carol. „Deşi vei auzi că acest tratat este aproape încheiat sau cel puţin mai mult

* Caius Cassius Longinus — unul din ucigaşii lui Cezar, supranumit „ultimul dintre romani". — M.L.

decît probabil de a fi încheiat" — îi scria Carol lui Ormonde — „să nu crezi acest lucru, ci să-ţi urmezi calea pe care te afli cu toată energia posibilă. Transmite această poruncă a mea tuturor prietenilor tăi, dar nu de faţă cu alţii". Povaţa era caracteristică regelui, fiindcă implica, de exemplu, că următoarea lui concesie publică făcută Parlamentului de a-i ordona lui Ormonde să întrerupă aceste negocieri nu făcea nici două parale. Pentru el, reaua credinţă era îndreptăţită atîta timp cît servea cauzei supreme de salvare a drepturilor fundamentale ale Coroanei, cum era cel al „votului negativ" * faţă de actele Parlamentului. Se părea, în acelaşi timp, că concepţia lui despre regalitate nu fusese modificată cîtuşi de puţin de mînia poporului pe care o simţise în decursul ultimilor şase ani şi care îi dovedea că ar fi trebuit să se îngrijească mai mult de nevoile oamenilor. Aflat pe insula Wight, copiase cu satisfacţie versurile poetului Claudian ** de la curtea împăratului roman Honorius *** care afirma că era o greşeală să se numească sclavie munca în serviciul unui domnitor eminent, fiindcă „nu există o libertate mai dulce decît aceea de sub un rege venerabil *(nunquam libertas gratior extat, quam sub Rege pio)*, un precept aproape ridicol de nepotrivit cu părerea acelora dintre supuşii săi care reuşeau să-şi facă auzit glasul. Însuşi Clarendon scria mai tîrziu despre căderea regelui că era învăluită în atîtea împrejurări surprinzătoare încît „oamenii ar fi putut crede că stelele o hărăziseră" [2].

Starea de spirit a oştenilor putea fi judecată după conţinutul *Mustrării* lor, iniţiată, probabil, în bună parte de Ireton. Numită de Whitelocke „începutul uneltirii împotriva regelui", *Mustrarea* a fost pusă în discuţie pentru prima dată de către armată, sub formă de concept, la St Albans, în ziua de 7 noiembrie. Era din capul locului un document duşmănos şi categoric, vizînd nu numai epurarea Parlamentului existent, ci şi judecarea regelui, precum şi a altor vinovaţi mai însemnaţi din ultimul război. Propoziţiile-cheie îl acuzau pe Carol că îşi încălcase înda-

---

* Decizie prin care se anula o hotărîre a Parlamentului. — M.L.

** Claudian (aprox. 370—aprox. 404) — poet oficial al împăratului Honorius şi unul din ultimii reprezentanţi ai poeziei latine. — M.L.

*** Honorius (384—423) — împărat roman al Occidentului începînd din 395, data împărţirii imperiului roman. — M.L.

toririle şi îl declarau „vinovat de toată vărsarea de sînge din aceste războaie civile", împreună cu toţi cei care „uneltiseră şi îl încurajaseră". Şi, cu toate acestea, un grup de indivizi din Parlament se străduiau să-l „reîntroneze" pe rege. Singura soluţie era judecata, iar judecata trebuia să fie în acest caz imparţială sau — cum se spunea amenin-ţător într-o propoziţie — „pentru aceeaşi vină să se aplice aceeaşi pedeapsă şi atunci cînd e vorba de persoana regelui sau a unui lord, şi atunci cînd e vorba de aceea a celui mai sărac om de rînd". Ireton a obţinut adoptarea generală a *Mustrării* abia la 16 noiembrie, fiindcă, spre deosebire de oştenii cu convingeri mai radicale, ca acelea manifestate la Putney cu un an înainte, în armată existau încă unii animaţi de dorinţa de compromis, iar Fairfax continua să se arate îngrijorat şi ostil faţă de orice plan implicînd răsturnarea ocîrmuirii existente. În schimb, oştenii din Nord s-au dovedit a fi printre cei favorabili tezelor petiţiei. Într-o scrisoare trimisă la 2 noiembrie de la Pontefract, Robert Spavini, secretarul lui Cromwell, declara optimist : „Sper din toată inima că Dumnezeu va sfărîma marele idol, care este Parlamentul, precum şi vechea formă de cîrmuire limbută a regelui, Camerei Lorzilor şi Camerei Comunelor". La 10 noiembrie, reprezentanţii regimentelor din Nord s-au întîlnit ca să aprobe petiţia regimentelor din Sud [3].

Există însă mult mai puţină certitudine în ceea ce priveşte propriile convingeri ale lui Cromwell. O apreciere indirectă a stării lui de spirit din acest răstimp ne este oferită de relatarea lui John Lilburne, care, după ce a fost eliberat în august din Turnul Londrei, s-a hotărît să-şi ofere plăcerea ca, în timp ce se afla în nord pentru propriile lui treburi, să-l viziteze pe Cromwell la Pontefract. Spre neliniştea lui Lilburne, omul căruia îi oferise chiar atunci, de bunăvoie, ultima picătură de sînge a inimii sale, doar cu condiţia să revină la adevăr şi dreptate, nu era într-o dispoziţie sufletească deosebit de radicală. Cromwell — scria Lilburne — „dădea mai degrabă impresia unui om care se lăuda intenţionat pe sine", decît aceea a unuia entuziasmat de ceva din cele susţinute mai înainte de către Lilburne în legătură cu „drepturile şi libertăţile naţiunii". Totuşi, în pofida temerilor lui Lilburne, se părea că tocmai Cromwell fusese acela care socotise demnă de osteneală punerea la cale a unor consfătuiri între nivelatorii şi independenţii din Londra. Fără

îndoială că experiența de la Putney îl învățase că era mai bine să-i aibă pe nivelatori alături de el decît împotriva lui. În orice caz, la 15 noiembrie, reprezentanții nivelatorilor s-au întîlnit cu Ireton, Hugh Peter și colonelul Harrison la hanul „Capul Iepii", unde anumitor amănunte ale *Mustrării* li s-au adus modificări importante și de ultimă oră pentru a fi puse în concordanță cu tezele *Acordului* întocmit de nivelatori [4].

Mai personală în dezvăluirea ei, dar încă foarte neprecisă, a fost prima din cele două scrisori confidențiale pe care Cromwell le-a scris la 6 noiembrie vărului său Robin Hammond de pe insula Wight, care îl păzea pe rege [5]. Din anumite puncte de vedere, scrisoarea este o adevărată cloacă de neclarități, fiindcă prudența impunea folosirea unor nume codificate și porecle ce nu pot fi identificate, toate, în mod sigur. Ea furnizează totuși o serie de indicații asupra părerilor lui Cromwell. În primul rînd, el nu mai era chiar atît de ostil față de nivelatori cum fusese înainte, fiind influențat probabil de reacția prezbiterienilor care spuneau : „Ce ușor e să te superi pe ființele acelea numite nivelatori, iar pe de altă parte să cazi în cealaltă extremă, băgîndu-te într-o treabă afurisită..."

În același timp, cel de-al doilea alineat, atît de confuz, al scrisorii, arată că Cromwell continua să prefere prezbiterianismul unui episcopat moderat, fiindcă prezbiterianismul îl putea înfrîna mai sigur pe rege : „Dacă gîndesc logic, lui Carol îi va fi mai ușor să ne tiranizeze dacă va avea ceea ce-i convine și corespunde intențiilor episcopatului decît ceea ce știi și tu și credem cu toții că îi displace atît de mult". El apără apoi cu tărie alianța cu Scoția contra celor care îl atacau fără îndoială pe motivul că fusese prea maleabil față de prezbiterieni, fiindcă — după părerea lui — această alianță era încununarea unui vis religios. „Îți mărturisesc că am dorit-o din toată inima, că m-am rugat pentru ea și am așteptat ziua în care voi vedea unire și înțelegere adevărată între toți drept-credincioșii scoțieni, englezi, evrei, neevrei, prezbiterieni, independenți, anabaptiști și toți ceilalți". Și nu se cuvenea, deci, ca, atunci cînd scoțienii și-au recunoscut greșelile, să fie acceptată o înțelegere cu ei ? „Am făcut — după părerea mea — o operă mai minunată decît dacă am fi devastat și prădat Edinburghul, dacă am fi pus mîna pe

toate fortăreţele şi am fi cucerit tot ce se află între Tweed* şi Orcade**". Exterminarea scoţienilor, propusă de unul din prietenii lui, era „nu numai irealizabilă, dar — după părerea mea — şi necreştinească". Este de remarcat că, în pofida unor vorbe şi expresii cu înţeles ascuns ca „pacea este bună numai atunci cînd o primim din mîna Tatălui", în scrisoarea lui nu se găseşte nimic care să fie îndreptat anume împotriva Tratatului de la Newport, dacă putea fi încheiat, după cum nu există nici o menţiune în legătură cu judecarea regelui. De fapt, luată în întregul ei, scrisoarea nu indică un cuget pe deplin hotărît în privinţa problemelor vitale ce se rezolvau în Sud. În general, atitudinea lui Cromwell poate fi rezumată printr-o expresie atribuită scoţienilor : „Nevinovăţia şi onestitatea nu pierd nimic aşteptînd cu răbdare poruncile Domnului".

Totuşi, la 20 noiembrie, data la care *Mustrarea* a fost prezentată Camerei Comunelor, luînd 4 ore pentru a fi citită, scrisoarea lui Cromwell către Fairfax, prin care îi trimitea cîteva petiţii de sprijin din partea armatei, dovedea că el se îndrepta, deşi prudent, spre păreri mai radicale [6]. „Găsesc drept foarte important rolul regimentelor în legătură cu suferinţele şi decăderea acestei sărmane ţări — scria el — şi aflu la toţi oştenii foarte multă rîvnă pentru aplicarea unei justiţii imparţiale vinovaţilor. Trebuie să mărturisesc că sînt de acord din inimă şi în toate cu ei. Socotesc şi sînt convins într-adevăr că acestea sînt lucruri pe care Domnul le sădeşte în inimile noastre".

Cinci zile mai tîrziu, cea de-a doua dintre scrisorile personale adresate lui Hammond, care ni s-au păstrat, arată că pe nicovala conştiinţei lui Cromwell se făurea o hotărîre [7]. În parte, scrisoarea trebuie să fi fost inspirată de propriul sondaj sufletesc al lui Hammond, care ceda fără tragere de inimă argumentelor armatei, deşi continea şi cea mai desluşită recunoaştere de pînă acum a încrederii lui Oliver în preceptul semnelor şi actelor Providenţei drept indicii ale vrerii Domnului. Scrisoarea începea cu rugămintea ca Hammond să cerceteze aceste semne şi acte." „În ceea ce priveşte semnele exterioare — dacă le putem numi aşa — n-am fost lipsiţi de partea noastră în constatarea unor intervenţii remarcabile ale Providenţei şi a unor apariţii ale Domnului. Prezenţa Lui

* Tweed este rîul care desparte Scoţia de Anglia. — C.M.

** Orcadele sînt un arhipelag din faţa coastei de nord a Scoţiei. — C.M.

a fost printre noi şi la lumina înfăţişării Lui am învins". Apoi, Hammond era rugat fierbinte să-şi aducă aminte că Dumnezeu l-a căutat şi l-a găsit dinadins pentru o nouă sarcină după ce i-a cerut să se retragă pe insula Wight, îndrumîndu-l pe rege să fugă acolo spre a intra sub paza lui. De ce trebuia atunci să se producă un asemenea „lanţ de întîmplări providenţiale ?". Răspunsul lui Cromwell : „Fără îndoială pentru ca păcătoşii să nu se ridice...".

Cromwell se îndreptă apoi spre probleme politice. Poate fi legal să te opui unei autorităţi legal constituite, cum este Parlamentul ? Da, fiindcă nici o autoritate n-are dreptul să întreprindă orice acţiune îi place, indiferent de consecinţele ei : „Toată lumea este de acord că există cazuri în care este legal să te opui". De aceea, Hammond trebuia să-şi pună următoarele probleme : mai întîi, dacă *Salus populi suprema lex** (salvarea poporului este legea supremă) era un principiu ce nu putea fi călcat. În al doilea rînd, dacă în tratatul aflat în faţa lor s-a ţinut seama cum se cuvenea de acest principiu sau dacă, dimpotrivă, „toate roadele războiului" nu erau în primejdie să fie pierdute şi „totul să se întoarcă la ceea ce a fost sau poate şi mai rău ?" În sfîrşit, în al treilea rînd, dacă, aşa cum era de părere Cromwell, armata putea fi ea însăşi o putere legală, chemată de Dumnezeu să se opună regelui şi să lupte împotriva lui, în care caz acţiunile ei erau justificate *in foro humano* ca fiind spre binele oamenilor.

Această meditaţie cu glas tare era urmată de o revenire la întreaga temă a semnelor divine şi la semnificaţia izbînzilor din cel de-al doilea război civil. „Dragul meu prieten. Să cercetăm intervenţiile Providenţei : desigur că au un anumit înţeles. Sînt atît de logic legate între ele, şi au fost atît de statornice, de evidente şi limpezi. Duşmănie, o duşmănie din ce în ce mai mare împotriva drept-credincioşilor ! Au chemat ipocriţii ca să le stîrpească familiile şi totuşi, datorită Providenţei, avînd arme, au fost blagosloviţi cu apărarea şi chiar cu mai mult". Creşterea nemulţumirii printre oşteni trebuia so-

* Maximă din lucrarea *De legibus* a lui Cicero. — M.L.

În *Mustrare*, principiul acesta a fost folosit în mare măsură pentru a conferi autoritate morală luptei armatei împotriva regelui. *Mustrarea* pretindea că suveranitatea finală aparţine poporului şi că între cîrmuitor şi cîrmuiţi există doar un contract, care, dacă este încălcat (aşa cum face Carol), le dă acestora din urmă dreptul să se răscoale[6].

cotită și ea alt semn : „Ce crezi de faptul că Providența a îndreptat în acest fel sufletele atît de multor dreptcredincioși, mai ales ale celor din sărmana armată, căreia slăvitul Dumnezeu s-a milostivit să i se arate...?" Într-o altă frază semnificativă, Cromwell spunea că „noi, cei din armata din Nord, eram în poziție de așteptare, dorind să vedem încotro ne va îndruma Domnul". Acum fuseseră călăuziți, și cu toată convingerea lui Cromwell că tratatul trebuia, poate, să aibă precădere față de *Mustrare*, „totuși, văzînd că se înfăptuiește, nădăjduim că ne vom bucura de vrerea Domnului, așteptînd și pe mai departe hotărîrea Lui". Cromwell termina pe un ton aspru, referindu-se la rege și la cei ce nu voiau „să-l judece". Prin „principiile lor pasive", au trecut oare cu vederea unii dintre prietenii lor ceea ce este drept și cinstit, crezînd în mod greșit că binele poate fi făcut cînd într-un fel, cînd în altul ? „Dumnezeu fie cu omul acesta !" (adică cu Carol) — exclama Cromwell — împotriva căruia Domnul depusese mărturie și al cărui caracter Hammond îl cunoștea foarte bine.

În felul acesta, Cromwell, aflat în Nord, își păstra atitudinea de așteptare, deși convingerea lui politică se deplasa ferm înainte, pe măsură ce se apropia intervenția armatei, ca și cînd ar fi fost atras, din punct de vedere rațional, de succesul categoricelor cereri. În Sud însă, oamenii nu voiau să mai aștepte și de aceea, cu mult înainte ca Hammond să fi putut primi această scrisoare, întorsătura revoluționară pe care o luau acolo evenimentele îi oferea lui Cromwell și mai multe semne ale Domnului pe care să le analizeze și interpreteze.

Forma definitivă a *Mustrării* pusese Camera Comunelor în fața unei provocări radicale ce nu mai putea fi trecută multă vreme cu vederea. Era adevărat că cererea de judecare a lui Carol, pe care armata îl considera vinovat de începerea războiului, nu implica în mod necesar desființarea monarhiei ca atare. Deși se propunea ca fastul său costisitor să fie suprimat pentru cel puțin cîțiva ani, spre a se recupera cheltuielile de război, ușa era lăsată deschisă pentru o formă monarhică ulterioară, eventual pentru o regență a micului duce de York. Neîncrezătoarei Camere a Comunelor, care privea întruna cu frică la armată, îi era limpede faptul că cererea neînduplecată de dizolvare a Parlamentului echivala cu solicitarea unui sistem mult mai democratic de alegeri, ceea ce făcea să

se simtă influenţa nivelatorilor. În aceste condiţii, Camera a hotărît, mai mult cu optimism decît cu înţelepciune, să amîne cu o săptămînă examinarea cuvenită a *Mustrării*, în speranţa că între timp regele îi va întări braţul printr-un răspuns favorabil în legătură cu tratatul. Cînd a sosit însă ultimul răspuns al lui Carol, s-a văzut că el n-avea de gînd să accepte desfiinţarea permanentă a episcopatului, astfel că neputincioasa Cameră a trebuit să se mulţumească doar cu o prelungire a perioadei de tratative acordată regelui.

Însă armata, ca şi timpul, era acum într-o nestăvilită mişcare, iar răbdarea ei se sfîrşise. La 26 noiembrie, Consiliul general, întrunit la Windsor, a luat în discuţie „importanta problemă în curs". Se pare că în chestiunea dacă Parlamentul trebuia desfiinţat definitiv sau numai epurat, caz în care în cele două Camere ar fi rămas o minoritate radicală, aleasă iniţial pe cale constituţională, tocmai această minoritate n-a ţinut seamă de opoziţia lui Ireton. Ceea ce trebuia făcut era epurarea. La 27 noiembrie, Camera Comunelor a amînat din nou discutarea *Mustrării* şi de aceea a doua zi Consiliul general a hotărît ca armata să se îndrepte spre Londra. Marşul acesta fatal a fost executat la 1 decembrie, întovărăşit fiind de acelaşi val de frică încercat de locuitorii capitalei, care marcase şi incursiunea militară din vara precedentă. Tot în aceeaşi zi, 1 decembrie, armata a dispus ca regele să fie mutat de pe insula Wight pe uscat, la Hurst Castle, după ce-l înlocuise pe îngrijoratul Hammond cu un temnicer mai hotărît, reprezentat de colonelul Ewer.

Acum, cînd Carol se îndeletnicea cu plimbări de-a lungul ţărmului îngheţat al canalului Solent*, Camera Comunelor se precipita spre funestul ei destin cu repeziciunea turmei de porci a gadarenilor, dovedind totuşi un fel de curaj smintit prin aceea că pînă la urmă a respins *Mustrarea* printr-un vot de 125 la 58. N-a fost îndeajuns ca ea să se aplece în faţa cererii lui Fairfax, prezentată iniţial lordului-primar, de a i se da cele 40 000 de lire sterline datorate armatei şi necesare pentru încartiruire, fiindcă adevărata ei stare de spirit s-a manifestat mai neîndoielnic prin dezbaterile care au urmat în legătură cu răspunsurile date de rege, în decursul cărora numeroşi deputaţi au fost de părere că regele făcuse suficiente con-

* Partea de vest a canalului dintre insula Wight şi uscat. — M.L.

cesii pentru ca ele să constituie o bază de pace. Însă acum armata era gata să dea lovitura, astfel că luni 5 decembrie, pe o ploaie torențială, și-a instalat tabara în Hyde Park.

Dar unde se afla oare Cromwell în timp ce aveau loc aceste consfătuiri hotărîtoare ale armatei și Parlamentului ? Menținerea nedibace a „poziției lui de expectativă" în Nord trebuie să fi fost pe vremea aceea intenționată. *Mustrarea* fusese publicată la 22 noiembrie și a fost primită probabil la Knottingley în jur de 23 sau 24 noiembrie. Cromwell i-a răspuns în privința ei lui Fairfax printr-o scrisoare fără dată, care a fost de curînd stabilită, în mod convingător, ca fiind între 23 și 25 noiembrie* : „Ți-am citit aici declarația și nu văd în ea decît ceea ce este drept și potrivit să spună și să propună creștinii și oamenii cinstiți. E bine să ne ridicăm privirile spre Domnul, singurul în stare să înduplece inimile ca să se învoiască cu lucrurile bune și drepte conținute în ea... "[9]. Își exprima speranța să-l viziteze „fără zăbavă" pe Fairfax, fiindcă urma să plece marțea următoare, adică la 28 noiembrie. Însă Cromwell n-a plecat la 28 noiembrie, astfel că Fairfax i-a trimis în aceeași zi, prin curier, un mesaj, care nu putea face mai mult de 48 de ore ca să ajungă la Knottingley, cerîndu-i să vină la Windsor „imediat ce-ți va fi cu putință și cu toată iuțeala posibilă". Se pare că pînă la urmă Cromwell a plecat vineri 1 decembrie, lăsînd ca asediul să fie dus la bun sfîrșit de altcineva. Și totuși, în pofida poruncii stăruitoare a superiorului său și în ciuda faptului că diferite documente contemporane arată că era așteptat la Windsor pe ziua de 2 decembrie, el n-a sosit la Londra decît în seara zilei de miercuri 6 decembrie. Subînțelesul acestei călătorii în etape mici, care a durat cinci zile într-o perioadă atît de agitată, este evident, iar unul dintre contemporanii lui n-a șovăit să-l dezvăluie : pur și simplu nu voia să ajungă la Londra înainte ca importanta acțiune a epurării să fi început.

Cea mai verosimilă explicație a acestei întîrzieri misterioase este aceea că Cromwell continua să mai spere cu

* Vezi *Pride's Purge* a lui David Underdown, p. 149 și nota de subsol 17, care corectează încercarea lui W. S. Abbott de a atribui scrisorii data de 29 noiembrie, ceea ce presupune un interval de timp prea lung între data primirii de către Cromwell a *Mustrării* și data scrisorii lui către Fairfax. De asemenea, dacă s-ar socoti că marțea indicată în scrisoare era ziua de 5 decembrie ar însemna să nu se țină seama de faptul că Cromwell plecase la 1 decembrie.

deznădejde că Camera Comunelor avea să adopte o atitudine mai cuminte. În definitiv, spre deosebire de alți ofițeri, Cromwell avea dubla calitate de membru al Parlamentului și de căpetenie a armatei, om care, în tot decursul vieții lui, respectase fără doar și poate principiul parlamentar, chiar dacă, din cînd în cînd, scos din sărite, l-a încălcat. Folosirea forței împotriva unui organ reprezentativ era într-adevăr o treabă delicată și, deși corespondența lui Ireton cu Cromwell în legătură cu tema de mai înainte a dispărut fără îndoială din rațiuni îndreptățite de apărare personală, ea trebuie să fi existat cu siguranță. Cu toată lipsa lui dictată de motive geografice, Cromwell trebuie să-și fi dat seama îndeajuns de bine despre cele ce se puneau la cale pentru ca în sufletul lui să nu fi simțit o sinceră îngrijorare. Într-o discuție pe care a avut-o în luna ianuarie cu Ireton în legătură cu fixarea unui termen al duratei Parlamentului, el a fost cel care a socotit că era „onorabil și convenabil" ca Camera Comunelor să hotărască ea însăși în această privință. Faptul că ceea ce îi stătea la inimă era ideea unei binevenite autoepurări a Camerei poate fi dedus din aceea că, referindu-se la ea după sfîrșitul Parlamentului „lung", arată că dorise ca „acești oameni să-și părăsească locurile în mod onorabil" și că, în calitatea lui de deputat, exercitase asupra lor presiuni continue „în repetate rînduri și apoi iarăși, de zece ori, ba, ce să zic, de douăzeci de ori"[10] ca să facă acest lucru. Acestei speranțe îi putea adăuga, firește, faptul că socotea, în felul lui caracteristic și comod, orice lucru întîmplat în realitate drept semn al voinței Domnului care indica acea direcție.

Cuvintele adresate de Cromwell lui Ludlow în seara zilei de miercuri 6 decembrie, cînd, în sfîrșit, a intrat călare în Londra pentru a afla că temuta epurare avusese loc într-o formă dramatică chiar în aceeași zi, indică într-adevăr această atitudine încrezătoare în Providență: „N-avusese cunoștință de această intenție, dar, de vreme ce fusese pusă în practică, nu putea decît să se bucure, astfel că se va strădui să o mențină".[11] La drept vorbind, unele măsuri de epurare erau atît de recente, încît este posibil ca vorbele lui Cromwell să fi fost întru totul corecte. De altfel, desființarea Parlamentului fusese respinsă de comitetul ofițerilor doar cu o zi înaintea epurării, iar știrea despre această întîmplare n-avusese cînd să-i

sosească lui Cromwell, care era pe drum, ceea ce înseamnă că, dacă obținuse majoritatea informațiilor de la generele și principalul său coleg de deputăție Ireton, se prea poate ca el să se fi așteptat la desființarea Parlamentului.

Modul în care au fost puse în aplicare măsurile de epurare dovedea că fuseseră hotărîte la repezeală. La ora 7 dimineața, în jurul Camerei Comunelor au fost postați oșteni, iar cînd parlamentarii au început să sosească, colonelul Pride, un partizan ferm al cauzei radicale a armatei, despre care se spunea că își făcuse debutul în viață ca berar sau căruțaș și care luptase la Naseby și Preston împreună cu Cromwell, stătea cu o listă în mînă ca să interzică intrarea celor excluși de armată. Era ajutat cu iscusință în această treabă de lordul Grey de Groby, un nobil care activase dintotdeauna pentru cauza capetelor rotunde și era socotit ca avînd o „fire bună și credulă", calități ce-l autorizau fără îndoială să ia parte la acest ceremonial ieșit din comun. În timp ce atrăgea atenția lui Pride asupra unor fețe necunoscute acestuia, lordul i-a spus gălăgiosului William Prynne că mandatul lui Pride consta în puterea sabiei, un plagiat straniu al vorbelor pe care le spusese Joyce regelui cu un an în urmă și un mandat pe care Prynne nu l-a socotit ca fiind „în regulă". Unii deputați erau pur și simplu trimiși la plimbare, cei ce se opuneau erau încuiați laolaltă într-o cameră, iar 39 dintre ei și-au petrecut noaptea la o cîrciumă apropiată cu firma „Iadul", printre ei fiind și șapte deputați mai bătrîni care, din cauza onoarei lor ultragiate, au refuzat să plece atunci cînd li s-a oferit eliberarea pe cuvînt de onoare.

În acest organism epurat al Camerei Comunelor mai rămăseseră doar aproximativ 80 de deputați a căror primă acțiune de a doua zi a fost ciudat de nepotrivită. După o lipsă de mai multe luni, în decursul cărora dobîndise notoria izbîndă de la Preston, Cromwell apărea acum, firește, pentru prima dată în Camera Comunelor. Veșnic spiritualul Henry Marten a profitat de ocazie ca să observe, în legătură cu deputații închiși, că, deoarece Tophet* fusese pregătit pentru regi, era cît se poate de potrivit ca prietenii acestora să se ducă la „Iad", pentru ca apoi să propună, probabil în glumă, să i se ducă lui Cromwell mulțumiri pentru meritele sale. Sir Henry Vane și-a însușit propunerea, iar Camera l-a felicitat solemn pe Cromwell. Apoi, aceste rămășițe ale Camerei încercară să manifeste

* Locul focului veșnic, infernul (în ebraică). — M.L.

o oarecare independență, protestînd împotriva detențiunii îndelungate a unora dintre membrii ei. Deși au fost siliți să renunțe la acest divertisment, au reușit să amîne discutarea *Mustrării* pînă la 10 decembrie. După aceea, numărul deputaților prezenți la ședințe a început să scadă continuu, astfel că, dacă ar fi să ne încredem în sursele regaliste, atît de orgolioasa Cameră a Comunelor de pe vremuri putea asigura doar cu greutate cvorumul * de 40 de membri.

În paralel cu această decădere a influenței parlamentare creștea ostilitatea față de rege, atițată și exteriorizată de predicatori, care își reluau acum rolul lor anterior de instigatori la violență. Limbajul lor era tot atît de corosiv ca mai înainte, iar obiceiul postului și al predicii din fiecare săptămînă fusese reluat, ceea ce îi îngăduia lui George Cockayne, pastorul de la biserica St Pancras, să țină predici vehemente, bazate pe vechi texte antimonarhice, care conțineau referiri binecunoscute la Saul și Ahab, căpeteniile iudeie care, din greșeală, nu se îngrijiseră să-și omoare regii. „Vai celor al căror rege este un copil și ai căror domnitori nu postesc dimineața" era și el un text convenabil. Mai presus de orice, din predici răzbătea limpede mesajul de a nu se întîrzia cu judecata, fiindcă acum nu mai putea fi vorba de învoială : „Cinstiți și respectabili — striga Cokayne —, dacă Dumnezeu nu vă îndrumează să-i înfruntați pe cei care au fost marii făptași ai vărsării de sînge, să nu credeți că, cruțîndu-i, le veți cîștiga dragostea" [12].

Ar fi totuși o greșeală dacă am presupune că, supunîndu-se în momentele acelea directivelor aripei radicale a armatei, sau Providenței, Cromwell s-ar fi lăsat în întregime furat de ideea executării regelui. Ceea ce-l preocupa în general era mai mult procesul decît sentința, iar în ceea ce privea procesul îl interesa în bună măsură și soarta celorlalți instigatori și uneltitori, a prezbiterienilor englezi și a conducătorilor scoțieni, care erau și ei răspunzători, împreună cu regele, de cel de-al doilea război civil. Schimbarea hotărîtoare a atitudinii lui s-a produs în următoarele trei săptămîni, adică de la 7 decembrie înainte, săptămîni de manevre și negocieri în cursul cărora Cromwell făcuse încercări abile de a trata cu regele,

* Numărul de participanți necesar pentru ca o adunare să se poată considera îndrituită să adopte o hotărîre. — M.L.

pentru a convinge cel puţin această înaltă autoritate că mai spera să-i salveze viaţa.

În aceste împrejurări, ascultătorul Parlament a repus în vigoare, prin anularea abrogării ei, decizia de a nu se mai trata cu regele şi a invalidat rezoluţia prin care răspunsurile lui Carol la propunerile de la Newport erau considerate o bază pentru continuarea tratativelor. În schimb, s-a socotit îndestulător ca Hamilton, Goring şi alţi conducători militari să fie lăsaţi să scape doar cu amenzi şi surghiun, ceea ce nu era nicidecum pe placul armatei. Nu mult după aceea, un grup de foşti ofiţeri, care erau şi prezbiterieni, printre ei numărîndu-se sir William Waller şi sir John Clotworthy, au fost arestaţi sub învinuirea de a-i fi chemat pe scoţieni să cotropească Anglia. Pentru astfel de procese era obligatoriu să se prezinte mărturii şi de aceea se pare că Cromwell şi-a luat sarcina să obţină anumite probe de vinovăţie de la ducele de Hamilton, aflat acum prizonier la Windsor. Însă Hamilton, cu toate zvonurile defăimătoare răspîndite la 14 decembrie de *Mercurius Pragmaticus,* sprijinit de *Mercurius Elenticus,* că „perfidul mişel" i-ar fi spus anumite scorneli „ducelui Oliver", nu s-a lăsat convins. Patru zile mai tîrziu, cele două gazete au trebuit să retracteze afirmaţiile lor, deoarece Hamilton continua să susţină că nu fusese chemat în Anglia nici de rege, nici de vreun membru al Parlamentului englez. Probabil că Cromwell îi oferise lui Hamilton vreun dar ca să-i procure aceste dovezi de mare importanţă, fiindcă s-a zvonit că Hamilton îl avertizase pe fratele său printr-o scrisoare secretă, scrisă cu suc de lămîie*, să nu cadă în aceeaşi capcană. Desigur că Hamilton înţelegea prea bine ce interese erau în joc. La 23 decembrie, a scris cuiva din Scoţia o scrisoare mişcătoare : „Dacă îndur atîtea este din cauză că am ascultat poruncile Parlamentului scoţian, astfel că-mi pun nădejdea în Dumnezeu că nu voi fi privit drept duşman al vreunuia din regate..." [13].

Preocupat probabil de vizitele făcute lui Hamilton, Cromwell deţinea în această etapă o poziţie mult mai puţin proeminentă în Consiliile armatei, unde se discuta acum un nou *Acord al poporului,* astfel că n-a participat decît la două din dezbaterile următoare şi anume la cele din

* La căldură, cuvintele scrise cu suc de lămîie devin vizibile. — M.L.

15 și 29 decembrie. Totuși, hotărîrea crucială de a-l aduce pe rege la castelul Windsor, „pentru a fi ținut sub pază, astfel încît să fie adus viu și nevătămat în fața judecății", a fost luată la 15 decembrie. Fusese alcătuit un comitet din șapte ofițeri care trebuia să se întrunească zi de zi pentru a discuta cele mai bune căi de înfăptuire a celor hotărîte, precum și pentru a lua în considerație soarta căpeteniilor, inclusiv a lui Hamilton, Goring și a lordului Capel. Confirmînd, prin fastuoasa lui îmbrăcăminte, teoria că în cadrul comunității puritane erau o sumedenie de compartimente, colonelul Harrison l-a condus pe Carol de la Hurst Castle la Windsor, unde au ajuns la 23 decembrie. Cu o zi mai înainte, guvernatorul, colonelul Whichcote, fusese blagoslovit cu o lungă și amănunțită serie de instrucțiuni, semnate, împreună, de Cromwell și Ireton, referitoare la măsurile de precauție pe care trebuia să le ia în legătură cu regalul său prizonier. N-a fost lăsat nimic la voia întîmplării pentru ca nu cumva Carol să se sustragă justiției prin ultimul mijloc probabil ce-i rămăsese, adică evadarea cu ajutorul supușilor ce-i mai erau leali. Printre alte dispoziții privind garda călare din castelul de sus, compania de pedestrași care trebuia să fie permanent de pază acolo, ridicarea punților în timpul nopții și izolarea lui Carol față de toți ceilalți deținuți, una din ele suna după cum urmează : „Se consideră indicat ca pe durata ședерii lui Carol acolo să se îndepărteze din castel toți regaliștii și toți locuitorii cu înclinații regaliste", exceptînd — după cum adăugau grăbit semnatarii — pe înșiși deținuți. Scrisoarea se termina cu vorbele : „Domnul fie cu voi și să vă binecuvînteze în această măreață sarcină". [14]

A doua zi a venit rîndul Consiliului ofițerilor să întocmească un regulament sever asupra modului în care trebuia să se procedeze cu Carol, al cărui al cincilea articol glăsuia : „Nu veți îngădui discuții particulare între el și orice altă persoană, afară de cazul cînd unul din voi sau unul din numiții domni (ofițeri din gardă) le ascultă". Este semnificativ că unul din membrii prezenți ai Consiliului, și doar unul singur, s-a opus acestui articol, iar acesta a fost Oliver Cromwell. Împotrivirea sa nu poate fi fără legătură cu negocierile secrete, dar totuși formale, privind persoana lui Carol, în care era și el amestecat. Care era obiectul lor ? Ne este greu s-o spunem cu siguranță după un asemenea interval de timp, mai ales că

probele provin în majoritate de la a doua mînă. Una din părerile susținute pe timpul acela era că zelul lui Cromwell față de țelurile „răilor din conspirația nivelatoare", care doreau cu atîta ardoare moartea regelui, descrescuse în mare măsură. Într-adevăr, un agent regalist scria la 31 decembrie : „Oricît s-ar părea de ciudat, am fost asigurat că Cromwell se îndepărtează de ei, fiindcă intențiile sale nu se împacă cu intențiile lor cum nu se împacă focul cu apa : nivelatorii năzuiesc spre democrație pură, în timp ce Cromwell tinde spre oligarhie". Agentul socotea că Cromwell adera la „planul actual de a se ridica viața regelui" numai cu scopul de a potoli strădaniile nivelatorilor și de a-i da în vileag ca oameni nesăbuiți ce sînt. [15]

Aceste fărîme de probe semnalează totuși existența unor vagi indicii de compromis din partea lui Cromwell și a lui Ireton și se încadrează în încercările de mediere, dinspre sfîrșitul celei de-a treia săptămîni a lunii decembrie, ale lui Whitelocke și ale celuilalt împuternicit, sir Thomas Widdrington. După ce l-a întîlnit, la 19 decembrie, pe Cromwell în casa președintelui Lenthall, Whitelocke și Widdrington au avut cu el o nouă întrevedere a doua zi, cînd l-au găsit întins în voie pe unul din somptuoasele paturi ale regelui de la Whitehall, bucurîndu-se, ca și multe alte căpetenii ale noului regim, de voluptățile celui vechi. La „dorința stăruitoare" a lui Cromwell și a lui Lenthall, cei doi împuterniciți au redactat un document care a fost gata la 22 decembrie și care era destinat să „încerce a aduce armata într-o dispoziție sufletească mai bună". Este adevărat că, după cîte se pare, Whitelocke și Widdrington își dăduseră luni seama că nimic nu-i putea convinge pe oșteni să cruțe viața regelui, astfel că au renunțat, descurajați, la încercările de mediere. [16] Cromwell însă continua să se detașeze de starea de spirit fanatică a grosului armatei.

La 22 decembrie, de pildă, Hugh Peter a rostit în public o predică incendiară. Înainte de a începe, a fost văzut stînd în picioare, în amvon, înconjurat de oșteni și, după cîte se părea, cuprins de un somn adînc, din care a fost trezit brusc de o voce venind ca din ceruri ce îi destăinuia că monarhia era pe cale de a fi stîrpită de armată nu numai în Anglia, ci și în Europa, precum și în alte regate. Peter transmitea cu elan mesajul : puterile pămîntești vor fi sfărîmate în bucăți de armată, iar „piatra de te-

melie va fi desprinsă de sub munte". Cîteva zile mai tîrziu Hugh l-a calificat pe Carol drept „marele Barabas de la Windsor", tîlharul ce urma să fie eliberat, lăsîndu-i pe soldaţi să fie crucificaţi, asemenea lui Hristos, în locul său, dacă nu se va lua o contramăsură serioasă. Desigur că aceasta nu era limbajul lui Cromwell. Deşi s-a sugerat că principalul lui obiectiv în manevrele acestea întortocheate era doar acela de a prilejui mai întîi judecarea celor mai puţin vinovaţi, pentru a-l pune apoi pe rege faţă în faţă cu mărturiile acestora, sau „de a-l da în judecată sub o aparenţă verosimilă de legalitate şi consimţămînt [17], se pare totuşi că n-avem nici un motiv real să ne îndoim de ceea ce credeau contemporanii săi, şi anume că încerca în mod sincer să pacifice regatul, fără să taie capul regelui.

Luni 25 decembrie, ziua de Crăciun în care puritanii lucrau, a fost martora unei alte asemenea încercări puţin cunoscute care a luat forma unei vizite a lordului Denbigh la castelul Windsor. Denbigh era o căpetenie parlamentară de vază, care fusese deja folosită pentru diferite misiuni pe lîngă rege. Fiindcă răposata soţie a lui Hamilton fusese sora lui, avea, ca să se ducă la Windsor, o scuză gata pregătită, deşi se spunea că adevăratul lui scop era să prezinte regelui unele propuneri secrete din partea lui Cromwell. Totuşi, din motive necunoscute, Carol nu s-a văzut cu Denbigh, astfel că misterioasa misiune a rămas neîndeplinită. Poate că regele l-a respins pe Denbigh sau pur şi simplu nu şi-a dat seama de adevăratul scop al vizitei lui. [18] Oricare va fi fost adevărul acestui neînsemnat şi ciudat episod, cuvîntarea pe care Cromwell a ţinut-o în faţa Consiliului armatei în aceeaşi zi cînd Denbigh a făcut nereuşita lui vizită la Windsor arată cît de puţin pregătită era mintea lui pentru ideea execuţiei. Potrivit înţepătoarei gazete *Mercurius Melancholicus*, acum, în ziua de Crăciun, cînd oştenii ar fi trebuit să fie la biserică mulţumind Domnului pentru atît de neuitata şi negrăita Lui îndurare de a-şi fi trimis Fiul să mîntuie omenirea, ei preferau să discute în Consiliu tema mai macabră a judecării regelui. Cel care dorea ca regele, „duşmanul de căpetenie", să fie adus „neîntîrziat în faţa justiţiei" era Ireton, în timp ce Cromwell „avea mai mult discernămînt în mînia lui, spunîndu-le că nu era înţelept să-i ia viaţa". Motivele lui erau de ordin pur practic şi cel mai convingător era acela că, dacă la un moment dat

pierdeau partida, puteau oricînd să-l aducă pe rege ca martor „în folosul lor" pentru ca „prin acest mijloc să-şi cîştige pacea". [19]

Totuşi, a doua zi, marţi 26 decembrie, în timp ce Camera Comunelor dezbătea problema judecării regelui, s-a răspîndit în Parlament zvonul că Cromwell întorsese foaia. Aceasta a fost data la care Cromwell a ţinut hotărîtoarea lui cuvîntare prin care a cerut înlăturarea regelui. Potrivit unei versiuni, „atunci cînd s-a propus pentru prima dată în Camera Comunelor să se aplice pedeapsa capitală împotriva regelui, Cromwell s-a ridicat şi a spus că, dacă cineva ar propune acest lucru cu rea intenţie, l-ar considera cel mai mare trădător, însă fiindcă Providenţa şi necesitatea le-au încredinţat această sarcină, el îl va ruga pe Domnul să le binecuvînteze hotărîrile", adăugînd totuşi că „nu era pregătit să le dea pe loc un sfat". O altă versiune a cuvîntării lămureşte şi mai bine motivele schimbării lui la faţă : „Fiindcă Providenţa divină ne-a încredinţat această sarcină, nu pot decît să mă supun Providenţei, deşi nu sînt încă pregătit să vă dau un sfat"*. Cromwell se dăduse bătut şi de atunci încolo n-a mai făcut nici o sforţare ca să-l salveze pe rege.

Desigur că această schimbare la faţă diferă atît de mult de cuvîntarea pe care o ţinuse cu o zi înainte în faţa Consiliului armatei, încît ne face să presupunem că în sufletului lui se produsese una din acele dramatice prefaceri radicale similară reacţiei împotriva lui Carol de pe timpul întîmplării cu scrisoarea din şa petrecută în toamna anului 1647. S-ar putea ca ceea ce l-a decis să fi fost nereuşita misiunii lui Denbigh, una din acele încurcături fortuite, cu consecinţe însemnate, pe care le conţine istoria. Este însă cît se poate de limpede că oricare va fi fost cauza finală care a determinat adeziunea lui pasivă la principiul activ al aplicării pedepsei cu moartea împotriva regelui, Providenţa fusese pentru el aceea care îi indicase şi de această dată calea. Semnele conduceau acum într-o nouă direcţie : spre moartea regelui. A doua zi, la 27 decembrie, Camera Comunelor a hotărît ca fastul regal al lui Carol să fie redus la minimum : nu mai urma să fie servit în genunchi şi trebuia să aibă slugi

* Povestitorul afirmă că această a doua cuvîntare a fost ţinută la 2 ianuarie, deşi ea se referă la aceeaşi şedinţă ca şi prima, adică la cea din 26 decembrie, cînd Camera a propus pentru prima dată „să i se aplice regelui pedeapsa capitală". [20].

mai puține și mai prost plătite. Practic, măsura era doar o umilință meschină, iar Carol, cu demnitatea lui înnăscută, a știut să se arate mai presus de ea, însă teoretic era o indicație primejdioasă asupra felului cum era privită acum poziția monarhului. „Calcă, calcă în picioare Majestatea regală", țipa, indignată, la Cromwell bîrfitoarea gazetă *Mercurius Pragmaticus* în ultimul ei număr din acel an „deoarece, călcînd-o, îți întipărești propriul tău chip în pulberea lui".[21]

Și acum, evenimentele au început să se desfășoare cu repeziciune. La 28 decembrie, în Camera Comunelor s-a dat pentru prima dată citire ordonanței de instituire a unei Curți speciale pentru judecarea regelui, ordonanță care a fost votată la 1 ianuarie 1649. Însă enormele contradicții inerente instituirii unei Curți, de indiferent ce fel, pentru judecarea stăpînului suprem al țării au fost dezvăluite din plin de reacțiile Camerei Lorzilor. Alcătuită acum dintr-un grup restrîns de membri, variind, după aprecieri, între 11 și 16, ea a avut totuși curajul să respingă fără ezitare înființarea Curții. Contele de Northumberland a rezumat problema în cîteva cuvinte : Camera Comunelor susține morțiș teza că regele a început pe nedrept războiul împotriva Parlamentului și a regatului Angliei. Însă nu numai că ea nu poate afirma cu siguranță că regele a fost acela care a început primul război — spunea Northumberland — dar, chiar dacă el ar fi făcut acest lucru, nu există nici o lege care poate fi invocată pentru a-l învinui de trădare din această cauză. Miezul problemei era acesta : potrivit cărei legi, prin ce aparență înșelătoare de legalitate putea fi judecat pentru înaltă trădare suveranul, atunci cînd definiția trădării era „crima împotriva suveranului"? Judecarea Mariei, regina scoțienilor și bunica lui Carol, fusese marcată și ea de unele dificultăți asemănătoare, astfel că au trebuit căutate precedente încă de pe timpul lui Conradin Hohenstaufen * pentru a se motiva judecarea unei persoane despre care, în calitatea ei de suverană a altei țări, se putea afirma cu greutate că intră sub jurisdicția legilor engleze,

* Conrad al V-lea, numit și Conradin (1252—1268) — ultimul reprezentant al dinastiei imperiale de Hohenstaufen, prins și executat de francezi în urma încercării sale de a cuceri de la aceștia sudul Italiei. — C.M.

chiar dacă aceste legi conţineau dispoziţii atît de cuprinzătoare ca legea asocierii. Carol era însă rege în propria lui ţară, astfel că nu putea fi judecat nicidecum ca supus, conform dreptului cutumiar, ca să nu mai vorbim de imposibilitatea evidentă de a se alcătui un juriu compus din oameni de acelaşi rang cu el. Adevărul era că nu exista nici un mecanism pentru judecarea unui rege, de aceea mecanismul asamblat acum în grabă de infima majoritate din această Cameră a Comunelor stoarsă de puteri prin forţa brută nu putea să nu atragă critica oamenilor cuminţi care îl verificau.

Dovada acestui sentiment obştesc poate fi găsită în faptul că ordonanţa iniţială a Camerei Comunelor prevăzuse ca preşedinţii tribunalului civil suprem, Rolle şi St John, împreună cu Wilde, preşedintele Înaltei Curţi de conturi, să facă pe judecătorii, asistaţi fiind de un juriu compus din 150 de membri, ca un cvorum fixat la 50 de juraţi. Totuşi, printr-o nouă ordonanţă, din 3 ianuarie, proiectul acesta a fost părăsit, probabil din cauză că magistraţii nu se arătau dispuşi să ia parte la o asemenea parodie. De aceea, noua Înaltă Curte avea să cuprindă doar 135 de membri, care urmau să facă atît pe judecătorii, cît şi pe juraţii. Ordonanţei i s-au adăugat a doua zi trei rezoluţii memorabile, care prevedeau că : „Poporul este, după voinţa Domnului, izvorul oricărei puteri legitime" ; Camera Comunelor a Angliei, „întrunită ca Parlament", avea puterea supremă în ţară şi orice dispoziţie adoptată de această Cameră avea putere de lege şi trebuia respectată de popor, „chiar dacă nu s-a obţinut în acest scop consimţămîntul şi concursul regelui sau al Camerei Lorzilor".[22] Aceste rezoluţii, prin care Camera Comunelor îşi atribuia puterea supremă, iar regelui şi Camerei Lorzilor li se lua odată pentru totdeauna dreptul de a-i respinge hotărîrile, reprezentau o afirmare atotcuprinzătoare a tuturor principiilor pentru care oamenii luptaseră pînă atunci, fără să aibă o idee clară şi sigură despre ele.

Se poate afirma că după votarea, la 6 ianuarie, a noii ordonanţe, în Anglia a început o nouă epocă, în care acţiunile exclusive ale Camerei Comunelor aveau o legalitate intrinsecă dubioasă : se punea în primul rînd problema dacă competenţa ei de a vota legi fără consimţămîntul Camerei Lorzilor şi al regelui era admisibilă. Caracterul noii epoci era stabilit de lunga expunere de motive a ordonanţei, cuprinzînd o înşiruire nesfîrşită

de acuzații împotriva lui Carol Stuart, care, concepînd imorala uneltire de a institui o cîrmuire samavolnică și despotică, a început și susținut în țară un război sîngeros împotriva Parlamentului și a regatului în totalitatea lui, din care cauză țara a fost adusă într-o stare vrednică de plîns. În pofida acestor fărădelegi, poate că Parlamentul s-ar fi mulțumit să-l întemnițeze pe acest monstru, însă „știa, dintr-o experiență dureroasă, că o asemenea slăbiciune n-ar fi făcut decît să-l încurajeze pe el și pe complicii lui să continue aceste practici dăunătoare" [23].

Totuși, în ciuda cuvintelor neînfricate ale Camerei Comunelor și a hotărîrii ei cutezătoare, mai existau oameni apropiați de miezul treburilor care erau animați de un amestec straniu de îndoială și fidelitate. Șovăiala care domina în însuși Consiliul armatei a fost dezvăluită de fantomaticul episod al unei femei apărute ca din senin la sfîrșitul lunii decembrie pentru a-i comunica Consiliului o viziune avută de ea în legătură cu „prezența lui Dumnezeu în armată". Elizabeth Poole — după cum s-a dovedit că se chema femeia — spunea că armata îi apăruse sub înfățișarea unui bărbat, iar țara în întregimea ei ca o femeie „plină de cusururi, gîrbovă, firavă și suferindă..." După cîte se părea, bărbatul avea menirea să vindece femeia. Această destăinuire a fost tratată cu toată seriozitatea. Elizabeth Poole a fost întrebată dacă avea de dat Consiliului vreo îndrumare, iar viziunea ei, calificată de colonelul Rich drept „mărturia pe care Domnul ne-a dovedit-o aici printr-o intervenție providențială neașteptată", a provocat multe discuții. La 5 ianuarie, Domnul a îndrumat-o pe evlavioasa doamnă să vină din nou la Consiliu, căruia i-a înmînat un act scris prin care se aduceau argumente împotriva executării regelui, pentru ca apoi, după ce actul a fost discutat oficial în lipsa ei, să fie chemată înăuntru pentru continuarea convorbirilor. Ea și-a repetat părerea că, deși regele trebuia judecat „legîndu-i-se mîinile și ținîndu-l apăsat pe butuc", nu trebuia totuși ucis. Femeia a fost tratată și de data aceasta cu mare respect și supusă unui îndelungat interogatoriu în contradictoriu. Ireton, de pildă, a întrebat-o despre cele mai mici amănunte ale destăinuirilor ei : dacă regele nu trebuia să moară însemna aceasta că nu mai urma să fie răpus niciodată vreun rege, oricare ar fi fost crimele odioase pe care le-ar fi comis ? A fost dezbătută de asemenea

natura exactă a celor văzute : a văzut un înger sau o nălucă ? Răspunsul a fost : o nălucă. [24]

Un pamflet regalist i-a acuzat mai tîrziu pe Cromwell şi Ireton că ar fi înscenat întreaga întîmplare, învăţînd-o dinainte pe femeie ce răspunsuri să dea pentru a influenţa Consiliul armatei. Însă darea de seamă a dezbaterilor arată că insinuarea era vădit absurdă şi că adevărata semnificaţie a acestei întîmplări a constat în sincerul respect acordat neaşteptatei vizitatoare. Folosind Sfînta Scriptură pentru a pleda împotriva execuţiei, din care a citat la un moment dat expresia : „Răzbunarea este a mea — zis-a Domnul — ; Eu sînt acela care voi răsplăti", sau prezentîndu-l pe rege drept stăpînul, sau capul poporului, care putea fi înfrînt, dar nu ucis de „soaţa" lui, Elizabeth Poole vorbea un limbaj pe care „drept credincioşii" îl puteau înţelege. Se presupunea că însăşi doamnei Fairfax i s-ar fi arătat o nălucă, şi anume un bărbat intrîndu-i în cameră cu capul soţului ei în mînă, lucru care, potrivit lui *Mercurius Pragmaticus,* a îmboldit-o să-l implore pe sir Thomas să n-aibă nimic de-a face cu judecarea regelui. [25] Ca şi în Roma lui Cezar, idele lui martie veniseră, dar nu se terminaseră ; în această perioadă întunecată multă lume se agăţa de supranatural, care se situa cel puţin în afara atît de dureros învolburatei vieţi de toate zilele şi deci nu era supus aceloraşi reguli. Ca însuşi Cezar, în vremurile acelea tulburi, mulţă lume „devenise în ultimul timp superstiţioasă".

Principala preocupare a armatei o constituiau încă clauzele noului ei *Acord al poporului,* ale cărui baze fuseseră puse în decembrie. Cromwell continua să ia parte doar sporadic la dezbateri, deşi Consiliul armatei se mutase în mult mai comodul Whitehall, absenţa lui explicîndu-se probabil prin problemele cu care avea de-a face în Camera Comunelor. Totuşi, discutînd cu Ireton, în decursul unei şedinţe, despre un articol al *Acordului,* prin care se fixa data finală a existenţei Parlamentului, Cromwell a lăsat să se întrezărească drumul pe care i se îndreptau gîndurile. Atunci cînd Ireton şi-a exprimat părerea că ceea ce interesa era ca această dată să nu fie stabilită pentru mai tîrziu de sfîrşitul lunii aprilie, Cromwell a făcut remarca la care ne-am referit mai sus, şi anume că „ar fi mult mai onorabil şi mai potrivit dacă şi-ar fixa ei singuri un termen". Ireton a subliniat apoi avantajul stabilirii unei legături între *Acord* şi sfîrşitul acestui Parla-

ment nepopular, fiindcă, „dacă se va opune *Acordului*, oamenii vor crede că se vor opune și desființării Parlamentului". Cromwell i-a replicat : „Și ți-e teamă că vor face așa ceva?", astfel că articolul a rămas în picioare. [26] Textul *Acordului* a fost finalizat la 15 ianuarie și prezentat Camerei Comunelor la 20 ianuarie, unde a fost pus deoparte pînă la rezolvarea marii probleme a regelui, ceea ce l-a făcut pe Lilburne să se retragă supărat, deoarece dorise ca *Acordul* să fie răspîndit în mod democratic printre oamenii de rînd.

Era limpede nu numai că marea majoritate a populației Angliei privea cu dușmănie aceste acțiuni ale Camerei Comunelor, fiindcă — după spusele lordului Northumberland — nici măcar unul din douăzeci de locuitori nu le sprijinea, dar caracterul firav al acestui sprijin era bine cunoscut de cei interesați. Însă treburile continuau să înainteze cu viteza impetuoasă a unui poștalion, ai cărui cai scăpați din frîu se năpustesc pe o pantă abruptă, în timp ce Cromwell dovedea multă siguranță în pregătirile sale și tot atîta hotărîre de parcă ar fi plănuit o șarjă de cavalerie. La urma urmei, dacă nu se putea bizui pe asentimentul poporului, putea avea încredere în încuviințarea divină indicată de semnele exterioare, rămînînd totuși perfect conștient de necesitatea muncii de lămurire în legătură cu cauza. Există dovezi că a exercitat presiuni asupra pastorilor prezbiterieni din centrul Londrei, care erau în majoritate ostili celor ce se întîmplau, spre deosebire de oameni ca Hugh Peter și Stephen Marshall. Apoi centrul Londrei a fost supus el însuși propagandei. La prima ședință din 8 ianuarie a Înaltei Curți de justiție, precum și în săptămîna următoare, cînd au fost discutate amănuntele procedurale ale apropiatului proces, Cromwell a ținut o cuvîntare cerînd ca publicul să fie admis să asculte discuțiile, însă propunerea lui a fost respinsă. [27]

Sprijinind cauza Camerei Lorzilor, Cromwell a dat dovadă de o anumită înțelegere a necesității supreme a unității, pe care o așeza deasupra dogmelor revoluționare. Rezoluția din 4 ianuarie a Camerei Comunelor, prin care își atribuia sieși întreaga putere și tăgăduia energic Camerei Lorzilor orice drept de a se opune hotărîrilor ei, nu desființa în mod formal Camera adversă. Pentru a contracara această rezoluție, Camera Lorzilor, sub președinția președintelui ei, Denbigh, a răspuns cu o ordonanță pro-

prie, mai indulgentă, care prevedea pur și simplu că orice rege viitor care va purta război împotriva Parlamentului va fi socotit vinovat de trădare și adus în fața judecății. Ea a votat în același timp anumite ordonanțe de mai puțină importanță, numai pentru a-și afirma dreptul necurmat de a face acest lucru, pe care le-a transmis Camerei Comunelor potrivit procedurii normale. În această atmosferă generală de instabilitate, Camera Comunelor nu-și dădea prea bine seama ce atitudine să ia față de ordonanțele nepoftite venite din cealaltă parte. Marten și grupul său au sugerat să nu fie luate în considerare, însă pînă la urmă grupul lui a fost înfrînt.

În decursul dezbaterii au fost prezentate o sumedenie de sugestii în legătură cu viitorul Camerei Lorzilor, începînd cu desființarea ei și pînă la ședințe comune cu Camera Comunelor, sugestie pe care Whitelocke a respins-o drept prea periculoasă, fiindcă în acest caz Camera Comunelor ar fi fost dominată de Camera Lorzilor. Caracteristic pentru atitudinea mereu pragmatică a lui Cromwell față de această instituție a fost faptul că, răspunzînd unei propuneri de desființare, a sărit s-o apere „cu foarte mare violență" — după cum li s-a părut ascultătorilor săi. Mînioasele lui izbucniri împotriva acestei Camere, relatate de Manchester pe timpul conflictului lor din 1645, se evaporaseră. La Putney, Cromwell se arătase mai interesat de securitatea generală a regatului decît de considerațiile teoretice privind puterile Camerei Lorzilor, în timp ce acum își întreba tovarășii dacă înnebuniseră cu toții „luînd asemenea atitudini care să-i atîte pe lorzi împotriva lor și tocmai într-o vreme cînd aveau mai mult ca oricînd nevoie să încheie o alianță strînsă cu ei". Întreaga problemă a Camerei Lorzilor a fost lăsată în suspensie pînă după terminarea procesului regelui. [28]

O altă dovadă a împotrivirii obștești față de această acțiune poate fi considerat faptul că din cei 135 de membri desemnați să cumuleze rolul de judecători și juriați, doar 52 s-au prezentat la prima întrunire a Înaltei Curți. Era prezent, pentru prima și ultima dată, și Fairfax. La întrunirea din 10 ianuarie, președintele tribunalului din Cheshire, John Bradshaw, a fost ales președinte al Înaltei Curți. Mai tîrziu, Milton urma să scrie cu vorbe pompoase că Bradshaw i-a întrecut în glorie „pe toți tiranicizii de mai înainte în măsura în care este mai bărbă-

teşte, mai drept şi mai impunător să-l judeci pe un tiran decît să-l ucizi fără a fi judecat * [29]. În momentele acelea, ceea ce-l făcea pe Bradshaw potrivit pentru această funcţie nu erau atît meritele lui de jurist, fiindcă nu atinsese nicidecum culmile profesiunii sale, ci mai degrabă desăvîrşita lui bunăvoinţă de a servi, care dădea procesului o doză dubioasă de veracitate legală. Cu siguranţă că, în abordarea sarcinii sale, Bradshaw aducea cu el şi o anumită pricepere practică, fiindcă, deşi i se pusese la dispoziţie ca locuinţă oficială vechea şi bine păzita reşedinţă a vicarilor de la Westminster şi i se dăruise magnifica robă stacojie a funcţiei lui, purta sub ea o platoşă pentru a preîntîmpina o eventuală încercare de asasinat, iar pălăria de biber cu calota înaltă era căptuşită, din prudenţă, cu o foaie de oţel. *

Următoarea necesitate era redactarea acuzaţiei împotriva regelui în care scop au fost înfiinţate două comitete, unul, sub preşedinţia lui Ireton, care să dea consultaţii în legătură cu această problemă, iar cel de al doilea, sub preşedinţia lui Ludlow, pentru pregătirea procesului însuşi. După două zile s-a ajuns la concluzia că lucrările erau îndeajuns de avansate pentru ca viitoarea lor victimă să fie adusă în capitală. Drept locuinţă potrivită pentru rege a fost considerată casa lui sir Robert Cotton, marele colecţionar din timpul domniei tatălui lui Carol, casă care, cu vastele ei grădini ce se întindeau pînă la fluviu, era aşezată în partea centrală a labirintului de clădiri făcînd parte din eterogenul palat Westminster, alături de capela St Stephan. Încadrată cum era între Camera Comunelor şi Camera Lorzilor şi flancată de alte birouri ale Parlamentului, casa oferea puţine posibilităţi de evadare. ** După ce a fost dus mai întîi la palatul St James,

---

* Pălăria şi platoşa lui pot fi văzute şi astăzi : pălăria la Ashmolean Museum din Oxford, iar platoşa la Guildhall din Stafford.

** Casa era ridicată cam pe locul unde se află acum curtea înfundată dintre Camera Comunelor şi Camera Lorzilor. În ghiduri ea este indicată sub numele de „Curtea St Stephan", cunoscută, mai neprotocolar, sub denumirea de „Curtea sălii cazanelor", fiind folosită astăzi, destul de nimerit, pentru depozitarea materialelor de schele ***. Trebuie să ne reamintim că pe vremea aceea fluviul era mult mai lat şi că actualele terase ale celor două Camere nu existau.

*** *Scaffold* (în engl.) înseamnă şi „schelă", şi „eşafod". De aceea autoarea consideră folosirea curţii ca „nimerită". — M.L.

Carol a fost transportat pe ascuns, într-o lectică, de frica unor demonstrații populare în favoarea lui, la Whitehall, pentru ca de acolo să facă ultima lui călătorie pe apă, la Westminster.

Se pare că la tristul alai care îl conducea pe Carol prin grădinile casei Cotton a fost martor și Cromwell. Unul din cei care au depus mai tîrziu mărturie împotriva lui Henry Marten la procesul acestuia a povestit că, auzind de prezența regelui, Cromwell s-ar fi repezit la fereastră și, privindu-l cum venea prin grădină, s-ar fi „înnălbit la față ca varul". Apoi s-a întors, i-a strîns în jurul său pe Bradshaw, sir Henry Mildmay și sir William Brereton și le-a spus : „Domnii mei, a venit, a venit ! Acum vom face marea operă care interesează întreaga națiune". În această expresie sugestivă găsim o bună parte din însuflețirea viitoare a lui Cromwell, chiar dacă vorbele care au urmat formulau exact și îndoielile celorlalți : „Vă rog de aceea să hotărîm ce răspuns vom da regelui cînd va veni înaintea noastră, fiindcă prima întrebare pe care ne-o va pune va fi cu ce drept și împuternicire îl judecăm". S-a lăsat o tăcere adîncă, pe care a întrerupt-o agerul Marten : „În numele Camerei Comunelor reunită în Parlament și al tuturor oamenilor de bine din Anglia".[30]

Decorul pentru judecarea formală a regelui Angliei, care a început la 20 ianuarie, era acum montat. Înalta Curte s-a mutat din Camera Înstelată în Westminster Hall, acea clădire mare și lungăreață, așezată ca un sicriu de-a curmezișul palatului Westminster și pieziș spre nord și sud față de Westminster Abbey. Clădită pe timpul lui William Rufus * aproape imediat după cucerire, era, după normele timpului, o încăpere excepțional de mare, lungă de aproape 300 de picioare, al cărei vestit tavan din grinzi de stejar așezate în consolă, construit în timpul domniei lui Richard al II-lea, se înalța la 100 de picioare. Acestei săli nu-i erau necunoscute tragediile regilor englezi : în ea abdicase Eduard al II-lea și fusese detronat Richard al II-lea, și tot în ea fuseseră judecați eroi, o sumedenie de patrioți, precum și numeroși scelerați începînd cu sir William Wallace ** la începutul secolului al

* Fiul lui Wilhelm Cuceritorul, rege al Angliei între 1087 și 1100. — M. L.

** Erou național scoțian care s-a opus englezilor (1270 ?— 1305). — M.L.

XIV-lea, Thomas More, Guy Fawkes * şi, doar cu 7 ani mai înainte, nenorocitul Strafford **.

Însă în afara acestor puncte de atracţie turistică din istoria ei, Westminster Hall mai deţinea şi un loc recunoscut în sistemul judiciar al timpului : în această sală, sau în apropierea ei, se ţineau şedinţele diferitelor instanţe judiciare ca Tribunalul civil, Curtea penală supremă, Curtea de justiţie a lordului-cancelar şi Curtea de conturi, deoarece construcţiile din lemn care formau mobilierul ei erau uşoare şi deplasabile, iar la ocazii mari, ca aceasta, pe deasupra lor se puteau înălţa, pe schele, galerii pentru public. La instanţele judiciare s-au adăugat şi alte întreprinderi de interes social : prăvălii pentru vînzarea papetăriei necesare oamenilor legii, precum şi cîrciumi şi cafenele pentru atît de importantele discuţii marginale. În felul acesta, spre deosebire de glaciala ei austeritate de astăzi, Westminster Hall era pe atunci centrul multor vieţi aflate în încurcătură.

În contrast cu îndelungata ei istorie, Westminster Hall era acum martora unei proceduri judiciare scurte şi nu deosebit de înălţătoare. *** [31] Într-o privinţă, procedura era tragică, fiindcă înaltele idealuri de odinioară ale „cîrmuirii cucernice" coborîseră pînă la acest fel de vicleşug : o judecată necinstită în decursul căreia au fost arborate permanent cele mai sugestive podoabe ale sălii Westminster, adică simbolurile puterii militare reprezentate de flamurile regaliste capturate în bătălii, precum şi steagurile de la Marston, Naseby şi Preston. În ceea ce-l privea pe Carol, el a dat dovadă în tot timpul procesului de un nemărginit curaj şi de o mare demnitate ; după cum a scris mai tîrziu Burnet şi urmau să remarce mulţi alţi comen-

---

* Guy Fawkes (1570—1606) — catolic care a încercat să arunce în aer clădirile Parlamentului. — M.L.

** Judecarea regelui Carol I este amintită astăzi de o placă de bronz, care arată locul unde a stat. Mai tîrziu, tot în Westminster Hall, a fost judecat şi Hastings, dar, începînd din 1806, sala n-a mai fost folosită pentru procese judiciare. Restul tribunalelor au fost mutate în 1822. Plăci de bronz mai noi comemorează doar paşnica odihnă a suveranilor englezi şi a consoartelor lor, precum şi a cîtorva personalităţi ca Gladstone şi Winston Churchill.

*** Vezi C. V. Wedgwood, *The Trial of Charles I*, nota biografică de la p. 227, care cuprinde un rezumat util, precum şi o analiză a diferitelor episoade ale procesului.

tatori, Stuarții se prezentau mai bine în perioadele de nenorocire decît în cele de prosperitate. Poate că exista o anumită justețe în acest fapt : deoarece calitățile lor personale le atrăseseră adesea nenorocirea, se cuvenea ca ei să fie bine pregătiți ca să suporte sfidările restriștei. Cu siguranță că ceea ce a dat dezbaterilor procesului o anumită strălucire și le-a dezvăluit a fi ceea ce erau în realitate, anume un șir de tertipuri mîrșave și cîrpăcite în grabă, a fost tocmai ținuta lui Carol și curajul răspunsurilor sale.

A intrat în sală dovedind obișnuita-i finețe în materie de gust personal prin îmbrăcămintea în întregime neagră, accentuată doar de Steaua Ordinului Jartierei și de chipul din pietre prețioase al Sfîntului Gheorghe, atîrnat de cordonul albastru din jurul gîtului. Imediat după intrare, Carol a aruncat asupra Curții o „privire încruntată" și și-a arătat de la început părerea asupra legalității ei, nescoțîndu-și pălăria. I s-a dat apoi un fotoliu tapisat cu catifea roșie, așezat la capătul de sud al sălii. În spatele lui erau santinele, iar alți oșteni fuseseră postați în interiorul sălii. În fața lui stăteau judecătorii, pe trei rînduri de scaune, avîndu-l la mijloc, ca președinte, pe Bradshaw, așezat în fața unei mese acoperite cu un frumos covor de Smirna. Nu se cunoaște în mod sigur unde stătea Cromwell, fiindcă, deși o gravură ni-l arată așezat în rîndul din mijloc, alte dovezi, precum și toate probabilitățile, indică un loc mai de frunte. Cromwell nu era, desigur, unul din cei cărora le plăcea să fie la coadă. Cu două zile mai înainte, își precizase sentimentele în legătură cu regele față de Algernon Sidney care, fiind ales judecător, ridicase obiecții împotriva Curții pe două motive temeinice : „În primul rînd, regele nu poate fi judecat de nici o Curte și, în al doilea rînd, nimeni nu poate fi judecat de Curtea aceasta", la care Cromwell i-a răspuns fără să șovăie : „Iar eu îți spun că-i vom tăia capul cu coroană cu tot". Plecînd, Sidney i-a ripostat scîrbit : „Poți lua orice atitudine dorești, fiindcă nu te pot opri, însă eu mă voi feri să am vreun amestec în această chestiune." [32]

Totuși Cromwell nu mai suferea de asemenea stări afective contradictorii, deși mulți din vechii lui prieteni îl părăseau. Sir Henry Vane nu mai fusese văzut în Camera Comunelor după rezultatele date de epurarea făcută de

Pride și nici nu era membru al Înaltei Curți, deși faptul că se întorsese la munca lui de la amiralitate, chiar în ziua de 30 ianuarie, cînd a fost ucis regele, nu l-a cruțat de a fi condamnat, după Restaurație, ca părtaș al bandei de regicizi. De asemenea, cînd de pe lista judecătorilor a fost strigat numele lui Fairfax, n-a răspuns nimeni, pentru ca în schimb o femeie mascată, aflată în „marea îmbulzeală" de privitori de la galerie, să țipe cu glas tare că Fairfax era prea inteligent ca să se afle acolo. [33] A ieșit mai pe urmă la iveală că femeia aceea era doamna Fairfax, o prezbiteriană zeloasă, a cărei influență făcuse — după cum socotea multă lume — ca însuflețirea lui Fairfax față de procedeele tovarășilor lui să descrească. Totuși, această provocare a produs multă tulburare în Curte, astfel că, în tot decursul procesului, spectatorii au fost mai degrabă neliniștitor de turbulenți, și nu docili, cum speraseră, poate, judecătorii. În ultimii ani, Fairfax și Vane colaboraseră strîns, fiecare în felul lui, cu Cromwell, care îi respecta pe amîndoi, deși nici unul din ei nu mai era gata să-l urmeze în cele ce se puneau la cale. Ceea ce-l îmboldea însă acum pe Cromwell erau două forțe mai mari : Providența și necesitatea.

Actul de acuzare împotriva regelui a fost citit de John Cook, un om fără importanță deosebită, care fusese numit avocat al statului după ce William Steele, procurorul general, se declarase bolnav. Caracteristic pentru atmosfera de bănuială a vremii a fost faptul că scuza lui Steele n-a fost acceptată pînă cînd comitetul interesat n-a dispus o cercetare personală a stării procurorului. Cook era flancat de o altă nulitate, John Aske, precum și de un om care prezenta ceva mai mult interes, doctorul Dorislaus, fost mai înainte reprezentant al Parlamentului din Țările de Jos, un cărturar și prieten personal al lui Cromwell, care îl recomandase nu de mult pentru o funcție înaltă la Cambridge. [34] Cuprinsul actului de acuzare l-a făcut pe rege să reacționeze : a încercat să-l întrerupă pe Cook, atingîndu-i brațul cu bastonul său prevăzut cu măciulie de argint. Făcînd acest lucru, măciulia a căzut. Carol a așteptat ca, eventual, să i-o ridice cineva, pentru ca, după un răstimp, să se aplece și să și-o ridice el însuși. Omul acesta, care fusese încă din copilărie ajutat și slujit, era acum cu desăvîrșire singur.

Urmînd aceleași orientări ca și ordonanța din 6 ianuarie, actul de acuzare îl califica pe rege drept „tiran, trădător, ucigaș și dușman public și neînduplecat al poporului Angliei". Se spunea despre el că, în calitatea lui de cîrmuitor, își încălcase îndatoririle, instituind o conducere tiranică, pornind cu război împotriva Parlamentului și ajungînd pînă la urmă „autorul celui de-al doilea război civil". Însă atunci cînd Bradshaw i-a cerut lui Carol, „în numele Camerei Comunelor întrunită ca Parlament și al tuturor oamenilor de bine ai Angliei", să răspundă acuzațiilor, neînfrînata doamnă Fairfax a strigat: „E o minciună! Nu jumătate, dar nici un sfert din ei. Trădător este Oliver Cromwell". Colonelul Axtell, care comanda oștenii din sală, nu s-a mai putut stăpîni și era cît pe ce să tragă cu pușca în galerie, însă alții, mai înțelepți, s-au mulțumit s-o îmbrîncească afară din sală pe această femeie inimoasă.

Prima întrebare pusă de Carol drept răspuns la cererea lui Bradshaw era, în același timp, și cel mai puternic argument al său. Cu ce drept fusese adus pe banca acuzaților? Nu vedea lorzi, pentru ca să poată fi vorba de un Parlament, și de aceea, fiindcă nu era încredințat că cei de față constituiau o autoritate legală, nu va răspunde, căci altfel și-ar încălca îndatoririle. În zadar i-a spus din nou Bradshaw că fusese ales rege prin puterea poporului englez, fiindcă aceasta i-a permis lui Carol să răspundă că moștenise coroana și n-o căpătase prin alegeri. Regele nu recunoștea nimic și nu răspundea nimic. La 22 ianuarie, Carol continua să lupte, sprijinindu-se pe același argument și acuzîndu-și judecătorii că foloseau „puterea fără bază legală". Și ce putea rezulta dintr-o asemenea uneltire odioasă? „Căci dacă puterea lipsită de bază legală poate face legi și schimba legile fundamentale ale regatului, nu știu care supus englez va putea fi sigur de viața lui și de orice altceva ce-i aparține".

A doua zi Carol a avut un alt schimb de cuvinte, pe aceeași temă, cu Bradshaw, care refuza să-i îngăduie să ia cuvîntul în fața Curții ca să expună motivele pentru care nu voia să se disculpe. Și de data aceasta, Carol s-a menținut pe poziție: „Cer insistent permisiunea de a-mi expune motivele și de a mi se da timp în acest scop" — a spus el — la care Bradshaw i-a răspuns că „inculpații n-au dreptul să ceară așa ceva". Răspunsul lui Carol: „Inculpat? Domnule, eu nu sînt un inculpat obișnuit",

ceea ce era cît se poate de adevărat. Cu toate nechibzuințele lui, cu toată această ciocnire fatală dintre un guvernămînt arbitrar și o nouă epocă înclinată spre independență și cu toate că dogmei dreptului divin nu i se îngăduia să prospere pe pămînt englez, Carol nu era un supus care putea fi judecat potrivit dreptului cutumiar englez. Nu exista nici un mecanism cu ajutorul căruia să fie judecat, astfel că, pînă la urmă, în fața împotrivirii neclintite a lui Carol de a-și pleda cauza, Bradshaw s-a văzut silit să-i spună grefierului „să înregistreze refuzul".

În ziua de 24 ianuarie, Înalta Curte n-a ținut ședință publică, ceea ce poate duce eventual la concluzia că negarea fermă de către Carol a legalității ei îi pusese pe judecători în mare încurcătură, astfel că s-a desfășurat o intensă activitate de culise. O parte din ea se concentra asupra absenței lui Fairfax care — după cum spuneau unii — putea oferi opoziției un centru de raliere. Cele trei rezoluții ale Parlamentului scoțian (ultima fiind din 22 ianuarie) care înfierau procesul nu rămăseseră nici ele fără efect asupra acelor oameni care mai erau, teoretic, aliații lor din Londra. Burnet aflase de la locotenent-colonelul Drummond, care fusese prezent la discuții, povestea argumentelor aduse cam pe vremea aceea de Cromwell scoțienilor, cărora le-a repetat teoriile lui Mariana și Buchanan, cunoscute de el doar în esență, dacă nu cumva numai după nume, fiindcă este îndoielnic că ar fi citit de fapt aceste lucrări, care demonstraseră, amîndouă, în secolul precedent că, în anumite împrejurări, era legal să ucizi un tiran. [35] Propunînd în plus ca regele să fie pedepsit, pentru abuz de încredere, mult mai aspru decît un supus obișnuit, Cromwell se situa, desigur, pe un teren mai logic, dacă nu mai legal, decît susținînd absurda acuzație de înaltă trădare. Chiar în chestiunea legalității se putea argumenta — așa cum Cromwell le argumentase probabil scoțienilor — că întreaga poziție a regelui se baza pe un contract cu supușii lui, astfel că, dacă încălca contractul, putea fi sancționat pe cale judiciară cu orice pedeapsă socotită necesară. Spre deosebire de judecata pentru trădare, execuția judiciară era o pedeapsă pe care o îndurase, ori de cîte ori a fost nevoie în decursul istoriei, multe căpetenii, iar acum puteau fi prezentate fără îndoială argumente puternice că regele Carol își călcase îndatoririle.

Apoi, Cromwell a răspuns obiecțiilor că semnaseră cu toții Covenantul național, care îi obliga formal pe cei ce aderaseră la el să mențină regalitatea, argumentînd că regele împiedicase o adevărată reglementare a religiei, ceea ce îi dezlega de jurămînt. Însă Burnet aruncă o lumină și din altă direcție asupra stării de spirit a lui Cromwell din vremea aceea, dezvăluind și alte fapte aflate din convorbirile pe care le avusese cu cineva care îl cunoștea bine pe Cromwell și „tot grupul acela de oameni". Burnet a întrebat cum de-au putut să-și justifice această comportare față de ei înșiși, la care cel cu care stătea de vorbă i-a răspuns că „erau încredințați că există împrejurări însemnate în care unii oameni sînt chemați să îndeplinească sarcini mărețe, în a căror săvîrșire nu mai sînt supuși regulilor generale ale moralei — așa cum a fost cazul cu Ehud, Jael, Samson și David — și de aceea socotesc că au dreptul să nu respecte regulile permanente". Burnet s-a grăbit să observe că „este extrem de limpede cît de departe poate fi extins acest principiu, astfel că, sub acest pretext, orice fanatic cutezător poate lăsa la o parte dreptatea și clemența".

Evident că acest argument aborda moartea regelui dintr-un punct de vedere exact opus celui precedent. Acum, Cromwell și grupul său erau îndrumați să-l ucidă pe rege după poruncile Domnului, așa cum erau ele dezvăluite pas cu pas de semnele Lui. Un an mai tîrziu, Cromwell îi scria, ca să se apere, prietenului său Wharton : „Este ușor să critici slăvitele lucrări ale Domnului dacă iei într-o prea mare măsură în considerație uneltele Lui... Nu te mînia de modul în care s-au petrecut lucrurile, poate că nu mai rămăsese altă cale". [36] Era un fel de proces inexorabil care, în cazul cînd era dus pînă la capăt, nu putea avea decît un singur deznodămînt. Datorită faptului că Cromwell făcea — prin cuvintele și în cuvîntările lui — numeroase aluzii la cel de-al doilea argument, față de această singură și scurtă mențiune a teoriei contractului încălcat, trebuie să presupunem că ceea ce îl conducea pe el personal era inspirația providențialistă. Chiar dacă socotea că merită să se refere de formă la teoriile lui Buchanan și Mariana, îndrăgite de unii dintre contemporanii săi, această din urmă convingere a fost cea care s-a manifestat pînă la urmă în propria lui comportare în timp ce

banda tocmită de oşteni striga „Dreptate, Dreptate", iar mulţimea continua să murmure „Dumnezeu să-l apere pe rege".

La 25 ianuarie, Înalta Curte a încercat să aplice public procedeele uzuale de împărţire a dreptăţii, chemînd martori care au afirmat că îl văzuseră pe Carol ridicînd steagul războiului. Alţii au declarat că l-au văzut pe cîmpul de bătaie cu sabia scoasă din teacă şi că luase parte la mai multe lupte. Toate acestea aveau scopul să dovedească, într-un mod oarecum ciudat, că regele pornise cu război împotriva poporului său, deşi în fond n-aveau nici o legătură cu concluzia trasă mai dinainte : în aceeaşi zi cei 46 de judecători prezenţi au luat oficial hotărîrea că Înalta Curte trebuia să treacă la condamnarea lui Carol şi că pedeapsa urma să meargă pînă la executarea lui ca „inamic public al poporului englez". Însă în timp ce era desemnată o nouă comisie ca să redacteze sentinţa oficială, în care felul pedepsei avea să fie lăsat, potrivit mandatului comisiei, în alb, ceea ce nu prevestea nimic bun, s-a socotit, se pare, că cvorumul de 46 voturi era mult prea mic. Din această cauză, Înalta Curte a dat a doua zi o nouă sentinţă, pentru care au fost adunate, cu mare greutate, semnăturile a 62 de judecători. Prin această sentinţă, în legătură cu care trebuie remarcat faptul că acuzaţia de înaltă trădare era omisă, se declara pentru prima dată că regele urma „să fie ucis prin despărţirea capului de trunchi".

Se pare că pînă la această dată, vineri 26 ianuarie, unii dintre judecătorii cei mai hotărîţi, printre care era şi Cromwell, semnaseră deja ordinul de execuţie. Pe documentul care ne-a rămas numele lui este al treilea, sub cel al preşedintelui Bradshaw şi al lordului Grey de Groby. Multe din numele de pe această listă reamintesc de trecutele vremuri ale războaielor, printre ele fiind cele ale lui Edward Whalley, John Okey, Hardress Waller, Ireton, Thomas Pride, Richard Deane, Harrison şi Isaac Ewer. La semnarea documentului, s-a văzut însă mai puţină armonie decît ar da de înţeles această remarcă. Din cei 62 de judecători care dăduseră sentinţa, numai 59 au semnat pînă la urmă, în împrejurări care au dat naştere anumitor controverse, şi ordinul de execuţie, iar dintre aceştia se pare că cel mult 28 şi-au pus iscălitura pînă sîmbăta care a urmat. Adevărul este foarte puţin cunoscut, fiindcă măr-

turiile depuse peste 10 ani la procesele regicizilor * sînt, după cum este uşor de înţeles, un amestec de acuzaţii şi de autodisculpări. Din cele cunoscute rezultă totuşi, cu oarecare aparenţă de adevăr, două aspecte esenţiale : în primul rînd că s-au ivit unele piedici neprevăzute, lucru care decurge din faptul că data iniţială a execuţiei, înscrisă în ordinul de execuţie, a fost modificată în 30 ianuarie, în timp ce ordinul însuşi era datat „în ultima sîmbătă", adică 27 ianuarie. Se sperase probabil că execuţia putea fi adusă la îndeplinire imediat, adică sîmbătă 27 ianuarie, dar nu se obţinuse un număr suficient de semnături. In orice caz, stîngacea modificare, prin radiere, a datei din ordinul de execuţie, în loc să se întocmească un nou ordin, cu o dată nouă, confirmă în mare măsură presupunerea că, în jurul datei de 29 ianuarie, unii din cei care semnaseră începeau să se căiască, astfel că, poate, au refuzat să semneze a doua oară. [37]

În al doilea rînd, afirmaţiile că Cromwell ar fi folosit constrîngerea morală sau fizică pentru a obţine semnăturile sînt destul de răspîndite pentru a indica hotărîrea lui pătimaşă de a duce la capăt această acţiune şi de a nu îngădui să fie oprit de ceva. Cu toate precauţiunile ce trebuie luate în aprecierea justificărilor celor acuzaţi de regicid, care aveau, firește, un interes legitim să-l acuze pe defunctul Cromwell că îi silise prin ameninţări să i se supună, pare totuşi adevărat că acesta a dat dovadă în comportarea lui din cursul procesului de o voioşie scandaloasă, care ne reaminteşte fie de teoria justeţei, susţinută de Burnet, fie, poate, de hohotele lui de rîs atunci cînd se îndrepta călare spre cîmpul de bătaie. Cunoaştem de pildă pătania, relatată de colonelul Ewer, precum că Cromwell şi Henry Marten, după semnarea ordinului de execuţie în Camera Înstelată, şi-ar fi mînjit unul altuia obrazul cu penele de scris pline de cerneală, ca doi copii de şcoală care se ţin de şotii. Există, de asemenea, mărturia lui Clarendon asupra împrejurărilor în care a semnat sir Richard Ingoldsby : Cromwell s-a repezit la el străbătînd camera de-a curmezişul şi, luîndu-l de mînă, l-a tîrît spre masă, strigînd că, „deşi îi scăpase din mînă tot timpul, va

* In istoria Angliei, cuvîntul „regicid" se aplică tuturor acelora care au avut de-a face cu judecarea şi execuţia regelui Carol I. — M.L.

trebui acum să semneze documentul așa cum făcuseră și ei", iar cînd Ingoldsby a încercat să se împotrivească, Cromwell împreună cu alții l-au ținut pe scaun, în timp ce Cromwell i-a pus, rîzînd zgomotos, pana între degete și l-a silit să semneze migălos cu propria lui mînă, RICHARD INGOLDSBY *. Povestirea lui Thomas Waite, care fusese și el, după cîte se pare, un semnatar fără voie, vine și ea în sprijinul afirmației că unele semnături au fost obținute cu forța. Momit să se ducă la Înalta Curte cu ajutorul unei însemnări plăsmuite ca venind din partea lordului Grey de Groby, cînd de fapt era din partea lui Cromwell și Ireton, Waite asistă la unele scene din ziua de sîmbătă. S-a prezentat abia luni 29 ianuarie, fiindcă fusese asigurat că execuția nu va avea loc, însă Cromwell n-a vrut să țină seama de obiecțiile lui împotriva semnării, spunîndu-i : „Cei care s-au angajat trebuie să-și pună semnătura, iar semnăturile vreau să le am acum". [38]

Este adevărat că mai tîrziu, în *Memoriile* ei, Lucy Hutchinson și-a arătat disprețul față de aceste mișelnice povești de constrîngere : „După aceea, unii din ei, ca să se justifice, au mințit afirmînd că le-a fost frică de armată, că au fost determinați să semneze, împotriva voinței lor, de Cromwell și așa mai departe, deși este fapt sigur că tuturor li s-a lăsat libertatea să acționeze nestingherit, fără să fie convinși sau siliți. Au fost unii numiți în comisie, dar care n-au participat niciodată, după cum au fost alții care au luat la început parte la ședințe, dar n-au cutezat să continue, astfel că toți ceilalți puteau să refuze dacă voiau..." [39] Fiindcă doamna Hutchinson a avut putința să-și scape soțul de judecată, datorită legăturilor ei regaliste de familie, ea era, desigur, într-o situație mai bună să spună adevărul adevărat decît cei a căror singură grijă la proces a fost să-și salveze propria lor piele. Cu toate acestea, miezul observațiilor doamnei Hutchinson se afla fără îndoială în ultima ei reflecție asupra veșnicei diversități a reacțiilor umane într-o situație dată. Au fost fără doar și poate printre ei unii pe care Cromwell n-ar fi putut

* Onestitatea ne obligă să spunem că semnătura lui Ingoldsby nu indică de fapt nici un semn de violență. Cu toate vorbele lui umflate că „dacă s-ar compara semnătura de acolo cu orice altă semnătură de-a mea, ea n-ar putea fi considerată drept propriul meu scris", ea pare normală.

să-i constrîngă nicicînd, şi nu există de fapt nici o dovadă că cei care au dat înapoi în mod onorabil ar fi fost hărţuiţi vreodată. Însă, ca întotdeauna, au fost printre ei şi unii mai slabi de înger, şi de aceea sîntem nevoiţi să credem că Cromwell — în ampla revărsare de credinţă pe care o simţea în el însuşi ca unealtă a Domnului — a fost în stare să exercite orice presiune pe care o socotea potrivită împrejurării.

În toiul tuturor acestor sofisticării, care se manifestau atît în culise, cît şi pe scenă, în ziua de sîmbătă 27 ianuarie Carol a fost adus înapoi la Înalta Curte ca să asculte citirea cu voce tare a sentinţei împotriva lui. Măsura în sine era probabil rezultatul unui fel de compromis, sau al sentimentului că lucrurile se tărăgănau prea mult, fiindcă regele fusese scos între timp din casa Cotton, aflată în incinta palatului Westminster, şi dus la mai îndepărtatul palat St James, ceea ce înseamnă că nu exista intenţia de a fi adus înapoi în acea zi. Oştenii au scos binecunoscutul lor strigăt „Dreptate", extins acum la „Dreptate şi execuţie". Însă cînd Bradshaw s-a referit la Curte ca fiind constituită în numele poporului englez, s-a găsit iarăşi la galerie o doamnă care să strige : „Nici măcar al unei jumătăţi din populaţie".[40] Carol a cerut prin cuvinte emoţionante să i se dea voie să ţină o cuvîntare în faţa membrilor Camerei Lorzilor şi ai Camerei Comunelor ca să se apere. Unora din cei de faţă, cererea li s-a părut cît se poate de echitabilă, astfel că un oarecare John Downes, deputat de Arundel, a declarat, sub jurămînt, în propria lui apărare, la procesul de mai tîrziu, că s-a ridicat brusc în picioare în momentul acela cu gîndul de a ţine o cuvîntare impresionantă ca să sprijine acest drept al regelui, însă a fost împiedicat de Cromwell, care s-a întors spre el şi l-a întrebat, furios, în şoaptă, dacă era în toate minţile. Deşi lui Downes i s-a refuzat ascultarea în public, totuşi Înalta Curte s-a retras, ca să-i audă argumentele, în încăperile alăturate ale Tribunalului de tutelă judiciară. Acolo Downes i-a ţinut Curţii o lecţie despre ilegalitatea ei, la care Cromwell n-a făcut altceva decît să-i răspundă „extrem de indignat că el (Downes) nu-şi dădea seama că avea de-a face cu cel mai neomenos om de pe pămînt" şi că Înalta Curte nu trebuie împiedicată de a-şi îndeplini datoria din cauza vorbelor unui „om ţîfnos". Waite, un alt

martor al aceleiași scene, a spus că, în timp ce se afla în încăperile Tribunalului de tutelă judiciară, Cromwell rîdea, zîmbea și glumea.[41] Însă dezbaterile procesului continuau să se desfășoare. Bradshaw i-a cerut grefierului să dea citire sentinței oficiale, după care a ținut o lungă cuvîntare în care a reamintit cazurile unor suverani detronați sau decapitați, cum au fost cele ale lui Eduard al II-lea, Richard al II-lea și Mariei, regina scoțienilor. Însă Carol, după ce a protestat că sentința a fost citită fără ca el să fi fost ascultat, a continuat să încerce cu bărbăție să întrerupă Înalta Curte. Ceea ce s-a putut distinge din spusele lui au fost următoarele vorbe rostite cu respirația întretăiată : „Nu mi se îngăduie să vorbesc. Așteptați să vedeți ce dreptate li se va da altora". Chiar după ce a fost scos cu forța din sală în strigătele reînnoite ale oștenilor, el a continuat să protesteze, deși lucrul acesta se putea doar vedea, nu auzi.

Întors la palatul St James, regele Carol și-a recăpătat pacea spirituală pe care o prețuia atît de mult. A ascultat respectuos rugăciunile bisericii anglicane, comunitate pentru a cărei dreaptă credință făcuse multe sacrificii, și i-a rugat stăruitor pe copiii lui mai mici, Henry și Elizabeth, în cuvinte care își mai păstrează încă însușirea lor înduioșătoare, să aibă încredere și să ierte. În vreme ce se petreceau toate acestea, în străinătate se făceau sforțări disperate pentru salvarea acestei vieți, pe care Carol o socotea, evident, mai puțin scumpă decît propria lui concepție despre onoarea unui rege. Ludovic al XIV-lea a intervenit prin scrisori personale către Cromwell și Fairfax, iar Statele generale * ale Olandei le-au cerut de asemenea amîndurora același lucru, deși ambasadorul olandez a raportat că cei doi generali n-au îndrăznit să deschidă scrisorile lui de recomandație decît în prezența a 300 de ofițeri, atît de bănuitori erau oamenii pe timpul acela. Cît privește Anglia, ne vine ușor să dăm crezare afirmațiilor lui Fairfax că el a îndemnat Consiliul ofițerilor să-l cruțe pe rege, însă, ca om slab și cumsecade ce era, a dat înapoi în fața posibilității unei alte vărsări de sînge pe care o opunere mai hotărîtă ar fi iscat-o.[42] Avem de-a face cu un alt caz care arată însemnătatea calităților personale într-un

* Adunarea legislativă a clerului, nobililor și stării a treia care a ființat în Olanda din secolul al XV-lea pînă în 1796. — M.L.

moment de criză, fiindcă un om mai dur decît Fairfax, care ar fi fost gata să-şi adune, cu orice risc, oştenii în jurul său, l-ar fi putut salva pe rege.

Printre soluţiile disperate de salvare a lui Carol, pe care mulţi au încercat să le găsească, a fost şi aceea a misiunii, „cu cîteva zile înainte de omor", a unei rude de-a lui Cromwell, colonelul John Cromwell, comandant al unui regiment de englezi aflaţi în serviciul Olandei. S-a spus că John Cromwell venise peste apă din Olanda înarmat cu două foi de hîrtie albă, una prevăzută cu pecetea lui Carol şi cealaltă cu pecetea prinţului de Wales, ceea ce însemna că prinţul era gata să consimtă la orice ca să salveze viaţa tatălui său. Colonelul l-a găsit pe Oliver acasă la el, închis în sine, indiferent şi puţin dispus să asculte mustrările privind promisiunile sale de altădată, la care s-a mulţumit să răspundă doar că „vremurile s-au schimbat, iar Providenţa părea să hotărască altfel, că se rugase şi postise pentru rege, dar că nu căpătase încă nici un răspuns în această privinţă". John Cromwell a încercat să-l ameninţe, începînd cu bunăstarea familiei şi a descendenţilor lui Oliver şi mergînd pînă la trebuinţa de a-şi schimba numele de Cromwell în acela de Williams dacă Oliver arunca o asemenea ruşine asupra capetelor neamurilor sale ; dar maximum ce l-a putut smulge a fost făgăduiala că va mai reflecta asupra subiectului cu condiţia ca John să-i lase cele două hîrtii şi să se retragă în locuinţa lui, fără să se culce însă. Pe la ora 1 noaptea, John Cromwell a primit răspunsul definitiv : n-avea de dus nici un mesaj prinţului de Wales, deoarece „Consiliul ofiţerilor, după ce ceruse călăuzirea şi mila Domnului, după cum făcuse şi el, hotărîse în unanimitate că regele trebuia să moară". Sursa, plină de cusururi, a acestei istorisiri este Heath, însă limbajul cel puţin are o rezonanţă cromwelliană şi, chiar dacă întîmplarea a fost mult exagerată de autorul ei, nu este imposibil ca ceva de asemenea natură să se fi întîmplat într-adevăr, mai ales dacă ţinem seama de faptul că Cromwell era în relaţii prieteneşti cu multe din rubedeniile sale regaliste. Într-adevăr, cu un an înainte, intervenise pentru bietul şi bătrînul sir Oliver ca să-i scape moşia de confiscare, iar în anul acestei întîmplări urma să-l ajute pe vărul său Henry să obţină iertarea unor amenzi. Însuşi John Cromwell a rămas în termeni buni cu Oliver în tot decursul

Protectoratului şi a fost chiar folosit de acesta pentru o oarecare misiune în Danemarca. [43]

Lipsind aşadar cît de cît o împotrivire a cărei forţă ar fi putut contrabalansa silinţele celor ce grăbeau execuţia, pregătirile în vederea acesteia înaintau cu paşi repezi. Eşafodul continua să se ridice la Whitehall, în faţa frumos decoratei săli de oaspeţi a regelui. Atît de mare era teama celor însărcinaţi cu aceste pregătiri, încît au bătut în pămînt belciuge pentru frînghii, care, după închipuirea lor, urmau să-l ţină imobilizat pe rege atunci cînd îşi va înfrunta sfîrşitul. Umilii oameni de rînd răspunzători de aceste amănunte practice au fost aduşi mai tîrziu în faţa judecăţii la fel ca regicizii mai distinşi. Un oarecare Robert Lockier a mărturisit, în 1660, că maistrul tîmplar numit Hammond i-a cerut să construiască un eşafod şi că fusese folosit de colonelul Dean ca să aducă patru belciuge de fier de la un negustor de fierărie de pe apropiata King Street. Atît de puţin înţeleseseră oamenii aceştia firea omului cu care aveau de-a face, încît îi ceruseră lui Lockier să stea gata, chiar pe eşafod, cu ciocanul şi celelalte scule ale lui, pînă după execuţie, ca să intervină în cazul cînd regele ar fi rezistat, lucru pentru care a primit o plată de 2 şilingi şi 6 penny pe zi. [44]

Şi astfel, în dimineaţa zilei de marţi 30 ianuarie, Carol Stuart se îndreptă cu demnitate calmă şi resemnare pioasă de la palatul St James spre locul de la Whitehall destinat sfîrşitului său. Ajuns acolo, s-a odihnit în interiorul clădirii şi, ca să prindă puteri, a băut puţin vin roşu şi a mîncat o bucăţică de pîine. S-a produs o uşoară întîrziere probabil din cauză că tocmai atunci Camera Comunelor vota o rezoluţie urgentă prin care se interzicea proclamarea unui succesor al regelui, după moartea acestuia. Camera luase pe neaşteptate în consideraţie spusele lui Pride privind problemele pe care le putea ridica tăierea capului unui rege ereditar, atunci cînd monarhia nu era desfiinţată oficial, astfel că se puteau trezi pur şi simplu cu un nou suveran pe cap. Se făcuse ora 2 după amiază cînd Carol a păşit încet de la ferestrele sălii de oaspeţi în faţa uriaşei şi tăcutei mulţimi. Vremea era rece şi de aceea Carol îmbrăcase în taină două cămăşi, în aşa fel încît să nu tremure şi să fie acuzat că i-a fost frică. Venea cu el numai capelanul său, episcopul Juxon, fiindcă credinciosul

său slujitor, sir Thomas Herbert, care îl însoţise în jalnicul său drum de la palatul St James, îl rugase pe rege să-l scutească de dureroasa sarcină de a fi martor la uciderea lui. Pe eşafod, pentru a conduce execuţia, se aflau coloneii Hacker şi Tomlinson, iar jos erau oşteni aşezaţi umăr la umăr de teamă ca regele să nu apeleze la popor.

Celor care erau de faţă, regele li s-a părut foarte îmbătrînit, cu barba sură şi părul înălbit. De văzut, erau în stare să-l vadă, însă vorbele lui nu puteau fi auzite decît de episcopul Juxon, de cei doi colonei şi de cei doi călăi mascaţi, aflaţi în imediata lui apropiere, fiindcă opreliştea oricărei forme de apel la public era categorică. În faţa puţinilor ascultători, şi cu toate că vorbele lui urmau să fie păstrate cu sfinţenie şi afecţiune de către capelanul său pentru a fi aflate de întreaga lume, regele n-a exprimat nici o părere de rău : „Doresc cu adevărat ca oamenii să se bucure de libertate şi drepturi ca oricare alţii, dar trebuie să vă spun că libertatea şi drepturile constau în a avea o cîrmuire şi legi, datorită cărora viaţa şi bunurile lor să le aparţină în cea mai mare măsură. Lor nu li se cuvine să ia parte la conducere, aceasta nu este ceva ce le revine lor : supusul şi suveranul sînt două lucruri cu desăvîrşire deosebite...". Şi astfel, suveranul se îndreptă să-şi primească moartea din mîna propriilor săi supuşi, mîndru şi fără să-i pară rău de interpretarea dată ocîrmuirii, a cărei inflexibilitate îi provocase prăbuşirea. Aceste vorbe arătau, ele singure, cît se poate de bine, din ce cauză a murit, iar următoarele sale cuvinte au lăsat să se vadă de ce o altă parte a poporului său urma să-l considere mereu drept regele Carol, martirul : „Plec de la o coroană supusă greşelii spre una ce nu poate greşi — i-a spus el lui Juxton —, într-un loc unde nu poate fi nici frămîntare şi nici tulburare printre oameni".[45] Cel ce a aşternut pe hîrtie într-o odă destinată să-l proslăvească pe Cromwell, duşmanul de moarte al lui Carol, vorbele care au imortalizat curajul lui Carol din ultimele lui clipe, atunci cînd şi-a înclinat, în supunere tăcută, gîtul pe butucul învelit în negru, a fost Andrew Marvell, aflat probabil în mulţime :

El n-a cerut, înverşunat,
Ca să-l răzbune Cel de Sus,
Ci, înclinînd frumosu-i cap,
Ca pe o pernă şi l-a pus.

Un minut mai tîrziu, călăul — care, se crede, a fost cel obişnuit, adică Brandon, şi care, împreună cu ajutorul său, stăruiseră să se ia cele mai mari precauţiuni pentru a li se ascunde identitatea, punîndu-şi în acest scop bărbi false şi peruci — ţinea ridicat capul despărţit de trup rostind tradiţionalele cuvinte : „Iată capul trădătorului !" În mai puţin de un sfert de oră — a spus ambasadorul francez — această întreagă ceremonie cumplită se terminase. Totuşi, din mijlocul oamenilor care o priviseră, nu se ridicase strigătul răguşit pe care îl scot gloatele atunci cînd se face dreptate şi nici nu se stîrnise, ca la atîtea execuţii publice, acel ecou uman al poftei de sînge. Se săvîrşise ceva atît de nemaipomenit de înspăimîntător, încît din mulţime se auzi doar un imens geamăt adînc, un geamăt — după cum a spus un martor ocular — „cum n-am mai auzit înainte şi cum n-aş dori să mai aud" [46] ; era o tînguire care va fi auzită atîta vreme cît şi în măsura în care problemele dreptăţii şi ale nedreptăţii îi vor interesa pe oameni. Fiindcă, indiferent de ce s-ar putea spune despre execuţia regelui Carol I, că a fost de neînlăturat sau chiar necesară, nu se va putea afirma niciodată că a fost dreaptă.

Dar unde se aflau în momentele acelea autorii acestei osînde, căpeteniile armatei, asasinii regelui, semnatarii acelui vrăjmaş ordin de execuţie ? Heath sugerează că în fatalele clipe cînd continuau să fie discutate multiplele „soluţii încete" pentru salvarea regelui, Cromwell asista la serviciul religios săptămînal al Consiliului ofiţerilor. Fiind de acord că asupra lor se va abate multă hulire dacă regele va fi ucis, Oliver a propus „să se ceară Domnului călăuzire şi milă pentru a-i cunoaşte gîndurile". Şi astfel, în toiul adunării şi al unei rugăciuni deosebit de lungi, pronunţată de însuşi Cromwell, a sosit un curier ca să anunţe moartea regelui. Cromwell şi-a ridicat în sus mîinile declarînd că, evident, nu fusese „voia lui Dumnezeu ca el să trăiască" şi că făcuseră rău să-l ispitească, împotriva voinţei lui, în acest moment de slăbiciune. Această şovăială de ultimă oră a lui Cromwell nu pare să fie confirmată. În schimb, o mărturie mai convingătoare a nezdruncinatei lui hotărîri a fost depusă de un oarecare colonel Huncks la procesul colonelului Hacker, care condusese execuţia. Cu o oră înainte de moartea regelui, Huncks

se afla în biroul lui Ireton cînd a fost adus ordinul de execuţie, pe care Hacker l-a citit. Apoi, Cromwell i-a ordonat lui Huncks să întocmească o copie pentru călău, lucru pe care Huncks l-a refuzat, astfel că s-au produs cîteva „schimburi mînioase de cuvinte". Însă Cromwell „nu voia să admită nici o întîrziere", aşa că s-a aşezat la o măsuţă de lîngă uşă unde a transcris singur ordinul şi apoi, punîndu-i lui Hacker pana în mînă, i-a ordonat să semneze. Potrivit celor spuse de Huncks, Cromwell l-ar fi calificat drept „individ nesupus şi arţăgos" pentru sensibilitatea lui excesivă. O altă imagine a lui Cromwell, neînduplecatul organizator, ne-a fost transmisă de un martor la procesul lui Hugh Peter. Insul s-a întîmplat să sosească, în timp ce execuţia era în curs, cu un decret de numire în armată, însă Cromwell i-a propus, curtenitor, să se ducă la Whitehall ca să asiste la decapitarea regelui. [47]

Versiunea privind rugăciunea săptămînală este mai probabilă, chiar dacă nu este confirmată decît de istorisirea lui sir Thomas Herbert, un slujitor al regelui defunct, care l-a întîlnit din întîmplare, după execuţie, pe Fairfax întorcîndu-se de la o asemenea rugăciune ţinută în locuinţa lui Harrison. I s-a părut că Fairfax nu ştia încă nimic despre moartea regelui, dar puţin după aceea a apărut şi Cromwell care le-a spus că „trebuiau date fără zăbavă ordine pentru înmormîntarea regelui". Richard Baxter auzise şi el că Cromwell l-a reţinut pe Fairfax ca să se roage. În fond, n-ar fi nicidecum de mirare dacă Cromwell şi toţi cei din jurul său, care se considerau uneltele voinţei lui Dumnezeu, s-ar fi rugat în timpul execuţiei regelui.

Măsurile luate pentru înmormîntarea regelui au fost iniţiate cu mare pricepere. Mai întîi, corpul neînsufleţit, aflat în coşciugul lui, a fost aşezat sub un giulgiu de catifea în acea încăpere de la Whitehall în care Carol îşi petrecuse ultimele zile, pentru ca după aceea să fie îmbălsămat, potrivit obiceiului vremii, şi mutat la palatul St James. Fiindcă slujitorilor lui Carol nu li se îngăduise să-l înmormînteze pe rege în capela lui Henric al VII-lea din Westminster Abbey, rămăşiţele lui pămînteşti au fost transportate la Windsor, unde au fost înmormîntate, în ziua de 9 februarie, sub un linţoliu suplimentar de zăpadă căzută de curînd şi avînd „culoarea nevinovăţiei", în pre-

zența unei mici suite de prieteni și slujitori credincioși, conduși de Juxon, căruia nu i s-a permis totuși să facă slujba după Cartea de rugăciuni anglicană, așa cum ar fi dorit-o Carol.[48] Îngropăciunile duc la tovărășii ciudate : Carol a fost depus în același cavou cu regele Henric al VIII-lea și cu regina Jane Seymour, adică la un loc cu un monarh fără milă și cu neprihănita lui consoartă.

Tradiției îi place să susțină că în noaptea în care leșul lui Carol zăcea în racla lui de la Whitehall, Oliver a venit și el ca să-i aducă un ultim omagiu. Pe la ora 2 noaptea, în timp ce contele de Southampton era de strajă, împreună cu un prieten, în sala de oaspeți, stînd amîndoi „foarte abătuți" lîngă trupul neînsuflețit al regelui, au auzit pașii cuiva care urca încet scara. Numaidecît după aceea, ușa s-a deschis și a intrat un om înfofolit într-o manta și cu fața complet ascunsă. Apropiindu-se de cadavru, s-a uitat țintă la el o vreme, apoi a clătinat din cap. Ascultătorii l-au auzit spunînd în șoaptă și suspinînd : „Cruda necesitate" pentru ca apoi necunoscutul să plece tot atît de tainic. Deși n-au putut să-i deslușească trăsăturile feței, lordul Southampton obișnuia să spună după aceea că „după voce și mers l-a luat drept Oliver Cromwell*. Într-un fel, această poveste, deși neverosimilă, capătă un oarecare sprijin din partea lui Heath, care istorisește o altă întîmplare cînd Cromwell l-ar fi privit cu atenție și fără să se ascundă pe Carol așezat în sicriul său, pentru ca apoi să spună : „Dacă n-ar fi fost rege, ar fi trăit mult mai mult", deoarece, cu toate că amănuntele sînt diferite, totuși impresia că ar fi fost vorba de Cromwell este oarecum aceeași. În secolul al XVIII-lea a existat cu siguranță o tradiție durabilă în legătură cu vizitele pe care le-ar fi făcut Cromwell la sicriul lui Carol : reverendul Mark Noble, de pildă, socotea „drept lucru sigur că Cromwell s-a dus să-și desfete ochii la vederea regelui ucis", adăugînd și o altă versiune potrivit căreia el și-ar fi pus, de față cu oșteanul de gardă, degetul pe gîtul lui Carol ca să se convingă că era într-adevăr tăiat. Acest oștean cu numele de Bowtell, a cărui sabie Cromwell ar fi folosit-o ca să ridice capacul sicriului, l-ar fi întrebat cu în-

* Această poveste a fost publicată pentru prima dată în *Spence's Anecdotes* în secolul al XVIII-lea. Se presupune că a fost spusă de lordul Southampton unui interpus, de la care a ajuns la Alexander Pope.

drăzneală pe general : „Ce guvernare vom avea acum ?", la care Cromwell i-ar fi răspuns scurt : „Aceea pe care am avut-o şi pînă acum" [49]. Aceste vorbe au şi ele o rezonanţă cît se poate de cromwelliană şi deci este posibil ca schimbul de cuvinte să fi fost autentic, deşi amănuntele nu sînt poate adevărate.

Chiar dacă autenticitatea tuturor acestor versiuni este dubioasă sau dacă, aşa cum pare probabil, ele se însumează în mod sinoptic pentru a atesta probabilitatea unei vizite finale sub o formă oarecare, ele reprezintă cel puţin felul în care a fost comentată la diferite epoci atitudinea lui Cromwell faţă de Carol. S-a subliniat că multe povestiri istorice, care pot fi dovedite ca false, supravieţuiesc tocmai pe această bază de-a lungul veacurilor, fiindcă, chiar dacă nu sînt adevărate, ele pot fi considerate că rezumă, într-o formă dramatică, o anumită situaţie, care, în cazul acesta, poate fi denumită „neverosimila dilemă a lui Oliver Cromwell" *. Se poate susţine că însăşi supravieţuirea lor este dovada adevărului lor poetic, dacă nu şi a celui istoric. În felul acesta, faimoasele cuvinte : „Cruda necesitate" dobîndesc o rezonanţă mai puternică decît cea care rezultă din simpla flecăreală a trecutului. Pentru Cromwell, a fost desigur o necesitate ca regele să moară. Negăsind nici o altă cale de ieşire, a crezut de aceea că Providenţa îl călăuzise într-acolo şi că voinţa Domnului era ca regele să nu mai trăiască. Dealtfel, în măsura în care sîntem informaţi, el n-a regretat niciodată această hotărîre. Fiindcă nu fusese niciodată un om care să privească prea mult în urma lui, s-a presupus că, în decursul Protectoratului său, l-ar fi îngrijorat gîndul că regele Carol al II-lea se va răzbuna poate împotriva familiei lui, fără să se constate însă cîndva vreun regret faţă de împrejurările care puteau pricinui această dorinţă de răzbunare.

De fapt, Cromwell a mers şi mai departe. În anul următor, cînd se afla la Edinburgh, s-a referit la moartea regelui ca la „măreţul rol al războiului" fiindcă reprezenta „aplicarea unei justiţii exemplare împotriva principalei căpetenii a întregii învrăjbiri". Mai tîrziu, i-a socotit pe toţi regicizii că acţionaseră „într-un mod pe care

* Vezi Robert Birley, *The Undergrowth of History*, în care sînt analizate pe larg şi alte povestiri similare ca aceea a regelui Alfred şi turtele, mantaua lui sir Walter Raleigh etc.

creştinii îl vor pomeni cu cinste, iar tiranii îl vor privi cu frică". [50] De altminteri, această părere nu era numai a lui Cromwell : pretextul că fuseseră siliţi să facă faptele de care erau acuzaţi, invocat de unii la procesele de după Restauraţie, nu trebuie să ne ascundă foarte realul şi permanentul simţ al finalităţii manifestat de alţii. Procurorul John Cook, de pildă, a scris cu puţin înainte de a fi executat el însuşi : „Nu sîntem nici trădători, nici ucigaşi şi nici fanatici, ci creştini adevăraţi şi buni cetăţeni... am urmărit binele public şi am fi dat drept de vot poporului, după cum am fi asigurat bunăstarea tuturor făpturilor care gemeau sub jugul tiraniei, dacă poporului nu i-ar fi plăcut mai mult robia, decît libertatea...". Era un punct de vedere pe care îl împărtăşea şi Cromwell, după cum ar fi fost de acord cu modul în care doamna Hutchinson îl descrisese pe soţul ei, acel model de gentilom puritan, care, după ce trecuse prin chinurile sufleteşti ale introspecţiei, se îndreptase pînă la urmă hotărît şi definitiv de partea necesităţii execuţiei. Ca mulţi alţii, colonelul Hutchinson ajunsese la convingerea că, după felul cum se comporta regele, dacă ar fi fost eliberat, n-ar fi căutat decît să provoace şi mai multă vărsare de sînge, de care ar fi rămas răspunzători cei care l-ar fi pus în libertate : „Dumnezeu le-ar fi imputat tot sîngele şi toată nenorocirea care ar fi decurs din faptul că i-au îngăduit să scape, atunci cînd El l-a adus în mîinile lor". Apoi Hutchinson s-a adresat el însuşi Domnului, cerîndu-i să fie călăuzit de sus pentru ca nu cumva să fie înrîurit de slăbiciunea omenească ; „neaflînd nici o opreliştе, ci confirmare în cugetul lui, fusese de datoria lui să acţioneze aşa cum făcuse, astfel că, după o chibzuinţă adîncă, atît personală cît şi prin apelurile sale către Domnul, precum şi după consfătuiri cu persoane cinstite, drepte şi nepărtinitoare, s-a apucat şi a semnat sentinţa împotriva regelui". Ca şi Cromwell, Hutchinson n-a regretat niciodată ceea ce făcuse.[51]

Şi mai clar a fost răspunsul dat, la procesul lui, de către colonelul Harrison, confratele lui Hutchinson, acuzat şi el de uciderea regelui. Acţionaseră — a spus el — „cu frica lui Dumnezeu", vorbe care au fost urmate de indignata întrebare a Înaltei Curţi : „Vrei să-l faci pe Dumnezeu făptaşul perfidiilor şi omorurilor voastre ?" Răspunsul just la această întrebare, în orice caz dacă privim chestiunea din punctul de vedere al lui Cromwell, era *da :* îl considerau pe

Dumnezeu făptaşul tuturor celor ce făcuseră. Este posibil ca Cromwell să fi fost condus prin labirintul îndoielilor sale spre această din urmă poziţie clară de către acţiunile radicalilor din armată, deşi, în ultima analiză, ceea ce l-a făcut să fie de acord cu uciderea regelui n-a fost frica de armată, ci convingerea în dreptatea cauzei lui. N-avem decît să ne reamintim de ideile setoase de sînge şi fariseice ale predicatorilor, în care fusese crescut, şi nu numai de vorbele lui Stephen Marshall, ci şi de tradiţia de violenţă propovăduită începînd de la sfîrşitul veacului trecut, precum şi de atît de des citatele exemple ale lui Ahab şi Saul pentru a înţelege că era posibil să fi susţinut principiul execuţiei judiciare necesare şi, fără îndoială, justificate din punct de vedere divin. În ajunul morţii regelui, predica lui Hugh Peter de la palatul St James îşi luase drept citat biblic osîndirea de către Isaia a regelui Babilonului : „...eşti aruncat din groapă ca vlăstar netrebnic... N-ai să fii îngropat împreună cu ei, fiindcă ţi-ai ruinat ţara şi ţi-ai ucis poporul". În ziua următoare, binecunoscutele citate crîncene în legătură cu regii Israilului au fost expuse de către John Cardell şi John Owen în predicile lor din Camera Comunelor.

Totuşi, această necesitate era în acelaşi timp cumplită, iar istoria tradiţională reflecta şi un alt aspect al adevărului, chiar dacă nu în sensul că Cromwell s-ar fi căit vreodată de fapta sa, ci doar dacă execuţia fusese o greşeală funestă pentru cauza în care credea el. Datorită atitudinii sale neclintite, bazată pe ilegalitatea celor petrecute şi sprijinită de noblețea vădită a comportării lui, regele Carol a început să calce, de la data judecării lui şi în ochii întregii lumi, pe lunga cale care duce la martiriu. Chiar în ziua în care a fost îngropat la Windsor a apărut acea relatare amănunţită intitulată *Eikon Basilike* * referitoare la *„Majestatea sa în singurătatea şi suferinţele lui"*, despre care multă lume a crezut pe timpul acela că este scrisă chiar de mîna regelui. În realitate, lucrarea aparţinea unui partizan regalist, însă lucrul acesta n-a avut nici o importanţă din punctul de vedere al preţuirii entuziaste pe care i-a acordat-o publicul, astfel că, pînă la sfîrşitul anului, *Eikon Basilike* a fost retipărită de 30 de ori. Acuzaţia de

* Este vorba de o broşură răspîndită în Anglia curînd după executarea lui Carol I, conţinînd o apologie a acestuia şi astfel redactată încît să pară că autorul a fost însuşi regele. — C.M.

tiranie samavolnică, îndreptată odinioară cu oarecare temei împotriva regelui, putea fi pusă acum cu toată hotărîrea pe seama celor care îl omorîseră. Avantajele bunului renume și atracția pe care o exercită oamenii care luptă pentru libertatea poporului împotriva forțelor ocîrmuirii. mai puternice decît tăria lor se îndepărtaseră pentru totdeauna de cauza lui Cromwell drept rezultat al unei acțiuni pe care el, printr-o ironie a sorții, o credea în mod sincer a fi fost prilejuită de „Providență și necesitate". Nu există o dovadă mai puternică care să arate pe ce căi tainice și periculoase poate conduce pe cineva dogma Providenței, făcîndu-l să alunece atît de ușor și de comod spre simpla autojustificare a oricărei fapte brutale și provocatoare, care i s-a părut necesară la un moment dat.

Indice de autori și lucrări

1 PRIN NAȘTERE, OM DE VIȚĂ NOBILĂ

1 C. S. P. Domestic, Addenda, 1625—49, p. xli, 755 ; Partridge ; Sanford, *Studies*, p. 180 ; *Brief Lives*, I, p. 328.
2 Sanford, *Studies*, p. 189, n.
3 Noble, I, p. 88 ; Carlyle-Lomas II, p. 596, n. 2. Vaughan, I, p. 81.
4 Heath, *Flagellum*, p. 4.
5 C. S. P. Venetian, 1653—4, p. 248 ; Noble, I. p. 86.
6 Rye, *Two Cromwellian Myths*.
7 Abbott, II, p. 410.
8 D. N. B. ; Flecknoe, p. 2 ; Abbott, III, p. 452.
9 Gibb, *Lilburne*, p. 92.
10. Heath, *Flagellum*, p. 3 ; Waylen, p. 1 și urm.
11 Pugh, *Prophecies*.
12 *Llyfr Baglan*, p. 127—8.
13 Noble, I, p. 220 și p. 3.
14 Noble, I, p. II.
15 Firth, *Oliver*, p. 3.
16 Dowland ; Noble, I, p. 41; Nickolls, *Progresses*, IV, p. 1046.
17 Noble, I, p. 251.
18 *Mercurius Elencticus*, 21 Feb. 1648.
19 Abbott, I, p. 30.
20 Noble, I, p. 92—4.
21 Masson, *Milton*, IV, p. 603.
22 Heath, *Flagellum*, p. 4.
23 Beard, *Theatre*, p. 7 ; Paul, p. 24.
24 Beard, *Retractive*, Dedicație.
25 Heath, *Flagellum*, p. 5.
26 Burnet, *History*, I, p. 63; Carrington, p. 4.
27 Vezi Scott-Giles. *Sidney Sussex*.
28 Scott-Giles, *Sidney Sussex*, p. 31.
29 Heath, *Flagellum*, p. 7 ; Carrington, p. 3 și p. 344.
30 Abbott, I, p. 31.

2 PE PROPRIILE LUI OGOARE

1 Fletcher, p. 2 ; *Reliquiae*, I, p. 98 ; Warwick, p. 249 ; Fletcher, p. 3.
2 Heath, *Flagellum*, p. 8.
3 Fletcher, p. 2; *Portraiture*, p. 8; Heath, *Flagellum*, p. 9; Carrington, p. 5.

4 Brunton and Pennington, p. 6; Le Wright, *Exact Character*, p. 35.

5 Newton, *Colonizing*, I, p. 65.

6 Guildhall MSS, 6419/2.

7 *Court & Kitchen;* Heath, *Flagellum*, p. 165.

8 Nickolls, *Letters*, p. 40.

9 Abbott, III, p. 478 şi p. 31; Noble, I, p. 126; *Court & Kitchen*, p. 15; Hutchinson, p. 339.

10 Abbott, II, p. 412 şi p. 329; Rogers, *Matrimoniall Honour*, p. 179.

11 Gardiner, *Commonwealth*, II, p. 88, n. 1.

12 Abbott, I, p. 51.

13 Hill, *God's Englishman*, p. 42.

14 Mathew, *Charles* I, p. 33.

15 Jonson, *Underwoods;* Hutchinson, p. 3.

16 Gardiner, *England*, VI, p. 314.

17 Zagorin, *Court*, p. 79.

18 Chandos, p. 311; Abbott, I, p. 61; Whitelocke, I, p. 34.

19 Porritt, I, p. 529.

20 Gardiner, *England*, VII, p. 68; Ludlow, I, p. 10.

21 Lewis, *Dictionary*, IV, p. 500; Sloan MSS, 2069 fol. 96 B.

22 Warwick, p. 249; *Symcotts*, p. 76.

23 Abbott, I, p. 97 n. p. 96 şi p. 93.

24 Paul, p. 27 şi Appendix II, p. 399.

25 Calvin, III, p. 438; Chandos, p. 291; Burnet, *History*, p. 71.

26 Paul, p. 41; Burnet, *History*, I, p. 71.

27 Abbott, I, p. 68.

28 C.S.P. Domestic, 1631—3, p. 23; Abbott, I, p. 69.

29 Abbott, I, p. 70; *Scotland and the Protectorate*, p. 82; *The Queen*, 1653.

30 *Brief Lives*, II, p. 37; Gardiner, *Commonwealth*, II, p. 83.

31 Carrington, *Preface*.

32 Wedgwood, *King's Peace*, p. 133.

3 ÎNĂLŢAREA SPRE PUTERE

1 Abbott, I, p. 77.

2 Owen Correspondence, p. 7.

3 Mathew, *Charles* I, p. 123; Hacket, II, p. 212; Heath, *Flagellum*, p. 14.

4 Abbott, I, p. 80.

5 Newton, *Colonizing*, p. 45 şi urm.

6 *Story of the Embarkation; Magnalia*, I, p. 23.

7 Dugdale, p. 459; Bate, II, p. 238; Heath, *Flagellum*, p. 16; Abbott, I, p. 82.

8 Clarendon, I, p. 420; Newton, *Colonizing*, p. 179.

9 Eccles. Archives Leiger Bk. EDC 2/4/2 ff 94v—96v

10 Eccles, records, comentariul XII a/7/ 162—177.

11 N.L. Scotland MS. 546; Carlyle, I, p. 75.

12 Vezi Darby, *Draining*, p. 27 şi urm.

13 Vezi Albright, *Entrepreneurs*.

14 Darby, *Draining*, p. 55, p. 49 şi p. 42.

15 Albright, *Entrepreneurs*, p. 57.

16 Dugdale, p. 460; C.S.P. Domestic, 1637—8, p. 493; 1631—33, p. 501; Fen Archives, I, ff 148 b—179.

17 Firth, *Oliver*, p. 34.
18 Lamont, *Prynne*, p. 39.
19 Gardiner, *England*, VIII, p. 279.
20 Donaldson, *Scotland*, p. 302 şi urm.
21 Gillespie, *Dispute*, 1637.
22 Donaldson, *Scotland*, p. 311.
23 Heath, *Flagellum*, p. 17.
24 Slingsby, p. 11.
25 Clarendon, VI, p. 92 ; Abbott, I, p. 109.
26 *Account of Last Hours*, p. 11 ; Abbott, I, p. 287.
27 Gardiner, *England*, IX, p. 101 şi n. 2.
28 Abbott, I, p. 114.
29 Whitelocke, I, p. 107 ; Evelyn, I, p. 15.
30 Brunton şi Pennington, p. XIII şi urm.
31 Hutchinson, p. 308.
32 Warwick, p. 247.
33 Noble, I, p. 292 ; Piper, p. 30 ; *Reliquiae*, I, p. 90.
34 Flecknoe, p. 66 ; Carrington, p. 243.
35 Bulstrode, p. 192.

4 MAREA MUSTRARE

1 Abbott, I, p. 130.
2 Clarendon, *Life*, I, p. 89.
3 Abbott, I, p. 124.
4 Nuttall, *Lord Protector*, p. 254 ; Yule, p. 11.
5 Abbott, I, p. 125.
6 Abbott, I, p. 126.
7 Abbott, I, p. 127.
8 Dering, p. 62 ; Clarendon, I, p. 366 ; Rowe, *Vane*, p. 191.
9 Abbott, I, p. 140 şi urm.
10 Abbott, I, p. 133.
11 Gardiner, *England*, X, p. 23 ; Carte, I, p. 4.
12 Trevor-Roper, *Religion*, p. 304.
13 Davies, *Early Stuarts*, p. 113.
14 Love, *Civil War*, p. 62.
15 Temple, p. 106 ; Prenderghast, p. 60 ; Clarendon, I, p. 439 ; Whitelocke. I, p. 138.
16 Bate, I, p. 45 ; Hutchinson, p. 74 ; Bohn, I, p. 117 şi II, p. 180.
17 *D'Ewes*, ed. Coates, p. 121 ; Staffs. R.O. Q/SR.T.1642, f. 61 şi Q/SO.F. p. 132.
18 Abbott, II, p. 107.
19 Parlt, Hist., X, p. 60—88.
20 Clarendon, I, p. 420.
21 Pearl, p. 3 şi urm.
22 Abbott, I, p. 147.
23 D.N.B.; Clarendon, I, p. 400; Gardiner, *England*, X, p. 140.
24 Trevor-Roper, *Religion*, p. 294 şi urm.
25 Vezi Hale, *Incitement*; Chandos, p. 369 ; Clarendon, II, p. 321.
26 MacCormack, p. 30—31.
27 MacCormack, Appendix, p. 47.
28 Verney, I, p. 252.
29 Warwick, p. 177.
30 Davies, *Early Stuarts*, p. 126 ; Clarendon, II, p. 171 ; Bowle, p. 321 şi n.
31 Abbott, I, p. 180 şi urm.
32 Portland, I, p. 44.
33 Zagorin, *Court*, p. 329.
34 Clarendon, II, p. 291.
35 Firth, *Cromwell's Army*, p. 230 ; Wedgwood, *King's War*, p. 53.
36 Zagorin, *Court*, p. 341 ; Milton, *Second Defence*.

5 NOBILUL ŞI ACTIVUL COLONEL CROMWELL

1 Clarendon, IV, p. 305 ; *Theauro John*, 1652.

2 Firth, *Oliver*, p. 29 ; Abbott, I, p. 35.

3 Robert, *Military Revolution.*

4 Firth, *Cromwell's Army*, Cap. I ; Baldock, p. 23—35.

5 Chevinix Trench, p. 135—148 ; Cruso, p. 34 şi urm.

6 Abbott, I, p. 262.

7 Abbot, I, p. 299.

8 Dore, p. 23.

9 Carte, I, p. 10.

10 Scott Thomson, p. 69 ; Fiennes, *True Relation.*

11 Holles, p. 17 ; Dugdale, p. 110 ;

12 Abbott, I, p. 204.

13 *Royal Martyr Annual*, 1970.

14 C.S.P. Venetian, 1643—7, p. 3 ; Whitelocke, I, p. 209.

15 Abbott, I, p. 210.

16 Whitelocke, I, p. 193 ; Bruce, *Quarrel*, p. 72 ; *Reliquiae*, I, p. 98.

17 Stearns, p. 249 ; Hutchinson, p. 184 ; *Reliquiae*, I, p. 57.

18 Paul p. 67 ; Nuttall, *Lord Protector*, p .253 ; Firth şi Davies, II, p. 35.

19. Cromwelliana, p. 5.

20 Smith *Image*, p. 27.

21 *Mercurius Aulicus*, 28 Aprilie 1643 ; Gunton, *Peterborough*, p. 2 şi urm.; Waylen, p. 8 ; *Mercurius Rusticus*, sau *Barbarous outrages*, p. 25.

22 *Mercurius Aulicus*, 7 Mai 1643.

23 Abbott, I, p. 270 ; Walker, *Sufferings*, II, p. 23.

24 Stanley, p. 177 ; Willcock, p. 71 ; Hale, *Incitement*, p. 372 ;
Salisbury MSS, p. 386 ; Evelyn, I, p. 43.

25 Nuttall, *Iconoclast ?*, p. 51—66.

26 Scholes, p. 234.

27 Abbott, I, p. 236.

28 Hill, *God's Englishman*, p. 66.

29 Abbott, I, p. 240.

30 Beckwith, p. 13.

31 Abbott, I, p. 240 şi p. 244 ; Baldock, p. 105.

32 Cromwell Museum MSS.

33 Abbott, I, p. 247 şi p. 253.

34 Abbott, I, p. 256.

35 Carlyle, I, p. 12 (cuvinte omise în Abbott, I, p. 248).

36 Sprigge, p. 48 ; Masson, IV, p. 601.

37 Scholes, p. 272.

38 *Man in the Moon*, 1 August 1649.

39 Yule, p. 43 ; Clarendon, III, p. 34.

40 Abbott, I, p. 272.

41 Abbott, I, p. 256 ; p. 264 şi p. 262.

42 Vezi Brown, *Baptists ;* Baillie, II, p. 170.

43 Abbott, I, p. 276.

44 Gardiner, *Civil War*, I, p. 314 ; Waylen, p. 9.

45 Whitelocke, I, p. 275.

46 Young, *Marston Moor*, pp. 86—8.

47 Sprigge, p. 12 ; Wedgwood, *King's War*, p. 335.

6 COASTELE DE FIER

1 Woolrych, *Battles*, p. 67 n. 1.

2 Slingsby, p. 112 ; Young, *Marston Moor*, p. 229 şi p. 106 ; Woolrych, *Battles*, p. 65.

3 Young, *Marston Moor*, p. 32 şi urm.

4 Newcastle, p. 75—81 ; Woolrych, *Battles*, p. 71; Baillie, I, p. 213.

5 Ashe, *Continuation*, p. 5 ; Young, *Marston Moor*, p. 230.

6 Young, *Marston Moor*, p. 230 şi p. 123.

7 Clarendon, III, p. 375 ; Whitelocke, I, p. 277 ; Woolrych, *Battles*, p. 73, n. 1.

8 Slingsby, p. 113 ; Young, *Marston Moor*, p. 130.

9 Carte, I, p. 58.

10 Young, *Marston Moor*, p. 231.

11 Young, *Marston Moor*, p. 262.

12 Hargrove, p. 351 ; Abbott, II, p. 287.

13 Ludlow, I, p. 100 ; Woolrych, *Battles*, p. 78.

14 Rosebery, p. 19.

15 Abbott, I, p. 287.

16 Firth, *Marston Moor*, p. 49 şi n ; Thomas, *Berkenhead*, p. 70.

17 Carte, I, p. 58; C.S.P. Venetian, 164307, p. 117.

18 Ludlow, I, p. 199; Whitelocke, I, p. 277 ; Young, *Marston Moor*, p. 232.

19 Young, *Marston Moor*, p. 214.

20 Woolrych, *Battles*, p. 81.

21 Baillie, II, p. 208; Young, *Marston Moor*, p. 234.

22 Baillie, II, p. 229; *Reliquiae*, I, p. 278; Warwick, p. 246.

23 Abbott, I, pp. 291—2.

24 Bruce, *Quarrel*, p. 72.

25 Vezi Kaplan, *Plot*.

26 Abbott, I, p. 294.

27 Bruce, *Quarrel*, p. lxii.

28 Bruce, *Quarrel*, p. 52; *Luke Letter-Books*, p. 79.

29 Bruce, *Quarrel*, p. 93.

30. Abbott, I, p. 300.

31. Clarendon, III, p. 451 ; *Luke Letter-Books*, p. 89.

32 Bruce, *Quarrel*, p. 78 şi urm.

33 Bruce, *Quarrel*, p. 59 şi urm.

34 Whitelocke, I, p. 346.

35 Abbott, I, p. 314 ; Clarendon, III, p. 453.

36 Baillie, II, p. 247 ; Wedgwood, *King's War*, p. 390 şi n. p. 666.

37 Clarendon, III, p. 460 ; Whitelocke, I, p. 353.

38 Firth and Davies, I, p. xvii—xviii ; Vicars, *Burning Bush*, p. 133 ; D.N.B.

39 Whitelocke, I, p. 389.

40 Firth şi Davies, I, p. 57—8.

41 Perfect Passages, 7 Mai 1645.

42 Chandos, p. 429.

43 Waller, *Recollections*, p. 124.

44 Abbott, I, p. 339 şi 348.

45 Holles, p. 35 ; de ex. Hill, *God's Englishman*, p. 74.

7 BIRUINŢA NOROCOASĂ

1 Abbott, I, p. 350.

2 Dore, p. 28, Abbott, I, p. 348.

3 Sprigge, p. 27; Abbott, I, p. 352.

4 *Cromwelliana*, p. 18.

5 Firth, *Cromwell's Army*, p. 63—6.

6 Whitelocke, I, p. 415.

7 Woolrych, *Battles*, p. 122.

8 Sprigge, p. 34.

9 Sprigge, p. 34; Woolrych, *Battles*, p. 124.

10 Tibbutt, *Okey*, p. 10—11.

11 Slingsby, p. 165.

12 C.S.P. Venetian, 1643—7. p. 195 şi p. xix; Whitelocke, I, p. 450 ; Sprigge, p. 45 ; Thomas, *Berkenhead*, p. 243.
13 Treen, *Rugby*, I, p. 51.
14 Clarendon, IV, p. 46.
15 *Luke Letter-Books*, p. 578.
16 Abbott, I, p. 360.
17 *Reliquiae*, I, p. 50.
18 Abbott, I, p. 382 şi p. 363.
19 Whitelocke, I, p. 482 ; Abbott, I, p. 369.
20 Sprigge, p. 112 ; Abbott, I, p. 371.
21 Sprigge, p. 111 ; Abbott, I, p. 377.
22 Abott, I ,p. 377.
23 Sprigge, p. 130.
24 Vezi K. J. Lindley, *Catholics in the Civil War*.
25 Sprigge, p. 139 şi urm.
26 Firth, *Cromwell's Army*, App. H., p. 395 ; Sprigge, p. 141.
27 Holles, p. 17 ; Abbott, I, p. 386.
28 Abbott, I, p. 392.
29 Abbott, I, p. 426 n. 68 şi 69 ; p. 395 ; p. 398.
30 Gouge, *Domesticall Duties*, 198 ; Hutchinson, p. 339 ; Ramsey, *Studies*, p. 32.
31 Abbott, I, p. 416 ; Margolicuth, I, p. 130.
32 Abbott, I, p. 395.
33 Clarendon, IV, p. 191 ; Abbott, I, p. 401—2.
34 Hodgson, p. 129 ; Winstock, p. 19 ; Scholes, p. 146.
35 Whitelocke, II, p. 540.
36 Baxter, p. 57 ; Carrington, p. 344.
37 Clarendon, IV, p. 192.

8 CEARTA DINTRE FRAŢI

1 Brett-James, p. 447.
2 *Cromwell House*
3 Tonnies, *Behemoth*, p. 104 ; Brett-James, p. 277.
4 Rushworth, VI, p. 140 ; Abbott, I, p. 408.
5 Abbott, I, p. 410.
6 Burghclere, I, p. 82.
7 Vezi Rinuccini, *Embassy*, p. 241 şi urm.
8 Stanley, p. 206; Whitelocke, II, p. 88.
9 Abbott, I, p. 421.
10 Abbott, I, p. 426 şi 428.
11 Abbott, I, p. 429.
12 Ludlow, I, p. 144 ; Gardiner, *Civil War*, III, p. 221 n. 6.
13 Whitelocke, II, p. 85 ; Davies, *Early Stuarts*, p. 145.
14 Walker, *Independency*, p. 31 ; Lilburne, *Jonah's Cry*.
15 Clarendon, IV, p. 223.
16 Whitelocke, II, p. 133 ; Gardiner, *Civil War*, III, p. 222 şi n. 1.
17 Abbott, I, p. 445 şi 449.
18 Fairfax, *Memorials*, p. 118.
19 Dyve, p. 57.
20 *Court & Kitchin*, p. 6.
21 Fairfax, *Memorials*, p. 112; Abbott, I, p. 453.
22 Maseres, p. 398 şi urm ; Clarendon, IV, p. 224.
23 Clarendon, IV, p. 231.
24 Whitelocke, II, p. 155.
25 Abbott, I, p. 459 ; Whitelocke, II, p. 158 ; Holles, p. 107.
26 Holles, p. 114.
27 Dyve, p. 59.
28 Ludlow, I, p. 155 ; Berkeley, p. 6—10.
29 Gardiner, *Civil War*, III, p. 317, n. 1 ; Lindley, *Catholics in the Civil War*.
30 Vezi Edwards, *More*.
31 Farm St. MSS, ff 119—120v.

32 Berkeley, p. 16.
33 Ludlow, I, p. 156; Berkeley, p. 27.
34 Clarke, I, p. 176 şi urm.
35 Clarke, I, p. 214.
36 Berkeley, p. 30.
37 Berkeley, pp. 32—4 ; Ludlow, I, p. 159.
38 Clarendon, IV, p. 260.
39 Gardiner, *Civil War*, III, p. 316, n. 3.
40 Abbott, I, p. 481.

9 JOCUL DE CĂRŢI

1 Tonnies, *Behemoth*, p. 135.
2 Underdown, *Pride's Purge*, p. 85 ; Ludlow, I, p. 248 ; vezi Abbott, I, p. 496, n. 275 ; Holles, p. 175.
3 Clarendon State Papers, II, Appendix, p. xl ; *Mercurius Pragmaticus* 5 Octombrie 1647.
4 Dyve, p. 85 şi urm.
5 Abbott, I, p. 506.
6 Staffs, R. O. 24/D 868/5
7 Abbott, I, p. 512.
8 Lilly, *Merlini Anglici :* Clarke, I, p. vii şi urm.
9 Margoliouth, I, p. 135 ; Burnet, I, p. 85 ; Carrington, p. 344 ; C.S.P. Venetian, 1657—9, p. 41.
10 Fletcher, p. 270 ; Walker, *Independency*, II, p. 153.
11 Zagorin, *Political Thought*, p. 11 şi urm.
12 Clarke, I, p. 227 şi 236—8.
13 Clarke, I, p. 233 ; 241 ; 249—50.
14 Clarke, I, p. 279 şi 297.
15 Clarke, I, p. 299 şi 301—2.
16 Clarke, I, p. 303—9.
17 Clarke, I, p. 331, 323, 328, 353 şi urm.
18 Capp, p. 251 ; Clarke, I, p. 417.
19 Clarke, I, p. 418.
20 Abbott, I, p. 551 ; Berkeley, p. 54.
21 Abbott, I, p. 553 ; Ludlow, I, p. 169.
22 Clarendon, IV, p. 274 ; *Mercurius Melancholicus* 4 Septembrie 1647.
23 Boys, p. 151.
24 Berkeley, p. 76.
25 Orrery, p. 219—28.
26 Dugdale, p. 278.
27 Abbott, I, p. 566 şi n. 450—2 ; Spence, *Anecdotes*, p. 298 ; Wagstaffe, p. 13.
28 Ludlow, I, p. 179.
29 Clarke, II, p. lvii ; Clarendon State Papers, II, Appendix, p. xliv ; Clarendon, IV, p. 283 ; Abbott, I, p. 574.
30 Clarendon, IV, p. 281 ; Boys, p. 155 ; Abbott, I, p. 576.
31 Abbott, I, p. 577.
32 Abbott, I, p. 582 ; *Mercurius Pragmaticus* 4 Ianuarie 1648 ; Nevo, p. 55.
33 Ludlow, I, p. 183 şi urm. ; Abbott, I, p. 584.
34 Underdown, *Pride's Pruge*, p. 90 şi urm.
35 Hotson, p. 23.
36 Abbott, I, p. 585—92.
37 Clarke, II, p. 2 ; Abbott, I, p. 599.

10 RĂZBOIUL DĂUNĂTOR

1 Abbott, I, p. 606.
2 Abbott, I, p. 606 ; Somers Tracts, VI, p. 500.
3 Whitelocke, II, p. 287 ; Phillips, *Wales*, I, p. 398.
4 Phillips, *Wales*, I, p. 354.

5 Abbott, I, p. 613 ; *Pembroke Castle ;* Tibbutt, *Okey*, p. 30.
6 Fletcher, p. 20 ; Abbott, I, p. 621.
7 Abbott, I, p. 692.
8 Donaldson, *Scotland*, p. 338.
9 Baillie, III, p. 40.
10 Abbott, I, p. 625 ; Abbott, I, p. 628.
11 Whitelocke, II, p. 163 ; Abbott, I, p. 626.
12 Woolrych, *Battles*, p. 165.
13 Woolrych, *Battles*, p. 165 şi n. I ; Turner, p. 62 ; Burnet, *Hamilton*, p. 453.
14 Rogers, *Battles*, p. 280.
15 Woolrych, *Battles*, p. 168 ; Abbott, I, p. 634 ; Rogers, *Battles*, p. 280.
16 Abbott, I, p. 634.
17 Hodgson, p. 116.
18 Abbott, I, p. 635 ; Hodgson, p. 119 ; Slingsby, p. 336.
19 Turner, p. 64.
20 Hodgson, p. 120.
21 Woolrych, *Battles*, p. 175 ; Hutchinson, p. 139.
22 Abbott, I, p. 639.
23 *Cromwelliana*, p. 45.
24 Guthry, *Memoirs*, p, 168.
25 Abbott, I, p. 644 şi n. 99.
26 Abbott, I, p. 636.
27 Abbott, I, p. 646.
28 Abbott, I, p. 651.
29 Willcock, p. 7 şi 63 ; Clarendon, *Life*, I, p. 431.
30 *Cromwellian Union*, p. 5 ; Willcock, p. 63.
31 Abbott, I, p. 653 şi p. 659.
32 Abbott, I, p. 661 ; vezi Burrell, *Covenanters*.
33 Clarendon, IV, p. 382 ; *Perfect Diurnall* 16 Octombrie 1648 ; Burnet, *History*, I, p. 43.
34 Row, *Blair*, p. 210 ; Clarendon, IV, p. 10 ; Guthry, *Memoirs*, p. 177 ; Wishart, p. 223.

11 PROVIDENŢĂ ŞI NECESITATE

1 Whitelocke, II, p. 432 ; Abbott, I, p. 682 ; vezi de Beer, *Recent Works*.
2 Burnet, *History*, I, p. 79 ; Carte, *Life*, V, p. 24 ; Gardiner, IV, p. 327.
3 Underdown, *Pride's Purge*, p. 119.
4 Gibb, *Lilburne*, p. 232 ; Underdown, *Pride's Purge*, p. 123.
5 Abbott, I, p. 676.
6 Abbott, I, p. 691.
7 Abbott, I, p. 696.
8 Underdown, *Pride's Purge*, p. 124.
9 Abbott, I, p. 707.
10 Clarke, II, p. 170.
11 Ludlow, I, p. 211.
12 Chandos, p. 443.
13 Burnet, *Hamilton*, p. 483 ; Newbattle, II, p. 75.
14 Clarke, II, p. 132 şi p. 142.
15 Clarke, II, p. 144 ; Gardiner, *Civil War*, IV, p. 282.
16 Underdown, *Pride's Purge*, p. 167 şi urm.
17 Stearns, p. 330—1 ; State Trials, V, p. 1129 ; Wedgwood, *Trial*, p. 77.
18 Gardiner, *Civil War*, p. 286, n. 1 ; Underdown, *Pride's Purge*, p. 170.
19 *Cromwelliana*, p. 50.
20 Abbott, I, p. 719.
21 *Mercurius Pragmaticus* 26 Decembrie 1648.
22 Commons Journals VI, p. 110.
23 Firth şi Rait, I, p. 253.

24 Clarke II, p. 150, p. 163 și urm.

25 *Mercurius Pragmaticus*, 26 Decembrie 1648.

26 Clarke, II, p. 170.

27 *State Trials*, V, p. 1124; Abbott, I, p. 731.

28 Clarendon State Papers, II, Appendix, p. 50; Firth, *House of Lords*, p. 210.

29 Masson, IV, p. 600.

30 Noble, I, p. 119.

31 Vezi *State Trials*, IV, pp. 990—1154.

32 Blencowe, p. 237.

33 Rowe, *Vane*, p. 158.

34 Abbott, I, p. 712.

35 Burnet, *History*, I, p. 71 și 78.

36 Abbott, II, p. 189.

37 Abbott, I, p. 742; Thoms, *Death Warrant*.

38 Abbott, I, p. 743; Heath, *Flagellum*, p. 89; Clarendon, VI, p. 222; *State Trials*, V, p. 1215—6.

39 Hutchinson, p. 305.

40 Clarendon, VI, p. 222.

41 *State Trials*, V, p. 1212—6.

42 Wedgwood, *Trial*, p. 171; Fairfax, *Memorials*, p. 121.

43 Heath, *Flagellum*, p. 67; Abbott, I, p. 595.

44 Advocates MSS, 19/1/28.

45 Muddiman, *Trial*, p. 260—4; Whitelocke, II, p. 512; C.S.P. Venetian, 1647—52, p. 137.

46 Jusserand, XXIV, p. 70; *Henry*, p. 12.

47 Heath, *Flagellum*, p. 70; *State Trials*, V, p. 1160 și 1125; Noble, I, p. 118.

48 *Reliquiae*, I, p. 63; Herbert, *Memoirs*, p. 194.

49 Spence, *Anecdotes*, p. 286; Heath, *Flagellum*, p. 70; Noble, I, p. 118.

50 Abbott, II, p. 36 și p. 189.

51 *State Trials*, V, p. 1265; Hutchinson, p. 305.

Redactor: SANDA MIHĂESCU-BOROIANU
Tehnoredactor: FLORIAN SĂPUNĂRESCU

Format 16/54×84. Coli editură 25,6. Coli tipar 26
Bun de tipar 29 mai 1982. Apărut — iunie 1982

Comanda nr. 8590/20 082
Combinatul poligrafic „Casa Scînteii",
Piața Scînteii nr. 1,
București, Republica Socialistă România

Vol. I–II, lei 50

EDITURA POLITICĂ